Kiøbenhavnske
Efterretninger
om
lærde Sager
for
Aar 1777.
Med tvende Registere.

Andet Hæfte.

Kiøbenhavn,
trykt hos Brødrene Berling,
boende i Pileſtrædet.

Svar

paa

Conſeqventzmageriet

i Anledning af

No. 41. II. H. 1776. S. 641.

Recenſenten har mældet der, hvad ſom var alle bekiendt, at Sælſkabet til de ſkiønne Videnſkabers Forfremmelſe havde udlovet en Priis af 50 Rdlr. for den bedſte Overſættelſe af Qvintilians Tiende Bog. Det er ogſaa bekiendt, at denne udlovede Priis, 50 Rdlr. for den bedſte Overſættelſe, blev ikke tildømt; at Udfaldet og Omſtændene kom Sælſkabet til at forandre ſin Plan, da det af flere Overſættelſer ſaae trende for ſig, der udmærkede ſig ſaa vel, hver af ſine Fortrin, ſaa de alle kunde fortiene en Priis; at Sælſkabet altſaa beſtemte en anden Priis for de 3 bedſte Overſættelſer af 90 Rdlr., ſaa hver af de tre Overſættere fik 30 Rdlr. Her er altſaa en dobbelt Priis at tale om; en udlovet Priis af 50 Rdlr. for een og den bedſte Overſættelſe, ſom ikke blev tildømt, fordi een alene blev ikke befunden at være den bedſte; og en tilkiendt Priis for Arbeydet, ſom Sælſkabet deelte mellem tre, ſom vare de bedſte i Forhold mod de øvrige. Altſaa kan en Recenſent vel uden Modſigelſe eller Anſtød mod nogen Regnebog tale om en udlovet Priis af 50 Rdlr. og dog ſige, at Sælſkabet (i Stedet for denne) fandt for Godt at deele Priſen (den, det efter ſin forandrede Plan beſtemte for Arbeydet) imellem Forfatterne af de trende Overſættelſer.

Det var kun at giøre ſig alt for megen Umage, at kalde Billighed frem, for at giøre ſaadan Fortolkning. Ved blot at raadføre ſig med almindelig ſund Menneſke-Forſtand maatte man undſee ſig ved, formedelſt Mangel af et Ord til den nøyagtigſte Beſtemmelſe, at tilregne nogen ſaa grove Anſtød imod Regnekunſtens første Grunde, at 50 ved 3 ſkulde give 30 til Quotient. Men det er kun lidet at regne mod de hadefulde Conſequentzer og Fortolkninger, man har beſværet Recenſenten med, kiendelig nok i det Øyemærke, og i den Indbildning, dermed at tildrage ham Sælſkabets billige Fortrydelſe. En god Samvittighed kan i ſaadanne Ting, der dog ikke rører Ære og Velſærd an, være ſaa roelig, koldſindig og langmodig, ſom Recenſenten hidindtil har viiſt ſig, og ſaa ligegyldig, ſom han her viſer ſig i den Replique, der dog endelig engang burde komme. Han vil og uden Omſvøb og Vidtløftighed alene fremſætte følgende Spørsmaale: I.) Kan et Sælſkab, der iblandt flere Overſættelſer øyner trende, hvilke det kiendelig mærker det af, at de maa være tre brave Mænds Arbeyder, derudi have handlet viſelig, forſigtig og raiſonnabel, at, da de alle ſkiønnes at have fortient en Priis, det da deeler den for det hele nu beſtemte Priis imellem dem, for deels ikke at bringe flere lige brave Mænd i Colliſion, deels at undgaae det møyſommelige eller umuelige Arbeyde, at beſtemme de maaſkee endda ubeſtemmelige Fortrin, der ſkulde retfærdiggiøre den giorte Exception? Ingen Fornuftig betænker ſig paa, til Sælſkabets Ære og Fordeel, at beſvare Spørsmaalet med Ja, og lægge Viſt dertil. Ingen heller, ſom tænker billig og forſigtig, vil tiltroe Sælſkabet andre, end ſaadanne Grunde, ſom det kan have Ære af, og ſaadanne ere viſt de foranførte. Ikke deſtomindre er det ſaadanne

Grun-

Grunde, som Sælskabet selv ingensteds har angivet. Ordene derom i dets offentlige Bekiendtgiørelse ere disse: „Men 3 iblandt dem udmærkede sig frem for de øvrige, „saa at snart den eene, snart den anden havde Fortrinnet „i Oversættelsens Nøyagtighed, i Udtrykkets Valg og „Styrke. Sælskabet besluttede derfor at udgive dem alle „3 paa sin Bekostning, og at tilkiende hver af Forfatterne en Medaille af 30 Rdlr. (See Kiøbenhavnske Efterretninger No. 26. I. H. 1776. S. 412).“ Her vilde Læseren nu endelig behage, først at bemærke sig dette, som herved er betydeligt, at Sælskabet slet ikke med noget Ord udtrykkelig har sagt, at de 3 Oversættelsers Fortrin for hinanden stod slet ikke til at bestemme, hvoraf der altsaa kunde være fattet den Formodning imod Sælskabet, at det nok kunde have bestemt deres Fortrin for hinanden, naar det havde vildet, for at giøre en billig og retfærdig Exception i Henseende til den belovede Priis. Nu forestille man sig dernæst, hvad for Tanker saadan Formodning fremdeles kunde fremavle i ubillige Fortolkeres og Dadleres Hierner. „Hvad? „har man ikke lovet en Priis af 50 Rdlrs. Værd for den „bedste Oversættelse? og iblandt 3 Oversættelser skulde den „eene saa nær op, alt nøye beregnet, være ligesaa god som „den anden, saa ingen skulde med Ret kunne kiendes for „den bedste?“ (NB. Af ubillige Dadlere var det for meget at vente, at de skulde betænke, hvad det var for et Arbeyde, at bestemme og beregne 3de alle gode Oversættelsers Værd mod hinanden.) „Maaskee har man af Stiil eller „andet Mærke kiendt nogen iblandt dem, hvis Oversættelse, „skiønt man erkiendte den for den Bedste, man dog ey har „vildet tilkiende den hele belovede Priis, for ey at miskiendes for Partieskhed imod Personers Rang? eller har „man maaskee tvertimod ikke vildet gaae Rangen forbie?

„ v. s. v.“ Alle saadanne toldfrie Tanker, som man skul
have forekommet ved den udtrykkelige Erklæring, om Va
skeligheden eller Umueligheden i at bestemme deres Fortri
Denne Erklærings Mangel bliver dog her ikke anført, so
nogen Sælskabets Feyl. Et saa anseeligt og honorabelt Se
skab kan altid med Fryd troe sig berettiget til at handle m
sine Priser, som det efter Omstændighedernes Forskiælligh
viselig finder for Godt, uden at troe sig forpligtet til offer
lig at giøre Regnskab derfor eller angive sine Grunde. D
kan og med Ligegyldighed ansee ubillige Dadleres Domm
og vrange Fortolkninger. Men deraf følger ikke, at en a
den, der vilde tale eller skrive om Sælskabets Forhold i d
Henseende, ogsaa kunde eller burde ansee med Ligegyldigh
hvad der blev taalt eller nogensteds skrevet om Sælskabe
skiulte Grunde, skiulte, siger man, for saa vidt, de
ere angivne, men ikke for saa vidt, at man jo, naar ma
tænker og dømmer billig og forstaaer sig paa en Oversættels
Arbeyde, kan slutte sig til saadanne, som geraade Sælsk
bet til Ære ogslet ingen Bebreydelse. Og saaledes geraad
man ved naturlig Følge paa II.) Spørsmaale; Hvad ha
de vel den Recensent at giøre, der vilde det, so
herved vel ikke var at undgaae, mælde om en sa
væsentlig Omstændighed, med Overlæg, Forsigtig
hed, Beskeedenhed og Velanstændighed i Henseend
til Sag og Personer? Hvad andet, end 1) at giøre som e
Undskyldning for, at han indlod sig med sin Raisonnemen
over Sælskabets Forhold og dets Grunde, der for Reste
kunde synes ey at være hans eller nogens Bedømmelse under
kastet: 2) øyensynlig at lade see, at han ikke giør det, so
at bedømme Sælskabets Forhold til nogen dets Vanære o
Bebreydelse, men tvertimod for at forekomme andres vran
ge Domme og Fortolkninger derover eller ufordeelagtige For
mod

modninger derom, ved at opdage og fremlægge Sælskabets fortiede, men rimelige og gyldige Grunde, og henvende Læserens Opmærksomhed fra hine til disse: 3) at stadfæste disse Grunde, med Bevis af Sammenligning og med mange derved udsøgte Exempler, som med Sandhed kunde retfærdiggiøre Sælskabets Forhold og dets Grunde. Den, der dette har giort, kan ligesaa lidet have fortient Sælskabets billige Fortrydelse, som det Menneske eller Undersaat kan have fortient sin Guds eller Konges Unaade, der i en redelig og god Hensigt opdager de vise Grunde til sin Guds eller Konges Forhold i visse Anordninger og Indretninger i Verden og Staten. Nu, hvad har da vel Recensenten giort andet end dette? Han erklærer for det første, at han er langt fra den Tanke, at Sælskabets Forhold bør være hans Dom eller Betænkning underkastet: for det andet, at han ikke driſter sig til at giøre det Sælskabet har endten ikke vilder eller ikke vovet, nemlig at erklære nogen af de 3 Oversættelser for den bedste, og beder udtrykkelig, at man ikke vil anſee hans følgende Recenſion, som den, der har saadan Erklæring til Øyemærke: Men paa det Ingen skulde mistænke Sælskabets saa vidt skiulte som ubenævnte Grunde, saa har han for det 3die udtrykkelig og tydelig foreſtillet Vanskeligheden og næsten Umueligheden i at give en saadan uimodsigelig Erklæring, om nogen af de 3 Oversættelser, som den bedste og eene værdige til Prisen, og bekræftet samme, saa vidt mueligt, med sine mange Exempler og vidtløftige Sammenligning, og dermed forsvaret saa vel Sælskabets Forhold i Prisens Deeling, som sit eget i sin Recenſion, et Forhold, han ikke kunde have besluttet sig til, naar han ikke først ved Oversættelsernes Giennemlæsning og Sammenligning havde befundet den samme Vanskelighed og Umueligbed, som han med det samme erkiendte for den gyldige Aar-

mig til Sælskabets Forhold. Man maa her endelig af R
censionen igientage hans egne mærkværdige Ord, saa kla
som Dagens Lys og umistydige: „At bedømme Overſætt
„ſerne, at liane dem med hinanden i enkelte Stykker, de
„af udmærke den eenes Fortrin for den anden, det er en
„nu ikke det ſamme, ſom overalt og i det Ganſke at e
„kiende nogen for den bedſte. For at fælde den ſidſte Dom
„maatte man tælle alles Fuldkommenheder og Ufuldkom
„menheder i alle enkelte Stykker, ja i enhver Periode, o
„veye dem af mod hinanden, og endda kunde man feyle
„dette ſaa vanſkelige og næſten Herkuliſke Arbeyde, ſom
„Sælskabet ſelv maaſkee har været bange for ved 3 Over
„ſættelſer, hvoraf ingen udmærkede ſig frem for de andre
„ved noget overalt kiendeligt Fortrin.“ Ja, naar han
endelig har anført ſaa mange Exempler, ſom han troede,
kunde være nok for Læſeren til at finde hans egen ſaa vel ſom
Sælskabets Forbeholdenhed retfærdiggiort, da ſkrider han
endelig, ſom til rette Tid og paa det rette Sted, til den
aabenhiertige Bekiendelſe No 42. S. 667: „at han, om
„det ſtod til ham, vidſte ligeſaa lidet, ſom Sælskabet,
„hvem han ſkulde tildømme Prisen.“ Men eet er, hos
ſig ſelv at troe, formode, ſynes, bilde ſig ind, at den eller
den er nok den bedſte, og et andet offentlig at erklære den
derfor med Prisens Tildømmelſe. Kun det ſidſte har Recen-
ſenten fraſagt ſig, men ſlet ikke det første, og juſt dette ſkal
og være det III.) Spørsmaal, man her vil giøre: **Kan
den Recenſent have begaaet nogen fornærmelig Be-
ſkyldning imod Sælskabet, der har ſagt, at det ikke
har vildet erklære nogen for den bedſte, om det end
maatte have erkiendt nogen derfor?** Er det en Be-
ſkyldning eller Fornærmelſe, ſaa beſkylder og fornærmer Re-
cenſenten ſig ſelv, ſom vel aldrig kan eller vil undgaae den

Be-

ekiendelse, om man vil forlange den af ham, at han jo
oede, een af 3 Oversættelser endelig maatte være den bed-
e, og at jo een iblandt dem og saaledes kan være forekom-
ien ham. Det er vel unegteligt, at en Oversættelse saa
el i Almindelighed og i sig selv betragtet, som i sær af
Quintilians Bøger over Rhetoriken, hører iblandt Sma-
ens Skrifter, i hvis Bedømmelse meget kommer an paa en
Smag, en Følelse, et saa eller saa Synende, som man ey
ltid kan gjøre Rede for. Af flere Oversættelser kan een væ-
e saa slet, at man efter beviislige Grunde kan fradømme
en Prisen, men flere kan og efter al Anseelse være saa lige
ode, at alt, hvad der skulde retfærdiggjøre en offentlig
Erklæring om den eenes Fortrin for den anden, maatte kun
ere paa hvad man kan kalde Smag, Følelse, Indbild-
ing, Phantasie, i Almindelighed en forvirret sandselig
Foreſtilling eller Fornemmelse, som ey kan føres hen til no-
gen af Kunstens eller Videnskabens visse Regler, for at blive
rivilegeret til at paabyrdes andre. I saa Fald er Forbe-
oldenhed af offentlige Domme en stor Beskeedenheds Dyd,
om egner og vel anstaaer et saa fornuftigt og agtværdigt
Selskab, og hvorudi Recensenten har taget dets Forhold til
Mønster for sit. Han tør bekiende reent ud, at han, om
er stod til ham, slet ikke vidste, hvem han skulde erklære
or den bedste, ja, at han ikke vilde erklære nogen at være
et, om han endog havde erkiendt nogen derfor. Det
an synes ham, ja han kan troe, at den eller den er nok
en bedste, men med en offentlig Dom, som han endten
let ikke eller ikke uden den største Møye saae sig i Stand
il at bevise, vil han ikke formaste sig. See! saa reent,
aa redeligt, saa forsigtigt, saa vel overlagt, saa beskeedent,
aa velanstændigt i al Henseende har Recensentens Forhold
æret, og det efter et saa hæderligt Selskabs berømmelige

Exempel: og dog er han bleven saa slet belønnet derfor, som vel bekiendt er. Først har man lagt en aabenbar Usandhed til Grund til den groveste Mishandling imod ham, den, nemlig, at Sælskabet selv i sin ofte igientagne Bekiendtgiørelse skulde have erklæret: „At det ikke kunde bestemmes, „hvem af de 3 Oversættere, der havde Fortrinet.“ Det har dog Sælskabet aldrig nogensteds sagt. Dets Ord vare: „At snart den eene, snart den anden havde Fortrin i Over„sættelsens Nøyagtighed, i Udtrykkets Valg og Styrke,“ og derpaa tales om dets Beslutning. Men at den eenes Fortrin overalt og i det ganske ikke stode til at bestemme frem for den andens, det har Sælskabet ikke sagt med noget Ord. Det er Recensenten, der til Sælskabets og Hr. Prof. Badens Ære har givet sig den kummerlige Møye at bevise dette, for at vise øyensynlig, at Sælskabet har ey handlet efter Partieskhed eller Gunst mod en Mand af Rang, men efter vise og gode Grunde. Og der er nu derfor han har faaet saa megen Utak, da man dog ingenlunde tvivler paa, at jo her Prof. Baden selv meget elsker den Recensent, der saa vel har taget hans Ære i Agt. Paa Grund af foranførte Usandhed skal Recensenten ingen Grund have haft til at spørge om Aarsagerne til Sælskabets Handlemaade. Det skal være en Fornærmelse mod Sælskabet at have sagt, „at det ey har vildet erklære „nogen Oversættelse for den bedste, om det end maatte ha„ve erkiendt nogen for at være det.“ Derpaa styrter man Recensenten som paa Hals og Hoved ned i et Svælg af de farligste Conseqventer, for om Gud og Sælskabets Indsigt og Ædelmodighed kun vilde, at drage ham dets bittre og uudstaaelige Had paa Halsen: „Saa har jo Sælskabet skuffet Publi„kum, skuffet Concurrenterne! Ventelig har Sælskabet „vidst, hvem de 3 Oversættere vare, førend de toge den „Beslutning at tilkiende enhver af dem en Præmie paa

„ 30 Rdlr. og af Hensigten, vi vide ikke hvilke, ikke vilde „ erklære den Oversættelse for den bedste, som det holdt der„ for.“ Der maatte en Argos til at indsee disse Følger, alle saadanne Følger, ingen skulde have drømt om, naar ikke Journalisten selv havde bragt dem paa Bane, og det er saa langt fra, at Recensentens Ord, som man kalder en Beskyldning paa Selskabet, leder aabenbar, som det hedder, til Mistanke om nogen saadan Selskabets Bedragerie og Uredelighed, at de meget mere sigte aabenbar til at forekomme saadan Mistanke. Kan det Selskab have skuffet endten Publikum, eller sine Concurrentere, der har deelt en høyere Priis, end det havde udlovet, til flere Oversættere, hvis Fortrin for hinanden det ikke har vildet bestemme, fordi det just ikke uden største Vanskelighed eller slet ikke har kundet? Og kan den Recensent, der har bevist, at det har handlet af saa god og retsærdig en Grund, dermed hove vildet opvække nogens Mistanke om dets Bedragerie? Jo, han skal endogsaa derudi have sagt sig selv imod. Han skal, hedder det, siden igien i No. 42. have giort den Mistanke til Intet. Hvem uden den offindigste, berøvet al Sands og Forstand, skulde ville have opvakt en forhadt Mistanke mod saa hæderligt et Selskab, som han selv siden igien vilde giøre til Intet? Hvorfore da? for at have den Fornøyelse til en vis Tid at have fortient Selskabets billige Had? At Selskabet skulde have handlet uovereenstemmende med sit Løfte, det har han ingensteds sagt, som han med et foragteligt Udtryk er bleven beskyldt for, men han har erklæret sig uberettiget til at dømme om Selskabets Forhold, hvilket han endelig dog maatte nævne for at sige, at han derved bestemmedes til et lige Forhold, og, da han i Arbeydet selv dertil fandt sin gode Grund, at slutte da med Vished, og uden mind-

ste

ste Tvil, at det upartieske Selskab maatte have samme Grund til sin Forbeholdenhed. Man mærke vel, at den Journalist, der saaledes har mishandlet Recensenten, siger endelig selv tilsidst: „At han selv ikke bør indlade sig i „ nogen Dom over disse Oversættelser, og at han derfor „ vil undholde sig fra al Sammenligning." Et skammeligt Opførsel af en Journalist, som, efter at have fyldt sit halve Ark med nærgaaende Beskyldninger mod en Recensent, der omgaaes med Redelighed, afspiser selv sine Læsere for den anden halve Deel med 3 lange Stykker af hver Oversættelse, som de selv skulle bedømme, da de dog af Oversættelserne selv kan gjøre Sammenligning hvor de ville. Men hvorfor bør han ey indlade sig i nogen Dom over dem? Han har ingen Aarsag dertil angivet. Om nogen her vilde gaae alle de ubillige Domme i Mode, som herover kunde fældes, da Journalisten just ikke har characteriseret sig af nogen saadan Forbeholdenhed i Henseende til andre Skrifter, og bevise, at han havde sin gode og billige og antagelige Grund til denne Forbeholdenhed, vilde han da satte Had til denne, eller kunde han troe, at han fortiente det? Men det er Tid at holde op. Det er heller ikke Journalisten man forsvarer sig for, der dog ikke vil ansee al Forsvar imod hans lærde Journal for andet end Ordgyderie. Men det er Publikum og Selskabet, man aldeles skyldte en Besvarelse. En alt for tidlig vilde kun have rybt en saaret Samvittighed i en Sag, som dog ey angik Ære og Velfærd, der ikke for tidlig kan tages i Agt, og Mistillid til Selskabets Indsigt og ædelmodige Billighed i at bedømme en Recensents Forhold, der ved Forandringen af dets Plan kunde være bleven sat i Forlegenhed med at yttre sine Tanker om de 3de Oversættelser, en Forlegenhed, han dog vel aldrig til al Held og

Lykke

Lykke bedre kunde redde sig ud af, end ved at finde en vis og god Grund til Selskabets Forhold for at rette sit eget derefter? Men slet ingen Besvarelse kunde og i andres Øyne, end Selskabets, have blevet anseet, som en fuldkommen Ligegyldighed i Henseende til et Selskabs Ugunst, hvis Gunst ingen bør troe man agter ringe om. Det er da endelig ogsaa Aarsagen, hvorfor man skiænker Journalisten alt det øvrige Indhold af hans Klage paa Recensenten. Kun det, som angik Selskabet og sigtede til at opvække det til Had og Ugunst mod Recensenten, maatte besvares, og det endda mere for andres, end det lærde, skionsomme og ædeltænkende Selskabs egen Skyld, hvis Gunst alle og enhver bør troe, man agter meget høyt.

Da Rummet tillader det, vil man endelig ikke undlade at anføre følgende Journalistens Invectiver og ligesaa vrange, som uhøflige og hadefulde Fortolkning over Recensentens Forhold: „Dog Recensenten har ventelig skre-
„ vet dette, førend han engang havde læst nogen af de
„ trende Priis-Oversættelser. Thi efter at han i Indgan-
„ gen har snakket meget om, at Selskabet handlede uover-
„ eenstemmende med sit Løfte, at det maatte have sine skiul-
„ te Aarsager, hvorfor det ikke vilde erklære den Oversæt-
„ telse for den bedste, som det dog holdt derfor, at denne
„ Selskabets Tilbageholdenhed betog Recensenten det Mod,
„ han ellers skulde have til at paralleliſere de trende Over-
„ sættelser, for derved at udmærke nogen iblandt dem,
„ som den bedste, og anden Sladder meer, siger han dog

„ selv

„ ſelv i Slutningen af ſamme Recenſion No. 42. Recen„ ſenten bekiender med Sælſkabet, at om det ſtod „ til ham, vidſte han ikke, hvem han ſkulde til„ dømme Priſen. Hvad ſkal man tænke om en Recen„ ſent, ſom ſaaledes vaaſer frem og tilbage, og i et Aan„ dedrat modſiger ſig ſelv? har han maaſkee troet, at da „ faa vilde have Taalmodighed til at læſe hans Recenſion „ til Ende, ſaa var det Tid ſtrax i Begyndelſen at op„ vække en Miſtanke mod Sælſkabet, ſom kunde falde til„ bage paa en eller anden af Overſætterne, ſom han bedſt „ yndede." Hvad Journaliſten her forklarer ſom velbe„raad Ondſkab og Formaſtelſe mod Sælſkabet, har ſin bil„lige og gode Grund. Recenſenten har nemlig først i Ind„gangen blot berørt og angivet den Grund til Sælſkabets Forhold, ſom han troede det maatte og med Ære kunde have, men han har forbeholdt ſig ſin udførligere Forkla„ring over og Bevis for denne Grund, indtil den ved et „nogenlunde tilſtrækkeligt Antal af Anmærkninger kunde være „billiget og godtgiort for Læſerens Øyne. Her er i dette Recenſentens Forhold en øyenſynlig overlagt Overeenſtem„melſe, og ſlet intet af Journaliſtens behagelige Vaas, ja ſlet ingen Modſigelſe, allermindſt i een Aandedræt, der uden Mirakel knap kunde holdes ud i en Tid af en Uges Forløb imellem Indgangen i No 41. og det foranførte Sted i No 42. Men at dette Sted kan være Læſerne af denne Replique i friſk Minde, til behagelig Sammenligning med Journaliſtens Calumnie eller Conſequentsmagerie, og til øyenſynlig Retfærdiggiørelſe ſaavel af Sælſkabets ſom Recenſentens

„ der-

derefter beſtemte Forhold, ſaa vil man ikke tage i Betænkning her at igientage og anbefale det den billige og ædeltænkende Læſers Skiønſomhed, der aldrig vil lade en uſkyldig og med øyenſynlig Flid overlagt Forſigtighed i Forlegenheds Fald, i ſine eller andres Øyne gielde for Ondſkab og Liſt. Stedet lyder her ſom der Ord til andet ſaaledes, og Recenſenten hverken forandrer eller tilbagekalder et eneſte Ord deraf: „ Recenſenten er her allerede kommen til ſit „ Maal for denne Gang. Derſom han ikke har feylet i „ de foranførte Anmærkninger, ſaa ſeer man tydelig nok „ deraf, at ſnart den eene, ſnart den anden Overſætter „ har Fortrin for de andre, ſaa det vilde være meget van„ ſkeligt, om ikke umueligt, at ſige, hvilken af dem alene „ der havde fortient den Priis, ſom Sælſkabet ellers hav„ de tiltænkt den bedſte. Man maatte for at kunne ſige „ dette, have gaaet alle 3 Overſættelſer heel igiennem, „ hver for ſig, og giort en ſaadan kritiſk Sammenligning „ imellem dem i alle enkelte Steder, hvor de paa nogen „ Maade afvigede fra hinanden, og hvor Originalen ſelv „ kan ved nogen ſin Vanſkelighed eller Tvetydighed have „ foranlediget ſaadan Afvigelſe, for overalt at kunne kien„ de, hvem der i alle diſſe enkelte Stykker havde opført „ ſig ſom den bedſte ſaavel Fortolker, ſom Overſætter. „ Alle diſſe Steder maatte man da tælle og lægge tilſam„ men, og ſaa veye Summerne for enhver Overſætter „ mod hinanden. Veye, ſiger man, ikke blot tælle, „ ſaaſom nogle faa ſtore Feyl kan veye meer end mange „ ſmaa. Hvilket Arbeyde! Regne, tælle det kan man

„ til

„ til Nød. Men Vægt og Maal hvor let kunne de „ ſvigte. Recenſenten bekiender med Sælſkabet, at „ om det ſtod til ham, vidſte han ikke, hvem han „ ſkulde tildømme Priſen.“ Han kalder det en Bekiendelſe med Sælſkabet for ſaavidt han tiltroer Sælſkabet ſamme Grund til ſin Forbeholdenhed, ſom den han ſelv har haft, lad være det for Reſten ingenſteds har aflagt nogen ſaadan eller ſaa udtrykkelig Bekiendelſe derom.

No. 27.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 3die Julii 1777.

Kiøbenhavn. Arier og Sange. Anden Deel. Beſtaaende af To Hundrede og Firesindstive Stykker. 1777. Trykt og bekoſtet af H. J. Graae. — Udgiveren mælder i ſin Fortale, at denne hans trykte Samling har endnu ikke hidindtil fundet det forønſkte Aftræk, men ſmigrer ſig med det Haab, at det er ikke fordi den jo ſkulde have fundet Bifald hos hans Landsmænd, men ſnarere fordi de fleſte ville oppebie Fortſættelſen deraf, for da med eet at kunne anſkaffe ſig det heele. I ſamme Haab har han og fremdeles bekoſtet Udgaven af dette Bind, og forbinder ſig til ved mindſte tilforladelig Udſeende til Skadesløsholdelſe ufortsvet at levere den tredie Deel af Samlingen. Men ſaaſom han tvivler paa, at hans egen tilbageværende Forraad af Haandſkrifter, der for den ſtørſte Deel beſtaaer af nogle ſatiriſke og en Deel muntre Vers og Sange i det Norſke Sprog, vil blive tilſtrækkelig til et heelt Bind, ſaa venter han og deres Underſtøttelſe, der kunde have Lyſt til at befordre Samlingens Fuldkommenhed, fordi de elſke den uſkyldige Tidsfordriv, ſom den kan give ſine Læſere. Finder han den forønſkte Opmuntring, turde han og vove den end mere betydelige Bekoſtning, at lade Melodierne af de alt for ubekiendte Stykker ſætte paa Noder og ſtikke i Kobber. Hvad Samlingen ſelv angaaer, da bør den billigen bedømmes efter Udgiverens Hensigt, ſom aldrig har været, at levere lutter fuldkomne Styk-

ker, end ſige Meſterſtykker, og man kan ikke nægte, at han jo i den Henſeende har med gode Grunde beſvaret den kritiſke Journals ubillige Dadel. Hvorfor ſkulde man da og nægte det, han ſelv oprigtig tilſtaaer, at hans Samling har med mange gode og en temmelig Deel maadelige og lav proſaiſke Stykker. Ey alene giver ſaadan en Samling en kritiſk Læſer Anledning til at øve ſin Smag og Dømmekraft, men det er og vigtig og velgrundet, hvad Udgiveren ſelv i den Henſeende har erindret: „Jeg torde, ſiger han, ſnarere kalde det en „ Fuldkommenhed, end en Mangel ved denne Samling, at „ den nu ligeſom paſſer ſig til alle Slags Læſere, ſaa vel dem „ af den ringere, ſom fineſte Smag. Thi man kan ikke med „ Rimelighed forudſætte, at et heelt Publikum (for hvilke „ jeg egentlig og ikke blot for Kunſtdommere har ſamlet) ſkul„ de være ſaa kritiſk, at intet Stykke maatte vente at finde „ Bifald, uden hvad ſom for ſig ſelv betragtet kan forſvares „ eller i det mindſte undſkyldes for Smagens Domſtoel. „ Kunſt-Dommeren ſelv ſkulde da maaſkee undertiden ikke „ undgaae at blive dømt pro meliori informatione.“ Nærværende anden Deel beſtaaer af 3 Claſſer, af hvilke den første indbefatter moraliſke Sange fra No. 1. til 21., den anden blandede Sange fra No. 22. til 106., den tredie Drikke-Sange fra No. 107. til 280. Ved at omblade Sangene finder man en Stub, en Clitau, en Wandal, en Tullin, Flensborg, Lund og Prahl nævnede under mange ſom Forfattere, og man lover ſig af diſſe Navne kun lutter gode Stykker. I ſær Tullin og Stub røbe ſig ſelv for enhver, der ellers kiender kun lidet til dem for Ex. S. 297. No. 111. af Stub:

Er nogen, jeg er glæderiig
Langt meer end andre Giække,
Hvis Lykke er min Flaſkes liig
Og meget læt at bræk̃e.
Tidt ſlog jeg før, jeg ſlaaer endnu
Mit tomme Glas heel glad itu,
Da ſligt et Smal med Kling i Klang
Er juſt mit Spil i denne Sang.
Saa ſtor er Verdens Fryd, naar mindſte Vandhæld trykker;
Men jeg, der drak mit Glas, jeg leer ad Skaar og Stykker.

En

En modig Skipper giør ſig til,
Er opblæſt, ſaa han lugter,
Naar Vind og Vand ham føye vil,
Og Farten ey har Bugter:
Men ſkal han bryde Vind og Vand
Og ſlaae ſig frem til Havn og Land;
Hvor kan tiaret Admiral
Da brumle, bande, blive gal!
Men jeg er hierteglad og andre ſee ſig glade,
Hver Gang jeg krydſer tæt langs op ad ſkiden Gade.
En modig Junker bryſter ſig
Alene af den Lykke,
At være pyntet, Moden liig,
Med mangt et borget Stykke:
Men Staaderen blev ſnart forſagt
Kom mindſte Viin-Plæt paa hans Dragt
Jeg derimod kan ziire min
Med Saft-Værk fra Bourdeau og Rhin,
Og naar den er opſlidt, jeg mig med Adam glæder;
Thi han var lykkelig, den Tid han ey bar Klæder.
En Elſker af det ſmukke Kiøn
Maa finde hvad han lyſter
Opvarte een og anden Skiøn,
Tilbede ſkiulte Bryſter.
Saa tidt han ſeer ſig lykkelig,
Maa han dog ofte græmme ſig,
Naar Svoger gaaer med Kiæp paa Luur
Og prygler Kat fra Fuglebuur. —
Men jeg er glad og frie, og for Rivaler ſikker,
Min Flaſke er mig troe, ſaa ingen mig udſtikker.
En Gnier elſker Sult og Tørſt
I det han elſker Penge:
Han har, men fattes allerførſt,
Thi maa hans Arving trænge.
Hans Glæde er kun ſorrigfuld,
Hans Aarmod voxer med hans Guld,
Hans Venner vente paa hans Død
Og deele det, han aldrig nød:
Men jeg er glad ved lidt og ſkifter uden Rænker;
Thi ſom jeg tørſter tidt, ſaa arver den der ſkiænker.

En Fraadſer, ſom min Vederpart
Er glad, men ubeſøyet;
Fordi han er af Svine-Art
Og ſluger ſig fornøyet:
Man ſeer, at Vand og Luft og Jord
Maa ofre Fylding til hans Bord.
Naar han nu fyldet har ſin Vom,
Strax væltes han paa Lodbænk om:
Der ligger han, jeg ſtaaer; mig fryder Viin og Noder,
Jeg har to Guders Gunſt, men ingen Griis til Broder.
Saaledes er jeg vel tilfreds
Og faſt i den Formeening:
Et muntert Sind er allesteds
Lykſaligheds Forleening.
For mig maa hver Slags Giæk og Træl
Indbilde ſig, han lever vel:
Jeg topper Glaſſets jævne Maal
Og drikker halve Verdens Skaal.
Til Lykke Daarlighed, ſom kalder Sviir Forvildina.
Du laſter Drue-Saft —— lev vel ved tør Indbildning.

Iblandt Drikke-Skaalene ere følgende af **Tullin** og **Stub**.

No. 266. Stub.

Kongen opnaae ſneehvid Alder!
Thronen ſtaae til Verden falder!
Kronen blive Sønne-Arv!
Sværdet hvile! Pennen ſtride!
Ploven gaae! og Kiølen glide!
Saa forfremmes hver Mands Tarv.

No. 269. Stub.

Reen Handel og Vandel florere i Landet!
Forſigtighed lykkes ved Roret paa Vandet!
Oprigtighed havne med Gods i Behold!
Velſignelſe hvile paa alle de Vahre,
Hvis Eyermænd ærlig vil unde og ſvare
Den Told, ſom bør Told:

No. 270. Stub.

Græm dig aldrig, thi det ſvier;
Uven griner af din Vee.
Spar ey heller, ſaa du gnier,
Thi deraf vil Arving lee.

Uven

Uven seer dig helst i Noden,
Arving ønsker dig kun Osden:
Vær da vel tilmode,
Gior dig selv tilgode,
Lev og lee dem begge ud.

No. 272. Tullin.

Viger herfra, i uroelige Griller!
Viger a't hvad som forstyrrer vor Lyst!
Tanker om Tiden og Verden kun skiller,
Sinder ved Glæde og nager vor Bryst.
Hver med sin Naboe gior som jeg med min,
Drukner Bekymring i dette Glas Viin.

No. 276. Tullin.

Gid Gifte elske hver sin Mage,
Som første Dag, i mange Aar!
Gid ingen Ugift maa beklage,
At han ey det, han elsker, faaer!
Hver i sin Stand af Adel, Læg og Lærd,
Saa megen Lykke faae, som han er værd!

Flere vil man ikke anføre, ikke fordi man jo og finder mange gode Stykker under andre Forfatteres Navne, men det Liv, den Munterhed og Styrke, som udmærker disse, finder man vel sielden og næppe hos nogen i høyere Grad. Samlingen indbefatter og en Deel Kiærligheds Sange, vel ikke altid af den ædelste og fineste Smag, men af det, lad være ey egentlig anstødelige, dog almindelige og just ikke heller opbyggelige Kiærligheds Snak. Maaskee kunde der med nogen Grund i den Henseende være skeet noget bedre Valg. Vel er det allerede roesværdigt, at Udgiveren har ikke vildet lade noget smudsigt, anstødeligt og forargeligt Stykke finde Sted i Samlingen, og noget saadant er under Ombladningen heller ikke falden Recensenten i Øynene. Men hvortil dog alligevel de almindelige Kiærligheds-Viser, om hvilke det var at ønske, det med Sandhed kunde siges, at de alene giver ingen Opbyggelse? Med mindre ogsaa de kan forsvares med den tilfældige Nytte, de kunne skaffe til Smagens Øvelse ogsaa paa den Kant, i at underskille det Ædle, det Høye, det Vittige, det Muntre og Stærke, fra det Almindelige, det Lave, det Afsmagelige, Matte og Svage; ja forsvares eller undskyldes i en Samling, der er bestemt for Læsere af ulige og ganske forskiællig Smag.

Riga. Erläuterungen zum neuen Teſtament, aus einer neuerö ſneten morgenländiſche Quelle. 1775. 144 S. i 4to. Hr. Harder meenes at være Forfatter af dette Skrift. I en forudſkikket Indledning baner han ſig Vey til ſine Oplysninger. I det Babyloniſke Fængſel bleve Jøderne i deres Sprog og Tænkemaade ganſke chaldæiſke. Chaldæernes Viisdom er og den Kilde, hvoraf Zoroaſter ſkal have øſt. Ved Alexander kom det græſke Sprog til Aſien, og der i bleve nu de Aſiatiſke Ideer indklædte. Den Chaldæiſke og Perſiſke Viisdom fik nu en Helleniſtiſk, nye platoniſk-philoſophiſk og endelig en gnoſtiſk Form. Hvem der altſaa havde Adgang til den, ſkulde kunne give vigtige Oplysninger over Alexandriner og Eſſæner, 70 Fortolkere og Apocrypher, Gnoſtiker og andre Secter, ja det Nye Teſtamente ſelv ſkulde han kunne betragte af den rigtigſte Synspunkt. Thi Judæa, hvor Chriſtus lærde, var beſlægtet med Hellenerne, og Apoſtlerne beſkæftede ſig meeſt med dem. Denne ſaa ønſkværdige Adgang til den Chaldæiſke Viisdom forſkaffer os endelig Zend Aveſta, ouvrage de Zoroaſtre —— traduit ſur l'original Zend par Mr. Anguetil du Perron, Paris 1774., et Værk, der indbefatter Perſernes Ceremonier og Bønner. Diſſe Liturgier ere af de gamle Mediſke og Perſiſke Kongers Tider for det Perſiſke Monarchie, og ved dem øyne vi langt tilbage den gamle Chaldæiſke Viisdom. Her finde vi nu ganſke Johannis Sprog i Evangelium, hans Breve og Aabenbaring. Der hvor man troede, Johannes ſkriver imod Cerinth og de Gnoſtiker, der taler han i dette ældgamle og værdigſte Sprog. I dette betyder Forløsning, Frelſer, Chriſt, Navn, Præſt, Troe, Guds Søn, Konge over Englene, Ord, Lysrige, Himmel ꝛc. meer og noget andet, end det nu er Mode at lade det betyde. At viſe dette er Forfatterens Øyemærke. Det er ubehageligt, at Forfatteren har ikke tillige ladet aftrykke de vigtigſte Steder i Zend Aveſta, da Bogen hidindtil er kun i meget faa Hænder, men citerer alene Regiſteret i hiin Bog. Man er derfor ikke nok i Stand til at beſtemme Lighedens Grad og Værdien af de deraf laante Oplysninger med tilſtrækkelig Nøyagtighed. Opſkrifterne over hans Oplysninger ere følgende: Das ewige Wort, λογος. Da den Ubegribelige vilde giøre ſig begribelig for os, valgte han derti det Guds Billede i den menneſkelige Siæl, den indvortes

Bild

Dildnings- og Foreſtillingskraft, denne vort Væſens indvor-
es Søn, ꝛc. Ordet. Johannes laante Udtrykket hverken af
Plato, eller Philo, eller Cerinth, eller Kabbaliſterne, eller
Zoroaſter. Vel tale de alle om Ordet; og juſt derfor tale og
Apoſtlerne om Ordet; men enhver havde dermed ſagt hvad
han vilde, ikke hvad Johannes dermed udtrykker. Dog er
hos Zoroaſter Begrebet om Ordet ſimplere end hos nogen an-
en. Begyndelſe kalder han det, Urbegyndelſe, Oprindelſe
(αρχη) ſaaſom Gud var før Skabningerne bleve. Med
ham perſonificerer han Ordet, ſom hans Aftryk, ham evig
imiddelbar iboende; giver det en Art af Perſonlighed, at det
elvlevende og ſelvvirkende bliver anraabt, evig, hellig, reen
og ſtor; uadſkillelig med Gud, ſom om han evig udtalte det;
Billedet af det Uſynlige i Herlighed forſvælgede Væſen; evig
Virkning; for hvem den hele Natur er ligeſom hans Kraftes
Omſvøb og Dække ꝛc. Heraf ſlutter Hr. H. at den Sociniа-
niſke Foreſtilling om λογος maa være falſk, ſaaſom den er
ganſke ſtridig imod hine gamle Tiders upaatvivlelige Talebrug.
Derom har man tilforn været overbeviiſt, og Sagen har ved
diſſe nye Oplysninger ikkun bekommet en liden Bekræftelſe.
Den i Sprogbrugen grundede Betydning af det Ord λογος,
er og den orthodoxe Foreſtilling ikke meget mere gunſtig, end
den Sociniſke. At vise det Modſatte heraf havde været meer
Umagen værdt. Man indſeer og ikke lættelig Følgen i denne
Slutning: naar allerede fra Zoroaſter af det Udtryk Ordet,
var bekiendt; ſaa kan Johannes ikke have ſat ſit Evangelium
imod viſſe Vranglærere. Hvad om hine Vranglærere mis-
brugte ſaadanne af hine gamle Kilder laante Foreſtillinger og
Talemaader; kunde dette ikke have givet Johannes den nær-
meſte Foranledning til at betiene ſig af ſamme Udtryk? —
Der Schöpfer der Welt. Hvor kommer det, at Johan-
nes ſaa ſlet hen kunde ſige: I Ordet var Liv, og Livet
var Menneſkenes Lys? Svar: Efter øſterlandſk Foreſtil-
ling er den hele Skabning en Luttring af Lyſet til Livet:
Gud der boer i det uſkabte Lys, traadde her frem ved Or-
det, der, ligeſom han, er Liv og Lys; da qvællede Lys og
Liv ꝛc. Det ſynes at alt dette ſkulde bedre have paſſet ſig,
om Johannes tvertimod havde ſkreven: Lyſet var Men-
neſkenes Liv. Desuden viſer og det Sted Joh. V. 38.,

hvor Døberen bliver kaldet et Lys, tilſtrækkeligt, at Lyſets Benævnelſe ikke ſigter paa den første Skabning. Om denne blev talet foran V. 3., men her bliver ſeet paa ſalige Kundſkabers Meddeelelſe. Ved Leylighed bliver rigtig bemærket, at de Benævnelſer: Throner, Fyrſtendømmer o. ſ. v. hos Paulus ikke kan betyde hedenſke eller jødiſke Øvrigheder, men efter østerlandſk Talebrug de høyere Grader og Kræfter i Aandernes Rige, ſom alle danne et Rige, en virkende Kiæde af Væſener. — In JEſu iſt das Menſchengeſchlecht erwählt. Af Zend Aveſt lader det ſig nu vel ikke oplyſe, og Forfatteren har heller intet anbragt uden alene dette, at det i Zend Aveſta er et Grundbegreb, at betragte Verdens Vedvarelſe, ſom en Bygning af forſkiællige forbeſtemte Revolutioner. For Reſten er det rigtigt, at man i en guddommelig Aabenbaring fornemmelig venter en Oplyſning om det menneſkelige Kiøns Beſtemmelſe, og om de guddommelige Foranſtaltninger for at føre det dertil, og at vor Bibel giver ſamme og fornemmelig er at betragte af denne Synspunkt. Men til alt dette hielper Zend Aveſta ſlet intet. — Das Reich JEſu. Det er et Lyſes Rige. Hos Zoroaſter er Ordet Lysſæden til Guds Natur. Saaledes oplyſer JEſus, det ſande Lys, alle Mennesker; Han boer hos dem i det ædelſte Lys af deres Liv, Fornuften; ved ham blive de til Børn af det høyere Lysrige; Brødre af Lyſenes Sendebud, Englene o. ſ. v. Nogen Lighed i Ordene ſeer man vel her, men ingen tilſtrækkelig Oplysning af diſſe Ords Forſtand, ſom de ere brugte af Apoſtlerne. Man begriber noget lættere, hvorledes Apoſtlerne er komne til det Sprog, de tale, og ſom aabenbar ikke ere tagne af det Gamle Teſtamentes Bøger; men den Talebrug, hvorpaa det dog fornemmelig beroer, er, i det mindſte i de fleſte Tilfælde, viſt ikke een og ſamme. — Die Feinde des Reichs JEſu, er nyttig at læſe for dem, ſom miskiende det hiſtoriſk ſande Begreb om en Diævel i det Nye Teſtamente, og bilde ſig ind, at denne Idee er ſildere opkommen af noale Steders Misforſtand i det Nye Teſtamente. I Zend Aveſta hedder Diævelen en: „Widerſacher, Feind, „ Umherſchleicher, Machthaber, König des Todes, „ der welcher immer ſchlägt, Lügner, Vater der „ Sünde, Verführer, Meiſter des böſes Geſetzes d. „ iſt Abgötterey, der Arge, Nichtswürdige, der

„ Ver-

„ Versucher, der in der niedern Luft herrscht ꝛc.“ Hans Værker ere: Faule, Træge, Unfruchtbarkeit, Oede, Wüste, Krankheit, Tod. Ham er given en vis Tids Bedvarelse og Verdens Revolution, som hedder Himmerigets Tryk, hvor han endnu kan rase og tilføye Kreaturene Ondt. Her gives gode Vink til at forstaae og forklare adskillige Steder i der Nye Testamente efter den Tids beviislige Talebrug. — Erlösung der Welt durch JEsum. Alt godt, men slet intet af Zend Aveſta. — In der Fülle der Zeit erschien JEsus. Hermed besluttes den første Bog af disse Erläuterungen, som har Hensigt til Begyndelsen af Johannes Evangelium. Den anden Bog betræffer JEsu Levnets-Historie. Her kommer noget for om Englene ved JEsu Fødsel, om de østerlandske Vise, Oprindelsen til Johannis Daab (Jøderne bragte Daaben tilbage med sig fra Chaldæa i deres Land) om Johannes den Døberes Vidnesbyrd, hvorpaa Johannis Evangelium i Besynderlighed sigter, om JEsu Daab, om den Forestilling at blive igienfødt, om JEsu Mirakler, i sær om Dæmoniacis (Evangelisternes Sprog derom er fuldkommen det samme som i Zend Aveſta) om de Billeder, under hvilke JEsus talede om sit Værk og sin Sendelses Hovemærke, om Livsens Brød, om Kiødets og Blodets Æden og Drikken, om Livsens Vand, om JEsu Lære og Bøn, om JEsu Bierg-Prædiken, over Fader vor; endelig om JEsu Forklaring, Nadver og Død, hvorved man af Zend Aveſta bekommer kun liden Oplysning. Den tredie Bog handler om JEsu Nedfart til Helvede, Opstandelse og Himmelfart; om JEsu Sæde ved Guds høyre Haand og Aandens Sendelse. Endelig om de Dødes Opvækkelse, Dommen og Verdens Ende. — Man tilstaaer det er godt hvad over nogle af disse Materier er skreven, men at det har bekommet liden og behøver ingen Oplysning af Zend Aveſta.

Halle. Et Programma af Hr. D. Semler handler de vario & impari Veterum Studio in recolenda hiſtoria deſcenſus ad inferos. Allerede i den første Christendoms Tider haver man i den christelige Lærdoms Foredrag ey alene seet paa Lærlingernes meget forskiællige Evner, men og deres forskiællige Tænkemaader. Nogle har fornemmelig bemøyet sig for at skaffe Tænkende Hoveder en for dem velpassende Be-

ſkæftelſe, hvortil i ſær Gnoſtikernes Bemøyelſer henſigtede. Andre ſøgte mere at rette ſig efter de Judaiſerende Chriſtnes Smag, dreve flittig Chriſti udvortes Hiſtorie, og har ved Leylighed end videre udſmykket den. Diſſe gik nu ofte førvidt; hvilket iblandt andet ſkede ved deres Fortællinger om Chriſti Helvedfart, og om det Chriſtus i Helvede har foretaget ſig. Imidlertid fandt diſſe Foreſtillinger dog ſaa megen Biefald, at endelig og den nye Artikel om Chriſti Helvedfart ſtrax er bleven indrykket i den apoſtoliſke Troes-Bekiendelſe. Men denne Fordums-Underſkiæl i Læreformen er endnu ſynlig hos Irenæus, der meer end een Gang i ſær L. V. c. 31 mælder om Helvedfarten, ſaa man lær ſeer, at Gnoſtikerne har været af ganſke anden Meening. Irenæus beraaber ſig imod dem ikke paa 1 Petr. III. 18. ſaaſom Petri og Jacobi ꝛc. Breve vare endnu kun lidet antagne iblandt Gnoſtikerne. Der imod ſætter han dem ofte et apocryphiſk Fragiment imod, hvilket han anfører ſnart under Jeremiæ, ſnart under Jeſaiæ, ſnart uden Navn, og ſom man ellers ingenſteds finder, uden endnu hos Juſtinus, og det i en noget liig Sammenhæng (hvilket kommer Forfatteren mistænkeligt for) med den Angivelſe, at Jøderne havde udkradſet dette Stykke af Bibelen. Hr. D. S. holder en Chriſten for Autor til denne ægte Tilſatz til Jeremias, og troer, at det vel kan have været Juſtinus ſelv. At Jøderne ſkulde have forkaſtet ſaadanne Bøger og Steder, hvori der har ſtaaet noget om Chriſto, efterat de havde ſeet deres Opfyldelſe i Jeſu, det er falſk, endſkiønt baade Tertullian og Juſtin og Andre ſige det. Meget mere ſynes Jøde-Chriſtne, at være Autorer til ſaa mange apocryphiſke Bøger og Tilſatzer, og Hr. D. formoder, at deres Opkomſt falder i den Tid ſtrax efter Chriſti Død, da der allerede i Petri og Judæ, ja endog i Pauli Breve forekomme nogle Satzer af deſlige Apocrypher, da derimod ikke findes noget ſaadant i Chriſti Taler med Jøderne, og i de Apoſtlernes Foredrage, der ere optegnede i Apoſtlernes Gierninger. Diſſe Jøde-Chriſtne ſøgte ved dette Slags Bøger at anbefale den Religion de nu bekiendte ſig til; til de udlændiſke Jøder i Rom, Alexandrien og andenſteds, og betiente ſig dertil af ſaadanne Forfatteres Navne, ſom ſtode i beſynderlig Agt hos Jøderne. Den Sagn om de 72 Bøger, der allerede af Esdra, ſom hemmelige ere blevne tillagte, og

ſiden

ſiden af de 70 ogſaa overſatte paa Græſk, ſynes at hænge tilſammen med ſaadanne Jødechriſtlige Apocryphers Udbredelſe, og falder i een og ſamme Tid med Apocryphernes Oprindelſe. — I diſſe Bøger finder man nu allehaande Beretninger om et Chriſti Ophold i Helvede. Af dem udleder Hr. D. Oprindelſen til den Lære om Chriſti Helvedfart, og troer, at Apoſtlerne nok paa nogle Steder har alluderet til diſſe ſamme Foreſtillinger, men ikkun for ſaadanne Læſeres Skyld, der allerede vare fulde af deſlige Begreber. Efter forandrede Omſtænde meener han man og burde have forandret Læreformen, og ikke ſaa ivrig fortplantet ſaadanne hiſtoriſke Jdeer fra Fordums Tid. Og dog har man endnu immer udvidet og end mere ſøgt at udſmykke dem.

Altorf. Georg Theodor Strobels: 1) **Nachricht von Melanthons öfterm Aufenthalt und Verrichtungen in Nürnberg.** 1774 3 A. 8v. 2) Bibliotheca Melanchthoniana ſ. Collectio Scrigtorum Phil. Melanchthonis. 2 A. 8v. — **Melanchthon** har opholdt ſig 8te forſkiællige Gange til Nürnberg; i Aaret 1518, da han ſom Lærer i det grækiſke Sprog gik til Wittenberg; i Aaret 1525, for at tale med den Nürnbergiſke Magiſtrat om Indretningen af det nye oprettede Gymnaſium; i Aaret 1526, for med en Tale at indvie ſamme; i Aaret 1530, da han med Churfyrſten af Sachſen indfandt ſig paa Rigsdagen til Augsburg, og efter ſammes Fuldendelſe gik tilbage til Nürnberg; i Aaret 1536 paa hans Tilbagereyſe fra Tübingen, ved hvilken Leylighed han ſøgte at bielægge en af **Oſiander** formedelſt en Skrift-Formular opvakt Stridighed; i Aaret 1552, for at gaae paa det Tridentiniſke Concilium, hvorhen han dog ikke kom formedelſt den imellem Keyſeren og Churfyrſt **Mauritius** opkomne Krig; endelig i Aaret 1555, for at ſtille de formedelſt Oſianders Lære om Retfærdiggiørelſen opkomne Uroeligheder. Om dette hans Ophold til forſkiællige Tider har Forfatteren givet en med megen Flid ſamlet Efterretning af **Melanchthons** egne og andres for en Deel utrykkte Breve og ſamme Tids Alders Skrifter; har oplyſt de dertil henhørende Handlinger; ved den Leylighed forbedret mange Lærdes litterariſke Feyl, og indſtrøet forſkiællige Anecdoter for Ex. om **Sieg. Gelenius**, om Prædikener, ſom **Melanchthon**

thon har opsat og ladet andre holde, fornemmelig nogle Efterretninger, som betræffe den berømte Mathematikus Johann Schoner S. 16. ff. Nogle her først aftrykte Opsatzer, som twende Breve af Bilibald Pirkheimer S. 11 og 18. et tydsk Brev, en Opsatz og et Epigramme af Melanchthon S. 21. 33. 40. o. a. fl. gisre dette lidet Skrifts Læsning end mere interessant —— Det andet Skrift leverer en meget fuldstændig Fortegnelse paa alle de Skrifter, som endten Melanchthon selv har udgivet eller andre til hans Histories Oplysning; hvilke Hr. Strobel med stor Flid har samlet og ønsker endnu at kunde formere. Af hine Skrifter, deres forskiellige Udgaver indberegnede, besidder han 334, hvilke han anfører i chronologisk Orden; et stort Beviis paa Melanchthons Arbeydsomhed og hans Skrifter hyppige Afgang; og dog lader denne Fortegnelse sig endnu meget formere. Disse ere 160, hvilke Forfatteren har opregnet i Alphabetisk Orden. Enhver, der kiender denne store og mærkværdige Mand, og veed, hvad for en stor Indflydelse hans Historie, Handlinger og Skrifters Kundskab har i Kundskaben om hans Tids Religions- og Lærdoms-Historie, og hvor stor Lys Melanchthons Læreværdige Breve og Skrifter bekomme ved denne Fortegnelse, den vil vide Hr. Str. megen Tak for denne liden Opsatz, og ønske, hielpe til at befordre hans Ønske, at kunne besidde eller endnu nærmere lære kiende alle de Melanchthons eller ham betræffende Skrifter, som her ey endnu ere anførte.

Berlin og Leipzig. Der Eigensinn des Glücks in den ausserordentlichen Begebenheiten des Baron von T. und seiner Familie 1775. 1 Alph. 3 A. 8v. Den ældere Baron von T. giorde med sit ædle Hierte og sine roesværdige Indsigter sin Lykke ved Hoffet og erhvervede sig af Fyrsten stor Fortieneste. Han gav til Giældens Betaling et Tilskud af 120000 Rdlr. Hans erkiendtlige Første døde, og under hans Søn faldt han i Unaade, og han maatte foruden denne Sums Tab betale nok saa meget, som en efter Angivelse skyldig, saa han næppe beholdt et lidet Landsæde til den nødtørftigste Underholdning. Dog ogsaa i disse Omstænde viiste han sig med sin troe Betient som en ædeltænkende Mand, endogsaa i de største Ulykkes-Tilfælde, som begegnede ham.

Af

Af denne Nød hialp ham en meget stor Sums Gienbetaling, som han havde laant til en Kiøbmand, der var bleven ulykkelig, og der nu igien havde forhvervet stor Formue. Denne nye Formue sætter ham i Stand til at udøve mange Velgierninger. Han kiøbte sig et anseeligt Gods, og giftede sig efter Anseelse lykkelig med en Frøken, med hvilken han avlede Julius von T. Endnu vilde Lykken ham saavel, at Fyrsten erkiendte hans Uskyldighed, og igien betalte ham den ham forholdte Sum, men uden at kunne bevæge Baronen til igien at troe Hoffet. Ved en Spadsere Gang fandt han et Barn i en Kurv, hvilket han tog til sig, og lod det opdrage paa bedste Maade og med største Lykke. Fra den Tid af formerede sig hans Gemalindes allerede hidindtil mærkelige Bedrøvelse. Da hans Søn var tilvoxen, sendte han ham med en Hofmester paa Reyser, giennem Tydskland, Frankerige, England, Italien. Med mange roesværdige Egenskaber og under den fortræffeligste Mands Opsigt, begaaer han dog mange Ungdoms Udsvævelser, som han vel erkiender, men dog igien af samme lader sig henrive. Under disse Reyser blev det fundne Barns sande Stand opdaget. Julie var det Navn, men havde givet det, og det var en Dotter af Grøven af P.... Sammes Historie bliver her indvokket og har meget rørende. Den gamle Baron fatter det Forsæt at gifte Julie med sin Søn. Men den unge Baron forelsker sig i B. i en Frøken, hvilken han al sin Mentors Opsigt uagtet hemmelig ægter, hvorover han paa nye kommer i Fare, i det han redder Hende af sine Italienske Fienders Hænder, der havde røvet Hende. Hans Fader tilgiver ham og dette Feyltrin. Men til den yderste Bestyrtning udvikkler det sig, at hans Gemahlinde var en Dotter af hans Moder, hvilken hun for sit Ægteskab med den gamle Baron havde bragt til Verden som en Frugt af en ulykkelig Kiærlighed. Dette havde været Grunden til Hendes Bedrøvelse, og det blev Grunden til den dybeste Melancholie og Raserie. Hun og Hendes ulykkelige Dotter døer. Den unge Baron gifter sig med Grøvinde af P. og den gamle Baron nyder endnu en roelig Alder. Den Unge efterfulgte sin Fader i Dyder og Velgierninger. —— Romanen giver en underholdende og angenem Læsning. Fortællingen er god og Charactererne vel trofne og vel udmærkede.

Halle.

Halle. Et Programma af Hr. D. Semler leverer Illuſtrationen antiqvi Carminis ex Evangelio Hebræorum. Hr. D. misbilliger dette, at man immer ligefrem har beſkreven alle apocryphiſke Bøger ſom foragtværdige eller farlige, da dog Clemens af Alexandrien, Origenes og andre Lærde Mænd, der ſelv havde læſt dem, ingenlunde har beſkreven dem paa en ſaa ganſke ufordeelagtig Maade. Maaſkee have de først efter hiin Tid lidt en ſtem Forandring. Hvad Hebræernes Evangelium betræffer, ſaa ſammenligner Hr. D. først de mange Slags Benævnelſer af ſamme, ſom man finder hos de gamle. Gemeenlig hedder det Secundum Hebræos, hvilken Beſkrivelſe ligeledes ſkulde betegne Autor, ſom de andre Evangeliers Benævnelſer ſecundum Matthæum, ſecundum Marcum &c. Man gav nemlig Hebræernes eller Jødernes Apoſtler (i Modſættelſe af Paulus, der var Hedningenes Apoſtel) ud for ſammes Forfattere, ligeſom og Apoſtlerne virkelig derudi bleve indførte talende i Fieretaller. Deraf kom det, at andre kaldte det de Tolvs Evangelium, andre tilegnede Peder det ſom den første iblandt de Tolv, ligeſom og Mange holdte det for det ſamme ſom Matthæi Evangelium. Dette Evangelium brugte de Ebioniter og Nazaræer, og begyndte det med Fortællingen om Chriſti Daab. Der maae allerede i Fordums Tid have været græſke Overſættelſer deraf, eſterdi ſaadanne, der ikke forſtode inden Hebræiſk eller Syriſk, anføre Steder deraf; hvormed er at ſammenligne hvad Papias fortæller om Matthæi Evangelium, at det er ſkreven paa Hebraiſk, men er af flere paa forſkiellig Maade overſat; endſkiøndt Papias derudi ikke fortiener at troes, at Matthæus er Forfatter af denne først paa Hebraiſk ſkrevne Bog. Iblandt andre Stykker, ſom ere tilovers af dette de Hebræers Evangelio, befinde ſig og tvende ſaavel af Origenes ſom af Hieronymus anførte Steder, hvori meldes om den Hellig Aand. I det eene hedder „ Min Moder, den Hellig Aand, greb mig og ved et af „ mine Haar førte mig paa Bierget Thabor ꝛc. “ Det andet er følgende: factum eſt autem, cum aſcendiſſet Dominus de aqva, deſcendit fons omnis Spiritus S. & reqvievit ſuper eum & dixit illi: fili mi, in omnibus prophetis exſpectabam te, ut venires & reqvieſcerem in te; tu es enim reqvies mea; tu es filius meus primogenitus, qvi reg-

:egnas in ſempiternum. Begge Steder oplyſer Forfatte:en med forſkiællige Anmærkninger, og tilføyer endelig den Formodning, at ogſaa Gnoſtikerne maae have brugt dette Evangelium.

Göttingen. Joh. Godofredi Brendelii opuſcula Medica Tom. III. & ult. curante *Henrico Aug. Wrisberg* Tom. III. 325. S. 4. Denne Sidſte Deel indbefatter 15 følgende Afhandlinger, ſom deels af Hr. Brendel ſelv, deels under hans Opſigt og med hans Bifald ere udarbeydede: 1) de vanitate complurium: 2) de lethargo: 3) de valetudine ex hygochondriis: 4) de cognatione paraphrenitidis & febrium malignarum: 5) de ſeriori uſu evacuantium: 6) de phthiſcos hecticæqve diſcrimine & ſetaceorum utroqve uſu: 7) de Abſceſſibus per Materiam & ad nervos: 8) de tabeſcentibus ad nares ducenda fluxione: 9) de pleuritide vernali & æſtiva: 10) de phrenitide: 11) de paragompheſi capitis foetus in partu: 12) obſervationum chirurgicarum terras: 13) de juſta methodi refrigerantis in morbis æſtimatione: 14) de recto calefaccentium in morbis uſu: 15) experimenta circa ſubmerſos in Animalibus inſtituta.

Frankfurt. Sammlung einiger Predigten über die Herrlichkeit Gottes in der Natur von Moſche, D. Senior des evangeliſchen Miniſterii und Conſiſtorialrath. 1774. 522 S. 8. Diſſe Prædikener ere 12 i Tallet og handle om følgende Materier: 1) Om Himmelens Lys ſom uforkaſtelige Vidner om Guds Ære over Eſ. XIV. 16. — 2) om Guds Forærings værdige Aabenbarelſe i Storm og Uveyr over Hiob. XXXVII. 2-5. — 3) Om Vandets agtſomme Betragtning over Pſalm. LIV. 6 12. — 4) om Guds Afſigter i frugtbare og ufrugtbare Aars Afverling over Joh. IV. 47-54. — 5) om det ſaa vunderbare, ſom herlige Guds Raad i Menneſkenes Fødſel, over Pſalm. LXXI. 5-6. — 6) om Evnen til at tale, ſom en Guds Gave over 2 M. B. IV. 11. — 7) om den pligtmæſſige Brug af hørende Ører og ſeende Øyne. — 8) om en roelig Søvn, ſom en prisværdig Guds Velgierning. — 9) om Menneſkenes Spiisning, ſom et Mirakel af Guds Magt og Godhed.

10)

—— 10) om den ligeſaa ſtore ſom unægtelige Indflydelſe af det guddommelige Forſyn paa Følgen af de menneſkelige Bemøyelſer. —— 11) om Guds Viisdom i Beſtemmelſen af det menneſkelige Levnets-Maal. —— 12) om de levende Skabningers Forſørgelſe, med de fornødne Næringsmidler, ſom et Guds Værk. Alle fortræffelige og frugtbare Materier, af hvis Afhandlinger man har Aarſag til at vente ſig noget ſtort og fortræffeligt, og man vil i dette ſit Haab ikke have fundet ſig ganſke bedraget.

Breſlau og Leipzig. M. Johann Georg Volkelts—Conrectors zu Liegnitz —— 1) Geſammlete Nachrichten von Schleſiſchen Bergwerken 1775. 17 A. 8v. —— 2) Nachricht von den Schleſiſchen Mineralien und den Oertern, wo ſolche gefunden werden 1775 8 A. 8v. — Med den første Afhandling har Forfatteren opfyldt mangets Ønſker ved den beſværlige Møye han har givet ſig med at ſamle af ſaa mange Skrifter, diſſe Efterretninger om de Schleſiſke Bergværker, da det ey er enhvers Leylighed at giøre ſaadanne Samlinger. Han tilſtaaer vel i Fortalen, at ey alle hans Kilder ere af lige Værd, og at der ogſaa vel derfore kan være mange Urigtigheder indlsbne. Om og det Sidſte var Sandt, og ey alle de gamle Bergværker lode ſig behørig verificere, ſaa følger dog ſaa meget, at en ſtor Mængde Bergværker ere fordum blevne anlagte i Schleſien. Man vil af diſſe Efterretninger med Forundring bemærke, hvor gavmild Naturen har været mod dette og i andre Producter rige Land. —— Den anden Afhandling ſtaaer i Forbindelſe med den første, han har inddeelt Mineralierne efter de fem Claſſer, i Jorder, Salter, Jord-Harpixer, Steene, og Metaller, og anviſer paa hvad Sted i Schleſien enhver Art er at finde. Man vil forundre ſig meget over Mængden, naar man blot overſeer Regiſteret.

Breſlau. Unterricht zum Anbau des Tabacks von Johann Erdmann Kroge, Königl. Preuſſ. Tabacks Fabriken- und Plantazen-Inſpector zu Ohlau 1775. 62. S. 8v. en fuldſtændig Afhandling over ſin Materie, hvilken man ſaa meget mere anpriſer alle Elſkere af Tobaks-Avlingen.

No. 28.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Løverdagen den 10de Julii 1777.

Kiøbenhavn. Chriſtendommens Virkning paa Folkenes Tilſtand i Europa ved Thyge Rothe. Anden Deels, Første Stykke. — Leves Guſtus in Philoſophia movent ad Atheiſmum, pleniores ad religionem. Baco. — 1775. 358 S lid. 8vo.. Med Steins Skrifter. Hr. Forfatteren har fundet det fornødent i Fortalen til dette Stykke nærmere at forklare Planen til dette hans Skrift, og hvad hans egentlige Hensigt er dermed. Denne sin Hensigt og Plan haver han nu vel i Sagen selv virkelig forklaret, saa vidt forklare skal være det samme, som at fremlægge for læseren. Men skal forklare være det samme, som tydeligen at bestemme, og som Forfatteren selv kalder det, da har han virkelig med sit særegne Sprog tvertimod fordunklet dem saaledes, at Recensenten har maattet læse hans Fortale 3 Gange igiennem, før han ret har kundet giøre sig et tydeligt Begreb derom, for endelig her i et tydeligt og lært Sprog, som han meest elsker, at kunne giøre sine Læsere Rede derfor. Hvad tilforn er sagt, det maa siges endnu: vigtigt, læseværdigt er det, Forfatteren har tænkt, og værdt at udgrunde, men gruble maa man, for at finde hans Tanker. Dette siger Rec. nu vel med nogen Fortrydelse, men som en billig dømmende Forfatter dog vel vil holde ham til Gode, der betænker, hvad for Møye blot en enkelt Giennemlæsning af det tydeligste Skrift, for at give en oprigtig og paalidelig Recen-

ſion deraf, alene kan forvolde en Recenſent, end ſige, naar han maa læſe flere Gange og gruble ved enhver, ey at tale om det Bryderie, ſom en feylagtig og ubeqvem Diſtinction, hvad enten den maa ſkrives paa Forfatterens eller Bogtrykkerens Regning, hiſt og her maa give ham. Stort er det da vel ikke, men heller ikke ſært, om en Recenſent kommer i ond Humeur. Men til Arbeydet, i hvor ſuurt det maatte være! hvad hielper, man krymper ſig? En Recenſent kan dog ikke forlange, at en Forfatter for hans Skyld ſkulde have forladt ſin anden Natur. —— Af Hiſtorien, ſiger Forfatteren kan man paa adſkillige Maader giøre ſaadan Labyrinth, at Tilſkueren forvildes derudi, og forledes til ængſtelig Tvil og Uvished om en Gud, ſom den, der ſtyrer og leder alt til ſin viſſe og viſe Hensigt. Den er bleven giort dertil af Mænd, ſom kalde ſig Philoſopher, ved det man ikke har vildet ſee andet i Virkelighedernes Sphære, end alene de frie Menneſkers Handlinger. Diſſe Handlinger, juſt fordi de ere frie, blive ofte uſammenhængende, i det mindſte for vort Øye: de ſtøde paa hinanden, nedbryde hinanden. Ere de nu alt, ſaa forſvinder Planens Eenhed: thi de Villende, de Handlende, de til at frembringe Virkninger og Begivenheder Mægtige, ere mange, og have hver ſin Hensigt, ſom de have hver ſit Øye at ſee med, og hver ſin Fordeel at ſøge. Fremdeles, ere de frie Handlinger alt, da blive aldeles uviſſe Tilfælde Aarſager og eeneſte Aarſager til de vigtigſte Begivenheder. Her forſvinder vor Idee om Styreren; det trøſtefulde Haab om hans viiſe Beſtyrelſe af alle Ting til vor Bedſte; den ydmyge Iver for at tækkes den erkiendte ordnende Herre; og den ydmyge Taknemmelighed for hvad Held vi have nydt: ja her forſvinder og Sials Fred og Mod, for ingen ſand og ſtadig Glæde kan finde Sted, naar vi har ingen Vished om heldig Ende paa den Bane, vi løbe paa. Hvem der med Voltaire flaner hen over Hiſtorien, ſom Forfatteren kalder det, han hører tale om de ſmaa Aarſagers ſtore Virkninger, der intereſſere vor hele Slægt, men endten gaaer han ikke videre med ſin Slutning og bliver ved ſin førſt antagne Idee om de frie Handlingers alt i alt, eller han forledes til Tvil om Gud, og kan i denne Tingenes chaotiſke Sammenblanding ikke finde hans Magtes og Godheds Fodſpor, eller hans Tilſyns og Styrelſes Mærker. Hvem derimod der ſeer dem an med et grandſeen-

de

de og ſund philoſophiſk Øye, han maa lade det gielde, at Gud er Styreren, liaeſom han var Skaberen. — Saa vidt har nu Recenſenten grublet ſig Fortalen igiennem, for deraf at uddrage foranførte Hovedtanker og ſætte dem frem i et ſamlet og ikke for vidt ſpredet Lys. Hans Meening, hans Hoved-Henſigt er da, ſom man ſeer, at foreſtille **Gud ſom Styreren i de menneſkelige frie Handlinger, hvorved Chriſtendommen i Verden er opkommen til den menneſkelige Slægtes Forbedring.** Nu Planen, hvoreſter han i Bogen gaaer frem til denne Henſigt. Derom taler han ſelv uden Omſvøb og temmelig tydelig, og derfor ville vi og lade ham her ſelv tale. „Uden antagen Syſteme, og uden „ at hæfte mig ved Hypotheſe, har jeg ſtillet mig hen blandt „ Virkeligheederne og Hiſtoriens Optog: Jeg har ſkuet om „ mig og fundet hvad jeg i Bogen fremlægger, ſom mine „ Ideer og Erfaringer: Jeg har ſeet, og jeg er mig fuld be„ vidſt endnu klarligen at ſee en Linie, en Kiæde af ſtore Be„ givenheder, alle hæftede i hinanden, alle ſtemte til eet, „ alle løbende ſammen for at opfylde eet: jeg ſeer Menneſke„ ne med deres frie Handlinger at bryde an paa denne Kiæ„ de, at ville adſkille dens Leed, men den dog at vare ved: „ fremdeles ſeer jeg diſſe frie Handlinger, ſaadanne, ſom de „ desværre for ofte vare, daarlig, onde, begvemme til at „ frembringe ſkadelig Virkning, og dog ſtemmes de ſaa, at „ de fra en vis Side harmonere med den af mig erkiendte „ Plan, og at de hielpe til dens Udvikling: men hvad mær„ keligſt er, det er denne Eenformighed i Henſeende til Tin„ genes Sammenhæng og Fremløb, hvilken characteriſtiſk vi„ ſer ſig, ikke alene en Deel af den bekiendte hiſtoriſke Tid, „ men ſammes hele Periode igiennem. Alt dette ſaae jeg „ for mig i Hiſtorien med aabne, vaagne Øyne: fremdeles „ og dette, at hvad mig lyſte i Øye, ſom Plan, ſom Maal, „ hvortil de ſtore Begivenheders Opløsning ſigtede, det var „ i reen og fuld Analogie med den Idee, jeg ønſkede at kun„ ne have, jeg behøvede at have om Gud, og en Guds „ Huusholdning med os. Saa ſagde jeg mig da: Her er „ Virkeligheder, i hvilke du ingen Ideer, ingen Hypotheſer „ indfører: her ere Tingene ſaadanne, ſom enhver maa ſee „ dem, ſaadanne ſom de vare: men her er og kiendelig Plan, „ kiendelig Styrelſe kommen uden fra, ja uden for Menne-

„ ſket; thi fra ham maatte efter hans Villie, hans Eyner,
„ hans Foretagender komme Forvirrelſe og Nedbrydelſe; ved
„ ham arbeydes til den fremgaaende Plans Ophævelſe, og
„ dog bliver den ved. O! ſagde jeg mig: her er Menneſket
„ frielig handlende; men her er og den mellemkommende
„ Gild: den Idee ſkal være min Philoſophie i Hiſtorien, og
„ ſaa vilde jeg, at den og ſkulde være andres.“ I denne ſin philoſophiſke Betragtning over Guds viiſe Styrelſe af Begivenhederne i Verden har han fornemmelig holdt ſig til den ſtore Revolution med det menneſkelige Kiøn, ſom er bevirket ved Chriſtendommens Opkomſt og Fremgang. Han har troet, at han burde lade denne Begivenhed være ſig, ſom den ypperſte og ſtørſte af alle, en Hoved-Gienſtand for ſin Betragtning i denne Bog; og det, fordi den blander ſig i alt, fremſkinner i alt, ſom hovedſtemmende Fieder, virker ſtedſe til Menneſkenes Lykſalighed, endog til Seyr over al Modſtand fra de fre Mennesker og immerfort; fordi den af alle virker meeſt i det udſtrakte; og har virket ſaa ſtore Ting, ſkiønt Mennesker i deres Frihed ey havde ſeet til Maalet, ey havde kundet foreſætte ſig det, ey havde Deel i dets Opnaaelſe, men havde tvertimod ſøgt at forvirre og nedbryde det: hvori man altſaa tydelig ſyner Guds og hans Forſyns overbeſtyrende Haand, og denne hans Viisdoms Hovedplan, at befordre det menneſkelige Kiøns Fremgang til Fuldkommenhed, ſaa vel i det Intellectuelle, ſom i det Moraliſke og Politiſke. Bogen ſkal altſaa efter Forfatterens Henſigt og Ønſke være en Theodicee, i det mindſte et Stykke deraf, et Forſvar nemlig for Guds Tilværelſe og Forſyns Beſtyrelſe i Chriſtendommens Fremgang til det menneſkelige Kiøns moraliſke og politiſke Forbedring og Fuldkommenhed. „Fra Træet (ſiger Forf.) faldt et Eble
„ den Engelſke Philoſoph for Fødderne, og han gik langt
„ med Tanken, gik ind til Naturens Hemmeligheder. Min-
„ dre er jeg, end han, det veed jeg; men tænke vil jeg og
„ tænke kan jeg. Skulde jeg da have for mig den Rad af
„ Optog, ſkeede her paa Kloden, alle ſtemplede med eet
„ Mærke, alle gaaende mod eet eenformigt Maal, alle vir-
„ kende i det Store, virkende endogſaa til mig, og alle vir-
„ kende til Hæld? men dem ſkulde jeg ſammenmænge, ſplit-
„ te dem fra hinanden, giøre dem ſmaa, miskiende deres
„ Virkninger? I Hierarchiet, for Exempel, ey finde meer

„ end

„ end det, at en Biskop i Rom med ſine Prælater bleve ſtol-
„ te, og nogle Canikker kunde mæske ſig? i Reformationen
„ ey finde meer end det, at en Regent i Engeland fik løſt et
„ forhadt Ægteſkab, og at nogle Førſter i Tydſkland fik Præ-
„ bender og Kloſtergodſer ſekulariſerede? O ſaa ſtolt er jeg,
„ at det vilde ſynes mig overvættes ydmygende, om jeg ſaae
„ ey mere i det vidt udſtrakte, og viſt lod jeg da Pennen bli-
„ ve hvilende, og viſt formaſtede jeg mig da ey til at kalde
„ mig Philoſoph. Men jeg ſeer videre: Verden havde prø-
„ vet, havde udtømmet ſine Evner for at metaphyſicere:
„ Menneſkene ſtandſe med oprørt Sinde, føle ſig at behøve
„ Kundſkab, om hvad de ere: Menneſkene kan ey komme
„ frem ad til Lys og Viſhed, maatte fortvivle, maatte ven-
„ de om til at troe ſig og deres Ynkværdighed at være til
„ Lyſt for Guderne (Lukretzes Ludibria Deorum) naar de
„ vare fordømte til at føle Qvale ved de dem væſentlige Ev-
„ ners Brug, og naar der ey var Raad til Forlindring. Saa-
„ ledes var det, og da kom Udødeligheds Ideen, denne de
„ mange philoſophiſke ſtore Ideers rige Kilde paa Jorden.
„ Vældige Magter, ſelv Rom, og hvilken Magt indbefatter
„ ikke Ordet! ſtormer mod Chriſtendommen; der flyder Blod
„ ſom Strømme: der bluſſe Baale Landene over: der ſkinner
„ Guld og feyerſte Hæder for at lokke til Affald: dog bliver
„ man med Grækiſk Vid og med Romerſk Sinkeſtyrke ved Sy-
„ ſtemet fra Galilæa. Det griber om ſig, dette Syſtem, og
„ det ſkulde blive Verdens Syſtem. Bekienderne arte ud,
„ handle til at ſkille ſig og Syſtemet ved Hæder; dog griber
„ det om ſig, bliver ved, ſkal, ſom ſagt er, blive Verdens
„ Syſtem. — Conſtantin gaaer over fra Jupiter, veed
„ ſaft ikke ſelv, hvorfor han gior det, taber derved af Ære
„ og Yndeſt blandt ſine ſtolte Romere: men ved ham bliver
„ Syſtemet Roms, og det faaer Tid til at befæſte ſig. —
„ Conſtantin gaaer mod Øſten med ſmaa Henſigter, og der
„ hæves alt det, der dæmmede for Europa's Frihed, Oplys-
„ ning og Forædlelſe; atter en nye aabnet Port for dette
„ veldædige Syſteme. — Folkene i Europa vaagne, bruſe
„ frem, møde Syſtemet, blive tæmmede, komme desforuden
„ ud af den Røver- og Vildheds-Stand, ved at fæſte ſig i
„ Landene og ved at ſtifte Lehne; men ſom haarde Krigere
„ trykke de Menneſkene, de foragte dem, de ſkye Videnſka-

„ bers Lys: da møder Hierark og Prælat, staaer imod, bry-
„ der Trældoms Aag; bliver Krigeres Ligemand, og Vidskab
„ udbreder sig, Systemets Fremgang til Gode.“ Paa den-
ne Maade og ved denne Begivenhedernes philosophiske Be-
tragtning finder Forfatteren overal Christendommen og Men-
neskenes Forbedring ved samme, som det guddommelige For-
synes Øiemaal, og sammes i alt dertil styrende veldædige
Hiand. For nu fremdeles at vise dette, giennemgaaer han
derefter Christendommens Historie i Forbindelse med Keyser-
nes, Constantins og Julians Regierings og Levnets Hi-
storie. Recensenten tør ikke give sig af med at følge Forfat-
teren Historien heel igiennem, for at udgrunde hans Tanker
og hans særegne mørke Sprog, saasom han hverken har Lyst
eller Levlighed til dybsindig Speculation over blotte Ord, sære
Talemaader og Vendinger, hvorunder dog ikke stikker andet,
end hvad der let baade kan fattes og foredrages. For at gi-
ve noget Udtog deraf, behøves der heller ikke, da Forfatterens
Hensigt og Plan er af det foranførte nokſom tydelig fremlagt.
Hvorledes og i hvilken Kiæde af Tanker han har udført den,
det faaer Læseren selv at f tte, saa godt han kan. Nogen
Vanskelighed vil det nok have, deels fordi Hoved-Tankerne
jævnligen afbrødes med Digressioner og episodiske Bictanker,
og ubestemte Allusioner i sær til Voltairiske Modstigelser, deels
og fordi Forfatteren er ofte ligesaa dunkel i sine Tankers For-
bindelse, og sin Overgang fra et til ander Led af Talen, som
i sit Udtryk. Saa meget kan man i Almindelighed sige, at
Læserne bar at fæste sine Tanker ved fire Hoved-Punkter i Con-
stantins Historie, 1) hans Fremgang til Christendom-
men, 2) hans Overgang dertil, 3) hans Forflytning af
Residentzen til Constantinopel, og 4) Følgerne af alt
dette for Christendommen. I øvrigt vil man meddeele
nogle hans egne Tanker, som i Besynderlighed maatte sy-
nes mærkværdige. — Constantin var, førend han blev
Keyser, i den ufordeelagtigste Stilling; var udelukt fra alt
Haab om at blive Regent, saa det maatte være hans eget
Værk, naar han skulde blive det: ved Klogskab og Mod maat-
te han finde sit Maal: disse Egenskaber besad han virkelig og
Omstændighederne vare ham gunstige. — De Christne vare
til den Tid allerede mange og Christendommen vidt udbredet,
saa den Fyrste, der vilde stige paa Thronen, kunde have Mo-

tiv

tiv nok til at unde dem Fred, om han end i Hiertet, hverken antog deres Troe, eller yndede deres Sæder og Handlingsmaade. Selv Diocletian havde i sin lange Regierings Tid ikke forfulgt de Christne, førend han endelig af de hedenske Præster og af Galer blev forført dertil, og hvorfor kan ikke vel overlagt Politik have bevæget ham til at lade dem nyde Fred, af Frygt for farlig Uroe i Staten? Clorus tog selv ingen Deel i den opvakte Forfølgelse, og det er heller ikke fornødent at giøre ham til Christen, fordi han taalede dem, der vare det. Hans Søn Constantin var ikke mindre tolerant, og kunde ligesaa vel være det af Politik, som Diocletian og Chlor, uden derfor at være Christen. Jeg begriber ikke, siger Forfatteren, hvorfor denne Første skal holdes for at have været Christen med Kundskab og Overbeviisning, ey heller, hvi det skal troes, at han eene af politisk Fordeel bekiendte sig til vor Religion. Religionens Tilstand var overalt paa de Tider saadan, at man kunde være en Tilbeder af Jupiter og Romulus, og dog ære og frygte de Christnes Gud. Selv Galer, de Christnes grummeste Forfølger, førend han døer, overvældes af Frygt, og i det Edict, hvorved han ophæver Forfølgelsen, begiærer han det, som en Giengield for denne Naade, at de skulde bede for ham og for Riget. Man skulde og ikke saa meget have forfulgt de Christne, naar deres Religion, ligesom andre fremmede Religioner, kunde have bestaaet med Polytheismus. Constantin lod de Christne have Fred. Det var alt hvad han giorde i sin Regierings første Aar. Siden blev han selv virkelig Christen. Det er derfor ingen Under, om han af de Christne er bleven roest ligesaa meget over Fortieneste, som lastet af Hedningene. Han bryder op med sin Armee mod den forhadte Maxents. Men Christendommen havde ingen Deel i dette Had, der var vel nok grundet i hans egne slette Egenskaber. Constantin derimod var, som hans Fader, overalt yndet af Folket, og der vare mange andre Omstænde, der hialp ham i Krigen mod Maxents og til Seyren, saa han derfor hverken oprigtig eller af Politik behøvede at bekiende sig til Christendommen. Altsaa til den Tid, Constantin staaer i Feldten mod Maxents, har Christendommen endnu ingen Deel haft i hans Anlæg og Foretagender. Træfningen gik an under Roms Porte. Maxents satte der Livet til, og Constantin skal

der have ſeet det Tegn af et Kors i Luften, ſom der trættes ſaa meget om. Forfatteren har ikke megen Tillid til Fortællingens Rigtighed. Viſt ſkal det være, at hvad Luftſyn han end maa have ſeet, ſaa er dog hverken han eller hans Soldater derved blevne til Chriſtne, og ikke heller erkendte han det for Korſets Afbildning, førend han ſiden var bleven underviſt. Han har hverken de Chriſtne eller Chriſtendom at takke for ſin Seyer over Maxents. Hvor urimeligt altſaa, at man vil giøre ham til politiſk Bedrager og en forſtilt Chriſten! De Chriſtne maatte være ham nokſom Tak ſkyldige for den Fred de nøde. At hykle for dem behøvede han ikke, ſaaſom han ikke ved dem var bleven mægtig. Chriſten var han viſt ikke, men heller ikke faſt i ſin gamle Troe. Men de Chriſtne holdt ſig til ham, ſom deres Freds Forſte, og han anſaae de Chriſtnes Gud tildeels ſom ſin Lykkes og ſin Seyrs Gud, en Foreſtilling, der læt bevægede ham til at giøre mere for de Chriſtne og for Chriſtendommen. Tidernes Lættroenhed har og haft ſin Deel i denne Virkning. Imidler tide have han Rivaler at kiæmpe med, ſom vare Chriſtendommens Fiender og Forfølgere, og hvad kunde han andet troe, end at han, ſom var de Chriſtne gunſtig, havde deres Gud at takke for den Seyr, han immer erholdte, ligeſom til Belønning for denne Gunſt, naar man derimod ikke glemmede at foreſtille ham, at den Ulykke, ſom havde troffet hans Modſtandere, den havde troffet dem ſom Chriſtendommens Fiender. Nok for Conſtantin til i ſin Balance mellem Chriſtendom og Hedenſkab, at hælde ſig over til den Side, hvor han fandt overvægtes Magt og Gunſt. Han bliver da Chriſten, men ſom Chriſtendom alt var fordervet og beſtod kun i det Udvortes, ſaa troede han ſig god Chriſten nok, blot ved det han optog Korstegnet i ſin Fahne. Licin, hans ſidſte Modſtander, mistroer de Chriſtne og forfølger dem, og bliver overvunden og efterlader Conſtantin eene paa Thronen, ſom med ſin Yndeſt for de Chriſtne mishager Romerne ligeſaa meget, ſom han behager de Chriſtne, der ydmyge ſig for ham, og, efter Chriſtendommens da værende fordervede Form, gierne tillode ham al anden Frihed, naar han kun vilde beſtride deres Fiender. I alt dette finder man bevægende Grund for Conſtantin til deels offentlig at bekiende ſig for Chriſten, deels til at forlade Rom, hvor der var endnu nogen Reſt af

det

det gamle Friheds Mod, og ſtifte ſig en Bye, hvor han blandt ſine Chriſtne kunde være alt i alt. I alt dette finder Forfatteren intet Vunderværkeligt, intet, ſom kan give Grund til at kalde Conſtantin politiſk Bedrager eller hyklende Chriſten; men holder ikke noget, hvorfore man ſkulde holde ham for en af vor Religions Sandhed heel igiennemtrængt Første: han finder intet meer end Tingenes Fremgang, ſaadan ſom den efter de indfaldende Omſtændigheder kunde være. Conſtantin beſkytter Chriſtendommen i Orienten ved et Edict, men giør intet videre til Hedenſkabets Forſtyrrelſe i Italien og Rom. Midt i Øſten, iblandt ſin Chriſtne Geiſtlighed, beſkæftet med at afgiøre dens Trætter, forøge dens Fordeele og Magt, er han ey endnu døbt Chriſten, men endnu Pontifex Maximus for det gamle Præſteſkab i Rom, hvor den gamle Religion var endnu mægtig. Herudi finder man Aarſagen til hans Tolerantze. Følgen af Reſidentzens Forflyttelſe til Byzantz, var Roms Undergang. Denne kalder Voltaire en Ulykke for Verden. Forfatteren kalder den derimod Verdens Lykke. Conſtantin var ikke mindre tilbøielig til Deſpotismus end nogen anden Regent for ham. Havde han ingen Modſtand fundet i den antagne Chriſtendom, ſaa havde det forrige Optog blevet ved, endten havde Staten ſkiælvet under Tyrannie, eller Tyrannen var bleven ſtyrtet under Thronen og knuſt under den, og Ulykkerne ſaa blevne ved. Forfatteren vil ikke ſige, at Chriſtendom blev Statens Religion, paa det Revolutionen ſkulde ſkee i Roms Regimente Verden til Gode: det er ham nok, Revolutionen ſkeede og ſkeede ved Chriſtendommen. Det var ikke Conſtantins egen Dyd at tilſkrive, at han afvigede fra de forrige Tiders onde og haarde Sæder; det var Tvang uden fra, og fra Chriſtendommen. Han var viſt ikke i ſin Tænke- og Handlemaade overalt den reene Første. Der er meget imod ham. Men der ſkeede dog ved ham ſaa mange gode Forandringer i det almindelige til Verdens Beſte: og jo mindre hans egne Sæder og Adfærd ſtemmede med Geiſten i hans gode Love og Anordninger, jo meer øyenſynligt er det, at det var Chriſtendommen, der havde giort Vold paa Tingenes Løb, og overvældet baade hans Sind og Sæder. Hvad Hierarkiet angaaer, da nægter ikke Forfatteren, det jo var Conſtantins Feyl, og en Aarſag til

Ulykker, men han troer dog det var fornødent, der opſt
en ſaadan Magt imellem Regent og Folk. Conſtantin
end mere hans Efterfølgere ſkulde have blevet Caliſer,
vilde have raadet over Fornuft, Troe og Ideer, ſom ov
Liv og Velfærd, naar intet havde været dem imod, og det
ſamme ſkulde ikke have haft nogen Eftertryk, naar det ik
havde haft en ſtolt og udvortes høytidelig Anſeelſe. Altſe
troer han, at Hierarkiet, i hvor ſtort et Onde det ſelv va
dog har afværget et ſtørre. At Conſtantin af Politik forle
Rom, det vil Forfatteren ikke tilſtaae: Det var egen Lv
og Phantaſie, der drev ham til Byzantz, og han var ikk
den første Keyſer, der fandt Ulyſt til at boe i Rom. De
ſtore Gode, ſom flød deraf for Verden i Eftertiden, maa
tilſkrives Forſynets ſtyrende Haand, og ikke nogen han
Politik. Havde han fulgt Politik, efter menneſkelig Ind
ſiat vel overlagt Politik, ſkulde han haft mange overveyend
Motiver til at blive i Rom, ſom han forlod i Stikken moi
de veſtlige Folks Anfald, der var ſaa læt at formode
Som Eneherre over alt var der intet han mere frygtede for
end det uroelige og oprøriſke Rom, hvorfor han ønſkede ſig
en Reſidentze, der kunde ſkylde ham alt, og hvor han ſom
Deſpot kunde leve i ſin gode øſterlandſke Roe. Han endte
hadede eller frygtede Rom, og hans hele Plan og Henſigt
med Reſidentzens Forflyttelſe derfra gik ud paa denne Stads
Ydmygelſe og Svækkelſe. Det fulgte deraf, at Rom blev
Pave-Reſidentz. Men juſt dette troer Forfatteren var godt.
Havde al den Romerſke Stats Vælde været concentreret i
Rom og Italien, ſaa havde det med eet været ude med den,
naar de veſtlige Folk havde faaet Overmagten. Men nu
overſvømmes Italien af Blod, Rom indtages og plyndres,
og dog beſtaaer den Romerſke Stat. Conſtantinopel var
ſom en Formur og et Værn for Europa imod Saracenerne.
Havde den ikke været og ingen Pave, ſom ved Hiælp af de
da gieldende Ideer kunde ſtyre alle de ſmaae Magter mod
det eene ſtore Object, da vilde man have ſeet Europa belagt
med Aſiatiſk Aag, og ſkilt ved ſin Lykke, Oplysning og
Frihed. Siden opkommer Korstogs Geiſten, ſom et nyt
Dige mod den fremfarende Magt. Endelig da Conſtanti-
nopel er ikke mere, ſaa har Europa ſin Form, og Øſter-
rig blev, hvad Conſtantinopel for var, en Formuur mod
Ma-

Mahomets Magt og Religion. Nok en Fordeel, Europa har høstet af Constantinopel, er denne vigtige, at der har Videnskaberne fundet deres Opholb der gjemtes Kilderne til Europas paafølgende Oplysning. Hverken saae Constantin disse Følger af sin Handlingsmaade, eller kunde have dem til Maal og Hensigt: „Her er det jeg tænker mig Forsyns „ Plan. Hvorfor kunde det ikke været mueligt at Arten i „ det heele havde gaaet tilbage? Hvorfor skulde stedse en „ Pynt af Kloden være belyset, naar de andre vare for„ mørkede? Barbarer kunde have overvældet Verden og „ selv blevet Barbarer, som de mange Aarhundreder igien„ nem havde været. Kloden heel over kunde haft Skiæbne „ med det gamle Grækenland, med saa mange andre dens „ Deele, over hvilke hænger det tykkeste Mørke, da før var „ Lys i de Egne, og Lys som ved høy Middag. Ja vel „ hænge Begivenhederne i hinanden, men det er og ofte ved „ fine Traade, og man opgive hvad Revolution man vil, „ jeg troer det skulde været let at vise, hvorledes saa og „ ringe Omstændigheder, naar de havde været anderledes „ end de vare, kunde have sat Tingene i andet Løb: de „ kunde have taget Løb til Artens ganske Udartning; men „ hvorfor er det Modsatte stedse skeet? Jeg seer derfor mig „ den een Gang vildende og og den uimodstaaelig vildende „ Skaber. Omar kunde i sin Tid bleven færdig med Con„ stantinopel; det var mueligt; da var Ulykken indfalden i „ Europas Formørkelses Tider. Nu blev **Mahomet II.** „ Forstyrreren, og da kunde Europa, eller, som det kan „ siges, vor Art undvære Constantinopel.“ I øvrigt har Forfatteren herefter vist de mange og store Fordeele Verden derved har vundet, at Christendommen ved **Constantin** blev Statens Religion, og i alt dette finder han ikke noget **Constantins** politiske Anlæg, men Forsynets bestyrende Haand, der eene var mægtig nok for at overvinde alle de Vanskeligheder og Forhindringer, deraf Mennesker bleve lagte den Religion i Veyen, der skulde forbedre og lyksaliggiøre Mennesker. Fremdeles udfører Forfatteren og videre den Tanke, han i Begyndelsen har yttret, at det vedkommer ikke Christendommen, hvor god eller ond Mand, **Constantin** har været. Dermed er sigtet paa **Voltaire**, der giør sig saa megen Umage for at laste ham, og agter ikke, at hans mange unægtelige

per-

perſonlige Feyl ere Tidernes Feyl, ey heller paa de ſtore Fordeele, ſom i den Almindelige flyde deraf, at Chriſtendommen ved ham blev Statens Religion. Forfatterens Betragtninger ere derover vigtige, grundige, læſeværdige, ſaa det er nok værdt at gruble noget paa hans lære Sprog og Stiil, for at udgrunde hans Tanker.

(Beſlutningen følger.)

Halle. Verſuch einer practiſchen Erklärung der beyden Briefe Petri und des Briefes Judä, von Friedrich Eberhard Boyſen. 1775. 1 Alph. 3 A. 8vo. Forfatteren har ſom han ſelv mælder i Fortalen over for 15 Aar ſiden prædiket over Judæ og Petri Breve og ved den Leilighed optegnet det vigtigſte, ſom tiener til diſſe Breves Forklaring. En lærd Ven af ham, ſom for nogen Tid ſiden havde giennemgaaet diſſe Opſatzer, var af den Meening, at de ikke vare uværdige til Trykken, og da det blev overladt til en af den theologiſke Litteratur høyfortient Halliſk Lærers Kiendelſe, og denne ikke var hans Vens Ønſke imod, ſaa overgav han denne ſin Cammentar til Preſſen, efterat han havde forandret adſkilligt, ſom han i Begyndelſen havde ſkrevet, og noget nøyere underſøgt en eller anden Ting. I Beſynderlighed ſiger han, at Hr. D. Bahrdts Overſættelſe og Hr. D. *Schmids* Obſervationes ſuper Epiſtola Catholica S. Judæ har giort ham megen Tieneſte. Ved Enden af Fortalen erindrer han noget imod det, ſom er bleven anmærket i Hr. Provſt Tellers Tilſatzer til hans Ordbog over det Nye Teſtamente ved Forklaring over de Ord Fülle og Leibhaftig Epſ. I. Col. II. og tillige foeſvarer han ſig imod en Recenſion af den anden Deel af hans Forklaring over Brevet til de Coloſſer ſom forekommer i Allg. deutſch. Biblioth. XXIV B. 1. St. Hvad angaaer hans Forklaring ſelv over diſſe her anførte Breve, ſaa lægger Forfatteren her først en vis Afdeeling til Grund, hvilken man finder i Indledningen til ethvert Brev. I Indledningen til det andet Petri Brev blive og de fornemmeſte Grunde anførte, hvormed man kan beviſe ſammes Canoniſke Anſeelſe. Ved Judæ Epiſtel er dette ſkeet i Begyndelſen af Forklaringen. Herefter oplyſer han ved nogle philologiſke Anmærkninger de forekommende Ord og Talemaader, hvorved han

han og, hvor det har været fornødent, har raadført sig med de 78 Fortolkere og den Syriske Oversættelse, og søger tillige at gjøre Sagen selv, hvorom her tales tydelig. Ved vanskelige Steder bedømmer han nogle Fortolkeres forskiællige Meeninger, og vælger dem, som synes ham at være de rimeligste. Endelig udleder han af ethvert Afsnit nogle Sandheder og Lærdomme. Praktisk kalder han denne Forklaring, fordi han, som han siger, har bemøyet sig, at vise det Store og Guddommelige i disse Skrifter. Saavidt Rummet har tilladt, har man anført nogle Prøver af enkelte Forklaringer saasom 1. Petr. II. 13. Seyd Unterthan aller menschlichen Ordnung, er saa meget som, bezeugt euch unterwürfig Eph. V. 22. Den Menschliche Ordnung er den Menneskene foresatte Øvrighed. Um des Herren willen, er meget rimeligt, at derved forstaaes Christus. Thi ey alene har Christus befalet at give Keyseren hvad Keyserens er, men han har og selv været Exempel til denne Befaling. Ikke skulle Christne derfore adlyde Øvrigheden, fordi de ikke kunne forandre det, saasom deres Ulydighed vilde kun underkaste dem den verdslige Øvrigheds Hævn, men af Religion bør de være troe Undersaattere, og med et saa oprigtigt Hierte skulle de bevise Lydighed, som om Øvrighedens Befalinger vare Christi egne Befalinger Eph. VI. 5. Dette hedder at adlyde for Herrens Skyld. Denne Religions fulde Lydighed skulde de Christne bevise enhver foresat Øvrighed følgelig ligesaa vel Kongen eller den Romerske Keyser, som og Procuratorerne eller Statholderne Provintzerne. Ved Kongen forstaaes her den Romerske Keyser, der af Græckerne saaledes blev kaldet. Ved den Lydighed har Forfatteren omstændelig vist, hvor tilbøyelige Jøderne til den Tid vare til at foragte den hedenske Øvrighed. Da nu de Christne til den Tid gemeenlig blive fornængede med Jøderne, saa kunde de Oprør, Jøderne stiftede meget læt blive lagte de Christne til Last, naar ikke de idste i dette Stykke paa det mærkeligste underskilte sig fra de ørste. Man finder her og nogle gode Anmærkninger over et Sted hos Sveton i Clauds Levnetsbeskrivelse c. 25. Judæos impulsore Chresto assidue tumultuantes Roma expulit. 1 Petr. III. 19. In demselben ist er auch hingegangen, und hat gepredigt den Geistern im

Ge-

Gefängniß: εν ῳ, nemlig πνευματι, i hvilken anddom melige Kraft, i hvilken ſin Guddom er den Geiſtern di ihre Unbußfertigkeit wegen jetzt in der Hölle ſind gepredigt hat. φυλακη kan her ikke have nogen ande Betydning, end at det betegner, hvad αδης ofte i det Ny Teſtamente og שאול undertiden betegner nemlig Helvedet de Fordømtes Tilſtand. ωρεσυθεις er en i det græſk Sprog idiotiſk Pleonasmus, der ikke bør overſættes Matth IX. 13. Luc. X. 37. Geiſter ere de Afdødes Siele, Ma nes. Men om diſſe bliver det ikke ſagt, at Chriſtus ha viiſt ſig for dem ſom Seyerherre, ſom det gemeenlig bliver forklaret, men at han har prædiket for dem, og ſom ſees af det følgende Vers ved Noah. Denne Talemaade er ik ke uſædvanlig i det Nye Teſtamente Eph. II. 17. ſiger Paulus και ελθων ευηγγελισατο, er iſt auch durch ſeine Boten zu euch Heyden gekommen, og har forkyndet eder Fred. Ved det Sted 1 Petr. 4. 1. Denn wer am Fleiſche leidet, der höret auf von Sünden, anmærker Forfatte ren, at diſſe Ords Forſtand er ikke ſaa dunkel, ſom deres Forbindelſe. Petrus ſynes at ville ſige, at de udvortes Lidelſer ſvække Lyſt til Synden. Men hvorledes ſkikker ſig dette Udtryk til den foregaaende i Verſet foredragne Sætz? Vilde man og med Hr. D. Bahrdt antage, at Udtrykket burde anſees ſom et Ordſprog, hvilket dog ikke kan beviſes, ſaa bliver dog Satzen dunkel i ſin Forbindelſe, og holder Forfatteren derfore dette Sted for det vanſkeligſte i den hele Epiſtel. *) 2 Petr. I, 20. bliver ιδια επιλυσις meget vel for

*) Skulde denne Knude ikke kunne loſes? Hvad ſiger Paulus Rom. VI. 6. 7. Vort gamle Menneſke er forſæt med Chriſto, for at vi ikke mere ſkulle tiene Synden: th (ſoyer han til) den der engang er død (for Syndens Skyld) er alt bleven qvit og fri fra Synden (ογαρ αποθανων δεδικαιωται απο της αμαρτιας) da dens Skyld er betalt, og det var altſaa en Daarlighed, at ville igien tiene den Synd, for hvis Skyld man engang hav de lidt Dødsſtraf. Men ikke Petrus har ſagt det Samme Saaſom da Chriſtus har lidt for os i Kiødet, ſaa ſtyrer

forklaret ved egen Opfindelse, egen Indsigt. Ved 2 Petr. III. 10. erindrer Forfatteren, at στοιχεια formodentlig betyder de Himmelske Legemer, og at Apostelen ikke taler om nogen de himmelske Legemers Tilintetgiørelse, men en Forandring med Samme, og dette Samme siger han og om Jorden, som med dens Værker, hvad enten Naturen eller Kunsten har dannet dem, ikke egentlig skal fortæres, men ikkun udbrændes ved Ilden. Om det Sted Jud. v. 9. dømmer Forfatteren at det maae forklares af de Meeninger, som til den Tid vare giængse iblandt Jøderne. De troede nemlig, at Michael var deres Nations Skyts-Engel, at han sørgede for deres Anliggender og lod dem vederfares Ret. I Besynderlighed foregave de om Michael, at han ofte paa deres Vegne talede med Satan, og forsvarede deres Sag imod denne Fiendes Anklagelser. Om Satan vilde de vide, at han havde affordret Michael Mosis Legeme men at den sidste havde afslaget d nne uforskammede Fordring ikke med Skiælds-Ord, men ved at yttre sig med, at Gud skulde fælde Dom over en saadan uretfærdig Fordring. Enochs Spaadom, om hvilken meldes Jud. v. 14. er ikke tagen af den Apocryphiske Bog, som kaldes Enochs Aabenbaring, men Judas taler derom, som om en Sag, der af en Tradition maatte være hans Læsere paa den Tid bekiendt. Man kan for Resten med Sandhed sige, at denne Commentar giver et nyt Beviis paa Forfatterens Sprog-Kundskab og øvrige theologiske Lærdom.

Frankfurt an der Oder. S. J. E. Stolch, Prediger zu Ludersdorf, Kritische Anmerkungen über die gleichbedeutenden Wörter der deutschen Sprache, nebst einigen Zusätzen, und beygefügten etymologischen Verzeichnisse derienigen Wörter, der Französischen Spra-

Jæder og det samme Sindelag (thi den, der engang har lidt i Kiødet, er bleven qvit fra Synden, og det har vi, vil han sige, da Christus har lidt i vor Sted,) saa skiendrage eders øvrige Levetid i Kiødet (her i Verden) ikke efter Menneskenes-Begiærligheder, men efter Guds Villie? παθων εν σαρκι (ο αποθανων) πεπαυται αμαρτιας (δεδικαιωται απο της αμαρτιας.) Hvor er der nu meer nogen Vanskelighed?

Sprache, welche ihren Urſprung aus der deutſchen haben. 1775. 45. Da Hr. St Von den Synonymen endnu, ſom ethvert menneſkeligt Værk, kunde modtage Forbedringer og Fuldkommenheder, og der af Hr. Adelung i hans Ordbog over det tydſke Sprog og andre Recenſentere ere blevne giorte Indvendinger derimod; ſaa har han i diſſe Anmærkninger deels ſøgt at forbedre ſit Værk ved at antage de vel grundede Indvendinger, deels og anført ſine Grunde, hvorfore han ikke holdt dette eller hiint for gyldigt, og det med en ægte Beſkedenhed, ſom ſommer en Lærd. Det er ved ſaadanne Underſøgninger et Sprog ſkal vinde vigtige Fordele, og Betydningerne immer blive mere faſſatte. Med megen Lærdom og Kundſkab om det ældſte tydſke Sprog, har Forfatteren etymologiſeret de Franzoſiſke Ord, ſom ere af tydſk Oprindelſe. Vel lod ſig hiſt og her noget indvende, men man har ikke vildet tillade ſig den Vidtløftighed.

Leipzig. Der Philoſoph für der Welt. Herausgegeben von J. J. Engel. Erſter Theil. 1775. 12 A. 8vo. Ved en Philoſoph forſtaaer Forfatteren af dette Skrift en Mand, der foredrager nogen til Philoſophien henhørende, eller paa en philoſophiſk Maade afhandlet Sandhed, ligemeget hvilken, eller i hvad for en Geſtalt; og ved Verden forſtaaer han det hele blandede Publikum, af hvilket den eene er meer for denne, den anden meer for hiin Materie, den eene elſker mere denne, den anden en anden Tone. Her maae altſaa ikke indløbe noget, ſom maatte være uforſtaaeligt eller ubehageligt for nogen, der allerede hører til den fiinere Deel af dette Publikum. Man troer vel, at Skriftet med Tiden vil give ſine Læſere en angenem og lærerig Underholdning. Iblandt 14 Artikler, ſom denne Deel indbefatter, finder man nogle gode, men, ſom de ere ſkrevne for hele Verden, ogſaa nogle middelmaadelige, og andre ganſke ubetydelige.

Breſlau. Verſuch eines Grundriſſes der Erdbeſchreibung für Anfänger 1775. 6. A. 8v. Man finder diſſe faa Ark meget tienlige til et Barns allerførſte Undervisning, forudſat, at dertil ſøges nogen Forklaring og discursviis anbragte Oplysninger. Thi uden diſſe vilde denne Grundridsning være alt for tør.

No. 29.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 17de Julii 1777.

Kiøbenhavn. Beſlutning af **Chriſtendommens Virkning paa Folkenes Tilſtand i Europa** ꝛc. (See forrige No.) — Forfatteren fortſætter ſamme ſin Betragtnings-Plan over Keyſer **Julians** Levnets og Regierings Hiſtorie. Man kan ikke ſige, at Chriſtendommen har udbredet ſig under denne Keyſer: nok til dens Ære, at den bevarede ſig mod al Modſtand, og blev ved at virke paa Folk, Stat, Love og Sæder. Jo ſtærkere Siæl denne Fyrſte havde, jo mere tænkende Regent han var, jo kraftigere han ved Indſigt, ved Standhaftighed, ved egne Sæder, ved Folkets almindelige Biefald kunde virke mod Chriſtendommen, jo mere fremlyſer dens Sandhed og Sandheds Styrke i dens mod Politik og Sophiſterie erholdte Seyr. Det var meget, at en Keyſer, ſom han, ikke kunde fortrænge den, endten af ſin Stat eller ſin Armee. Hans Ungdoms Opdragelſe, Trængſel, Studering, Omgang med Philoſopher, Adkomſt og Vey til Regimentet, og hvad der i Beſynderlighed dannede ham til at blive den Regent, han var, og den Fiende af Chriſtendommen, alt dette er af Hiſtorien meget vel ſat i Lys. Man kunde af alt ikke giøre ſig ander Begreb om ham, end at en ſaadan Mand og Regent maatte vinde, naar han foretog ſig at ſtride mod den med Iver og fineſte Klogſkab. Alle Omſtændigheder forenede ſig under ham til Hedenſkabets Seyr. Selv den med Philoſophien og den gamle Gudsdyrkelſe foregangne

Revolution, og den derved bevirkede Liighed imellem Hedenſkabet og Chriſtendommen, formedelſt den Blanding af Platoniſke Begreber om en eeneſte høyeſte Gud og de flere Undergud i Religionen, var en let friſtende Anledning til Overgang fra Chriſtendommen til Hedenſkabet. I den Henſeende tør Forfatteren paaſtaae, at om Arius havde faaet fuldkommen Seyr, ſaa havde denne blevet den ey nok endnu ved Almindelighed befæſtede, ey nokſom ved Philoſophien udvikles de Chriſtendoms fulde Undergang. Man tænke, ſiger han, hvad Chriſtus ſkulde have gieldet for de følgende Menneſker, naar han var bleven henſat med de andre Platoniſke Dæmoner eller Halv-Guder, og meer eller andet var han ikke for Arius. I Julians overdrevne Iver for Hedenſkabets Ceremonier ſeer Forfatteren intet, der kunde afholde de Chriſtne fra at gaae over dertil. Tvertimod, ſiger han, jo mere nidkiær Keyſeren viiſte ſig for ſin, jo ſtærkere blev Motivet til at føye ſig efter ham, og jo ſtærkere blev Haabet om at vinde ved Affald. Her var en Regent, der ſelv havde været Chriſten og kiendte alle denne Religions Deele: her var en Mand, ſom ſtod paa Tal med de da fornemmeſte Philoſopher: han gaaer ikke frem med Fremfuſenhed: han giør ikke ſin Phantaſie til Lov for andre, men giver Grund for ſin Overgang til Hedenſkabet, og ſkriver endog en Bog til Chriſtendommens Igiendrivelſe: derhos vare hans Sæder ſaa reene, og hans Afhold ſtrængt i høyeſte Grad, ſaa de Chriſtne ved ham kunde have fundet den Erbarhed og det alvorlige Væſen, Religionen kræver. Han holdt ſtedſe ved Ideen om een øverſte Gud, forkaſtede Grækernes urimelige Fabler om Guderne. Rimeligen var han derfor Jøderne gunſtig, ſom et Folk, der dyrkede den eene Gud. Han roſer de Chriſtne, fordi de dyrkede den eene Gud, men laſter dem, fordi de ikke ogſaa vilde ære Undergud erne. Fremdeles ſøgte han at renſe Hedenſkabet og forene dermed alle Chriſtendommens gode Indretninger, ſaaſom de Fattiges Forſørgelſe, Umyndiges Opdragelſe, Ungdoms Underviisning. Alt dette maatte rimeligen have tilvundet ham Hierter og Beifald, og dog vandt han derved ikke Seyr, men maatte ſiden gribe til tvingende Midler. Hans kraftigſte Vaaben mod Chriſtendommen var Foragt: det er derved Spørmerie alene kan og maa overvindes: men hvorfor, ſpørger Forfatteren, faldt ikke da Chriſtendommen, naar

den

den ey var ändet, end Sværmerie? Forfatteren tilstaaer gierne, at en Troe, hvor falsk den er, kan dog vinde Seyr i Staten, og blive Regentens og Folkets Troe, som det er skeet med Mahomeds Lære. Men Christendommen, der her angribes, som Aarsag til Statens Undergang, forsvarer sig med intet andet end Philosophie og Historie, til en Tid, da den har alle Omstændigheder og en for Hedenskabet høystirrigen interesserende Regent imod sig. Hvad andet har man da heraf at slutte, end at den har forsvaret sig som en Sandhed, hvis Undergang Gud aldrig har vildet og aldrig skal ville. Det Spørsmaal, hvad det skulde have virket, om Julian havde blevet længere paa Thronen, og om han havde faaet Tid til at udføre sine Anlæg? finder Forfatteren opløst ved denne sin Betragtning, at saadanne Keysere, som Antonin, Aurel, Julian, kunde med al deres Philosophie, deres Bøger og Skrifter, intet udrette hos Hoben, der ey kiendte tvingende Love til Dyden, Dyd og Sædelighed, bestyrkede med Trusel fra en overalt vældig Guddom; da Hedningene nok havde en Religion, men ingen Morale; hos hvilke Lovene vare ey andet, end et mægtigt Medmenneskes Villie, der ikke gieldet mere, naar det er kommen saa vidt, at dette Medmenneske uden Fare kan forægtes, fortørnes, eller man ved Tidernes Beskaffenhed bliver henreven til Ubændighed. Denne sin Betragtning udfører Forfatteren videre, og som den er heel mærkværdig, saa vil man her anføre det vigtigste deraf. Man var veget, hedder det, fra den gamle Simpelhed i Tænkemaade, i Love og Sæder: Man havde i det Intellectuelle befundet de gieldende Ideers Ugrund: den politiske Enthusiasmus, den Troe paa Romulus og Roms Evighed var og blevet til Eventyr: man maatte have sig nye Systemer og nye Regierings Principier: men hvorfra skulde de tages? Man indsaae vel, at Verden ikke kunde være tient med en Epikurs, en Zenons og en tvivlende Pyrrhons Systeme. I de nærmeste Tider havde Historien været en Kiæde af Ulykker og Omvæltninger: man kan sige, der var ingen Regering, ingen Regent; men idel Blods Udgydelse, idel Tyrannie, idel Afvexling: de faa Roelighedens Dage under en Titus, en Nerva Trajan og Aurel, vare ey at regne mod den øvrige Keysertid i Rom. Imidlertid havde Christendom forarsaget den Giæring i Staten og just hvad der var modsat

Sædernes Skiendsel, og de daglige Voldſomheder og Tyranniets Grumhed, juſt det Modſatte lærde den, og hvad man ſavnede hos Philoſopherne. Rimeligen maatte den finde Modſtand, ſaaſom den maatte angribe Alt: Philoſopherne ſaae deres Grublen blive til Damp: Deſpoterne hørde tale om Overherre, Reenſkab, Domſael: Offer-Præſterne ſaae Tempierne forladte: Folket blev tæmmet i ſin ubændige Lyſt. Den holdt dog ud og vandt Seyr mer ved Sandheds, end Conſtantins Vælde. Men nu ſtaaer en mægtig Julian op imod den. Et Syſtem maatte han give Menneſkene i Stedet for Chriſtendommen, men og i Stedet for Hedenſkabets mythologiſke Eventyr, hvis Uforſtand man havde vel indſeet. Et Regierings Syſtem maatte man og have i Stedet for det gamle Romerſke. Men hvad for et Religions Syſteme fik man da? et Syſteme fuld af Dæmoner, Underguder, Naturkræfter og Platoniſke Speculationer. Men det var ikke Religion for Hoben, og det kunde ikke fatte den. Julian maatte derfor og blive Calife. Saa længe Religionen var kun Ceremonie, da gik det an, at Regenten var ypperſte Præſt, uden at Folkenes Frihed derved blev fornærmet: Alt var afpaſſet og foreſkrevet og der var ey Leylighed til at indføre nye Meeninger, thi det galt ey om Meeninger: nu derimod, da Religionen bliver et philoſophiſk Syſteme, fuldt af theoretiſke Speculationer, af uviſſe tvetydige Sætninger, ſom ſkal forklarès, hvorover der kan ſtrides og bliver ſtridet, hvorfra ſkulde da Visheden komme for Hoben? Regenten, hedder det, maatte blive Calife, og byde, hvad der ſkal tænkes: ham er da Veyen aabnet til det yderligſte Deſpoterie: Virkelig ſkeede det ſaa: Julian faſtſatte, hvad Religion ſkulde være. Heraf ſkal man nu ſee, hvad Philoſophien eene kunde formaae, og hvad man havde at erſtatte dens Tab med. Forfatteren anſeer det ſom en Vinding for Chriſtendommen, at en ſaadan Philoſoph blev Regent, hvorved Chriſtendommens Magt og Philoſophiens Afmagt ere ret blevne ſatte i Lys mod hinanden. Betragter man Julians reene Sæder, hans Lyſt til at handle efter ſund Fornuft, hans Nidkiærhed for den Religion, han holdte for den ſande, hvad kunde man da ikke have ventet ſig af ham ſom Chriſten? Han ærer Senatet, og vil iblandt Senatorerne ikkun være, ſom den første blandt ſine Ligemænd: Billighed og Retfærdighed vilde han ſkulde fremſkin-

ſinne i alle hans Anlæg. Han dømte ſelv efter nøye Undersøgning: Han ſøgte ingen Ære eller Lykke i despotiſk Ubekjendtskab, og i at giøre vidt Rum mellem ſig og den Ringe: altid var han arbeidſom og beſkæftet med Rigets Sager. Hvad for et Regimente maatte man ikke have ventet ſig af en saa philoſophiſk Fyrſte? hvad ſkulde der ikke ved ham, ſom Christen, have bleven virket til Verdens og hans Folks Lykſalighed? Men nu, hvad blev der af ham udrettet, ſom hedenſk Philoſoph? Den halve Deel af hans Undersaatter, de Christne, nøde ingen Beſkyttelſe, ingen Ret; han forfulgte efter Syſteme: han ſatte haarde Landshøvdinger over Provintzerne, hvor de Chriſtne levede, og overlod diſſe til Almuens Raſerie: han paalagde dem haarde Skatter til de nedrevne Templers Opbygaelſe: han forbød dem at dyrke Videnſkaberne; hvilket i ſær den ærlige Marcellin af Ømhed over Julians Rygte ønſker at kunne ſkiules med evig Forglemmelſe. Var han blevet ældre, da var han rimeligen med ſit unge Blod og med ſin Hengivenhed til Sværmerie bleven grum: nu var han blot uretfærdig, ja nedrig, i det han ſom Regent med foragtende Kløgt anvier den klagende Chriſten, der var hans Undersaat. Unyttigt blev det altſaa for Verden, unyttigt for Roms Folk, at han var til, og at han herſkede. Her blev ingen Formildelſe i Sæderne, ingen Ideer om Tidsalderamens Ophævelſe, ingen Kunſternes Udbredelſe til at drage Menneſkene fra den gamle Haardhed. Var Julian kommen tilbage med Seyr over Partherne, da ſkulde man, ſom der ſagdes, haft Mangel paa Offer-Qvæg, men hvad var der ellers bleven vundet? Et andet og ſkiønnere Syn er en Theodoſes, en Theodorik's Regiering. Havde Julian vendt ſig til Chriſtendommen, ſkulde han vel baade ſelv have bleven mildere i Sæder og Sind, og vel ogſaa fundet Raad til at mildgiøre Folkets Sæder, uden derfor at lade Geiſtlighed eene raade. Julian, ſom enkelt Perſon, er en hæderlig Mand, men med ſit Syſteme beklagelig Fyrſte. I Stedet for Chriſtendommen valgte han ſig Spaadoms Kunſt og al Slags Overtroe. Saa gaaer det, hvo der vil forlade Chriſtendommen, han maa endten valge eet med Julian, eller han maa vandre hen uden Gud, og uden at ſørge, hvad ham foreſtaaer ſom Menneſke. — Hidtil har man med Fornøyelſe anført diſſe Forfatterens Hovedtanker, og næſten ere de af

Hændelse meer end med Forsæt blevne til et lidet Udtog. Nu Resultatet af dem alle: „Atter, min Læser, fordrer jeg, at „ du forædler dine Tanker, og hæver dig for at see ud i vid „ Omkreds. Hvad er Julian? hvad hans Liban, hans „ Maximus? men hvad er og Gregor og Basil? enkelte „ Mennesker ere de, og Atomer i det hele Store: men hvad „ er og Rom og Julians Rige? hvad er hans Anlæg og „ hans Bedrifter? Smaaheder er det alt imod den Plan og „ Begivenhed, som forandrer Verden, hele Verden med „ dens Love, dens Sæder, dens Vedtægter, dens Ideer, „ dens Mennesker og alt hvad der tilhører disse Mennesker; „ saadan er den hidtil virksomme, den i sin fremgaaende „ Virksomhed ustandselige Christendom. Forud tænkte jeg, „ Gud maatte være Styreren: nu finder jeg, han er det, jeg „ finder det i Historien, i Virkeliahedernes Sammenhæng.“ —— I Forralen har Recensenten standset længe over et vis Stykke, hvis nærmere Oplysning han havde ventet i Afhandlingen selv, men veed ikke, han hidtil nogensteds har fundet den. Stykket lyder imidlertid saaledes, og med en i Begyndelsen noget tvetydig Distinction: „Endnu maa jeg sætte mere til „ Følgen deraf, at de frie Handlinger skulde være alt, hvad „ virkeligt er; alt hvad skeer i den moralske og intellectuelle „ Verden her paa Kloden, eller blandt os Mennesker; det „ maatte efter denne Forudsætning skee, at de største, de hæl„ digste Begivenheder ofte blive Virkninger af Daarskabs, „ af Ondskabs Fryd; Nu bør det jo ønskes, at disse Aarsager „ vare udeblevne; thi Tilstanden, thi Verden havde jo været „ bedre, naar de vare udeblevne; men hvorfra skulde da „ Virkningerne, disse hældige Begivenheder komme? Vor „ Art havde maattet tabe, tabe i det Store, derved at Men„ nesker havde været bedre, end de virkeligen vare, og hvor„ lunde skal denne Tvilsomheders Knude opløses.“ Recens. maa bekiende, han ikke ret forstaaer Forfatteren, og behøver Oplysning. Imidlertid er det forekommet ham, som Forfatteren vilde sige, at Verdens Forbedring i det Ganske og Store forudsætter, som nødvendig Aarsag, dens Ondskab og Fordervelse i det enkelte, det mindre og besynderlige, og at dette var en Knude, der ikke lod sig løse, en Sag der ikke lod sig begribe, naar frie Gierninger skulde være alt, og Gud ikke havde Overhaand i Alt. Derved, om han ellers traf

ret,

ret, er det falden ham ind; først, at det lader sig endda begribe, hvorledes et frit handlende Menneske kan trække godt udaf et andet Menneskes onde frie Gierning; og som ellers paa anden Maade ogsaa havde staaet til at erholde, om det onde Menneske havde handlet vel; dernæst, at naar en overstyrende Guddoms Haand skal gisre det begribeligt, hvorledes Ondskaben og Fordervelsen nødvendig maatte finde Sted til Forbedring i det Store og det Ganske, da lader det, som denne almægtige Haand havde intet Godt i det Ganske kundet frembringe, uden ved Hielp af Ondt, og herved er den Besfyldning falden ham ind, som Apostelen Paulus Rom. III. saa stærk fralægger sig, at han nemlig lærde, man maatte gisre Ondt, for at deraf kunde komme Godt? Visselig maatte man jo saa gisre, naar det Gode ellers maatte være tabt. Men maaskee Recensenten misforstaaer Forfatteren og behøver Oplysning. Skade, at den brave Forfatter skal i saa vigtige og almeennyttige Betragtninger være saa dunkel, som han ofte er endog for tænkende Læsere.

Lemgo. Briefe zweener Brüder Jesu in unserm Canon: nebst einer Probe nichtiger Conjecturen über das N. T. zum Anhange. 1775. 112 S. 8vo. Man gietter Forfatteren af hans Skrivemaade, endskiønt han i dette lidet Skrift er ikke nær saa opskruet og mørk, som i et ældre Product af hans Genie. Indholdet af disse Blade, som kan give Anledning til videre frie Undersøgninger, fortiener Opmærksomhed. Det er følgende: Jesus har haft kiødelige Brødre, Sønner af Maria. Ingen af hans Brødre var iblandt de 12 og ingen af disse vare hans Brødre. Disse Brødre vare de Matth. XIII. 54. f. og Marc. VI. 1. f. de saa kaldte Jacob, Joses, Simon og Judas. Saavidt det første Afsnit. Sagen behøver man vel ikke at nægte, omendskiøndt Argumenterne derfor ei ere fuldkommen overbeviisende. — I det andet Afsnit er samler, hvad man finder hos Josephus, Hegesipp og andre om Jacob, den retfærdige, Herrens Broder. Forfatteren har giort sig megen Umage for at vise, at benævnte Skribenteres Fortællinger paa det skiønneste stemmede overeens saavel med hinanden indbyrdes som og med hvad der meldes i Apostlernes Gierninger og Pauli Breve. Men Recensen-

ten tilſtaaer at i hans Øyne ere Fortællingerne endnu immer kun lidet ſammenhængende. Jacobus ſkal have været en Nazirær og en ſtreng Phariſæer, og indtil umiddelbar efter Jeſu Opſtandelse denne ſin Broder utilbøyelig; og alligevel var han ved Nadverens Indſættelſe nærværende med de 12 Apoſtler. Han ſkal have været ſin Sectes og ſin Nations Afgud; og dog ſaa ung en Mand! thi eſterat han var overgangen til Chriſtendommen og var bleven en af Kirkens Pillere, maae vel hans Sect næppe have giort en Afgud af ham, Forfatteren bygger alt for meget paa det Ord ἀδελφος Broder, og ſlutter med alt for ſtor Tilforladenhed af Math. XII. 49. — I det tredie Afſnit leverer han en nye Overſættelſe af Jacobi Brev, tilligemed Anmærkninger, af hvilke man ſkal ſee, at Brevet fuldkommen er ſkrevet i den Character, ſom Forfatteren havde ſkildret Jacob af. Men Brevets Indhold og Afhandlingsmaade afgiver ſlet ingen Grund til det Spørsmaals Afgiørelſe, om Jacob var Joſephs eller Alphæi Søn, men giør det alene rimeligt, at Forfatteren virkelig er den ἀδελφος Chriſti, om hvilken Joſephus og Hegeſippus tale. For Reſten hvad Overſættelſen anbelanger, ſaa finder den i det Ganſke Recenſentens Bifald. Han har ved Sammenligning med den Barhdtiſke befundet den paa mange Steder bedre, rigtigere, og næſten overalt mere kiernefuld; men ofte dog foredraget hiin for denne. Forfatteren har ikke været uhældig i at udtrykke Jacobs Character i Overſættelſen ſaaledes ſom han havde ſkildret den tilforn. Men ofte ſynes dog hans Overſættelſe alt for lexicaliſk, og bliver derover uforſtaaelig for hvem der ikke veed det Græſke. For Ex. ſtrax i det første Kapitel v. 4. Die Ausdaurung ſchaffe vollkommen Werk. V. 5. Gott giebt allen einfältig. V. 11. Der Reiche wird auf ſeinen zügen dahin ſeyn. V. 20. Zorn des Menſchen macht nicht aus Gerechtigkeit Gottes. — Det fierde Afſnit indbefatter Oplysninger over de Nazaræer og Ebioniter iblandt de første Chriſtne. Forfatteren holder diſſe saa ilde beryatede og forkiættrede Folk for intet andet end de første Jødiſke Chriſtne-Meenigheder, og Jacobs, Johannis og Petri Diſcipler, men ſom viſt nok med Tiden ere meget udartede. Han giennemgaaer kortelig

de

de Efterretninger, som Epiphanius har givet om dem, og søger ved Sammenligning af dette Jacobs Brev med Hielp af sin Hypothese derom, at udbrede noget Lys derover. Nogle af ham forsøgte Oplysninger af Jacobs Brev synes ikke saa vel grundede, og alt for langt søgte. Ved den Leylighed handles og om Nazaræernes Evangelium, og sammes Fragmenter blive oplyste. Forfatteren holder det for den hebraiske og efterhaanden forstumpede Original af Matthæi Evangelium, og forsvarer derover de tvende første Kapitler deraf, fordi de vare antagne af Nazaræerne, og ere alene blevne forkastede af Ebioniterne. — Det femte Afsnit handler om Judas og hans Brev. Denne Judas, en Broder af Jacob, skal ligesom denne, have været en Søn af Josephus og Maria, men ingenlunde en Apostel. Falskelig holder man hans Brev for en Efterligning af det andet Petri Brev, da tvertimod Petrus meget mere har haft Judas for Øyne; hvilket Forfatteren har giort temmelig rimeligt. Dette Brev, hvoraf her gives en nye Oversættelse, skal være bestemt for det høyere Asiens Egne, for Persien, og derfor i Hensende til Sproget været Zoroastrisk, Persisk, Magisk. Dette søger Forfatteren at bevise af nogle Steder hos Zend Avesta, hvilke ligne de dunkelste og vanskeligste Steder i Brevet. Ved dette Hiælpemiddel troer han Brevet kan oplyses, men ikke ved Jødiske Fabelbøger. — I Anhanget giennemgaaer han de i den Bowwerske Samling over Jacobs og Judæ Breve og over nogle Steder i Matthæo anførte Conjecturer, og viser deres Unødvendighed og Ubetydelighed, hvormed han dog ikke vil fradømme dette Skrift, som Samling betragter, sin Nytte.

Frankfurt an der Oder. Hrrn. Thomas, Mitgliedes der Französischen, Versuch über die Lobschriften, Lobreden und Lobgedichte. Erster Theil. A. d. Franz. Mit Anmerkungen herausgegeben von Rudolph Wilhelm Zobel, Prof. zu Frankfurt. 360 S. st. 8vo. Denne Deel indbefatter af det Skrift kun les Eloges die Betrachtungen über die Alten. Forfatteren beskæfter sig først med de til Gudsdyrkelsen henhørende Lovsange eller Hymen, de første Folkes Lovdigter, og Lovtaler over de Døde hos Ægypterne. Dernæst handler han om de ældre Græker, og

deres Lovtaler over de i Slaget blevne Krigsfolk, over Priisfægterne (Athleterne) og nogle andre Lovtaler, for Ex. om aarlige Taler til fortiente Mænds Afmindelse. I Besynderlighed tager han Isocrates, Plato, Xenophon, Plutarch og Lucian for. Herefter kommer han til Romerne, hvor han i Besynderlighed indlader sig over Lovtalerne til Republikens Tider, over Cicero's Lovtaler, over Ligtaler under Keyserne, Lovtaler over levende Keysere, og i sær over de Keysere fra August indtil Trajan. Over den yngre Plins Panegyrik over Trajan. Om Tacitus og hans consulariske Lovtale; ligemaade hans historiske Lovskrift over Agricola. Om de græske Skrifter. Panegyriske Taler fra Trajan indtil Diocletian. Om de Gallike Talere. Lovtaler over Maximian og Constantius Florus. Lovtaler over Constantin. Lovtaler over Keyser Julian. Om Libanius og andre Julians Lovtalere. Om Julians Character, siger Hr. Thomas: „Man maa tænke om ham, at han „ var mere Philosoph i sin Regiering og i sit Forhold, end „ i sine Ideer, at han havde en overdreven Imagination, „ som ofte forduntlede hans Indsigter, saa han vel ikke vil„ de troe en eeneste og almindelig Aabenbaring, men alle „ Øyeblik søgte en Mænade smaa Aabenbaringer ved enkelte „ Omstænde; at hans Grundsatzer i Moralen vare faste, „ men hans Uroe i alle øvrige Stykker beviste, at det feylede „ ham paa Visshed; at han, uden selv at tænke derpaa, gav „ Hedenskabet et Anstrøg af den christelige Strænghed, hvori „ han var opdragen; at han var en Christen i sine Sæder, „ en Platoniker i sine Begreber, formedelst sin Indbild„ ningskraft overtroisk, i sin Gudstieneste en Hedning, stor „ paa Thronen og i Spidsen af sin Armee, i sine Templer og „ Mysterier svag og liden; at han med et Ord havde Mod „ til at tænke, at regiere, og levere Feldtslage, men ham „ fattedes Mod til at være uvidende, at uagtet hans Man„ geler Hedningene maatte beundre og de Christne beklage „ ham ꝛc." Om Themistes panegyriske Taler. Om de latinske Panegyrister over Theodosius. Om Gratians Panegyrist Ausonius. Om de Panegyriske Digter af Claudianus og Sidonius Apollinaris. Om Panegyriken over den Gothiske Konge Theodorich. —— Hr. Prof. Jobel har troeligen og smukt oversat sin Original, har tilføyet Anmærk-

nin-

ninger, hvoraf man seer, at han ey alene har indseet, men og overseet sin Forfatter, ligesom han og i Fortalen bedømmer ham med megen Rigtighed og Upartieskhed. Han lover endelig at føye til den anden Deel Historien om den tydske Nations Lovskrifter, Lovtaler og Lovdigter, hvorved dette i og for sig selv læseværdige Værk vil bekomme en anseelig Tilvært, der vil giøre Oversættelsen langt mere kiærkommen for alle tydske Læsere, end Originalen selv, om man end ikke derved tog de andre Oversætterens Bemøyelser i Betragtning.

Leipzig. Anleitung zur Kenntniß der europäischen Staatenhistorie, nach Gebauerischert Lehrart, von Johann Georg Meusel. 1775. 1 Alph. 16 Ark. st. 8vo. Den Gebauerske Grundridsnings Værd og hans brugte Methode, har for længe siden deres bestemte Værd, og for den historiske Alder, hvori han skrev, fortiener denne grundig lærde Mand ogsaa i dette Fag den Roes, som indsigtsfulde Mænd har givet ham. Hr. M. er langt fra det Forsæt, at oprette sig Trophæer ved at dadle saadan en Mand, men ey uden Grund har han taget i Betænkning, blot igien at lade Værket aftrykke, og blot at fortsætte det indtil nærværende Tider. Han har altsaa for den største Deel omarbeydet det, og dette vil strax mærkes af Udtrykket selv, som hos Gebauer hist og her var forældet, og blandet med fremmede Ord. Men ved Sætternes nøvere Sammenligning seer man, at som oftest intet af det Gamle er bleven tilovers, mangen Omstand er udeladt, og derimod mange Handlinger tilføyede. Man maa tilstaae, at dette Compendium har ved denne Omsmeltning vundet meget. Foruden at Historien, som mældt er, er bleven fortsat indtil de nyeste Tider, saa har dette Hr. M. Arbeyde endnu andre vigtige Fortrin. Gebauer havde, som bekiendt er, alene skreven Historien om ti europæiske Stater. Hr. M. har altsaa end mere tilføyet Historien om det Osmanniske Rige, om Italien i Almindelighed, og i Besynderlighed om Kirkestaten, om Neapel og Sicilien, Sardinien, Venedig, Savoyen, Piemont, Mayland, Montferrat, Mantua, Modena, Parma og Piacenza, Toscana, Genua, Lucca og Malta, og dernæst Historien om Preussen. Man har altsaa nu et fuldstændig Compendium over alle europæiske Stater, undtagen Ungarn. Det tydske Rige ud-

udfordrede en egen Afhandling. Hr. M. har ogsaa derudi vedbeholdt den Sal. Gebauers Methode, at han i Beahndelsen har nævnet de fornemmeste almindelige Historieskrivere, og ved særdeles mærkværdige Forfælde de enkelte Skribentere om samme. Det staaer i Tvil, om saadan Methode vil finde Bifald hos alle. Recensenten maa dog ret vel lide den, saasom man derved uformærkt gior Tilhørerne bekiendte med ethvert Riges Historieskrivere. Thi at bedømme dem tillader Tiden vel ikke; skiønt med et Par Ord kan for den største Deel af Tilhørerne fældes en tilstrækkelig Dom derover. Man har Aarsag at være vel tilfreds med Valget. I visse Tilfælde maa man og anføre undværlige Bøger, for at sige sine Tilhørere, at de ikke indeholde det, som de efter Titlen love. Derhen kan man regne Summonte's Historie om Neapel, hvori man dog forgiæves søger en Historie om det Neapolitanske Rige, men vil allene finde en Stats-Chronike. Ikke destomindre staaer Bogen anført hos mange Forfattere, som et af de vigtigste Værker om Neapel, og de, der kiende Summonte kun efter Beskrivelsen, vilde tage Hr. M. det ilde op, hvis han ikke havde bemærket det. Den 4de Deel af Memoires de Christine, den Lengnichiske Historie om det fordum saa kaldte Pohlsk Preussen, og nogle andre smaa Skrifter maa Forfatteren, som let kunde skee, have overseet og forgiættet. Af de til at lære Historien saa brugbare genealogiske Tabeller ere de fornødne beholdne, giennemseete, udvidede og fortsatte. Ganske nye ere de synchronistiske Tabeller over de forskiellige Arabiske og Spanske Staters Regieringer i Spanien, hvilke ville være saa vel Lærere, som Tilhørerne til stor Lættelse.

Gotha. Joachimi Camerarii Memoria ——— cum ejus Oratione de Studio bonarum litterarum atqve Artium, cura *Joh. Frid. Eckhardi.* 1774. 46. S. 8v. Man klager endnu, at de gamle græske og romerske Skribenteres Studium immer meer og meer forfalder, og i saa Fald endog anseer man det for en Fortieneste, at fornye deres Afmindelse, som fornemmelig har bragt samme i Gang, og anpriist det ved deres egen Iver og Exempel. Camerarius, som ustridig var den største Græker i sin Tid, og næst Melanchthon, Fader til den græske og latinske Litteratur i Tydskland,

land, har altſaa viſt fortient, at den Lærde Hr. Director Eckhard til Eiſenach, ved den fornyede Erindring af Camerarii Døds-Aar (12 Apr. 1574.) viiſte i denne korte og grundige Afhandling, hvor tidlig og med hvad Lykke Camerarius i ſær i denne Deel af Litteraturen har bildet ſig, og hvormeget han ved ſin mundtlige Underviisning paa Gymnaſio til Nürnberg, og paa Univerſiteterne til Tübingen og Leipzig, ſaavelſom og ved ſine Skrifter, og ved ſine endnu immer af Kiendere høyt agtede Udgaver af latinſke og fornemmelig græſke Skribenteres, har bidraget til bemældte offentlige lærde Anſtalters Glands, ja til de ſkiønne Videnſkabers Opkomſt og den syrige ægte Lærdoms Flor, ſom deraf dependerer. Et talende Beviis derfor er den ſkiønne Tale, ſom Camerarius ſelv har holdt ved ſin Profeſſions Antrædelſe til Leipzig i Aaret 1541 over det græſke og latinſke Sprogs og Skribenteres Fortræffelighed og ſtore Nytte. Hr. Directøren har ladet ſamme formedelſt ſin Sieldenhed igien aftrykke; og man ønſker meget, at mange ved denne Tales Læsning maatte opmuntres til at giøre ſig bekiendte med de andre Camerarii Skrifter, der bliver immer meer og meer ſieldene, ſom og allerede blot for deres fortræffelige Skrivemaades Skyld, hvori han maaſkee blandt alle tydſke Humaniſter har nærmet ſig meeſt til Cicero's Geiſt og Udtryk, fortiener af alle den gamle Litteraturs Elſkere at læſes og efterlignes.

Gieſſen, Frankfurt og Leipzig. Bibliothek der vorzüglichſten engliſchen Predigten, herausgegeben von Joh. Chriſt. Frid. Schultz, Prof. der Theologie und der Morgenländiſchen Sprachen i Gieſſen. 1775. 22 A. 8vo. Dette er allerede den ſyvende Deel af dette Skrift, hvori Hr. Schultz hidindtil har bekiendtgiort mange meget gode Prædikener, der meſtendeels ere grundige og overeenſtemmende med Sagen, men ſielsinere har noaen Skiønhed i Udtrykket, hvilken ſidſte i og for ſig ſelv alene vel ikke udgiør nogen god Tale, men giver den dog i Forbindelſe med Grundighed en dobbelt Værd. Da man formoder, at Samlingens Værd er allerede af de forrige Deels de fleſte Læſere bekiendt; ſaa vil man kun anføre I dholdet af denne ſyvende Deel. Før Prædikenerne ſelv gaaer an, findes S. 1-32. følgende tvende Stykker: 1) Tilſatzer og For-

be-

bedringer til den kritiſke Fortegnelſe over alle tydſke Overſættelſer af engelſke Prædikener. Fortegnelſen ſelv ſtaaer den femte Deel. 2) Kritik over de af det Engelſke overſatte Prædikener. Beveridge, Clarke, Stillingfleet og Enfield blive her bedømte. Hr. Sch. ønſter, at en Mand i Indſigt vilde paatage ſig ligeſom at uddrage Geiſten eller en Chreſtomathie af begge de Førſtes Prædikener. De i nærværende Deel indbefattede Prædikener er følgende: 1) Af Jortin over Joh. XXI. 21. 22. — Af Erkeb. Secker over Hebr. XXII. 2. om at ſee paa Chriſtum. — 3) Af Sharpe over 2 Tim. III. 4. om de jordiſke Fornøyelſer Nydelſe. — 4) Af Skelton over 1 Petr. II. 17. uden Religion kan der borgerlige Sælſkab ikke beſtaae. — 5) Af Erkeb. Secker over 1 Cor. XV. 19. — Af Jortin over Phil. IV. 11. om Nøyſomhed. — Af Webb over 1 Cor. VII. 31. om Verden, dens Brug og Misbrug. — 8) Af Skelton over Coll. I. 21. om Fredens Forbund med Gud i Chriſto Jeſu, vor Megler. — 9) Af Webb over Dan. IV. 30. 31. om Uvisheden i al jordiſk Storhed. — 10) Af Enfield, over Luc. X. 41. 42. om Lyksalighed. Ved en Feyltagelſe er denne Prædiken her nok engang bleven indført af den ſiette Deel. — 11) Af Sermons on humanity Lond. 1768. over 1 Tim. V 6. om Forældres ſkyldige Forſorg for deres Børn og om de Riges Pligt at ſørge for deres nødtørftige Slægtinge. — 12) En Afhandling af Sourth over Tvekamp i Henſeende til Udfordreren og den Udfordrede. — 13) Af Jortin over Marc. X 41. om de ſmaa Børns Efterlignelſe.

Wien. *Joſephi Jac. Plenk*, Chir. Anat. & Art. obſtetr. Prof. in Acad. Tyrnavienſi Pharmaica Chirurgica doctrina de Medicamentis præparatis ac compoſitis, qvæ ad curandos morbos externos adhiberi ſolent. 1775. 251 S. ſt. 8vo. Forfatteren vil have denne Bog anſeet ſom den anden Deel af den chirurgiſke mediciniſke Materie, hvorfor den førſte Deel alt tilforn har fundet Biefald. Øvemærket har været at bekiendtgiøre nogle udvalgte gode Midler, dog har Forfatteren ikke kundet udelade nogle, ſom han ellers gierne havde giort, hvis ikke han havde troet, at man dog i det mindſte maatte kiende dem. Det er altſaa Valget,

ket, man fornemmelig maae see paa, naar man vil bestemme Bogens Værd. Forskiællige Midler, som man ellers bruger kun indvendig, blive her anpriste til udvortes Brug med Fordeel. Overalt anfører Forfatteren de fornemmeste Kræfter af Lægemidlerne, og de betydeligste Anvendelser deraf. Det flygtige Ogleſalt bliver S. 75. anpriſt ſom et haſtigt Middel imod Snoge og Slangebid. Den gummiøste Qvægſølv-Opløsning S. 84. bliver og anvendt til udvortes Brug. De nyere Midler af Hr. Schmucker og Threde ere og overalt anførte. Man finder her og de fornødneſte Regler om den Kunſt at ſkrive Recepter. Forebraget er folkemæſſigt.

Halle. Ad Celſi Σκωληκων ελπιδα Commentatiuncula S. V. Weisbechs S. R. M. a Conſiliis ſacris, Diecipl. chriſt. in eccleſia cathedrali Halberſtad. Præc. Prim. exhibita a *Joh. Samuele Kyhn*, in illuſtri Orphanotrophæo Qvedlinburgenſi P. O. 1775. 1 A. 4. Celſus en Philoſoph af Epikuraernes Secr, der hæftig har angrebet de Chriſtnes gandſke Lære, og allerede er bleven igienbreven af Origenes, beſtrider iblandt andet og den Lære om Siælens Udødelighed og deres Forening igien med Legemerne. Han kaldte den af Spot Σκωληκων ελπιδα, Ormenes Haab, og det af den Aarſag, fordi han om denne de Chriſtnes Paaſtand giorde ſig den Foreſtilling, at Legemet kulde, ſom det, der ligger forraadnet og opædt af Orme, forbindes igien med Siælen. Dette Celſi Indfald bliver af Forfatteren grundig igiendrevet, og i en indragende Skriemaade, hvorfor dette Ark alene fortiener at læſes, iſær da latinſke Skrifter blive meget rare, og finde ſiældnere en Forægger, end Prædikener, Overſættelſer, Romaner og flygtige Skrifter.

* * * Pro Memoria eines Mitgliedes der unſichtbaren chriſtlichen Kirche an den dem Publiko vor der Hand noch unbekannten Herrn Verfaſſer einer gedruckten Schrift, rubriciret: Betrachtungen über die neue Religions Verbeſſerung und vorgegebene Berichtigung des Lehrbegrifs der proteſtantiſchen Kirche. 1775. 2½ A. 4to. Forfatteren er ubekiendt. Slettere Skrift i ſit Slags vil man i lang Tid

ikke

ikke have læſt. Skrivemaaden er elændig og ſladderagti Kritiken er geleidet med en Recenſion, ſom fuldkomm ſtadfæſter den. Men Sladder vil man her ikke ophol ſig med.

Berlin. J. J. Gardane, entdecktes Geheimni derer Suttons, oder die der ganzen Welt bekan gemachte Einimpfung der Pocken, aus dem Franz ſiſchen von Opitz, Stadt und Landphyſicus in Pre ſiſch Minden — 1775. 67. S. 8v. Saaſom Origin len til denne liden læſeværdige Afhandling ikke maatte va meget at finde i Boghandlingen i Tydſkland, ſaa har Hr. T Opitz v'd denne Overſættelſe ſøgt at giøre den mere bekien til Fædernelandets almindelige Nytte. Den hører til de v ſkrevne Afhandlinger, der ikke ere for Læger alene, men fo alle, og bør læſes af alle, hvorfor man og ikke har vild give noget Udtog deraf.

Paris. Noveau Dictionaire pour ſervir de ſup plement aux Dictionnaires des Sciences, des arts & de métiers. Par une Societé de gens de lettres. Tom. I. & II. 1776. Fol. Naar Authoritet kan giøre noget til Sa gen, ſaa tør man til dette Værks Anpriisning blot anføre at en de la Lande, d'Alembert, Marmontel, Adonſon Bernoulli, von Haller, og hvad Hiſtorien angaaer, ſom Dictionnoire raiſonné des ſciences, des arts & des me tiers, er ganſke bleven forglemt, en Turpin, har arbeyde derpaa. Virkelig ere næſten alle Artikler ſaa vel udførte, a de tydſke Overſættere og Compilatorer ville længe nok og a alle Kræfter ſue derpaa.

Hamlſtadt. Lehrbuch der ſchönen Wiſſenſchaf ten in Proſa. Aus dem Lateiniſchen des Quintilians. Erſter Theil. Unter der Aufſicht, mit Anmerkun gen und einer Vorrede des Herrn Schirach. 1775. 250 S. i 8vo. Man meener, at hvem der har Lyſt til at ſtudere Elſtheziken, kan vel læſe Quintilians Grundtexter; og dernæſt, at hvem der ikke ſkriver nogen god Stiil, vil hverken lære det af det Latinſke, ey heller af denne tyd ſke Overſættelſe.

No. 30.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 24de Julii 1777.

Flensburg og Leipzig. Wilhelm Ernſt Chriſtiani Königl. Dän. Canzeleyraths und ordentlichen Profeſſors der Weltweisheit, Beredſamkeit und Geſchichte auf der Königl. Chriſtian-Albrechts-Univerſität zu Kiel, Geſchichte der Herzogthümer Schleswig und Holſtein. Zweyter Theil. 1776. 551 S. ſt. 8vo. Nærværende anden Deel af den Slesvig-Holſteiniſke Hiſtorie ſkulde efter Forfatterens Forſæt tidligere været udkommen, hvis ikke, foruden den Hinder, ſom Embeds- og Huus-Forretninger og Forfælde har lagt ham i Veyen, der ogſaa i Hiſtorien deels havde mødt ham adſkillige Begivenheder, ſom behøvede en nøyere Oplysning, og til den Ende en Underſøgning, ſom udfordrede megen Tid, deels og havde manglet ham fornødne Efterretninger og Hielpemidler, ſom han vilde, men ikke kunde erholde ſaa haſtig, ſom han ønſkede. Da den første Deel, ſom allerede i ſammes Fortale er erindret, ey kunde indbefatte alt hvad der til ſamme var beſtemt, ſaa vel formedelſt Materiernes Rigdom, ſom Udførligheden af de Underſøgninger, Forfatteren har haft at anſtille, ſaa indtager nu det Overblevne fra første Deel faſt det Halve af denne anden. Saa vidt gaaer her endnu Hiſtorien af det tredie Tidsrum, nemlig ſammes andet Afſnit fra S. 1-294, og indbefatter følgende Artikler: a) Regent-Hiſtorien under Adolph III. og Valdemar II. af Dannemark, Grev Al-

bert til Orlamünde, og Adolph IV. Grøve til Holſtein: b) Regieringsform og Statsforfatning: c) Religionens Tilſtand, Kirkeforfatningen og Lærdommen: d) Lovene og Rettens Pleye: e) Tænkemaade, Sæder og Skikker: f) Stæder, med et Anhang om Adelen. Det er altſaa gaaet med denne anden Deel, ſom med den første, at den ey har kundet rumme den hele følgende fierde Periodes Hiſtorie, men indbefatter kun det første Affnit deraf, eller Hiſtorien om Hertugdommet Slesvig, da det andet Affnit af ſamme, nemlig Hiſtorien om Holſtein, ſkal udgiøre Begyndelſen af det tredie Bind af den hele Slesvigholſteiniſke Hiſtorie. Af den femte Periodes Hiſtorie lover Hr. Forfatteren ſine Læſere en Bequemmelighed og Angenemhed, ſom de fire første Perioders Hiſtorie ikke kunde modtage, ſaaſom den indbefatter de Tiders Begivenheder, da Slesvig og Holſtein havde fælles Herrer, hvor det altſaa ikke mere er nødvendigt at afhandle hvert Lands Hiſtorie for ſig, men begge kan foredrages tilſammen og uadſkilte, ſom een Hiſtorie. Derved vil han da og kunne ſpare mangen Igientagelſe, ſom vel ikke var angenem, men dog fornøden. Forfatteren erkiender med Høyagtelſe den beſyndelige Nytte han i ſær i denne Deels Udarbeydelſe har haft, af den Kundſkab, han for nogle Aar ſiden har forſkaffet ſig om det Danſke Sprog, og af Danſke Skrifter, hvor iblandt han nævner Canzler Hvitfelds Hiſtorie, Sal. Etats-Raad Grams og Hr. Conference-Raad Carſtens Afhandlinger i det Kiøbenhavnſke Vid. Sælſkabs Skrifter, og Hr. Conference-Raad Kofoed Anchers Lovhiſtorie. Denne ſidſte ſkylder han i ſær Efterretningerne om den opſundne Codex af den gamle Slesviaſke Stadsret, og den nærmere Beretning om den berømte Thord Degns Artikler, der udgiøre ſaa vigtig en Artikel i den Jydſke Lovbogs Hiſtorie. Han har end mere ved Enden af dette Bind meddeelt tvende vigtige Bielager. Det første er et Document, hvorved Hertug Albert af Sachſen, har, ſom Grav Adolph den Fierdes Lehnsherre ſtadfæſtet hans Stiftelſe af et adeligt Frøken-Kloſter til Preetz. Det er i den Henſeende et vigtigt Document, da det bekræfter det omtviſtede og i Hiſtorien ſelv S. 145 ommældte Spørsmaal, om Græverne af Holſteen, efterat Henrich Løve var erklæret i Rigets Act, ere endnu forblevne Vaſaller af Hertugerne af Sachſen. I Diplomet taler Hertugen fuldkommer

i Lehns

i Lehnsherrens ey alene samtykkende men og befalende Tone, og tiltaler Grøven som sin Vasal, i det han kalder ham sei-nen lieben Getreuen, som Hr. Forfatteren oversætter det. Originalen findes i Duplo i Kloster-Archivet til Preetz og bli-ver her i Fortalen nøyere beskreven. Det andet Bielag er en Aftryk af et Haandskrift af den Lybeckiske Ret, hvilket, saa vidt Forfatteren har kundet bringe i Erfaring, har ikke til-forn været trykt, men tiener til en fuldkommen Oplysning om de Efterretninger, som han derom har givet i Afhandlin-gen om Lovene og Rettens Pleye i den tredie Periodes Histo-rie. —— Hvad Historien selv angaaer, da kan man vel ikke deraf give noget Udtog, som formedelst Materiens Rigdom vilde blive for vidtløftig, men vil dog, ligesom ved den før-ste Deel berøre nogle de vigtigste Tildragelser i enhver Perio-de og dens besynderlige Afdeelinger. —— Her begynder nu Hi-storien med den tredie Periodes andet Afsnit om Holsteen og i den første Artikel om Regenthistorien med Grev Adolph III. Regiering. Den Sachsiske Hertug Henrich Løves til-vorende Magt havde draget ham en Mængde verdslige og geistlige tydske Fyrsters Had og Misundelse paa Halsen. Frygt for Keyseren, som elskede og beskyttede Hertugen, holdt sam-me for en Tid tilbage. Men, da Keyser Frid. I fierde Gang drog til Italien, toge de Leyligheden i Agt og giorde fiendtlig Indfald i Hertugens Lande. Henrich, betænkt ikke mindre paa sine Vasallers Beskyttelse end sin egen Sikkerhed, gav den unge Grev Adolph en Formynder i Grøve Henrich af Or-lamunde. Enke-Grevinden af Holsteen, der hidindtil hav-de ført Formynderskabet, var dermed saa vel tilfreds, at hun endog strax derpaa besluttede at formæhle sig med Grev Hen-rich. En skrækkelig Pest i Italien drev Keyseren tilbage til Tydskland, hvor han paa en Rigsdag til Bamberg bielagde den Uenighed, som var opkommen imellem de Sachsiske Fyr-ster, saa meget desto snarere, som han troede, samme havde opmuntret Longobarderne i Italien til Oprør imod ham. Ved dette Forliig led Hertug Henrich Løve intet Tab. Efter nogen Uovereenstemmelse mellem ham og Kong Valdemar den Iste af Dannemark, som i Mindelighed og ved venlig For-bindelse blev bielagt, og efterat alle Uroeligheder mellem ham og de andre tydske Fyrster ved Keyserens Megling vare stillede, drog Henrich til Jerusalem 1172., hvorfra han,

efter et Aars Forløb, kom igien tilbage. Keyſer Friderich, ſom troede, han ikke kunde dæmpe det Longobardiſke Oprør, med mindre han af Henrich Løve blev underſtøttet, kunde dog med alle ſine Bønner ikke bevæge denne til nogen perſonlig Bieſtand. Da det nu lykkedes Keyſeren ved andre Førſters Hielp at undertvinge ſine Fiender i Italien, lod han Hertugen indſtevne for en Rigsforſamling, hvoraf hans Fiender toge Anledning til at fremkomme med de haardeſte Beſkyldninger imod ham. Henrich, ſom efter en tredobbelt Indſtevning dog ikke mødte, blev endelig erklæret i Rigets Act, og dømt fra ſin Værdighed, ſit Hertugdømme og ſine Lehne, og Grev Bernhard af Anhalt blev i hans Sted udnævnt til Hertug af Sachſen. Hertugen, ſom ikke vilde underkaſte ſig denne Dom, bragte en anſeelig Hær tilſammen, hvilken han lod indſkibe i Weſtphalen, hvor han tilfegtede ſig en herlig Seyer over Fienderne. Den unge Grev Adolph af Holſteen, ſom imidlertid var voxet til og bleven myndig, var med og ſkal med ſine Holſteenere have biedraget det meeſte dertil. Men denne Grevens Lykke gav tillige Anledning til Misforſtand mellem ham og Hertugen, i det han paa Hertugens Fordring nægtede at overlevere ham dem, ſom han i Slaget havde giort til Krigsfanger, hvilke Greven paaſtod Ret til for Betaling at løsgive, ſaaſom han med ſine Folk tiente Hertugen paa deres egen Bekoſtning. Denne Misforſtand faldt endelig ud dertil, at Grev Adolph og hans Venner fulde fra Hertugen, og denne for at ſtraffe Grevens Frafald, erobrede hans Lande. Da Keyſeren havde faaet Underretning derom, brød han op med ſin Armee til Sachſen. Henrich var i Begyndelſen lykkelig, fordrev Hertug Bernhard af Sachſen og bemægtede ſig ganſke hans Lande. Men da Keyſeren næſte Sommer (1182.) giorde nyt Indfald i Hertugens Lande, bragte han Lybeck til Overgivelſe, beleyrede Lyneborg og bragte Hertug Henrich ſaaledes i Knibe, ſaa han maatte ſværge, at afholde ſig i en Tid af 3 Aar fra Tydſkland, og Hertug Bernhard fik Sachſen og Grev Adolph Holſteen tilbage igien. Imidlertid opholdte Henrich ſig hos ſin Svigerfader Kong Henrich II. af Engeland. Der foreſaldt og i ſamme Tid Stridigheder mellem Hertug Bernhard og Grev Adolph, der ſøgte at unddrage ſig fra Hertugens Overherſkab, men de bleve ved Keyſerens Megling bielagte.

Her-

Hertug Henrich kommer efter ſine 3 Aars Forlob til Tydſkland igien, og bliver om nogen Tid derefter af Keyſeren indbuden paa Rigsforſamlingen til Gozlar, at følge ham paa et Kors-Tog til det Hellige Land. Men, da ham blev given frit Valg, endten igien paa 3 Aar tillige med ſin Søn at forlade Tydſkland, eller reyſe med Keyſeren til Orienten, valgte han hellere det første, og gik til Engeland. Men aldrig ſaasnart var Keyſeren tilligemed Grøve Adolph reyſt af til Orienten, førend han med ſin Søn kom til Tydſkland igien, og indtager Holſteen. Henrich IV. var nu efter Friderichs Død bleven Keyſer. Han ſtandſede for det første Hertugens videre Fremgang, indtil endelig Grøv Adolph, ſom til Tyrus var bleven underrettet om Erobringen af ſine Lande, kom ilende fra Orienten, til Tydſkland, og ved Keyſerens og andre Førſters Hielp indtog igien ſine Lande. Da nu Henrich Løve dermed tabte Haabet om at komme til Beſiddelſe af Holſteen, ſøgte han endelig ved ſin Søn Henrich, at blive forſonet med Keyſeren, ſom og lykkedes ham, og levede ſaa ſin øvrige Tid hen i ſtille Roe, indtil han døde til Brunsvig den 13de Auguſt. 1195. Samme Aar lader Keyſeren de tydſke Førſter opbyde til et Korstog til det hellige Land. Grøv Adolph III. var her atter med og udmærkede ſig af beſynderlig Tapperhed. Keyſeren døde paa ſamme Tog. Grøv Adolph geraader efter ſin Hiemkomſt (1199.) i Krig med Kong Knud VI. af Dannemark, ved det han tog Partie med Markgrøve Otto af Brandenburg, der havde underkaſtet ſig nogle Slaviſke Nationer, ſom Kong Knud anſaae for ſine Underſaatter. Krigen faldt for det første ud dertil, at Grøven maatte bede om Fred, ſom han og erholdte med den Betingelſe, at han maatte afſtaae Rendsborgs Slot til Kongen. Men Krigsluen brød ſnart igien løs. Grøve Adolph tillige med ſin Svigerfader Grøve Adolph af Daſſel havde beleyret Lauenburg, ſom Kongen, efter Henrich Løves, ſin Svigerfaders Død, anſaae for ſin Eyedom. Grøven af Daſſel, blev derfore, efter Kongens Tilſkyndelſe, anfalden med Krig af tvende Slaviſke Fyrſter, hans Land ødelagt, og han ſelv forhadt af ſine Underſaatter, ſom han havde draget den Ulykke paa Halſen. Imod Grøv Adolph af Holſteen opſtaaer og et mægtigt Partie af adſkillige fornemme Holſteener, ſom forenede ſig med Kong Knud og hans Broder Hertug Valdemar (ſiden

Vald. II.) imod ham. Hertugen faldt ind i Holsteen med en stor Krigsmagt, saaer endelig Grøven indsluttet i Hamburg, hvor han maatte skride til Forliig, og, med Betingelse at overgive Lauenburg til Hertugen, fik Lov frit at drage bort med sine Folk. Men da Besætningen ikke vilde overgive Lauenburg Slot, i hvor meget end Grøven selv bad den derom, saa blev han, som den, der ikke kunde opfylde sit Løfte, belagt med Baand og Fængsel. Omsider overgav ogsaa Lauenburg sig til Valdemar II. (nu Konge af Dannemark efter Knuds, sin Broders Død) dog med Betingelse, at Grøv Adolph maatte sættes paa frie Fod. Dette skeede. Grøven gik derpaa til Schauenburg, og kom aldrig mere til Holsteen igien. Fra den Tid af (1203.) forekommer han i Historien, som Grøve af Schauenburg, og skal være død 1232. Han efterlod sig 3 Sønner, Bruno, Provst til Lybeck og siden Biisp til Olmütz Conrad, Grøve af Schauenburg, og Adolph, siden Grøve af Holsteen, under Navn af Adolph IV. — Ved denne Erobring var nu Valdemar II. bleven Herre af det hele Nord-Albingien, og for at beskytte samme, udnævnede han sin Forvandte Grøv Albert af Orlamünde, til sin Statholder og Grøve af Nordalbingien. Men det varede dog ikke længe, førend Holsteenerne bleve misfornøyede med det Danske Regimente. En stor Deel af Adelen gik til Wilstermarsch og der ventede paa bequem Tid og Leylighed til at afkaste det Danske Aag. Desuagtet var Grøv Adolph III. ey at bevæge til noget Foretagende. Men en Frue von Derst af fornem adelig Herkomst overtalede ham saa vidt, at han overlod hende sin tilvorende Søn Adolph, for at alt hvad som af Holsteenerne blev foretaget, skulde skee i hans Navn, og Faderen ikke skulde sønes at have brudt sin Eed og Forpligtelse. Den yngre Adolph blev altsaa i sin tidlige Ungdom sendt til Wilstermarsch, hvor hans Nærværelse end mere ansporede de misfornøyede Holsteener. En af de vigtigste Aarsager til deres Misfornøyelse var denne, at man tilsidesatte den gamle Sachsiske og Holsteenske Ret i deres Trætters og Sagers Afgiørelse og derimod dømte dem efter de Danske Love. I det mindste giorde de derfra Begyndelsen til deres Opstand, at de hos Amtmanden til Segeberg giorde Fordring paa deres gamle Ret og beraabte sig paa det Løfte Kongen, endnu som Hertug, havde giort dem ved Overgivel-

givelſen af Segebergs Fæſtning. Amtmanden affærdigede dem med et haardt og haanligt Svar. Han vilde, ſom det hedder her, kalde en Hund her frem, ſom ſkulde give dem deres Ret for, og da han meer end een Gang forlangte, de ſkulde foreviſe ham denne deres paaberaabte Ret, var der en, der trak ſin Dolk og ſagde, See her vor Ret, og hvorledes vi har i Sinde at forſvare den. Er det virkelig gaaet ſaaledes til med alle de her fortalte Omſtænde, ſaa viiſte denne Mand jo ret et Cæſariſk Mod, hvis Udtryk er bekiendt: hic faciet, ſi vos non feceritis. Grev Albert giorde ſig al muelig Umage for, ved Klogſkab og Velgierninger, at holde Hamburg i Kongens Lydighed. Men Kongen havde, i den Stridighed de tvende Keyſere Otto IV. og Friderich II. havde, taget Partie med den ſidſte. Otto blev derover Kongens Fiende, og indtager Hamburg, ſom, uagtet al Grev Alberts Bemøyelſe, dog ikke mindre misfornøyet end det øvrige Holſteen med Fornøyelſe aabnede ham ſine Porte. Men aldrig ſaaſnart var Otto draget bort, før Staden igien blev beleyret af Valdemar. Endelig maatte man efter en 6 Maaneders Beleyring overgive Staden til Kongen, ſom derpaa ſolgte den til Grev Albert for 7000 Mark Sølv, hvorved Grev Albert blev af egen Fordeel end mere forbunden til de Nordalbingiſke Landes Beſkyttelſe, da han, imens han regierede det øvrige Holſteen, ſom Statholder, var ſelv uindſkrænket Eyedoms-Herre til Hamburg. Aarene 1223. og 1224. ere nu de i den Danſke Hiſtorie af ſaa vigtige Begivenheder udmærkede Aar, ſom Kong Valdemars Fængſel, de derved forefaldne Omſtænde og de om hans Løsgivelſe drevne Underhandlinger. Imidlertid gik den unge Grev Adolph med ſine, med den Danſke Regiering misfornøyede Holſteenere over Elben ind i Holſtein. Grev Albert, ſom befrygtede, at han ogſaa ved den Leylighed ſkulde miſte ſin Eyendoms-Ret til Hamburg, vilde i det mindſte vide ſig ſkadesløs, og i Tide ſolgte Hamborgerne deres Frihed for 1500 Mark Sølv, hvorpaa han vel ſtrax gik Adolph i Møde med en Armee, men blev ſlagen, tagen til Fange, og overleveret til Grøven af Schwerin, der holdt ham i Fængſel tilligemed den endnu fangne Kong Valdemar, med hvilken han altſaa maatte deele ſaa vel Modgang ſom Medgang. Adolph, ſom nu havde faaet begge ſine Fiender af Halſen,

fandt ingen videre Modstand, og bemægtede sig hele Nordalbingien. — Grev Adolph, Herre af Holsteen, vil nu have Hovedstaden Hamburg tilbagemed. Denne beraaber sig paa sit Kiøbmandskab, hvorved den havde tilforhandlet sig sin Frihed af den nu fangne Grev Albert. Men Adolph erklærer den hele Handel for ugyldig, og beleyrer Staden, som endelig overgiver sig til Grøven med den Betingelse, at han vilde stadfæste den alle de Privilegier og Friheder, som den ved hans Faders Adolph III. Megling havde erholdt af Keyser Frid. I. Aar 1225. blev Kongen endelig, som bekiendt, befriet af sit Fængsel med de haardeste Betingelser og ey uden eedelig Forpligtelse til deres Opfyldelse, og aldrig at ville hevne, hvad som var ham vederfaret. Det er bekiendt, at han strax derpaa erklærede sit Løfte og sin Eed for ugyldig, lod sig ved Paven ydermere erklære los og frie derfra, og i Forbindelse med Prints Otto af Lyneborg, sin Søsterson, strax erobrede Ditmarschen, i det Forsæt igien at underkuvinge sig alle de Lande, som han i sit Fængsel maatte fraskrive sig. I det Forsær gik han og strax løs paa Grev Adolphs Lande, men fandt der en mere tapper Modstand. Kongen erholdte dog vel i Begondelsen nogle Fordeele, og skulde maaskee have naaet sit Maal, hvis ikke Staden Lybeck havde taget Leyligheden i Agt til at unddrage sig det Danske Herredømme. Den bad Keyser Friderich II. om Hielp og Frihed, tog en vis beleylig Tid i Agt til at dræbe den Danske Besætning, og blev saa strax derpaa af Keyseren erklæret for en frie Rigsstad. Kongen, saasnart han havde faaet Efterretning om Lybeckernes Rebellion, tog sig vel for at angribe Staden. Men Grøverne Adolph af Holsteen, og Henrich af Schwerin havde Keyserlig Befaling, at komme Lybeckerne til Hielp. Efter mange smaa Træfninger kom det endelig til en afgiørende Bataille ved Bornhoved, i hvilken de Danske, ved Ditmarschernes Forrædderie, tabte, lede stort Nederlag, og Kongen med største Nød og kun eet Øye blev reddet af en ærlig tydsk Ryttер, der tog ham med paa sin Hest og løb af med ham til Kiel. Grev Adolph kom ved dette Slag, hvori han og var understøttet med Keyserlige Hielpetropper, til en sikker og roelig Besiddelse af Holsteen og sine andre dertil hørende Lande. Kong Valdemar har end da ikke tabt Modet og søgte ved et nyt Feldttog at oprette sin Skade. Men Haabet

bet ſlog ham endelig Feyl. Udfaldet blev, at Kongen og Hertugen forliete ſig med hinanden, hiin afſtod til denne al ſin Paaſtand paa Holſteen og Vagrien, og Valdemars Søn Abel ægtede Mathilde, Hertug Adolphs Dotter. Kongen og Hertugen, ſaaledes forſonede med hinanden, forenede begge deres Magt, for at bringe Lybeckerne under forrige Lydighed, ſaaſom man ikke vilde tilſtaae dem al den Frihed, de havde fiſket ſig til i det rørte Vand. Endelig efter et Tog til Liefland imod Hedningene, nedlagde Grav Adolph ſin Regiering i Holſteen, udnævnte Hertug Abel til ſine Sønners Formynder, og begav ſig i et af ham ſelv ſtiftet Franciſcaner Kloſter til Kiel, hvor han døde ſom Munk og Præſt efter det Løfte, han ſkal have giort for den ved Bornhoved erholdte Seyer. (Beſlutningen følger.)

Nürnberg. Johann Gottlieb Töllners Syſtem der dogmatiſchen Theologie in vier Büchern 1775. Erſter Band S. 496. Zw. Band S. 778. 4to. I en ganſke kort med B. undertegnet Forberetning, mælder Udgiveren, at den Sal. Töllner har anfortroet ſin Haandſkrift over Dogmatiken til en af ſine kiæreſte Venner, med den Tilladelſe at giøre en Afſkrift deraf, hvilken Töllner ſelv med Flid har giennemgaaet, og giort ſin Ven en Forære ing deraf, og efter en ſaadan mueligt rigtig og autenthiſk Afſkrift er dette Værks Udgave bleven beſørget. Diſſe Akademiſke Forelæsninger over Dogmatiken ere ingenlunde deres Forfatter uværdige, men tiene meget mere hans Skarpſindighed, hans Ordentlighed, Grundighed og Nøyagtighed til Ære og Roes. Denne er den Side, fra hvilken denne Bog iſær kan anpriſes de Studerende. De kan ved dens Læsning og Brug vænne ſig til overalt at ſee ſig om efter tydelige og beſtemte Begreber, og aldrig at tage til Tak med tomme Ord og vankende Begreber. Men man har Aarſag at troe, at Töllner ſelv ſkulde have udrettet meget mere, hvis han ſelv havde forelagt Verden dette Værk i Trykken. Recenſenten vil her intet tale om de ofte uhældig valgte og urigtig forklarede Beviisſteder; men han ſeer iſær paa de Læreſatzer, over hvilke Töllner i ſit Livs ſidſte Aar med Frimodighed har eftertænkt mange Ting, ſom man ſeer fornemmelig af hans theologiſke Underſøgninger. Man ſeer

i dette System ingen mærkelige Spor af hine Undersøgninger, og liden Overeenstemmelse med dem, men meget mere jævnlige Modsigelser derimod. Endten maae Tøllner have ladet sit offentlige dogmatiske Foredrag blive uforandret, uagtet hans Indsigter havde forandret sig; hvilket man dog ikke vel kan troe; eller den her aftrykte Afskrift af hans Haandskrift maae allerede være tagen for flere Aar siden. Hvorom alt er, saa har man her Lutheranernes sædvanlige Kirkelige System foredragen med al den Nøyagtighed og Grundighed, som en Tøllners philosophiske Hoved har formaaet at give det. Thi nogle smaa Afvigelser fra det ganske sædvanlige, som man hist og her har bemærket ved enkelte Bestemmelser, komme her ikke i Betragtning. Værket selv er afdeelt i fire Bøger. Prolegomena for den første Bog handler om Religion og Theologie, iligemaade om den sidstes Inddeelinger, hvilke uden den Inddeeling i Dogmatik og Morale forkastes; endelig om Dogmatiken og den dogmatiske Theologie i Besynderlighed. Den første Bog handler om Skriften og om Gud, hans Væsen, Egenskaber, Treenighed, Raadslutninger, og Handlinger i Almindelighed. Den anden Bog om Skabelsen, om Guds Billede om Englerne og Forsynet. Den tredie om Gud som Forløser, hvori forekomme følgende Artikler, om Synden, Guds almindelige Naade og Christi Person, Stænder og Embede. Den fierde om Gud, som Menneskenes Helliggiører har 3 Afsnitter: 1) Om Helliggiørelsen i og for sig selv, saavel om de Fordigheder, som ved Helliggiørelsen bør erhverves, og herved om Naadevalget, Omvendelsen, Troen og gode Gierninger, som og om Helliggiørelsen selv, og derved om Menneskets naturlige Kræfter, om Kaldet, Oplysningen, Igienfødelsen, Retfærdiggiørelsen og Vedligeholdelsen i Helliggiørelse. 2) Om Helliggiørelsens Midler, Guds Ord, Korset, Bønnen, Sacramenterne. Kirken og dens tvende Hovedstænder. 3) Om Helliggiørelsens tilkommende Fuldendelse, om Døden, Verdens Ende, Opstandelsen, den yderste Dom og Menneskenes evige Tilstand. Ret naturlig synes denne Orden ikke. Recensenten har og med mueligste Opmærksomhed læst og prøvet forskiællige Artikler, især den vidtløftige Afhandling om den Hellige Skrift, de Artikler om Treenigheden, om Christi Person og Embe-

de,

de, om Menneskets naturlige Kræfter og Retfærdiggiørelsen; men har maattet forundre sig over, at han i en Videnskab, der endnu kan tage mod saa megen Forbedring, har fundet saa lidet udrettet af en Töllner. Nogle nyere Definitioner og Bestemmelser undtagne, har han næsten overalt ikke fundet noget uden det sædvanlige, der allerede ofte baade er sagt og trykt, kun i en mere philosophisk og demonstrativisk Indklædning. Men endog denne Foredragsmaade kan han ey anse som nogen besynderlig Fortieneste. Den er til Hinder for frie og upartiske Undersøgninger. Man er bange for at forgribe sig paa en eeneste Paragraph, saasnart man kun forestiller sig, hvad for en uhyre Mængde af utallige Paragrapher der kan styrte over hinanden, naar man kun vilde udrive en eeneste af Kiæden. Desto meer Ære giør det den Sal. Forfatter, at han havde Mod nok til i sit Livs sidste Aar at kalde mangen Satz i Tvil, der syntes saa smukt at være demonstreret, paa nye at undersøge og efter Befindende at forkaste den. Imidlertid da Recensenten gierne lader enhver sin Maneer, vilde han og lade sig demonstrativiske Dogmatiker gefalde, naar kun og Beviserne virkelig vare skarpe nok. Men der fattes ofte meget derudi. Ved mange Satzer, saaledes som de her ere beviste, vilde han langt hellere være den angribende end forsvarende Deel. Skriftbeviserne er tildeels ofte uduelige. Ei alene ere ofte Ordbogs-Bemærkningerne ligefrem antagne, men hvad endnu værre er, det i Vocabulario ved det græske staaende tydske eller latinske Ord er efter al sin Strængbed defineret, og af denne Definition skal tages Beviser for Ex. S. 122. hedder det: „2 Sam. XXIII. 2 Matth. X 20. 2 Cor. XIII. 3. wird „ behauptet, daß Gott in den von ihm getriebenen Männern „ geredet habe. Reden heißt, Vorstellungen durch Worte bezeichnen. Ergo hat Gott in ihnen nicht bloß Vorstellungen sondern auch die zur Bezeichung derselben dienliche Worte hervorgebracht." Sammesteds hedder det: „ Wir har die Eingebung der Worte in keiner unmittelbaren Bekantmachung derselben, sondern bloß in einer göttlicher Richtung des Verstandes des Verfasser auf „ die zur Bezeichung der eingegebenen Sachen bequemste „ Worte unter den ihnen gewöhnlichen Worten zu setzen." og dog alligevel var S. 62. bleven demonstreret: „ Da eine

„ gött-

„ göttliche Eingebung eine Offenbarung im Verſtande iſt, „ und folglich in unmittelbarer Hervorbringung deutlicher „ Vorſtellungen von Etwas beſteht, alle deutliche Vorſtel„ lungen der menſchlichen Seele aber vermöge der Erfahrung „ ſymboliſch oder mit Worten verbunden ſind; ſo iſt klar, „ daß mit der Eingebung allezeit eine **unmittelbare Her„ vorbringung der Worte** oder zeichen von den vorge„ ſtelten Dingen verbunden iſt.“ Hvilket af begge er nu Sandt? —— Med alt dette kan man dog ikke fraſkiende Bogen ſin Brugbarhed, men man forundrer ſig kun over, at den ikke er brugbarere. Den ubenævnte Udgiver havde giort vel, om han ey alene havde givet udførligere Regnſkab om Tiden og Maaden, naar og hvorledes han er kommen til denne ſin Copie, men og havde været mere omhyggelig for Udgavens Nøyagtighed. Man har bemærket et betydeligt Antal af Trykfeyl, eller ſom det ſnarere ſynes, Skrivfeyl, hvilke ofte forandre Meeningen, og ofte give ſlet ikke nogen Meening af ſig, og beſtaaer ſnart i Udelukkelſer, ſnart i Forverling af hele Ord, der næppe kunne forvexles anderledes end i Abbreviaturer.

Altenburg. Bemerkungen eines Reiſenden durch Deutſchland, Frankreich, England und Holland in Briefen an ſeine Freunde. Erſter Theil 1775. 1 Alph. 3 A. Zw. Theil. 1 Alph 8 A. 8v. Den ubenævnte Forfatter ſkal efter den korte Forberetning allerede være gaaet ud af Verden. Efter al Anſeelſe har han fornemmelig elſket Medicinen, Phyſiken, Botaniken, Naturhiſtorien og dertil henhørende Kundſkaber. Han opholder ſig ikke med at beſkrive bekiendte Oldſager. Imidlertid har han henvendt ſin Opmærkſomhed paa alt hvad der paa Reyſer i fremmede Lande kan være vigtigt for en fornuftig Mand. I ſvrigt viſer han overalt en af Videnſkaber og mange vigtige Kundſkaber opvarmet Forſtand. Hans Fortælling er angenem og undertiden ledſaget med ſkiemtſomme Infald. Men man finder hos ham ingen Elſkovs-Avanturer, ingen Erobringer, og ingen Udforſkninger af de nyeſte Hofhemmeligheder. Det hele Værk, hvoraf med det første den tredie og ſidſte Deel udkommer beſtaaer af 101 Breve. Hans

Reyſe,

eyse i December 1773. tager sin Begyndelse i Hessen. rfatteren har i Besynderlighed udmærket sig fra andre eisebeskrivere ved den Bemøyelse han har giort sig for at mærke Jordens og de Egnes Situation og Beskaffenhed, vor igiennem han er kommen. Dette kan, naar man ivde deslige Bemærkninger af hele Tydskland give Anled- ng til mange nyttige Resultater. Man vil kortelig an- ælde de fornemmeste Steder og hvad Forfatteren om samme ir sagt. Reisen gik til Frankfurt am Mayn. Om det enkenbergiske Institut og denne Patriots sørgelige Ende. an roser Indvaanernes Sæder, og finder ikke saa megen ragt i denne rige Stad, som i mange fattige Stæder. an ansætter Indvaanernes Antal til 45000 Mennesker, oriblandt 8 til 10000 Jøder. Herfra til Maynz, Op- enheim, Worms, Mannheim, Bruchsal, Rastadt og Strasburg. Om Maynz og Mannheim gode Bemærknin- er, og meget omstændelig om Strasburg. Det er kom- ien ham for, som mange Strasburgere endnu ikke havde lemt deres forrige Rigsfrihed. For Resten roser han de- es artige Sæder. Over den Omstændighed, at enhver Strasburger Professor maae være et virkeligt Stads-Barn, ommer han rigtig. Herfra gaaer han igiennem Lothrin- en, berører Nancy, og kommer igiennem Champagne til Paris. Uagtet Landets Frugtbarhed har Champagne meget attige Indvaanere. Om den der værende Viinvæxt og Maaden at presse den paa taler han udførlig. Paris er be- kreven i forskiellige Breve. Forfatteren har ikke lættelig aaet nogen Ting ubemærket, som kom overeens med hans Øyemærke. Han beskriver de fornemmeste Bygninger og mkringliggende Slotter udvendig, saavel som og Meuble- ing, Malerier, Bibliotheker, Natural-Cabinetter, andre nyttige Anstalter, den roesværdige Politie, og Indvaaner- nes Sæder o. s. v. Forfatteren hører ikke iblandt de usle Tydskere, der beundre alt hvad der er Franzøsisk. Fran- zoserne lader han vederfares Ret og roser hvad der hos Na- tionen er roesværdigt, men har derhos ikke glemt at antegne dens udmærkede Svadsagtighed, Lættindighed, Tilbøyelighed til at dømme om alt hvad den ikke forstaaer, og den Stolt- hed, med hvilken den seer ned over Fremmede o. s. v. Han forlader Paris, og reiser den sædvanlige Vey til Calais,

hvor

hvor han gaaer over til Engeland. Engelænderne og deres Levemaade blive ſnart efter hans Smag. Han giver dem i mange Ting Fortrinet for Franzoſerne, dog gaaer han ikke forvidt i deres Roes, og bemærker deres Feyl. Pøbelens Frækhed, der pranger med Frihedens ſkiønne Maſke, finder ſlet ikke hans Biefald. Han beſkæfter ſig endnu i den anden Deel med at beſkrive de fornemmeſte Bygninger i London og i den nær omliggende Egn. Det kan ikke være andet, end at han maae ſige mange bekiendte Ting. Men mange Ting anſeer han med andre Øyne, end hans Forgængere. Forſkiællige Anſtalter, ſaaſom den Forſorg for Hitte Børn, for de Syge af forſkiællig Art, og andre deſlige, behage ham her bedre end i Frankerige. Endoſſaa de Engelſke Lægers Forhold foredrager han for de Franzöſiſke. De fleſte Bygninger derimod have ikke hans Biefald ſom i Paris. Ogſaa om Engelændernes Forlyſtelſer dømmer han vel. Enhver Læſer vil altſaa viſt finde noget paa diſſe Reyſer, der vil giøre ham Giennemlæsningen nyttig og angenem. Den tredie Deel vil, ſom man ſeer af det foran ſatte Indhold, endnu levere de fleſte Efterretninger om Engeland og hans Tilbagereiſe over Holland til Heſſen. Tryk og Papier ere meget ſmukke.

Frankfurt, Hanau og Leipzig. Der philoſophiſche Arzt. Erſtes Stück. 1775. 14 A. ſt. 8v. Man finder her følgende Materier afhandlede: Udtog af Menneſkenes Hiſtorie: om Begreber, Forſtandskræfter, Drømme og Domme: om Forſkiællen mellem Dyr, Menneſker, Narrer: om den oprindelige Forſkiæl imellem Evnerne: om Legemet hos Menneſket er Siælen til Hinder: Om Avlingen og andre Omſtænde, ſom have Indflydelſe paa Menneſkenes Evner: Om Climatets Virkning: Om Opdragelſens Virkninger: om det man kalder Samvittighed: Om Siælens Hiſtorie, dens Sæde og Egenſkaber: Om Liv, Alder og Død: Om Selvmord. Forfatteren ſynes virkelig at have giennemtænkt ſine Materier, at have læſt meget derover, ſkriver ganſke angenemt og hans Absigter maae vel heller ikke have været uroesværdige. Men hvortil for Reſten alt dette? ſpørger man. Da man endnu i Halle og paa andre Steder ſkrev Ugeblade, ſaa deelte Medarbeyderne de for-

fornemmeſte Dyder og Laſter, Moraliſke Ordſprog o. ſ. v. mellem ſig, og giorde Afhandlinger derover, ſom man endnu der kan læſe. Nu forandrer man Overſkrifterne, giør Perioderne lidt mere levende, mælder undertiden om Tartarer, Chineſer og Grønlændere, anfører en nyere Reiſebeſkrivelſe, eller en Bonnet, en Montesquieu o. A. taler ofte Menneſkenes Kundſkab, og i Grunden ſeer de philoſophiſke og moraliſke Afhandlinger endnu ud ſom ellers; man igientager Ting, ſom hundrede Gange ere ſagte, beſkriver alt, raiſonnerer overalt, men udgrunder Intet. De fleſte Skribentere ſkriver endnu immer ikke fordi de have noget at ſige det Menneſkelige Kiøn, men fordi de gierne vilde ſige det ſaa kaldte Publikum noget. Man beklager Forfatteren, om han vilde arbeyde for et ſtørre og bedre Biefald, end det der er at finde hos den ſtørſte Hob af Læſere.

Marburg. D. Frid. Joh. Wilh. Schröders neue Sammlung der Bibliothek, für die höhere Naturwiſſenſchaft und Chemie, erſter Band. 1775. 454 S. 8vo. Man læſer her Hermann Boerhaaves Forſvars Skrift for Alchemien i nogle Akademiſke Forelæsninger og Nødvendigheden og den forſkiellige Nytte af de chemiſke Videnſkaber og Kunſter; Udgiverens Geſchichte der älteſten Chemie und Philoſophie, oder ſogenanten Philoſophie der Egypter, de Hieroglyphiſke Fragmenter af Demokritus eller Egypteren; Syneſes Commentar over Demokrits Bøger om Guldet og Sølvets Tinctur til Præſten Dioskorus.

Lübech. Carl Ferdinand Hommels teutſcher Flavius. Das iſt: Vollſtändige Anleitung ſowol bey bürgerlichen als peinlichen Fällen Urtheil abzufaſſen, worinnen zugleich die Advokaten bey rechtlichen Klagen und Vorbringen, die Schlußbitte behörig einzurichten, belehret werden. Dritte Ausgabe durchgehends ſtark vermehret. 1775. 751. S. ſt. 8v. Skriftets Værd og Fortieneſte er tilforn afgiort, og med den anſeelige Forøgelſe, ſom det nu har bekommet ved dette nye Oplag, erkiender man det nu for et fuldſtændigt Værk.

Bran-

Brandenburg. Beyträge zur Aufhebung der Gemeinheiten und Verbeſſerung der Landwirdtſchaft von einer oeconomiſchen Geſellſchaft im Magdeburgiſchen. Erſte Sammlung 1775. Denne første Samling indefatter: 1) et Udtog af den Preusſiſke Forordning af Aar 1769, hvoreſter man har at gaae til Varks ved Fælledskabernes Ophævelſe: 2) et Udtog af Cammeraad Wöllners oeconomiſke Betragtninger over Fælledskabernes Ophævelſe i Henſeende til dens ſtore Fordele: 3) En Efterretning om Fælledskabernes Ophævelſe til S. 4) et Forſøg at vinde og reene Spanſk Kleverfrøe. Man roſer Forfatterens Opmerkſomhed, ſaavel ſom dets Udførelſe og de dertil bragte Midler.

Leipzig. Der Miniſter, eine Geſchichte. 1775. 17 A. 8v. Forfatteren giver ſig ud for Miniſter, men Skriftet røber en ung Skribent, der aldrig kan have været det. Ey engang har han vidſt ret at efterligne en Miniſters Tone, Sprog, Værdighed i Udtryk, og Udſigt over det hele. Romanen lader ſig vel læſe til Tidsfordriv, og Sproget er for Reſten angenemt og ziirligt. Men de indviklede og fine Vendinger ved Hoffet, ſom han hermed har vildet lære, finder man ingenſteds. Om Hofrænker, intet uden almindelige, og de imod Miniſteren ſpilte Cabaler ere kun ſlet udtænkte.

Frankfurt (an der Oder) og Leipzig. Predigten großtentheils bey auſſerordentlichen Fällen gehalten nebſt einigen kleinen Erbauungsſchriften von Joh. Joachim Spalding, Oberconſiſtorialrath und Probſt in Berlin. 1775. 567. S. 8v. En Spaldings Prædikener behøver man ey at roſe. Samlingen er deelt i 3 Afſnitter, af hvilke det første indbefatter 10 Caſual-Prædikener, det andet 5 andre Prædikener, og det tredie ſmaa Opbyggelſes-Skrifter, hvilke Faa ville læſe uden Rørelſe og Nytte.

Breſlau. Sittenlehre für junge Frauenzimmer von M. Chriſtian Gottlieb Steinberg 1774. 125. S. 8v. Dette lider Skrift ſkal være fornuftigt og fatteligt og i øvrigt vel ſkikket til, at danne et Ungt Fruentimmer til det Gode.

No. 31.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 31te Julii 1777.

Flensburg og Leipzig. (Beſlutning af Geſchichte der Herzogthümer Schleswig und Holſtein. ꝛc. See forrige No.) — Vi ville her forbigaae de øvrige Artikler og forfølge Regenthiſtorien i det fierde Tidsrum, om gaaer fra Midten af det 13de Aarhundrede til 1386., og handler om de Schlesvigſke Hertuger af Kong Abels Stamme, indtil Begyndelſen af den Holſteenſke Regiering i Slesvig. Abel, Valdemar II. Søn, var allerede i ſin Faders levende Live 1232. udnævnt til Hertug af Slesvig, men ſyntes for Reſten ikke at have haft nogen Deel i de offentlige Stats-Anliggenheder. Erik, ſiden Plogpenning kaldet, var ſamme Aar beſtemt til Thronfølger. Brødrene Abel og Chriſtopher yttrede ſtrax efter Faderens Død deres Misfornøielſe derover. Erik vil have tilbage, hvad hans Fader har tabt, og, i det Forſæt at erobre Holſteen, opfordrer Hertug Abel, ſom ſin og Kronens Lehnsmand til Hielp. Denne tvertimod, ſom Formynder for Adolph IV. Sønner, Johannes og Gerhardus, erklærer at ville forſvare diſſe ſine Myndtlinger og Svogre og deres Land imod Kongen. Det kom til Krig, men ſom ſnart blev beſluttet med Fred og Forliig, hvorved Abel maatte fraſige ſig med Formynderſkabet, og de unge Grever, ſom ſtuderede til Paris, endten ſelv eller under andet Formynderſkab tiltræde Regieringen af deres Lande. Men den bielagte Strid forandrede ſig ſnart

til en anden ved denne Kongens Paaſtand, at Abel ſkulde tage Slesvig til Lehn af Riget og Kongen, og den modſatte paa Abels Side, at han har bekommet ſamme ſom en arvelig og uafhængig Eyedom af ſin Fader. Efter nogen Strid og Blods Udgydelſe paa begge Sider blev endelig ſluttet en Vaabenſtilſtand. Men Abel lod dog ikke af at hade Kongen, og lagde hemmelig Raad op imod ham med Niels Stigſen, Biſp af Roeskilde, ſom dog ſnart blev opdaget. Kongen fornyer ſin Paaſtand til alle 3 Brødrene, Abel, Chriſtopher og Knud, om deres Lehnsforpligtelſe til Riget af deres Lande. De forene ſig alle 3 mod Kongen. De føre Krig, ſlutte Fred, og føre ſtrax Krig igien, og Underſaatternes Blod flyder. Chriſtopher fanges, begvemmer ſig til Forlehningen og ſlipper frie. Slesvig erobres, Abels Dotter, forklædt i Borger-Dragt, undkommer, og Abel ſelv maa forlade Landet, men kommer ſnart igien, underſtøttet med ſine Bundsforvandtes Hielp og fornyer Borgerkrigens Gruſomheder. Endelig blev Forliig mellem Brødrene tilveyebragt, i ſær ved en Søſters Magling. Denne var Princeſſe Sophia, Margrævinde af Brandenburg, der ſiges endog derved at have grebet ſig ſaa ſtærk an, at hun kort derefter døde i Barſelſeng. Abel beholder Slesvig, men ſom et Lehn af Riget. Erik og Abel oprette nu mellem ſig det helligſte Venſkab, men Abel ſvor derpaa under den Maſke, han ſiden tog af, da han lod Kongen ſin Broder, der forlod ſig paa hans eedſvorne Venſkab, ved Lauge Gudmandſon fange, binde, halshugge og nedſænke. Abel, ſkiønt Meeneder, Forræder og Brodermorder, men yndet og befordret af ſit overlegne Partie iblandt Geiſtligheden og Biſperne, blev udvalgt til Konge 1250. Han kalder ſin Søn Valdemar tilbage fra Paris, og vil give ham ſit Hertugdømme Slesvig, men han blev paa Hiemreyſen optagen af Erkebiſpen af Cöln, ſom holdt ham fangen, ſom der meenes, blot af Had til Brodermorderen. Men Hævnen ſelv ravede ikke længe. Abel udſkriver en Skat, Friſerne nægtede at betale den, Kongen vil hævne ſin fornærmede Majeſtæt, paafører dem Krig, men bliver ſlagen, dreven paa Flugt, og i Flugten dræbt af en Hiulmager 1252. Ingen af hans Ugudeligheds Redſkaber undgik Himmelens Hævn, men omkom alle hver ved ſin Leylighed paa en voldſom Maade. Abels

Søn-

Sønner Waldemar og Erik, den første rimeligen formeelst sin Fraværelse og sit Fængsel i Cøln, udelukkes fra Regieringen, og Abels Broder Christopher I. udvælges til Konge af Dannemark. Han tager strax Hertugdømmet Slesvig under sin Skyts, som Formynder for sin Broders Sønner, og geraader derover i Krig med deres Morbrødre Græverne af Holsteen, der paa deres Vegne paastode Forlehningen af Slesvig, som en arvelig Eyedom og efter den tydske Lehns Forfatning. Sagen blev endelig ved fremmede og forandte Førsters Megling forliigt dertil, at Kongen skulde indrømme Abels Sønner Hertugdømmet, og disse fraſige sig al Paastand paa Thronfølgen i Dannemark efter den dem forhen til Nyborg derom givne Forſikring. Valdemar, den ældſte Søn af den værſte Fader, udløses af sit Fængsel og forlehnes med Slesvig, men uden at derved udtrykkelig blev mældet, endten Forlehningen skulde være arvelig, eller ikke. Derefter levede Kongen bestandig i god Forstaaelſe med den fromme Hertug, og havde for Resten ingen Uroe, uden den, som den uroelige Erkebiſp Erlandsøn forvoldte ham. Imidlertid døde Hertug Valdemar, og hans Broder Erik troede sig berettiget til Beſiddelſen af Hertugdømmet. Atter Krig er igien om Arvefølgen i Slesvig. Hertug Erik undveeg en overlegne Magt og begav ſig til Græverne af Holsteen. Kongen vil nu have sin Søn Erik kronet, men Erkebiſpen ætter ſig derimod og fanges, og Kongen, i det han raadslaaer om Fred og Forliig med Biſperne, forgives af en Biſp i Sacramentet eller ved et Giæſtebud. Erkebiſpen vil nu have Hertug Erik, Abels Søn paa Thronen, og Erik, Christophers Søn, siden Glipping kaldet, udelukt. Der blev ført Krig herom, men Dronningen, Margaretha, ved sin Aarvaagenhed og ſine Bundsforvandtes Hielp, vandt endelig saa meget for sin Søn, at han blev kronet, skiønt endnu kun 11 Aar gammel; hvorpaa Erkebiſpen og andre Biſper af hans Partie bleve løsladne og en Vaabenſtilſtand ſluttet med Græverne af Holsteen. Men Hertug Eriks og Kong Eriks ſtridige Paaſtænde, hiins om Arve- og dennes om Livs- og Naadesforlehning af Slesvig, gave ſnart Anledning igien til den Krig, udi hvilken, ved de Danſke Felterrers Peter Findsøns og Iver Thageſøns feyge eller forræderſke Flugt, saa vel Enke-Dronningen, ſom Kongen

bleve fangne. Hertug Albert af Brunsvig udvirkede ſnart med Maat og Tvang, Dronningens Befrielſe, ſom kort derefter lod forbemældte tvende Feldtherrer ophænge, og udvirkede ſiden Kongens Løsgivelſe 1263. med den Betingelſe, at han ſkulde forlehne Hertug Erik med Slesvig. Herefter levede Kongen i Fred med Hertugen og Græverne af Holſteen til 1269., da han ſøgte Anledning til nye Fiendtligheder, ſaaſom han ikke kunde glemme ſit og ſin Moders Fængſel. Han faldt med en ſtor Magt ind i Slesvig, og hans uventede Overfald ſkal have foraarſaget Hertugen en nagende Kummer, der ſkildte ham ved Livet, da Kongen, ſom Formynder for hans Søn Valdemar, tilegner ſig Regieringen og indtager det hele Hertugdømme, ſom han allerede beſad en ſtor Deel af, hvor over det Formynderſkabelige Herredømme efter nogen Modſtand blev ham af de Holſteenſke Grævet tilſtaaet, og varede i 10 Aar. Siden blev Hertug Valdemar forlehnet med Slesvig, men det varede ikke længe, førend han næſte Aar derefter (1284.) fornyede ſine forfæderlige Prætenſioner, ſaa vel paa ſit Lehns Uafhængighed og Arvefølge, ſom paa ſin Ret til Thronfølgen i Dannemark. Det blev ikke ved blot Paaſtand og Proteſtation. Han forbandt ſig med Kongen af Norge mod Dannemark, men blev paa ſin Vey over Helſingøer til Norge optagen af Kong Erik, ſom var bleven underrettet om hans Anſlag. Han blev endelig ſnart igien løsgiven efter den givne Forſikring, at ville erkiende Kongen for ſin Lehnsherre og Slesvig for et Lehn af Riget, tillige med den helligſte Forpligtelſe, aldrig mere at ville foretage ſig det allermindſte eller indgaae Forbindelſe med nogen imod Kongen og Riget. Men Kongen nød ikke længe den derved forhvervede Roe, da han, ſom bekiendt er, blev myrdet af nogle imod hans Liv ſammenrottede Adelsmænd, udi hvilken Hertug Valdemar, ſom det her hedder, og lod ſig forvikle, men hvorvidt, ſiges ikke. Rimeligen maa han dog have haft noget Skin af Uſkyldighed, ſiden der var ingen, Enke-Dronningen ſelv hellere vilde have til Formynder for ſin umyndige Søn Erik Menved, og han havde ſelv desuden Deel i Kongemordernes Efterſættelſe. Diſſe toge deres Tilflugt til Kong Erik af Norge, ſom af eget Fiendſkab imod Dannemark tog dem i Beſkyttelſe, hvoraf der opkom en blodig og farlig Krig mellem diſſe tvende nordiſke Riger. Kongen ge-

raa-

reader ſiden og i Strid med Hertug Valdemar, ſom han troede at have lagt ſig for meget til bedſte ved ſit Formynderſkab, hvorover Waldemar indgik Forbund med den Norſke Konge og Kong Eriks Mordere imod Dannemark. Den hele folgende Hiſtorie fra 1295. til 1312. da Hertug Valdemar døde, er en Kiæde af idelige opkomne Tviſtigheder og derpaa ſluttede Forliig mellem Kongen og Hertugen. Hans Søn Hertug Erik blev efter ham igien forlehnet med Slesvig. Atter idelige Misforſtaaelſer og Trætter og Forliig, ſom beſtandig har afløſt hinanden indtil Kong Eriks Død 1319. Hans Broder Chriſtopher, der tilforn ved ſit Opførſel ikke meget havde recommenderet ſig, blev endelig antaget til Konge, ſkiøndt en ſtor Deel af Stænderne vilde have haft Hertug Erik af Slesvig til Konge. i ſær for ved den Leilighed at faae Hertugdømmet igien forenet med Riget. Ikke deſto mindre levede Kongen i Fred med Hertugen, der endelig døde 1325., og efterlod den umyndige Prins Valdemar ved Agnes, Grøve Gerhard den Stores Dotter af Holſteen. Aldrig ſaasnart var Erik død, førend Chriſtopher var betænkt paa at forene Hertugdømmet igien med Riget, og indtog næſten det hele Land, Gottorp undtagen, ved hvis Beleyring Grøve Gerhard endelig kom den betrængte Prints Valdemar til Hielp. Det kom til en blodig Træfning, udi hvilken de Danſke bleve ſlagne og maatte ophæve Beleyringen for Gottorp. Men Kongen leed endnu et ſtørre Tab, ved det hans egne Underſaattere, i ſær de Adelige og Geiſtlige, af Misfornøyelſe for han ikke kunde opfylde dem ſine Løfter og deres ſtrænge Fordringer, opſagde ham og hans allerede kronede Søn deres Lydighed og Eed. Hans Søn Erik, ſom med en Krigsmagt gik de Misfornøyede i Møde, blev indſluttet, fangen og fængſlet. Hertug Valdemar og Grøve Gerhard kaldes til Hielp imod Kongen. Denne ſidſte blev beſtikket til Rigets øverſte Feldtherre. Kong Chriſtopher maa forlade Riget, og Hertug Valdemar blev udvalgt til Konge i hans Sted, og han udnævnede igien Grøve Gerhard til Hertug af Slesvig, hvilket han overdrog til ham ſom et arveligt Lehn. Saa vel vidſte Grøven at lade ſig belønne for ſin ſaa kaldte mod Riget udviſte Tieneſte. De Store og Mægtige i Landet, ſom havde hiulpet til at forſtøde deres Konge og underkaſte Riget et fremmed Aag, vilde heller

ikke have denne deres Tieneste omsonst. Man blev overalt snart Egennyttigheden vaer, og Sagen fik dermed en anden Vending. Kong Christopher fik igien et stort Anhang i Riget, blev forliigt med Grøve Gerhard og kom ind igien i Riget, men, som hans Partie der immer tog til, søgte han at skaffe sig sin Rival af Halsen og til den Ende foretog sig Gottorps Beleyring, hvilken igien snart blev ophævet da Grøve Gerhard kom Kong Valdemar til Hielp. Endelig blev ved det bekiendte Forliig til Ribe Sagen saaledes Mindelighed bielagt, at Kong Valdemar nedlagde Kongetitel og Regiering, og blev igien Hertug af Slesvig. Imellem Grøverne Gerhard og Johann af Holsteen, af hvilken den sidste havde været Kongens Befordrer til Regieringen og Megler ved det sidste Forliig, opkom en Strid, som Kongen blandede sig udi, og tog Partie mod Gerhard. Heraf atter Krig, i hvilken Kongen tabte og blev slagen, da Hertug Valdemar og Grøve Gerhard atter igien anmassede sig Regieringen. Ved Forliig til Kiel faldt den første Deel af de Danske Stater i de Holsteenske Grøvers Hænder. Kort derefter døer den unge Kong Erik (Christophers Søn) til Kiel af sine Saar, som han havde bekommet i sidste Træfning, i det hans Hest styrtede under ham ved Danevirke Aaret derefter 1333. blev Kongen taget til Fange af tvende Adelsmænd, i det Forsæt at overlevere ham til Grøve Gerhard Men som han blev ført til Aalholms Slot, de tilhørte Grøve Johann, befoel denne strax at sætte ham i Friehed. Denne Krænkelse meenes at have forvoldt ham en dødelig Smerte, da han i samme Aar døde til Nyekiøbing paa Falster. Herpaa fulgte det bekiendte 7 Aars Interregnum. Af de tvende Kongel. Prinser Otto og Valdemar blev den første fangen af Grøve Gerhard, og den sidste opholdte sig ved Keyser Ludvigs Hof. Hertug Valdemar fatter igien Haab om Thronen, og Grøven styrkede ham derudi, for igien at blive Hertug af Slesvig. Men i Nørre Jylland blev Adelen og den gemeene Mand opbragt imod de Slesvig-Holsteenske Regimente, og vægrede sig at betale de sædvanlige Skatter. Grøven, for at hævne sig, rykker ind i Nørre-Jylland med en Armee for Randers, og bliver der om Natten i Søvne myrdet af den bekiendte Niels Ebbesøn. Prints Valdemar kaldes fra Tydskland ind i Riget igien

zien, hvorpaa fulgte et ſtærk bekræftet Forliig imellem ham, om Konge af Dannemark, og Hertug Valdemar af Slesvig, ſaa vel ſom og mellem Hertugen og Grøverne af Holſteen. Men en endnu nærmere og fortroeligere Venſkabs Forbindelſe mellem Hertugen og Kongen, mishagede de Holſteenſke Grøver ſaa meget, at de lode Hertugen indbyde til Fyhn, og der toge ham fangen, hvorover han i Kongens Fraværelſe naatte fraſige ſig det med ham oprettede Forbund. Her indfalder (1348.) den ſaa kaldte ſorte Død. Der udbryder endelig igien mellem Kongen og Grøverne af Holſteen, og Hertug Valdemar af Slesvig, ſom holdte deres Partie, og den oprøriſke Adel i Nørre-Jylland, en blodig Krig, ſom blev luttet ved Forliig til Kallundborg. Hertug Valdemar døer 1364. og efterlod Hertugdømmet til ſin Søn Henrich, i en Forbindelſe med Grøverne af Holſteen, hvoraf der endnu, formedelſt deres Stridigheder med Kongen, immer vare nye Uroeligheder at befrygte. I Følge det ſidſte Forliig hialp de vel Kong Valdemar i den Krig mod Kong Albert af Sverrig, ſom var en Følge af Margaretha's Giftermaal med Kong Hagen af Norge, men kort derefter ſadlede de om igien og tilligemed Hertug Henrich af Slesvig og Hanſeſtæderne, foreenede ſig med Kong Albert af Sverrig mod Kongen af Dannemark. Denne mægtige Forbindelſe ſaa vel ſom nogle Underſaatternes Misfornøyelſe med Regieringen bevægede Kongen til at forlade Riget, for at ſee ſig om fremmed Hielp. Men ſom han ingen fik, maatte han vende hiem igien, giore en ufordeelagtig Fred med Hanſeſtæderne, og med det Gode ſøge at vinde ſine egne Underſaatters Bieſtand. Hertug Henrich den ſidſte af Kong Abels mandlige Stamme, ſkal være død 1375. Kong Valdemar ſkal nu vel have anſeet Slesvig ſom et til Riget igien forfalden Lehn, men Grøverne af Holſteen derimod anſaae ſig ſom rette Arvinger dertil, formedelſt det med Hertug Valdemar i Aaret 1330. derom ſluttede Forliig. Denne deres formeente Ret fandt de ſaa meget deſto bedre Leylighed til at udføre, da Kong Valdemar døde kort efter at han havde taget Hertugdømmet i Beſiddelſe. Hvorledes endelig hans Dotter Dronning Margaretha ſtaae ſig af Omſtændighederne nødſaget til at forlehne Grøverne af Holſteen med Hertugdømmet, i ſær for at have dem til Venner mod Kongen af Sverrig, derom

har man at vente den nøyere Fortælling i Regenthiſtoriens Fortſættelſe i det næſtfølgende Bind. — Recenſenten har troet, at en ſaadan kort ſummariſk Recenſion af Regenthiſtoriens Indhold vilde meeſt intereſſere Læſerne, da Regenthiſtorien jo dog bliver at anſee ſom en Hoved-Artikel i det hele Værk. De øvrige Artikler om Regieringsform og Statsforfatning, Religion, Kirkeforfatning, Lærdom, Ret og Love, Tænkemaade, Sæder, Skikker og Stæder, maa for Vidtløftighedens Skyld overlades til Værkets egen Gjennemlæsning.

Amſterdam. Logique à mon Uſage: Ouvrage traduit du Chinois. 1774. 46 S. 12. Naar man eftertænker de ſkolaſtiſke Drømme, og Fornuftkunſtens Misbrug, og derhos tillige den Lathed og Rigtighed, hvormed Fruentimmer og ulærde Folk, ſom aldrig har lært Fornuftlæren efter Grundſatzer, dømme over Ting, der ere dem nokſom bekiendte; ſaa geraader man lættelig og ufeylbarlig paa de Tanker, at holde den kunſtige Logik for en unyttig og ſkadelig Videnſkab, og ſlutter endelig med Forfatteren af foranførte Logik, at Naturen har giort det Vanſkeligſte i denne Sag, og at man maae være bange for, meget mere at forderve dette Naturens Værk, end at fuldende det. Man kan imidlertid ikke nægte, at jo ſaadan en Bog, ſom Port-Royals Logik, maae bidrage meget til at udvide Siælens Kundſkab, give den Rigtighed og Grundighed, og at oplyſe den om Vildfarelſernes Kilderne. Dog er nærværende Værk egentlig ikke et Udtog af hiin, men en kortfattet og velindrettet Afhandling over Fornuftkunſtens naturlige Grundſatzer: „Det længſte Kapitel i de lærde Logi„ker, ſiger Forfatteren, ſkal hos mig næſten blive det „korteſte. Jeg vil ikke falde Eder beſværlig ved de bar„bariſke Hemmeligheder i den Lære om Syllogismer. Jeg „beundrer deres Opfindelſe, men jeg finder dem alt for „ſindrige for at holde dem for nyttige: Her er den heele „Handel uden Vidtløftighed og Forvirring. Man bedøm„mer ſaaſnart man har ſeet. Man ſlutter, naar man har „dømt. Man dømmer i det man ſammenligner tvende „Ting. Man giør en Fornuftſlutning, ſaaſnart man „ſammenligner tvende Domme med en Tredie. Følgelig „løber alt ud paa den Grundſatz: Tvende Ting, ſom ſtem-

„mer

mer overeens med en tredie, ſtemmer og overeens imellem ſig ſelv. De forſkiællige Former, ſom vi kan give vore Fornuftſlutninger, har allerede længe været Kiæpper at ride paa i Skolerne. Men det ſkal vores ikke være. Man argumentere ſaalænge man vil i Barbara og Celarent, os ſkal det altid være ligegyldigt, ſaa fremt man kun aldrig ſammenligner meer, end tvende Begreber med hinanden, og det velbeſtemte Begreber, meer forlange vi ikke." Herefter anviſer Forfatteren de Midler, hvorleges man ſkal finde en Fornuftſlutnings Nøvagtighed eller Irigtighed. Man ſkal nemlig ſøge at opløſe ſammenſatte Fornuftſlutninger til enkelte, og alle Arter af Argumentationer til Syllogismer, diſſe til Domme og Dommene til Foreſtillinger eller Fornemmelſer, ligeſom i Regnekonſten Formerelſe prøves ved Formindſkelſe, og denne ved hiin. Reſultatet af den hele Afhandling er altſaa at lære os, at man længe tilforn maae have ſeet før man dømmer, man naae vel dømme førend man ſlutter, og for vel at ſlutte, naae man aldrig ſammenligne meer end tvende Foreſtillinger paa een Gang, men vel beſtemme dem, førend man ammenligner dem.

Greifswald. Herrn Guſtaws von Engelſtröms Beſchreibung eines Mineralogiſchen Taſchenlaboratoriums und insbeſondre des Nutzens des Blaſerohrs in der Mineralogie. Aus dem Schwediſchen überſetzt und mit Anmerkungen verſehen von D. Chriſt. Ehrenfr. Weigel, der Med. Sac. Adj. und Aufſeher des botaniſchen Gartens. Mit Kupfern. 1775. 38 S. 8vo. Denne korte men fuldſtændige Anviisning blev i Aaret 1765. forfattet af Hr. von Engeſtröm, imens han opholdte ſig i London, og ſammeſteds i Aaret 1770. trykt tilligemed den Engelſke Overſættelſe af Hr. Bergbøvidsmands Axel Frid. Cronſtedts Forſök til Mineral-Rikets Uppſtallning. Det Cronſtedtiſke Syſteme agtes af alle Kiendere for et Meſterſtykke, men kan alene forſtaaes af dem, og være for dem af nogen Nytte, der beſidde nogen Indſigt i Chemien, uden hvilken ogſaa den hele Mineralogie bliver et Spilleværk. Det er ſaaledes ikke mere noget Spørsmaal, hvorpaa al mineralogiſk Kundſkab grunder ſig, men hvor-

ledes man paa korteste Maade kan erlange den. Hr. Pot har derudi giort sig meget fortient; men alle har ikke Leylighed til at følge ham paa en saa besværlig, kostbar og vidtløftig Vey, som den han har valgt. Man maae uden Tvil tilskrive Hr. Cronstedt Opfindelsen af Blæserørets Anvendelse paa Mineralogiske Forsøg; og enhver, som herved har lagt, eller lægger Haand paa, vil vist tilstaae, at denne Opfindelse meget har lættet Mineralogiens Læring. Forfatteren af denne fortræffelige Afhandling om Blæserørets Nytte, har altsaa giort sig Publikum meget forbunden, i det han giver Elskerne af denne høyst nyttige Videnskab en ligesaa kort som tydelig Anviisning til herudi at erlange en grundig Kundskab. Den er en fuldkommen Nøgel til den Cronstedske Systeme, og dertil forfattet af en Mand, der ikke besidder mindre Indsigt i Mineralogien, end Hr. Cronstedt. Hr. Weigels Oversættelse er geleidet med nogle oplysende og opfyldende Anmærkninger, som Læserne ganske vist ikke gierne skulde have savnet, og som giør Instrumentets Beskrivelse endnu meget mere tydelig.

Leipzig. Jo Mach. Gesneri primæ Lineæ Ilagoges in Eruditionem Universalem —— Accedunt nunc prælectiones ipsæ per *Jo. Nicol. Niclas.* Tom. II. 1775. 674 S. foruden Fortale og Register. Denne Deel er endnu interessantere end den første, saasom Gesner har endnu omstændeligere udladt sig over Philosophien, end over Philologie og Historie. Man vil kun bemærke nogle denne store Mands mærkværdige Domme. —— Philosophisk Historie er saa nødvendig, at den i Begyndelsen i det mindste burde tractéres i Stedet for Philosophien. —— Socrates er bleven salig, fordi han uden at kiende Christum, har levet saaledes, at om han og havde vidst noget om Christo, har næppe havde kundet leve anderledes. —— En beskeden Dom om Arristippus. —— αὐτάρκεια roest hos de Cymiske Philosopher. —— Principium rationis sufficientis maae ikke anvendes paa moralske Ting, saasom ellers Friheden maatte falde bort. —— Over Epicur er sagt meget Sandt. —— Sextus Empiricus, anpriises, og Lucianus. Gesner forundrer sig over, at nogle har kundet vove at ligne Kongen af Pr. med Julian, og føyer til: Fuit Iane Maxi-

ma

ia injuria. Nam Julianus erat homo ſtupidus, ſi verum dici debet, & abſurdus. Contra Fridericus, eſt judicii acutiſſimi & maximi, & toto coelo differunt, ſic Sapientia & Acumine, iſte ſtultitia & Stupore. Over Leibnitz's Storhed og Wolfs ſyſtematiſke Vidtløftighed, dømmer G. ugemeen rigtig, og udtrykker ſig dertil med megen Munterhed. Besynderlige Anecdoter om Supf, der havde erhvervet ſig megen Duelighed i at lære Døve og Domme at tale. Han ſkulde være kaldet til Göttingen men vilde have Titel af Profeſſor eloqventiæ ſurdorum; hvorover Curatorium geraadede paa andre Tanker. — Ædel og rigtig er den Bemærkning i Anledning af Samvittighedens Forklaring, at Menneſket nemlig, naar det eftertænker det Onde, ſom ſig vederfares, læt kan erfare, at, hvor og hvorfor det har fortient ſamme. Han anpriſer derhos Matthew Hale's Bog om den guddommelige Giengiældelſe, og føyer til: Mature hunc librum legi anno circiter ætatis triceſimo, & ab eo tempore diligenter attendi adme ipſum & qvoties aliqvid moleſti accidit, fuit id ejusmodi, ut poſſim ſentire, ubi & qvare meruerim. Mihi ſæpiſſime hoc evenit, ut male audiam ſine cauſa apud eos qvibus placere vel maxime velim. Hoc inde eſt: Aliqvis non recte vitat ſpeciem mali; non compeſcit linguam; audit libenter de aliis male dici; titillatur hac re; non poteſt ſe continere, qvin & ipſe addat verbum. — Qvæ non agnoſcerem eſſe peccata, certe *peccatilla* eſſe putarem niſi admonerer hoc modo, Deus aurem malam mala lingva ulciſcitur. Mendaces impudentes eſſe, qui criminoſe de me dicunt, certo ſcio, & me inſontem eſſe, mea mihi teſtis eſt Conſcientia. Sed eadem etiam ſemper hac occaſione, qvoties Mendaciis oneror, claneulum mihi in aurem: Heus tu, Frater Johannes Matthia, dicit, tuis hoc auribus meruiſti: in poſterum cautior eſto. Scio illos mendaces eſſe, & ſimili Gyro venient illorum vices; Deus enim ab hoc malo per alium malum poenas capit; verum eſt admodum ſalubre: qvo vero non abutendum eſt, ut aliis: En, dicas, hoc hic meruiſti; ſed adhibendum ad tui Cognitionem emendationemqve. Dette er virkelig practiſk Philoſophie af en ſand Philoſoph og Menneſkeven.

Ber-

Berlin. Oekonomische Encyclopädie, oder allgemeines System der Land Haus- und Staatswirthschaft, in alphabetischer Ordnung, von D. Johann Georg Krünitz, mit Kupfern, fünfter Theil von Bier bis Blume. 1775. 788 S. i 8vo Man kiender alt af de foregaaende Deele Forfatterens Fortieneſter om den oekonomiske Videnskab, og enhver Elsker og Kiender af samme vil og ikke læse denne Deel uden Nytte og Fornøielse. Man skulde mere maatte giøre sig et Udtog, end en Recension, om man og kun saa løselig vilde anføre alt hvad som fortiener at bemærkes. I Besynderlighed har Forfatteren i denne Deel med en læseværdig Nøiagtighed udarbeydet de Artikler Bier, Bierbrauen, Birken, Birnbaum, Blat og Blume. I Begyndelsen af den Artikel Bier har Forfatteren viist, hvorledes Øllets Tillavelse er een af de ældste Opfindelser, endskiøndt man ikke kan paastaae, at det i gamle Dage i alle Stykker har kommet overeens med vores, især det stærke Hummel-Øll. Dernæst angiver Forfatteren efter Hr. Hofraad Neumanns Anviisning 6 Aarsager til den mangfoldige Underskiel af Øll, og anfører iligemaade ovenmældte Hr. Neumanns Forsøg om Bestand-Deelene af forskiælligt Øll. Dernæst opregner han de berømteste Arter af Øll tilligemed deres Egenskaber, og beslutter denne Artikel med den oekonomiske Brug af Øllet, hvorved endnu er at mærke, at Forfatteren holder en bestandig og alt for idelig Brug af Øll for skadelig. Ved den Artikel om Øllbrygningen angiver Forfatteren 1) de fornemmeste almindelige Regler, som man har at iagttage ved et nyt Øllbryggeries Anlæg. 2) Bemærker hgn de i et Bryggerhuus nødvendige væsentlige Stykker og de fornødne Kar, og oplyser og forklarer ved ethvert i Besynderlighed dets Hoved-Egenskaber, og i Anledning af den i Forslag bragte Jern-Bryggerpande giør han en Anmærkning, hvoraf at slutte, at Forfatteren er ikke af den Meening med en vis Greg. Burk, men foredrager de Jern-Bryggerpander for dem af Kobber. 3) Handler Forfatteren om det til Øllbrygning fornødne Vand, og uddrager af foranførte Bemærkninger og Erfaringer den Slutning, at de bløde Vande ere de bequemmeste og brugbareste, men aiver og tillige de Midler i Haand, hvorved det haarde Brøndvands skadelige

Egen-

Egenſkaber kan formildes. 4) gjennemgaaer Forfatteren de Regler, hvilke maae iagttages ved Malthuſets, Tørre-Ovnens eller Malthækkens Bygning og Indretning, og ſlutter hermed den theoretiſke Deel af denne Artikel. I den practiſke Deel handler han først, om Maltets Forfærdigelse, ſom er af de vigtigſte Arbeyder, der gaaer for Ølbryggningen, hvorved han tillige anviser de gode og ſlette Beſkaffenheder af de til Ølbryggningen brugelige Korn-Arter, og faſtſætter nogle Regler, ſom enhver Maltgiører og Bygger har at tage i Agt. Herpaa ſtrider Forfatteren til Ølbryggningens Materie ſelv, faſtſætter i Forveyen dens Begreb, gaaer efter ſammes Anledning alle enkelte Deele af dette Arbeyde igiennem; og for at giøre denne foregaaende Underviisning brugbarere og almeennyttigere, foredrager han det hele Forhold dermed i et praktiſk og ſummariſk beſtemt Begreb indtil den fornødne Giæring, hvilken Bearbeydelse da ligeledes bliver af ham paa det tydeligſte viiſt, ſaa han tillige angiver Midler, hvorved de derved forekommende Vanſkeligheder kunne hæves. Artiklen beſluttes med en Cammeral- og Politie-Betragtning, over Ølbryggningen, ſom viſt fortiener at læſes, omendſkiøndt den i nogle Stykker er alt for Speciel indrettet paa de preuſſiſke Lande.

Breslau. Inhalt der in der Hauptkirche zu St. Bernhardin in Breslau über die evangeliſche Texte gehaltenen Predigten von Hermann Daniel Hermes. — Drittes Jahr vom Advent 1772. Neue Auflage 1774. 8vo. Hr. H. har vel ved denne Bog formeret den utroelige Mængde af Dispoſitioner, men han har deels ved Grundighed, deels ved en ganſke egen Methode udtegnet dem. Denne Methode beſtaaer derudi, at han foredrager enhver Prædikens Indhold i Spørsmaal og Giensvar. For usvede, hvilke han vel og fornemmelig hermed har søgt at gavne, kan dette være meget godt. Thi foruden det, at Opmærkſomheden under Læsningen derved underholdes, ſaa maa Læſeren desuden derved finde en viis Fornøyelſe, i det han ligeſom taler med ſin Lærer, og det maa være ham angenemt ſtrax at ſee ſin Videlyſt tilfredsſtillet ved en troe og belærende Beſvarelſe paa Spørsmaalene. Dog maa det, ſom ſagt er ikkun være usvede Læſere Hr. H. dermed maa have haft for Øyne; thi de

Lær-

Lærde ville vel ikke være saa ganſke tilfreds med denne hans Methode.

Lemgo. Hrn. Carl Bonnets Betrachtungen über die organiſirten Körper, worinn von ihrem Urſprunge, von ihrer Entwickelung, von ihrer Reproduction u. ſ. w. gehandelt wird, und alles was die Naturgeſchichte davon gewiſſes und intereſſantes liefert, kurz zuſammengefaſſet iſt; aus dem Franzöſiſchen überſetzt und mit einigen zuſätzen herausgegeben von Joh. Aug. Ephraim Goetze, Paſt. bey der St. Blaſii Kirke in Quedlinburg ꝛc. Erſter Theil. 1775. 296 S. i 8vo. At denne Overſættelſe vilde falde vel ud, lod ſig tilforladelig vente efter de Beviis, ſom Hr. Overſætteren allerede andenſteds har givet paa ſin Lærdom, Sprog- og Naturkundſkab. Det var viſt ikke hver Mands Sag med god Lykke at overſætte dette Bonnettiſke Skrift. Sammes Værd er nokſom bekiendt, og det fortiener at læſes af enhver, der for Reſten ikke ſkulde være tilbøyelig til at antaae Bonnets Forklaringsmaade. Overſætterens Fortale indbefatter for den ſtørſte Deel hiſtoriſke og litterariſke Oplysninger, ſom ville være Læſeren meget behagelige. Undertiden ſtadſæſter han Bonnets Satzer med egne Bemærkninger, og forſvarer dem imod Hr. Wolfs Theorie om Generationen, I begge Stykker viſer ſig en i Eftertanke længe øvet Mands Forſigtighed og Nøyagtighed.

Frankfurt om Mayn. Beweis daß D. Barhdt die Sprüche des neuen Teſtaments, ſo von der Gottheit Chriſti und des H. Geiſtes handeln in ſeiner neuen Offenbahrung falſch überſetzt. In dem Namen der ſämtlichen Epſteinener Geiſtlichkeit aufgeſetzt von Kayſer, Pfarrer in Mannheim. 1775. 9½ A. i 8vo. Man kalder dette Skrift et forvirret Smørerie fuld af Uſandheder, hvilke ſaaſom de betræffe en benævnt Lærd, derved blive til Bagtalelſer, og man ønſker, at Sebaldus Nothanker vilde dog engang giøre en Reiſe i det Epſteiniſke.

Leipzig. Plutarchi Libellus de diſcrimine Amici

&

Adulatoris, græce primum seorsim edidit, Varieta- i Lectionis notavit, animadversiones Xylandri alio- nqve, ut & indicem vocum Græcarum adjecit ristianus Augustus Krigel. A. M. 1775. 227 S. i). Hr. Krigel er bekiendt som en god Kritikus, Udgaven af denne Plutarchiske Afhandling, vil bestyrke iblikum i den gode Meening som den allerede har fattet ham. Idiotismerne af det græske Sprog ere meget tyde- forklarede, og Afhandlingen med historiske og kritiske mærkninger udførlig oplyst. Foruden Xylanders An- rkninger ere og Gesners, Reiskes og Heusingers oyede.

Nördlingen. D. J. Purcell von der Kolik. Nach r zweyten englischen Ausgabe mit Anmerkungen utsch herausgegeben von D. Joh. August Gesner, chs. Oetting. Hofrath, Physikus der Stadt Ro- enburg ꝛc. 1775. 276 S. i 8vo. Det er bekiendt, denne er den første Bog om denne Sygdom, og er alt- umistelig for enhver practisk Læge. Hr. Gesner har yet 4 Ark af Anmærkninger til Oversættelsen.

Göttingen. Peter Bierchens, Doctors der Arzney- lehrheit und Assessors im Kön. Coll. Med. Abhand- ng von den wahren Kennzeichen der Krebsschaden, ie auch der schrophnlösen und venerischen Ge- hwüre und Geschwülste. Aus dem Schwedischen 775. 12c. S. 8v. Hr. Adolph Murray, Prof. til psal, er Oversætt. af dette Skrift.

Carlsruhe. Johann Lorentz Beckmanns, Marggr. badischen Kirchenraths, ordentl. Prof. der Mathe- matik und Naturl. u. s. w. Naturlehre oder die gänz- ch umgearbeitete Malerische Physik. Mit Kup- rn. 1775. 477 S. i 8vo. Planen til denne Natur- ere, som den afdøde Prof. Maler udkastede, og hvoraf an alene havde udarbeydet de første Kapitler, er af adskil- ge videre bleven udført, uden at nogen havde giort et fuld- ændigt Gauske deraf. Hr. Prof. Beckmann har nu sat ette i Værk, og derved givet Lærerne af denne Videnskab

en

en af de brugbareſte Læſe-Bøger i Hænder. Alle nye Opdagelſer og Oplysninger ere benyttede og indlemmede hver paa ſit Sted. De anſeeligſte Forandringer, Forbedringer, Rettelſer, Tilſatzer, Anvendelſer, de anførte Kilder o. ſ. v. har man Hr. B***s Flid at takke for. Den dogmatiſke Tone, den mueligſte Tydelighed, den beſtandige Anvendelſe af de phyſiſke Satzer paa andre Videnſkaber, det ſtore Antal af oplyſende Anmærkninger, de nyere Forſøg, de brugbareſte Værkers Anmældelſe, udmærke ſærdeles meget denne Bog, og ere berømmelige Vidner om Hr. Beckmanns Duelighed.

Leipzig. Phyſiologiam Animalium commendat *Nathan. Godofr. Leske*, Prof. Hiſt. Nat. &c. 1775. En læſeværdig Afhandling, hvormed Forfatteren den 22 Febr. anmældte ſit Lære-Embede. Et fuldſtændigt Udtog kan man ikke give deraf, og det fortiener ſelv at læſes fra først til ſidſt. Først handler Forfatteren om nogle almindelige Forhindringer imod Tilvæxten af Dyrenes Naturlære, ſom ere mere end vel grundede, viſer dernæſt formedelſt et betydelig Antal Exempler af flere Dyr-Arter, hvorvidt vi ere komne i deres Kundſkab, og hvad for Huller der endnu ere at udfylde, hvad for Modſigelſer der endnu ere at hæve, og hvilken Ting der endnu maa bringes til en nøyere Rigtighed. Saa ſtor Flid de nyere Skribentere end har anvendt paa denne Deel, ſaa omhyggelig de end har bemærket Dyrene, og efterforſket deres Levemaade og Oeconomie, ſaa mange Huller ere der endda blevne tilovers. Man roſer den Methode, hvorved Forfatteren underholder ſine Tilhørere med Naturhiſtorien.

Berlin. Abhandlung von der Pædagogik und Schuldiſciplin, für chriſtlichgeſinnte und ſorgfältige Lehrer in niedrigen Stadt- und Landſchulen, 1775. 166 S. i 8vo. Forfatteren af denne liden Afhandling har ſagt mange gode Ting, ſom fortiener at vides, og har givet Regler, ſom ſynes at grunde ſig paa en omhyggelig Jagttagelſe og lang Erfaring.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 32.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 7de August. 1777.

Kiøbenhavn og Leipzig. Philosophiſche und politiſche Geſchichte der Europäiſchen Handlung und Pflantzörter in beyden Indien. Aus dem Franzöſiſchen, mit Anmerkungen. Vierter Theil. 1776 X. Bog. Først om de Europæiſke Nationers Nedladelſe paa de Antilliſke Øer. Underſøgning om de Amerikaniſke Øer ere frevne fra det faſte Land? Dernæſt om deres Jordbunds Natur, deres Klima, og hvad andet der i Naturen ſædvanligen der viſer ſig. Nu om Karaibernes Sæder. Deres Religion ſkal have været indſkrænket til den Meening, om en god og en ond første Aarſag, hvilken Forfatteren troer at være Menneſket naturlig, fordi man finder den overalt udredet hos de fleſte barbariſke, og endnu hos mange polerede Nationer. Endſkiønt de ikke har haft nogen Art af Regiering, ſkal de dog have levet i en uforſtyrret Roe. Forfatteren anſeer den medfødte og al Overlæg foregaaende Medlidenhed, ſom for en Kilde til alle ſælſkabelige Dyder, ſaa i ſær for en Aarſag til den Fred, dette Folk levede udi. Men at han med Helvetius deriverer denne ſaa milde Følelſe fra det menneſkelige Legems Organiſation, det kan Overſætteren ikke bede. I Følge ſamme medfødte Sympathie troer Forfatteren, at var nok til at giøre Deſpoterne menneſkelige, om man forde dem ſelv til Bødler for de Slagt-Offere, de opofre deres Stolthed, og lod dem ſelv udøve de Grumheder, hvil-

ke de befale. Med god Grund troer Oversætteren derimod, det ikke vilde lykkes med alle Despoter, af hvilke mange har endogsaa fundet Fornøyelse i selv at fuldføre deres Grusomheder. „Ka aiberne (siger Forf. videre) hvis Hierter endnu „ikke vare forvendte ved de slette Love, som forderve os, „kiendte ikke noget til de hos de moraliserede Folk saa almin„delige Troeløsheder, Forræderier, Meeneederier og Mord, „Religionen, Lovene, Skaffotterne, disse overalt opførte „Dømninger for at beskytte de gamle Usurpationer imod de „nye, vare unyttige for Folk, der fulgte kun Naturen. „Tyverie kiendte disse Vilde ikke noget til, førend Europæer„ne vare komne til dem. Savnede de noget, saa sagde de, „de Christine vare komne til dem." Oversætteren spørger herved, hvortil dog denne Declamation nytter, og om vi skal gaae tilbage til den naturlige Vildheds Stand? Det naturlige Menneske, føyer han til, kiender vist nok ikke mange Laster og Forbrydelser, og behøver dem heller ikke; men Kundskaber og Fornødenheder formere Lasterne sig: derfor ere og Religion, Love, Underviisning fornødne for behørig at indskrænke Menneskene: de maa kun passe sig paa den Situation, de befinder sig udi. Man er nu vel saa vant over alt til denne Forfatterens anstødelige Tankemaade, men vel er det dog, at Oversætteren overalt ikke lader den gaae ubemærket og ustraffet af. Af samme Snurdey er dette Sted S. 24: „For Resten fandt Karaibernes Siæle ingen Smag „i Herskab. Der var ingen Rangs Forskiæl imellem dem „og de vare alle hinandens Ligemænd. De forundrede sig „i høyeste Grad over den iblandt Europæerne bemærkede „Subordination. Dette System fornærmede saa meget „deres Begreber, at de ansaae dem for Slaver, der var „saa nederdrægtige at modtage og udføre Befalinger. Var „deres Qvinder end Undersaattere, saa var det kun en naturlig „Følge af deres Kiøns Svaghed. Men hvorledes og hvor„fore tiente de haandfæste Mænd de svagere? Hvor kom det „at en Eeneste besoel Alle? Krig, Bedragerie, Overtro „havde ey endnu opløst dem dette Problem." Dette kalder Oversætteren hvad det vist er, en falsk og lærsindig Raisonnement. Kan da, spørger han, et moraliseret Selskab bestaae uden Subordination? og kan det være et Folks Fortieneste, at det kiender ikke til nogen Subordination. Krig

Be

edragerie og Overtroe har vel ofte bevirket slaviſk Subordi-
tion; men hvor ofte har ikke ogsaa Viisdom og en almeen-
ttig Tænkemaade frembragt frie Lydighed? Spanierne vare
første, der bekrigede det Karaibiske Folk, dog ikke længe og
altid med Lykke, og tilsidst gave de Erobringer op, som de
tede lidet om og uden bestandige og blodige Krige hverken
nde giøre eller beskytte. Engelænderne og Franzoserne op-
prede deres Skibe, og disse begge nedlode sig selv paa Ver-
og med foreenet Magt udryddede Karaiberne. Begge
ederlændene viste, i Henseende til disse deres nye Colonier
Ligegyldighed, som bevægede disse deres Undersaatter i den
e Verden til selv at oprette et Fordrag imellem sig, hvor-
d de forsikrede hverandre om Biestand. Dette Fordrag be-
od i Offensiv- og Defensiv-Alliance, for at twinge de Ind-
dte at træde dertil, hvortil Frygten og drev dem i det sam-
e Aar 1660. Efter dette Fordrag beholdt Frankerige Gva-
aloupe, Martiniqve, Granada og nogle andre mindre
gtige Besiddelser. Engeland derimod blev stadfæstet i Be-
ddelsen af Barbados, Nieves, Antigoa, Montser-
at, og mange smaa Øer. St. Christoph beholdt begge
Nagter tilfælles. Karaiberne bleve tilhobe satte paa Do-
tingo og St. Vincent, hvor alle adspredte Lemmer af den
dation igien foreenede sig. Deres Folkemængde beløb sig
en Gang kun til 6000 Mennesker. De Franzosiske Colonier
leve forladte af en stor Deel af deres Indvaanere af Fortviv-
lse over de udelukkende Privilegiers Tyrannie, hvilke flygte-
e til de nordlige Kyster af St. Domingo. Ved den Lyslig-
ed om Indvaanernes Sæder paa denne Ø og dens Besæt-
ing ved Franzoserne. Dernæst om Engelændernes Erobring
f Jamaika, der siden har udgiort saa betydelig en Deel af
e Engelske Besiddelser i den nye Verden. Derpaa følger Hi-
orien om de saa kaldte Flibustier, Engelske og Franzosiske
Søerøvere i de Amerikanske Vande, hvis Oprindelse, Sæder,
foretagender og Undergang her omstændelig fortælles. De
prettede mellem sig indbyrdes smaa Selskaber af 50, af 100,
f 150 Mand. En større eller mindre Barke var deres hele
Udrustning. De vare paa samme Nat og Dag udsatte for
lle Luftens Besværligheder, og havde næppe saa megen Plads
ilovers, at de kunde lægge sig at sove. Den Magt, de gave
eres Kapitain strakte sig ikke videre, end til Over-Comman-

do i Fægtningen. Ligesom de Vilde, uden Frygt for Mangel, uden Bekymring for at giemme noget, befunde de sig altid i de grummeste Forlægenheder af Hunger og Tørst. Men de øste af deres Rød et utroeligt Mod, og Synet af et eeneste Skib ophidsede dem indtil Raserie. De beraadsloge sig aldrig over Angrebet. Det var deres Maade altid strax at entre. Deres smaa Fartøyer, og deres Behændighed i at regiere dem, betryggede dem imod Skibets grove Skyts, og i det de blot fremstillede Forstavnen, som var besat med Bøsseskytter, som med en dem egen Rigtighed skiøde paa Skydehullerne, saa bragte de de dygtigste Constabler i Vilderede. De angrebe alle Nationer uden Forskiel, men Spanierne i sær havde de svoret et uforsonligt Had, formedelst de Grusomheder de havde udøvet mod Indvaanerne af den nye Verden: hvilken Afskye tillige blev understøttet af privat Had, fordi de saae sig Jagt og Fiskerie forbudne, som de troede var imod Naturens Ret. De havde saadanne Grundsætninger om Retfærdighed og Religion, at de aldrig gik til Seyls, uden at anbefale Himmelen Udfaldet af deres Foretagender, og aldrig kom tilbage fra Plyndring uden at takke Gud for deres Seyr. De passede Skibene op fornemmelig paa Hiemreysen fra Amerika, saasom de da vare visse paa, at finde dem beladne med alle den nye Verdens rige Producter, Guld, Sølv og Ædelstene. Naar de traf et Skib alene, efterlode de aldrig at angribe det. Floderne fulgte de indtil Canalen af Bahama, og saasnart et Fartøy kom eller blev tilbage fra de andre, blev det snappet op. Spanierne zittrede ved deres Nærmelse, kaldte dem Diævle, og vidste ingen Redning uden at give sig. Man gav dem Qvarteer, naar Prisen var rig, men var den det ikke, saa kastede man de Overvundne i Havet. Naar de havde giort et betydeligt Bytte, saa begave de sig i de første Tider til Skildpadde-Øen, for at deele det mellem sig: siden gik Franzoserne til St. Domingo, og Engelænderne til Jamaika. Enhver forsikrede med ophøvet Haand, at han ey havde understukket noget af hvad han havde taget. Blev nogen, som sielden skeede, overbeviist om en falsk Eed, saa slængte man ham ved første Leylighed, som en Sælskabet uværdig Forræder, paa en øde Ø. De Tappre, som kom tilbage fra deres Streiferier, bleve først forsynede. En afhugget Haand, Been, Fod, Arm, blev betalt mild 200 Dakere.

Et

: i Fægtning forloret Øye, Finger, Taae, galt kun det
alve. De Forvundede havde i tvende Maaneder daglig en
aler for at lade ſig forbinde. Var der ingen Penge for
aanden, hvor med man kunde fyldeſtgiøre diſſe altid hellige
›rpligtelſer, ſaa var det ſamtlige Skibsfolk forbundet atter
gaae ud og krydſe ſaa længe, indti man fik en tilſtrækkelig
nd for at afdrage ſaa ærværdig en Gield. Efter denne ret-
rdige og menneſkelige Handling, deelte man det øvrige i
a mange Lodder, ſom der vare Flibuſtier. Deres Chef hav-
, ligeſom de andre, kun Ret til en eeneſte; men man giør-
ham en Foræring af 3 eller 4 efter ſom man var meer eller
indre fornøyet med ham. Naar Fartøyet ikke tilhørte
kibsfolket, ſaa havde Rhederen, der havde leveret det med
rigs- og Mund-Proviſion, en tredie Deel af alle Priſer.
unſt havde aldrig nogen Indſkydelſe paa Beslingen. Der
ev kaſtet Lod om alt. Man vil næppe finde noget Exempel
ſaa ſtreng en Retfærdighed. Den ſtrakte ſig endog til de
ødde. Man gav deres Andeel til den, man vidſte, var deres
ammerad og følgelig deres Arving. Havde den Døde ingen
ammerad, ſaa blev hans Deel ſendt til hans Forvandte.
i Mangel af begge blev den uddeelt til de Fattige og Kirker-
e, ſom ſkulde bede for den, i hvis Navn de Forøringer ſkee-
e, der vare en Frugt af et umenneſkeligt, men tvungen Ro-
erie. Efterat diſſe Pligter vare opfyldte, ſaae man alle Ar-
er af Ødſelhed at tage ſin Begyndelſe. Spil, Svir, Om-
ang med Fruentimmer, alle Liderligheder bleve drevne til
et Yderſte, og toge først Ende med Overflødigheden. Uden
ormue, uden Klæder, uden Levnets Midler lode diſſe Folk
g atter ſee paa det Hav, hvor de havde beriget ſig med Mil-
oner; og de nye Velgierninger, ſom dette Element forødede
aa dem, havde ſamme Skiæbne. Spurgte man dem, hvad
or en Fornøyelſe de funde derudi, ſaaſnart at forøde, hvad
e med ſaa ſtor Fare havde ſamlet; ſaa ſvarede de aabenhier-
ig: „da vi ere udſatte for en utroelig Mængde Farer, ſaa
, er vort Liv meget forſkiælligt fra andre Folks. Hvad hiel-
, per det os at ſkrabe tilſammen, da vi i Dag ere levende
, og i Morgen døde: vi regne kun den Dag, vi have levet,
, aldrig den, vi ſkulle leve: vi ſørge mere for at forbruge
, Livet, end at vedligeholde det.“ Omſider røvede de ey
lene til Vands men og til Lands, og angrebe Spanierne i deres

Feſtninger, hvor de havde indſluttet ſig, og udplyndrede mange Stæder. Om deres Anførere, nogle ſtore Bovehalſe og Avanturiers, adſkillige deres vovelige og tappre Foretagender, Erobringer og Heltemæssige Bedrifter gaaer man her forbie. Havde, ſiger Forfatteren, denne Søerøver-Bande haft den ſamme Erobrings-Geiſt, ſom Røvergeiſt, ſkulde den have undertvunget hele Amerika. Tilſidſt om Aarſagerne til deres Undergang, og hvad for Bevæggningsgrunde der først kan have ſat dette Røver-Sælſkab i Virkſomhed; hvilket altſammen man overlader til Læſeren. Overſætteren har og ſin Anmærkning derved. Nu, hvorfore Engelænderne og Hollænderne i den Spanſke Succeſſions Krig har ingen Erobringer giort i Amerika. Om Krigen af 1739., hvilken de Amerikanſke Øer have foranlediget. Krigen af 1755. havde og ſin Oprindelſe fra Amerika af, og var i Begyndelſen uforfordeelagtig for Engelænderne. Ved den Leylighed fældes hiſt og her nogle ufordeelagtige Domme over den Engelſke Nation. Saa kalder han i ſær den Londonſke Pøbel den nederdrægtigſte i Verden, der med Skrig og Trudſel beleyrer Nationens Senat, og beſtemmer ders Beraadelſer. Dette har Overſætteren ikke kundet lide, og erindrer derved, at man ikke maa gisre det til en almindelig Paaſtand, hvad der kan være ſkeet et Par Gange i uroelige Tider. Om Engelænderne i Almindelighed ſiger han S. 85: „at de ere tilbøyeligere til at kræ„ke ſig over andres Velſtand, end at nyde deres egen; at „de ville ey alene være rige, men og de eeneſte rige. At „forhverve vr deres Syge, ligeſom det var Roms Syge, at „herſke. De ſøge ey hurtig at udbrede deres Herſkab, men „deres Colonier. Øyemærket af alle deres Krige er deres „Handel; og den Begierlighed, at gisre den udelukkende „har bevæget dem til ſtore Ting, og ſtore Foretagender. „Denne Lidenſkab er ſaa ſtærk, at den endog har bragt deres „Philoſopher under Aaget. Den berømte Boyle ſagde, „at det var godt at prædike Evangelium for de Vilde, fordi, „om man og kun ſkulde lære dem ſaa megen Chriſtendom, „ſom de maatte have for at gaae klædte, det ſkulde være en „ſtor Fordeel for de Engelſke Manufacturer. Et ſaadant „Syſtem, ſom Nationen ey har tabt af Sigte, aabenba„rede ſig 1755. uforſigtigere, end hidindtil var ſkeet. De „Franzoſiſke Coloniers Bebyggelſe, hvis haſtige Tilvæxt ſat

„t

te alle Opmærksomme i Beundring, opvakte den Engelske Iversyge. Imidlertid har denne Lidenskab, der skammede sig for at lade sig see, nogen Tid forbaaret sig i Hemmelighedens Dunkelhed; og et Folk, der er stolt eller beskeeden nok for at kalde Underhandlingerne sine Fienders Skyts, holdt det ikke for nødvigt, at betiene sig af alle den underfundigste Politiks Omveie og Kunstgreb." Om Admiral Bings Henrettelse og hvad Virkning den gjorde hos ens Efterfølgere. Hvorledes William Pitts Statsforretning gav Sagerne i England en hastig Omvending, hvorved Engelændernes Mod fik nyt Liv, saa de vaagne op, ei af en Sovesyge, og erobrede Franske og Spanske Øer. tilsidst om de Fordeele, Engeland erholdte ved Freden. —— I. Bog. Europæerne beute Indbyggere fra Afrika, for derved at besætte de Antilliske Øer. Ved den Leylighed en Beskrivelse over de østlige, nordlige og vestlige Kyster af Afrika, hvilke sidste ere bekiendte under Navn af Guinea. I det an handler om de nordlige Kyster eller Barbariet, yttrer han et ivrige og patriotiske Ønske, at de Europæiske Søemagter og engang maatte ville foreene sig om at forstyrre disse Rovernæsser. „Dog (føier han til) skulde deres Undertvingelse ikke blive en Kilde til Lyksalighed for dem og for os; vilde vi ikke behandle dem som Brødre; stræbte vi ikke efter at giøre dem til vore Venner; maatte vi hos dem underholde Slaverie og Fattigdom; kunde Sværmeriet endnu fornye hine forhadte Krigstog, hvilke Philosophien for sildig har giort forhadte for alle Aarhundreder; skulde Afrika endelig blive Skuepladsen for vort Barbarie, ligesom Asia og Amerika har været og ere det endnu; saa falde den Plan, som Menneskeligheden her indgav os for vore Medmenneskers Vel, i en ævig Forglemmelse! Vi ville blive i vore Havne. Det er ligegyldigt, endten det er Christne eller Muselmænner, der lide. Kun Mennesket er vædt, at Mennesket bekymrer sig for ham." Her og end mere siden, i den Materie om Slavehandelen, vil en følelsom og medlidende Læser nok billige Forfatterens Nidkiærhed for Menneskelighedens Rettigheder, men ikke, naar han i Utide, som det synes, giør med hæftige Exclamationer et skarpt og bittert Udfald mod Theologien, i det han S. 126 taler om Negernes sorte Hud, et Udfald, hvorfor han synes at have for-

tient denne Oversætterens meget træffende Jrettesættelse: „ Desværre! det har kun været alt for sandt, og er det til„ deels endnu (at Theologien ved sine Meeninger har bemæ„ stret sig Menneske-Forstanden). Denne Despotismus over „ Menneskenes Forstand og Kundskaber er just ogsaa tillige„ med Skyld derudi, at Aaget af mange er bleven afkastet; „ og hvem der har afkastet det, har og fast immer fattet et „ saa brændende Had imod alt hvad der hedder Theologie og „ Theologisk, saa hans Tænkemaade, Grundsætninger og „ Følelser ere blevne ligesom gjennemtrængte deraf. Han er „ immer bitter, saasnart han langt borte kun øyner noget „ theologisk; han seer alt, hvad dermed er beslægtet, an„ med fiendtlige Øyne; Alt er ham skrækkeligt, uosvævende, „ urimeligt, ufornuftigt, foragteligt, saasnart det er sagt „ eller giort af Theologer; og den gode Religion, der har „ ingen Skyld i alt dette theologiske Uvæsen, faaer og sin „ Deel, den maa fortiene den eller ikke.“ Visselig havde det været bedre, om Forfatteren havde forspæret al sin Nidkiærhed, som skiønt af og til utidig og feylende, dog vel maa flyde af en ædel og reen Kilde, til den Materie om Slavehandelen, i hvorvel han ogsaa her ingen har spæret, og den bestaaer her i meer end de hæftigste og gyseligste Exclamationer, den bestaaer og i stærke Grunde til Forsvar for den undertrykte og mishandlede Menneskeligheds Rettigheder. Et af de Stykker, hvori Forfatteren synes at drive sin ædle Nidkiærhed til det Yderste, maa man dog endelig ansøre S. 181: „ Nok et Ord, thi man maa sige alt. Er Cartouche, „ der i en tyk Skov, siddende ved Foden af et Træe, beregner „ Indtægter og Udgifter af sit Røverie, sine Agenteres Løn „ og Gage, og taler med dem om Begreberne af Forhold og „ fordeelende Retfærdighed, er Cartouche vel meget værre „ end den Rheder, som krummet paa sit Contoir, med en „ Pen i Haanden, fastsætter Antallet af de Indgreber, han „ kan lade begaae paa Kysterne af Guinea; der roeligen un„ dersøger, hvor mange Flinter han maa levere for enhver „ Neger, for at underholde den Krig, hvorved man bekom„ mer Slaver; hvor mange Jernkiæder for at holde ham „ fluttet paa sit Skib, hvor mange Pidsker for at drive ham „ til Arbeyde, hvor meget hver en Blodsdraabe maa koste „ ham, hvormed denne Neger væder sin Boepæl; om Neger-

„ in-

„ inderne ville indbringe hans Landgods meer ved deres Hæn-
„ ders Arbeyde, end ved Børnefødsel? —— Hvad tænke de
„ om Sammenligningen? —— Hvad Røveren angriber og
„ tager, det er kun Penge; Kiøbmanden tager Personen
„ selv. Den eene overtræder Sælskabs-Lovene, den anden
„ overtræder Naturen. Ja, uden Tvil; og om der gaves
„ en Religion, som, om det endog kun var ved sin Stiltien-
„ hed, billigede, taalte deslige Affyeligheder; var den i
„ øvrigt beskæftet med unyttige og oprørriske Spørsmaale,
„ og tordnede ikke uophørlig imod dette Tyrannies Stiftere
„ eller Redskaber; giorde den Slaven en Forbrydelse af at
„ sønderbryde sine Kiæder; taalte den i sit Skiød den ubilli-
„ ge Dommer, der fordømmer Flygtlingerne til Døde; var
„ denne Religion virkelig for Haanden, saa maatte man søn-
„ derknuse dens Tienere under Ruinerne af dens Altere.“
Med en grundig Declamation har Forfatteren og besvaret ad-
skillige Egennyttighedens Forevendinger til dette grumme Ty-
rannies Besmykkelse. Oversætteren miskiender ikke de sande
og lyse Grunde, med hvilke Forfatteren har søgt at bestride dette
umenneskelige og al Cartouchisk Røverie overgaaende Tyran-
nie. Dog troer han, at Forfatteren har declameret med alt
for megen Hæftighed derimod, just af den Aarsag, for, om
end den selsomme Menneskeven røres og rømmes derved, saa
vil dog Regenten, Ministeren, Kiøbmanden, Slavernes
Herre, alle disse, som Sagen dog egentligen angaaer, ville
kun med en medlidende Foragt see ned over Declamantens
overspændte Indbildningskraft. Vist nok vil man og i desli-
ge Egennyttighedens formeente Rettigheder saa krænkende
Materier udrette ligesaa meget, om ikke mere, med en kold og
roelig Forestilling. Thi det er Moden at anse menneskelig
og christelig Medlidenheds affectfulde Følelse for en blot Virk-
ning af egen naturlig Svaghed og Ømhed i Legemets fun alt
for fine eller ved Menneskekiærligheds Kiælenskab slappede Fi-
brer, og hvad Under da, man beleer den, i det man gotter
sig med de velsmagende Frugter af sine Slavers Sveed?
„ Hvad nytter det, siger Oversætteren, at lade Folkene og
„ deres Beherskere høre Menneskelighedens unyttige Stem-
„ me, naar der ikke bliver agtet derpaa? Abb. von St.
„ Pierre lod den og høre og blev beleet. Saadan, som
„ Verden er, frugter alt intet, naar man ikke kan vise, at

„ Fyrſten, Kiøbmanden og Eyeren ville finde deres viſſe „ Fordeel ved Slaveriets Ophævelſe, og at alle de beræn„ kelige og ſkadelige Følger, ſom Egennyttighed og Ulvidenhed „ foreſtille ſig, ville ved en viis og langſom Forberedelſe, „ hvortil Forf. og har angivet nogle Midler, ikke finde Sted. „ Men hvor mange iblandt dem, ſom burde begribe det, ſkul„ de ville eller kunne begribe det? Den forsdende, den giærri„ ge, den forgiældede Førſte eller Eyedoms Herre, lurer med „ Taalmodighed paa den næſte Frugt af ſine Slavers Arbey„ de, og udpreſſer den af dem med en umenneſkelig Voldſomhed, „ hans Pung er ſor tom eller for tilſnæret, for at han kunde „ eller vilde forberede og vente de bedre Frugter i Fremtiden.“ Red. elſker denne Overſætterens Anmærkning ikke ſaa meget, fordi den retter nogen Forf. virkelige Feyl, ſom fordi han derudi meget mere iſtemmer med ham næſten i ſamme, ſkiønt mindre hæftige Tone. I øvrigt handles overalt i denne Bog om de adſkillige Folk, ſom beboe Kyſten af Gvinea, deres Regiering, Politik, Krig, Religion og Sæder; den gamle Gvineiſke Handel, og den nye eller Slavehandelen; paa hvad for Steder og paa hvad Maade denne Handel drives; paa hvad Maade Slaverne ſælges i Amerika, hvorledes de der medhandles, og hvorledes man kunde giøre deres Tilſtand taaleligere; hvormeget Slaveriet ſtrider mod Menneſkelighed, Fornunft og Retfærdighed; om de Arbeyder og Sygdomme Slaverne ere underkaſtede; om de Europæiſke Nationers Characteer og Fordeele paa de Amerikanſke Øer. —— XII Bog handler om de Spanſke, Hollandſke og Danſke Colonier paa de Amerikanſke Øer. Først den Spanſke Colonie paa Kyſterne af Orenoko; hvad man der giør og kunde giøre; hvorledes Spanierne nedlade ſig paa Trefoldigheds- og Margarethe-Øen; deres Colonier til Porto-Ricco, San-Damingo og Kuba, og af hvad Vigtighed ſidſtbemældte Øer; hvorledes endelig Spanierne ei ere ſaa uſikkede, ſom man troer, til at bringe Colonier i Flor. Nu de Hollandſke Colonier til Curaçao, St. Euſtachius, Saba, St. Martin, og hvortil diſſe ſmaa Øer tiene dem. Deres Beſiddelſer til Surinam, Berliche, Eſtequibe, og diſſe 3 Koloniers Cultur, og hvad Farer de ere udſatte for. Hvilke Grunde der burde bevæge denne Republik til at forſikre ſig Nytten af deres Colonier og formere deres Produkter.

dukter. Tilsidst de Danske Colonier til St. Thomas, St. Johann og St. Cruz; hvorledes Danemark regierer disse sine Øer, og besynderlige Grunde, hvorfore det skulde tilegne sig selv alene sammes Producter. Man vil og her forefinde Anecdoter, Declamationer, og Anmærkninger, som ville beskæfte en tænkende Læser. Krig, Undertrykkelse, Dispotismus og Tyrannie slap aldrig ustraffet, og Menneskekiærlighed og Ædelmod aldrig uroest fra Forfatterens Pen. Et saadant Exempel af en Menneskeæder iblandt de Europæiske Tyranner eller Barbarer, som Forfatteren gemeenlig kalder dem, afgiver S. 314. den danske Agent Schildeyup, der havde Mod nok til at afsige alle de Grusomheder, som af Vane bleve holdte for retfærdige. Nygtet om hans Godhed og Tilliden til hans Redelighed var saa stor, at de Sorte (paa Kysterne af Nigritien) kom 100 Mile langt fra for at see denne Mand: „O Tugend! du lebst noch in der Seele „ der Elenden, die, unter Tigern zu wohnen, oder unter „ der Tyranney der Menschen zu seufsen, verdammt sind! „ Sie können also ein Herz haben, um die sauften Reize „ der wohlthätigen Menschlichkiet zu empfinden! Gerechter „ und tugendhafter Däne! Welcher Monarch nahm ja eine „ so reine, so rühmliche Huldigung ein, als die deren deine „ Nation dich geniessen sah! Und noch dazu, an welchen „ Orten? Auf einem Meer, in einem Lande, welches „ zwey Jahrhunderte durch einen ehrlosen Handel mit Verbrechen und Unglück, mit Menschen, die gegen Waffen „ vertauscht, mit Kindern, die durch ihre Väter verkauft „ worden auf ewig befleckt haben. Man hat nicht Thränen „ genug, um dergleichen Afscheulichkeiten zu beweinen: und „ diese Thränen sind unnütz!"

Leipzig. Bisarrerien. Stulta est Clementia perituræ parcere Chartæ. 1775. 13 A. i 8vo. Dette Skrift indbefatter Betragtninger over følgende Materier. 1) Over Lærdommens Tilstand i Almindelighed. Den ubenævnte Forfatter yttrer her fornemmelig sine Tanker over Videnskabernes nærværende Fuldkommenhed, hvor mange der endnu kan fattes os, og om det er godt at mangfoldiggiøre Videnskaberne. En vis Charletan, der paastod, at han havde opfundet 17 eller 18 ganske nye Deele af Natur-

turretten, bliver her viiſt til rette. 2) Over Theologien Billige Tanker over den Frihed at bedømme et theologiſ Syſteme, og at afvige derfra, men hos nogle nyere Reformatorer, meener han, den Ære at viſe ſig for deres Medborgere, ſom ſær ſkarpſindige Aander, kan nok have være en ſtørre Lokkemad, end Kiærlighed til Sandhed. Kan og være, at den yderſte Hunger-s-Nød er bevægende Grund ti at beſtride antagne Sandheder, ſom hos den bekiendte Mag. Reichen. Desuden ſiger han videre, er en Vidſarelſes Beſtridelſe altid langt lættere, end den modſatte Sandheds Bekræftelſe. I ſær raader han en Akademiſk Lærer herudi at være forſigtig, at han ikke formedelſt ſine Tilhøreres ulige Beqvemhed ſender en Mængde Papegøver ud i Verden. 3) Over Jurisprudentzen. Man kan ikke biefalde Forfatteren derudi, at den tydſke Jurisprudentz ſkulde være ligeſaa vel bearbeidet, ſom den Romerſke. Der fattes meget derudi. Endnu har man ikke noget fuldſtændigt Compendium, og langt mindre noget udførligt Værk. Hvorfor bliver man endnu ved den aabenbar falſke Meening at man anſeer Cujatz for den første elegante Romerſke Juriſt. Fra Alciat af indtil Cujatz lærde og ſkrev, levede allerede mange fortræffelige elegante Juriſter. Om en fornøden nye Lovgivelſe yttrer Forfatteren gode Tanker. En almindelig Lovbog for Tydſkland maatte dog vel finde forſtore Vanſkeligheder eller og man maatte betage mange Menneſker vel forhvervede Retter. Det maae være Philoſopher, der har deres Hoveder renſede ved en ſund Philoſophie, og af lang Erfaring kiende Menneſkene, der ſkal kunne giøre brugbare og rigtige Love. Beccaria har af et ret godt, følbart, menneſkekiærligt Hieste ſkreven imod de hyppige Dødſtraffer; men hverken Forfatteren eller Recenſenten vilde leve i den Stat, hvor hans Love ſkulde giælde. 4) Over Philoſophien. Han beſkæfter ſig her fornemmelig med den Underſøgning, om ikke dog Syſtemer ere fornødne til Undervisning, og om ikke egentlig alene deres haardnakkede Forſvarelſe har foranlediget Vildfarelſer og Forvirring. Om de Skridt, de Nyere har giort i Kundſkaben om Siælen, tænker Forfatteren meget gunſtig. Maaſkee vil mangen en, der med Opmærkſomhed har læſt de gamle, herudi ikke biſalde ham. Med den Folkemæſſige Philoſophie er Forfat-

teren

teren ikke meget fornøyet, saa meget den og er i Moden. 5) Over Historien. De Aarsager formedelst hvilke de Gamle har bedre Historieskrivere end de Nyere, ere tildeels vel udviklede. Der ere desværre, Folk nok, der skrive Historier for Brødets Skyld. Han vil, at Historieskriveren skal ikke blot fortælle, men undersøge og dømme, men af den saa kaldte Historiens Philosophie er han ikke indtagen. Han siger, at de Skribentere om Menneskelighedens Historie havde mindst raadført sig med den Skribent, som de først burde efterslaae. Han meener Moses Men erindrer han sig ikke: at det just i disse Tider ansees som et Tegn paa et stort Hoved, med et foragtelig Blink at overse det Gamle Testamente? Ved den Lyslighed erindres meget med god Grund imod Hr. Pauw. 6) Over de skiønne Videnskaber. Hvad han siger om sammes Indflydelse i de høyere Videnskaber, om Amors uendelige Mangfoldiggiørelse: og om den liden Nytte af de mange Lærebøger i de skiønne Videnskaber, er meest bekiendte Ting. Mere betydeligt er, hvad han siger, om det Mode Udtryk, Nationalværker, og han meener, man veed endnu ikke selvret, hvad man derunder vil have forstaaet. 7) Over de skiønne Kunster, ikkun lidet. 8) Over Antiquiteterne. Han taler med Ret for Salmasier, Lipsier, Grævier og Gronover, hvilke nu af mange, der efter Foregivende studere Oldsagerne med Smag, blive ansete som fattige Hoveder. Winkelmann siger han, studerede vist Oldsagerne med en Lipsisk Aand, førend han fattede sin Plan til Kunstens Historie. Mange, siger han videre, af de nu smagfulde Antiquarier, tale og skrive om Antiker, Mynter, Gemmer, uden maaskee virkelig at have seet, en eeneste. 9) Over Kritiken. Endnu alt for mildt over den nedersrægtige Forurettelse, som dermed bliver dreven af mange. 10) Over Venskab, er meer en Fortsættelse af den foregaaende Artikel i det her tales kun om Journalisters Venskab. 11) Over den oekonomiske Litteratur og 12) over Statsforbedringerne hænge atter sammen og levere nogle gode Bemærkninger over de utallige oekonomiske og politiske Projecter. De Personer, som begaae de af Forfatteren dadlede Feyl, ville neppe rette dem ved at læse disse Hans Tanker. —— De i alle disse Videnskaber erfarne

Mænd,

Mænd, ville derudi finde meget, ſom er dem bekiendt, men unge Lærde vil man fornemmelig have dette Skrifts Læsning anpriiſt, hvoraf de kan lære ey at pibe Modetonen efter, men at tænke rigtigere om enhver Kundſkab.

Ulm. Briefwexel dreyer akademiſchen Freunde. 1776. Trende Venner, ſom har lært at kiende hinanden paa Akademiet til Göttingen, føre her i denne Brev-Veksling de opdigtede Navne **Friedmann, Dorner** og **Trautmann.** Man holder diſſe deres Breve i det mindſte for en Deel for Original-Breve. Saa meget seer man tydelig, at der overalt ligger sand Hiſtorie til Grund. Hos den Forfatter, ſom her kalder ſig **Friedmann** fremſkinner overalt en ædel Aabenhiertighed. Alt, hvad han ſiger, udſtrømmer ſaaledes af et for Dyd og Religion saa varmt Hierte og saa ſuld en Siæl, at, hvor man endog er af anden Meening, der elſker man dog Kilden. De unge Studerende vil man iſær have denne Brevveksling anbefalet. Maaſkee ſkulde mangen ulykkelig Ung, der staaer Fare for at blive en **Dorner**, ved en **Friedmanns** trochiertige Raad blive bragt tilbage fra ſin Vildfarelſe, eller bevares for ligesaadan Forvildelſe. Man finder her de fortræffeligſte Betragtninger over Skaden af Ordener, de Landmandſkaber, de saa ganske mod de Studerendes Øyemærke ſtridende Drikkelage o. a. m. og det altſammen ſagt ey i Præterens men i Vennens trochiertige Sprog, der maae røre enhver, der endnu har nogen Reſt af menneſkelig Følelſe for sand Ære og Dyd. Og i den Hiſtorie med en **Sophie** finder man meget lærerigt. Ikke mindre Biefald og Behag vil den frimodige Tone finde, hvori der mældes om nogle Lærdommens nyere Særſyner ſ. Ex. om viſſe iiskolde philoſophiſke Theologer, der ikke lade Hiertet noget tilovers i Religionen, endſkiøndt ogsaa her alt er ſagt med Beſkedenhed og uden Uerkiendtlighed imod andre Fortieneſter. Med alt dette, er der meget, man kunde have ſavnet. Ey alene blive viſſe Ting for ofte igientagne, eller ſagt med et for varmt Sprog, men de burde endog hellere have været borte, i det mindſte ikke navnlig angivne, hvortil kan regnes mange Anecdoter om dog ellers fortiente Mænd. I den inflettede liden Roman er der og meget, der vel ikke i Almindelighed kunde anpriſes

til

til Forældres og unge Pigers Efterfølgelse, da alt kommer an paa individuelle Omstænde, ey at tale om en liden Urimelighed i den hastige Udvikling af Hoved-Personernes Skiæbne. Stilen er nogle smaa Skisdeslosheder uberegnede meget god, kun at nogle Ord findes alt for ofte igientagne, da dog Forandring og Afvexling ogsaa derudi, som i alt andet, er behagelig, og Udtrykket i den Henseende udfordrer en vis Oeconomie.

Göttingen. Novi Commentarii Societatis Reg. sc. Göttingensis, Tom. V. ad annum 1774 c. Tab. an. 1775. 4to. Foran gaaer, som sædvanlig, Akademiets Historie, af samme Aar, af Hr. Hofr. Heyne. I det physisk-mathematiske Afsnit læser man Hr. von Hallers Genera, Species & Varietates cerealium, med et Kobber. Denne Gang er Genus Tritici afhandlet, og derpaa følge Fortsættelser over de øvrige Korn-Arter. Botanisterne kiende sammes Forvirring. Den berømte Forfatter bringer her een af de vanskelige Deele af Botanikken i Rigtighed. — Hr. Prof. Murray leverer Descriptiones stirpium novarum & rariorum horti Göttingensis med 12 Kobbere. Disse ere Thlaspi ceratocarpon; Geum laciniatum; G. canadense; Polygonum undulatum; Polyg. hastatum; Colutea perennans Jacquin; Cestrum vespertinum L; Oenothera sinuata L; Rumex dentatus L; Raphanus Sibiricus L; Rheum hybridum. — Hr. Prof. Richter handler de opportuno herniotomiam peragendo tempore. — Hr. Prof. Wrisberg handler de variolis, qvibus internæ corporis humani partes contaminari dicuntur. — Hr. Prof. Beckmann exp. ceram candefaciendi vel dealbandi. — Hr. Prof. Erxleben, de purp. minerali obs. chemicæ. — Hr. Hofr. Kæstner, de velocitate vectis inflexi. — Hr. Prof. Meister, de optica veterum pictorum, sculptorum, architectorum, Sapientia, ejusqve Specimine Vitruviana, Columnarum per scamillos impares adjectione P. I. — Den samme: de Pyramidum ægyptiacarum fabrica & fine. — Dette Afsnit ender sig med S. 231. — Den historisk-philologiske indbefatter: Hr. Consistorial-Raad Walch, de authentia Librorum Irenæi adversus hæreses — Hr. Hofr. Heyne, monimentorium etruscæ artis ad genera sua & tem-

tempora revocatorum illuſtratio, ſpecimen ſecundum id qve recentiorum. —— Hr. Prof. Murray, Antiqvitate ſeptentrionales & britannicæ atqve hibernicæ inter ſ comparatæ. —— Som et Anhang er hostrykt Elogium b Vogelii.

Halle. Carl Renatus Hauſen, ordentlichen Lehrers der Geſchichte, und Bibliothekarius auf der Univerſität Frankfurt, Verſuch einer Geſchichte des menſchlichen Geſchlechts. Des dritten Theils zweyter Abſnitt, welcher die neue Univerſal-Hiſtorie enthält. 1777. 1 Alph. 22 A. ſt. 8vo. Hr. Profeſſoren har fortſat Italiens Hiſtorie fra 554 til 887, i hvilken Tid det først er bleven beherſket af Longobarderne og siden af Frankerne. Han har efter det foregaaende Afſnits Monster først fortalt Begivenhederne og siden foredraget Sæderne og den politiſke Forfatning i det afhandlede Tidsrum. Derpaa har han indtrykket Hiſtorien om Frankerige og Engeland og fortſat dem begge indtil nærværende Tid. Hvad han har om Italiens Hiſtorie og Forfatning, det er med ſtørſte Flid øst af Kilderne selv. Mon Frankeriges Hiſtorie er uddragen af Daniel og Engelands af Hume. Foredragets Tørhed i Bogen selv har Hr. Forfatteren ventelig sat sig for at afhiælpe ved den mundtlige Forelæsning.

Leipzig. Johann Friderich Chriſt, ehemaligen öffentlichen Lehrers der Dichtkunſt auf der Univerſität zu Leipzig, Abhandlungen über die Litteratur und Kunſtwerke, vornemlich des Alterthums, durchgeſehen und mit Anmerkungen begleitet von Johann Carl Zeune. 1776. 1 Alph. 1½ A. ſt. 8vo. Dersom Forfatteren selv og i det latinſke Sprog havde udgivet denne Bog, eller om den allerede for 10 eller flere Aar siden havde bleven trykt saadan, som den nu ved Hr. Prof. Zeunes Bearbeydelse kommer for Lyset, saa skylde den have givet meer Opmærksomhed og bekommet ſtørre Biefald endnu, da man allerede har flere Hiælpemidler til den litterariſke Archæologie. Dog er denne Chriſtiſke Lærebog ogsaa brugbar for Studerende, iſær da Udgiveren har forbedret Skrivemaaden og hist og her paa mange Steder opfyldt Bogens Mangeler, hvilket dog ikke tilſtrækkelig er ſkeet.

No. 33.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 14de Auguſt. 1777.

Kiøbenhavn. Staternes indvortes Regiering af Andreas Schytte, Juſtice-Raad og offentlig Lærer i Stats-Videnſkaberne ved Sorøe Ridderlige Academie. Fierde Deel. 1775. 664 S. ſt. 8vo. Denne Deel afhandler Politievæſenet. Først en Indledning i tvende Kapitler om Politiet i Almindelighed, og dets Inddeeling, ſom en Grund til de tre følgende Hoved-Afdeelinger, hvor i det hele Politievæſen er afhandlet. — Den første Afdeeling afhandler i 3 Kapitler Politiet i Henſigt til Religionen, til Sæderne, og i Besynderlighed til diſſe fire Laſter, Overdaadighed, Lediggang, Utuat, Drukkenſkab, og endelig i Henſeende til de offentlige Forlyſtelſer. — Den anden Hoved-Afdeeling handler om Opdragelſen og de dermed forbundne Kunſter og Videnſkaber, i 8 Afhandlinger. Efter en forexaaende Indledning i 3 Kapitler om Arbeyders Nytte og deres Forſkiellighed, ſom en Grund til Forſkiæl paa Stænder, amt Videnſkabers og Arbeyders forſkiellige Inddeeling, har Forfatteren i den første Afhandling gaaet de theologiſke Videnſkaber igiennem, ſaaſom den dogmatiſke, hermeneutiſke, polemiſke Theologie, og Paſtoral-Theologien. I den anden Afhandling giennemgaaer han i ſærſkilte Artikler de philoſophiſke Videnſkaber, ſaaſom 1) de hiſtoriſke, Naturhiſtorien, Videnſkabernes Hiſtorie, Kirkehiſtorien, Staternes Hiſtorie. 2) De mathematiſke, ſaaſom Arithmetik, Geo-

metrie, Trigonometrie, Algebra, Mechanik, Hydrostatik Aerometrie, Hydraulik, Optik, Catoptrik, Dioptrik, Pe spectiv, Astronomie, den mathematiske Geographie, Se ladsen, Gnomoniken, Chronologien, Bygningskunsten Krigsbygningskunsten, Artilleriet. 3) Logiken og Metaph siken, og under denne sidste Ontologie, Cosmologie, Ps chologie, og den naturlige Theologie. 4) Physiken, 5) Sc delæren, 6) Statsvidenskaberne. Den tredie Afhandlin indbefatter de Juridiske Videnskaber, saasom Naturretten den offentlige Ret, den borgerlige Ret, Kirkeretten, Folk Retten. Den fierde betræffer de medicinske Videnskabe saasom Anatomie, Pathologie, Semejotik, Therapeutik c Diætetik, og endelig noget om Lægedommene. I den fem handles om Sprogene og de skiønne Videnskaber. Den siet indbefatter almindelige Betragtninger om Ungdommens O dragelse. I den syvende handles om den private og offen lige Undervisning, og i den ottende om Opdragelsens B styrelse. — Nu den tredie Hoved-Afdeeling om Politi i Stæderne og paa Landet. I en foregaaende Indle ning handles om Politiet i Kiøbstæderne og paa Landet i A mindelighed, om Bonde- og Borgerstanden betragtede eft deres Nytte i Staten, om Land- og Kiøbstæd-Væsenets Fo bindelse, og Indholden af Landpolitiet. Derpaa tvende A handlinger, af hvilke den første om Land Politiet mæld i Besynderlighed om Jordegodsernes Forskiellighed, By ningsvæsenet, Bønderbyer og eenlige Gaarde, Grændsesag Jordmaaling, Jordegodsernes Inddeelinger, Beskrivel over Landsbyerne, Haandværksfolket paa Landet, og Ori nen paa Landet. Indholdet af den anden Afhandling Kiøbstæd-Politiet, hvor handles i sær om Kiøbstædern Almindelighed, Politiets Omsorg for Levnetsmidler, Opf ren med Vand og Ild, den borgerlige Sikkerhed, Borgern Bequemmeligheder, Politiets Omsorg for Borgernes phy ske Opdragelse, for Sundheden og de Afdødes Begravel Heraf oversees nu for det første det hele Indhold i Almin lighed, og den Rigdom af Materier, hvis Betragtning La ren i denne Deel saaer at beskæfte sig med. — At vi og skul indlade os i enkelte Stykker af denne Deels Indhold, da r det første Recensenten naturligviis søgte i Indledningen, bestemt Begreb om den Deel af Staternes indvortes Reg

tin

ring, som i Besynderlighed kaldes Politie. Et Begreb derom faaer man og, men man maa selv abstrahere og bestemme det. Forfatterens Skrivemaade fører det saaledes med sig. Snart skulde man i Begyndelsen slutte, at han ikke vilde have dette Ord forstaaet i en mindre vidtløftig Meening, end den han har tillagt det efter Aristotelis og andre Grækers Forklaring derover, da derved skulde forstaaes den hele Regieringskunst med alle dertil hørende Videnskaber. Snart bemærker man, at han taler derom i en langt meer indskrænket Meening, og man fatter endelig af hans Ord det Begreb, at det maa være den Deel af Regieringskunsten, der i Besynderlighed gaaer ud paa at haandhæve Orden i Staten, hemme Laster, og befordre Dyder iblandt Borgerne. Vist nok maa man tilstaae, at denne Deel af Regieringskunsten udbreder sig meget vidt og over alle de øvrige Deele, saasom Religions- Justitz- Husholdnings- og Kameral-Væsenet. Ikke desto mindre fortiener den et eget Navn efter sin besynderlige Gienstand og Øyemærke, saa vidt den gaaer ud paa Ordens og gode Sæders Haandhævelse, og saaledes er den og af Forfatteren bleven anseet. Recensenten veed derfor ikke, om de gamle Græker nogensinde kan have taget det vi nu kalde **Politie** i saa vidtløftig en Meening. Deres πολιτεια var ganske vist ikke det vi nu kalde **Politie** eller **Politie-Væsen**. Det var den hele Stats-Forvaltning, de forstode derunder, og vi have indskrænket Ordet til en vis besynderlig Deel deraf, som vi kalde **Politie**, saa vi maaskee snarere, af Mangel paa et besynderligt Navn til denne Deel, har giort en Misbrug af det almindelige Ord ved Indskrænkelsen, end Grækerne kan siges at have forstaaet det i en vidtløftigere Meening end de burde. Og naar Forfatteren her beskriver **Politiet** med deres Ord, da lader det, som det var det samme Politie, han handler om, han dermed tillige vilde have beskrevet, da det dog hos dem er den hele Statsforvaltning meent. Maaskee kan det synes, at Hr. Forfatterens Meenlug gaaer ud paa det samme. Dette skulde man da tydeligere have seet, naar han her og overalt havde ladet det Nøyagtige og Bestemmende været sig ligesaa vigtigt, som det Vittige og Glimrende. — Politie-Væsenets første Oprindelse og Fornødenhed meget vel forestillet S. 4. — Men noget ubestemt synes dette at være S. 5: „I Rom, da Folket ved Fred og de dermed

„ følgende Mageligheder og Forlystelser paa een Gang blev
„ kiælent, artigt, fordervet og hengivet til Laster, satte
„ Øvrigheden Rodemestere, skiønt allerede alt for sildigen
„ hvilke skulde give Agt paa Folkets Sæder.“ Mon det er
Tribuni plebis Forfatteren har meent? Bleve da disse ve
beskikkede af Øvrigheden for at give Agt paa Folkets Sæder
ikke meget mere beskikkede af Folket, for at beskytte de
imod Adelens, Raadets og den Consulariske Øvrigheds Over
magt? Visselig var deres Magt vidt og stor, og maa usyl
barlig have strakt sig ogsaa til Politievæsenet, men Politie
mestere er dog ikke det Hoved-Begreb, under hvilket de foresti
les os i den Romerske Historie. Ey heller bleve de beskikked
for at hemme Folkets i Fred tiltagende Laster, men for a
hemme de Stores Vold og Udsuelser og Folkets Undertrykkelse
hvilken dette i Fred alene havde Tid til at tænke paa. Mer
rigtigere er det, at Ædilerne og Censorerne bleve kort der
efter beskikkede, som de rette og egentlige Politiemestere. —
Ludvig den Fiortende i Frankerige og Friderich den Tre
die i Dannemark, skal være de første Stiftere af den god
Orden hver i sit Rige. —— Hensigten (S. 11) af det hel
Politievæsen er at haandhæve Religion og Dyd, og hemm
Laster. Overalt vises her, hvad Indflydelse Regenten, son
Ober-Politiemester bør have i Gudstienestens Ceremonier
Bestemmelse og Beskyttelse. Virkelig skildrer Forfatterer
Verden her, som den er i Hensende til Religionen. Over
alt hersker den Tanke, at Religion, om det end var den slet
teste, er bedre end slet ingen. „Kunde Hedninger troe sa
„ meget Godt, saa store Fordeele at være forbundne mel
„ deres Religion, hvad ikke da vi Christne?“ Men i de
han taler om den hedenske Religions grove Vildfarelser, son
grundede i menneskelige Passioner, Stolthed, List, Giær
righed ꝛc., saa synes han strax derpaa alt for meget at und
skylde dem, i det han spørger S. 15: „Hvad skulde Førster
„ ne, hvad skulde Præsterne vel giøre o. s. v.“ Men ford
Almuen ikke var, som han siger, tient med en metaphysisk
Gudsdyrkelse, og man maatte være betænkt paa, at give der
een, som den kunde fatte med Sandserne, eller tage og føl
paa, fulgte deraf, at den endelig maatte bedrages og forfø
res med alle saadanne Løgne og falske Paafund i Religionen,
som Stolthed, Giærrighed, List og Herskesyge har ophittet,

for

for at trække Folket om efter Næsen? Er det vel og en saa
afgiort Sag, at de første Staternes Stiftere har fundet et
saa raat og vildt Folk for sig, der ikke var at lede og lænke
uden ved Bedragerier og Løgne. Da Romulus stiftede den
Romerske Stat finder man allerede Spor til den vittigste,
den slebneste Statskunst, samt Politesse i Tænke- og Levemaa-
de iblandt Italiens Nationer, i sær den Hetruriske. Forfat-
teren tilstaaer selv den hedenske Religion er lutter Bedragerie
af Førster, Generaler og Præster. Men Recensenten seer
ikke, hvorledes de kan være forsvarede med disse tvende Linier:

Qvi finxit sacros, auro vel marmore, vultus,
Non facit ille Deos, qvi colit ille facit.

I det mindste troer han, at saadant Forsvar tiener til ingen
Opbyggelse, og nogen kunde snart falde paa den Tanke, som
Forfatteren troede, at Verden ikke kunde være anderledes paa
den Tid, end han finder den beskreven. —— Den hele vidt-
løftige Digression om de østerlandske Religions-Ceremonier
afgior endelig S. 26 en Contrast af den christelige Religion,
og skulde vel for Resten her ikke have fundet Sted. Overalt
synes Forfatteren her som i de forrige Deele meer at opføre
sig som en historisk og over Verdens politiske Forfatning re-
flecterende, end en egentlig philosophisk Statslærer, hvis
egentlige og eneste Forretning her uden Tvil havde været blot
Almindelighed, at handle om Religion og Gudsdyrkelse i
sin sande Meening, og Politie-Væsenets Indflydelse derudi,
samt dets billige og i Sagens Natur grundede Forbindelse
dermed. En mærkelig (og mon ikke alt for eensidig?) Be-
tragtning S. 27 er denne følgende: „Forsigtigen bør Reli-
„gions-Stridigheder paa Universiteter og Academier fore-
„drages, og, saa meget mueligt er, paa et fremmed Sprog.
„—— Man kan ikke have en alt for stor Agtsomhed med
„Pressen, og nye Skrifters Indførsel. —— Ingen kan gio-
„re bedre Anstalter i dette Tilfælde, end dem, som ere gior-
„te i Rom. De fremmede Rejsende visiteres paa det nøye-
„ste o. s. v." —— S. 29 finder man et heelt Blad fuldt med
en Recension af Romerske Fester, for at bevise med et Exem-
pel, at alle Folkeslægter har haft deres Fester, en Sag, som
ellers enhver gierne troede blot paa Forfatterens Ord. Over-
alt finde vi denne Artikel i sær og imod Sædvane hyppigen be-
troet med latinske Vers. Overalt Vittighed, Indfald, Hi-

storie, Anecdoter og destomindre Philosophie. I et Skrift, som bær Titel af Staternes indvortes Regiering, burde vist Historien ikke mangle, men for en Statslære tillige synes det at mangle af Philosophie, hvad det har meget af Historie. — Men philosophisk er den Artikel om Sæderne. Efter at Forfatteren S. 64 og 65 har anført hvad der siges med og imod Overdaadigheden, erklærer han sig selv derimod, som en Last, der strider mod Fornuft og Christendom. Han nægter ikke, at jo Regentere have i deres Staters Overdaadighed en Capital, hvoraf de kunde drage Renter. Men han troer dog, at Rigdommene skulde være bedre fordeelte i Staten iblandt Folket, naar det levede mere tarveligen. Det er vigtigt, hvad han søger til S. 65: „Der ere mange, „ som forarmes ved Overdaadighed, men der ere kun faa „ som beriges derved. Vi see Folket, Bønder og Borgere „ at trælle; den Ædelmodige seer det ikke, uden at ynke dem. „ Lader os gaae til Kilden og vi skulle snart erfare, at det er „ intet andet end Overdaadighed og Vellysten, der har lagt „ Aaget paa Skuldrene, og giort Menneskt til et ret Trælle„ doms Dyr. Forstode vi den Kunst, at lade os nøye med „ det Nødvendige, da vilde de sure Arbeyder vist lættes. „ Hvad er Aarsag til de Arbeydendes Trældom, hvad piner „ Sveden ud af deres trætte Legemer? Er det ikke Overdaa„ digheden, er det ikke deres Ødselhed? Overdaadighed for„ dyrer os alle Levnets Midler, nedsætter følgelig Guldets „ og Sølvets Priis. Vi arbeyde i vore Tider det dobbelte „ imod vore Forfædre, der levede for 200 Aar siden, vi for„ tiene det dobbelte, ja tidobbelte og mere med vore Arbey„ der, men vor Levemaade er dobbelt, ja tidobbelt saa kost„ bar, som vore Forfædres: hvad er vundet for Borgeren, „ hvad er vundet for Staten? Ikke een af de Europæiske „ Magter, naar vi undtage Schweitzerne, ere i denne Tid „ saa rige, som de vare for 100 Aar siden. Non (siger „ Seneka) vore Forfædre vare ulykkelige, fordi de „ med egne Hænder tillavede deres Spise, fordi deres „ Huse ikke glimrede af Guld, og deres Templer af „ Ædelsteene. Var Curius, Dictator, mindre æret, „ fordi han stegte sine Roer i Emmer, paa den Tid, „ da Samniternes Gesandte mældte sig hos ham, „ efterat han kort tilforn havde triumpheret over Fø-

„ der-

„ dernelandets Fiender og nedlagt sin Laurbær-
„ Krands i Jupiters Skiød. Den stolte og ubøyelige
„ Upartieskhed selv skal aldrig kunne nægte, at jo Overdaa-
„ digheden gior Folket mageligt, kiælent, ladt, forsømme-
„ ligt, stolt, liderligt, uretfærdigt, fattigt ꝛc. Hvor man-
„ ge finde vi ikke i de polerede Hovedstæder, der, efter at
„ have standsmæssigen forødt deres Midler ved alle Slags
„ Vellyster, nødes til at begynde med Bedragerier, Uret-
„ færdighed, og ende i Slutterierne med en offentlig Ban-
„ kerot? Lad det saa være, at Overdaadighed beriger nogle
„ faa Arbeydere i Staten. Vintappere, Brændeviins-
„ mænd, Destillerere ꝛc. leve vel, naar der ere Drankere i
„ Byen. Skal Politiet taale Drukkenskab, fordi nogle faa
„ Mennesker derved kan have deres Ophold? Deres Tal,
„ som blive bragte til Bettelstaven ved Laster, er altid stør-
„ re, end deres, som derved beriges.“ Dette er reen Phi-
osophie. Herefter i Besynderlighed om Overdaadighed i Klæ-
dedragt og i Mad og Drikke. Først vigtige og ligesaa sunde
og rigtige Tanker imod Overdaadighed i Klædedragt, saa man
nok deraf kan faae Lyst til at vide, hvad Midler Politiet har
at sætte derimod. Men her erindres kun, at det er en Last,
som fortiener Politiets Opsigt, og derpaa faaer vi en Recen-
sion af adskillige Forandringer i latterlige Moder, i sær Fran-
ske, med indstrøede vittige og ironiske Indfald, for Ex.:
„ Naar vi nævne Modens Klædedragter, saa var det en Utak-
„ nemlighed imod vore Lærere, om vi ikke nævnede det Fran-
„ ske Folk;“ og „ det bekiendte Skrift, L'art de la Coeffu-
„ re des Dames françoises, kunne vi ikke andet, end paa
„ bedste Maader have vore artige Damer anbefalet. Det ko-
„ ster vel 20 Rdlr. Men denne Sum er vel udgiven for et
„ saa uskatteerligt Værk.“ Siden anfører Forfatteren S.
85 trende Midler imod Overdaadighed, nemlig Opdragelse,
Love, Exempler, og handler om hver i sær. Vigtige ere
og de tvende Artikler om Utugt, og iblandt andre Tanker
om denne sidste kan det aldrig være sagt med for megen
Strænghed. „ De christelige Stater i vore Tider ere for en
„ stor Deel ikke langt fra Roms fordærvede Tider. Dette
„ store Skridt er allerede giort. Man har i visse Stater
„ allerede tilladt offentlige Samlepladse for liderlige Folk af
„ begge Kiøn. Allerede i det 14de Aarhundrede har Paris

„ givet os dette forargelige Exempel. Dette kan ikke andet „ end sætte os i Forundring, dette nemlig, at man i Chri„ stendommen giør sig Indkomster af denne Liderlighed. Klæ„ der der ikke den H. Fader Sixtus 4. meget vel, at han op„ rettede Horehuse i Rom, hvoraf han havde aarligen 20000 „ Scudi til Indkomster? Umueligen kunne vi troe, at den„ ne Guds egen Stat nogler paa Jorden kan fremvise en eene„ ste Tøddel i sin Instrux, der kunde berettige ham til dette „ Foretagende. Til ævig Skiændsel for vore christelige „ Statsmænd, driste de sig endogsaa til at forsægte, at det „ er nødvendigt i store Stæder, Rom, Venedig, Paris, „ Amsterdam, London ꝛc. at taale liderlige Huse, til Trods „ endog for Religionen, Dyden og den sande Statskunst.“ Fortræffelig finder man Drukkenskabs Last afskildret i sin afskyeligste Hæsselighed, i sær hos Embeds- og Statsmænd og Førster. Et Exempel af Forfatterens sædvanlige vel anbragte Historietter: „ Kongen, Antigonus, havde megen Høyag„ telse og Venskab for Zeno, Philosophen. Det hente sig, „ at Kongen gik til Raadets Forsamling, hvor Rigets vigtig„ ste Sager skulde afgiøres. Paa Veyen møder Kongen sin „ ærede Ven. Men Kongen var beskiænket.

Fæcundi calices, qvem non fecere disertum,
Contracta qvem non in paupertate solutum?

„ Kongen faldt Philosophen om Halsen, sigende: Min kiære „ Ven, beed af mig, hvad du vil, og det skal ikke blive dig „ nægtet. Zeno, der aldrig var egennyttig, men bekym„ rede sig mere om, at giøre Antigonus dydig, end sig selv „ riig, undskyldte sig, og vilde ikke giøre nogen Begiæring: „ Der var intet for, Zeno skulde endelig giøre en Begiæ„ ring til Kongen. Konge, siger han endelig, siden jeg „ skal begiære noget af dig, da beder jeg dig, at du, „ førend du gaaer til Forsamlingen, for at raadslaae „ om Sager, der angaae dit Folks og dit eget Bed„ ste, at du da først, for din egen og dit Riges Vel„ færds Skyld, vil gaae hiem og spye.“ Et fortræffeligt Middel til at afvende Børn fra denne Last skulde Lacedæmonierne have brugt, hvis ikke de dermed havde lært dem en anden, ikke mindre umenneskelig, Tyrannie og Foragt over deres Medmennesker. Imidlertid er Historien, som den er, denne: „ Lacedæmonierne havde en inderlig Af-

„ skye

„ſkye for denne Last. For at afskrække Børnene derfra, „drak de deres Slaver, Heloterne, fulde og galne, og ga„ve dem Tilladelse til at øve alt det Liderlige, som de kunde „finde paa i dette Raserie. Børnene stode som Tilskuere, „Forældrene selv vare nærværende og foreholdte Børnene „denne Lastes Skammelighed, saa Børnene fik Afskye derfor „i deres hele Levetid.“ Endelig besluttes det Hovedstykke om Sæderne med den Artikel om de offentlige Forlystelser, hvis Nødvendighed og Nytte for Sind og Legeme er i Begyndelsen ret vel forestillet. „Tungsindigheds Aand haver altid „qvælet den største Deel af det menneskelige Kiøn, og maa„skee mere det polerede, end det raa Folk. Vi beklage af „Hiertet det menneskelige Vilkaar. Jo mere Kunster og „Videnskaber indføres, jo mere de artige Sæder blive al„mindelige, jo mere føler Menneskets Bekymringernes Byr„de. Den tærende Nærings Sorg er til Trods for den gods„giørende Natur i denne Vellystens Alder i Europa bleven „mere almindelig, og har mere trængt sig ind til alle Stæn„der, end nogen Tid tilforn. Den blege Tørst efter den „bekymringsfulde Rigdom, har fordoblet sine Smerter. „Den graadige og egennyttige Tragten efter Verdens Gu„der, Rigdom, Ære og Vellyst, viser sig i sin fulde Styr„ke. Den unaturlige Begiærlighed til at blive viis (NB. „her meenes lærd) hvormed vi giøre Vold paa Legemet for „at berige Siælen med Tanker, straffes jævnligen af Natu„ren selv med den lærde Sygdom, vi kalde Hypochondrie, „fordi vi synde mod den vise Skabers nyttige Bud, der be„faler os at æde vort Brød i vor Ansigtes Sveed, og ikke „gruble vor hele Levetid over algebraiske Opgaver og meta„physiske Ugrundeligheder ꝛc. Disse og tusinde andre deels „virkelige deels ugrundede Bekymringer forurolige det men„neskelige Hierte. Bekymringer nedslaae Sindet, For„nøyelser opløfte det. Sorgen gior os uskikkede til For„retninger, og berøver alle Handlinger den ædle Anseelse, „som det fornøyede Hierte altid meddeeler dem. Ved den „bliver vi ubehagelige i Omgang, ja endog til Byrde for „Venner. Sorgen forgifter Legemet, gior graa for Aare„ne, og midt paa Livets Bane graver Dødens Grav. Glæ„den derimod giver Lyst, Liv og Munterhed til Arbeyder „og Forretninger.“ Alt dette har Cicero indbefattet i to

Ord, Livets Kryderie, til Bevis, at en Ting ofte kan siges lige fortræffelig med faa og mange Ord.

(Beslutningen følger.)

Qvedlinburg. *Chrestomathia latina* sive ex optimis qvibusdam romanis Scriptoribus loci cum lectu digniores, tum explicatu faciliores. Edidit & in tironum usum animadversionibus potissimum grammaticis illustravit, indicem vocabulorum copiosissimum adjecit *Fridericus Andreas Stroth*, III. Qvedlec. Rector. 1775. 355 S. i 8vo. Iblandt en Mængde bekiendte Chrestomathier ere der kun faa, som kan lignes med denne i Godhed og Nytte. Mogle indbefatter saadanne Stykker, der ikke ere skrevne i det bedste Latin; andre saadanne, hvori intet forekommer, som kan fornøye og undervise Ungdommen; og andre saadanne, der uden Orden og Valg ere sammendragne; og denne sidste Feyl har Chrestomathiernes Udgivere ofte begaaet. Endnu for kort siden fik Rec. en ganske nye Chrestomathie i Hænderne, hvori strax efter de lætteste Sententzer af **Cicero** følge svære Steder af **Horatz** og **Virgil**, hvor og tildeels ere indrykkede saadanne Breve af **Cicero**, der udfordre megen Kundskab om den romerske Statsforfatning, som man endnu ikke kan forlange af Børn, og som sielden findes hos Lærere i de nederste Classer. Den lærde Hr. Rector **Stroth** har med Berømmelse og Lykke søgt at undgaae alle anførte Feyl. Hans Chrestomathie indbefatter lutter Stykker af Classiske Skribentere, lærerige og velordnede Stykker, ved hvis Læsning Lærlingerne blive førte fra det Lættere til det Sværere. Disse Stykker ere: 1) Sententiæ ex Cicerone delectæ. 2) Ciceronis Epistolæ qvædam. 3) Ex Eutropii Historia Romana. 4) Ex Justino. 5) Ex Marc. Ter. Varone de re rustica. 6) Ex Cornelio Nepote. 7) Ex Julio Cæsare de bello gallico. 8) Fabulæ qvædam Phædri. Da Hr. R. har udgivet denne Bog for de første Begyndere i det latinske Sprog, saa har han giort meget vel derudi, at han ved tilføyede tydske Anmærkninger er kommen dem til Hielp. Han oversætter i disse Anmærkninger mange Ord, hvorved var at befrygte, at Disciplerne maatte kun slet oversætte dem, og iblandt de mange Betydninger, som mange latinske Ord har, vælge de urette. Han anfører ofte Grammatikens Reg-

ler

ler for at give Læreren Lejlighed til at sige sine Lærlinger, hvorledes i denne eller hiin Fald Grammatikens Regler ere bleve iagttagne. Han viser, hvor det er fornødent, Constructionens Ordning, og opfylder de Ellipser, som ofte forsaarsage svage Begyndere stor Vanskelighed. Endelig forklarer han i en grundig Kortheds mange Ting, som betræffe Oldsagerne, Historien og Geographien. Med alt dette har Hr. Str. giort sig fortient af Ungdommen, og sin Bog saa brugbar, at man ønsker, den maatte bruges i Skolerne i Stedet for andre slette Chrestomathier. Man har i sær fundet Behag i det tilsøyede fuldstændige Register, der indbefatter alle i Bogen forekommende Ord efter deres forskiællige Bemærkelser, og kan meget vel bruges i Stedet for et Vocabularium.

Halle. *Hugonis Grotii* Annotationes in vetus Testamentum emendatius edidit & brevibus complurium locorum dilucidationibus auxit *Georgius Joannes Ludophicus Vogel*, Phil. in Reg. Frid. Prof. Publ. Tom. I. 1775. 2 Alph. 14 Ark st. 4. — *Hugonis Grotii &c.* post mortem B. Vogelii continuavit *Joh. Christophorus Doederlein*, Theol. Doct. & Prof. Publ. Altorfinus. Tom. II. 1776. 3 Alph. 2 Ark. — *Hugonis Grotii* Annotationes in vet. Test. curavit *G. J. L. Vogel* Tom. III. 1776. 2 Alph. 3 Ark. Grotius's Anmærkninger over den H. Skriftes Bøger har vel maattet erfare forskiællige tildeels meget umilde Domme; dog har og allerede for længst siden vigtige Kiendere af deslige Skrifter foreenet sig om at indrømme denne store Mand en meget høy Rang iblandt alle den H. Skriftes Fortolkere, og har staaet i Tvivl, om nogen vel kunde foretrækkes ham, eller blot sættes i Ligning med ham. Vist er det, at den grundige og vidt udbredte Lærdom, han besad, satte ham i Stand til at oplyse mange dunkle Steder, og indsee mange Ting bedre, end de fleste af hans Forgængere. Han var desuden frie for den exegetiske Overtroe, var heller ikke Tilhænger af noget Parti, men tænkte fornuftig og sagde frit sin Meening. Da han nu, som han ey anderledes kunde, meget ofte forlod den sædvanlige Bane, saa har man fundet meget at indvende imod ham, og endogsaa dadlet ham for det, han var allermeest at rose for. Men saa meget man og i dette Stykke har vildet fordunkle

hans

hans Fortieneſter, saa ere dog deres Antal, som har ære og høyagtet ham, efterhaanden bleven større, da man for længst har forglemt en Calov og andre, der vilde slaae sig til Ridder paa ham. Den sal. Hr. Prof. Vogel fattede derover det roesværdige Forsæt, at foranstalte en nye Udgave af Grotii Anmærkninger over det Gamle Testament, og at gisre samme ved nogle nyttige Tilsatzer endnu brugbarere. Saasom Anmærkningerne over det Nye Testamente ved Vindheims Besorgning i Erlangen 1755 og 1756 ere udkomne for sig selv, saa har man rettet sig efter denne Udgaves Format, paa det man kunde forbinde hiin Udgave med denne, og saaledes have tilsammen alt hvad en Grotius har skrevet over den H. Skrift. Den første Deel af denne Udgave indbefattede i sig de historiske og dogmatiske Bøger af det Gamle Testamente, foruden Jeremiæ Klagesange. Den anden Deel indbefatter de 4 store og 12 smaae Propheter, og den tredie de apocryphiske Bøger. De fleste Anmærkninger af den sal. Prof. Vogel forekomme i den første Deel ved de 5 Mose-Bøger, og ikkun nogle faa ved de andre historiske Bøger i et Anhang, men ved de dogmatiske Bøger slet ingen. I Henseende til de sidste kunne Schultens Anmærkninger over Hiob og Salomons Ordsprog, som han har bragt i et Udtog, saavelsom og den af ham udgivne Vatablus over Psalmerne gisre god Tieneste. I den anden Deel gaaer Udgiverens Anmærkninger indtil det 20 Kapitel af Jeremias, og det her ved hans Død afbrudte Arbeyde, har Hr. D. og Prof. Døderlein fortsat, og derved hist og her benyttet sig deels af den salige Mands Paraphrasis over Ezechiel og de 12 smaae Propheter, deels ved de sidste af Hr. Prof. Dathes Oversættelse. I den tredie Deel ere Grotii Anmærkninger over de apocryphiske Bøger bleven aftrykte uden nogle Tilsatzer. Den sal. Prof. Vogel, der fandt en besynderlig Fornøyelse i den H. Skriftes Philologie, har i sine vel for den største Deel kort fattede, men dog om en grundig Bedømmelse og oprigtig Sandheds Kiærlighed vidnende Anmærkninger forebragt meget, som man efter Grotii Tid bedre har indseet, og oplyst meget, som af ham er forbigaaet. I den Frimodighed i at sige sin Meening efterfølger han Grotius; men han var derhos saa beskeden, at han hellere lod sig bedre underviise, om han havde feylet, og saa lidet indtaget

taget for sine egne Tanker, at han aldrig søgte at paatrænge nogen dem. Det er meget at beklage, at denne saa lærde og arbeydsomme Mand har i sin Alders bedste Blomster maattet beslutte sin roesværdige Løbebane; da han gandske vist, om han havde levet længere, skulde have leveret mange flere nyttige Prøver af sin Flid og sin øvede Sprog-Kundskab. Disse Anmærkninger over Grotius har han skrevet med en fortvarende og immer beklagende Legems-Svaghed, hvormed han dog immer besad en munter Aand. Man maae altsaa beundre, hvad han ved saadanne Omstænde virkelig har udrettet, og billigen bære over med hvad forskiælligt der endten i Tingene eller i Udtrykket kunde forekomme, som behøvede nogen Forbedring. Man vil kun indskrænke sig til nogle faa Exempler af disse Anmærkninger, paa det man nogenlædes kan dømme om deres Værd. Strax i Begyndelsen af første Mose-Bogs første Kapitel bliver erindret, at Moses har taget, hvad han fortæller i de første Capitler af denne Bog, af en gammel Sang, da det altsaa ved sammes Forklaring kommer fornemmelig an paa, at man veed, hvad de her brugte Ord egentlig betyde. Ved de Ord Kap. I. 26, lader os giøre et Menneske, bliver anmærket, at dette Udtryk ikke, som Grotius holder for, er at forstaae om Kongernes Skik at tale om sig selv i Flertallet, ey heller, at dermed sees paa Tre-Enheden, men at Moses har beholdt samme, som de har staaet i en gammel Sang, og man har tilforn ikke saa nøye, som siden, underskillet de himmelske Væsener fra den høyeste Gud; og deraf kommer, at Elohim ofte betyder Englene. Hvad der erindres Kap. II. 19. om de Dyr, som bleve bragte til Adam, og Vers 21 om det Ribbeen, hvoraf Eva skal være dannet, holder Recensenten for det rimeligste, som kan siges derom. Den Slange, hvorom der mældes i det 3die Kapitel, og som forførte Eva, har efter Forfatterens Meening ikke betydet Diævelen, men det er de efterfølgende Fortolkninger at tilskrive, at man har vildet finde ham under denne Beskrivelse. Den Trudsel, som Vers 15 i dette Capitel bliver udsagt over Slangen, bliver forklaret efter den egentlige Forstand, uden at antage den, som en Spaadom om Messias. Om de Kap. IV. 23. forekommende Ord ere at forstaae om et af Lamech begangen Mord og om hans Polygamie vil Forfatteren ikke afgiøre.

Hvad

Hvad der Kap. V. 24 bliver sagt om Enochs Bortrykkelse, skal efter Forfatterens Meening vel ikke betyde noget andet, end at man har ikke vidst, hvor og paa hvilket Sted Enoch er død. Ved Kap. VII. 20 bliver den Meening, at Syndfloden har ikke været almindelig, holdt for den rimeligste. Kap. X. 9 skal dette, at Nimrod kaldes en mægtig Jæger for HErren, betyde saa meget, som at Nimrod var en meget lykkelig Jæger i det hele Land. Ved Kap. XI. antager Forfatteren Vitringa's Meening, at der ved Taarn-Bygningen til Babel ey er foregaaet nogen egentlig Forvirring i Sprogene. Kapitel XII. 3 bliver oplyst ved Kapitel XLVIII. 20. Kap. XVII. 1 bliver oversat: bliv bestandig ved i dit gode Opførsel. Kap. XIX. 26 bliver Salt-Støtten afværdiget. Ved det XLIX. Kap. er det meget vel bleven brugt, hvad Hr. Ober-Consistorialraad Teller har skreven derover. Hist og her ere og blevne giorte kritiske Anmærkninger, hvorved man ikke kan opholde sig. Hr. D. Døderleins Anmærkninger ere og saa vel gemaadne, saa man vil være fornøyet med hans Fortsættelse af den Sal. Forfatters Arbeyde.

Nürnberg. Aristophanis Comœdia Plutus cum Bergleri ac Dukeri integris, Küsteri vero atqve Hemsterhusii selectis notis & *Coluthi* raptus Helenæ. Curavit suasqve animadversiones adjecit *Theoph. Christoph. Harles* 1776. 276 S. 8vo. Da Hr. Hofraaden første Gang udgav sin græske poetiske Chrestomathie, som nu er bleven trykt paa nye under Titel af Anthologie, havde han tilføyet Aristophanis Plutus med Bergleri og Dukeri notis. Men saasom Anthologien, der allerede ved Tilsatzen var bleven udvidet, skulde have bleven alt for stor, saa lod han Plutus borte, og forbeholdt sig at lade den trykke nok engang paa nye. Saa bliver den da her leveret med en Tilsatz af Küsteri udvalgde Anmærkninger, ved hans Udgave af de samtlige Aristophanis Comedier, og Hemsterhusii, der og har udgivet Plutus for sig selv. Hr. H. har og excerperet Reiskii kritiske Forbedringer, og over forskiellige Steder givet nogle Oplysninger. Han var tilsinds at føye Euripidis Alcestis til Plutus; men har ladet sig afholde derfra formedelst Hr. Kaltvallers Aftryk. Dette beklager man dog, saasom

Hr.

Hr. Harles dog er forsynet med langt bedre Hielpemidler til saadant Arbeyde. Hiin Aftryk er allene giort efter den Barnesiske Udgave, og de nyere kritiske Arbeyder ere blevne gandske ubenytted. For dog at give Bogen den behørige Størrelse, har Hr. Hofraaden i Stedet for Alcestis tilsyet Raptum Helenæ af Coluthus, der vel ikke kan finde Sted hos Plutus af nogen anden Grund, end fordi der endnu var Rum tilovers at udfylde. Noterne ere her meest excerperede af Lenneps Commentar. Man seer, at Hr. Hofraaden med begge disse Stykker, der nu kan ansees som det andet Bind af hans Anthologie, men og for sig kan udgiøre et Gandske, har vildet giøre Elskerne af den græske Litteratur en angenem Skiænk, hvorved og Forlæggeren har ikke ladet mangle noget i det Udvortes.

Leipzig. Julius von Tarent, ein Trauerspiel. 1776. En af de bedste Producter for Theatret, som dette Aars Messe har leveret. Forfatteren Hr. Liesewitz skal allerede være bekiendt af nogle mindre Arbeyder i den Gottingiske Musen-Almanach. Man kiender allerede deraf det Originelle i hans Gang og Udtryk, og den fyndige Korthed, hvormed han veed at sige saa meget i faa Ord. Samme Dyder udmærke sig og i dette Stykke, som er det første, han skiænker Skueplædsen. Der er næsten ikke en eeneste Characteer, der passer sig paa et egentlig slet Menneske. Allerede dette er en Kunst. Mange Characterer ere virkelig nye. Recensenten har i det mindste ikke kiendt nogen Gvido paa Skueplædsen. Mange Scener have virkelig en interesserende Nyehed. Hvad for Interesse indbringer ey i Stykket den faderlige Kiærlighed, Fyrsternes Character, de fortrefflige Tanker over en Regents Levnet og Bestemmelse, den Kamp hos Julius imellem Kiærligheden til sin Fader og til sin Blanca? Hvilken rørende Scene, S. 55, værd at forelæses alle hidindtil ufordærvede Fyrstesønner. Fyrsten holder paa sin Fødselsfest en Tale til sine Hoffolk, udi hvilken han blandt andet siger: „Meine Sonne ist schon untergan„gen, und ich wollte so gern in der kühlen Dämmerung „mit Ruhe das lange Tagewerk noch einmahl überschauen. „Freylich ist der Rand des Grabes der rechte Standpunkt „zu dieser Uebersicht. Jede Nation sollte eine Geschichte

„der

„ der letzten Augenblicke ihrer Fürſten unter den Reichs-Kle-
„ nodien aufbewahren. Sie ſollte immer offen vor dem
„ Throne liegen ꝛc. Was Ihr auch erblicken werdet, meine
„ Kinder, ſo ſollt Ihr an meinem Sterbebette gegenwärtig
„ ſeyn. Ich hoffe, Ihr werdet nicht erſchrecken.“ Forfatterens Nyehed er dog uden al Affectation. Man mærker ham det nok af, at han har gaaet i Leſſings Skole, ligeſom man mærkede Leſſing det af, at han havde ſtuderet Shakeſpear. Efterlignelſen mærker man vel, men den er naturlig, og utvungen, og ikke nogen mislinget Efterlignings-Syge. Kort, i Recenſentens Øyne fortiener Julius Beundring, og hvad Feyl man end vil finde, diſſe ere meer Skygger end Pletter.

Mannheim. Nicht das Clima, ſondern eine glückliche bürgerliche Regierung iſt die Mutter der Wiſſenſchaften — eine Rede des Hrn Hofr. Medicus von 8. Februar. 1775. 28 S. ſt. 4to. Beſtælet af Carl Theodors ſtore Egenſkaber taler Hr. M. med Henrykkelſe om den beſte Regieringsform, ſom opſøger og almindelig udbreder Kunſter og Videnſkaber i en blomſtrende Stat. I et Blink overſeer Forfatteren den almindelige Verdens Hiſtorie, og laaner deraf nogle udvalgte Exempler til ſin Sætnings Beviis. Et frapperende Sted S. 20. og S. 21. nøye betragtet, kunde tiene til at drage den Slutning, at Tydſkland er ved flere Academiers Forfaldelſe bleven rigere paa Lærdom, end tilforn, da Videnſkaberne ret pedantiſk vare at finde indſluttede inden Muure. Hr. Forfatteren har udført alt med den ham egne philoſophiſke Skrivemaade ſaa vel og ſmukt, ſaa man ey uden Fornøyelſe vil læſe denne hans Afhandling.

Berlin. Philipp Fermins, hiſtoriſch-phyſik. Beſchreibung der Kolonie Surinam, auf Verlaſſung der Geſellſch. Naturf. Freunde in Berlin, aus dem Franzöſiſch. überſetzt und mit Anmerk. begleitet. 2ter Th. mit Kupfern. 1775. 335 S. i 8vo. Foruden det fuldſtændige Regiſter, indbefatter mange intereſſante og fornøyelige Efterretninger og er forſynet med lærerige og brugbare Efterretninger af Hr. D. Martini.

No. 34.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 21de Auguſt. 1777.

Kiøbenhavn. (Beſlutning af Staternes indvortes Regiering.) I øvrigt gives her en Recenſion af adſkillige offentlige Forløſtelſer, i ſær Græſke og Romerſke, allevegne med Forfatterens vittige og velgrundede Reflexioner derover. Noget nær det grundigſte og fornuftigſte af alt hvad der er ſagt og kan ſiges om Comedier, er dette S. 142: „Comediernes Lovtalere gaae endnu videre, ſaa tale de: Vel „indrettede Comedier kunne komme Religionen og „Statslæren til Hielp i at danne dydige Borgere. „De latterlige Feyl imod Velanſtændighed, ſom Re„genten ikke kan hemme ved Love, de alvorlige Kir„kelærere ikke berøre i deres gudelige Taler, Mora„liſterne ikke fuldkommeligen kunne afſkildre med „deres levende Farver, og Sateriſterne med deres „ſpidſe Klygt ikke giøre latterlige nok, det kunne Co„medierne giøre. Vi ville lade os binde dette paa Ær„met. Men, førend Comedierne kunne giøre Underværker, „maa de i Forveyen være underkaſtede de Kyndiges Domme. „Ikke deſtomindre ſtrider det imod Comediernes Natur, at „giøre de ſande Dyder elſkværdige, og Laſterne afſkyelige. „Comedieſkriverne maa anvende deres yderſte Flid for at ud„føre alt ſaa latterligt, ſom mueligt er, ſaa ſnilt, ſom „Laſter og Daarligheder begaaes, og ſaa artigt, ſom Fol„kets Sæder tillade. Men, maatte man vel ſpørge: paa-

„ ſer ſig vel denne Foreſtillings-Maade til Dyderne?
„ Hertil kommer endnu dette: De Perſoner, ſom opfør
„ Comedier, ere, om ikke virkeligen laſtefulde, ſaa dog me
„ et Slags Grund miſtankte for at være det. I det mind
„ ſte finde vi ingen Helgene blandt diſſe Folk. Kunne vi vir
„ keligen med Ret paaſtaae, at Folket ſkal forbedres ved dere
„ Sædelære, ſom ofte have i Hiertet ſaa lidet, og viſe ſae
„ ſielden i Gierningen noget af det lidet Gode, de lære. V
„ leve i ſaadanne Tider, hvor i den bedſte Lærer med de
„ meeſt regelmæſſige Levnet og de opbyggeligſte Taler ikke for
„ maaer at giøre noget Indtryk paa Mængden. En offent
„ lig Kirkelærer foreſtiller os Laſternes Nedrighed, ſiger os
„ at Uretfærdighed ſtrider imod Guds og Statens Bud, Be
„ dragerier imod de Pligter, vi ere Næſten ſkyldige, at Falſk
„ hed er Synd, Utugt ſkader Siæl og Legeme ꝛc. Diſſe Lær
„ domme indeholde ikke nogen abſtract Metaphyſik. Vi tor
„ de paaſtaae endog, at de Eenfoldigſte ſkulde forſtaae dem
„ og at de Onde maatte give dem Beifald. Meſtendeels er
„ Hierterne ſaa haarde, at de ikke røres derved. Naar ſa
„ er, hvad tør da en Henrik og en Pernille love ſig?
„ I Comedierne foreſtilles Laſterne paa ſaa indtagende e
„ Maade, at Tilhørerne og Tilſkuerne ønſke ſig ofte ikk
„ meer end Leylighed til at begaae de behagelige Laſter, de ar
„ tige Modens Galenſkaber. Vi ſynge den ævige Viiſe pa
„ Skuepladſen, hvoraf Omqvædet er Kiærlighed. Saa me
„ get ville vi dog indrømme Comedierne, ſom man ſkre
„ paa Terentii Grav:

Deſcripſi mores hominum, Juvenumqve Senumqve
Qvaliter a Servis decipiuntur heri.
Qvid meretrix, qvid Leno dolis confingit avarus
Hæc, qvicunqve legit, ſic puto, cautus erit."

— Den anden Afdeeling, ſaa vidt den handler om Kun
ſter og Videnſkaber, ſom forbundne med Opdragelſen indtage
noget nær den halve Deel af dette Bind og gaaer fra S. 15
til 457. Man bekommer derudi næſten en heel Litterar-Hi
ſtorie om de mange forſkiællige Videnſkabers Begreb, Ind
hold, Læremaade, Afdeeling, Fremgang, Omverling, Ny
tte, med Forfatterens hyppigen indſtrøede Reflexioner. Ma
kan deraf intet Udtog levere, og maa overlade til Læſeren ſel
at ſkiønne, om og hvorvidt Værket derved kunde ſynes o

gac

jaae ud over sit politiske Grændsemaal, og om ikke en almin-
delig Betragtning over Opdragelsen, dens Mangeler eller
Fuldkommenheder, med Midler til dens Forbedring og For-
lag til at raade Bod paa dens Feyl; samt Politiets Indfly-
delse derudi havde været alt hvad man her kunde have forlangt
eller formodet. Men man vil og bør dog ikke destomindre
være Forfatteren Tak skyldig ogsaa for den megen Litteraiske
Kundskab, han hermed, som en Tilgift kan have skiænket os.
Kun en Anmærkning af S. 448., hvor Forfatteren, da han
har en Deel at udsætte paa det latinske Sprogs Læremaa-
de, iblandt andet siger: „En liden Ondskab, der er mere
„munter, end bitter, vilde maaskee ikke betænke sig paa at
„kalde de latinske Skoler latinske Tugthuse, hvor i en suur-
„seende Despot med en tyrannisk Strænghed opprygler Sla-
„ver, der ikke adlyde uden af Frygt, i døde Sprog og Vi-
„denskaber, der mere gior dem til Pedanter, end danne
„dem til nyttige Borgere.“ Dersom nogen med Ret og
Sandhed og i en saa almindelig Tone kunne kalde vore latin-
ske Skoler Tugthuse, i den her saa temmelig nøye bestemte
Meening, saa vare de, man vil ikke sige Lærere og Disciples,
men Landet og Regieringen til Skam og Skiændsel, saa disse
Tugthuse vist burde nedrives i Bund og Grund, og Despoter-
ne prygles ud af deres egne Slaver. Men er det en Usand-
hed, eller er det blot en alt for almindelig Beskyldning; gives
der kun et Exempel hist og her af en murrisk, suurseende, pe-
dantisk og despotisk Lærer; ere der iblandt Disciples slaviskfin-
dede Gemytter, hvilke den ædelst og bedst tænkende Lærer imod
sin Villie, formedelst Forfatningen, for at have giort sin
Pligt, for at forekomme andres Fordervelse, og i Mangel af
en ordentlig juridisk Skoleretgt, som er grundet paa Ret og
Billighed, maa nødes til at behandle som Slaver; saa kunde
den saa skiændig Titel, der geraader et heelt Land til Vanære,
ey anderledes ansees, end som en Injurie og en grov strafværd-
ig Ondskab, i hvilken den kunde synes at tage alt for
megen Deel, der vilde sige, det var en liden Ondskab,
mere munter end bitter. Det er en Ondskab, som i høye-
ste Grad maa fornærme alle de brave Mænd, der i Skolerne
af andre brave Mænd ere blevne dannede til Fædrenelandets
Tieneste, og de mange smukke unge Mennesker, som iblandt
en Deel slette, der alt vare det for en stor Deel, før de kom

der, ved deres Lærvillighed og sædelige Opførsel fortiene deres Læreres Agt og Kiærlighed. Virkelig maa det giøre enhver veltænkende og redelig Skolelærer meget Ondt, at saa brav en Mand, som Hr. Forfatteren, maaskee vil synes dem at have taget alt for megen Deel i saadan almindelig Calumnie, naar han siger S. 449: „Virkeligen, vi kunne sige, at vi „ mere opprygles, end oplæres i dette Sprog. Vi faae der„ for i Skolerne en Frygt for Skolen selv, en Afskye for Læ„ rerne, og det som er værre, en almindelig Foragt for Vi„ denskaberne i vor hele Leevetid." Mere taaleligt skulde det vist have været, om han blot havde lignet vore Skoler ved Lazaretter og anseet Lærere og Disciples som Patienter, om han havde underrettet os om deres Sygdomme og foreskrevet gode Midler derimod. Kort, han maatte have gaaet det hele Opdragelsens Systeme igiennem, for at vise os dets Mangler og Feyl, og give os gode Raad til at afhielpe dem. Ingen ærlig Fader, der skal forestille sig de latinske Skoler som Tugthuse for Slaver, sætter sine Børn derudi, og er han ikke daret forlegen med dem, naar her ingen andre latinske Skoler ere, end saadanne Tugthuse? Hvor vel er man da tient med saadanne Forestillinger, hvor med Forfatteren maaskee kan divertere nogle Læsere paa alle brave og retsindige Læreres Bekostning. Thi Calumnien, seer man vel, gaaer ud over dem, og det betænkes ikke, at de paa den Post, de beklæde i Staten, ere kun Middel-Hiul i en stor Maskine, der drive andre og selv drives af andre i den hele Maskines Bevægelse. Dette maatte den endelig betænke, der vil rette paa deres Gang. Med megen Begiærlighed gik Recensenten ogsaa derfor til Læsningen af den IV. Afhandling, hvor der anstilles almindelige Betragtninger over Ungdommens Opdragelse. Men som han kun fandt almindelige Betragtninger og under Læsningen betænkte, at andre vare heller ikke her lovede, saa var det ingen Under, om han her saae sig bedraget i det Haab, at Forfatteren skulde have trængt saa dybt i denne Materie, at han havde leveret os et vel udført Forslag eller Plan til bedre Skoler i Stedet for vore saa kaldte latinske Tugthuse. Iblandt en Deel gode og almindelige Tanker yttres og nogle, som ere mere besynderlige, og maaskee lidt for eensidige og ubestemmende, for Ex. naar S. 459 nogle saa kaldte Modens Lærere siges i Undervisningen at begaae en grov Feyl, i det

de holde for, „at Underviisningen i Religionens Hemmelig-
„heder skal opsættes til den modnere Alder, ret ligesom det
„unge Hierte ikke havde mere Drift og Tilbøyelighed til at
„troe det, som det ikke kan begribe, i Ungdommen, frem for i
„den modne Alder; ret som Fornuften ved Aarene skulde for-
„nægte sin naturlige Gienstridighed i Troens Sager." Si-
den det har behaget en i sin Stiil saa skarpsindig og vittig
Forfatter at nedlade sig til saadanne Partikulariteter, saa
kunde det vel aldrig være skiult for ham, det meget der paa
den anden Side lader sig sige, om ikke til Forsvar, saa dog
til Undskyldning for en Meening, som vel ikke har været saa
lde meent. Men intet af alt dette er taget i Betragtning.
End mere, man maa forundre sig over den haarde Beskyld-
ning, hvormed Forfatteren har besværet disse saa kaldte Mo-
dens Lærere. „Romaners og andre digtede Historiers Læs-
„ning skal nu være mægtigere til at danne det unge Hierte
„til Dyden, end Christi Sædelære." Naar disse Lærere
dog ikke ganske forkaste den Underviisning i Religionens Hem-
meligheder, saa kan denne dog aldrig være deres Meening.
Desuden er jo Christi Sædelære noget andet, end Troens Hem-
meligheder. Kan man ikke vel indprænte dem en saa dyrebar
Sædelære, førend man endnu skrider til Underviisningen i
de egentlig saa kaldte Hemmeligheder, og var det vel nogen
saa grov Feyl? Men hvad er det endelig for en **Fornuft**,
der har en naturlig Gienstridighed i Troens Sager? Har
man kun biebragt **Fornuften** tilstrækkelig Grund til at troe
en Sag, da strider det endogsaa mod en sund og sund **For-
nuftes** Natur, ey at troe det, hvorom den finder sig over-
beviist, lad være den ikke begriber Sagen selv. Kan en For-
nuft, der i sin udvortes Sandsnings Paalidelighed har til-
strækkelig Grund til at troe, at Magneten drager Jernet til
sig, finde nogen naturlig Gienstridighed i at antage denne
Troes Sag, fordi den ikke begriber Sagen selv? Tvertimod
vet stred jo mod dens Natur ey at troe det, om hvis Sand-
hed den finder sig overbeviist. Aldrig kan Hr. Forfatteren
ved **Troens Sager** forstaae saadanne, som skulle troes uden
til Grund til deres Biefald og Antagelse. Det er sandt, saa-
danne lader ingen sund Fornuft sig paabyrde. Men vor Re-
ligions Hemmeligheder ere jo dog ikke saadanne Troes Sager.
At det unge Hierte har mere Drift og Tilbøyelighed til at

troe dem uden Overbeviisnings-Grunde, det er just det ung Hiertes Svaghed, fordi det har endnu ikke den moedne Fornufts Styrke til at fordøye og fatte dem, men det forlade sig i sin Ungdoms Ufkyldighed paa sine Forældres og Lærere Udsagn. At Fornuften med Aarene er mere gienstridig Troens Sagger, det er dens moedne Styrke, ja dens Dyd a tilskrive. Den vil ikke mere troe paa fremmed Autoritet den vil have Grunde for sig, og de bør ikke nægtes den. Naar den faaer dem, da troer den, lad være den ikke begriber, saa sandt den er virkelig Fornuft. Dette vide vore Religions Lærere meget vel, at vor Fornuft vil gierne troe, naar den faaer Grunde for sig dertil, og at den ikke bør troe uden Grund, a den var ideel Blindhed og Dumhed, om den giorde det, o ikke Fornuft, og derfor er det de giøre sig saa megen Umag for at bevise Sandheden i vore, lad være ubegribelige, Religions Hemmeligheder. Salige ere de, som ikke see, og dog troe, det er sandt, men dermed blev ikke sagt, at d ogsaa skulde troe uden alle andre Grunde foruden Synet. Lig ner man denne Recensentens uden Tvil sande Betragtning mei Hr. Forfatterens foranførte Tanker, hvor megen Tvetydig hed og Mangel af Bestemmelse finder man ikke da derudi' Men en særdeles vigtig og fortræffelig Anmærkning S. 465

„ Giv Ungdommen Leylighed til Afvigelse, men giv Agt pac „ hvert Skridt. Det er et skrøbeligt Legeme, der skal op „ holdes ved Ledebaandet, at det ikke skal falde og støde sig, „ imedes det vænnes til at gaae. Snubler det, da viis det „ Anstøds-Steenen! Siig det sine Feyl, nævn Aarsagen, „ lær det Midler at undgaae dem, giv det Vaaben i Hænder „ ne, hvormed det kan stride, indblæs det Lyst til at kiæmpe „ imod Lasterne, Mod til at overvinde. Denne Hvelse i „ Dyden er, som i alle andre Videnskaber, den bedste Lære „ mesterinde. Den sørgeligste Erfaring bevidner, at et ungt „ Menneske, der i sine Forældres Huse, under den bedste „ Opsigt af dydig Forældre, af duelige Lærere har været an „ ført til Kundskab om Gud og sine Pligter, men tillige „ uden Kundskab om Verden og dens Levemaade, har giort „ det vigtige Skridt fra sine Forældres Huse ind i den store „ Verden, er i en Hast forvildet, forført og fordervet. Et „ ungt Menneske kommer ud i Verden. Hvad skeer? Det „ seer sin ellers lykkelige Vankundighed om Laster at agtes for

„ Man-

, Mangel af Forstand; Uskyldighed at beleeg som Taabelig-
, hed; de reene Sæder at stride mod den artige Verdens Mo-
, delære. Vort unge og uskyldige Menneske rømmer i Be-
, gyndelsen over Verdens Fordervelse; men hvad skal det sige,
, naar det seer, at Lasterne begaaes paa en artig, en beha-
, gelig Maade? deres falske Skin indtager og bedrager Hier-
, tet. Det lader af at vaage derover. De første Følelser
, af Religionen og Dyd, der tidligen ere indprentede, tabe
, lidt efter lidt deres Styrke. Det seer sig selv uden Tvang,
, Opsigt, Erindring, Raad. Samvittighedens Røst ag-
, tes mindre og mindre, indtil den omsider foragtes. Det
, sættes uformærkt i en standsmæssig Levemaade, skammer
, sig ved sin forrige Enfoldighed, og foragter Dyden, der
, ikke har andet, end en skiult Belønning. Det seer, at
, Verdens Levemaade giver Ære, forskaffer Ynde, og ofte
, beriger og befordrer til Betieninger. Det forvildede Hier-
, te bliver Verden liigt, og den uskyldige og dydige Opfør-
, sel, hvormed det har begyndt sit Levnets-Løb i Forældrenes
, Huse, endes med den artige og lastefulde Verdens Leve-
, maade. Var nu det unge Hierte nøye underrettet om den
, forførriske Verden, kiendte det Lasternes falske Skin af Dy-
, der, var det indtaget af den reene og elskværdigste Dyds
, Yndigheder, da var det bereedt til at sætte sig imod Laster-
, ne og Forsøgelighederne, og Religionen vilde triumphere
, over Ugudeligheden. Gemytterne bleve i det mindste
, mere langsom forderverede, og kunde redde sig ud i en moed-
, nere Alder." Hvor gierne maa man ikke ogsaa høre For-
atteren give saadanne Regler for Lærere, der aldrig kan høre
em for tidt. „Sielden blande Lærerne den Ømhed og Ven-
, lighed i Omgang med Ungdommen, som denne udfordrer.
, Man veed fast ikke af at holde Ungdommen det alle-mind-
, ste Feyltrin tilgode. Naar blot Lætsindighed og Barnag-
, tighed forlede Ungdommen til Afvigelser, da er det ufor-
, nuftigt at straffe, Underviisning er nok. Det er ved lang
, Øvelse vi vænnes til at gaae, ved lang Erfaring vi regiere
, os selv, vi maa ikke forlange meer af Ungdommen end
, dens Kræfter tillade. Ere blotte Underviisninger nok til
, at holde Ungdommen til Dyder og Pligter, vi bør aldrig
, bruge, end ikke engang Irettesættelser. Rørende Foreti-
, linger, venlige Formaninger, afpassede efter Barnets Be-

„ greb, udrette meer end Bebreydelſer: diſſe forbittre, gi
„ re halſtarrige, men hine boye og forbedre ꝛc.“ Kan vi
nogen Lærer være misfornøyet med en ſaa fornuftig og beſkee
den Erindring? Saa gaaer det, naar Forfatteren ſelv more
liſerer for Skolelærere: da tager han ſamme Regel i Agt ſom
han giver dem i Henſeende til Børnene: **Bebreydelſer for
bittre.** Men naar han lader en Calumniant træde frem o
uden Undtagelſe kalde vore latinſke Skoler **latinſke Tugthu
ſe, hvor man opprygler Slaver i det latinſke Sprog** da forlade han Recenſenten dette, det er ikke en **liden o
munter**, men en **ſtor og bitter og forbittrende Ondſkab**
Iblandt de ſtore Feyl, ſom begaaes i Opdragelſen, regne
han og dette, at man forſømmer Frøkentimmernes Opdragel
ſe, og tilſpærrer dem Adgangen til Oplysning og Videnſka
ber, der ſkulde giøre dem dydige og fornuftige. Om Univer
ſiteters Anlæggelſe i ſtore eller ſmaa Stæder, ytrer han o
ſine Tanker. En vigtig Erindring er denne, at en offentlig
Lærer bør aldrig bruge meer, end et halvt, eller høyt et heelt
Aar til Underviisning i en Videnſkab; iligemaade denne, at
man bør lægge et kort Skrift til Grund for ſine Foreleſninger.
Sandt er ogſaa det han ſiger om Diſputatzer, at ſaa længe
man ved Univerſiteter har ingen anden Henſigt med de lærde
Øvelſer, end at kives og klamres i det latinſke Sprog over
en, ofte uden Valg og Skiønſomhed antagen Materie, har
man meget liden Nytte deraf. Et vigtigt, ſaare vigtigt
Sted forekommer S. 434, ſom har fyldt Recenſenten med
ſaa mange Tanker, ſom han ey har Leylighed til her at an-
bringe uden Vidtløftighed. Maaſkee blot en nøyere Beſtem-
melſe ſkulde have forebygget dem. „Vi kunne ikke ſige, at
„ den Opdragelſe, vi give den ſtuderende Ungdom i Skoler-
„ ne, ſtemmer paa det nøyeſte overeens med Regieringsfor-
„ men, med Monarkiet. Det ſynes, at Skolerne har mere
„ Henſigt til at danne Ungdommen til at leve i Republiker,
„ end i Monarkier. De græſke og latinſke Skribentere, ſom
„ vi tvinges til at lære i vor Skolegang, fylde vor Hukom-
„ melſe med Tanker, og yære Indbildningskræfter med Bil-
„ leder, der have Henſigt til den Republikaniſke Regiering.
„ Græker og Romere nævne faſt ikke Monarker, uden med det
„ ſo hadte Navn Tyranner. **Caſſius** og **Brutus** berøm-
„ mes, ſom gode Borgere, fordi de dræbte den **Cæſar**, der

„ re-

„ regierede i Rom. Af Æren, denne Grundstøtte i Mo-
„ narkierne, høre vi intet, og tale vore Lærere derom, da
„ gaae deres Lærdomme ud paa at foragte den, som en blot
„ Forfængelighed. Opdragelsen i de offentlige Skoler er saa
„ slaviſk, som vi vare bestemte til at leve under den despoti-
„ ſke Regiering. Den Sædelære, vi der lære, er saa stræng,
„ at den næppe kan udøves i Verden, end sige i den monar-
„ kiſke Regiering. Naar vi endeligen komme ud i Verden,
„ see vi med Forundring den store Stridighed, der er imel-
„ lem de Lærdomme, som vore Lærere have givet os om Dyd
„ og Christendom, og den, som den artige, men tillige for-
„ derrede Verden giver os. Vi lære i Ungdommen, at
„ Stolthed, Giærrighed, Hyklerie, Utugtigheder ere Laſter,
„ ja afſkyelige Laſter, der ikke kunne bestaae med Fornuft og
„ Dyd, end sige med Christendom. Verden, den artige,
„ den vittige Verden, forgylder os Pillerne. Stolthed en
„ afmales os med den anſtændige Ærekiærheds Farver;
„ Giærrigheden anſees ikke for andet, end en god Huusholds-
„ ningskunst; Hyklerie er Levemaade; Utugt er nu ikke an-
„ det, end et Galanterie. O! hvad vare vi lykkelige,
„ om vi ikke kiendte andet for Dyder, end det, som
„ Skriften siger at være Dyd! Religionen, Lovgiveren,
„ Moden lærer os alle Dyder. Religionen lærer os christeli-
„ ge, Lovgiveren borgerlige Dyder, Moden har sine Dyder
„ for sig selv, som vi kunne kalde Artigheder. Ofte strider
„ den christelige Religions Sæde- og Dydelære imod Stats-
„ mændenes borgerlige Dyder.“ — I den følgende Artikel
om den offentlige og private Underviisnings Mangeler og For-
deele, afskildrer han os vel, som det synes vort Skolevæsen
med en sort Farve, men dog med nogen Undskyldning for Læ-
rerne. „Den Levemaade, vi lære i Skolerne, haver altid
„ været den, der skikker sig til et fra Verden adskilt Kloster-
„ Levnet. Her er ingen Opmuntring til Ære, til Viden-
„ skaber ꝛc. Frygt for Straf er den almindelige Drivefieder
„ til Studeringer. Den Voldsomhed, hvormed de Unge
„ behandles, gior dem for deres hele Levetid nedslagne,
„ frygtsomme og undseelige, indtil at være krybende. De
„ paadrage sig et pedantiſk Væsen og grove Sæder, der gjøre
„ dem ganske uſkikkede til Omgang med den artige Verden,
„ og de gjøre ingensteds større Parade, uden naar de afſtik-

„ kes i Kobber paa et Titelblad i Folio. Hvad de vide, lig
„ ger mestendeels begravet under et mørkt Dække, som inge
„ Belevenhed og Levemaade giør naturligt og elskværdigt
„ Den artige Verden er mere bange for dem, end Plato fo
„ Diogenes i Tønden, der af Stolthed giorde sig latterli
„ og foragtet. I Stedet for at lægge Grundvold i Skolen
„ til en fuldkommen Lykke, arbeyde de paa en tilstundend
„ Foragt. Vi undskylde Lærerne, enhver Ædeltænkend
„ giør det samme." (NB. Her er Forfatteren igien næster
alt for god imod Lærerne, og det paa Statens Bekostning
ey alle saa beskafne Lærere kan undskyldes, og alle ere heller
ikke saa beskafne). „Med deres møysommelige Arbeyder er
„ aldrig saa megen Ære og saa store Fordeele forbundne, at
„ vi maatte vente, at de forestaae samme med Lyst. Det er
„ vist et fortrædeligt Arbeyde dagligen fra Morgen til Aften
„ at underviise en Ungdom, der er Hader af Undervisning,
„ og elsker at blive i sin Vankundighed" (NB. kan ey siges
om alle unge Mennesker; mange maa undtages) „og dette
„ Aar fra Aar i de samme Videnskaber. At de kiædes ved
„ Tiden, ved Arbeydet og ved Embedet, som de ikke have
„ antaget uden af Trang, er intet Under." Hermed vil
man beslutte Recensionen over dette i Sandhed vigtige og lær-
rige Værk. Det er fuldt af de fortræffeligste Tanker og
Betragtninger, Lære- og Leve-Regler, og udført i et særdeles
indtagende og glimrende Sprog. Men overalt vil man og
støde an paa Tanker, og hele Stykker, som vakle meget,
kunne modtage mangfoldig Erindring, og virkelig fortiene
ligesaa megen Eftertanke, som ogsaa meget mere Bestemmel-
se, og nøyere Prøvelse og Undersøgning. Overalt herskер
og i Værket en spids og fiin Vittighed, og derhos undertiden
en Tvetydighed, hvor man kunde have ønsket en nøyere
Bestemmelse af Forfatterens Meening, hvorved den og min-
dre skulde have bleven udsat for Indvending. Det historiske
i Værket synes og at have en alt for betydelig Overvægt over
det Politiske, og i Almindelighed kan man vel sige, at det er
for vidtløftigt for en historisk-philosophisk Statslære,
da man og ofte hist og her vil finde det, der vel ikke fandt
saa nødvendig Sted i et saadant Værk, med mindre man skal
ansee det for et Magazin af historisk og politisk Lærdom,
som dette virkelig og kan ansees for.

Halle.

Halle. Characteristik der Bibel. Erster Theil. 1775. Zweyter Theil. 1776. Bibelens og Menneskets Studering maae stedse forbindes med hinanden, naar man i tvende de første og meest velgiørende Videnskaber vil giøre stor Fremgang. Hvem der adskiller dem, vil immer blive længere tilbage, Skriftfortolkeren, der blot arbeyder efter Hermeneutikens Regler, og aldrig fra sit Skriverpult seer paa det menneskelige Hierte, paa dets Følelser, paa dets rigtige af Skaberen selv indprægede Gange, saavelsom og de af den udartede Natur foraarsagede Afvigelser, falske Krumninger, farlige Hinderhold og hemmelige Vraaer, vil blive en skolelærd og gandske kunstmæssig Skriftfortolker, men aldrig den Mand, der viser os Bibelens hele indvortes Rigtighed, Skionhed, og Værdighed; dens lige Hensigtelse paa Siælenes sande Lyksalighed og Roe, og hvorledes overalt dens Regler passe sig paa samme, og hvorledes den hverken foruretter eller smigrer det menneskelige Hierte, men fremviser det, som det er, paa den eene Side godt og ædelt, paa den anden Side fordærvet og slet. —— Alt dette andet og saadant, lærer man glene af den, der forbinder Bibelens og det menneskelige Hiertes Studering. Ligesaa vist er det og, at hvem der vil være en ret Menneske-Kiender, maae øse sine fornemmeste Kundskaber af Bibelen. Gaaer han denne Kilde forbie, saa vil han aldrig dybt indtrænge i det menneskelige Hierte, som har en uudgrundelig Dybhed. Forfatteren af denne Characteristik har den virkelige Fortieneste, at han foreener Bibel- og Menneske-Studium med hinanden, og af denne Grund har han foretaget sig et meget almeennyttigt Værk. For at bedømme samme fra den rette Synspunkt, for at ikke sige Forfatteren Bebreydelser og Dadel, som han ikke fortiener, men for og tillige at nytte hans Værk til den egentlige Absigt, hvortil det er bestemt; saa maae man giøre sig hans Ideal om Characteristiken ret bekiendt. Bibelens Characteristik kalder han den i Udøvelse bragte Videnskab, at kunne dømme rigtig over de bibelske Personers Characteer, og deres deraf sig bestemmende Handlinger, Taler og Skrifter, og derefter at kunne bedømme deres sande Beskaffenhed. Denne korte Idee bliver udvidet i den foregaaende almindelige Afhandling over Bibelens Characteristik. I de characteristiske Træk af Evangelisternes Historie ere Thomas

mas og den rige Unge, meget rigtig troſne Billeder, men der viſt ikke ſeer ſaa moraliſk hæslige ud, ſom de ere blevne foreſtillede i mange Prædikener og Paraphraſer over det Nye Teſtamente. Characteriſtiken i Pauli Levnet og Characteer er alt for udſtrakt. Johannes efter ſin Characteer og efter ſine Skrifter er en lærerig og Hiertet ophøyende Handling. Ugierne ſavner Recenſenten Jacobs og hans Brevs Characteriſtik. Den ivrige Trængen paa giørlig Gudsfrygt, Taalmodighed og Retſkaffenhed, ſom overalt forefindes i dette bibelſke Skrift, giør det til en koſtbar Perle i de nye teſtamentiſke Skrifters Samling. Men nogle Theologer vise en Art af Koldſindighed derimod, hvis Aarſag man vel giætter. En gandſke ſkolelærd Mand ſagde engang: „Ja viſſelig hav„ de Jacob ikke ſkuldet tillægge gode Gierninger ſaa ſtort „ et Fortrin.“ Den Indſigtsfulde og paa Gudfrygtigheds Øvelſe overalt trængende Forfatter er viſt ikke af det Slags Folk: hvorfore man vel tør vente Characteriſtiken over dette Brev i en af de følgende Deele. I den anden Deel tilføyer han ſom et Anhang det Gamle Teſtamentes Characteriſtik. De Verſuche über Hiob und ſein Buch røbe en tænkende Mand og en Sandheds Elſker, der er bekiendt med det Gamle Teſtamentes Sprog, har rigtige Grundſætninger om det Høye, Gode og Skiønne, og er fuld af ſammes Følelſer. Udtrykket i begge diſſe Deele er undertiden for et Skrift af den Art, ſom Læg-Folk og ſkulle læſe, for høyt ſpændt, alt for ziirligt og ſøgt. Den varme Følelſe for det Gode, ſom Forfatteren overalt ſøger at frembringe, bliver og tilveyebragt ved det jævne lætte naturlige Hiertets Sprog. Recenſenten erindrer dette med al Høyagtelſe for Skriftet, og af det Ønſke, at det endnu maatte blive nyttigt for mange flere.

Deſſau. Scholæ philantropicæ Liber provocabularis Cellarianus —— —— annexis Grammatices Rhetoricesqve Præceptis. 317 S. 8vo 1776. Da Hr. Profeſſor Baſedow i ſine philanthropiſke Anſtalter vilde indføre en langt anden, end den ſædvanlige Methode, ogſaa i Henſeende til det latinſke Sprogs Læring, ſaa maatte endelig og de Skolebøger, ſom ſkulde lægges til Grund, anderledes indrettes. Deriblandt er nu forbemeldte, og den beſtaaer, ſom Titelen allerede melder af 3 Stykker. Det første er det ſaa kaldte

ildte Pro-Vocabularium, hvilket ey alene henſætter Ordene ter Cellars Orden, men forbinder dem og i viſſe Sætter, Beſynderlighed ogſaa for at vise Forſkiællen imellem ligelydende Ord, f. E. *Flamma* in acutum ſurgit. Moles flammeas l. flammantes Veſuvius ejicit. Animum inflammat amor. Inflammationem membri rubor ambit. Han ar ſelv kun udarbeydet de Bogſtaver A — C, da Hr. Mag. Nangelsdorf er Forfatter af de andre. Og for Skolerne er den nyttig, hvor, ſom han ſiger, Cellarius maae eres uden ad fra Begyndelſen til Enden, ſaaſom Ordene erved lade ſig lære paa en lættere og brugbarere Maade. I ſmindelighed har han vel derudi nogen Uret. Saaſom nan nu i hans philanthropiſke Anſtalt giør Begyndelſe med t tale Latin, ſaa vil han ikke, man der ſkal bruge Bogen i Begyndelſen, men da først, naar det latinſke Sprog allerede r bleven Diſciplerne til et Moderſprog, vil han have denne Bog to til tre gange forelæſt, for at de deels ſkulle lære at orſtaae de her forekommende Talemaader, deels lære kiende Nominativos nominum og infinitivos verborum, ſaavelom Forſkiællen imellem derivata og primitiva, deels igienage de grammatiſke Regler i Exempler, og bemærke Anomalierne. Derfore har han fra S. 225 tilføyet en liden atinſk, tildeels af hans Elementarbog uddragen Grammatik, ſom det 2det Stykke, der endnu ikke indtager 3 Ark. Den indbefatter i 6 Kapitler almindelige Begreber om Ord, Nominum og Verborum Egenſkaber, Brugen af Ordene i Forbindelſe, nogle blandede Anmærkninger over Latinismer, graeſke, poetiſke og forældede Talemaader, Romernes Mynter og Calendere, nogle ziirlige Former tilligemed bekiendte Verſus Memoriales over mange ligelydende Ords og Synonymers Underſkiæl, og endelig Regler over den tydſke Poeſie. Hvad der aaaer for Syntaxen, ſkal først foretages, det Vanſkeligere eftere igientages, og ved Exempler giøres fatteligt, dernæſt Cellarius giennemgaaes i forantørte første og anden Henſigt, ſiden Syntaxis oplyſes med flere Exempler og Øvelſer derudi anſtilles deels efter Provocabulario, deels efter den forhen udgivne Chreſtomathia Horatiana, Feylene imod Grammatiken forbedres efter dens Regler, og ved de gamle Skribenteres Læsning de grammatiſke Regler ved beſynderlige Tilfælde igientages og opfyldes. Paa denne Maade

troer

troer Hr. B. S. 269, at Børnene inden et Aar ſkulle k komme det latinſke Sprog i deres Magt, og ſpaaer, denne Methode 20 Aar efter ſit bekiendtgiørte Elementarve vil blive almindelig antaget. Beſlutningen ſkeer med d 3die Stykke, nemlig Rhetoriken S. 270 f., der meeſt uddraget af Hr. D. Erneſti initia Rhetorica. Dog h Hr. B. tilføver meget, i Beſynderlighed i den Lære om B viſerne og Midlerne til at lænke Tilhørerne, og udeladt m get; ſaaſom det er ikke egentlig Talere, der ſkal dannes ve denne liden Bog; men alle Slags Studerende. Valget denne Rhetorik, ſaavelſom i Grammatiken er efter Recen ſentens Meening ey ilde geraaden.

Deſſau. Hiſtoriæ antiqvæ Chreſtomathia philan thropica. Volumina I. II & III. Libri I. — VIII Auctore Joh. Bernh. Baſedovio. 1776. Det er Titele paa en anden Skolebog, ſom indbefatter Eutropium; Ju ſtinum, Florum, Vellejum; Nepotem; Svetonium o Curtium utiliter breviatos. Med Cæſar, Livius o Tacitus, ſamt med de Gamles philoſophiſke og moraliſk Skrifter, vil han med det første giøre det ſamme. Han la det allefaa borte, hvad en ſaadan Skribent ſkulde kun hav ſkrevet for ſin Tid; og, om han havde levet iblandt os, ſel ſkulde have udeladt, og overlader til dem at læſe de hel Skribentere, der ville lægge ſig efter Critiken, eller gandſk opofre ſig til den gamle Hiſtorie. Men, om man ingen a Delene vilde, ſaa kunde man dog med Nytte læſe de gamle for at afiære dem deres gode Maneer i Foredrager; og mang forſtandige Folk holde det endnu for en Hoved-Nytte ved d Gamles Læsning. Dog ved de i den Henſigt fortrinligſte Skri bentere, f. Ex. Nepos og Svetonius har han og næſten beholdt alt, men med Rette udeladt obſcene Ting. Med hvad Ret Hr. B. kalder denne Samling Chreſtomathiam hiſtoriæ antiqvæ *integram*, veed man ikke. Han hal deelt dem i Bind. Det første af 384 Sider, beſtaaer af 3 Bøger. Den første indbefatter Subſidia qvædam Me moriæ, fornemmelig en Anviisning til den gamle Geogra phie, en kort chronologiſk Skiagraphie af den gamle Hiſto rie, indtil Theodoſius den Store, og ligeledes en Mytho logie i alphabetiſk Orden, alt af Cellarius og Pomey, li ge-

gesom og de romerske Oldsager ere tagne af Nieuport; tilsidst paa halv femte Blad verdslig, og Kirke- og Kietter-Historie fra Theodosius af indtil vor Tid. Den anden Bog indbefatter den romerske Historie efter Eutropius og Aurelius Victor indtil Theodosius, med tilføyede romerske Oldsager; den tredie en Historie om forskiællige gamle Folk af Justinus. I det andet Bind, som er 312 Sider stærk, forekommer den 4de, 5te og 6te Bog eller Florus, Vellejus Paterculus og Nepos forkortet. I det tredie Bind af 592 Sider Curtius og Svetonius paa samme Maade. Men hvad maae dog have bevæget Hr. Basedov til, i det første Bind S. 72 f. at indrykke 5 Samtaler over de nu værende Secter i Religionen, som vist intet Menneske venter her ved forkortede gamle romerske Skribenter. Gandske vist vil man af det foregaaende Sect-Register paa halvtredie Side ikke bekomme noget rigtigt og bestemt Begreb om dem, f. Ex. af den Linie, Memnonitæ & Qvakeri sunt Protestantes pædobaptismum abhorrentes &c., iligemaade his omnibus suæ sunt professionis formulæ (*Libri symbolici*) qvibus qvi non consentit, *ei sacris apud eosdem interdicitur*. Men hvortil behøve Børn i Almindelighed disse Kundskaber? og til hvad Ende gives de dem her? og hvortil skulle de blot forkiættrende polemiske Samtaler? udi hvilke Latitudinarius, som Hr. B. lægger sine egne Meeninger i Munden, immer blot forsikrer, at han ikke troer, hvad den med ham talende Romankatholske og Protestantiske paastaaer. Skulde og kunde man ikke vente, at Hr. B. der taler saa meget om Tolerantz, skulde dog af Klogskab udelukke saadanne Ting, der tildeels ikke gaae Religionen an, af sine Skole-Bøger.

Leipzig. *J. A. de Luc*, Bürgers von Genf, und Correspondenten der Akademien zu Paris und Montpellier, Untersuchungen über die Atmosphäre und die zu Abmessung ihrer Veränderungen dienlichen Werkzeuge. Erster Theil. Aus dem Französischen. 1776. 1 Alph. 18 Ark st. 8vo. Iblandt den Mængde Bøger, som i en Tid af faa Aar ere blevne oversatte af det Franzøsiske, ere der faa, som har fortient det saavel som denne. Hr. Mag. Gehler er Oversætteren, og hans tilføye-

føyede, ſkiønt ikkun faa Anmærkninger beviſe, at han fuldkommen har kiendt ſammes Værd, og at man ikke havde kundet erholde den fra bedre Hænder. Denne første Deel indbefatter tvende Afdeelinger. I den første handles om Barometrets Opfindelſe, om de fornemmeſte Forandringer i dets Indretning, om de fornemmeſte Hypotheſer over diſſe Forandringer, og dernæſt bliver Hiſtorien om Forſøgene, at maale Høyder ved Barometret, fortalt. I den anden beſkrives ſynchroniſtiſke Barometrers Forfærdigelſe, dernæſt Thermometret og dets forſkiællige Arter. Ingenſteds vil man finde Hiſtorien om begge Luftmaalerne omſtændeligere fortalt; deres Forfærdigelſes Maade bliver særdeles nøyagtig beſkreven; alle Bemærkninger, ſom dermed ere blevne anſtillede, ere velordnede og nyttede til fornuftige Hypotheſer, og ey en eeneſte af de Slutningsfølger, ſom deraf lade ſig udlede, ere forbiegangne. Særdeles mange Forfatterens egne Obſervationer maae giøre Bogen vigtig endog for de ſtørſte Naturkiendere.

Leipzig. Practiſche Bemerkungen über verſchiedene Krankheiten der Kindbetterinnen und Schwangern, nebſt einer neuen Zange zur Geburtshülfe, von John Leake, aus dem Engl. 1775. 268 S. i 8vo. Med Kobber. Carl White, von der Behandlung der Schwangern und Kindbetterinnen, aus dem Engl. M. K. 1775. 283 S. i 8vo. Begge Skrifter ere af et Indhold og begge vel overſatte, men Skribenten modſige hinanden ofte i deres Theorie, og det maae uden Tvil have givet Anledning til at de begge ere blevne overſatte.

London. Characteres generum plantarum, quas in itinere ad inſulas Maris auſtralis collegerunt, deſcripſerunt, delinearunt Annis 1772-1775. J. Reinboldus *Forſter* & Georgius *Forſter*. 1776. 87 S. Fol., med 75 Kobberplader. Botaniken har vundet meget ved denne berømte Reyſe. Her ere vel kun faa nye Slægter, men de ere beſkrevne med yderſte Flid, og af den yngre Forſter fortræffelig nøye tegnede.

No. 35.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II Hæfte. Torsdagen den 28de Auguſt. 1777.

Kiøbenhavn. Torfæana ſive Thormodi Torfæi Notæ poſteriores in ſeriem regum Daniæ Epiſtolæ latinæ & index in ſeriem Regum Daniæ, ex Manuſcriptis Legati Magnæani. 1777. 182 S. 4to, foruden Regiſteret, ned A. H. Godriches Skrifter. Det er Hr. Kammer-Herre Suhm, vi har at takke for Udgaven af denne Samling. I det han ſaae ſig om iblandt de Magnæiſke Haandſkrifter paa det Kongel. Univerſitets Bibliothek, fandt han deriblandt de Breve, ſom Thorm. Torfæus havde ſkrevet til adſkillige aa vel i det Latinſke ſom Islandſke Sprog. Som det nu ikke vel var at formode andet, end at en Brevſamling fra en aa lærd og berømt Mand til ſaa hæderlige Mænd, ſom de der nævnes i Overſkrifterne, maatte jo for en ſtor Deel være af et mærkværdigt Indhold, ſaa fik han Lyſt at udſøge af Samlingen de mærkværdigſte latinſke Breve, for at udgive dem tilligemed det Regiſter over Series Regum Daniæ, ſom Torfæus ſelv havde forfærdiget, ſaa vel ſom og nogle hans egne Anmærkninger og Rettelſer over bemældte Series Regum Daniæ, ſom han ſiden har ſammenſkrevet, efter at Værkets Udgave var fuldført. Men for endelig at levere en heel og uldſtændig Samling af alt hvad Torfæus ſelv har anmærket ver dette ſit Værk, ſaa har han endogſaa efter tvende Mænds, n Lüxdorfs og Erichſens Raad, derimellem ladet de Anmærkninger og Rettelſer aftrykke paa nye, ſom tilforn vare

udgivne i Værket, men, at Læſeren kunde adſkille de nyer og ældre Anmærkninger fra hinanden, betegnet de første me en Stierne, og for ſten anført dem alle efter Sidetallene Orden i Værket. En lærd Afhandling af Hr. Etats-Raad Erichſen om den Skiæbne og de Forhindringer, ſom dette Tor fæiſke Værk, forbemældte Series Regum Daniæ, har fundet er her aftrykt midt i Fortalen med mindre Typis, gaaer fr S. 6 til 37, og udgior et vigtigt Stykke af dette Skrift Man ſeer deraf iblandt S. 13, at en af de vigtigſte Aarſa ger, der ſtandſede Udgaven af det Torfæiſke Værk, har va ret, at en Deel endogſaa anſeelige Mænd af Gunſt for Sag ikke kunde fordrage dets Indhold, ſaa det nær var bleven for buden; hvilken Frygt Torfæus og ſelv har yttret i et Bre til Magnæus af 3die Novbr. 1700. en Frygt, der ſatte har ikke i liden Bekymring, ſaa han med Føye paaſtod, man bur de have ſagt ham det i Betids, da han havde ſaa mange Grun de at forſvare ſit Foretagende med, hvoraf han iblandt ando i adſkillige ſine Breve anfører følgende: ſe mandato Regio ut ſecundum antiqvitates Islandicas ſcriberet, obtempe rare non potuiſſe, ſi Saxonem ſeqvi voluiſſet: Reger eum diligenter legiſſe, nec tamen probaſſe; contra Chro nico Norvegico Snorronis plurimum delectatum fuiſſe & Islandica ſcire voluiſſe; ſibiqve adeo, qvod imperatur erat, qvodqve a veteribus traditum invenit, tranſcribe re, & rationes, qvantum potuit, reddere, neceſſe fuiſ ſe: cuilibet ex his, qvantum vellet, credere vel rejicer liberum; imo ſibi ipſi minime ingratum, ſed gratiſſ mum potius fore, ſi qvis errores ab Islandis commiſſe detegere vellet, qvos etiam ipſe minime reticuiſſet, cui ſui eſſe officii duxiſſet, veritatem tantum vel vero prox ma, qværere & ſeqvi. Efter Brevene foran Regiſteret fi der man trende ſynchroniſtiſke Tabeller, af hvilke Tab. I. pe et Qvartblad i tvende Columner foreſtiller først Seriem R gum Daniæ juxta *Saxonem*, og i den anden Columne, qv modo Torfæus ordinem ſingulorum horum Regum in mutaverit, ut etiam nonnullos plane rejecerit & in alio minores ablegaverit. Tab. II. har 4 Columner, af hvil de tvende første indeholde Fortſættelſen af den i første Tabel begyndte Series, den tredie har til Opſkrift, Reges Dani juxta *Torfæum* in *Serie*, qvos fere omnes ex antiqvo I

Dan

landico monumento ſumſit, cujus Codex antiqviſſimus, qvi nunc exſtat, deſcriptus eſt circa annum 1313 Chronologiam autem ordinavit juxta Synchronismos inter Daniæ & Sueciæ Reges apud *Snorronem* obvios. Den fierde indeholder Seriem Regum Sueciæ juxta Torfæum. Tab. III. har 6 Columner under følgende Opſkrifter: 1) Reges Daniæ juxta *Saxonem*, en Fortſættelſe af de foregaaende Tabeller: 2) qvomodo *Torfæus* ordinem horum regum immutaverit &c. 3) Reges Daniæ juxta Torfæum: 4) Reges Sueciæ juxta Torfæum: 5) Reges Norvegiæ juxte *Torfæum* in *Serie:* 6) Imperatores & Reges Germaniæ inde a Carolo Magno. Af Bogſtaverne P. F. S**. under Tabellernes almindelige Opſkrift ſeer man, hvem deres Forfatter er. Det yndigſte Portrait i Kobber af Thorm. Torfæus giver Skriftet en ſtor Deel af ſin udvortes Vard og Anſeelſe. Man vil ey uden Fornøyelſe nogle Gange betragte dette yndige Anſigt af en Mand, hvis Skarpſi dighed her tindrer ham ud af Øynene, og hvis Oprigtighed er afbildet i hvert et Træk, en Mand, ſiger Hr. Udgiveren, qvi maximo jure Pater hiſtoriæ Septentrionalis ſalutari debet: Ille enim indefeſſo ſtudio, ſumma diligentia, & incredibili veritatis amore, qvo unice flagrabat, fabulas a vero ſecernebat, veritati Autoritatem adcebat, vetuſtis gratiam novitatis, obliteratis fidem, ut elogium magni illius *Bayeri*, Petropolitanæ Academiæ æterni ornamenti, vere meruerit. Nulli hiſtoricorum cum ſolertia veritatem inveſtigandi & amore veritatis flagrantiſſimo cedere, certum eſt. Et ſane non absqve periculo Torfæano ſeculo erat veritati hiſtoricæ litare. Tam alte hinc animis hominum inſidebat ſumma & cæca plane reverentia in *Saxonem Grammaticum*, in cujus verba omnes jurabant. Magno autem animo Torfæus noſter his periculis obviam ivit, nebulas veritatis face diſpellens. Magno numero Reges tunc ſolio diſturbati ſunt, aut ad inferiorem gradum redacti; mille fere anni de noſtra hiſtoria dempti; Skioldusqve in locum Dani prò primo Daniæ Rege agnitus. Hinc illæ lacrymæ. Certatum eſt pro antiqvitate regni & populi ac pro aris & focis, pro vita & regno, nullo veritatis reſpectu. Antiqvitatem & fidem Islandorum ſuſpectam reddere multi conati ſunt, id qvod antea longo tempore

fecerat *Juſtus Jonas Venuſinus*, etſi vir longe doctiſſimus Et hoc mirari non debemus, nam ſtudium critices & uſus ejus in hiſtoria tunc apud Noſtrates plane incogni tus adhuc erat, caputqve paullo ante extollere cœpit ductore *Thoma Bartholino* filio. Optima tamen pars *Tor fæo* ſtatim favebat, & noſtris temporibus nulli, niſi for te imperito, in mentem venit ſeriem Daniæ Regum Saxo nis Torfæanæ ſeriei anteponere. Det efter Tabellerne til føyede Regiſter indtager 6 Ark. I Brevenes Opſkrifter nævnes en Etats-Raad Mejer, en Græve Reventlow, en Ge heime-Raad von Pleſſen, en Græve Ahlefeldt, en Gehei me-Raad Breitenau, Ober-Secretair Wibe, Doct. Sper ling; Mænd af høy og høyeſte Rang.

Kiøbenhavn. Eutropii Breviarium Hiſtoriæ Ro manæ ab U. C. ad Valentem Auguſtum in uſum Schola rum, ad fidem optimarum editionum recenſitum. 1776 140 S. 8vo, med Hallagers Skrifter. I Fortalen opreg ner Hr. Udgiveren alle de mange Udgaver, han til dennes For anſtaltning har benyttet ſig af, og ſom han vil have ſammen lignet, for efter egen Skiønſomhed at vælge de bedſte Læſe maader, ſkiøndt han tilſtaaer, at han knap paa et eller an det Sted har fundet tilſtrækkelig Aarſag til at afvige fra det Verheykiſke og Grünerſke nyeſte Recenſioner af den Eutro piſke Text. Hr. K. har ikke vildet lade Noter ſætte unde Texten. Billigen lader man enhver i ſaa Fald raade for ſit egen Villie. Men Aarſag? Fordi, ſiger han, om Ungdom men ſkulde ſtandſe ved Forklaringen af Eutrops Ord, ſa ville de dog knap have nogen Hielp af latinſke Noter. Ha har Ret, naar man forſtaaer det om den Ungdom, ſom den ne Bog er egentlig beſtemt for. En Ungdom, der forſt ſko lære Latin vilde kun være brudt med latinſke Noter, hvilke d ligeſaa lidet maatte forſtaae, ſom den Text, hvis Oplysnin de ſkulde tiene til. Men Noter og latinſke Noter ere do ikke de ſamme. Smaa Danſke Noter, meeſt ſaadanne, ſon nu ſtaae bag i Regiſteret, der fornemmelig ſigtede til at hiel pe dem paa Spor til et bequemt Danſk Udtryk af ſaadann Talemaader, hvoraf ey engang alle Lærere, end ſige de ung Lærlinger ſelv kunde formodes at træffe det bedſte, ſom og a ſaadanne latinſke Ord og Udtryk, der havde nogen ſærdele

Efter

Eftertryk og Fynd, der ofte giør den begvemmeste og natur-
igste Oversættelse vanskelig, saadanne Noter skulde dog vel
ke have været hielpeløse Midler, naar de stode under Texten,
g uden Tvil skulde de der, saa vidt de skulde være de Unge til
Tieneste, have fundet det beleyligste Sted. Nu veed en ung
ærling jo ikke, hvad han bag i Bogen skal vente eller søge
forklaring over. Snart kan han søge og ikke finde; snart
nde og ikke behøve. Hvad der staaer ham for Øyenene, det
aaer der ad præsentem usum. Behøver han det ikke, saa
ar det ingen Umage kostet ham, og var det ham til Tiene-
e, saa var det paa reede Haand og undgik ey hans Opmærk-
omhed. Men vare disse Noter alene for Lærere, hvilke Hr.
K. og Rec. ogsaa troer at kunne finde sig undertiden tiente
ermed, da tilstaaer man dem vel det begvemmeste Sted bag
Bogen, som Noter, der ikke kom Ungdommen ved, og
om Lærerne alene havde at søge Hielp og Oplysning af i Nøds-
ald. At Hr. K. endelig ogsaa maa nok saa meget have haft
ærere, som Lærlinger, for Øyne med disse Noter, slutter
nan deraf, at de fleste ere Latinske, hvilke vel maa være saa
nge Lærlinger til lige saa liden Hielp bag som for i Bogen og un-
er Texten, og med hvilke han altsaa vel i sær har vildet give
ærere Anviisning til saadanne Forklaringer for Ungdommen,
om ellers kunde have undgaaet deres Opmærksomhed, ja selv
orsyne dem med en Forraad af saadanne, som han agtede for
e fornødneste og nyttigste. Ganske vist har hans Index La-
initatis i den Henseende sin Brugbarhed, og, som det synes,
n til Bogen selv og Øyemærket forholdsmæssig Størrelse.
Ren et uhældigt Indfald skulde det vel ikke have været, om
Hr. K. havde skilt de Noter, som umiddelbar skulde tiene
ngdommen til Oplysning og Veyledelse til Begvemhed i det
Danske Udtryk, fra de andre, og sat dem under Texten. Der
kulde da de Danske Forklaringer have staaet, og de lærde An-
mærkninger derimod til Lærernes Tieneste bag i Bogen. Re-
ensenten kan efter det, han alt har sagt, ikke miskiende
Nytten af saadanne Forklaringer over det latinske Udtryk,
naar man kun dermed for saa vidt og har agtet paa Lærerne,
it man ikke skulde synes at bebreyde dem endten Uduelighed
ller en alt for stor Eenfoldighed. I den Henseende maa man
g rose det Valg, Hr. Udgiveren har giort, at han fornem-
nelig har anmærket og forklaret saadanne Ord og Talemaader,

der af vor Nucleus latinitatis og Stephani Nomenclator ikke vel kunde forſtaaes. Det er nu ellers det Valg af Noter, hvorudi vore Udgivere ſaa vanſkelig vide at ramme Maade. Efter den ellers ſædvanlige Ødſelhed kan man viſt ikke bebreyde Udgiveren nogen Overflødighed, men maa ſnarere ſige, han har alt for faa, naar man deels fornemmelig ſeer paa ſaadanne unge Lærlinger, ſom paa egen Haand kunde forhielpes derved til en god Overſættelſe, deels betragter den Mængde af Talemaader, der til deres Tieneſte ligeſaa vel kunde fortiene eller behøve Forklaring, ſom mange af dem, man alt finder forklarede. Men ſeer man derimod deels paa Lærlinger, ſom ey arbeyde paa egen Haand, deels paa Lærere, der endelig maa vide vel at udtrykke paa Dansk almindelige latinſke Talemaader (for Ex. Abeſſe qvinto Milliario ab urbe: Romanis acceſſit Animus: ad poſtremum: aſſerere ſibi æqvam libertatem: componere dolum: converti ad vitia: corripi dolore oculorum &c.) ſaa tør man vel heller ikke ſige, at alle de givne Forklaringer vare lige fornødne, og at her jo nok kunde ſavnes dem, der mere vare det, for Ex. S. 110 forklares communis ved hvad der hendes de fleſte, ſaaſom Mors communis, communis ſepultura, det er rettere at ſige almindeligt, hvad der hendes alle: Men det Udtryk i Texten S. 71 om Keyſer Trajanus, nemlig, qvod nimis circa omnes communis eſſet, hvor communis har en meer beſynderlig og mærkværdig Betydning, ſom κοινος i Grædſken, en Betydning der behøver et nøt og bequemt Dansk Udtryk, det finder her ingen Forklaring, ſkiønt circa paa ſit Sted findes her anteegnet for erga, og maatte dette vel have opvakt Udgiverens Opmærkſomhed over communis. Recenſenten har ellers løbet dem alle igiennem, og undertiden, hvor han ſtandſede over en Forklarings Bequemhed, har endogſaa kaſtet Stedet op i Texten, for at ſee om den paſſede dertil, for Ex. inter cœnandum epulis indulſerat, han havde ved Aftens Maaltidet forſpiiſt ſig. Dette forſpiiſt ſig vilde han have anſeet for et vel forſtærket Udtryk, i Stedet for ſpiiſt vel, giort ſig vel til gode, hvis ikke der havde ſtaaet i Texten foran: multi exanimatum opinantur nimia cruditate. Iligemaade har han og eftерſøgt i Texten det Udtryk aſſerere ſibi æqvam libertatem, hvilket Hr. R. har ſaaledes overſat: tiltage ſig den Frihed, ſom bil-

illig tilkommer een. Ey at tale om, at een for en, ogen, er en Urigtighed, ſom ey bør tillades den unge Lær- ng, og kan vel her være en Trykfeyl eller den ſædvanlige agtſomhed hos mange vore Skribentere, ſom og Rec. ſelv ey tid har undgaaet, ſaa fandt han dog dette Sted ved Efter- gning uden Tvil ikke rigtig troffen. Det hedder der, in alia graviſſimum bellum Picentes, Marſi, Peligniqve overunt: qvi cum annis numeroſis jam populo Roma- o obedirent, cum libertatem ſibi æqvam adſerere cœpe- ant. Det er den ſaa kaldte bellum ſociale, bellum Ita- cum, eller bellum Marſicum, hvor tales om, og det er af iſtorien nokſom bekiendt, at den havde ſin Grund i det, at Italienſke Stæder giorde Paaſtand paa Romerſk Borger- ret, og lige Frihed med Roms Borgere. Derved faaer da el æqva libertas en anden Bemærkning, end billig tilkom- mende Frihed. I øvrigt har Recenſenten ikke ſtandſet over Steder af nogen Betydenhed uden ogſaa dette S. 117: E- rectus adſpem reſumendi faſtigii, hos hvilken Haab op- aaftes om at faae igien den forhen havde (er nok for- ykt for hafte) høye Regiering. Overſættelſen ſynes no- et mat og knap at udtomme Styrken i det latinſke erectus g reſumere. Først erectus ad ſpem er nok meer end ex- iratus ad ſpem: det ſidſte Udtryk taler kun om et foranle- iget, opvakt Haab; men det første uden Tvil om et op- vet og haabefuldt Mod til at foretage ſig noget, lige- om og ſpes reſumendi er et Haab, der ſætter den Haabende lv i Arbeyde for det han haaber, men ſpes recipiendi, er Haab, hvorved man ſelv ofte kan være roelig og ſtille, den at giøre noget derfor. Steder i Texten ſelv vil vi- ette. Man vil anføre det i ſin hele Sammenhæng: Roma nterea Prætoriani, excitato tumultu, Maxentium Her- ulii filium, qvi haud procul ab Urbe in villa publica norabatur, Auguſtum nuncupaverunt. Qvo nuntio Maximianus Herculius *ad ſpem erectus reſumendi faſtigii*, vod invitus amiſerat, *Romam advolavit* e Lucania, vam ſedem privatus elegerat, in agris amœniſſimis con- ineſcens; Diocletianumqve etiam per litteras adhorta- us eſt, ut *depoſitam reſumeret poteſtatem*. Af dette ſidſte er man, at reſumere er meer end at faae igien, og det Udtryk Romam advolavit viſer, med hvad for en Begvem-

hed Eutrop har valgt det ſtærke Udtryk, ad ſpem erectus reſumendi, i Stedet for det ſvagere, ad ſpem excitatus recipiendi. Geographiſke Noter, har Hr. R. ingen af, og det med Forſæt, i Haab om en tilkommende Lærebog over den gamle Geographie til Skolernes Brug. Det er vel den han meener, ſom Hr. Sommerfeldt har leveret os, hvor i han og har noget om den gamle Geographie. De Noter, ſom kunde tiene til at rette Eutrops hiſtoriſke eller chronologiſke Feyl, har Hr. R. vildet, man ſkulde ſøge hos Verheyk og Grüner.

Kiøbenhavn. Den ſindrige Herremands Don Quixote af Mancha Levnet og Bedrifter, forfattet af Miguel de Cervantes Saavedra, overſat, efter det i Amſterdam og Leipzig 1755. udgivne Spanſke Oplag, af Charlotta Dorothea Biehl. Første og Anden Tome. 1776. Kun en Anmældelſe for det første af diſſe 2de Deele. Det er ikke nu først Tid at ſige det, Recenſenten meget vel, uden endogſaa at kunne have ſammenlignet denne Overſættelſe med ſin Original, og med Sikkerhed kan ſige, at den ærer ſin Forfatterinde, da hun allerede længe ſiden har indlaat ſig en hende af Misundelſen ſelv ubenægtelig Ære og Fortieneſte ved andre tilforn udgivne ſaa vel Originaler, ſom Overſættelſer, af hvilke man allerede har lært at kiende Jomfr. B. i vort Danſke Sprog meget velflydende Pen, ligeſom den og her viſer ſig allevegne, hvor man blot til Forſøg vil læſe hiſt eller der. Originalen er af ſit Indhold og ſin Værd iblandt Romanſke Digter nokſom bekiendt, og ſaa ſandt Cervantes alt i Værket havde fulgt det Raad og de Regler, ſom han i Fortalen lader en Ven, med megen Alvorlighed midt iblandt det munterſte Spog give ſig, ſaa lydende: „Lad for alle „ Ting deres Poemeed ſtikke frem overalt, og udtryk deres „ Tanker uden tvetydige og opſkruede Talemaader: Mag det „ ſaa, at ved Læsningen af deres Hiſtorie den Tungſindige „ opvækkes til Latter, Munterheden forøges hos den Latter„ milde, den Enfoldige ikke vredes, den Kloge henrykkes „ over Opfindelſen, den Alvorlige ikke foragter den, og den „ Viſe ikke lader af at berømme den: Med et Ord, hav „ ſtedſe for Øyne at knække Halſen paa denne ſtore Sværm „ af Ridder-Bøger, ſom mange hader, men endnu langt

„ flere

„ flere elſker og roſer," ſaa ville de, der ikke tilforn maatte have kiendt noget til en Don Quixote, uden maaſkee blot af Navnet, finde deres Intereſſe ved at lære kiende ham af denne Overſættelſe. Men hvorfor Overſætterinden har valgt den meget fine latinſke Stiil, naar det ey var for at ſpare Bekoſtningen paa det Rum, ſom en ſtørre vilde have indtaget, veed Recenſenten ey at ſige, og man havde nok valgt en ſtørre og mindre blindende, naar andre Trykkens Omſtænde havde tilſtedet, eller og man ikke vilde have ſparet Læſeren en ſtørre Bekoſtning paa et vidtloftigere Skrift.

Leipzig og Schleitz. Unſere Gedanken über die Nutzbarkeit des Predigt-Amts auf dem Lande und deren Beförderung. 1775. 259 S. i 8vo. De Herrer Forfattere, ſom her fremlægge os deres Tanker, ere, ſom de ſelv forgive, nogle Landsbye-Præſter, ſom mange Aar har ſtaaet i Embede, og har foreenet ſig i et lidet Sælſkab af Lyſt til theologiſke Videnſkaber og deres Embeders retſkafne Førelſe. Saadanne Mænd bør være velkomne, naar de ville meddele noget af deres Erfaringer over det geiſtlige Lære-Embeds bedſte Førelſe. Diſſe nærværende Herrer høre altſaa til deres Partie, der ivre for Orthodoxien. De have ligeſom andre ladet ſig ſætte den Grille i Hovederne, at flere anſeelige Theologer ſkulle have fattet den formelige Aftale mellem ſig, efter en vis Plan at foretage en ſtor Reformation i Religionen, og i Stedet for den reene Lære at indføre en philoſophiſk Socinianiſk Chriſtendom. De anfører altſaa enhver nyelig foretagen Underſøgning ovtr theologiſke Materier, der ikke ligefrem ſigtede til en fuldkommen Bekræftelſe af en gammel Meening, for intet andet end en Deel af de forræderſke Bemøvelſer til at udføre hiin foraftalte Plan. Det er altſaa ganſke naturligt, at Mænd blive henførte til een Claſſe, hvis Afſigter maae være ſaa himmelvidt adſkilte fra hinanden, ſom de Midler ere, hvoraf de betiene ſig. Den ægte forſkende Lærde, der efter mange giennemvaagede Nætter, efter lang Eftertanke og ved Brugen af alle fornødne Hiælpemidler endelig troer at have bemærket nogle Mangeler i den fædvanlige Læremaade, og frimodig opdager ſin Meening, bliver fuldkommen behandlet paa ſamme Maade, ſom det umodne bruſende Unge Menneſke

der har opsnappet et Par af hiin Lærdes Satzer, men for staaer dem ganske falsk, og nu drømmer om Laurbærkrandse som han vil fortiene i Krigen mod de Orthodoxe. Begge blive tilsammenfattede under det urimelige Navn, Tyske Reformatorchen, og da tænker man, har man giort den reene Lære en stor Tieneste og sin Sag ret fortræffelig, naar man søger at giøre alle dem lige foragtelige og lige forhadte der ikke holde Quenstädt og Paulus for lige ubedragelige Skulde ikke Lærde, skulde ikke Theologer og Præster skamme sig ved saadanne Forhold? Ikke nogle faa roelig undersøgende Lærde anrette for nærværende Tid Larm og Forvirring i Kirken (et par Nyhedssyge Hoveder undtagne) mere paa den Hob af Skrigere og elendige Efterſnakkere, af hvilke der paa begge Sider gives nogle, falder al Ansvar. Denne talrige og for den største Deel navnløse Flok forhindrer, at begyndte Undersøgninger ikke med Roelighed kan bringes til Ende, og med Kolsindighed afgiøres. Ret ligesaa brugte man paa mange gamle Kirkeforsamlinger en Skare af dumme Munke til Skrig, og i Nødsfald og til at vrygle. —— Ikke en liden Deel af nærværende Skrift bestaaer af saadanne Modeklager. Den første Deel af Bogen siger, hvad en Landsbye-Præst maae giøre og lade, for at stifte en sand Nytte i sin Meenighed. Naar man abstraherer fra Ufuldstændigheden og fra de ofte igientagne Udfald paa Journalister og Recensentere og nye Reformatorer, der maaskee ere komne af et ærligt, eenfoldigt Hierte, saa kunne vi dermed være tilfreds, og anbefale det de Herrer Land-Geistlige til Eftertanke. Disse kunne af de her giorte Afskildringer af Hr. Pastor Lustig, Hr. Pastor Niedrig o. s. v. see, hvad der ikke staaer en Landsbye-Præst vel an. Derimod maae de bilde sig efter en Hr. Redligs Mønster, der bliver opstillet som Landgeistlighedens Krone, hvilken og Recensenten holder for en ret god ærlig og værdig Mand. —— Den anden Deel indbefatter en Prøvelse af Hr. Spaldings Skrift om Nytten af Prædike-Embedet. Paa det man maae begynde at læse den med en desto bedre Fordom, have Forfatterne giort den berømte Hr. Redlig til deres Tolk og lade denne Mand i 8 til sine Hrr. Embeds-Brødre ergangne Breve igiendrive den Spaldingiske Bog. Det første Brev er imod den Satz: En Prædikants væsentligste For-

ret-

retning er at giøre Menneskene gode og velsindede, paa det de kunne blive roelige og nyttige. Derimod bliver paastaaet, at philosophisk Dyd og et udvortes honet Væsen for Verden er ikke tilstrækkeligt, er ingen christelig Dyd, og beroeliger ikke paa Dødssengen. Det bifalder man af ganske Hierte. Men hvor var det mueligt, at man saa slemt kunde misforstaae Hr. Spalding? Naar disse Herrer paa samme Maade fordreye alle de Mænds Ord, imod hvilke declameres som imod nye Reformatorer, saa er det vist nok begribeligt, hvorledes de kan geraade i en saa hæftig Iver og tale om den christelige Religions Omstyrtning. Det andet Brev skal undersøge det Spørsmaal, hvorledes man lættest og sikkerst kan befordre den christelige Retskaffenhed iblandt Meenighederne paa Landet? Men egentlig er, og det i en temmelig postillmæssig Tone, følgende Satz udført. Den christelige Retskaffenhed maae komme af den rette Kilde og have den rette Absigt. Ogsaa her maae man i Hoved-Sagen bifalde Forfatteren, og saa for Resten skiænke ham nogle ikke behørig bestemte Begreber og urigtige Skriftforklaringer. Det tredie Brev handler om moralske Prædikener Popularitet o. s. v. alt ganske Godt. De følgende Breve undersøge, om man paa Prækestoelen ganske kan og tør forbiegaae visse Lærdomme eller ikke. Man kan her ikke følge Forfatterne Skridt for Skridt. Tildeels maae man bifalde dem for Er. om Christi Guddom, om den ved Christum skeete Forløsning o. s. v. Saadanne Lærdomme kan ikke forties; man maae bibringe Christne bestemte Begreber om dem, endskiøndt Prædikestoelen dertil ikke er det bequemmeste Sted, og alt Skolemæssigt i Almindelighed maae blive borte. Et andet er, ganske at undertrykke en Satz, og atter et andet at paabyrde alle sin egen Forklaring derover, som den, dertil Christendom og til Salighed er ganske nødvendig. Der gives en rigtig Middelvey. Men i andre Stykker kan man ikke bifalde Forfatterne. Hvad de sige i det 7de Brev om Arvesynden er ikke vel grundet og beroer for den største Deel paa Misforstand. De sætte forud, at enhver, der ikke antager Arvesynden i Ordets sædsamlige theologiske Forstand, nægter og, at Mennesket fra første Ungdom af er sandselig fordervet og tilbøyelig til det Onde. Den der giver sig af med Polemik, maa bedre forstaae

ſtaae Strid-Spørsmaalet. Saa og, naar de ville tale o Pelogianismus, forraade de, at de hverken kiende den eller Auguſtins modſatte Lære. — Overalt ſkulde Boge ey alene have vidnet om ſine Forfatteres ſande eller vildf rende Samvittighed, men og være bleven brugbar, iſær fo Landsbye-Præſter, naar Forfatterne havde afholdt ſig fr den unyttige og ofte grove Striden og Trætten. De kund have ſkrevet efter deres Overbeviisning, og man vilde d have anſeet dem for velſindede flittige geiſtlige. Men d ævige Grove og dog intet betydende Udfald paa de ſaa kaldt Religions-Reformatorer og i Beſynderlighed den høyſt plum pe Fortale og Tilſkrift giør dem en virkelig Skam. O hvor erbarmelig ſlette ere ikke ofte diſſe polemiſke Udfald For Ex. S. 228.: „ Wie viele Bücher, die von jeher für „ canoniſch ſind gehalten worden, werden verworfen, blos „ weil gewiſſe klare Stellen inſelbigen ſtehen, die der Mey „ nung der Religions verbeſſerer gerade zuwider ſind, uni „ dieſe doch wegen ihrer allzugroſſen und ſichtbaren Deut „ lichkeit nicht herauseregeſiren können.“ Altſaa ere da Eſters Bog, Høyſangen, Juda Brev, Apocalypſis o. ſ. v de Lærdomme om Tre-eenigheden, om Chriſti Guddom, on Arveſynden, Fyldeſtgiørelſen o. ſ. v. ſaa tydelig foredragne at man ikke kan exegeſere dem ud? Og blot derfor forkaſte man Eſthers Bog, Høyſangen ꝛc.? Hvor urimeligt!

Leipzig. Hiſtoriſcher Bericht von den ſämtli chen durch Engländer geſchehenen Reiſen um die Welt, und den neueſten dabey gemachten Entdeckungen in ei nem getreuen Auszuge aus der Seefahrer Tagebüchern. Aus dem Engliſchen. Erſter Band. 1775. 1 Alph. 4 A. i 8vo. Det er ey enhvers Evne og Leylighed, nøye at giennemlæſe enhver Reiſebeſkrivelſe, naar man ikke læſer til Tidsfordriv. Man søger kun Reſultaterne. I den Hen ſeende ere Udtoge af de omſtændelige Reyſebeſkrivelſer meget nyttige. En ubenævnt Engelænder foretager her kun de Søe farere, ſom ere Engelændere og har giort Reiſer omkring Verden. Til deſto bedre Indſigt i Tingene er forudſkikket en Indledning, ſom fra det 15de Aarhundrede af, nemlig fra Opdagelſen af Seydladſen til Oſtindien og af Amerika giennem gaaer de berømte og mærkværdige Søereiſer, ſom har haft ube-

kiendte

kiendte Landes Opdagelse til Hensigt, og giver af samme en forkortet Efterretning til 1774. Den Indledning lader sig læse med Fornøyelse, og Hr. Oversætteren har desuden i forskiællige Stykker opfyldt og rettet samme. I det første Bind leveres Udtoge. 1) Af Sir Franz Drakens Seylads omkring Verden: 2) Af Capitain Thomas Cayendisch Seylads omkring Jorden, og 3) af Capitain Dampires Reiser. For ethvert Udtog er sat Søfarerens Levnet, paa det man deraf kan indsee, hvad Manden efter sin Opdragelse, efter sin Tænkemaade og efter sine Indsigter har kundet gisre. Drake forekommer her, hvad hans Charactere angaaer, i et slet Lys. Donghty's Fordommelse til Døden maae hos Læseren opvække en Afskye imod ham, sær, han og blot i denne Sag havde lader sig bruge som et Redskab af den imod den ulykkelige opbragte Lord Essex. Med alt dette beholder han sin Roes som en forsøgt, dristig og foretagende Søefarer. Udtogene ere vel geraadne, indbefatte det Væsentlige, og ere giennemvævede med forskiællige Undersøgninger og Oplysninger. Man har Aarlag til at ønske Værkets Fortsættelse formedelst Materialiernes Nytte og Brugbarhed. Uden at have haft Originalen ved Haanden troer Recensenten, at Oversætteren havde Ret til endnu mere at forkorte Perioderne og at gisre Skrivemaaden mere munter og flydende, og formoder at Originalen maae have haft noget haardt og stivt, saasom man ellers er vandt til gode og flydende Oversættelser fra det Juniske Forlag.

Halle. Nachrichten von dem Character und der Amtsführung rechtschafner Prediger und Seelsorger. Zweytes Band. 1776. 17 A. i 8vo. Plan, Skrivemaade og øvrige Indretning er den samme, som ved den første Deel. Om personlige Levnets Omstænde bliver kun lidet sagt, men desto mere om Characteren og Embedsførelsen, og det snart kortere, snart udførligere, eftersom Efterretningerne dertil har været fuldstændigere eller ufuldkomnere. Her vilde uden Tvil flere Læsere ønske at Udgiverne havde angivet deres Kilder, især de trykte Efterretninger, de har betient sig af, hvilket ey alene vilde have tient til sammes desto mere Troeværdighed, men og dertil, at mangen en, der og ønskede at blive mere bekiendt med denne eller hiin Geistliges øvrige Levnet, vidste hvor han kunde finde

finde noget derom. Nogle af disse Skildringer syn ogsaa for eensformige, og har for lidet af det Udmærkeni Det vilde og uden Tvil have været Læseren en større Fø nøyelse, hvis man undertiden af en Præstes tidligere Le Aar havde anført noget mere om det Guddommelige Fø syns Spor i samme, om hans Bemøyelser for at forbere sig til sin tilkommende Bestemmelse som Siæleførger, og he efter ogsaa noget om hans Characteer som Ægtemand Fader, Husholder og Sælskabs-Broder, og ikke betragt ham saa ganske eensindig som Christen og Præst. De Mæn om hvis Character og Embedsførelse her meldes i det Bind, ere følgende: 1) D Ph. J Spener, hvilken stor Mands Character er i Besynderlighed med stor Flid uda beyder. 2) Jos. Allein, hvis Beskrivelse kunde af for haande værende Efterretninger have været fuldstændiger 3) Ph. Jones. 4) L. Chomcey. 5) M. J. E. Stolt 6) D. Joh. Leland. 7) Phil. Michaelis. 8) Jon Edvards. 9) Th. Steffe. (J. D. Doddridge's Tale om Igienfødelsen finder man en udførligere Efterretning or ham, hvoraf denne ikke synes at være tagen.) 10) D Tossanus. 11) J. A. Steinmetz. 12) J. G. Schmal vogel. 13) Js. Clauder. 14) D. Andr. Ad. Hochstetter 15) Th. Emlyn. 16) D. Joh. Lor. v. Mosheim 17) M. Ch. G. Müller. 18) Andr. Walladier. 19 Joh. Fell. 20) Rob. Leightoun. 21) D Sam. Clar ke. 22) D. G. Berkely. 23) D. Jo. Alb. Bengel 24) D. Math. Hoe. 25) Sim Browne. 26) L Clur hill. (Denne Mand bliver ikke forestillet som et Mønster men til Advarsel som et Exempel paa en Character, der be skiæmmer en Geistlig.) 27) D Jac Usher. 28) Jo Petr. Camus. 29) Js. v. Beausobre 30) Dav. Mar tin. 31) Th. Gale. 32) G Er. Weisbeck. 33) Dav. Henr. Günther. 34) Joh. Jul Hecker. 35) Joh Chrysostomus. I Fortalen forklare og forsvare Forfat terne sig over de Erindringer, som blive giorte over den før ste Deel. Om endogsaa Skriftet ikke skulde fyldestgiøre alle Læseres Ønsker, saa har man dog Aarsag at ønske, at de maatte komme i mange Præsters Hænder, og at de eyalene vilde ansee disse værdige Mønstre for deres Efterfølgere, men og virkelig søge at efterligne dem.

Halle.

Halle. Nachrichten von dem Characteer und der Amtsführung rechtschafner Prediger und Seelsorger. Dritter Band. 1776. 19 A. i 8vo. Om Indretningen og Brugbarheden af dette Skrift, som allerede er bekiendt af det første og andet Bind, behøver man intet at mælde, og vil altsaa kun anføre Indholdet af det nærværende, som indbefatter Levnetsbeskrivelser over følgende Mænd: 1) J. L. P. Niemeyer. 2) Reinberger. 3) J. A. Jacobi. 4) J. A. Manitius. 5) J. A. Liekefett. 6) J. G. Kirchner. 7) A. P. Hecker. 8) C. R. Willamorius. 9) J. J. Knon. 10) C. M. Lange. 11) Ch. Adolph. 12) Chr. Kohl. 13) J. F. Nardin. 14) M. Hunnius. 15) J. Martini. 16) J. P. Aſtmann. 17) J. Oechslin. 18) J. Eb. Rambach. 19) L. Scriver. 20) G. Wisheart. 21) B. Wichcot. 22) C. A. Brunnemann. 23) W. Beveridge. 24) D. M. Mirus. 25) 26) J. P. Syßmilch. 27) J. B. Oßwald. 28) M. Schulze. 29) J. Jewel. 30) R. Tayler. 31) P. Protzer. 32) H. Prideaux. 33) J. Butler. 34) D. Neal. 35) S. Chandler. 36) J. Foster. 37) U. Zwingel. 38) J. G. Töllner. 39) J. Hove. 40) S. Clark. 41) R. Rothwel. 42) B. Hadley. 43) J. Fr. Burg. 44) J. Casinus. 45) J. Evans. 46) S. Dovies. Saa meget godt man og finder i mange af disse Levnetsbeskrivelser, saa forskiællige ere de dog i Henseende til Vigtighed, Brugbarhed og Underholdning. Man ønsker kun, at Forfatterne hist og her havde anvendt mere Flid i Henseende til Valget og den gode Skrivemaade. Nogle ere uden Modsigelse overalt for tørre, nogle for lange, andre for korte. Hvor udmattende og lidet interessant er for Ex. den Brunnemanniske Levnets-Beskrivelse. Havde kun Kiernen været udtrokken deraf, og man havde givet den en nye Klædning, saa skulde den immer have været brugbarere. Saa ønskte man og at mangen nyere Levnetsbeskrivelse, som Rambachs, Protzers, Süßmilch, Töllner ikke vare blotte Aftryk eller Udtoge af allerede for Haande værende og bekiendte Levnetsbeskrivelser. Men med alle disse Mangeler nægter man dog ikke, at jo dette Skrift immer vil blive en brugbar Bog for Præster.

Bruns-

Brunsvig Phiſoſophiſche Aufſätze von Ca *Wilhelm Jeruſalem*, herausgegeben von *Gotthold* phraim *Leſſing* 1776. 116 S. 8vo. Diſſe Afhandling ere desværre kun 5 i Tallet: 1) at Sproget ikke kan væ meddeelt de første Menneſker ved et Mirakel: 2) over de a mindelige og abſtracte Begrebers Natur og Oprindelſe: 3 over Friheden: 4) over Mendelſohns Theorie om den ſanl ſelige Fornuelſe: 5) om den blandede Følel e. Det er vi kelig et ſand Creminde, ſom Hr. Leſſing med Udgaven a diſſe Afhandlinger har oprettet ſin ſalige Ven. Det hele enhver Afhandling ſynes længe, ſtærk og dybt giennemtænkt men under Udarbeydelſen ſynes Munterheden at have udka ſtet et og ander, ſom en moednere Overlæggelſe nok ſkuld have forkaſtet. Men hiſt og her har Forfatteren dog vii ſtørre og finere Skarpſindighed, end man turde have vente af ſaa ung en Mand, hvis tidlige Død man beklager.

Riga og Leipzig. D. Jacob Lind's Abhandlung vom Scharboch. Nach der zweyten Ausgabe aus dem Engliſchen überſetzt, von D. Johann Nathanae Pezold. 1775. 117 S. i 8vo. Originalen er bekiendt og maae være læſt af alle Læger, Overſættelſen med Flii udarbeydet og velgeraaden.

Berlin. Des Herrn von Hallers Anfangsgrün de der Phyſiologie des menſchlichen Körpers. Aus dem Lateiniſchen überſetzt durch Johann Samuel Halle. Siebenter Band. 1775. Dette Bind indbefatter Be ſkrivelſen over Tarmene, Melkeſaften, Urinen, Sæden og de Qvindelige Fødſels-Dele.

Altenburg. Bemerkungen über das Spiesglas und deſſen Gebrauch in Krankheiten von Wilhelm Saunders, Arzt am Guyk Hoſpitale, aus dem Lat. 1775. 94 S. i 8vo. Originalen, ſom er bekiendt, findes recenſeret i Gött. Anz. 143 St. 1774. Den tydſke Overſættelſe er god og flydende.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 36.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 4de Septbr. 1777.

Kiøbenhavn. Vor HErres og Frelseres JEſu Chriſti Levnets-Hiſtorie for Børn. Sammenſkreven paa Tydſk af Jacob Friderich Feddersen, Præſt til St. Johannis Kirke i Magdeburg, og nu paa Danſk overſat og indrettet til de Unges Nytte iblandt os. 1778. 150 S. i 8vo. Trykt og til Kiøbs hos J. R. Thiele. Hr. Abt Reſewitz har i ſin Erziehung des Bürgers, giort iblandt andre det Forſlag til Børns Underviisning i Religionen, „at man nemlig ſkulde giøre dem JEſu Characteer „ bekiendt, efter den Evangeliſke Hiſtories Anledning, og „ uden Declamation," da han har troet, at JEſu Characteer vilde ved ſin egen Fortræffelighed, Viisdom, Sagtmodighed og Godgiørenhed af ſig ſelv anprise ſig til Børns Høvagtelse og Efterfølgelse. Det er nu dette Forſlag Hr. Paſt. Feddersen hermed har ſøgt at udføre. Hvorvidt han ſkulde have troffet den Plan, ſom Hr. R. har haft for Øyne med ſit Forſlag, det ſkal man nu vel egentlig ikke kunne ſige, og man bør giøre ſig Samvittighed over at dadle et Skrift af ſaa megen Opbyggelſe ſom dette, juſt fordi Forfatteren ikke traf den Indretning, ſom kunde være eller agtes for den bedſte: og hvem ſkulde vel ogſaa juſt træffe den, ſom var alle til Maade? Maaſkee har Hr. R. alene meent en kort ſammenſammenhængende Levnetsbeſkrivelſe, forfattet i en ſaadan Stiil og Tone, der ved alle Leyligheder gav Læreren Vink til

at øve Børns Skiønſomhed og Eftertanke over det fortræffelige i JEſu Characteer, for at lære kiende ham for det første blot ſom det elſkværdigſte Menneſke og det følgeværdigſte Mønſter, og for at giøre dem det deſto lættere ſiden at erkiende ham for alt hvad han er, og meer end blot Menneſke. Maaſkee, hvad Hr. R. har lagt til, uden Declamation, vil ſige ſaa meget, uden mange hyppigen indſtrøede egne Reflexioner, Anvendelſer, Betragtninger, Bønner, eller hvad andet man vil kalde det, hvormed Levnetsbeſkrivelſens Kiæde hvert Øyeblik brydes over tvers og tabes, og hvorved Børn kun alt for læt vænnes til det hellige Popegoje-Sprog, hvor i de kun har lært at efterſnakke andres Følelſer, Tanker og Domme, uden nogen Øvelſe i ſelv at føle, tænke og dømme. Men Hr. R. maa nu have meent hvad Plan, han vil, og Hr. F. troſſet den eller nogen anden, ſaa er det viſt, at hans Skrift er for Børn et meget opbyggeligt og lærerigt Skrift, og at han har giort ſig ret megen Umage for at foreſtille dem JEſu Characteer paa det elſkværdigſte. Den beſynderlige Indretning, hvorved man i ſær vil have giort Skriftet bequemmere til den Danſke Ungdoms Brug, beſtaaer derudi, at man i Stedet for de i Originalen forekommende tydſke Vers, har indført ſaadanne Vers af vore Kirke-Pſalmer, ſom man troede at paſſe ſig bedſt til ethvert Sted. For Reſten er Skriftets væſentlige Indhold følgende: 1) **JEſu Chriſti Levnets Hiſtorie i et kort Begreb**, ſaaſom hans Fødſel indtil hans 12te Aar, hans Daab, hans Lære-Embeds Begyndelſe og dets trende Aar, hans ſidſte Dage, Lidelſe, Død, Begravelſe, Opſtandelſe og Himmelfart: 2) **Betragtninger og Bønner over JEſu Levnes Hiſtorie**, ſaaſom over JEſu Kundſkabs Nødvendighed, hans Fødſel, Aabenbarelſe i Templet, Fattigdom, tidlige Forfølgelſe, Ungdom, Daab, Friſtelſe: 3) **JEſu Chriſti Lærdomme**, ſaaſom hans Bierg-Prædiken, om Bønnen, Giengieldelſes-Retten, Guds og JEſu Chriſti Kundſkab, Troen paa JEſum, Kiærlighed til Gud og Næſten, Tienſtfærdighed, Budene paa den anden Lovens Tavle, Sagtmodighed og Kiærlighed til Fiender, Uforſonlighed, Glæde og Forlyſtelſe ved den Hellige Skrift, en Chriſtens Egenſkaber, Aarvaagenhed og Maadelighed, den ſyndige Menneſke-Tækkelighed og Vindesyge, om Englene, Opſtandelſen og den yderſte Dom, det Evige, JEſu gud-

dom-

ommelige Sendelse og Guddom: 4) JEsu Christi lærerige Lignelser og Fortælninger, om den forlorne Søn, m Tienerne med Pundene, om den rige Mand og fattige Lazarus, om den barmhiertige Samaritan, Enetaler og Bønner over nogle af JEsu Taler og Lignelser, lærerige Bejvenheder og Exempler af JEsu Historie, noget af JEsu sidste Taler til sine Disciple: 5) JEsu Dyder, saasom hans Kiærlighed til Børn, Fromhed, Iver i Bønnen, Arbeydsomhed, Oprigtighed, Sandheds Kiærlighed og Frimodighed, Menneske-Kiærlighed og Barmhiertighed, Ydmyghed, rofaste Venskab, Kiærlighed til sine Fiender, Forhold i sin Lidelse og Død, barnlige Kiærlighed til sin Moder. Tilsidst lok et Par Betragtninger over JEsu Opstandelse og Himmelfart.

Kiøbenhavn. Sympathier til Hiertets Dannelse, oversatte ved N. H. Weinvich. 1777. 97 S. i 12mo. Med Godiches Skrifter. Virkelig have disse Stykker til Hensigt at opvække hiertevrende Følelser af Dyd og Religion, Kiærlighed og Venskab, Følelser, som alle ædle Siæle bør have tilfælles, og udi hvilke de virkelig sympathisere med hinanden. Hr. W. har oversat dem af en Wieland og Cronegk, og hans gode Valg vil Recensenten kun saa vidt love for, som han med Sandhed kan sige, at han i disse smaa Stykker har fundet en interesserende Læsning, og deriblandt har i sær det Stykke behaget ham, som her er det 3die i Tallet, og hvorudi der handles med en Alcest om det Had han har fattet til alle Mennesker. Grunden til hans Had er, som man vel kan forestille sig den her i enkelte Træk afmalede Menneskenes Fordervelse, og Følgen den Beslutning eller det Ønske, hellere at leve blandt Løver, Tigrer og vilde Dyr, end iblandt Mennesker. Derpaa en liden Forelæsning for Alcest til Enden af Stykket, saa fortræffelig den er, saa lydende: „Og dette er altsaa den Beslutning? Paa denne „ Maade vil du forbedre dine Omstændigheder? Ved denne „ din egen Viisdom vil du forbedre Forsynets Feyl, som just „ har sat dig iblandt Mennesker? Uden Tvil vilde du endnu „ videre drive Orphei Under, og giøre vilde Dyr, ved din „ Philosophies magiske Kraft, skikkede til dit Selskab. Thi, „ troe mig, naar du ey har nogen om dig, som du kan op-

„ dage dine Betragtninger for, ey nogen, som der holde
„ med dig eller elsker dig, vil Tiden blive dig meget lang
„ At tale med Træerne, ligesom Elskere i Romanzerne, be
„ hager kun for en kort Tid. Men tillad i det Mindste
„ Forveyen, at jeg spørger, hvad der har givet Anledning
„ til denne Forbittrelse imod den hele Menneskeslægt? Be
„ kiend kun aabenhiertet, du er maaskee bagtalet af en Ne
„ derdrægtig, et Menneske, om hvem enhver veed, at han
„ hverken besidder sund Fornuft eller Redelighed, og som
„ dog har fundet nogle, der har troet ham. Dette har saa
„ hastig opbragt din Galde. Virkelig en slet Handling,
„ men som ey burde opvække saadan en Storm hos en viis
„ Mand. Selv indseer du let, at det er meget ubilligt at
„ lade alle uden Forskiæl undgiælde for den Vrede, som kun
„ en eeneste havde fortient. — Ja, siger du, dersom jeg
„ ikke vidste, at alle de Øvrige ere ligesaa slemme, som den
„ ne. Hvad Indvendinger kan man giøre imod det Billedes
„ Sandhed, som jeg har giort over Menneskets? — Maa-
„ skee meget. Men svar nu kun til dette Spørsmaal: Gi-
„ ves der da ingen dydige Mennesker i Verden? Du svarer
„ jo, men der er saa faa af dem, at de ey komme i Betragt-
„ ning mod de slettes Tal. Du dømmer meget hastig. En
„ eeneste Dydig kommer i Betragtning imod et heelt Helvede
„ fuldt af Onde. (Dette var vel meget sagt; ja vel i Hen-
„ seende til dens egen Værd, men ey i Henseende til Livets
„ Værd her i Verden). Men hvorfor giør du Redeliges
„ Tal saa lidet? Kiender du ey selv adskillige? og ere de
„ desto færre, du ikke kiender? Hvad om deres Tal er meget
„ større i Himmelens Register? Og skulde ey en eeneste Dy-
„ dig forskaffe en veldannet Siæl saa megen Fornøyelse, at
„ Synet af 10 onde Mennesker ikke skulde kunne formindske
„ den? Lad mig tale frit, Alceſt, du elsker selv Frimodig-
„ hed. Har ey en Affect, som maaskee ey er saa ædel, som
„ du rænker, formørket dit indvortes Øye? Du kiender dog
„ Affecternes Natur. De forstørre, de laane Tingene deres
„ egne Skikkelser, de ere de ældste og kunstigste Sophister.
„ Ophidset af Affect, seer Mahomeds Tilhænger i et blodigt
„ Slag Himmelen fuld af fortøyede Piger: i Affect, seer den
„ Frygtsomme lutter Spøgelser omkring sig: i Affect, seer
„ du idel Daarlighed og Laster, idel Uorden i Verden. Er

„ da

„ da Verden alletider forekommet dig saa hæslig? Du bliver „ rød! Endnu i Gaar syntes dig Alting blomstrende, da du „ kom fra den skiønne Delia. Alt omkring dig var en Him„ mel, du drømte lutter Uskyldighed og Ømhed. Verden er „ ligesaa uskyldig, naar du holder den for hæsligere, som „ naar du holder den for skiønnere, end den er. Antag den „ for hvad den er, og vend dig til, at anse den med en „ Christens Øyne, saa skal den opblomstre for dig igien i en „ paradisisk Skiønhed. Dette er meer, end den verdslige „ Viisdom formaaer: denne kan gisre os taalmodige, den „ christelige Viisdom alene kan gisre os fornøyede. Mee„ ner du, at Skaberen skulde taale et Øyeblik denne Jord „ for sit Ansigt, naar han ikke fandt hos den en ham beha„ gelig Skiønhed og et overveyende Gode? Troer du, at „ Guds Søn nedkom forgiæves til Jorden, for at lade sit „ Liv, at Himlens gamle Fordringer til Jorden kunde blive „ i deres Kraft? Skam dig for din ubesindige Iver, som „ laster Guddommen, i det du troer kun at dadle Menneske„ ne. Og hvorledes oveyer denne din Forbittrelse imod det „ menneskelige Kiøn imod det Gode, som du skulde fordre af „ dig selv, just da du saa strængt fordømmer Manglerne hos „ andre? Ey fordrer jeg af dig, at du skal være en Menne„ skeven, saalænge du finder, at de fortiene dit Had. Men „ som en Borger i Verden maa du ey gisre noget Insekt „ Uroe. Naar du altsaa ey kan bevise dine Beskyldninger „ paa alle og enhver af Menneskene; naar man skulde spore, „ at Menneskene har en skiøn Side, som langt fordunkler „ den ufuldkomne, og at Kilderne til det moralske Onde ere „ mere Feyl end Ondskab; saa skulde du efter dit eget Hier„ tes Dom være en meget ubillig Skabning; og der skulde „ ey anstaae nogen slettere end dig, saa ubarmhiertig at ned„ tordne paa de Dødelige. Tillad mig i dette Øyeblik at „ være din Samvittighed, og at erindre dig om dig selv. „ See tilbage til dit Liv og sig mig, om du kan nægte, at „ du jo ogsaa hører til Menneskene? Hvor megen Daarlig„ hed vil du opdage i dit eget Bryst ved at betragte dig selv? „ Maaskee du finder ved en nøye Undersøgelse, at den men„ neskelige Slægt først da fortiente at være saa foragtet, naar „ enhver efter sine Kræfters og Leylighedes Maal, som han „ besidder til at forbedre sig, har endnu saa stor Mængde af

„ Feyl, ſom du. Jeg ſeer, hvor beſkiæmmet denne Be„ tragtning giør dig; jeg vil ey nedtrykke dig dybere til Jor„ den. Men jeg haaber, at du nu vil tænke paa de Chriſt„ nes guddommelige Lærer, der viſſelig af en dyb Indſigt i „ den menneſkelige Natur ſaa ſtærk formanede hans Diſciple „ til Ydmyghed. Ydmyghed eller Selverkiendelſe er den bed„ ſte Modgift mod en Menneſkefiendtlighed ſom din, der vel „ har ſit Udſpring af Iver for det Gode, men bliver af Stolt„ hed opſvulmet til en Paſſion, ſom giør Menneſkene Skam „ og er en Art af Oprør imod Forſynet.“ En hermed beſlægtet Tanke S. 72: „O Philander, den Verden, hvor i „ du er, er en Himmel, den er og et Helvede, de Ødelige „ kan giøre ſig den til hvad de vil. Græſſende Hiorders „ glade Brøl klinger behageligere for en Fornøyet, end bæven„ de Strænges kunſtigſte Harmonie og ſødeſte Tone for en „ Misfornøyet.“ De øvrige Stykker fortiene flere Læſerinder, end Læſere.

Odenſe. Frimurer-Ordens Apologie. — Af Broder****, Medlem af den**Skottiſke Loge til P.* — *Juvenal.* — Pauci dignoſcere poſſunt vera bona atqve illis multum diverſa, remota erroris nebula. Qvid enim ratione timemus aut cupimus? — Philadelphia i Aaret 5651. d. e. 3882. Nu paa Dansk 1777. 118 S. 8vo. Paa Chriſtian Iverſens Forlag, trykt i det Ridderlige Akademies Bogtrykkerie hos J. Lindgrens Enke, ved Fr. Henr. Lillie. — Man kan vel foreſtille ſig, med hvad for Nysgierrighed Recenſenten gav ſig til Læsningen af denne liden Bog. Her, tænkte han, ſkal du ret blive klog paa Hemmeligheden, og ſaa meddeele dine lige ſaa nysgierrige Læſere noget af det, du har faaet at vide. Har læſte da fra Begyndelſen til Enden, overalt lige nysgierrig og tilſidſt ikke klog. Hvad ſom meeſt maatte fortryde ham var dette, at nogle Artiklers Opſkrifter ſyntes at love den forønſkte Oplysning, og dog bliver man deraf ligeſaa klog ſom af det hele. Men Recenſenten gik endelig i ſig ſelv og betænkte, at han havde kun ſig ſelv at takke for dette Bedrag. En Apologie, tænkte han, for Frimurer-Ordenen maa nødvendig lægge dens inderſte Hemmeligheder for Dagen, efterdi den, naar den ikke derudi bliver forſvaret, kan aldrig

fuld

fuldkommen være det. Men han tog feyl, og burde meget mere have betænkt, at Frimurer-Ordenen kan i ſit indvendige Væſen, ſom vel maa være dens inderſte Hemmelighed, aldrig af nogen forſvares endten i eller uden for Ordenen; ey af nogen Fremmed uden for, ſaaſom ingen uden for kiender dens Hemmeligheder i deres Inderſte; ey af nogen Ordens-Broder, ſaaſom ingen kan eller maa robe dem. Altſaa burde han i Forveyen vel have foreſtillet ſig, at nærværende Apologie ikke kan betraffe Sælſkabet uden i dets udvortes Omſtænde, ſom kan være bekiendte for alle, og i ſær dets Forhold til Staten. Altſaa maatte han vel og have erkiendt Skamfuldheden over at ſee ſig bedragen, ſom en billig og taalelig Revſelſe for en utidig Nysgierrighed. Men han maa bekiende ſin Skrøbelighed: Taalmodigheden forgik ham og han beſluttede faſt ſelv at blive Frimurer. Hvad? tænkte han, du! du, ſom troede at have et Lys, et klart Lys baade inden i og uden om dig, du vandrer endnu i Mørket! der! der i Frimurer-Ordenens inderſte Helligdom, der brænder et Lys, ſom du end ikke har ſeet, og intet af alt hvad ſom derved oplyſes! et Lys, der lover dig Sandheds reene Kundſkab og derudi en ukiendt Lykſalighed! Og der ſkulde være en Lykſalighed til, du ikke ſkulde ønſke dig deelagtig udi? Jo! du maa, du vil — Dog! Hvad? **Man tænder jo ikke et Lys, og ſætter det under en Skiæppe!** Du! du ſkulde kiende et Lys, et Sandheds, et Lykſaligheds Lys, og misunde dine Medmenneſker det? du kiender din naturlige Stolthed; du veed hvad for en Friſtelſe du har at udholde, for at dølge for andre, hvad Godt du ſelv veed; og hvad om dertil kom den ſtærke, den voldſomme Menneſke-Kiærlighed (man kan vel næppe troe det) men hvad om den dog efter ſaa lang en Hvile, den ofte maa have, vaagnede op og greb dig an med fordoblede Kræfter; hvad? kunde du da vel tie? og hviken Fare da! — Ja! hvad? er du ikke maaſkee efter dette Skrift allerede Frimurer, uden at vide det. Lad ſee! Kan du tænke? — Jo det har jeg lært. — Nu, hvad har en Frimurer da meer end ſund menneſkelig Forſtand og Fornuft? See der alt et Frimurer-Lys, du har inden i dig ſelv! — Men kan du ogſaa troe? — Jo, alt hvad jeg kan føle og finde mig med Sandhed ved Fornuftens Brug overbeviiſt om at være ſandt, om jeg end ikke ſaa ſelv med Fornuften begreb det i ſig ſelv.

— Nu, saa har du jo ogsaa et Lys uden om dig, et Troens Lys; og hvad mere Lys behøver du for at see alt, hvad et Menneske kan og bør see? ikke vil du see mere? ikke seer man Himmelen aaben i Frimurer-Ordenens Inderste? Men, et vigtigt Spørsmaal, kan du tie? — Ja; tie? ja; det er et lidet Ord og læt sagt. — Nu da, kan du dog i det mindste tie, naar du seer, at du kan intet Godt udrette, men vilde kun skade dig selv og andre med at tale; og hvis ikke du kan, saa lærd det dog af følgende høye og store Exempler: Gud selv, har han ikke dulgt for Mennesker, hvad der skal hendes dem i Verden, og deres Døds-Time? Christus, den Guds Salvede, denne vor himmelsendte Lærer, hvor meget af ellers sand og nyttig Kundskab fordulgte han ikke til en Tid for sine første Lærlinger, saasom han vidste, at de ikke kunde bære det meget, han ellers havde haft at sige dem? og hvor meget lømpede han sig ikke i sin himmelske Lærdom efter sine Medmenneskers Svagheder og deres endogsaa usande kun uskyldige Indbildninger? Tænk engang hans Fortælling om den Rige og den Fattige! Maa vi, som ere Fædre, ikke lempe os efter vore smaa kiære Børns svage Siælekræfter, og ikke ved Indbildninger og uskadelige Usandheder ofte lede og styre dem til deres sande Bedste? Og vi, vi Stærke (vi Lærde, vi Oplyste) vi skulde ikke vide, efter en Apostels saa lærerige Formaning, at bære de Afmægtiges Skrøbeligheder? Vi skulde ikke vide at tie og at tale, som vi bedst kunne gavne vore Medmennesker? Kan du vel efter disse høye Exempler øve dig i at tie? — Jo, deres Indtryk var mig for stærk, for ey at troe, at jeg bør, og jeg vil see til, at jeg kan. — Ja; see til; men det koster en Eed, den helligste, den ubrødeligste Eed, en Eed, du maa skiælve og gyse for, ved blot at tænke paa at overtræde den; du maa love som en ærlig Mand for din Samvittighed, som for Gud selv, at du vil tie, naar du veed, du kun skader med at tale. — Ja; det; det; love; Jo! der er min Eed! jeg lover det paa min Samvittighed! — Ih! Godt! saa er du jo en complet Frimurer, du er indviet, du er i Lyset, og du har Lys, Lys nok, til Gud aabner dig Indgang i Himmelen, og hvor vil du da hen for at blive Frimurer? Men et fattes dig dog endnu: kan, vil du blive i og ved dette Lys til et fuldkomment, og altsaa fuldkommen lyksaligt Menneske? — Nej det var for

ſtræng en Fordring. — Nu, jeg vil troſte dig igien: Som Frimurer bør du dog kun love mig, love dig ſelv, at du vil ſtræbe derefter, det bedſte du kan: Frimurerne regne det heller ikke ſaa nøye dermed: vel tage de deres Sælſkabs Medlemmer og i Forpligtelſe derpaa, men de tilſtaae og beklage ſelv, at Forpligtelſen i dette Stykke bliver ikke holdt ſaa meget, ſom de gierne ønſkede, og at mange iblandt dem vanſlægte fra Sandhed og Dyd, og blive dog ſande, ſkiønt ikke fuldkomne Frimurere. Jeg vil nævne dig et Exempel, vel ikke til Efterfølgelſe, men dog til nogen Troſt. Cicero, den ſtore Cicero, der var indviet i den gamle Eleuſiniſke Frimurer-Orden, kan ſkrive ſaaledes til ſin Ven Pomponius: „Indvielſen have vi at takke for, at vi kan leve „med Fornøyelſe, og døe med et bedre Haab." og dog var hans Liv fuld af Uroe og Harme, ſom han meeſt forvoldte ſig ſelv, og hans Død ſaa fuld af ængſtelig Kummer, hvilken han med ſaa ſtor Banghed ſøgte at undflye, ſom om han intet bedre Haab havde haft. Men Cicero var Menneſke, han havde en ikke ſaa klog, ſom veltalende Tunge, han kunde ikke tie, og naar Tiden ſagde ham, at han havde fortalt ſig, ſaa ſkiælvede han, ſaa var Mod og Haab borte, han var Menneſke, ſom alle Frimurere. Brug du din ſunde og reene Fornuft, troe Gud og hans Naade vel, adlyd din Øvrighed og elſk dine Medmenneſker, endogſaa naar du af dem lider Uret, og for Alting hold, hvad du nu ſaa hellig har ſvoret, at tie, og aldrig fortael dig: elſk ogſaa alle andre Frimurere, og troe, at deres Orden er ſaa uſkyldig, ſom dette Skrift har overbeviiſt dig om, men befat dig ikke med andre, end diſſe dine egne Hemmeligheder.

Breslau. Die Lehre der heiligen Schrift von Hermann Daniel Hermes, Probſt zum heiligen Geiſt, Paſtor zu St Bernh. in Breslau und des evang. Stadtconſ Aſſeſſor. Erſter Theil. 1775. 6 Ark i 8vo. Diſſe Ark indbefatte et kort Foredrag af den Hellige Skrifts Læreſatzer, ſom høre til Troes-Lærdommen. Forfatteren har, ligeſom andre for ham har giort, bekient ſig af Bibelens eget Sprog, hvor det har ladet ſig giøre, ey alene fordi dette ſyntes ham at være det kraftigſte og naturligſte, men og fordi han til vore Tider har agtet det ſærdeles fornødent. Han har og troet,

troet, at juſt til vore Tider, da der bekiendtgiøres ſaa mang modſigende Meeninger i Religionen, kunde et ſaadant San hedens Foredrag, der overalt blev belagt med Bibelens Ord være af nogen Nytte, og maaſkee hiælpe mangen Læſer af the logiſke Skrifter, der nu ikke veed, hvorledes han er deran, t rette igien. Af alle diſſe Grunde, og i Beſynderlighed fori han gierne vilde være Folk af en ringe Kundſkab behiælpelig har han beſlittet ſig paa Korthed, og ganſke ſogt at undgaa det lærde theologiſke Sprog. Recenſenten misbilliger ligeſa lidet Forfatterens Abſigt, ſom det Middel, han har betien ſig af til ſammes Erlangelſe. Han bifalder gierne, hvad ha ſiger i Fortalen, og tilſtaaer, han i denne liden Bog har funde meget godt og bemærket mangt et Vink, ſom Hr. H. hiſt og he har givet. Det første Kapitel indbefatter den Lære om Gu og hans Kundſkab af Naturen og den Hellige Skrift. De andet Kapitel den Lære om Skabelſen. Herved noget or Guds Billede, hvilket efter nogles Meening blot ſkal have be ſtaaet i Herſkabet over Creaturerne. Forfatteren modſige med Rette. Havde Menneſket ikke været viis og hellig, ſa kunde Gud ikke have anbetroet ham Herredømmet over Creatu rene Det tredie Kapitel den Lære om Menneſkets nærvæ rende Stand. Til Arveſyndens Oplysning anføres de Or Rom. III. 10. o. f. Det fierde Kapitel indbefatter den Lære om Forſoningen, meget tydelig og vel foredragen. De femte Kapitel den Lære om Guds Naades Antagelſe i Chriſto Her tales om Naademidlerne, og altſaa og om Daaben og den hellige Nadvere. I Henſeende til den ſidſte ſøyer Forfatteren til: „Herved er Skriftemaalet en chriſtelig Brug; maaſke „ en Efterligning af Jeſu Samtale med ſine Diſcipler kort fø „ Nadverens Indſtydelſe Math. XXVI. 21. 22. Dett „ Diſciplernes lange Spørsmaal, Herre, er det mig? „ Var et mærkeligt Skriftemaal.“ End mere handles i dett Kapitel om Bønnens og gode Gierningers Øvelſe, om Om vendelſen og Troen o. ſ. v. Det ſiette Kapitel handler om den Hellig Aands Virkninger for at bringe Menneſkene til Om vendelſe og Troe, og at ſamle Jeſu Kirke. Det ſyvende Ka pitel indbefatter den Lære om de ſaa kaldte ſidſte Ting. —— Som ſagt, Bogen er vellykket til ſin Henſigt og fortiener Bie fald. Forfatteren har ikke blot uddraget den af andre theologi ſke Compendier, men ſelv tænkt derved, og indſtrøet mange

for-

fortræffelige Reflexioner, der give Anledning til Eftertanke. Han lover efter ſamme Methode ogſaa at udgive den Hellige Skriftes Sædelære.

Chemnitz. Auserleſene Anmerkungen der beſten alten und neuen Theologen zu genauer Beſtimmung der Begriffe in der dogmatiſchen Theologie, durch alle Artikel geſammlet von M. Caſpar Gottlob Langen, Pfarrern in Waldenburg. 1775. 274 S. i 8vo. Man lovede ſig af dette Skrift og efter Titelen ſaa meget mere Godt, ſom Forfatteren af ſine exegetiſke Forſøg er bekiendt for en vel ikke ulaſtelig dog opmærkſom og flittig Skriftforſker. Man havde altſaa ventet, at han ſkulde have ſammenlignet de ſædvanlige dogmatiſke Begreber med de bibelſke, nøyere beviist og udviklet det ſidſte og derefter rettet og beſtemt de første. Nu har man vel ikke ganſke fundet denne ſin Forventning opfyldt, men dog fundet mange gode, og for Begyndere i Theologien nyttige Ting ſamlede i denne Bog. Mange theologiſke Sætzer give Anledning til vrange Foreſtillinger, Misforſtand og unødige Stridigheder og Logomachier, fordi de bliver ikke beſtemt nok foredragne. For i nogen Maade at afhiælpe dette Onde har Forfatteren af flere anſeelige og formedelſt deres Nøyagtighed berømte Theologer ſammendraget ſaadanne Steder, hvori viſſe Begreber og Sætzer nøyere beſtemmes, end det ſkeer i de ſædvanlige Compendier. De Kilder han har øſt af, ere Chemnitius, Gerhard, Muſæus, Meisner, Fecht, Mosheim, Baumgarten og Erneſti, dog har han og, ſom han ſiger, laant noget lidet af Michaelis, Heilmann, Teller, Bahrdt, Zacharia, nemlig noget ſom man ikke holder for falſk. Havde det ikke været bedre, om Hr. L. mindre havde bekymret ſig om, hvad man holder for falſk? Af ovenanførte Navne-Fortegnelſe vil man allerede af ſig ſelv ſlutte, at Anmærkningerne maae være af forſkiællig Art og Godhed, og ſaaledes har man virkelig og ved nøyere Prøvelſe befundet dem. Mange Anmærkninger ønſkte man her ganſke borte, og mange ofte her ſamlede Beſtemmelſer behøvede nye Beſtemmelſe, om de ſkulde være rigtige og fuldkommen ſande for Er. §. 1. hedder det „ſaaſom „man og tilſkriver de gode og onde Engler en Theologie, „ſaa er ſamme i Almindelighed vanſkelig ret at beſkrive.“

Men

Men det er jo kun en ganske unødvendig og unyttig Grill at forestille sig Theologer iblandt Engler og Diævle. §. 2 Hedder det iblandt andet: „Den Hellig Aand giør Theolo „gernes Kundskab ey alene levende og kraftig, men og „visse Maader sand og rigtig, saasom han maae styrke den „blot naturlige Forstands Kræfter, for ret at satte Theo„logiens Begreber og Sætter," og §. 3. „Den gemeene „Mand kan man egentlig ikke tilskrive en Theologie, men „alene Religion og Troe." Imidlertid forekomme der dog ogsaa brugbare Anmærkninger i stør af Ernesti's Skrifter, som berettigede os til at anprise Begyndere Bogens Læsning. Det er og at rose, at Hr. L. ikke har sattet den Beslutning af disse Materialier at sammensætte et nyt Compendium, som vel mangen en maa have giort, der ikke har haft flere Materialier dertil.

Hamburg og Kiel. **Unterredungen mit der Jugend, von** Ernst Christian Trapp, **Rector der Schule zu Itzehoe.** 1775. 334 S. i 8vo. I disse Samtaler underholder Forfatteren sig med sine Disciples, snart over Dyder og Laster, snart over Ting som de har at øve i Ungdommen, og snart over Ting, som høre til de udvortes Sæder. Man føler det ved Læsningen, at alt er en Frugt af egen Drift og efter Omstændenes Anledning tænkende Siæl, og et af almindelig Kiærlighed til Dyd og Iver for Ungdommens Lykfalighed bestælet Hierte. Allevegne finder man og Kiendemærker af en ugemeen Duelighed til at forestille Ungdommen, hvad der maae være dem vigtigt til Lykfalighed fra den rette Synspunkt, og at giøre det forsamme interessant. Foredraget er, som Tingenes Forskiælligyed og det Forhold hvori Forfatteren staaer til sine Disciples, udfordret det, ligesaa mesterligt godt, som alt er skreven med en grammatikalisk Riatighed. Hvormeget han er i Stand til at lade de Skribentere, han forklarer, vederfares Ret, og rigtig at udvikle deres Tanker og Skiønheder, beviser fornemmelig den Forklaring af **Uzens** fortræffelige **Ode**, som bær Titel af **Theodicee.**

Halle. **Der Koran oder das Gesetz für die Moslemer durch Muhammed, den Sohn Abdall.** Nebst

Nebſt einigen feyerlichen koraniſchen Gebeten unmittelbar aus dem Arabiſchen überſetzt, mit Anmerkungen und einigen Denkwürdigkeiten aus der Geſchichte des Propheten und ſeiner Reformation herausgegeben von Friderich Eberhard Boyſen. Zweyte verbeſſerte Ausgabe. 1775. 1 Alph. 22 Ark. ſt. 8v. Det ſtore Biefald, hvormed denne Overſættelſe er bleven antagen, har foraarſaget dette andet forbedrede Oplag. Hr. Conſiſtorialraaden nævner i den nye Fortale forſkiellige Lærde og i det Arabiſke Sprog mægtige Mænd, i ſær Hr. D. Reiſche, ſom har været tilfreds med denne Overſættelſe. Imidlertid ſiger han ſelv, at en af Kritiken bearbeydet Udgave var fornøden til en troe og rigtig Overſættelſe af Koranen, men at ſamme formedelſt anførte Vanſkeligheder er ikke læt at haabe. Forreſten indbefatter Fortalen mangen nyttig og grundig til Koranens rette Forſtand henſigtende Anmærkning.

Frankfurt an der Oder. *Jo. Frid. Cartheuſer* diſſertationes nonnullæ Selectiores phyſ. chym. Ac. Med. varii argumenti poſt novam luſtrationem ad prelum revocatæ. 1775. 366 S. i 8vo. Under denne ſamme Titel har den berømte Forfatter allerede i forrige Aar udgivet en ligedan Samling af ſine Diſſertationer. Nærværende Samling indbefatter 14 Diſſertationer under følgende Opſkrifter: 1) De cinnabaris inertia medica: 2) De eximia myrrhæ genuinæ Virtute: 3) De recta motuum naturæ æſtimatione in morbis: 4) De oleo Kajaput: 5) De hydropthalmia: 6) De crocis Martialibus: 7) De morbis morborum remediis: 8) De Amylo: 9) De Suſurratione & tinnitu aurium: 10) De incommodis Senectutis: 11) De noxia retinendorum excretione & excernendorum retentione voluntaria: 12) De reſpiratione: 13) De Sale volatili oleoſo ſolido in oleis æthereis nonnunqvam reperto. 14) De remediis antiſepticis. Endſkiøndt Forfatteren i ſin Mat. Medica har benyttet ſig af mange ſine ældre Diſſertationer, ſaa er det dog behageligt, og har tillige ſin bekiendte Nytte, at kunne ſtudere en Skribent chronologiſk af ſine Skrifter, og i de første Skrifter ſelv igien at udfinde hans Hovedtanker. Adſkillige af Hr. Prof. ældre Diſſertationer har for længe ſiden ikke mere været at bekomme, og endogſaa nogle nyere ere kun lidet blevne bekiendte, ſaaſom den ſidſte om de Antiſeptiſke Midler, hvil-

hvilken kun faa Læſere tilforn vil have seet. Man har i den Henſeende Aarſag til at ønſke denne nyttige og brugbare Samlings Fortſættelſe med omtrykte Titelblade, for at underſkille det eene Bind af Samlingen fra det andet.

Lemgo. Provinzial-Briefe über die Sittenlehre und Politik der Jeſuiten, unter dem Namen Louis de Montalte an einem Provinzial, und an die ehrwürdigen Väter aus der Geſellſchaft geſchrieben von Blaſius Paſcal, aus dem Franzöſiſchen und Lateiniſchen überſetzt. Dritter und letzter Theil. 1775. 326 S. i 8vo. Saa megen Opſigt diſſe fortræffelige Paſcaliſke Breve have giort til ſin Tid, ſaa intereſſante kunne de endnu være i diſſe Tider, da i ſær de forrige Jeſuiter ved deres Skiæbne immer meer og meer har tildraget ſig almindelig Opmærkſomhed. Hvem der ikke kan læſe Originalen, vil vide Overſætteren Tak for ſin Møye. Hvad diſſe Breve handler om, ſom udgiøre dette ſidſte Bind, ere fornemmelig de Jeſuitiſke Grundſatzer om Mord og Bagtalelſe, og om de Spørsmaale, om der ved Janſenismus er opkommen noget Kiætterie i Staten, og om Pavens og Kirkeforſamlingernes Anſeelſe, naar de fælde Dom over virkelig Factis, ere ubedragelige. Diſſe Breves Frihed og Grundighed fortiener endnu immer den ſamme overordentlige Roes, hvormed de allerede for 100 Aar ſiden ere blevne belagte.

AVERTISSEMENT.

Virorum Eruditorum deſiderio & exſpectationi, qvibus a pluribus annis erga novam eamqve auctiorem magisqve emendatam editionem Operum B. FLACCI ALBINI seu ALCUINI, Magni Regis & Imperatoris Caroli Præceptoris, tenentur, ſatisfacturus, eosdem certiores reddo, Illuſtriſſimum S. R. I. Principem & Abbatem San-Emmeramenſem novæ huic collectioni, altera D. Qvercetani dimidia parte auctiori, variisqve animadverſionibus, Notis, Diſſertationibusqve illuſtratæ, ultimam demum adpoſuiſſe manum: a me vero operi huic imprimendo, tantum jam datum fuiſſe, ut illud circa finem Menſis Maji, currentis anni, typis meis abſolvi poſſit. Cum argumentum partitioqve totius Operis ex ejusdem

Con-

Conspectu, jam aliqvot abhinc annis publicato, satis pateat, ea tantum Opuscula hic repetenda censui, qvæ noviter ex pluribus Bibliothecis detecta, & priori editioni addita fuerunt; qvorum Indicem hic subjicio.

Inter Genuina.

1) Epistolæ qvinqvaginta, noviter detectæ in *Bibl. Harlejana in Anglia.*
2) Hymnus vetus de xv Psalmis Grad. *Ex Codd. MSs.*
3) Compendium in Cantica Canticorum. *Ex Editione D. Patritii Junii.*
4) Interpretationes nominum hebraicorum Progenitorum Christi. *Ex Cod. MS. S. Emmerami.*
5) Tractatus super Epistolas S. Pauli Apostoli ad Titum, Philemonem, & Hebræos. *Ex Cod. MS. Einsidlensi.*
6) Libellus de Processione Spiritus sancti, ad Carolum M. *Ex Cod. MS. Laudunensi.*
7) Libellus adversus hæresin Felicis, ad Monachos Gothiæ. *Ex Cod. Vat.*
8) Epistola nova ad Felicem hæreticum. *Ex Cod. MS. Salisburgensi.*
9) Dissertationes duæ, una historica; altera historico-dogmatica de dogmate Adoptianorum.
10) Carmina qvædam partim noviter detecta, partim Alcuino vindicata.
11) Opusculum de Orthographia. *Ex Codd. MSs.*
12) De cursu & saltu Lunæ & Bissexto. *Ex Codd, MSs. Bibl. Vaticana.*

Inter Dubia.

13) D. Mabillonii disqvisitio de Confessione Fidei Alcuini.
14) Albini Confessio fidei, a *D Chiffletio edita.*
15) Disputatio puerorum &c. *ex MS. Salisburgensi.*
16) Propositiones ad acuendos juvenes. *Ex MS. divitis Augiæ.*
17) Carmina varia, partim noviter detecta, & cum aliis ad dubia rejecta.

Inter Supposita.

18) Amalarii Archiepiscopi Trevirensis Epistola de ceremoniis Baptismi ad Carolum & hujus ad illum: aliæ Amalarii ad Petrum Nonantulæ Abbatem, & hujus ad illum cum versibus marinis. *Ex Cod. MS. Tigurino.*

19) Adſonis Abbatis Dervenſis libellus de Anti-Chriſto *Ex Codd. MSs. & editis.*

In Appendice I.

20) Epiſtolæ tres Angilberti Abbatia Centulenſis. *E Cod. Salisburgenſi.*

In Appendice II.

21) Epiſtolæ Epiſcoporum Hiſpaniæ, Elipanto adhæren tium ad Carolum M. & Epiſcopos Galliæ &c. *e Cod. MS. Toletano.*

22) Excerpta hiſtorica ex Libris Etherii & Beati, ad verſus Elipantum. *Ex edit.*

23) Gregorii Majanſii generoſi Valentini Epiſtolæ, Act & Scripta Elipanti illuſtrantes.

24) Candidus de Imagine Dei. *Ex Cod. MS. Salisburgenſi*

In Appendice III.

25) Notitia Eccleſiarum Urbis Romæ. *Ex Cod. MS. Sa lisburgenſi.*

29) Alexandri Regis Macedonum & Dindimi Bragma norum Regis per literas pulcherrima collatio, *e Cod. MS. Milleſtatenſi.* Cum eruditis animadverſio nibus D. Georgii Henrici Martini.

27) Addita qvædam, ſuppleta & correcta. *Ex Cod. MS Collegii S. Pauli Ratisbonæ ſeritus detecto.*

Totum Opus duobus Tomis in Folio, ut vocant comprehenditur, octodecim Alphabeta, demptis Præfa tionibus, continentibus. Papyrus major, munda & al ba; characteres nitidi ſunt, qvibus etiam ab aliqvot fi guris æri artificioſe inciſis ornamentum accedit. Exem plaria ſingula apud me proſtant pretio 18 florenorum currentis apud nos Monetæ. Cum DD. Bibliopolis ea mihi ratio erit, qva parti utriqve noſtrum, permutatio ne aliorum ſelectorum librorum, conſuli poſſit.

Datum Ratisbonæ ad S. Emmeramum die 24 Martii 1777. Joannes Michael Englerth, auli cus & epiſcopalis Typographus.

NB. I Kiøbenhavn kan ſamme bekommes hos Bog handler Junge i Store Færgeſtræde No. 37.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 37.

Kiøbenhavnſke
Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 11te Septbr. 1777.

Kiøbenhavn. Specimen ſecundum Exercitationum criticarum in verſionem LXX. Interpretum ex Philone. Præmiſſa eſt Diſſertatio ſiſtens obſervationes ad illuſtrandam doctrinam de Canone veteris Teſtamenti ex Philone. Acceſſit Sylloge lectionum variantium textus τῶν ὁ ex Editionibus complutenſi, Aldina, Romana & Grabiana. Pro Stipendio Collegii Medicei publico Eruditorum examini ſubmittit *Claudius Frees Hornemann.* 1776. ſt. 8vo. I Aaret 1773. udkom den første Deel af diſſe kritiſke Øvelſer, ſom findes anført i No. 6. 1774. af diſſe Efterretninger. Forfatterens Hensigt og Plan er der forklaret, og Nytten af diſſe hans kritiſke Sammenligninger tillige viiſt ſaaledes, ſom den af ham ſelv er foreſtillet. Det er og der bleven erindret, hvad han ſelv erkiendte for en Feyl, allerede ſrend han var kommen til Ende med den første Deel, at han nemlig derudi havde fulgt Ordenen af Philons Bøger. Denne Feyl har han nu rettet her i det andet Prøveſtykke, og fulgt Ordenen i de bibelſke Bøger. Dernæſt har han ogſaa anført de 70 Fortolkeres Ord, ſom af Philo ſkulle bekomme nogen kritiſk Oplysning, og ſiden derpaa alle de Philons Ord hele og holdne, ſom kunde bidrage noget til en Læſemaades endten Bekræftelſe eller Rettelſe, dog uden latinſk Overſættelſe, der deels ikke var ſaa meget fornøden, deels vilde have bleven ham for bekoſtelig. Recenſenten erkiender her

endnu, ligeſom der, Forfatterens megen Flid og ſaa vel ri
tige, ſom ſkarpſindige Critik, og der imidler endnu med Ti
lid til Læſerens egen Erfaring, da det ellers vel var ham mu
ligt at godtgiøre denne ſin Erkiendelſe med flere ſaadanne
Exempler, ſom det ved Gen. VI. 2. der betræffer den Philon
ſke Læſemaade, οἱ ἀγγελοι Θεȣ̃, i Stedet for den i de 7
Fortolkeres Text, οἱ υἱοι Θεȣ̃, der ſvarer til den Hebraiſt
Læſemaade, derſom han troede, at man burde være ligeſa
omhyggelig og overflødig for at beviſe ſine roſende, ſom dan
lende Domme. Han vil altſaa fornemmelig og kun i Almin
delighed angive Indholdet af nærværende Skrift, der egentli
er at anſee ſom en Samling af flere vel beſkrevne dog ſærſki
te Stykker. —— Først Obſervationes ad illuſtrationem
Doctrinæ de Canone veteris Teſtamenti ex Philone. De
var i Begyndelſen Forfatterens Forſæt, at fortſætte diſſe ſin
kritiſke Øvelſer med en forudſkikket Afhandling om den ſæ
ſkiællige Nytte af Philons Skrifter i det theologiſke Stu
dium. Men ſom han foreſtillede ſig, at denne Afhandlin
vilde blive for lang, beſluttede han at deele den i flere korter
af hvilke hver i ſær ſkulde vise hver en enkelt Nytte. Her e
nu den første, ſom egentlig betræffer en lærd Controverſe me
Hr. D. Semler over denne hans Paaſtand, at de græſke Jø
der har haft en langt anden og større Canon af det Gaml
Teſtamentes Bøger end de Hebraiſke, og ſkal nu Philo
her giøre den første Tieneſte til denne Stridigheds Afgiørel
og den hellige Canons rigtige Bedømmelſe. Var den Sem
leriſke Paaſtand grundet, da kunde der ey alene fra den Ph
louiſke, det er den græſke Jødiſke Canon, ikke giøres nogen Slu
ning, men ogſaa det Argument af Chriſti og Apoſtlerne
Vidnesbyrd for det Gamle Teſtaments Canons Guddomm
lighed vilde tabe meget af Vished og Styrke, da man jo i ſa
Fald ikke kunde vide, hvilken Canon, den Græſke eller H
braiſke, de havde erklæret ſig for, og de derfor i det Nye T
ſtamente forekommende Vidnesbyrd kunde ligeſaa vel forſtaae
om den første, ſom om den ſidſte, ſaa meget lættere, ſo
Forfatterne af det Nye Teſtamentes Skrifter allevegne i d
bibelſke Steders Anførelſe af det Gamle Teſtamentes Bøge
har fulgt den allevegne af de græſke Jøder offentlig antagn
70 Fortolkeres Overſættelſe. Allerede nok for at indſee
hvo

vor berydelig den Semleriſke Paaſtand er, for ey at lade en gaae ſaa upaatalt og uprøvet af. Virkelig har Forfatteren med meget ſandſynlige Grunde viſt dens Ugrund. Hovedſummen deraf er, at de græſke og hebraiſke Jøder har iedſe regnet ſig for eet og ſamme Folk, der havde en fælles Hovedſtad, een fælles GUd at dyrke, i eet og ſamme Tempel, hvor de første og kom for at bede og ofre, og ſiges ingenſteds hos Philo at have haft, hvad ſom efter alt det forudſatte heller ikke var at formode, andre Bøger til Forſkrift, hvorefter at dyrke ham, da hverken de græſke Jøder ſkulde have vovet nogen Forandring med eller Tillæg til den vedtagne Jødiſke Canon, ey heller de nidkiære Hebræer i ſaa Fald tilladt dem nogen Samqvem med ſig i fælles Gudsdyrkelſe, naar de ſelv ved en fremmed og langt anden Canon havde aſſondret ſig fra den Jødiſke Kirkes Samfund. Rimeligen venter man, at ogſaa Semlers Grunde for denne hans Paaſtand herved ere tagne i Betragtning. Viſſelig burde de. Men til Uhald ſkal Semler ey have andet end ſin egen og Mosheims Autoritet til Grund for ſin Meening. Ogſaa denne Grund er bleven underkaſtet Forfatterens kritiſke Prøvelſe. Af alt hvad Recenſenten har kundet ſkiønne, ſeer han ikke rettere, end at jo den Mosheimiſke eller Semleriſke Slutning, hvilken Autor man nu vil opnævne den efter, rigtig nok af Forfatteren er igiendreven, ſom en Slutning af ingen tilſtrækkelig Vished; men ikke deſto mindre troer han, at en Semler i ſamme Slutning, ſom i en ey urimelig Formodning a poſteriori, fortiener at undſkyldes, Vor chriſtelige Religions-Sect er en Green af den jødiſke: Vi have antaget den ſamme Canon, ſom den gamle jødiſke Kirke har aret, ſom guddommelig, altſaa paa dens Autoritet, ſtadfæſtet med Chriſti og Apoſtlernes Vidnesbyrd: Nu har nogle gamle Chriſtne-Meenigheder ogſaa antaget de ſaa kaldte Apokryphiſke Bøger for guddommelige og canoniſke: hvor læt nu den Formodning, at de maa have haft nogen Grund for ſig dertil i en Ærbødighed, ſom de græſke Jøder kan have haft for diſſe Bøger lige med de andre, og derudi ſaa meget lættere fulgt deres Autoritet, ſom Chriſtus og Apoſtlerne i deres Vidnesbyrd ey har erklæret ſig for noget vis og beſtemt Antal af enkelte Bøger. Man ſlutter jo ſaa formodningsviis fra en lignende Følge til en lignende Aarſag, men ſkulde viſt feyle meget,

om man vilde prange med ſaadan Formodning, ſom et afgiø rende Beviis, og for ſaa vidt maa man vel give Forfatteren Ret imod Semler. De Mosheims Ord, ſom Hr. Semler har ſøgt Medhold udi, lyde ſaaledes: Iciendum eſt hoſce omnes libros (apocryphos) in Ægypto exarato eſſe a Judæis Helleniſtis: Hinc patet, Judæos hebraic loqventes *hoſce non approbaſſe libros, ſed modo Græcos in Ægypto degentes.* Recenſenten maa bekiende, at det Udtryk approbare libros, brugt om en hebraiſk Jøde, ſynes ham knap at kunne forſtaaes uden i den beſynderlig beſtemte Meening at erkiende for canoniſk. Thi det galt her iblandt Jøder ey om et almindeligt Biefald, og hvor kunde vel og hebræiſke Jøder forkaſte de Apokryphiſke i en ſaa almindelig Meening ſom Bøger, de ikke erkiendte for gode og nyttige? Naar man da med Forfatteren forudſætter den beſtemteſte Meening af approbare libros, ſom i en Tale om Jøder, dog ikke med Forfatteren, ſom blot Hypotheſe, men ſom virkelig efter ſunde Fortolkning den rimeligſte, hvorfor ſkulde da de modſatte Ord, ſed modo græcos in Ægypto degentes, ikke ogſaa have den modſatte beſtemteſte Meening, nemlig at de græſke Jøder i Ægypten har erkiendt diſſe Bøger for Canoniſke? og med hvad Grund kan man vel paaſtaae, at diſſe ſidſte Mosheims Ord alene ſkulde være, ſom Forfatteren ſiger, obiter tantum atqve ως εν παροδω dicta, uden derved at give ſig en Semler alt for meget blot? Men viſſelig maa man vel i Hovedſagen lade Forfatteren have Ret, kun at man i Medhold af en Semler maatte ſige ſaa meget, at Mosheim ſnarere kan ſiges at have forført ham, end han kan ſiges at have misbrugt Mosheims Ord. Men Forfatteren ſynes derimod ret vel at have kuldkaſtet det Medhold, Semler har ſøgt i Philons eget ſkiønt af ham ſelv ubenævnte og ubeſtemte Vidnesbyrd om nogle andre Skrifter, ſom de jødiſke Eſſæner ſkulde have haft, i det han har anført de Steder, ſom Semler efter al Formodning kan have meent, og viiſt, at de deels handle ey om Eſſæner, men Therapenter, deels meget mere beviſe det Modſatte af Hr. Semlers Paaſtand. Det kommer nu vel an derpaa, at han og har troffet ret, men Semler er aldrig derudi at undſkylde, at han ey har anført det Sted, han har beraabt ſig paa. Kort, det hele Semleriſke Argument, om det og ſaa kan kaldes, har For-

fat.

fatterens kritiske Pen, det kan ikke nægtes, ganske ruineret. Herefter har Forfatteren søgt at bevise af Philons Skrifter det Modsatte af Hr. Semlers Paastand. Til den Ende haver han først vist, at Philon ey har anført en eeneste Apokryphisk Bog, end sige som guddommelig, og denne Philons Taushed troer han allerede at kunne tiene til Bekræftelse for sin modsatte Meening. Dernæst har han herefter leveret en Fortegnelse paa alle de Bøger, som Philon har erkiendt for guddommelige, og har for det første afhørt hans Vidnesbyrd om de 5 Mosis Bøger, saa vel i Almindelighed, som om hver Bog i sær. Derpaa følge hans Vidnesbyrd om de andre det Gamle Testaments bibelske Bøgers Guddommelighed efter deres Orden. Saa en Fortegnelse paa dem, han vel har anført, men ey udtrykkelig erklæret for guddommelige, hvilke ere Dommernes og Jobs Bog: hvilken Mangel af udtrykkelig Erklæring er dog intet Beviis imod deres Guddommelighed og Philons Erkiendelse, da det er Bøger, om hvilke man ellers veed, at de har været antagne i de hebræiske Jøders Canon. Prædikerens Bog, Krønikernes, Jeremiæ Beklagelses, Ezechiels, Daniels, Esthers, Høysangens Bøger, ere de, om hvilke Philon endten ganske har tiet eller ikke udtrykkelig mældet: hvoraf dog ikke følger, at han derfor ey har erkiendt dem for guddommelige, ligesom og Forf., ikke vil paastaae, at deres blotte Anførelse gav noget Beviis for denne hans Erkiendelse, og meer end blot Formodning derfor, siden de dog vare antagne derfor af de hebræiske Jøder, hvis hele Religion han og de andre græske Jøder bekiendte sig til. Herpaa anstilles nu en Sammenligning mellem de Bøger Philon dels har nævnet, dels erkiendt for guddommelige, og de hebræiske Jøders Canon hos Josephus, hvoraf man seer, at de græske Jøder har ikke haft flere Bøger i deres Canon end de hebræiske, men snarere færre, naar man maatte slutte blot af Philons Taushed om Esthers og Høysangens Bog, som dog formodes at have haft Sted i de hebræiske Jøders Canon. Tilsidst forklares Philons Begreb saa vel om en Prophet, som om den ham tillagde guddommelige Indspiration, alt efter de Udtryk og Talemaader, Philon selv derom har brugt: ex quibus perspicuum est, Prophetam *Philoni* esse hominem, inspiratione vere divina præditum, vi cujus non solum futura contingentia in

certum tempus, qvoad minimas qvoqve circumſtantias accurate prædicere, ſed qvoqve homines dogmata atqv præcepta divina edocere qveat: inſpirationem vero divinam ex mente *Philonis* conſiſtere in actione divina ſupernaturali, qva Deus, certo tempore, non tantum in mente hominis inſpirati immediate producit notiones rerum qvas cogitat, ſed etiam in os ejus verba indit, qvibus notiones ſuas exprimit; ita ut *Deus* ipſe ſit, qvi mentem hominis inſpirati, in ideis formandis, atqve os ejus in verbis efferendis, ad voluntatem ſuam perpetuo dirigit —— Nu følger ſom et andet Stykke af Skriftet: Exercitationum criticarum in verſionem LXX. interpretum ex Philone Specimen ſecundum, hvorom alt i Begyndelſen e mældt. Dertil er føyet et Index locorum Scripturæ ſacræ a Philone citatorum, der gaaer ligeſaa vidt ſom Specimen kun til det 10de Kapitel af Geneſis medindbefattet. —— Til ſidſt Sylloge lectionum variantium textus τῶν ο ex Editionibus Complutenſi, Romana, Aldina, & Grabiana Det er de fire bekiendte bedſte Udgaver, hvortil man har bedient ſig af Haandſkrifterne. En Samling af deres forandrlige Læſemaader vilde altſaa være vigtig. Vel findes de allerede Samlinger deraf, deels i Bibliorum Polyglottorum Londinenſium Tom. VI., deels i den nye Vooſiſke efterden Romerſke aftrykte Udgave. Men ſom Forfatteren har befundet i dem adſkillige Feyl paa ſaa mange Steder, ſom han i ſin paralleliſke Samling har betegnet med en Stierne ſaa troede han ikke, denne ſkulde være forgiæves eller overflødig, med en derhos ſaa fordeelagtig Indretning ved Afdeeling i fire Columner, efter de fire forbemældte Udgaver, ſom giver Læſeren en let Udſigt over alle deres Forſkiellighed er Textens Læsning. Samlingen ſtrækker ſig over de 25 Kapitler af Geneſis, og Hr. Forfatteren havde vel ønſket, at han for Slægtſkabs Skyld kunde have ſtrakt ſit Specimen lige vidt med denne Samling, niſi invitum coegiſſet mutare mentem dura neceſſitas. Nu da denne neceſſitas vel er hævet tør man vel ogſaa vente, hvad man har ſaa god Grund til at ønſke, at Hr. Forfatteren vil fortſætte lige til Maalet den ſaa vel begyndte Løb.

Tron

Tronhiem. Den Fredelighed, som gior en Kongeslægt lyksalig, foreſtillet i en offentlig Tale til Erindring af Hans Kongelige Høyheds Arve-Prints Friderichs høye Formæhling den 21de Octobr. 1774. for det Kongelige Norske Videnskabers Sælskab af Ole Irgens. 1775. 32 S. i 8vo. Fred er til alle Tider agtet for et stort Gode. Det Ord Fred, som en Hovedsum af al Slags Velstand og Lyksalighed, var brugelig i de gamle Østlænderes Hilsener, og bliver og saaledes brugt i Bibelen. Fred kalder Forfatteren Enighed med andre til at befordre fælles Lyksalighed, og Fredelighed den bestandige Tilbøyelighed til Fred, det er, til Enighed og Samdrægtighed i det Gode. De Ufredelige selv kan ikke nægte denne Dyds høyeste Fornødenhed. Selv Røvere maa beflitte sig paa en vis Enighed og Samdrægtighed, men som dog ikke fortiener Fredens ædle Navn, saasom disses Enighed gaaer kun ud paa at giøre sig selv og andre ulyksalige. Men saa vigtig og fornøden denne Dyd er, saa vanskelig og rar er den i en syndig Verden. Ingen forbindes meer til Fredelighedens høye Pligt, end Fyrster og Regentere, paa hvis Fredelighed saa manges Liv og Velfærd beroer. Den er deres Prydelse, deres høyeste og sande Ære. Den i fornødne Tilfælde modige Tapperhed og strænge Retfærdighed strider slet ikke mod den Fredelighed, de ellers ere forpligtede til. Af den Fyrste, som ey holder Fred med Gud, sin allerhøyeste Overherre, kan Ligemænd eller Undermænd ingen Fredelighed vente. „Fredelighed mod Gud og Religionen maa være Grun„den og Hovedfilden til al anden Fredelighed, som ellers er „og bliver en bedragelig Maske, en listig Snare for God„troenheden. En i vore Tider for Europa fast almindelig „Plage er den ynkelige og sørgelige Vrimmel af Statsmænd, „som ideligen prale med nye Planer til Statens Forbedring, „men med et Hierte fuldt af Foragt og Ligegyldighed for al „Religion. Disse raabe høytigen og fast uden Ophør om „en Fredelighed mod Religionen under Tolerances glimrende „Titel. Samme skal bestaae i at unde ikke alene alle Reli„gioner lige Fred og Frihed, men og dem tillige, som søge „en Ære i at nægte og foragte al Religion.“ (Disse vare da de groveste Atheister og ingen uden lige atheistiskfindede Statsmænd skulde ville have dem beskyttede lige med andre

Borgere i Staten). „Den for det frækkeſte Fritænkeri „ aabnede Dør ſkal aabne en nye Gienvey til Indſigters, „ Folkemængdens og anden Lykſaligheds Forøgelſe, ja nogle „ tør foregive, at Sædernes Forbedring endog derved ſkulde „ udvirkes. Fredens Gud, ſom ſelv har forbudet at paa„ tvinge noget Menneſke ſin Dyrkelſe ved voldſomme Mid„ler, indrettede dog ſaaledes den Iſraelitiſke Stat, at in„ gen anden offentlig Dyrkelſe i ſamme ſkulde taales, end „ den han ſelv havde paabudet. I vide ſelv, Høyſtærede! „ hvor alvorligen dette Folk blev advaret, truet og ſtraffet, „ naar det tillod og indførte nogen fremmed offentlig Dyr„ kelſe. Jeroboams Synd anføres ſom uforglemmelig. „ Men vore nye Stats-Lygtemænd ere farlige Veyviſere. „ Deres ſminkede Fredelighed ſigter til det, de ønſke, at „ bringe al Religion i Foragt; naar de Regierendes Nidkiær„ hed bliver en Statsfeyl, og deres Lunkenhed og Koldſin„ dighed derimod en nyttig og vigtig Stats-Maxime. I „ den verdslige Stat bliver det en ligeſaa taabelig, ſom ſka„ delig Fredelighed, at forunde enhver Frihed at tale og ſkri„ ve om den høyeſte Regents Rettigheder, Indretninger og „ Love efter egne Indfald og uden Undſeelſe. Men dette er „ af lige Beſkaffenhed i Guds Kirkes Stat, naar Dørren „ aabnes for de Forførende, oplades den jo til Kiv, Ueenig„ hed og Splidagtigheder. Kirkens Fosterfædre udvise ſig „ mod Guds Huus og Kirke derved i Sandhed fredelige, „ naar de i den ſamme haandhæve Eenighed, og med mue„ ligſte Flid forekomme Splid og Uſamdrægtighed formedelſt „ Kiv om de allertydeligſte og vigtigſte Sandheder, alene „ fordi ſamme ere ubehagelige eller ældgamle. Aldrig har „ endnu nogen driſtet ſig til at anprise Tolerancen mod dem, „ ſom ſpotte de jordiſke Guder, og dog ſkulde det være den „ fredelige Regents Pligt, at give den allerhøyeſte Guds „ Navn i hans Aabenbaring til Priis for enhver Spotter.“ Forfatteren er i ſær nidkiær over denne Punkt, og det med Ret imod Spottere. Adſkilte Stater kan ey beſtaae uden ved Fred. Guds Folk maatte ingen Krig begynde under Freds Tilbud. Gode Regenteres Fredelighed mod Undersaatter beſtaaer og deels i Lovenes Haandhævelſe, deels i Skaansomhed med Byrders Paalæggelſe. Fredelige Regentere kan med Ret kaldes Jordens Guder. Fred i Kongeſlægternes egne Fami-

lier

lier skaffer dem indvortes Lyksalighed og udvortes Høyagtelse. Ved disse Hoved-Tankers videre Udførelse, i en Tale om den ædelste og frugtbareste Materie, har Forfatteren banet sig Veyen til endelig at mælde om den Høytidelighed, som var hans Anledning.

Leipzig. Joh. Georg Walchs philosophisches Lexicon, worin die in allen Theilen der Philosophie vorkommende Materien und Kunstwörter erkläret, aus der Historie erläutert, die Streitigkeiten der ältern und neuern Philosophen erzählet, beurtheilet und die dahin gehörige Schriften angeführet werden, mit vielen neuen zusätzen und Artikeln vermehrt und bis auf gegenwärtige Zeiten fortgesetzt wie auch mit einer kurzen critischen Geschichte der Philosophie aus dem Brukerischen grossen Werke versehn von Justus Christian Hennings, vierte Auflage in zween Theilen. Der erste Theil. 4 Alph. 5 A. 2 Th. 3 Alph. Med. 8vo. 1775. Dette den Sal. Walchs Arbeyde er nokſom bekiendt, saa det er overflødigt at sige noget mere derom. At jo Bogen til den Tid, da den første Gang kom for Lyset, giorde megen Tieneste, derom er ingen Tvil. Men siden den Tid har den tydske Philosophie saa meget forandret sig til sin Fordeel, der ere blevne giorte saa mange vigtige Tilsatzer af indenlandske og udenlandske Tænkere, man har anvendt saa megen Møye for at adskille Avnerne fra det gode Korn, og endelig i den philosophiske Læremaade selv er man afvegen saavidt fra den da herskende Methode, at en saadan Bog nødvendig maatte deels omarbeydes, deels forøges, om den nu omstunder skulde finde Kiøbere. Dette møysommelige Arbeyde har den lærde Hr. Hofraad Hennings paataget sig, saavidt Forfatterens Villie, fra hvilken man ikke kunde vige, tillod det. Den Sal. W. havde forlangt, at i denne nye Udgave slet intet maatte forandres, uden nogle af de undværligste Artikler, saasom Thee, Kaffe, Justitzraad ꝛc. som med hans Tilladelse maatte udelades. Hr. H. maatte altsaa indskrænke sin Flid blot til Forøgelser, samt tilføyede Rettelser og Igiendrivelser. Man kan derfor ikke lægge ham til Last, at her endnu forekomme mange Artikler, som

vel ingen endnu ſkulde ſøge i et philoſophiſk Lexicon for Ex. Achat, Ceder, Flyvekunſt o. a. ſl. Fremdeles, at mange Artikler ere i Forhold mod deres Nytte alt for vidtløftige eller for vore Tider alt for ſcholaſtiſk udførte. Endelig at her forekommer en Mængde for nærværende Tid unyttige Citationer af Skrifter, der endten ere ubekiendte, eller ikke saa let at bekomme, eller og slette. Hvad Hr. H. i disse Omſtænde har kundet udrettet, det har han med Flid og troeligen giort. Først ere overalt mange nye Artikler tilkomne. De, der i de tre første Bogstaver ganske tilhøre Hr. H. ere: Abbitte, Abentheur, Abführungen, Abgang, Abgewöhnen, Abgrund, Abgunſt, Abortus, Abrogiren, Abſurd, Abtragthun, Abtrünnig, Academia, Accord, Accreſcendi Jus, Achtserklärung, Acquiſition, Actio in Diſtans, Adamsapfel, Adeptus, Aehnlichkeit, Aequator, Aequilibrum, Aequinoctial-Punkt, Aeſthetik, Aſtergeburt, Alternativ, Anagramma, Anbetung, Anemometer, Anhängen, Anmaſſen, Anthropomorphismus, Anzeigung, Apathia, Appellation, Aräometer, Argument, Arſenic, Asbeſt, Aſpekten, Auctor, Auctorität, Auflöſung, Aufwand, Aurum fulminans, Ausartung, Aus- und Einfuhr der Waaren, Automaton, Autonomie, Balſam, Balſamirung der Leichname, Banqverout, Bathologie, Baukunſt, Bauer, Beglaubigungs Schreibung, Begräbniß, Bekümmerniß, Beobachtung, Bequemlichkeit des Lebens, Betrübniß, Bevölkerung, Beyfall, Bitte, Blätter, Blindheit, Blödſinn, Blutregen, Blutſchuld, Bologneſerflaſchen, Brachmanes, Brennpunkt, Brennweite, Calculus Minervæ, Centralkraft, Ceſſio nominis, Charges des Affaires, Chikanen, Credit, Chryſolith, Chryſopoeia Colliſio, Comödie, Concubinat, Conſolidatio, Contagium, Continuum, Contraſt, Cultur, Cynici, Cyrenaici. Man mærker ſtrax, at Hr. H. har fundet ſig beføyet til ey at afvige alt for meget fra ſin Forfatters Plan, og for at iagttage en vis Eensformighed ligeledes tilføyet mange Artikler, ſom ellers ikke kunde have fundet Sted. Desuden har Hr. H. giort Anhænge til de fleſte Walchiſke Artikler, hvoraf hans Be-

læ-

læsenhed og Skiønsomhed overalt fremskinner. Han har og overalt betient sig af de nyeste og bedste Skrifter, der og ere anpriste til videre Eftersyn.

Berlin. *Sur le Patriotisme, considerè comme objet d'education dans les etats Monarchiques.* Discours de reception prononcé dans l'academie regale des sciences & belles lettres, par *Charles Abraham B. de Zedlitz, Miniſtre d'Etat du Roi.* Avec la Reponſe du Secretaire perpetuel de l'Academie le Conſeiller prive *Formey.* 1776. 6 A. st. 4. En levende Tilbøyelighed til det Sælskabs Love, Sæder, Forordninger, Fordeele og Nøes, i hvilket man lever, udgiør det patriotiske Sindelag. Den er en Lidenskab, og kan ligesom Kiærligheden blive Kilden til store Dyder, saasom Lydighed, Virksomhed, Selvfornægtelse, Lyksalighed og den reeneste Sindsfornøyelse, men og til skrækkelige Laster, saasom Ufordragelighed og Grusomhed. Den kan finde Sted allevegne, hvor der er et Sælskab. Men her tales i Besynderlighed om det roesværdige patriotiske Sindelag, som kan finde Sted i en monarchisk Stat. Montesquieu siger, at i en Monarchisk Stat er Æren Borgernes Drivefiær. Men det er bedre, at sætte sand Dyd i Stedet for samme. Denne kan og blive ophidset ved Lidenskab, men den maae regiere og bemaadige samme. I et velindrettet Monarchies roelige Tilstand, er det patriotiske Sindelag en mild og sagtmodig Lidenskab. Republikaneren opofrer kun en liden Deel af sin naturlige Frihed, han forbeholder sig de vigtigste Rettigheder, en indskrænket Eyedoms og Selvforsvarelses Ret. Han tager umiddelbar Deel i alt hvad Staten tager Deel i. Borgeren derimod i en monarchisk Stat, venter af den, hvilken han har overladt en Deel af sin Frihed og Rettighed, Sikkerhed for sit Liv, sin Familie og sin Lykke. Han forlader sig paa den, som vil gaae den Fare i Møde, han har at befrygte, eller som han vil afvende. Alt hvad man venter af ham, er dette, at han ikke lægger sin Beskytters og Forsvarers Virksomhed nogen Forhindring i Veyen. Han anseer alt hvad der tildrager sig i Staten, som Landmanden anseer et Uveyr, der nærmer sig. Denne bemærker med Uroe, at det trækker over hans Naboes Eyedom, men han forlader sig paa den, som regierer Tordenveyret, og alene da, naar han

seer

ſeer Luen at raſe i Egnen, eller naar Øvrighedens Befaling, og den Overbeviisning, at han kan giøre noget nyttig Tieneſte, paalægger ham at beviſe Hiælp, ſaa anvender han alle ſine Kræfter for at afvende Ulykken. Hans Tillid til hans Herre, og til dem, der betræde hans Sted, den Erkiendtlighed for Sikkerheden, han glæder ſig ved, den frie Lydighed imod ſammes Befaling, den Underkaſtelſe under den Skiæbne, ſom de offentlige Love og Forordninger paadrage ham, Virkſomheden i den Virkningskreds, i hvilken han er bleven forſat, alt dette udgiør en ægte Patriots Sindelag i en Monarchiſk Stat. —— Det maae være Landsherren en høyſt magtpaaliggende Sag, at han ſøger at udbrede denne patriotiſke Tænkemaade. Men er dette og vel nødvendigt? Er det ikke nok at Landsherren regierer Staten efter ſammes Forfatning? Vanen vil giøre Underſaatterne deres Tilſtand først taalelig, og ſiden behagelig. Regierings-Magten vil betage dem den Magt, at ſkade Staten ved Heden af en forſængelig Enthuſiasmus. Man vil adlyde Landsherren og Underſaatterne ville være lykkelige, uden at man havde nødig at giøre ſaa mange Forberedelſer. Diſſe ere afſkyelige Grundſætninger, efter hvilke en god Fyrſte aldrig vil beherſke ſit Folk. Han vil herſke over Mennesker, ſom adlyde ham af Tilbøyelighed, og tiene ham af Erkiendtlighed. Men da i de Monarchiſke Stater de fleſte Indvaanere ere ligegyldige mod det almindelige Bedſte, dovne i Henſeende til hvad dem ey umiddelbar angaaer, og Originaler af de ſatyriſke Billeder, hvilke de nyere Republikaner ſkildre; ſaa maae den patriotiſke Tænkemaade indgydes dem, man maae lære dem ſamme, ligeſom man lærer dem Religionen. Den Monarchiſke Regiering er i det lidet, hvad Verdens Regiering er i det Store. En faſtſat Plan, giort af det høyeſte Væſen, fuldført ved de underdanige, med Vidsdom forbundne og med Regelmæſſighed i Bevægning ſatte Kræfter, hvilke virke efter almindelige Love til det Heles Bedſte, dette er Forſynets Regiment, og dette ligner den Monarchiſke Regiering. Religionens Lærer og det patriotiſke Sindelavs Lærer, have de ſamme Pligter at tage i Agt, og de maae ogſaa underſtøtte hinanden. Hvem der troer et Forſyn, og overlader ſig ſammes Forelſe med fuldkommen Underkaſtelſe, den er viſt en fortræffelig Borger i Staten. Religionens Lærer har ved den Underviisning, ſom han meddeeler, dette ſtore Fortrin, at han betragter alle Men-

ne-

neſker, ſom hinandens Lige, ſom Brødre, ſom ſaadanne, der har et Slags Pligter og et Slags Haab. Han har altſaa kun en Bevægningsgrund at udvikle, kun en Drivefiær at ſpænde. Derimod maae det patriotiſke Sindelavs Lærer betragte Statens Borgere efter de forſkiællige Trin, de ſtaae paa; han maae altſaa bruge forſkiællig Methode med ſine Lærlinger, ellers undergraver han Grunden til den Monarchiſke Regiering, og tilintergiør Underdanigheds Aand. —— Den Underviisning, ſom maae gives Ungdommen, for at bibringe ſamme en patriotiſk Tænkemaade, er deels en almindelig, deels en beſynderlig: hiin er for alle Borgere, denne for de forſkiællige Claſſer af ſamme. Den almindelige Underviisning maae begyndes i de første Barndommens Aar, og ende ſig der, hvor det unge Menneſke beſlutter ſig til en vis Levemaade. Religionens Lærer maae forberede ham ved en Henſigtmæſſig Underviisning endog i det borgerlige Sælſkab at være ſagtmodig, tilfreds med ſin Skiæbne, og erkiendtlig. Det patriotiſke Sindelavs Lærer maae først lære Pligterne, man har at tage i Agt mod ſine Lige, mod ſine Forældre, Venner og Betientere. Siden maae han bibringe foregaaende Ideer om en Landsherre, om Borgere og Undersaatter. Det er ikke nok, men han maae og tidlig lede ſine Lærlinger til Udøvelſen af en Borgers Dyder, altſaa vænne dem til Gelaſſenhed, til Underkaſtelſe, Taalmodighed og Lydighed. Forældrene maa underſtøtte ham, forlange af deres Børn punctlig Lydighed, uden at ſige dem Grunden til deres Befalinger, uden at love dem Belønninger, og uden at true med Straffer. De maae anholde Børnene til at lade Fordeele og Fornøielſer fare, ſaaſnart deres Lærer finder for godt, at betage dem ſamme. Endogſaa deres Lege maae tiene til at lære dem Lydighed. De ſkulle derved hverken blive misfornøyede eller nedſlagne, naar man kun veed at indſkiærpe dem Fortroelighed og Kiærlighed til deres Foreſatte. Men diſſe maae omhyggelig vogte ſig for allUretfærdighed. Lærerne i Skolerne maae ved den Underviisning, de meddele i Geographien, og bekiendtgiøre de forſkiællige Regieringsformer og ſammer Virkninger: De maae i nogle tydelige Exempler viſe, at man i Republikerne ofte finder Undertrykning, og i Monarchierne Friehed, og at Borgerne i Monarchierne nyde meer Sikkerhed, end de kunne vente i Republikerne. Læreren i Moralen maa fuldende, hvad Læreren i Hiſtorien og Jordbeſkrivelſen

velſen har begyndt. Han er gemeenlig den ſamme, ſom den, der lærer Religionen. Hvad han ſiger ſine Lærlinger om deres Forhold imod Gud, det paſſer i ſit Maal og paa Landsherren. Paa denne Maade har, i Henſeende til det Væſentlige, Skolemeſteren paa Landet og Printzernes Hofmeſtere, een og ſamme Forretning. —— Den beſynderlige Ungdommens Underviisning, maae gaae ud paa de tre forſkiellige Claſſer af en Stats Borgere, ſom ere: 1) Land- og Arbeyds-Folk og Haandværker; 2) Kunſtnere, Lærde og andre til Embeder duelige Perſoner, og 3) Stands Perſoner. Han maae give enhver Claſſe den fornødne Anviisning til ſine Pligter. Denne maae ved Perſonerne af den første Claſſe begynde, naar de forlade Skolen, og ved de unge Folk af begge de ſidſte Claſſer, naar de komme i Gymnaſierne og paa Akademierne. Ved de første kommer alt an paa Præſterne, hvilke kunne ſtifte meget godt og virkelig ville ſtifte det, naar man vil være omhyggeligere ved deres Valg og Beſkikkelſe. Af Folkene i den første Claſſe forlanger man alene Lydighed, af den anden Claſſe, ovlyſt Forſtand. Der ligger uendelig megen Magt paa, at de Sidſte blive vel opdragne, og denne Forretning betroer man allerbedſt til de philoſophiſke Sædelærere. Diſſe maae vise Ungdommen Forſkiellen imellem Frihed og Fraahed, forbedre de Indtryk, ſom Beſkrivelſen over Roms og Grækenlands gyldne Tidsalder kan giøre, opmuntre til Virkſomhed, opvække Lyſten til at være nyttig, livagtig lære Forſkiellen imellem Ære og Nytte, og med Overbeviisning foreſtille, at Fortieneſten alene ſkattes efter det Gode, man ſtifter, ſaa at **Wilhelm Böckel**, ſom har opfundet Sildenes Indſaltning, har forhvervet ſig en større Fortieneſte, end Forfatteren af **Henriade**, at **Hales's** Ventilator, og **Franklins** Tordenleder, ere mere værd, end hele Bibliotheker af dramatiſke Stykker o. ſ. v. Moraliſten maae fremdeles viſe, at det er en Donquichottiſke Daarlighed, at ville afhiælpe alt Ondt. Han maae advare for Projectſygen o. ſ. v. Paa den tredie Claſſe af unge Folk, paſſer det meeſte, ſom er ſagt i Henſeende til den anden Claſſe. De maae være vindſkibelige, have Lyſt til at være nyttige, og vide ret at afveye Fortieneſter. Adelen har i de Monarchiſke Stater de vanſkeligſte Pligter at opfylde, der maae altſaa for ſamme komme nok en Spore til, nemlig Ærens Spore, hvilken Hiſtorien tilbyder. Læreren maae bevare og advare de unge Adelsmænd

mænd for at ringe agte de tvende andre Classer. —— Ved Mængden af de vigtige og nyttige Tanker, ved sammes smukke Foredrag, og ved den lærerige og angenemme Oplysning formedelst udsøgte Exempler og Tilfælde, er dette Skrift betydelig mærkværdig og læseværdig.

Leipzig. J. L. E. Püttmanni Anteceſſoris Lipſienſis, Adverſariorum Juris Univerſi Liber primus. 1775. 17 Ark i 8vo. Denne Samling indbefatter følgende enkelte Afhandlinger: I. De mimicitiis capitalibus, earumqve in Jure effectibus. II. De reis ſuo in vitio plectendis. III. De Legato rei, cujus commercio legatarius deſtituitur. IV. De motu Judicis ad l. 20. II. comm. divid. V. Ei, cui id, qvod plus eſt, licet, haud ſemper minus licere, ad l. 21. II. de R. J. VI. In officioſi qverela teſtamenti remedium ſubſidiarium l. 16. C. de inoff. teſtamenti lux accenſa. VII. De remiſſione pignoris, uxori in bonis mariti competentis, absqve jurejurando valida. VIII. De inopia Mariti, interdum juſta ſeparationis conjugum temporariæ cauſa. IX. De corona nuptiali Virgini vi compreſſæ haud deneganda. X. De ſponſalibus intra tempus luctus initis. XI. De ineptis morientium Voluntatibus. XII. De feudi propter abuſum amiſſione. XIII. De rebus ac juribus per bonorum ceſſionem ad creditores haud tranſeuntibus. XIV. De executione in effigie. XV. De abolitione criminum publica. XVI. Obſervationum ad jus criminale pertinentium Decas. De Afhandlinger No. 6.-13. har allerede tilforn været udgivne hver for sig. For Resten er disse Skrifters og Udarbeydelsers Characteer nokſom bekiendt.

Leipzig. Otto Benj. Laſius, Superintendenten zu Burgtorf im Zelliſchen, ausführliche Nachricht von der geſchehenen Unterweiſung der taub und ſtumm gebohrnen Fräulein von Meding, welche nach zweyjährigen Unterrichte ſo weit gekommen, daß man ſchriftlich mit ihr dialogiren, ſie ſelbſt aber die nothwendigſten Fragen aus der Religion beantworten können, mit eingeſtreuten pädagogiſchen Anmerkungen. 1775. 174 S. i 8vo. Man kan love enhver

Men-

Menneſke-Ven en ſand Fornøvelſe af dette Skrifts Læsning. Man maa ligeſaa meget beundre denne Piges Vidtlyft og Fremgang i Kundſkab, ſom elſke og hoyagte Hr. L. utrættede Flid, forſigtige Forhold og pædagogiſke Indſigt. Hvor meget ſkulde Pſychologien vinde, om man ſamlede flere ſaadanne Bemærkninger over Opdragelſe og Underviisning, i ſær ved ſaa ſiældene og overordentlige Tilfælde. Forfatterens pædagogiſke Anmærkninger ere fortræffelige; endſkiønt det ſynes at Hr. L. er gaaet videre ud i det Enkelte af den chriſtelige Religions Underviisning, end med ſaadan en Perſon havde været fornødent.

Halle. *Semiotice*, phyſiologicam & pathologicam generalem complexa, in uſum prælectionum Academicarum ſcripſit *Chr. Godofredus Gruner*, Med. Prof. Jenenſ. 1775. 662 S. ſt. 8v. Alle Læger har følet den fuldkomne Mangel af en ſemeyotiſk Haandbog, men ingen ſøgt at afhiælpe den, førend endlig Hr. Gruner nu leverer den eeneſte Bog i ſin Art. Enhver Kiender af grundig Medicinſk Videnſkab vil upartieſk og frimodig ſtadfæſte denne Rec. Dom, at her findes Kiernen af den gamle og nye Medicin, i en ſaa ziirlig latinſk Skrivemaade, at man maae tilſtaae Hr. Gr. et mærkeligt Fortrin for alle ſine Forgiængere. Her er kun den almindelige Semejotik foredraget. Et følgende Bind ſkal indbefatte den beſynderlige.

Frankfurt an der Oder. D. Gottlieb Töllneri Commentatio de Poteſtate Dei legislatoria non mere arbitraria, qvæ d. 13. Oct. 1769. legati Stolpiani præmium reportavit & a S. Lungduni Bat typis deſcripta eſt. 1775. Denne nye Udgave af dette den ſkarpſindige Töllners lidet men læſeværdige Skrift fortiener Tak, da den første Hollandſke Aftryk er kun kommen i faa Hænder. Den vil være saa meget deſto angenemmere, da ved ſamme er tilføyet et fuldſtændigt Regiſter over hans Skrifter. De beløbe ſig til 38, nogle Diſputationer og den efter hans Død udkomne Dogmatik uberegnede.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 38.

Kiøbenhavnſke

Efterretninger

om

lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 18de Septbr. 1777.

Kiøbenhavn. Den almindelige Verdens Hiſtorie kortelig forfattet, og til Brug for Skolerne i Dannemark og Norge udgivet af Abraham Kall, Profeſſor i det Græſke Sprog og Bibliothekarius ved Kiøbenhavns Univerſitet. 1777. 313 S. i 8vo. Med Hallagers Skrifter. — Af hvem forfattet? Det mælder Titelen intet om, viſt nok, fordi det ikke med Sandhed kunde ſiges, af Johann Mathias Schröckh, hvis Arbeyde den kun for en Deel er bleven, da Hr. Stats-Sekretair Guldberg har en ſtor, og Hr. K. ſelv vil have nogen Deel derudi. For det første er den Schröckiſke Lærebog lagt til Grund, og for en ſtor Deel blot oversat, hvorfor og dens Methode og Forfatning i det Ganſke er vedbeholdt. Men i den gamle Hiſtorie har Hr. K. fundet for godt at forlade Schröckh og følge den Guldbergiſke Verdens Hiſtorie, ſaa vidt den gaaer, for deraf at kunne meddeele Ungdommen et rigtigere og fuldſtændigere Begreb om de ældſte Tiders Tildragelſer, end de kunde faae af den tydſke Forfatter. Han har ogſaa fulgt den Guldbergiſke Chronologie, og i Henſeende til den Periodiſke Inddeeling giort den Forandring, at han har giort Troja's Erobring til en Hoved-Tidspunkt, fordi Græker og Romere ſelv i deres hiſtoriſke Beſkrivelſer paa de gamle Rigers Tilſtand, gjøre Forſkiæl paa, hvorledes ſamme var for og efter den Tid. Viſt nok udgiør denne Stads Erobring en mærke-

lig og meget underſkillende Tidspunkt i den beſynderlige græ-ſke Hiſtorie. Men hvor vidt der kan være Grund til, og at anſee den ſaaledes i den almindelige Verdens Hiſtorie, det veed Recenſenten for nærværende Tid hverken at ſige med eller imod. Man har uden Tvil nu nok for at indſee, hvorfore Hr. R. ganſke har udeladt Hr. Schröckhs, Recenſenten tør nok ſige, fortræffelige vorlæuſtiger Begriff der allgemeinen Weltgeſchichte, der giver en almindelig Udſigt over og Udkaſt til det hele Værk, og ſom Recenſenten erindrer ſig for en Tid ſiden med Fornøyelſe at have gienneml æſt hos den tydſke Forfatter. Men uden Tvil kunde ſamme nu ikke mere paſſe ſig til dette ſaa meget forandrede Værk, og at paſſe det dertil, vilde nok have fordret en maaſkee for møyſommelig Forandring. Ligeſaa veed man og, hvorfore man, naar man er kommen lidt ind i den gamle Hiſtorie, ſlet ikke mere maa tænke paa Hr. Schröckh, ſom Original-Forfatter, og Hr. R. ſom Overſætter. Det er Guldberg man læſer i Ud-tog, og et godt Udtog af et Værk, ſom Guldbergs, har viſt ogſaa ſin Fortieneſte. Kun et Par Spørsmaale tør man her vel giøre. Hvorfor dog ikke ganſke Original, ſiden Hr. R. dog for ſaa ſtor en Deel vilde være det? Og, da han dog har ſat ſig ſaa langt ud i Frihed fra en Overſætters Tvang og Baand, hvorfor ey og i Henſeende til Inddeeling og Metho-de? Men det er maaſkee for meget ſpurgt. Recenſenten be-griber ogſaa let, at da Valget engang var falden paa denne Schröckiſke Lærebog og denne var i Begyndelſen beſtemt til en blot Overſættelſe, ſaa kan der vel alt være tænkt for meget derpaa, førend den foretagne Forandring dermed blev beſlut-tet, ſaa Hr. R. derfor vel ikke ſaa ganſke har kundet forandre ſit første Anlæg. Langt fra Recenſenten heller vil endten paaſtaae eller foreſlaae nogen bedre Methode. Men han vil kun fremſætte de tvende bekiendte Methoder:

Først:

En almindelig Verdens Hiſtorie, forfattet i tven-de Hoved-Tidsrumme, for og efter Chriſti Fødſel, ſom afhandler i hvert Tidsrum hvert Rige heel igien-nem adſkilt for ſig ſelv, og endelig ved efterfølgende ſynchroniſke Tabeller giver en almindelig Udſigt over den hele Verdens Riger i hvert Tidsrum, med Chro-nologie og Summarier i Randen.

For

For det andet:

En almindelig Hiſtorie afdeelt i mange ſmaa Stykker og Stumper og diſſe nok engang ſmaahakkede i mange og adſplittede ſmaa Stumper af enkelte Rigers Hiſtorie:

Og ſaa for Reſten overlade til ſelverfarne og forſøgte Kiendere, ſelv at ſkiønne, hvilken de maatte finde meeſt bequem for den Ungdom, de kan have eller have haft at underviſe. Viſſelig kan det hende ſig, at manges Vieſald maatte blive for den ſidſte, ſom endnu turde beraabe ſig paa det ſtore Vieſald Schröckhs Lærebog har fundet i Tydſkland, eller paa egen Erfaring om ſlet ingen i Henſeende til Methoden mødende Vanſkelighed hos den Ungdom, de har haft at underviſe. Men Spørsmaalet betræffer Dannemark, og ey engang ethvert enkelt ungt Menneſke der, men i Almindelighed den Danſke Skole-Ungdom, den Blanding af ſaa forſkiellige Genier, der desuden har en offentlig Overhørelſe at udſtaae, ey af deres egne Lærere, der i Overhørelſen vidſte at lempe ſig efter den Methode, de har brugt i Underviisningen, men af en Fremmed, der er ganſke ubekiendt med Underviisningen i Skolen, og ſkal ved nogle faa Spørsmaale udforſke i en kort Tid, hvad et ungt Menneſke i Skolen har lært. For den Ungdom, underkaſtet den Overhørelſe, ſynes en Lærebog at være fornøden, hvor i der paa det tydeligſte, lætteſte og ordentligſte er beſtemt, hvad Overhøreren bør ſpørge om, og Lærlingen vide at ſvare til. Nu ſpørges, om det ikke da kan allerede være Byrde nok for en ſaadan forſkiællig Ungdoms Hukommelſe, at lære Hoved-Tildragelſerne i forſkiællige Tidsløb i ſaa mange blot hver for ſig adſkilte Riger? Men hvad mere Byrde maa det ikke blive, naar man derhos adſplitter diſſe Rigers Hiſtorier i mange ſmaa Stumper og Stykker, ſom man fordeeler til ſaa mangfoldige adſkilte Steder i Bogen, efter de mange ſmaa Perioders Antal, man har antaget i Verdens Hiſtorie? Recenſenten troer, det kunde forvilde endogſaa den efter en langt anden Methode i Hiſtorien nok ſaa vel bevandret Lærer, end ſige unge Mennesker af en ſvag Hukommelſe. Men Recenſenten ſeer nogle Midler herimod ſom han dog ikke bør dølge, ſaaſom de meget kunde tiene til, at lætte Vanſkeligheden i Methoden. Et har Bogen ſelv og det er de underſøgte Spørsmaale, men han maa bekien

de, at det hielper kun ved Overhørelsen i Skolerne, da man ikke kan formode at juſt diſſe samme Spørsmaale ved den akademiſke Overhørelse, uden for Bogen, vilde forefalde uden al Tvetydighed og med den samme nøyagtige Beſtemmelse, saa den Unge af det svage Begreb og den maadelige Hukommelſe læt kunde forvildes, naar ikke hans Overhører vilde tage Bogen selv for sig, for derefter at giøre ham nøyagtige og vel beſtemte Spørsmaale. Et andet var, om den brave Mand som ved Akademiet skal overhøre Ungdommen, selv læſte over den Bog, hvorefter de skulle overhøres, eller selv havde forfattet den, de skulle lære i Skolerne, da den Tillid, de have til hans nøye Bekiendtſkab med deres Lærebog, vilde give dem beſynderlig Lyſt og Drift til ogsaa ved deres Bekiendtſkab dermed at vinde hans Beifald. Nok et tredie Middel var dette, om den eller den Skolelærer selv, som bedſt kan erfare hvad Vanskelighed der kan møde ham i Underviisningen, og vide hvorledes samme kan afhielpes til Fordeel og uden Tab, fattede det Indfald selv at samle de adſpredte Stykker tilsammen over ethvert Rige, og ved en udarbeydet ſynchroniſtiſk Tabelle erſtatte Bogens Synchronismus, som desuden ved alle Leyligheder under Afhandlingen af ethvert Riges Hiſtorie for ingen Deel maatte forglemmes, hvilket Arbeyde Ungdommens af sig selv geſkæftige Indbildningskraft meget vilde lætte, og Arbeydet selv igien tiene den til megen Øvelse. Det forſtaaer sig selv, at en saadan arbeydsom Lærer maatte lægge den anbefalede Lærebog til Grund og dermed ingen væsentlig Forandring til Tab og Skade foretage; saa meget mindre, som det af Hr. K. i Fortalen med Sandhed er sagt, at det er den tienligſte Synchroniſtiſke Hiſtorie for Ungdommen, man har vidſt at vælge, naar der endelig skulde vælges en fremmed, og ey nogen af Hr. K. selv udarbeydes, af de mange gode Materialier, som Hr. Guldberg har forsynet ham med dertil, hvilke han og har betient sig af til at opføre en egen Bygning i Stedet for ligesaa stor en Deel af den Schrøckiſke. Det øvrige Arbeyde, som Hr. K. har foretaget sig til den Schrøckiſke Lærebogs Forøgelse og Forbedring, bør man være ham forbunden for, hvilket han selv i Almindelighed saaledes angiver: „Hvor Hr. Stats-Secretairens Verdens Hiſtorie „ ophører, har jeg vel holdt mig noget mere til Schrøckh, „ men dog ey kundet binde mig til ham. Om den Romerſke

„ og

„ og Græske Historie for Christi Fødsel troede jeg man i sær „ burde i Latinske Skoler, endog af en Bog, som denne, „ lære meer, end hvad den tydske Forfatter herom meddeeler. „ I de første Romerske Keyseres Historie tillod jeg mig ogsaa „ mere Vidtløftighed, end Hr. Schröckh, som jeg igien i „ Middel-Alderens Historie nøyere fulgte, men i den nyere „ ofte maatte forlade, da han her, ligesom i den ældre Hi„ storie, syntes mig vel at have anstillet mange smukke og „ vel passende Betragtninger over Verdens og Staternes „ Tilstand, men ogsaa ofte at have forsømt at fortælle ad„ skillige Tildragelser, som dog burde vides. Hvor jeg har „ fulgt Hr. Schröckh har jeg dog stedse med Flid undersøgt „ og prøvet hans Beretninger, og hvor jeg har forladt ham „ eller anderledes fortalt en Sag, er det ey heller skeet uden „ det nøye Overlæg, som baade denne Forfatters store For„ tieneſter og Lærdom, og den Agt, som jeg skylder mine „ Læsere, udfordrede.“ Man kunde vel ønsket, Hr. R. ikke havde ladet det beroe ved denne almindelige Angivelse, men og i Besynderlighed anført nogle de fornemmeste Hoved-Punkter, udi hvilke han har foretaget nogen vigtig Forbedring eller Forøgelse. Overalt vil ellers Læseren i Almindelighed og ved liden Sammenligning med Originalen læt bemærke den foranderlige Fortællingsmaade, og det allerede strax i Begyndelsen fra den christelige Hoved-Periode, saa at Hr. R. endog som Oversætter nærmer sig mere til Originaliteten, eller opfører sig snart som Oversætter, snart som Forfatter, saa vel som og de anseelige Forøgelser og Forandringer, som han hist og her har giort. Uden Tvil vil og i Betragtning af samme den Formodning falde ham ind, at Hr. R. med ligesaa liden eller ikke meget større Umage kunde have betient sig af Hr. Schröckh blot som Hielpemiddel og Kilde, og sat sig fuldkommen i Original-Forfatters Sted, naar han i Tide havde været betænkt derpaa. Man kan ey uden alt for stor Vidtløftighed indlade sig i det enkelte over hvad som egentlig er Hr. R. Arbeyde, hvilket man og ved nøyagtig Sammenligning med Originalen maatte udsøge, siden Hr. R. selv i Fortalen ey i Besynderlighed har angivet sine Forøgelser og Forandringer, tilligemed de Kilder, han dertil har betient sig af. Derfore har man ladet det beroe ved blot i Almindelighed at betragte Bogen som en historisk

Lærebog for Skolerne, og vil ydermere kun anføre dens Inddeeling. Først har Bogen tvende Hoveddeele, som indbefatte de tvende store Tidsrumme for og efter Christi Fødsel. Den første Hoveddeel har igien følgende smaa Perioder: 1) fra Adam til Noah eller fra Skabelsen til Syndfloden: 2) fra Noah til Moſes. 3) fra Moſes til Romulus: 4) fra Romulus til Cyrus: 5) fra Cyrus til Alexander: 6) fra Alexander til Christus. Denne Inddeeling lyder hos Hr. R. derimod saaledes: 1) fra Skabelsen til Syndfloden: 2) fra Syndfloden til Noahs Død: 3) fra Noahs Død til Troja's Erobring: 4) fra Troja til Cyrus: 5) fra Cyrus til Alexander: 6) fra Alexander til Christus. Den anden Hoveddeel har følgende Perioder: 1) fra Christus til Theodoſius: 2) fra Theodoſius til Mahomed: 3) fra Mahomed til Carl den Store: 4) fra Carl den Store til Gregorius den Syvende: 5) fra Gregorius den Syvende til Luther: 6) fra Luther til nærværende Tid. Det dobbelte Anhang af Hr. Schröckh, hvori han har givet korte Afridsninger af den Sachſiſke og Brandenburgiſke Hiſtorie, fandt her ingen Sted. Men det Udtog af Lærebogens Indhold, som findes bag i Bogen hos Hr. Schr. havde med behørig Forandring ſkikket ſig foran i Bogen hos Hr. R. ligeſaa vel ſom forbenævnte vorläufiger Begriff, om hvis Nytte Hr. Schr. i ſin foregaaende Anleitung zum Gebrauch des Lehrbuchs ſelv ſaaledes erklærer ſig: „Auf „ die Einleitung in die Geſchichte und auf den vorläufigen „ Begriff der allgemeinen Weltgeſchichte, kommt für den „ jungen Lehrling, meines Erachtens, alles an. Ohne die„ ſelben ſtürzt er ſich gleichſam in das groſſe Weltmeer, un„ gewiß, in welcher Gegend, und wie weit vom Lande er „ ſich befinde. Durch dieſelben hingegen vorbereitet, ſtehet „ er, ſo zu ſagen, bereit im Mittelpunkte der Geſchichte, „ überſieht ihren völligen Umfang, und kann daher ſeine „ Wiſſenſchaft auf allen Seiten ohne Verwirrung erweitern.“ Virkelig tør Recenſenten anføre dette vorl. Begriff ſom et fierde Middel til den Vanſkelighed Lættelſe, ſom Diſpoſitionen og Methoden ellers maatte medføre. Hvad Forandring ellers enhver Lærer ſelv bedſt maatte vide at træffe i den Henſeende, har Hr. Schröckh ſelv i ſin Anleitung zum Gebrauch ꝛc. givet dem frit Forlov til. Og ſamme Frihed vil

vil man vel og tilſtaae dem i Henſeende til den Danſke Lærebog.

Tronhiem. Tale om den aabenbarede Religions Indflydelſe i de verdslige Videnſkaber, holden paa Hans Kongel. Majeſtæts høye Fødſels-Dag den 29de Januar. 1775. for det Kongel. Norſke Videnſkabers Sælſkabs Forſamling, ved Ole Irgens. 1775. Forfatteren har først i en Indledning underholdt ſine Tilhørere med en Foreſtilling om de verdslige Videnſkabers Indflydelſe paa den aabenbarede Religion. Deraf har han taget Anledning til at foreſtille paa den anden Side, at den aabenbarede Religion har bidraget endogſaa mere til Videnſkabers Opkomſt og Fremvext, end diſſe til Religionens. Først befordrer den Menneſkenes moraliſke Forbedring, og derved den retſkafne Brug og Anvendelſe af Videnſkaber og Kunſter. Deres Skiæbne har derfor altid været ønſkelig og god blandt den ſande Religions Bekiendere. Dette kan man nu vel tilſtaae. Men Forfatteren ſynes at drive ſin Paaſtand til den Yderlighed, at det ſynes, ſom han vilde man ſmarere ſkulde anſee Iſraeliter, end Ægyptere, Phænicier og Chaldæer, for Videnſkabers og Kunſters Opfindere. „At, ſiger han, de ældſte „ hedenſke Skribentere alene tillægge Ægyptere, Phænicier, „ Chaldæer, og omſider Grækerne Videnſkabernes Opfindelſe „ og Tilvext, er ey at undre, diſſe Folk vare endten deres „ Stammefædre eller Læremeſtere, Hoyagtelſen for dem over„ talede lættelig til at troe, at alle Videnſkaber og der havde „ haft deres Oprindelſe, hvor de ſelv fandt eller lærde dem.“ Det vil viſt nok ikke finde nogen Modſigelſe, hvad Forfatteren har anført om det Iſraelitiſke eller Jødiſke Folks Kundſkab og Indſigt i Kunſter og Videnſkaber, ſom der findes Spor til i den Hellige Skrift. Men naar han anſeer dette, „ ſom noget beſynderligt og mærkværdigt ved de verdslige „ Videnſkaber, at ſamme alene i de ældſte Tider have haft „ Fremgang og Tilvært blandt de Folk, ſom boede trindt „ omkring det Jødiſke,“ da, derſom deraf ſkal ſluttes eller blot formodes noget det jødiſke Folks Fortrin for diſſe Folk i Kunſters og Videnſkabers endten Opfindelſe eller Befordring og Dyrkelſe, ſaa befrygter Recenſenten, at ſaadan Slutning eller Formodning maatte falde bort igien ved den blotte Betragt-

ning, at allerede i Abrahams Tid, da det Iſraelitiſke Folk knap udgiorde noget Folk, var Ægypten allerede et ordentlig indrettet Kongerige. Dog ſkal man egentligen ikke ſige, hvorvidt Hr. Forfatteren vil have dette forſtaaet, ſom han af Hiſtorien kortelig har foreſtillet, nemlig: „at de verdslige „ Videnſkaber fornemmelig have blomſtret endten blandt den „ ſande Religions Bekiendere, eller blandt ſaadanne Folk, „ ſom have været deres Naboer og haft Bekiendtſkab med „ dem.“ For Reſten er det en Sandhed, at den rette Religion lærer, opvækker og vedligeholder den rette Høyagtelſe for Viisdom og Videnſkaber. „Den lærer, at det er Menneſkets fornemmeſte Pligt, at ſørge for Siælens mueligſte „ Forbedring, og at ſamme aldrig uden Kundſkab kan udvirkes: den lærer, at Menneſket bør ved ſin Kundſkab ey alene „ gavne ſig ſelv, men og andre; at det af yderſte Evne bør „ ſtræbe efter al den Kundſkab, hvorved egen eller andres Lykſalighed kan befordres. Den aabenbarede Religion er for „ ſig ſelv den Hoved-Videnſkab, ſom giør Menneſket eftertænkſomt, opvækker at bruge de høyere Siælens Kræfter, „ og ey blot at hænge ved de ſandſelige Foreſtillinger, men „ tillige af deres Betragtning og Sammenligning, at giøre „ ſig almindelige Begreb. Kort ſagt: Religionen ved at unddervise om uſynlige, immaterielle og aandelige Ting, opvækker og vænner Menneſket til at bruge ſin Fornuft, hvorved det giøres bequemt og ſkikket til at anſtille høyere, end „ blot ſandſelige Betragtninger. Paa denne Bequemmelighed beroer jo Høyagtelſen for Videnſkaberne og deres Vedligeholdelſe? Men denne Bequemlighed opvækkes baade ved „ Kundſkab om den fornuftige Gudsdyrkelſe, ſaa og vedligeholdes: beſpottes og glemmes denne ſamme Kundſkab, blive Mennesker, at jeg ſkal bruge Apoſtelens Ord, ufornuftige og naturlige Dyr, eller ſaadanne, ſom foragte „ alle de Videnſkaber, ſom ey ſkiønnes fornødne til det leemlige Livs Ophold og Forlyſtelſe.“ Religionen lærer og Menneſket at ſætte Priis paa ſin Siæl og følgelig paa alle de Videnſkaber, hvorved Siælens Fuldkommenheder kan forøges. Den ſande Religion nytter og bruger verdslige Videnſkaber til ſin Tieneſte, altſaa forpligter den til at drage al mulig Omſorg for deres Vedligeholdelſe og Fremvæxt. Offentlige Skoler, duelige Lærere og deres velfortiente Beløn-

lønning, bliver formedelst Religionen vigtigere og mere fornødne Indretninger, end de hedenske Statsmænd i Athenen eller Rom selv skiønnede. En falsk Religion fordrager ey Videnskabernes Lys. Den sande bestemmer deres forskiællige Værd og Nytte, og giør de nyttige mere nyttige o. s. v.

Halle. Die Frage: **Ob Christus wahrer Gott sey?** aus den neuesten Offenbahrungen Gottes in Briefen und Erzählungen verdeutschet von Hrn. D. Carl Friderich Bahrdt, beantwortet. 1775. 56 S. i 8vo. Forfatteren har troet, at det var Umagen værdt at anstille en egen Undersøgning derover, om man af den Bahrdtiske Oversættelse af det Nye Testamente kan lære den Lære om Christi Guddom, eller om ikke Hr. B. saaledes har oversat alle derom handlende Steder saaledes, at intet rigtigt Begreb om denne Lære deraf kan erlanges. I forveyen taler han om denne nye Oversættelses Forstaaelighed, og forsikkrer, at iblandt hundrede, som kan læse den, ere der knap ti, som virkelig kunne forstaae den, og at Hr. B. altsaa har forfeylet dette sit Øyemærke at levere en Oversættelse, som man uden Commentar kan forstaae. Recensenten holder for, at det Ord Forstaaelig er et relativisk Begreb, og dernæst et er, at forstaae Ordenes Meening, et andet, at forstaae Tingene. Derfor underskiller man Ordforklaring og Sagforklaring fra hinanden. Da det nu af mange Aarsager er umueligt at giøre en Oversættelse af det Nye Testamente, som uden videre Commentar skulde overalt indbefatte en tilstrækkelig Sag-Forklaring, saa maae man allerede da holde en Oversættelse for forstaaelig, naar man til Ordforstandens Indsigt ingen Commentar behøvede. Nu troer man dog, at en vis Classe af Læsere for den største Deel uden Vanskelighed ville finde den Meening, som Hr. B. i sin Oversættelse har vilder udtrykke, og som han altsaa har holdt for den rette Ordforstand af disse Steder. Ja man maatte være partiesk naar man ikke vilde tilstaae, at Hr. B. meget ofte, især i Brevene, ret lykkelig og tydelig har udtrykt Meeningen, hvor den, ey alene i Luthers Oversættelse, men endog i den græske Original selv maae være meget vanskelig og dunkel for dem, der ikke ere egentlig Exegeter. Men paa den anden Side er det ligesaa sandt,

at Hr. B. ikke sielden af Begierlighed efter den Moderne Skrivemaade, især i Evangelierne har oversat meer uforstaaelig end Luther. Altsaa burde Forfatteren her ikke have udtrykt sig saa almindelig og ubestemt over Forstaaeligheden af den Bahrdtiske Oversættelse. Herpaa kommer han til den Klage, at Hr. B. ofte har angivet Evangelisternes og Apostlernes Meening urigtig. I Sagen selv giver man ham gierne Ret, men om og en Ernesti selv vilde skrive en Forklarende Oversættelse af det Nye Testamente, saa vilde man vel og finde Steder derudi, som man efter sin Tænkemaade troede burde forstaaes anderledes. Thi aldrig ville dog tvende Exegeter stemme overeens i alle Steders Forklaring. Altsaa hiælper heller ikke almindelige Klager over falsk forstandne Steder; men man maatte vise, at endten Oversætteren ikke besidder de fornødne exegetiske Kundskaber, eller at han har været skiødesløs i sin Udarbeydelse og ikke brugt sine Kundskaber, eller at visse især dogmatiske Fordomme har paa visse Steder bragt ham i Vildfarelse. Men beviser man intet af alt dette, saa er den Klage over den forsøgte Meening paa mange Steder inter videre, end en Klage over Oversætterens Menneskelighed. Man kan ikke nægte, at jo Oversætterens Lyst til at skrive smukt og nogle hans egne Liv-Meeninger har forblindet ham. De Steder, som Forfatteren har giennemgaaet, ere tagne af den saa kaldte Christi Berg-Prædiken, hvilken i Besynderlighed Hr. B. flet har oversat. Endelig kommer Forfatteren til sit egentlige Øiemærke, nemlig den Undersøgning, hvorledes der i den Bahrdtiske Oversættelse er gaaet de Steder, som skulle tiene til Bevis for Christi Guddom. I Forveyen kan man ikke lade det blive ubemærket, at Forfatteren undertiden gaaer lidt ubillig tilværks. Saa synes det for Ex. at være Consequentzmagerie, naar det af de Ord i Oversættelsen, Der Logos vereinigte sich also mit einem sterblichen Menschen, sluttes, at han altsaa maatte have foreenet sig med et syndigt Menneske. Fremdeles har Forfatteren hidhensørt nogle Skriftsteder, om hvilke der endnu er megen Strid, endog iblandt meget orthodoxe Exegeter, om de handle om Christi Guddom for Ex. Luc. I. 35. Joh. XX. 28. o. a. fl. For Resten er denne Forfatterens Beskyldning uden Modsigelse vel grundet, at man af den Bahrdtiske Oversæt-

ſættelſe ikke kan bekomme nogen rigtig, men meget-meget mere en urigtig Foreſtilling om Chriſti Perſon. Den Maade, paa hvilken Hr. Bahrdt har omgaaet med nogle hidhenhørende Steder, fortiene den ſtrængeſte Dadel, og i Besynderlighed er det tydeligſte og uigiendriveligſte Beviis af Joh. I. 1. af ham meget ſlet bleven mishandlet. Hvorledes nu dette rimer ſig med denne Hr. B. ofte igientagne Forſikkring, at han troer Chriſti Guddom og forſvarer den i Modſigelſe mod Socinianer, Arianer og Sabellianer, dette lader Forfatteren og Recenſenten med ham ſtaae derhen, og overlader det til Læſerens egen og nøyere Prøvelſe iſær af følgende Skrift.

Frankfurt am Mayn. Die Lehre von der Perſon und dem Amte unſers Erlöſers, in Predigten rein bibliſch vorgetragen, von D. Carl Friderich Bahrdt. 1775. 1) Von der Perſon Jeſu. — 1) Om Jeſu Perſon. Hvem der ikke vil fare vild i denne Lære, maae vogte ſig for at ville vide meer om denne Sag, end Skriften ſiger, og tillade ſig nysgiærrige Spørsmaale over Sagens Oprindelſes-Maade og Tingenes indvortes Natur. Hvad nu Skriften ſiger os, beſtaaer i Følgende: 1) Jeſus Chriſtus er et Menneſke, ſom vi alle ere: 2) I JEſu boer endnu et andet Væſen, virkeligt og i Sandhed adſkilligt fra det Menneſke, ſom blev født af Maria, og Socin der nægtede dette, foer vild. Beviis Joh. I. 14. 3) Hiint Væſen er et virkeligt for ſig ſelv beſtaaende Væſen, en fra Gud Faderen underſkillig Perſon, og den Sabelliſke Foreſtilling var urigtig. Beviis Joh. I. 1. II. 18. VI. 46. VII. 29. III. 11. 13. 32. 4) Denne høye Perſon ſom formedelſt ſin Beſtemmelſe fører det Navn Ordet, har Gud meddeelt ſin guddommelige Viisdom, Kraft, Majeſtæt og Herlighed, og han bliver formedelſt denne Meddelelſe kaldet Guds Søn. Over det Spørsmaal, hvorledes har Ordet faaet ſin Tilværelſe, og dermed tilige ſin høye guddommelige Værdighed, har Skriften aldrig erklæret ſig, og det var en Forvovenhed at ville udforſke noget, der er ſaavidt ophøyet over Fornuftens Gebeet. Imidlertid er dog ſaameget viſt, at Arius vildfarede i dette Spørsmaals Beſvarelſe, da han erklærede Ordet for en Skabning. Dette ſtrider mod den Hellige Skrift for Ex. Joh. XVII. 5. og denne Skriftens Forſikkring, at Guds Søn ſelv

er

er Verdens Skaber, ved hvilken Gud har frembragt alle ſkabte Ting. Men at Gud har meddeelt ſamme ſit Væſen det er ſin Viisdom, Kraft, Majeſtæt og Herlighed er klart af Eſai. XLI. 24. 25. XLII. 1-7. Col. II. 9. 1. Tim. III. 16. Hebr. I. 10. 11. Phil. II. 9. 10. 11. Joh. V. 22. 23. XVI. 15. Math. XXVIII. 18. I Henſeende til ſin Beſtemmelſe hedder denne Perſon, hvilken Skriften foreſtiller ſom Guddommens Repræſentant, **Ordet, Guds Tolk.** Til denne ſamme Beſtemmelſe, men tillige og fornemmelig ogſaa til hiin Meddeelelſe af den guddommelige Kraft og Majeſtæt, henſigter og det Navn **Guds Søn.** Vel var det Navn iblandt Jøderne den almindelige Benævnelſe af deres **Meſſias**; men, **Meſſias** ſkulde og efter Jødernes Begreb være noget mere og ſtørre end et med guddommelige Gaver udruſtet Menneſke. Han ſkulde være en himmelſk Geſandt. Deraf er Johan. X. 24-30. hvilket Hr. B. holder for et af de vigtigſte og meeſt beviſende, hvoraf det og er tydeligt, at man under Guds Søn maae foreſtille ſig en ſaavel fra Menneſket Chriſto, ſom fra Gud Faderen underſkillig Perſon, hvilken Gud ſelv har giort ſig lig, hvilken han har meddeelt den heele Fylde af ſin Viisdom, Magt og Høyhed og ophøyet til ſin guddommelige Thrones Samfund. 5) **Guds Søn** har paataget ſig en ſand menneſkelig Natur, med hvilken han udgiør kun en Perſon. Over Maaden af begge Naturers Forening erklærer Skriften ſig ikke nærmere, og Stridighederne derover vare ufrugtbare. Dog ere tvende Følger af Foreeningen viſſe, deels, at Menneſket Jeſus giør intet for ſig ſelv, men at Guds Søn er virkſom i og ved ham, ſaa at Handlingerne tilkomme den hele Perſon, og begge Væſener ere at anſee ſom et tilfælles handlende Væſen; deels ogſaa, at alene for den Aarſags Skyld er tilfælles for Menneſket Chriſto al den Værdighed og Høyhed, der tilkommer det i ham boende høyere Væſen. I den anden Deel af denne Prædiken ſøger Hr. B. at opvække de Følelſer, ſom ovenanførte Sandhedens Erkiendelſe bør virke hos os. II) Jeſu det menneſkelige Kiøns almindelige Lærer. III) Jeſus har givet os om ſin Lære meer tilfredsſtillende Viished, end alle Philoſopher tilſammen nogenſinde har givet eller kundet give os. IV) Jeſus Sendelſes Guddommelighed af hans Miraklers Guddommelighed. V) Den chriſtelige Religions Sandhed af det Gamle Teſtamentes Spaadomme.

VI)

VI) Jesus som det fuldkomneste Mønster af en ulastelig Dyd. VII) Jesu er ved sin Død bleven den nye Pagtes Borgen: os er han ved sin Død bleven Borgen for Guds Forjættelser: men han er og bleven Gud Borgen for Menneskenes Forpligtelse. Meget tydeligt har Hr. B. her vist, hvorledes Christi Død er at ansee, som et Pagt-Offer. Den hele Prædiken er særdeles læseværdig. VIII) Jesu Døds forsonende Kraft. Først har Forfatteren samlet de vigtigste Beviisteder i Skriften og bragt dem til visse Classer, og udleder deraf den Satz, at ved Christi Død er ey alene Syndens Herredømme, men og Syndens Straf ophævet, og det saaledes at Gud frivillig har antaget denne Død i Stedet for den Straf, hvormed han havde truet det menneskelige Kiøn. Derpaa undersøger han nøyere, hvorledes og i hvilken Forstand denne Død er en Forsonings Død. Han underskiller altsaa de naturlige Straffer for Synden fra de vilkaarlige og positive, der ere saadanne Følger af Synden, som ved Loven bestemmes. Da det en Gang har behaget Gud til vort Beste at give os positive Love, og at ledsage dem med Trudsler, saa forpligter ligesom enhver Synder Gud til at give ham Kiendemærker paa sin Afskye, og at exegvere Lovens Trudsler paa ham. Men ligesom det har staaet i Guds frie Magt at give positive Love og geleide dem med Trudsler, saa beroer det og paa hans Vilkaar igien at ophæve Lovenes Straffer. Dog kunde Gud efter sin Viisdom ikke gisre dette, med mindre tilstrækkelige Grunde maatte være for Haanden til at handle saaledes. Man kan ikke tænke flere end tvende saadanne Bevægningsgrunde. Enten maatte Gud forbarme sig over Synderne, fordi de ydmygede sig for ham, lovede Forbedring og Lydighed, og dermed opvakte hans faderlige Kiærlighed, eller Gud maatte gisre det, fordi hans Loves Ære paa en anden Maade var bleven reddet, og hans Mishag i Synden tilstrækkelig nok var bleven erklæret. Begge Aarsager foreene sig i Christi Død. Thi først var den et Pagt-Offer, hvorved Jesus sagde god for Bedring, hvorfor Gud og ved sin Søns Blod har bekræftet det menneskelige Kiøn sin igien skiænkte Kiærlighed. Dernæst var Christi Død en Godgiørelse for de Straffer, som Menneskene havde giort sig skyldige til. Vel leed Christus ikke de samme Straffer, som vi skulde have lidt, og hans Død var egentlig ikke nogen Straf, men det var en Løsepenge for den Straf, som i høyeste Grad var anstændig for Guds Viisdom at antage.

Gud

Gud valgte den frivillig, og erklærede paa det tydeligſte, at han har antaget den. Dertil kommer endnu for det Tredie: Chriſtus blev ved ſin Lydighed indtil Døden paa Korſet vor Herre, og bekom derved Ret til at fordre vor Benaadelſe, og ſelv at meddeele os den. IX) Jeſu Døds helliggiørende Kraft. X) Trøſt og Beroeligelſe paa Jeſu Død. XI) Jeſu Korſes Seyr over Dødens Skræk; hvor forekommer meget mærkværdigt om Jødernes Fordomme om Døden og Døds-Engelens Magt. Efter denne Anmældelſe af Indholdet har Recenſenten alene vildet føye dette til, at diſſe Prædikener med beſynderlig Fortrin kan anpriſes ſom Monſtre paa et godt Foredrag paa Prækeſtoelen, da man kiender kun faae Prædikener, hvori theoretiſke, tildeels og vanſkelige og forviklede Sætzer blive foreſtillede Forſtanden i et ſaa klar ſkinnende Lys; ligeſom Forfatteren og forſtaaer den Kunſt, ret at antrænge og indtrykke practiſke Sandheder paa Tilhørernes Hierter. Begyndere kunne meget vel danne ſig efter diſſe Monſtre, naar de dog kun ikke glemme at betænke hvad for et Auditorium de har præket for.

Hannover. John Jortin Predigten über verſchiedene Gegenſtände. Aus dem Engliſchen Erſter Theil. 1775. 9 Alph. 3 A. Jortin er alt længe ſiden bekiendt ſom en fortræffelig Prædikant, der vel efter de fleſte Engelſke Prædikanteres Maade ikke taler i noget billedrigt, affectfuld og hiertet ligeſom beſtormende Sprog; men derimod grundig beviſer alt hvad han ſiger, og foredrager det paa en ſaa overbeviſende Maade, at man derved tilſidſt mere vindes og indtages for Sandheden, end det kan ſkee ved oprørte Grmyts Bevægelſer. En ubenævnt har derfor begyndt at udgive for ſig ſelv Jortins Prædikener, der allerede tildeels ſtaaer i Hr. Schulz's Bibliothek der engliſchen Predigten. Her er nu den første Deel af denne Udgave, og den indbefatter følgende Prædikener. 1) Von der Sünde den Blinden irre zu führen 5 M. B. XXVII. 18. — 2) Von Abrahams Aufopferung ſeines Sohns 1 M. B. XXII. 1. 2. — 3) Von der Vermiſchung der Tugendhaften, und Laſterhaften Sprüchw. XXII. 2. — 4) Vom Fleiß 2 Theſſ. III. 8. 9. — 5) Von der übermäſſiger Gerechtigkeit Pred. VII. 16. — 6) Von der Vaterlandsliebe Neh. V. 19. — 7) Von der Vermiſchung der

Rei-

Reichen und Armen Spruchw. XXII. 2. — 8 og 9) Von der Gütte Gottes Psalm. CXLV. 9. — 10) Von der Algegenwart Gottes Jerem. XXIII. 23. 24. — 11) Von der Unveränderlichkeit Gottes Jac. I. 17. — 12) Von der Geistlichkeit Gottes Joh. IV. 24. — 13) Von der Unpartheilichkeit Gottes Rom. II. 11. — 14) Von der Liebe gegen Gott Marc. XII. 30. — 15) Von der Furcht Gottes Luc. XII. 5. — 16) Vom Vertrauen auf Gott Spruchw. III. 5. 6. — 17) Von der Freude des Christen Rom. XII. 12. — 18) Von der Dankſagung Eph. V. 20.

Amſterdam. Apparatus ad noſologiam methodicam Synopſis Noſologiæ methodicæ auctore *Guil. Cullen*, Profeſſ. Edinb. ed nov. juxta ſecundam Edenb. 1772. editam nunc qvinta parte aucta ſc. Syſt. morb. Symptomatico a J. B. M. *Sagar* propoſito. 1775. 284 S. i ſtor 4to, Man har ſammenlignet dette nye Oplag med L. B. 1772. ap Petr. von der Eyk & Dan. Vygh ſt. 8vo og fundet at der er kommen noget hertil uden Sagar, ſom her er trykt derved. Altſaa hvem der beſidder hiin Udgave og Sagar alene for ſig ſelv, kan ganſke undvære denne nye Aftryk, men hvem der har ingen af hegge, maae anſkaffe ſig ſamme. Man har her, ſom bekiendt er den Synoptiſke Foreſtilling af Sauvages af Vogel og Linne, om Sygdommenes Elaſſification i deres Genera og Species, og dernæſt Cullen, ſom ſom ſøger at forbedre alle ſine Forgængere, og hvis Bog egentlig er et koſtbart Real-Judix, og at forarbeyde til en god Pathologie, der grundr ſig paa Sygdommenes væſentlige Forvandtſkaber og Forſkiælligheder, og er brugbar ſom en Nøgel til at finde ſig i Skribenternes Forvirring, hvilke forſkiælligen har benævnet een og ſamme Sygdom.

Hildburghauſen. Judicis in *Swietenii* Commentariorum tomos qvinqve ſupplementum, Continens res notatu maxime dignas in commentariis reperiundas, realis indicis vices ſupplens & obſervationes indicans in proprios uſus confectum, nunc vero publici Juris factum a *Jo Adolph Gladbach* D. Scr. Princ. Anhalt. Serveſtani a Conſil. Aul. & Aul. Med. ac Phyſico Forenſi. 1775. 231 S. i 4to.

S. i 4to. Denne Bogs Indhold ſees trlſtrækkelig af Opſkriften, og der er lættelig ingen, ſom miskiender dens Nytte og Brug. Det er et fuldſtændigt og med megen Flid udarbeydet Real-Regiſter, hvorved van Swietens Commentarier ere giorte meget mere brugbare, og deres Nytte anſeelig forøget.

Breslau. M. Chriſtian Gottlob Eberleins **Entwurf eines Polniſchen Wörterbuchs, zweyte vermehrte Ausgabe.** 1775. 1ſter Th. 514 S. i 8vo. Hr. **Eberlein**, Collega ved Gymnaſium til Brieg, har lagt **Fabris Celargus Polſky** til Grund, men lagt meget til og indrettet Ordenen alphabetiſk, ſaaſom den Orden efter Stam-Ordene giør Opkaſtelſen vanſkelig. For Reſten indbefatter denne liden Ordbog mange Ord og Kunſt-Ord, med de fornødne Betydninger, grammatikaliſke Beſtemmelſer og nogle Talemaader, ſaa den er tilſtrækkelig til en Bogs Læsning, og vil være alle dem meget angenem, for hvilke den ſtore Trotziſke falder alt for koſtbar og ubeqvem. Bag efter er tilføyet en kort Polſk Forklaring over Polſke Mynter, Maal og Vægt, og der vil og følge en anden Deel af denne Ordbog paa Tydſk og Polſk. Den første Udgave 1763. har man ikke haft Leylighed til at ſammenligne.

Lübeck og Leipzig. Die Geſchichte des Herrn Thomas Rigby, aus dem Engliſchen, drey Theile. 1775. 1 Alph. 8 Ark i 8vo. Omendſkiønt denne Roman vel ikke er affattet i en høy Skrivemaade, eller ſmykket med en vidt ſøgt Udvikling af Lidenſkaber og mange moraliſke Betragtninger, ſaa ere dog Charactererne ikke almindelige, og vel forſvarede. Fortællingen er ſammenhængende, og Udviklingerne vel anbragte. Mange Scener ere rørende, og de mange Slags Begivenheder vilde ſkaffe Læſeren en angenem Underholdning.

Göttingen. Proben einer neuen Ueberſetzung der Briefe des Plinius. 1775. 36 S. l. 8vo. Det anmærkes ſom en ſtor Feyl ved denne Prøve, at man i Overſættelſen har ſøgt at ville moderniſere alle de Gamles Udtryk. I øvrigt ſkal der og herſke en Tvang og Haardhed i Overſættelſen, ſom man meget afbeder ſig i dens Fortſættelſe, i Fald det ikke maae bero ved den blotte Prøve.

No. 39.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 25de Septbr. 1777.

Kiøbenhavn. Chriſtendommens Virkning paa Folkenes Tilſtand i Europa. Anden Deels, Andet Stykke. 1775. Her handles om Roms Undergang og dens Følger for Verden. Man giver Chriſtendommen Skyld derfor, og vil anſee det, ſom et Beviis paa, at den ſtrider imod hvad der forædler og ophøyer Menneſket. Forfatteren betragter det ſtore og vældige Rom fra en langt anden Side, vel ſom en Stat af coloſſaliſk vidunderlig Størrelſe, men ſom tyranniſk, haard, voldſom, og derfor afſkyelig over alt hvad Hiſtorien opſtiller, og derfor dens Fald og Undergang, ſom en Lykke for Verden og Menneſkene. Endda var det godt for Verden, at Rom var til, men dette Gode, var hverken Roms Henſigt, Værk eller Ønſke. Ham bør Æren derfor, der ſtyrer alt, der ſtyrer Voldſomheder og Skiændigheder i den moraliſke Verden, ſaa der kommer Dag af Nat, og nyt Liv af Ødelæggelſe til Død. Hvad var da Rom i Forbindelſe med Verden? hvorfore kunde den ſtolte og Verden ydmygende Magt ey imodſtaae Tidernes og Omſtændighedernes Paabrud? hvad blev det for Verden, at Rom faldt fra ſin Høyde? Det ſkal man her faae at ſee, af et hiſtoriſk Malerie, der ſkal viſe den Romerſke Stat i ſine forſkiællige Stillinger fra Romulus af faſt indtil Carl den Store. Det er omtrent 2500 Aar ſiden Europa var deels Ørken, deels Land for uſle Menneſker, uden Love og Byer.

Det varede ſaaledes længe ved. Endnu i det 5te og 6te Aarhundrede var Europa barbariſk og vild. Italien var imidlertid det eeneſte Land, hvor man fandt Mennesker hæderligt ved ſine Love, ſin Kundſkab og Sæder. Men Italien havde modtaget Colonier fra Grækenland. Her fandt Romulus Byer, Agerdyrkning, Love og ordentlig Øvrighed for ſig. Her galt det nu for det første kun om at ſæſte Boepæl, ſidde ſtille og blive til Folk. Men det ſig formerende Folk trængte til Land, og her var intet Land øde. I denne Stilling maatte man nødvendig ſtrække ſit Anlæg videre, og først med ſin Magt gaae løs paa Folkene i Italien, og ſom den hele Indretning var krigerſk, ſaa maatte Erobringerne vare uafbrudte ved, eller Rom maatte ſelv blive til intet. Den krigerſke Hob maatte beſkæftes uden for, at den ikke ſkulde øve Vold i Byen ſelv. Siden følede man ſin Styrke, blev overmodig, anlagde Plan til at undertvinge hele Verden, og formede ſig en Religion, der paſſede med dette Anlæg. Efter 500 Aars Forløb fik man Italien undertvunget. Nu gielder det Chartago. Siden bliver man færdig med Philip, Antiochus og Grækerne. Ved diſſe Seyervindinger er Rom fremledet til ſin Høyde, og efter Seyeren over Antiochus kunde ingen Magt imodſtaae eller kuldkaſte dets Herredømme, uden alene Afvigelſe fra de Sæder og den Plan, hvorved det hidindtil havde været uovervindeligt. Man troer ſig forbunden til at beundre og undſkylde Voldſomhederne, da det hidindtil altid er Staten, den hele Stat, der viſer ſig, der arbeydes for, der gaaer frem og vinder ved Begivenhederne. Siden ſeer man enkelt Mand at arbeyde for ſig ſelv alene, ſom Cæſar og Sylla. Her ſeer man ikke Rom, ikke Borgeren og Folket, men en Soldat, der med andre Soldater ville deele Verden, dens Folk og Eyendomme imellem ſig. Endnu ſkammeligere for Verden var den Periode under Tiberer og Caliguler Man taler nu ſaa frit mod Erobrere og Middel-Alderens Barbarer, der fortrængte Landenes Beboere. Men Romerne, dette Folk, der overvælder alle de andre i Italien, der røve Qvinderne fra deres Naboer, der opbrænde Byer, der deele Landene imellem ſig, der lægger Aag paa de Overvundne og føre deres Konger lænkebundne i Triumph, dem tilgive vi alle diſſe Voldſomheder. Forfatteren finder hertil 2de Aarſager; først, at man anſeer Italiens Folk, ſom Tartariſke Horder, og ikke

ſom

ſom Folk, ved hvis Sæders Antagelſe Romerne vare blevne hæderlige; dernæſt, fordi der var blandt diſſe Konger nogle onde og voldſomme, for hvis Ydmygelſe Menneſkeligheden intereſſerer ſig. De Samniter ville bekrige de Campanier, og ſom Romerſke Bundsforvandte ventede de ſig fra dem ingen Modſtand. Men Campanierne gave ſig under Romerne, og nu forbydes de Samniter at bekrige en Romerſk Provintz. Deres Ulydighed blev deres Undergang. Begge Folkene bleve Romerſke Underſaatter, og hermed blev Diget brudt for de fremfarende Romeres Magt. Ingen Genzis-kan, ingen Bajazeth kunde have budet med større deſpotiſk Stolthed, end Romerne her giorde. Saa deſpotiſk og uretfærdig var overalt deres Forhold mod deres Bundsforvandte. Den Romerſke Stats Anlæg og Patriciernes Frygt for, at de med dem voterende ſkulde blive for mange, førte det med ſig, at de maatte blive Roms Underſaatter. Forbittrelſen derover gik indtil den Fortvivlelſe, at vove det ſidſte for Friheden, eller og at undergaae. Deraf den raſende Grumhed hos diſſe for Friheden ſtridende Allierede (Socii og bellum ſociale er det her ſigtes til) der efter deres Italienſke Charactteer ikke ſkulde have fundet Sted, naar ikke den haardeſte Uretfærdighed havde opbragt diſſe Folk. Hvad Byrde har og deres mange Coloniers Stiftelſe været for de overvundne Folk, der maatte afgive Jord til ſaa mange Familiers Underholdning. Folk og Penge maatte Colonier og Bundsforvandte ſkaffe til de mange beſværlige og langtfraværende Krige, af hvilke de havde ſlet ingen, og Rom alene den hele Fordeel. Nu dets overmodige Stolthed mod de overvundne Folk og Konger.

„ At en **Popilius** ſkriver Kredſen om **Antiochus** og vil,
„ at han ſkal give Svar inden han gaaer ud af den, det kan
„ Menneſkeligheden end da taale: Men at **Perſeus**, Ma-
„ cedoniens Konge, bunden med Lænker og geleydet af hans
„ Dronning og Børn, føres til Skin igiennem Gaderne af
„ den triumpherende **Paulus Æmilius**, det kan ingen
„ uden raa Tartarer finde ſkiønt og hæderligt. Det er ſandt,
„ at ingen Belønning kunde være ſtoltere for Hærføreren.
„ Men hvilken Tale, naar **Paulus Æmilius** ey giver den
„ ved Skiændſelen fortvivlende **Perſeus** anden Troſt, end
„ den, at han havde Midlet i Hænde, nemlig Dolk eller Gift,
„ for at befrie ſig fra Forhaanelſen! ſaadant var dette beun-

„ drede, dette for ſin Undergang beklagede Rom: og at Chriſten-
„ dommen medførte Griſt og Ideer, der ledede fra ſaadanne
„ Optog, der ſkal viſe, at den qvalte Siælenes Storhed,
„ eller giør Verden ædel. **Perſeus**, ligeſom andre mange
„ Konger, indſluttedes efter Triumphen i Fængſel, og der
„ bleve de. Men i de følgende Tider gik man til end mere
„ Haardhed, og ved **Conſtantins** Tid lod man de overvund-
„ ne Konger fægte i Amphitheatret med vilde Dyr.“ Dog
var det ikke Haardhed alene, men og Liſtighed, der udmær-
kede ſig i Romernes Characteer. Med Liſt tilſnigede de ſig
Kongers Teſtamenter paa deres Folk og Lande. Exempler nok
leverer Hiſtorien os paa deres Liſt, Utroeſkab og Bedragerie,
men intet udmærker denne deres afſkyelige Adfærd meer end
Numantinernes Skiæbne og Undergang. **Florus** kalder
den Numantinſke Krig den uretfærdigſte Rom nogen Tid har
ført. Men **Numants** Ødelæggelſe ſkulde forfærde alt hvad
der vovede at ſætte ſig mod Roms deſpotiſke Overmod. Der-
af den raſende og fortvivlede Forbittrelſe, med hvilken Folke-
ne, i det de ſøgte at afkaſte Aaget, hævnede deres Friheds
Tab paa Romerne, ſom da Aſianerne paa een Dag myrdede
80000 Romere, efter **Appians** Vidnesbyrd, ey af Gunſt
for **Mithridates**, men blot af Had til det Romerſke Navn.
Herved falder Philoſophiens Svaghed Forfatteren i Øynene,
i det den ikke har formaaet at hindre den Voldſomhed, hvor-
med Verdens Folk og Konger bleve mishandlede af de ſtolte
Romere. Men han tilſtaaer og, den intet kunde virke, for-
di den ſelv var overvældet af en Religion, der juſt var dan-
net til at ſtifte Ødelæggelſe; hvilken i ſær udmærker ſig i de
afſkyelige Religions-Ceremonier, hvormed vigtige og mægtige
Stæder bleve ſom indviede til Undergang. Forfatteren ſynes
her at have befrygtet en Indvending i det han tilſtaaer: „at
„ i de ſeenere, i Chriſtendoms Tiderne, ſee vi ogſaa Fæhe-
„ der, Ødelæggelſer, vor Artes Ulykker og Beſkiæmmelſer:
„ vi ſee dem hos Chriſtne Folk: men der vare Mørkheds,
„ Vankundigheds Dage: der vare haarde fremfarende Folk,
„ endnu med Reſt af den gamle barbariſke Characteer: der
„ vare vilde Krigshære under ufølende Generaler; der vare
„ ſværmeriſke Hobe raſende frem for en føye Tid: der vare
„ onde eller blinde Clerker, hvilke gave Folkene Forfølgelſens
„ Dolken i Hænde; der vare Paver, hvilke byggede ſig De-

„ ſpo-

„ ſpote-Throne paa Verdens Vankundighed: der vare Lehns-
„ forfatnings-Mørket, ſaa ikke Love gave Sikkerhed, men
„ Retten b ſtod i Nævens Styrke. Alt dette var ſaaledes.
„ Men hvad er der imod Syſtem heel anlagt paa den yderſte
„ Voldſomhed, helliggiort af Religionen, ſamtykt af Philo-
„ ſopherne, udført med Vælde til Verdens Forfærdelſe.“ Og hvad var det endelig for et Folk, for hvis Skyld der blev kriget, myrdet, ødelagt Verden over? et uſelt, fattigt, af ſine Patricier undertrykt og udſuet Folk, et ſulten og hungrigt Folk, der maatte fornøyes, og mættes, for at tilfredsſtilles, med de koſtbareſte Optog og rigeſte Gaver paa de undertvungne Landes og Folks Bekoſtning. Diſſe Triumvirats-Tider, hvilke fæle Tider i den Henſeende! Over **Auguſt** og hans Regierings-Tid en ſær læſeværdig og fornuftig Betragtning. Han betragtes med ſtor Underſkiæl, ſom en **Octavianus** og en **Auguſtus**. Forfatteren lader ham vederfares tilbørlig baade Laſt og Roes. Men Roms lykkelige Tilſtand under ham er ikke nok for at beklage Roms Undergang, ſom en Vanhæld for Verden. Man maa adſkille **Auguſt** og **Rom** fra Verden, for at ſpørge, hvorledes Tilſtanden var i Verden under hans det ſtolte Regimente. Hvad der ſkeede og hvad der tænktes i Rom, ſom Hovedſtaden for de mange undertvungne Lande, det havde Indflydelſe paa langt flere Mennesker, end de, hvilke den ſtørſte Stat nu indeholder. Naar Regenten i Rom kunde være Deſpot, ſaa kunde han være det for Gallien, Spanien, Portugal, Britannien, Italien, og al den Deel af Europa, der ligger Øſten for Italien, og for den vigtigſte Deel af Aſien og Afrika. Hvilken Leylighed til Ulykke var ikke det alene, at ſaa udſtrakte Lande, af een, det være Regent, eller et Raad, eller en Bye, ſkulde beſtyres! I ſaadan Stilling ere Undertrykkelſer uafværgelige: da der deels er for megen Hovmod hos den Byden, deels Umueligheden at overſee alt, deels Laegyldighed for de ſmaae og langtbortliggende Deele. At **Auguſt** i Rom ved et Raadsdekret blev erklæret for Eenevolds Regent og ubunden af alle Love, at en **Pompejus** havde Templer ſig til Ære i hver Provintz, og at en **Herodes** bygger et Tempel den levende **Auguſt** til Ære, at han, ſaa grum en Tyran, af Roms Keyſer dog beſkyttes paa Thronen, det viſer os, hvorledes det har ſtaaet til i Rom og Provintzerne. Det kunde ikke være andet, end

at det Regierings Anlæg, som August ordnede, maatte føre til ulykſalige Tider. „Der var Mindet om den myrdede „ Cæſar, og hans var egentlig Planen: der var det frie, „ det uroelige Folk; der var den Tanke, at Eenevolds Regimentet var uretmæſſig forhvervet: Intet kunde ſkaffe Regenten Sikkerhed uden en Krigshær, der eene beſtod ved „ ham og hængte ved ham; det vidſte August fuld vel, og „ derfor anordnede han, at Soldaten ey mere ſkulde have „ Jord, naar han havde udtient, men viſſe Penge, og det „ af Keyſerens Skatkammer: derover glædede man ſig vel, „ men ſaa ſønderrevnes Baandet, der holdt Soldaten til Staten; Han fik nu alt af Regentens Haand: og naar der da „ vare de 25 Legioner, foruden Præ orianerne, og naar hver „ af diſſe fik efter endet Tieneſte henved 600 Rdlr. i Skiænk, „ da regne man, hvad Udgift det har ført med ſig. Efter „ Haanden blev da Roms Regent ey andet end en General, „ der i Spidſen af ſin Armee, og ſtolende paa ſin Armee, „ herſkede uindſkrænket: det var da Generalen og Armeen, „ der herſkede over Verden; deraf fulgte, at intet agtedes: „ ingen Senat, inter Folk; Mismodigheden blev almindelig, og mod Undertrykkelſen var inter Raad: kun fra Soldaten kunde Frelſen komme, men hvad ſkiottede han, hvorledes tilgik i Staten, naar han kun fik ſin rette Sold?“ Ret livagtig og indtil Medlidenheds Følelſe har Forfatteren herefter afſkildret Verdens ulykſalige Skiæbne, under de følgende Keyſere lige til **Diocletian**, ſom en Følge af denne Plan og Anlæg til et militæriſk Regimente, for hvilket ey engang nogen from og god Regent længe var taalelig, og hvorfore diſſe heller ikke med al deres Dyd og Viisdom kunde udrette noget ſtort til at lætte og bedre Folkenes og Landenes Vilkaar. Nu Reſultatet af dette fæle Malerie. „Hvo der „ har Hierte og har med mig kun ſaa tilfærdigen gienneme vandret diſſe Roms tre Aarhundrede, han være overladt „ til ſin egen Følelſe, og den ſkal vel rette hans Begreb, i „ Fald de vare Rom til Ynde ſt og Hæder; men det kunne de „ ikke være, med mindre han med Ligegyldighed anſeer Verdens og vor Artes Undertrykkelſe og Forhaanelſe; med mindre en fremraſende Orkan, eller det med brændende Lynild „ om og om beſpændte Firmament, er ham lyſteligere Syn, „ end Dag med blide Soel, der modner Markens Velſignel-

„ ſe

„ ſe og beliver Menneſker med Qvæg til Lyſt og Leeg. Hvad
„ jeg har ſagt, det findes i mange Bøger. Men det glem-
„ mes og man tør være de elendige Meeninger bekiendt, at
„ Roms Vælde og Pragt med dens Indbyggeres blode over-
„ daadige Levnet var Verden til Gavn og Ziir, og at, naar
„ Chriſtendom ikke var opkommen, ſkulde Rom have bleven
„ ved. Ja nogle enkelte Zirather, ſaaſom Horaziſk Digte-
„ kunſt, Trajanſke Bygninger, Veyes Anlægning og Vand-
„ ledninger ſkal veye meer end Verdens Bebyrdelſe med haar-
„ deſte Aag; og at nys anførte Zirather for en ſøye Tid ſvandt
„ hen, det ſkal være Tab, ſom Europa's Frigivelſe og For-
„ ædlelſe ey kan erſtatte. Jeg begriber ikke, hvorledes man
„ kan være værdig Europæer, uden at hade Rom, afſkye
„ Roms Politik og Keyſernes Deſpoterie, glædes ved dens
„ Undergang og derudi finde Grunden til vor Adel og vor
„ Lykſalighed. Hvad ſavne vi da af det Romerne havde?
„ de Neroniſke Veddeløb: de Stalde til 1000 Heſte: de Sø-
„ fægtninger for Lyſt (udi hvilke, under Claudius, efter
„ S. 216 der af Fængſlerne droges 19000 Mennesker frem
„ for at myrde hinanden) de Gladiatorer: de Regentere, der
„ ved et Edict kunde giøre ey et Land, men hele Europa,
„ hele Aſien ulykſalige. Hvorfore ville vi miskiende vore
„ Fordeele? og atter hvad ſavner da Europa? Der i den
„ eene Bye, hvor Herredømmet over Verden concentreredes,
„ og hvor Verdens Rigdomme opſlugedes, der maatte vel
„ være en vis Storhed i Værker og Anlæg, en Pragt, ſom
„ vi ey kunne naae. Men hvordanne vare Sæderne? var
„ Almuens Vilkaar i Byen? var denne Almues Character?
„ hvor fandtes Menneſket der, ſaa at han ſom Menneſke,
„ om han endog er ſat i ringe Kaar, kan være hæderlig; og
„ uden for Byen, hvad ſaae man der? Proconſuler, ſom de
„ Perſiſke Satraper og de Indoſtanſke Nabobs, ſammen-
„ hobende Guld, for dermed at vende tilbage til Rom, og
„ falde Yppighed i Barm, eller at ſtifte Partie og Regent-
„ Mord. Templer for diſſe ſmaa Tyranner fandt man i Pro-
„ vintzerne, men hvo kan ikke foreſtille ſig med hvad Hierte
„ Folkene maa have opreyſt dem og have ofret i dem. Lands-
„ høvdingen drog da ofte bort med ſit ſammenravede Bytte
„ og det brugte han til at ſtøde Regenten fra Thronen: da
„ maatte Provintzen atter ſende ſin Skiænk, ſin Krone af

„ Guld til den nye Regent: derhos atter fornøye en ankom-
„ men Plager. Saaledes blev hver Forandring Provintzer-
„ ne til Ulykke; og ſtødtes end den haardeſte Tyran af ſit
„ Sæde, ſaa vandtes dog derved intet for dem: thi Guldet
„ ſkulde haves for at give Prætorianer og Legioner og for at
„ herliggiøre den nye Regiering ved Feſter og koſtbare Optog.
„ Hvor tydeligen Hiſtorien end vidner om diſſe Elendigheder,
„ ſaa kan man dog tænke og tale derom, ſom var dette Roms
„ Undergang et beklageligt Tilfælde!" Nu Aarſagen til Roms Undergang. Forfatteren vil ikke erkiende Chriſtendommen, men den romerſke Republiks egen Plan og Anlæg fra Grunden af, ſom en endelig og uudeblivelig Aarſag til dens Undergang. Rom var anlagt til at være Republik og til at opholde og udvide ſig alene ved Krig. Men dette Anlæg maatte nødvendig føre Deelenes Opløsning og endelig det Heeles Undergang med ſig. Saaſnart der kom anden Haandtering, anden Levemaade, end den, at være under Vaaben, og den, at hvile ud af Krigen ved ſin liden Jords Eyendom, ſtrax kom man fra den første Hensigt og fra de Principier, hvorpaa Statens Anlæg var grundet. Et krigende Folk, der ſamlede Guld tilhobe: en Republik, der udbredte ſig, og fik mange Lande at beherſke, de kunde ey beſtaae. Rom faldt, fordi Coloſſen blev monſtrøs, og der var ey Grund til at bære den. Men det virkede Chriſtendommen, at af Coloſſens Ruiner ſamledes og opſtode ſkiønne ſtolte Bygninger. I Borger-Krigene under den triumviraliſke Regiering blev allerede Rom forberedet til ſin Undergang ved Krigshærenes Overmagt og Raadets, ſamt Folkets dermed tiltagende Afmagt. Den fuldkomne Undergang kunde for en Tid ikke ſtandſes og opholdes uden ved Eenevolds Magten, men ſaa ganſke forhindres og forebygges kunde den ikke, at jo Statens Deele efterhaanden maatte løſes fra hinanden. I den ganſke Tid fra Auguſt til Conſtantin finder Forfatteren ikke, at Chriſtendommen har været nogen ſtor og mægtig virkende Aarſag til Roms Forvirring. Man fandt hverken Villie eller Evne hos de Chriſtne til nogen almindelig Opſtand, og Chriſtendommen er at anſee ſom en Begivenhed, uden hvilken Roms Undergang ved andre virkende Aarſager maatte have fundet Sted, og, om endogſaa de Chriſtne havde biedraget noget med til Forvirringen i den Romerſke Stat, ſaa er det dog ubetydeligt i Hen-

ſeen-

ſeende til de øvrige Aarſager, ſom befordrede dens Undergang. Den udførligere Deduction af diſſe Hovedſætninger faaer man overlade til Læſeren. Fremdeles viſer Forfatteren os Rom og det Romerſke Regimente under de Chriſtne Keyſere, ſom fremdeles og immer meer og meer hældende til ſin endelige Undergang, ved ſin egen indvortes Fordervelſe. Den hele ganſke Betragtning igiennem herſke diſſe tvende Hovedtanker: 1) Det var naturligt, ja fornødent, Rom maatte falde, undergaae; Chriſtendommen har ingen Deel eller Skyld haft derudi; den er en Hoved-Begivenhed, ſom midt under Fordervelſen, tvertimod den ſtærkeſte Modſtand, har trængt igiennem; Staten fandt ſin Undergang ved ſig ſelv og ſin egen indvortes ſlette Forfatning, der gjorde den for ſvag til at holde ud imod de mange fra alle Kanter af indbrydende Fienders Overfald: 2) Den, uagtet al Modſtand ſig gjennemtrængende Chriſtendom, kom de det Romerſke Rige overſvømmende Barbarer i Møde, blev antaget af dem, og de ved den forvandlede af vilde Krigere til ſædelige Mennesker, da, hvis ikke dette var ſkeet, Verdens Ulykke og Elændighed ſkulde have bleven den ſamme om ikke værre og ſtørre, end under Roms det grumme Regimente, ſaa Chriſtendommen altſaa ved Roms Fald og Undergang, ſom den dog ikke har befordret, er geraaden Europa til Forbedring, til Hæld og Lykke, i dets moraliſke og politiſke Væſen og Tilſtand. Forunderligt er det, ſiger Forfatteren, at de Nationer, der overvældede Keyſerdømmet og Italien ſaa haſtig forandredes. Han veed ey hvorfra at hente Aarſagen dertil, om ikke fra Chriſtendommen. Men Forandringens hældige Virkning baade for Folkene ſelv og for os, der endnu beboe Europa, kan ingen nægte. Det er fra diſſe Folk Sædernes Formildelſe i lige fremgaaende Linie er kommen til os. Havde diſſe blevet Barbarer, da maatte vi endnu have været det. Det var Chriſtendommen der vedligeholdte Foreeningen imellem Øſten og Veſten; der hindrede, at Rom ey blev plyndret, ødelaat, ſom den ſkulde have blevet, i Fald de gamle Teutoner og Galler havde faaet Overhaand; der gjorde at Nationerne fæſtede ſig i Landet, og lode ſig nøye med en Deel deraf; der drev dem til at ſkaane og bygge Templer, at ære og dyrke Kunſter; der ophævede Røven, Anarchie og ſoldateriſk Vildhed; ja den var det, der lagde Alarik diſſe Ord i Munden til ſine Soldater,

da han lovede dem Roms Indtagelſe og det dermed forbundne Krigsbytte: „De, der kalde os Barbarer og Afgudsdyrkere „ (ſaa kaldtes nemlig Arianerne af det modſatte Partie, „ og Alarik var Arianer) de ſkulle nødes til at forandre deres „ Meeninger: Jeg vil det, I mine Krigere! at I ſkulle „ med Billighed bruge Krigens Ret: Menneſke-Blod ſkal „ være Eder helligt: Rom ſkal ſee, at det Chriſtne Navn er „ os endog i Krigens Haftighed ærværdigt, og at vi vide at „ gjøre Forſkiæl imellem Hedninger og Chriſtne. Jeg føler „ det i min Siæl, ſaa bød Gud mig at revſe denne Bye, „ men jeg føler det og, at hvad ham tilhører bør være mig „ helligt: Ingen Tempel, intet af hvad der hører til Guds- „ tieneſten ſkal lide Vold. Soldater! hvo derimod handler, „ han bøde med Livet.“ Alarik, ſiger Forfatteren til, var en haard Mand, opfødt blandt Vaaben, men er ikke hans Tale, om end ſaa den vilde Soldat handlede derimod, ſom Triumph for Chriſtendommen? Saa meget var dog allerede vundet, ſiger han, at Gothen bluedes ved at være Ødelægger. Maaſkee ſkulde dog denne hans Tale endnu have været ſtørre Triumph for Chriſtendommen, derſom han ikke, i det han befaler ſine Soldater, at lade Menneſke-Blod være ſaa helligt, tillige ſtrax derpaa havde givet dem Vink til at gjøre Forſkiæl imellem Hedninger og Chriſtne, da dog Hedninge-Blod er og Menneſke-Blod, og derſom det ikke var blot Templer og andre Gud og Gudstieneſten tilhørende Ting han lovede at ſkaane, i det han truer, ſom efter Guds Befaling, at revſe Byen, ret ſom Menneſkene i Byen ikke mere tilhørte Gud end Templernes Kalk og Steen, Sølv og Guld, og dette Krigerens truende Riis, hvo kiender ikke dette? Vilſelig triumpherer Chriſtendommen ſaa vel overalt i vor Forfatters Tale og ved hans Pen ſaa vel, at den gierne kan, om Forfatteren ſaa vil, undvære denne Alariks. Det er og bliver dog ſandt, at Chriſtendommen har virket den ſtore Revolution, her tales om. I Udførelſen af foranførte tvende Hoved-tanker er der en almindelig Anmærkning, ſom Forfatteren ofte ſtandſer ved her, ſom andenſteds, og giør alvorlig Erindring, at der nemlig maa gjøres Forſkiæl, paa Chriſtendom i enkelte chriſtne Menneſkers misbrugende Hænder, da der ved den er ſtiftet meget Ondt, og paa hvad Chriſtendom i ſig ſelv er og har virket i det Almindelige, for Ex. S. 331:

„ Jeg

„ Jeg troer det ſkulde i Almindelighed være Hiſtoriens Virk-
„ ning paa vor Forſtand, at vi erkiende, hvor ſmaa, hvor
„ ubeſtandige Mennesker ere, og hvorledes de altid ere det;
„ altid ſøge at bøye Ret, Sandhed, Lov, Moral, Reli-
„ gion efter deres Lyſt og efter deres Fordeel: Men hvad kom-
„ mer det ſaa Sandhed, Ret, Moral, Religion ved, hvor-
„ dan Menneſkene bøye dem, vanhellige dem? Og hvad kom-
„ mer det Chriſtendommen ved, om end ſaa mange Ordkrige
„ have været, og ved dem ligeſaa mange Forfølgelſer. Det
„ er ilde at denne Erindring ſaa ofte bør giøres, men det er
„ og ilde, at den glemmes ſaa ofte af Chriſtendommens Fien-
„ der, og dog er den ſaa ſand, ſaa lyſende, ſaa eenfoldig.“
Alle de øvrige Forfatterens enkelte Tanker og Betragtninger, der faſt alle foreene ſig til de tvende forberørte Hoved-Punkter, overlade vi til Læſeren, tilligemed hans idelige Digreſſioner for at ophæve og ligeſom i Almindelighed at befæſte Læſerens Opmærkſomhed, over alle enkelte Begivenheder, ved den eene Foreſtilling af Chriſtendommen, ſom under alle Begivenheder, Forandringer, Forhindringer, ved Guds overſtyrende Forſyns Haand, immer fremgaaende mod ſit Maal, for at virke til rette Tid, hvad den kan og ſkal, Verdens Forbedring, Held og Lykke.

Nürnberg. Herrn P. Wolfgang Bayers, ehemaligen Americaniſchen Glaubens-Predigers der Geſellſchaft Jeſu, Reiſe nach Peru. Von ihm ſelbſt beſchrieben. Herausgegeben von C. G. von Murr. 1776. 214 S. i 8vo. Hr. Udgiveren har ledſaget denne Reyſebeſtrivelſe med forſkiællige gode Anmærkninger, og optaget den i den tredie Deel af ſin Journal zur Kunſtgeſchichte und allgemeinen Litteratur, hvor den dog ikke egentlig henhørte, hvorfor det og er meget vel giort, at han her har leveret den for ſig ſelv. Det lader ikke til, at Bogen i al Henſeende ſaaledes er flodden af ſin Forfatters Pen, ſom den nu træder for Lyſet, men at den af Udgiveren er bleven forandret. Hvorom alting er, ſaa fortiener Bogen at optages med ſaa meget mere Tak og Biefald, ſom den indbefatter meget nyt og mærkværdigt, og ſom man om de Spanſke Lande i Syd-Amerika endnu ikke har overflødige i Beſynderlighed nye Efterretninger. Hr. Bayer, født til Bramberg, til-

tiltraadde sin Reise den 14 Febr. 1749. fra Würzburg af, gik igiennem Italien til Genua, og derfra over Søen under megen Fare til Cadix. Han maatte opholde sig et Aar og nogle Maaneder i Spanien, og blev tillige med 3 andre Jesuiter sendt til Granada for end videre der at studere: thi han var den Gang først i sit 28 Alders Aar, og end ikke viet til Præst. Mens han opholdte sig i Spanien, saae han meget af den der herskende Overtroe, om hvilken han og fortæller adskilligt. Efterat han var bleven viet til Præst, gik han den 11 Octobr. 1750 til Skibs i Cadix, og reiste med 33 andre Jesuiter; 2 Geistlige af Præste-Ordenen og 8 Kiøbmand, til Chartagena i Syd-Amerika, hvor han den 15 December gik for Anker, og kom den 17de i Staden. Reysens Beskrivelse indtil dette sammes første Maal, indtager 164 S., og indbefatter en Deel nyttige og læseværdige Efterretninger og Anmærkninger. I America beskriver Hr. B. alle de Steder og Egne, han har seet, og sammes forskiellige Indvaanere. Hanj gik den 19de Jan. 1757. atter til Skibs og kom i 24 Timer til Havnen af Portobello og den 4de Febr. til Floden og Castellet Chagre. Her begynder Land-Engen af Panama, og Floden udgiør Grændserne af Nord- og Syd-Amerika. Han seylede op ad samme indtil Egnen af Landsbyen Cruzes, hvor han steeg i Land, og lagde de øvrige 8te Mile til Panama tilbage paa et Muul-Esel. Den 16de Marz tiltraadde han Søereysen til Peru. Klæde-Manufacturen til Quito er den berømteste i hele Amerika, og Tøyene kan endnu gjøres finere der end i Spanien, men man gr kun gjøre gemeent Tøy til Folk af ringe Stand, at ikke Handelen med Spanien skal lide derved. Den 23de April kom han til Floden og Staden Quayaquil, hvor de Krigs- og Koffardie-Skibe bygges, som Spanierne bruge i Sydsøen. Ved Enden af April, da han foer omkring Cabo blanco, var der saa koldt at man maatte tage Vinterklæder paa. Den 14de May kom han i Havnen Payta, hvor han med Muulesler tiltraadde Reysen over Land til Lima. Payta er en liden Stad af mestendeels slette Huuse; men her blive alle de Vahre udlsede, som gaae til Guatimala og Mexico. I hele Peru er Fruentimret af en udmærket Skiønhed. Ørkenen paa Kysterne af Peru, som begynder ved Sechura i Længden af 40 og i Omkreds af meer end 100 Mile er meget besværlig og farlig. Vinden, som her blæser altid meget stærk, holder Sandet i den

uroe-

uroeligſte Bevægelſe. Her er hverken Græs eller Træe, men alene hiſt og her en Tornbuſk, hverken Kilde, Bæk eller Flod, hverken Fugl eller noget andet Dyr. Ved den Flække Moſefu begynder en anden Ørken, ſom er 14 Mile lang og henved 40 i Omkreds. Den Stad Truxillo er Staden Lima i Henſeende til Gader og Levemaade ſaa lig, at man kalder den lille Lima. I Staden Lima traf Forfatteren ind den 5te Juli 1751. og fandt, at den lidet efterlader de ſtørſte Stæder i Europa, at og de i det ſkrækkelige Jordſkielv indſtyrtede og beſkadigede Kirker og Huſe, vare igien opbygte med langt ſtørre Pragt og Skiønhed, og indvendig zirede med en riig og prægtig Huusgeraad. Han roſer meget det der værende Univerſitet. Det hele Spaniſke Syd-Amerika er i Troens Sager underkaſtet den her værende Inquiſitions-Ret, og i Civil-Sager den Regiering, ſom Vicekongen her beſtyrer. Forfatteren laſter dem begge meget, hin formedelſt ſine Medlemmers Stolthed og andre Misbruge, den anden for ſit Tyrannie og Giærrighed, hvorved den udpreſſer Blodet af de fattige ſaa kaldte Indianer. Efter deres Exempel rette ſig Cazeqverne eller Indianernes National-Øvrighed, hvilke bevove dem det lidet, ſom Spanierne endnu har ladet dem tilovers. Derfor tager de underdanige Indianers Tal daglig af ſaaſom de i ſtor Mængde gaaer over til de hedenſke og uafhængige Indianer. Mange Præſter beſidde og en utaalelig Ondſkab og Giærrighed, og leve herlig og prægtig i Ørkesløshed og Vellyſt. De nysomvendte Indianer, ſom boe noget langt fra Spanierne ere godhiertige og uſkyldige Folk, men de andre høyſt ryggesløſe, og til Lima og i de andre Stæder og Landsbyer af dette Kongerige gaaer det ikke bedre til end i Sodoma og Gomorrha. Peruanerne ere en frygtſom Nation, meget hengiven til Fylderie, giøre ſaa lidet af en falſk Eed, at Dommerne ikke meer tør paalægge dem nogen Eed, og drive endnu hemmelig Afguderie. Ved en Maane-Formørkelſe komme de endnu, ligeſom deres Forfædre den lidende Maane til Hiælp ved ængſtelig Skrig, ved Trommer og anlagt Ild, og Qvinderne troe, ligeſom Rusinderne, at deres Mænd gaaer uden om og elſke dem ikke, naar de ſaaer ingen Hug af dem. De tilſkrive den Hr. Jacob Torden og Lynild, og vil ikke redde noget Huus, ſom træffes af Lynild, for ikke at være ham hinderlig i hans Straffer. De ere meget duelige Slyngere. Deres beegſorte Haar agte de ſaa høyt, at de anſee ſammes Affkiærel-

ſe for den ſtørſte Skam. De begegne deres Qvinder med en umenneſkelig Haardhed, og dette kan hverken Præſter eller Dommere forhindre. Den katholſke Religion har næſten alene kundet indføres paa de Steder, ſom tilforn har været de Incas undergivne. Alle Indianſke Mandsperſoner maae fra 18de til 50de Aar betale til Kongen af Spanien aarlig 5 til 7 Daler i Skat; men fra det 50 Aar af ere de frie derfor og Qvindsperſoner give ſlet intet. Handelen med det Jis, ſom bliver brugt til at afkiøle Drikke, er til Lima forpagtet for 80000 Dalere. Forfatteren har ſeet, hvorledes i Staden Gvamanga Trefoldigheds- og Chriſti Legemsfeſten blev helligholdt af Spanier og Indianer med en Øre-Tournering, og af Indianerne endnu i Beſynderlighed med et Kongeſpil. Ved det ſidſte klæde de en ud ſom en Incä, og bære ham under en Tronhimmel paa deres Skuldre. I Egnene omkring Staden Cuzco eller Copco ere endnu at ſee de Incas Gamle Palladſer, ſom ere bygte af meget ſtore, og uden Kalk paa hinanden meget tæt liggende Steene. Man ſeer og der prægtige Gravſteder ſom tilhøre fornemme Indianer. Cuzco de Peruaniſke Incas forrige Reſidentz-Stad, er nu den fornemmeſte Bergſtad i dette Kongerige, ſtor og har herlige Bygninger af tilhugne Steen, da her ſielden ſpørges noget Jordſkielv og ikkun af ringe Betydenhed. Den gyldne Kiæde, der omgav Torvet til den Tid, da de Incas regierede, og ſom havde meget ſtore og ſvære Ringe af ſamme Metal, har Spanierne ligeſaa lidet kundet opdage, ſom de andre i forborgne Grøfter forſtukne Skatter; ſaaſom Indianerne har ſammenſvoret ſig mellem hinanden, ſaaledes at forvare diſſe deres Forfædres Skatter, at de ikke ſkulle blive Spanierne til Deel. De giore og Guld- og Sølv-Bergværkerne ſaa ukiendelige, ſom dem mueligt er. Det Pallads ſom Incas fordum har beboet, er i de nyere Tider bleven til et Jeſuiter Collegium, og ſtaaer paa underjordiſke Grøfter, udi hvilke der ſkulde ligge ſtore Skatter forborgne. Incaſernes Feſtning ligger paa det Berg lige over for Cuſco, er et beundringsværdigt Værk, er omgiven med Muure af uhyre Steene, men Spanierne bekymre ſig intet derom. Nogle Dages Reiſe fra Cuſco, bag ved det høye Bierg opholder ſig en Indianſk Konge, der regner ſin Slægt fra de Incas, og kalder ſig Herre og Konge af Peru, men bliver af Spanierne kaldet Rebelleren. Han har meget forſtærket ſig, og Spanierne har Aarſag at være bange for ham. Den, der regierede

til

til Forfatterens Tid, var bleven opdraget og underviist i den Hell. Borgia Huus til Cusco, som en adelig ung Person af en Cazike Indianske Blod. Han bekiendte sig endnu for nogle Jesuiter, der vare komne til ham i Pavens Navn, for en katolsk Christen, og erklærede at han saae gierne, om de og vilde underviise hans Undersaatter i den christelige Religion. Men Pavin maatte igienkalde det Gave-Brev, hvorved han havde skiænket Kongen af Spanien Kongeriget, da Spanierne havde lovet ham for, at der var ingen meer tilovers af de Inkas Kongelige Blod, som havde Ret til Kronen. Jesuiternes aflagde skriftlig Beretning herom til Vicekongen til Lima, som blev afskikket igien til Kong Ferdinand VI., men som paa det Strængeste forbød al Samqvem med denne Konge, som han kaldte en Rebeller. Den store Landsbye Juli, hvor Forfatteren har staaet som Missionair, har 4 skiønne Kirker, hvori ere nogle af Træe kunstig udsnittede Billedstøtter, som Indianiske Bildhuggere har forfærdiget. Det Sprog som der tales og kaldes Aymara, er ganske forskiællig fra det almindelige Sprog i Peru, der hedder Quichua. Den Søe Titikaka, har 100 Miile i Omkreds, og kunde bære store Skibe. I samme ere over 20 Øer. Paa nogle af dem, paa Halv-Øen Capacabana, og i den omliggende Egn, finde Indianerne, naar de pløye, øfte Guld, som deres Forfædre have der nedgravet, at det ikke skulde falde Spanierne i Hænder. De Chiriguanos, Mowimas og forskiællige andre Folk, ere svorne Fiender af Spanierne, ey utilbøyelige til at antage den christelige Religion, og i Henseende til samme at erkiende Kongen af Spanien for deres Skytsherre, men i øvrigt ville de være frie Folk. De ere fortræffelige Bueskytter, og med deres Pile træffe de Fuglene i Flugten. Hr. Bayer har i en Tid af 14 Aar været Missionair i Egnen af Juli, og er 1770 kommen tilbage til Bamberg.

Berlin. Rede von den Pflichten eines Lehrers bey der am 21sten des Octobers im Namen eines Hochedlen Magistrats hiesiger Residenzien geschehenen öffentlichen Einführung des Herrn Johann Philipp Heinius zum Rector der Friderichswederschen Gymnasii. Gehalten von Christian Ludvig Troschel, Königl. Hofrath und Stadt-Syndikus. 1776. 1½ A. i 4to.

Der

Der treue, der rechtſchaffene Lehrer, muß die Kentniſſe der Jugend erweitern, ihr Herz zu guten Geſinnungen und Sitten bilden, und vorzüglich die Jugend zu Empfindungen einer wahren thätigen Religion führen. Saaledes angiver Forfatteren ſelv Indholdet af denne lærerige Tale. Det er at ønſke, at de ſunde Forſkrifter, ſom han i ſamme har meddeelt, allevegne maatte blive ſatte i Værk.

Frankfurt ved Oderen. Freymüthige Gedanken über das Schickſal der Juden von einem ungenannten Menſchenfreunde verfaſſet, und der Gemeinnützigkeit und Würdigkeit des Inhalts wegen von Stephanus Golytza, zum Druck befördert. 1776. 1½ A. l. 8vo. Denne Apologie for Jøderne ſtaaer i den tydſke Mercur af Aar 1775. Hr. Golytza er en Menneske-Ven, hvilken de Pohlſke Jøders Skiæbne gaaer nær til Hiertet, og ſom ønſker at de Pohlſke Magnater vilde viſe ſig naadige og gunſtige imod dem. Han haaber og ønſker at befordre denne Tænkemaade ved at have foranſtaltet en besynderlig Aftryk af dette Skrift, hvilken ſamme hans Hensigt forticner al Roes.

Göttingen. Kurze Schilderung der Großbritanniſchen Colonien in Nord-Amerika. 1777. 2 A. i ſtor Format. Begge Arkene maae kiøbes til hinanden. Forfatteren er Hr. Sprengel, en ung Mand, der er bekiendt af en udmærket Indſigt i de hiſtoriſke Videnſkaber. Han har paa diſſe Tabeller anvendt ret megen Flid og Duelighed, og Forlæggeren har desuden givet dem en ſmuk Indretning og dertil brugt meget ſkiønne Skrifter. De fremſtille 14 Provintzer eller Colonier i fem Columner ſaaledes, at den første foreſtiller deres geographiſke Beliggenhed og Grændſer, den anden deres Inddeeling Stæder og Floder, den tredie deres Forfatning, den fierde deres Clima, Producter, Handel og Indvaanere, den femte deres Skribentere og Landcharter. Dette er ſkeet med et klogt Valg grundig og tydelig Korthed, og megen Rigtighed.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 40.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 2den Octobr. 1777.

Kiøbenhavn. Almindelig Samling af Stiftelſer og Gave-Breve i Kongeriget Norge, med fornødne Oplysninger. Anden Deel. Udgiven paa det Typographiſke Sælſkabs Bekoſtning. 1777. 260 S. ſt. 4to. Denne Anden Deel indbefatter endnu Stiftelſer og Gave-Breve for Bergens Stift. Det er geleydet med en Fortale af Hr. Juſtice-Raad Schlegel, hvorudi han yttrer ſin mærkelige og billige Misfornøyelſe med en Recenſion af den første Deel i No. 43. 1776. af en Journal, der udgives under Titel af kritiſk Tilſkuer, hvis Forfatter, ſom han ſiger, ganſke miskiender Værkets Hensigt, og ved at fordre, hvad ikke var lovet og hvad ikke engang bør have Sted, laſter ey alene Hr. Frimanns Arbeyde, men fremfører ogſaa Beſkyldninger imod det typographiſke Sælſkab, og imod ham ſelv, ſom Udgiver. Det er betydeligt nok, hvad Hr. Juſtice-Raaden anmærker i Henſeende til den ubodelige Skade, ſom ved en ubillig Kritik, naar den fandt Gehør, kunde tilføyes det Almindelige. „Var, ſiger han, „dette betydelige Foretagende, at udgive Fundatzerne for hele „Riget Norge, til Ende bragt med Hr. Frimanns Arbey„de, ſaa kunde hiin fornærmelige Bedømmelſe overgaaes „med Taushed. En ubillig Medfart vilde da ikke foraarſa„ge anden Skade, end at kanſkee nogle, til hvis Nytte „Værket er beſtemt, fattede paa Recenſentens Ord ufordeel-

„ agtige Tanker derom, og lod det være ubrugt. Men der ventes
„ endnu lige ſaadan Samling for de 3 Stifter Chriſtiania,
„ Chriſtianſand og Tronhiem. Det er et Værk, ſom i 90
„ Aar forgiæves er ønſket og paatænkt, ſom ikke vel kan ud-
„ føres, uden af Mænd, der have den fornødne Indſigt og
„ Kundſkab, Tid og Lyſt til et ſaa møyſommeligt Arbeyde,
„ ſom ere paa Stedet og have Adgang til Kilderne. Efter
„ megen Correſpondentz og ikke uden Tvilsmaal og Indven-
„ dinger have 3 lærde Normænd ladet ſig formaae dertil.
„ Intet er lættere, end at afſkrække endog den uegennyttig-
„ ſte Patriot fra et Arbeyde, ſom vel er fornødent til Fæder-
„ nelandets Tieneſte, men hvortil han i Sædeleshed ey er
„ forpligtet, og hvis Vanſkelighed ved Erfaringen tilfulde
„ kiendes, naar han ſeer, at ubillige og bebreydende For-
„ dringer, at ſtrænge Jrretteſættelſer for næſten uundgaelig
„ Ufuldkommenheder ſkal blive hans Løn. Kan og vil da
„ den Mand, ſom ſaa haardt har dømt Hr. Frimanns Ar-
„ beyde, i Stedet for at opmuntre andre til Efterfølgelſe,
„ ſaa uretfærdig om det typographiſke Sælſkab, juſt da det
„ fortiente meeſt at roſes for et ſaa nyttigt og voveligt Fore-
„ tagende, opreyſe den Skade, ſom derved foraarſages det
„ Almindelige?“ Recenſionens Forfatter har roeſt ſig af,
at han har haft meer end hundrede afcopierede gamle
Norſke Skiøder for ſig, hvilke han ønſkede maatte have
været Værkets Forfatter bekiendte. Herved giør Hr. Juſtice-
Raaden denne Recenſent en uundvigelig Erindring. „At
„ vide noget om gamle Documenter, endten Originaler eller
„ tilforladelige Copier, ſom en anden ey kiender, er ikke no-
„ gen ſynderlig Fortieneſte, men tidt blot en Hændelſe.
„ Til Fortieneſte kan det blive, naar man endten ſelv bruger
„ denne Kundſkab til Fædrenelandets Nytte, eller i ſamme
„ Henſigt, ved given Leylighed, frivillig meddeeler den til
„ andre, uden at giøre ſig ſtor deraf. Leylighedenhar væ-
„ ret given og gives endnu. Ere diſſe gamle afcopierede
„ Norſke Skiøder af den Beſkaffenhed, at de kan, uden at
„ tilſideſætte Hoved-Henſigten, bruges i en Samling af Stif-
„ telſer og Gavebreve for Kongeriget Norge, ſaa erkiender
„ Hr. Frimann og de øvrige Forfattere denne Anmældelſe
„ med Taknemmelighed. Man haaber da, at ogſaa Med-
„ deelelſen paafølger, og den Meddeelendes Navn ſkal ikke

„ for-

„ fortiæs, saasnart der gives nogen Brug af disse Documen-
„ ter. I andet Fald er der Ønske, at de maatte have væ-
„ ret Forfatteren bekiendte, til liden Ære for den Ønskende.“
Hvor vil Journalisten undvige en saa billig og uvægerlig For-
dring. Den List er og ikke bleven ubemærket, hvormed Re-
censenten har overseet den mere bestemte Titel, og anført alene
den Almindeligere, saa lydende: Almindelig Samling ꝛc.
for at kunne angive den for en glimrende og altsaa bedrage-
lig Titel, der lovede Læseren meer, end man i Gierningen
har agtet at holde, og ey anseet den Hensigt, udi hvilken
Værket udgives med den dobbelte Titel. Det Ord almin-
delig, som alene skal betegne en Samling for alle fire Stifter,
har Journalisten med Forsæt givet en anden Meening, end
Forfatterens og Udgiverens Hensigt kunde og burde tillade
ham, hvis Meening det aldrig har været, at nærværende
Samling skulde være almindelig og saa i Henseende til Tiden
og indbefatte alle gamle Skiøder, med mindre de maatte
staae i nogen mærkelig Forbindelse med nu værende Stiftelser,
da de ellers, naar de for Sprogets eller Historiens Skyld
fortiente nogen Bekiendtgiørelse, snarere burde finde Plads i
et eget Diplomatarium. Journalisten har og under Skin af
Roes og en overordentlig Forventning om Hr. Justice-Raadens
Fortienester af dette Værk, søgt Anledning til at dadle ham,
som den, der for ingen Deel har fyldestgiort det store Haab,
han selv med disse Ord skal have givet Læserne om sig, som
Værkets Udgiver og Besørger. „ Jeg har selv paataget mig
„ (disse ere hans Ord i Fortalen til den første Deel, hvilke
„ man her beraaber sig paa) ey alene Correcturen af det hele
„ Værk, hvis Nøyagtighed er særdeles magtpaaliggende,
„ men og at forskaffe fra Archiver og Biblioteker her i Sta-
„ den de Efterretninger og Documenter, som dertil maatte
„ behøves, i sær i Hensigt til ældre Tider.“ Hr. Justice-
Raaden svarer: „ Disse mine velmeente Ord fordreyes dertil,
„ at jeg skulde have lagt mig under Forpligtelse, at omstøde
„ andre brave Mænds Arbeyde. Hvilken billig Læser seer
„ ikke, at disse Ord bør forstaaes om bona officia, som en-
„ hver Elsker af nyttige Skrifter skylder en anden; at gaae
„ Forfatteren af de Norske Fundatzer til Haande endten selv
„ eller ved lærde Venners Hielp, i at oplede til deres Brug
„ Documenter i Kiøbenhavn, om de skulde savnes i Norge,

„ naar de behøves og begiæres, og naar jeg finder Leylighed „ at overkomme dem. Dermed opkaſter jeg mig ikke ſelv til „ at blive Forfatter, hvilket jeg ikke er beſøyet, ikke heller „ har Tid og Leylighed til.“ Efter denne Hr. Juſtice-Raadens Fortale forekommer her en Forerindring af Hr. Frimann ſelv til denne Deel, hvorudi han har indført tvende Breve, ſom han ey andenſteds har fundet Plads til, det eene om Biſkoppernes i Bergen aarlige Gage, meddeelt den Evangeliſke Biſkop Jens Schelderup Aar 1557., det andet om Raadſens-Aaret for Præſte-Enker i Bergen, udſtædt fra Capitelet 1571., hvortil er føyet Kong Chriſtian V. Brev af 15de Septbr. 1688. om Præſternes Rettighed i Bergen til de ſaa kaldte Præſte-Penge og Offer, ſamt Copie af et Kongel. allernaadigſt Reſcript af 18de Septbr. 1776. angaaende den tydſke Kirke. Det er Hr. Cancellie-Raad Femmer, Hr. Mag. Vinther og Hr. Paſtor Parelius, der har paataget ſig Fundatz-Samlingerne for de andre Stifter, hvilke Hr. Frimann ønſker mere beredvillig Hielp af de mange Vedkommende, end der er viiſt ham, og mindre trodſig Modvillighed, end den han har maattet taale. Paa et Blad efter Forerindringen følger en Beſvarelſe af Hr. Frimann ſelv paa nogle ubetydelige Dadlerier af den ſaa kaldte kritiſke Tilſkuer. I øvrigt indbefatter denne Anden Deel I) af Fundationerne for Bergens Bye: 1) Fundationerne for den tydſke eller St. Mariæ Kirke, 2) for de Fattige Tydſkes Huus, eller St. Catharinæ Huus: 3) for Manufacturet: 4) for St. Jørgens Hoſpital og Kirke: 5) for de Fattige Søefarendes Huus: 6) Over-Commiſſionen for de Fattiges Væſen: 7) de Syges Huus. II.) Fundationer paa Landet udi Bergens Stift: 1) Adſkillige Breve og Anordninger Landet i Bergens Stift angaaende: 2) Tabell over de aarlige ordentlige Contributioner af Bergens Stift: 3) om Indſamlingen paa Landet til Helſingøers Skole og Hoſpital: 4) om Præſtegaardenes Befrielſe, to Breve af Kong Chriſtian IV. 5) 13 Stiftelſer paa Landet ſpecificerede S. 222. 6) Tvende Tillæg: Summa af Capitaler og Beholdninger og Stiftelſer i Bergens Stift og Bye: Folkemængde i Bergens Stift og Bye, efter Tællingen 1769. Hiſt og her finder man vigtige Efterretninger og Anmærkninger, hvoriblandt S. 81 et Udtog af den Beſkrivelſe paa den Spedalſke Sygdom, ſom Hr. Doctor og Stads-Phyſicus

Büch-

Büchner har givet i en Pro-Memoria til Hr. Stift-Amtmand Schouboe, hvor i han tillige angiver de samme Aarsager til denne med lue venerea saa meget overeenstemmende Sygdom, som Hr. Eggert Olafsøn og Biarne Povelsøn angive i Beskrivelsen over deres Reyse giennem Island. Man læser og allerede i Begyndelsen den endogsaa ufuldstændige Beskrivelse over Ornamenterne i den Tydske St. Mariæ Kirke, hvoriblandt den store Kirke-Dør er, formedelst adskillige Sindbilleder, meget lærerig, for Er. et Menneske kryber nøgen ud og et andet nøgen ind igiennem en med Vind fyldt Sæk (uterum maternum) hvorover staaer: nihil apporto, nihil asporto, og neden under:

Nackt kam ich in die Welt, Nackt muß ich daraus scheiden,
Und muß, was GOtt gefällt, Inzwischen alles leiden.

Tronhiem. Tale om den aabenbarede Religions besynderlige Indflydelse i nogle særskildte verdslige Videnskaber, holden paa Kongens høye Fødsels Dag den 29de Januar. 1776. for det Kongel. Norske Videnskabers Sælskabs Forsamling af Ole Irgens. 32 S. i 8vo. Det er sandt, hvad Forfatteren S. 29 har sagt, at det er en riig og mærkværdig Materie, som har været denne hans Tales Formaal, og at den fortiente en meer fuldstændig Afhandling, end Tid, Leylighed og Hensigt har vildet tillade ham. Ikke desto mindre har han derom foredraget vigtige Tanker, og tilstrækkelig nok for at bevise den aabenbarede Religions besynderlige Indflydelse i den ældste Historie og den Sprogkyndighed, som giver Vished om samme. Sandheds tydelige Kundskab og dens bestandige Anvendelse til vort Livs muelige Forbedring, tvende vor Lyksaligheds Grundstotter. Uophørlig Strid om Maaden, paa hvilken Sandhed skal læres, kiendes og anvendes. Nogle udgive Menneskets blotte Fornuft for al Kundskabs eeneste Kilde. Andre giøre Paastand paa nogle indbildte Følelser af et indvortes overnaturligt Lys i Siælen. Hine foragte Aabenbaringen, disse alle Fornuftens Indsigter og verdslige Videnskaber. Atter andre have giort den Hellige Skrift til den eeneste almindelige Kilde til al fornøden Videnskab, en Overtroe, der har tilbragt Videnskaberne et ubodeligt Tab med mange og kostbare Bogsamlingers Ruin og Ødelæggelse. Skriften

og Fornuften ere begge ſaadanne Sandheds og Kundſkabs Kilder, ſom ſtaae i beſtandig Samſund og have en uophørlig Indflydelſe paa hinanden. Videnſkabs og Kundſkabs Anvendelſe til det menneſkelige Livs ſande Forbedring, er, formedelſt Mangel af tilbørlig Agt for den ſande Religion, udartet til forfængeligt, unyttigt eller ſkadeligt Projectmagerie, ſaa der paa de fleſte Steder er vundet langt mindre, end man ſkulde ventet, ved alle de Indretninger og Forandringer til Forbedring, hvorved man har vraget og forkaſtet det gamle, fordi Tiden derved har opdaget en eller anden ubetydelig Fuldkommenhed. „Videnſkabers Tilvext fremmes meer i det „ Skiønne, end i det Grundige. Statsklogſkaben opfinder „ nye Snarer. Finantzvæſenets Forbedring ſynes ey heller „ at have forøget Staternes Rigdom. De borgerlige Loves „ Forandring har næppe udvirket den forrige og gamle Dy„ deligheds Vedligeholdelſe. Den faſt overdrevne Flid for „ Opdagelſer i Naturhiſtorien har hverken ſaaledes forbedret „ Lægekunſten eller Huusholdnings Væſenet, at Sygdomme „ ere mindſkede, eller Levnetsmidler falne til forrige Priſer. „ Handelens formeentlige Forbedring har paa mange, ja de „ fleſte Steder anlediget dens Aftagelſe.“ Det er ſandt hvad Forfatteren ſiger, at det er Religion, der ſkal giøre den rette og retſkafne Brug af Tingene, og, at altſaa, hvor den foragtes eller ringe agtes, der kan af alle læt misbrugelige Forandringer ikke komme noget Godt. De fleſte verdslige Videnſkaber ſtaae i Forbindelſe med Religionen, og i nogle af dem har den en ſærdeles Indflydelſe. Her handles nu kun om dens Indflydelſe i de ældſte Tiders Hiſtorie og den dertil ſaa fornødne Sprogkyndighed. „Menneſkenes Natur, deres „ Drifter, Evner, Tilbøyeligheder og Lidenſkaber ere bedſt „ kiendelige udi Børne-Alderen, ſom ikke forſtaaer den ſkadelige Kunſt at forſtille ſig. Verdens almindelige Skikkelſe, Tænkemaade og Handlemaade i de ældſte og første Tider „ afbilde tydeligſt Menneſket, og viſe tillige den underlige „ og ulige Fremgang, Videnſkaberne have giort blandt Jordens adſkillige Slægter, ſom noget, hvorved det guddommelige Forſyn har udmærket ſine viſe Henſigter. Den i de „ ſildigere Tider ſlebne Verden viſer ſig bedre, end den virkelig er. Det forekommer mig derfor ſandſynligt, at den „ ældſte Verden er et tydeligere Speyl paa Menneſkers na-

„ tur-

„ turlige Beſkaffenhed, og den Forbedring eller Forandring,
„ Religion, verdslige Videnſkaber og indførte Skikke derved
„ have udvirket.“ Det er altſaa nyttigt, ja fornødent at kiende Verden i ſin ældſte Forfatning, hvorefter bedſt kan dømmes om de efterfølgende og tilkommende Tider. Men hvor finder man nu nogen tilforladelig Beretning om diſſe og den øvrige Verdens ældſte Tider, uden alene i den guddommelige Aabenbaring? Chronologie og Geographie, diſſe tvende Hiſtoriens Øyne, mangler den ældſte Hiſtorie hos de verdslige Skribentere. Efter det Pariſiſke eller saa kaldte Arundeliſke Marmor gaaer deres Tidsregning ikke længere tilbage, end omtrent til Moſis Tider, da Cecrops fra Ægypten ſkal være kommen til Athenen. Om vor Jordkloes Beboelſe og Bebyggelſe i de første Tider efter den almindelige Vandflod, om Staters første Indretning og deres ældſte Beſkaffenhed giver Aabenbaringen alene den ſikkerſte Efterretning. Den Indvending, om det og er Umagen værdt at bekymre ſig saa meget om den ældſte Hiſtorie, har Forfatteren dog endelig agtet Umagen værdt at beſvare. Det er og den aabenbarede Religions Fortieneſte, at de efterfølgende Tiders Hiſtorier ere bedſt blevne bevarede blandt dens Bekiendere. Den forbinder os til Nedelighed i Hiſtorieſkrivningen, og til at agte paa Sammenhængen mellem Menneſkenes ſædelige Gierninger og deres Skiæbne. Den Forpligtelſe, den paalægger os til Grundſprogenes Studering, ret vel udmærket, ſtadfæſtet og forſvaret, udgiør det ſidſte og korteſte Hovedſtykke af denne Tale.

Tronhiem. Tale om den aabenbarede Religions Indflydelſe i den borgerlige Lovkyndighed, holden paa Kongens høye Fødſels Dag den 29de Jan. 1777. for det Kongel. Norſke Videnſkabers Sælſkabs Forſamling af Ole Irgens. 1777. 40 S. ſt. 8vo. Borgerlige Sælſkabers høyeſte Fornødenhed. Uden Eenighed i Meeninger og Handlinger kan ſamme ſlet ikke beſtaae. Denne kan ikke bevares og vedligeholdes uden ved gode Love og Anordninger, beſtyrkede ved udvortes Magt. Menneſkenes Lykſalighed i de borgerlige Sælſkaber beroer altſaa paa Lovenes rette Beſkaffenhed og paa deres Fuldbyrdelſe og Jagttagelſe. De fleſte af Jordens Beboere have ingen rigtig eller tilſtrækkelig

Kundſkab om de naturlige fornødne eller uforanderlige Love, der ikke kan udgrandſkes uden ved rigtige Fornuftſlutninger, hvortil Mængden af det menneſkelige Kiøn endten er uvant eller uduelig. Der har endogſaa været de Lærde, ſom har nægtet en Naturens Ret. Den i Verden ſaa almindelige Egennyttighed dømmer alt det for lovligt, ſom ſynes nyttigt. „ Saa læt det end er at begribe Naturens Ret, og ſkiønne „ dens Fornødenhed og Billighed, ſaa vanſkeligt og næſten „ umueligt har det været og vil herefter blive at udfinde den„ ne Rets rigtige Grunde, og derefter beſtemme Pligterne „ uden mindſte Hielp af den guddommelige Aabenbaring. „ Det naturlige Menneſke, ſig ſelv overladt, forvildes af „ nysanførte Aarſager (Begierlighed og Egennyttighed) paa „ en eller anden Afvey fra at opdage ſtedſe det rette og ſande." Maaſkee forvildes det vel ſaa fra at opdage det, ſom og mere fra at følge det, og til dette ſidſte er det vel og Religionen fornemmelig ſkal drive Menneſker. Hr. Forfatteren nægter ikke den kiendelige Liighed imellem de Moſaiſke og Ægyptiſke Love, men han kalder det en Driſtighed af den lærde Spencer, naar han derfor har vildet giøre den Moſaiſke Lovbog til et Udtog af den Ægyptiſke, og han erklærer ſig for den modſatte Meening, at de Ægyptiſke Love tvertimod ere en Efterligning af de Iſraelitiſke. Borgerlige Love, ſom fuldkommen ſtemme overeens med Naturens Ret, ſkal man aldrig finde hos andre Folk, end dem, ſom herudi paa een eller anden Maade ere veyledede af den aabenbarede Religion; hvorfor Lovkyndigheden iblandt denne Religions Bekiendere altid er ſtørre og bedre, end andenſteds, hvor endten Overtroe eller Vantroe herſker. Vi finde derfor iblandt de Spartaniſke, Ægyptiſke, Græſke og Romerſke Love mange, ſom røbe Taabelighed og Uvidenhed om Naturens Ret. „Den Sædelig„ hed, ſom det guddommelige Forſyns Naade har aabenba„ ret, er unægteligen det Lys, hvorved den menneſkelige „ Fornuft bliver i Stand til at retteligen dømme om de bor„ gerlige Loves naturlige Ret og Billighed. Menneſkekiær„ lighedens almindelige Lov, at begegne Menneſker ſaaledes, „ ſom man ſelv i lige Tilfælde ønſker at blive begegnet af den, „ er ſaa fattelig, at den næſten afvinger alle, ſom den for„ kyndes, Biefald. Ikke deſto mindre have de menneſkelige „ Lovgivere, ſom manglede Aabenbaringens Lys, lidet agtet

„ paa

„ paa denne Grundlov: de have tvertimod fæstet Øynene
„ alene til egen Nytte og Fordeel: de ere saaledes forfaldne
„ til den falske Grundsætning i Lovkyndigheden, at alt det,
„ som kan blive Staten eller det borgerlige Sælskab til nogen
„ almindelig Nytte, stedse bør holdes for tilladeligt og lov-
„ ligt, hvor meget end andres Ret derved skulde forkrænkes
„ eller fornærmes. Dette har anlediget de mange uretfær-
„ dige, ja umenneskelige Love, som have forvildet store Sta-
„ ter og deres Herskere til de allergrusomste Handlinger.
„ Den aabenbarede Religion forbinder derimod sine Bekien-
„ dere til at dømme og handle anderledes; den lærer de Ret-
„ tigheder, som bør intet Menneske betages, og tillige disse
„ Rettigheders Indskrænkning i det Sælskabelige Liv.“
Den Mosaiske Sædelære indeholder de første og bedste Grunde til Naturens Ret. Overbeviisning om Lovenes Overeenstemmelse med Naturens uforanderlige Ret er den moralske og meest virksomme Tvang til Lydighed imod Lovgiveren. Men endog med de bedste Love kan Menneskenes ufornøyelige Sindelav ikke bringes til Nøysomhed, uden ved Hielp af Religionen. Overtroen virker blind Lydighed. Men den sande Religion alene vedligeholder den rette og bestandige Høyagtelse for Lovene, som den kraftigste Drivefieder til Lydighed. Det er Religionen alene der skaffer retsindige Dommere og sanddrue Vidner. Ved Lovenes Tvang alene kan der ikke virkes nogen Forbedring i Staterne, uden Religionen kommer til Hielp. Hvad andet end Religion, skal forhindre den raadførende Lovkyndigheds List og Rænker til Retteus Forkrænkelse. Det er retsindige og redelige Advocater og Dommere, Hr. Forfatteren vil sige, Religionen alene skal danne, i Stedet for listige, rænkefulde og underfundige Raadgivere, og uretfærdige Dommere. Tilsidst enkelte Betragtninger over adskillige fortræffelige og vise, paa naturlig Billighed grundede og med den Jødiske Stats besynderlige Tilstand overeenstemmende Anordninger i de Israelitiske Love, til Bekræftelse for denne Hr. Forfatterens Paastand, at disse Love bør agtes for det ypperligste Mønster paa Lovkyndighed, som den alvise Lovgiver har givet den sande Religions Bekiendere.

Moscau. Probe der Bemühungen der freyen Russischen Gesellschaft bey der Kayserlichen Moscauischen Universität. Erst. Th. 1774. 266 S. Zw. Th. 1775. 314 S. i 8vo. Fortalen beskriver Sælskabets Begyndelse og Indretning. Det har en Præsident en Vice-Præsident, en bestandig og tvende aarlig afvexlende Secretairer, og hver Løverdag en Forsamling. Hidindtil har det fornemmelig beskiæftet sig med Udgaven af en Astrachanisk Topographie, og Samlinger til en almindelig Russisk Ordbog, og Tilsatzer til det geographiske Lexicon over det Russiske Rige. Derpaa følger en Fortegnelse paa 18 overordentlige Medlemmer og Befordrere, 27 virkelige og 6 Auscultantere, men i Følge Efterretningen for den anden Deel ere indtil den 7de Febr. 1775. endnu 10 optagne, og altsaa fattes der endnu 13 i det heele Tal af 50 virkelige Medlemmer. — Den første Deel indbefatter: 1) den Tale, hvormed Præsidenten Geheimeraad von Melißino den 2den August 1771 har aabnet Sælskabet. Den handler om Nytten af lærde især Sprog-Sælskaber. 2) Storfyrstens Alexei Michajlowitschi Indflydelses-Høytidelighed af et gammelt Haandskrift. 3) Beskrivelse over den græske Keyser Manuels den Ildens Kroning. Tale om Nytten af det Moscauiske Universitets Stiftelse 1775 holdt af Barsow, Lærer i Veltalenheden og Sælskabets bestandige Secretair. 5) Skrivelse til en Ven med tvende smaae Oversætnings-Prøver, og 6) Oversættelse af en Humisch Afhandling om Handelen, begge af den med til Sælskabet hørende Hofdame Fyrstinde Daschkowa. 7) Divinsk Aarbog, er i Begyndelsen slavonisk og indbefatter mange mærkværdige Begivenheder i hele Landet. 8) Kort Beskrivelse om Kamtschatka i Junius 1773 opsat af den der værende Commandeur Schmaliew, et interessant statistisk Urskrift. 9) Fortegnelse over de fornemmeste Betientere fra 1462 til 1676. af et gammelt Haandskrift. — Den anden Deel indbefatter først 1-4) Lutter Indsættelses- og Formæhlings-Høytideligheder, alle af gamle Haandskrifter. 5) En fornemme Russisk Dames (Fyrstinde Daschkowa's) Reise igiennem nogle Engelske Provintzer. En Dagbog hvori de beseete Mærkværdigheder kortelig beskrives. 6) Oversættelsen af den Engelske Tilskuer om Skiørs, af samme. 7) Tale om Grunden til Deelenes ind-

indvortes Sammenhæng og deraf opkommende Styrke i det menneskelige Legeme, holdt i Anledning af det medicinske Professorats Erlangelse den 23de August 1768. af D. Semen Z'Ubelin. 8) Forsøg til en Oversættelse af det Franzøsiske. Spørsmaale af en Uvidende af T. M., formodentlig Tevan' von Melißino, over Menneskets Oprindelse, Bestemmelse, Frihed o. s. v. 9) Den menneskelige Forstands Historie, en Oversættelse (af det Tydske) af Staatsraad Martow. 10) En Engelænders Skrivelse til et Medlem d. Fr. v. G. over Oversættelsen af Schakespears med en Prove. 11) Svar derpaa af A. B., formodentlig Anton Barsow, som nok og maae være Engelænderen selv. 12) Fortsættelsen af Fortegnelsen over de fornemmeste Betientere. —— Det er kun lidet Selskabets Cultur, som dog skulde være dets Hoved-Øyemærke. De gamle Sager maatte det hellere overlade til det Russische Bibliothek, en Samling, som just til den Ende er giort.

Schwerin. Merkwürdige Rechtsfälle, nebst einer kurzen Betrachtung über die Geschichte und den Gebrauch des deutschen Privatrechts. Von Joh. D. Mellmann, Königl. Dänischen Professor zu Kiel. Erst. u. Zw. St. 1775. 15½ A. i 8vo. Disse Retsfælde skal, som Titelen af det andet Stykke melder, være udarbeydede i det Kielske Jurist-Facultets Navn, men mærkværdige fortiene de ikke at kaldes, og de, et Par undtagne, ere ganske sædvanlige. Imidlertid passe de sig dog vel til det Øyemærke, de ere bestemte til, nemlig at tiene de paa Universitetet Studerende til en Ledetraad i deres practiske Øvelse, og saasom de fleste der Studerende søge Betieninger i Meklenburg og Holstein, saa har Hr. M. valgt saadanne Fælde, som af disse Egne sendes til Faculteter, og ved hvilke disse Landes Privat-Love og Rets-Skikker oplyses. Man kan ikke noktom anprise unge Jurister deslige Sagers Læsning, saasom de derved i Korthed kan overse alt, hvad der kan siges for og imod en Sag, og overseer en Rets-Handels hele Gang, og tillige lære, hvorledes Lovene maae anvendes paa forekommende Fælde, hvorved de kan skærpe deres practiske Judicium. De i begge Stykker anførte Retsfælde ere 10 i Tallet. Foran det andet Stykke staaer en Afhandling

over

over den for en Jurist saa fornødne Erfaring, hvilken saavel som den for det første Stykke man vil læse med Fornøyelse. Kun Forfatterens Skrivemaade falder undertiden i det Tvungne, ligesom og hans Udtryk ere for meget søgte og prunke af en falsk Smykke.

Leipzig. Theorie der Gartenkunst von C. C. L. Hirschfeld. 1775. 15 Ark i 8vo. Forfatteren har tilforn udgivet Anmerkung über die Landhäuser und die Gartenkunst. Her bliver han ved at giøre sig end mere fortient i det tydske Havevæsens Forbedring, og at rense den gamle ofte meget slette Smag. Overalt er han meer indtaget for den Engelske, end for den Franzøsiske Indretning i Haverne, som hos en Mand af Smag vel ikke har kundet være andet. Det er vist, at der i de Franzøsiske Haver er alt for meget tvungent, kunstlet, iKinnende og unaturligt. Engelænderne søge at efterligne Naturen. Men det lader dog, som de ikke nøye nok tage den Regel i Agt, Artis est, artem celare. Hvor læt skeer det ikke, at naar vi bestræber os for at være ret naturlige, denne Bestræbelse selv undgaaer ikke den skarpsindige Kienders Øye. Først finder man her foregaaende Anmærkninger over de Gamles og Nyeres Haver, og en kort Kritik over de Babyloniske, Persiske, Grækiske og Romerske Haver. Dernæst kommer han til de Italienske, Sveitzerske, Franzøsiske, Engelske, Nederlandske, Tyrkiske, Persiske og Chinesiske Haver, hvorover man med Fornøyelse vil læse Forfatterens fine Bedømmelse. Derpaa følger Havekunstens Theorie efter den giorte Inddeeling i Parks i egentlige Haver, og i smaa Lysthaver ved Husene i Stæderne og Forstæderne. Man finder i denne Theorie mange fortræffelige og smagfulde Anmærkninger over Anlægget og Indretningen af disse forskiællige Arter af Haver. De ville bidrage særdeles meget til Smagens Forbedring i dette Stykke, og den angenemme og muntre Skrivemaade forhøyer meget deres Værd. Det eneste man finder at udsætte derpaa, er dette, at Forfatteren endnu alt for lidet gaaer ind i det hele Udkast til en eller anden Art af disse Haver, og overlader alt for meget til dens Smag og Skiønsomhed, der anlægger en, uden i det Enkelte at give ham de nøyagtigste Regler.

Lem.

Lemgo. Johann La Placette, von der Wiedererſtattung, in fünf Büchern. Aus dem Franzöſiſchen überſetzt. 1775. 440 S. i 8vo. Da Hr. La Placettes ſamtlige moraliſke Skrifter ere optagne med ſaa megen og fortient Bifald, og derfor meſtendeels og for længe ſiden ere overſatte paa Tydſk, ſaa maa man deſto mere forundre ſig over, at nærværende Afhandling nu først har fundet en Overſætter, da der over denne indviklede Materie, er kun ſkreven meget lidet udførligt. De Tilfælde, udi hvilke Moralen forbinder os til en Giengiældelſe og Erſtatning, ere mangfoldige, ved denne Pligts Opfyldelſe yttrer ſig næſten flere, og ſtørre Vanſkeligheder, end ved nogen anden, og ikke lættelig bliver ved nogen anden Forbindtligheden til dens Opfyldelſe ſaa ofte og almindelig miskiendt, ſom ved denne. Aarſag nok for at erkiende dette Skrifts Overſættelſe for et nyttigt Foretagende. La Placette handler først om Giengiældelſens Natur og Nødvendighed, dernæſt om Erſtatningens Omſtænde, nemlig, hvem de ere, ſom maae erſtatte noget, og naar, til hvad Tid, og i hvad Orden Erſtatningen bør ſkee; fremdeles giennemgaaer han de mangfoldige Arter af Skader, ſom man kan tilføye nogen, og viſer ved enhver Art enkelt og udførlig, til hvad for en Erſtatning man er forpligtet; og endelig viſer han, hvad der kan ophæve Erſtatningens Nødvendighed. Den hele Materie er afhandlet med ſtor Nøyagtighed, og Antallet af de afgiorte Samvittigheds Tilfælde er meget betydeligt. Kun tvende Spørsmaale, hvis Beſvarelſe vilde have bleven for vidtløftig, har Forfatteren gaaet forbie, nemlig om man bør erſtatte Aagers Rente, og hvad at giøre med Spil og Gevinſt.

Göttingen. Auguſt Ludvig Schlöſſers Vorſtellung der Univerſal-Hiſtorie. Zwote veränderte Auflage. 1775. 20 A. i 8vo. Man veed, hvad den første Udgave af denne Bog giorde for Opſigt. I Fortalen til denne Udgave yttrer Hr. Schl. nok engang ſine grundige Tanker om Planen til en Univerſal-Hiſtorie og ſiger, hvad ſom fornemmelig er forandret i denne Udgave. Om nogle Folk, ſaaſom de Parther, Stneſer og andre, har han handlet noget omſtændeligere. I Hoved-Forandringen er giort

den

den Afdeeling i fem Verdener eller Hoved-Perioder, hvilken af Forfatteren bliver forsvaret. Om det nye Burgundiske Alge er indrykket en besynderlig Opsats som Hr. Prof. Koch i Strasburg har udarbeydet. Af Sina ere og S. 144. foredragte saadanne Forestillinger og Efterretninger; som ere mod de ældre i Tydskland bekiendte, og tagne af de nyeste Skrifter, som i Frankerige derover er komne for Lyset.

Leipzig. Chrysal oder Begebenheiten einer Guinee nebst verschiedenen unterhaltenden Anecdoten von Personen aus allen Ständen des Lebens, in deren Händen sie in Amerika, England, Holland, Deutschland und Portugal gewesen ist, von einem Adepten. Nach der siebenten Englischen Ausgabe übersetzt. 1775. 2 B. i 8vo. Man kan af Titelen allerede dømme, at Bogen kan indbefatte sær angenemme, fælsomme og snorrige Historier, hvortil Forfatteren og ikke har mangler Genie og Indbildningskraft. Han fortæller vel, afmaler Daarligheder med megen Luune, og Laster med de hæsligste Farver. De indstrøede Anmærkninger og Betragtninger, som i Almindelighed berøre hans Persons Sæder, Skikker og Mangeler, viser en tænkende philosophisk Aand, og en ædel Dristighed til at træde Lasterne med Fødder, hos hvilke Stænder de end maatte findes. Dog bryder denne Dristighed undertiden sine Skranker, og udarter til Vildhed og Grovhed, især der, hvor han laster nogle sin Tids kronede Hoveder. Men Forfatteren er en Britter. Overalt kan man med Ret laste de personlige Satzer i denne Bog. Oversættelsen synes at være geraaden ret vel.

Frankfurt an der Oder. S. J. E. Stosch kritiske Anmerkungen über die gleichbedeutenden Wörter der deutschen Sprache nebst — beygefügten etymologischen Verzeichnisse derjenigen Wörter der Französischen Sprache, welche ihren Ursprung aus der Deutschen haben. 1775. 456 S. i 8vo. Hr. Stosch leverer hermed Forbedringer, Forsvarelser og Tilsatzer til sine tvende Deele Synonymer, hvilke for den første Deel ere foranledigede ved Hr. Adelungs, Heynatz's og den Ber-

lin-

linſke Recenſents andre Meeninger og Domme. Man nægter ikke, at jo dette Tillæg indbefatter mange brugbare Ting, men undertiden ſynes Hr. Stoſch at have udtænkt ſig nogle ganſke vilkaarlige Beſtemmelſer, hvilke, i hvor vel han og philoſopherer derover, ikke er grundede i Talebrugen.

Leipzig. Sammlung geiſtlicher Lieder für Leibhaber eines ungekünſtelten Geſangs und leichters Clavier-Begleitung, von Johann Henrich Rolle in Magdeburg. 1775. Man roſer meget denne Samling, ſom den der fortiener at være i alles Hænder, der nogenſinde ere i Stand til at opbygge ſig ved Sang og opmuntre ſig til Religionens hellige Pligter. Iblandt de meeſt rørende Melodier regner man den fortræffelige af Klopſtok forbedrede Sang: Jeſus meine Zuverſicht. Men og af de andre Melodier mærker man let, at Hr. R. i deres Opfindelſe ganſke har været igiennemtrængt af Digters Aand. Diſſe Sange ere af Klopſtok, Gellert, Zacharia, Funk og Sturm i Tallet 56.

Frankfurt an der Oder. Anmerkungen eines katholiſchen Geiſtlichen über die Schrift, die Taufe der Chriſten, ein ehrwürdiger Gebrauch und kein Geſetz Chriſti. 1775. 94 S. i 8vo. Det er en nye Igiendrivelſe af den bekiendte M. Reiche's Skrift. Hans ſlette og løſe Argumenter blive her fortelig giennemgaaede, og deres ſynſynlige Nøgenhed opdaget. For Reſten har man ikke fundet noget, hvorved dette ellers ganſke gode Skrift i Beſynderlighed udmærker ſig.

Leipzig. Matth. Devarii Liber de græcæ lingvæ particulis; emendavit & notas addidit *Joh. Gottfr. Reusmann*, Rect. Sch. Schneeberg. 1775. 386 S. i ſtor 8vo. En bequem Aftryk af en for det græſke Sprogs Lærlinger ſærdeles nyttig Bog. Udgiverens Tilſatzer i Noterne ere ikke ret mange, men derimod har han giort ſig den møyſommelige Umage at opſøge Stæderne hos Autorerne. Med Hoegeveens Værk har han ikke raadført ſig.

Gies-

Gieſſen. Ueber die Philoſophie der Hiſtorie von Henr. Mart. Gottf. Köſter, Profeſſor zu Gieſſen. 1775. 5 A. i 8vo. Der er for endeel Aar ſiden ſkrevet meget over denne Materie, og de fleſte har gemeenlig taget Feyl af Middelveyen. Forfatteren har viiſt i denne Afhandling, at man kan philoſophere i Hiſtorien, først naar man af Begivenhederne udtrækker philoſophiſke Sandheder. for det andet, naar man i Hiſtorien, ſaavidt det lader ſig giøre bruger den philoſophiſke og ſyſtematiſke Læremaade; og for det tredie, naar man anvender enkelte Deele af Philoſophien iſær Logiken paa Hiſtorien. Diſſe Satzer og iſær den anden ere med beſynderlig Anvendelſe paa Univerſal-Hiſtorien, udførte med megen Rigtighed, Tydelighed og Præciſion.

Bamberg og Heidelberg. Subſidia Diplomatica, congeſta a *Steph. Alexand. Würdtwein*, Tomus Sextus. 1775. 1 Alph. 7 A. i 8vo. I Anledning af de første i denne Deel ſig befindende Domme, handler Forfatteren meget ſmukt i Fortalen om hvad der i Tydſkland er forfalden imod Annaternes Hævelſe og leverer dermed et Bidrag til Hiſtorien om denne vigtige Lære. Denne Deel indbefatter 175 Urſkrifter, men Rummet tillader ikke blot at anmælde Indholdet af hver iſær iblandt ſaa mange. Den hele Samlings Værd er af de forrige Deele bekiendt. Den indbefatter Subſidia til alle Deele af den tydſke Ret. Et godt Index realis vilde ſpare en Forſker megen Tid.

Petersburg, Riga og Leipzig. Ruſsiſche Bibliothek zur Kenntniß der gegenwärtigen Zuſtandes der Litteratur in Rusland, er af Hr. Bacmeiſter bleven fortſat indtil det tredie Binds fierde Stykke, og leverer han derudi foruden Udtoge og Anmældelſer af mange Værker ogſaa mange intereſſante Efterretninger om Academiſternes Reiſer. Det vigtigſte er det, der angaaer den Ruſsiſke Litteratur.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 41.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 9de Octobr. 1777.

Efter Begiæring er følgende indført:

Cogitata
qvædam
ad
Spectaculum illud multiplex
Et artificioſe fabrefactum,
qvod,
ad celebrandum
Auguſtiſſimæ Sereniſſimæqve Reginæ
JULIANÆ MARIÆ
Natalem,
Irenoburgi
Die 4to Septembris Ao. 1777.
ſolennibus feſtisqve ignibus
auſpicato deflagrabat,
properanti ſtylo expreſſa
à
N. Femmer.

Qvi modò perpulchris oculosqve animosqve figuris
Paſcebat, cujus ſed erat pulcherrima cauſa,
Ille alios aliis generans ex ignibus ignes
Flammicremas varia ludens ſub imagine Scenas,
Et tormentorum diſtinctus fulmine crebro,
Ille triplex, paucis ut dicam, flammeus Actus

Tranſiit, & tenues dilapſus abivit in auras,
Nilqve ex ſpectaclo tanto, niſi Plaudite, reſtat.
Qvæ qvoqve Chinenſis præclara Choragia tellus
Præbuit his Ludis, immenſa per æqvora vecta,
Ut tali tantoqve Die, noſtrate ſub axe
Diverſis populis aperirent mira theatra,
Hæc etiam, hæc operis, tam feſtis ignibus apti,
Ingenioſa ſtrues, flammis exeſa, peribat,
Particulisqve ſuis agnatas aëris auxit
Particulas, & tam moroſi numine venti
Huc illuc fertur rapiturqve inviſa, nec ulla
Ex tot prodigiis rerum veſtigia reſtant.
Sed reſtat, vivitqve, nec ullo deficit ævo,
O Regina! Tibi longè pulcherrimus Ignis,
Gratus Amor Patriæ pietasqve accenſa Tuorum,
Ignis, qvi plusqvam borealem illuminat orbem,
Qvo Dani Regio, & Norvegia, & algida Thule,
Et qvodcunqve Titus terrarum poſſidet, ardent:
Hoc ſacrata Tuis meritis ingentibus igni
Nunqvam non lucent altaria, corda Tuorum:
Hic penetrat Cælos, Superumqve effundit ad ora
Pro Te præſenti flagrantia vota precesqve,
Atqve Tibi tandem Divæ, Cæloqve receptæ,
Juſtos æternosqve cremabit thuris honores.

Kiøbenhavn. Hamlet, Prints af Dannemark. Tragedie af Shakeſpear. Overſat af Engelſk. 1777. 286 S. l. 8vo. — Claudius, Konge af Dannemark, har paa en lumſk og forræderſk Maade ombragt ſin Broder, Hamlet den Ældre, ægtet hans Dronning og Moder til den unge Prints Hamlet, og anmaſſet ſig Regieringen. Hele Landet bedrages ved Løgn og falſk Underretning om Aarſagen til hans Død. Hamlet bliver ſelv af ſin Faders Gienfærd underrettet om det paa ham begangne Mord ved Forgift, man havde hældet ham i Øret, mens han ſov, og ophidſet til at hævne hans Død. Hidindtil havde han, ſiden Faderens Død, ſtedſe viiſt ſig heel traurig og ſørgmodig, og man anſaae hans Sørgmodighed, ſom en Virkning af Bedrøvelſen over hans Faders Frafald. Men fra den Tid af han havde taalt med ſin Faders Gienfærd, blev hans Traurighed forvand-

vandlet til næsten Afsindighed, med den faste og stiktiende Besluttning, at hævne, hvorom der galt, sin Faders Mord. Hans forvildede Opførsel i Tale og Adfærd forurolliger meget Kongens onde Samvittighed. Han sætter altsaa nogle sine Hofmænd ud paa at udforske ham, under Skin af at holde ham med Selskab og giøre ham Fornøyelser. Man bringer ham nogle Skuespillere til, og han, stillende sig an, som fandt han derudi besynderlig Fornøyelse, lader dem opføre sig et Stykke om en Hertug og Hertuginde, der fuldkommen lignede Tildragelsen med hans Faders Forgiftelse? Kongen, som selv var Tilskuer herved, blev ømmelig saaret og slagen i sin Samvittighed derover. Men hvad var andet for ham at giøre, end for andre Misdædere og Tyranner, som af een begangen Ondskab bestemmes til en anden? Besluttningen er snart fattet. Hamlet skal ryddes af Veyen, han skal forsendes til Engeland med tvende Herrer og hemmelig Ordre til hans Undergang. Underveys finder han Middel til at komme fra sine Ledsagere, efterat han havde vidst at forvexle den lukte Ordre med en anden, som skal befordre deres Undergang i Stedet for hans. Han selv kommer tilbage igien, og Kongen, for dog endelig at skille sig af med en for hans Samvittighed og Liv saa farlig Brodersøn, fatter en anden forrædersk Besluttning imod hans Liv, at han nemlig ved Hielp af Ærens Indbildning skal ophidses til en Kamp med en ung Herre Laertes, hvis Fader Polonion, en Kammerherre i Kongens Tieneste, Hamlet, som i et Anfald af Raserie, havde ombragt. Forræderiet var saaledes oplagt og anstilt, at Laertes skulde bruge en forgiftet Kaarde, og midt under Kampens Hede vilde Kongen have tilrede en Drik at læske Hamlet med, og som skulde for ævig slukke hans Tørst. Men det faldt ud til sin egen og Forrædernes Straf. Dronningen, som Gienfærdet havde forbudet Hamlet at lægge Haand paa, og hvis moderlige Samvittighed det alene havde befalet ham at saare med Tiltale og Irettesættelse, hun selv drikker uforsigtig af Gift-Bæggeret, som var blandet for Hamlet, og dør. I Kampens Forvirring kommer Laertis forgiftede Kaarde i Hamlets Hænder, som bruger den mod ham selv og tilbringer ham dødelige Saar. I Dødens Angest bekiender han Forræderiet og giver Kongen Skyld for al den Ulykke, som var anrettet. Hamlet vender derpaa sin forgiftede Dolk

imod Kongen og giver ham sit velfortiente Banesaar: hvor paa han endelig selv drikker af Forgiften og døer, efterat han havde anbefalet sin efterlevende Ven Horaz at underrette Verden om ham selv og hans Sag, at han ikke, naar den blev ubekiendt, skulde efterlade sig et vanæret Navn. Det er nu Hovedsummen af Stykkets Fortælling. I Omstænde og Udvikling maa man kiende det nøyere af egen Læsning. Endogsaa uden Sammenligning med Originalen vil man lætmærke, det er oversat af Engelsk, om det end ikke var sagt paa Titel-Bladet. Hist og her finder man i Oversætterens ellers ulastelige Sprog, den dialectiske Egenhed Næ eller Næe, uden Tvil for et Ney, for Ex. S. 143: „Næ, det „ er to Maaneder, min Herre," og „Næ, saa maa Die„ velen gaae fort." Et Sted har han brugt bortere, som et Adjectivum comparativum for længere borte. Hist og her falder Stilen i den høye og dunkelagtige poetiske Prosa. Hist og her sindrige og lærerige Steder, for Ex. naar Hertugen S. 148 tiltaler sin Hertuginde om hendes Beslutning aldrig at gifte sig med anden Mand efter hans Død. „Jeg tænker „ de troer, hvad de nu siger, men hvor ofte bryde vi ikke „ vore Beslutninger! Forsæt er Hukommelsens Slave, af „ stærk Fødsel, men slet Styrke: den hænger endnu fast ved „ Træet, som umoeden Frugt, men falder urystet ned, naar „ den er moeden. Vi glemmer lættest at betale os selv; et „ Forsæt fattet i Lidenskab, hører op med Lidenskaben. Hæf„ tig Glæde og hæftig Sorg ødelægger med sig selv deres egne „ Aarsager, og hvor Glæde holder sig lystigst, der græder „ Sorgen meest. Sorrig glæder sig og Glæde sørger over „ falske Efterretninger. Denne Verden er ikke for Evighe„ den, det er derfor ikke sælsomt, at Kiærlighed forandres „ med Lykken; thi det er endnu uvist, om Kiærlighed leder „ Lykken eller Lykke Kiærlighed. Naar en Mægtig falder, „ flyer hans Yndlinger, naar den Ringe kommer til Lykke, „ bliver hans Fiender Venner; og saa vidt følger Kiærlighed „ Lykken; thi hvo som ey behøver, skal aldrig mangle en Ven, „ og hvem der i Nød vil prøve en huld Ven, gior ham strax „ til sin Fiende. Men for at ende ordentlig, hvor jeg be„ gyndte, vor Villie og Skiæbne løbe saa tvert imod hinan„ den, at vore Anslage næsten altid tilintetgiøres; vore For„ sætter ere vores, deres Udfald ikke. Tænk derfor kun, at

„ du

„ du ikke vil ægte anden Mand, men dit Forsæt døer med
„ din første.“ Kongens Samvittigheds Qvale, Nag og Pine, hvor fortræffelig afskildret S. 167: „O min Synd
„ er stinkende og dens Stank gaaer til Himlen; den har
„ den første Forbandelse paa sig, en Broders Mord. —
„ Ach! bede kan jeg ey, hvor gierne jeg end vil, min stær-
„ kere Synd, og som en Mand bunden til dobbelt Pligt,
„ staaer jeg i Tvil, hvor jeg først skal begynde og forsømmer
„ begge. Hvad om denne forbandede Haand var af Broder-
„ Blod tykkere end sig selv, er der ey Regn nok i Himlen,
„ hvormed den kan toes reen som Snee? Hvortil er Naade,
„ uden til at modstilles Synden? Og har ey Bøn den dob-
„ belte Styrke, at understøtte os, førend vi falde, og til-
„ give os, naar vi ere faldne? saa vil jeg see op. Min
„ Synd er forbie. Men hvad Form af Bøn kan passe sig
„ paa min Tilstand? **Tilgiv mit fæle Mord!** Men det
„ kan ey skee, siden jeg endnu besidder de Fordeele, for hvil-
„ ke jeg blev Morder, min Krone, min Dronning, min
„ egen Vergierrighed. Kan en forlades og beholde Synden
(man havde maaskee rettere stilet dette saaledes: **kan en Synd forlades nogen, og han beholde den?**) „ I den-
„ ne fordervede Verden kan Forbrydelse med forgyldt Haand
„ vel trænge sig frem forbie Retfærdighed: e'ænt i Mammon
„ er ofte seed at opkiøbe Loven: men saa er det ey heroven:
„ der er ingen Omskiftelse, der ligger Gierningen i sin sande
„ Natur, og vi selv tvinges til at vidne i vore egne Syn-
„ ders Aasyn. Hvad da? Hvad staaer tilbage? Forsøg hvad
„ Anger kan. Hvad kan ikke den? Dog hvad kan hielpe,
„ naar man ikke kan angre? O jammerlige Tilstand! O
„ Barm fort som Døden! O besnærede Siæl, som kæmpende
„ for at indvies, est mere indviklet! Hielp o Engler! gior
„ Forsøg! Bøyes haardnakkede Knæer! og Hierte med Staal-
„ Strænge, bliv smidig, som nyefødt Barns Nerve! Alt
„ kan gaae vel.“ I det samme knæler han, og hvor skræk-kelig det Forsæt, hvormed Hamlet opsætter den Hævn, han her kunde have taget: „ Nu beder han, nu kan jeg lær gisre
„ det, og nu vil jeg gisre det — og saa gaaer han til Him-
„ len; og saa er jeg hævnet? det skulde eftertænkes. — En
„ Spitsbub dræber min Fader, og derfor sender jeg hans
„ Søn, hans eeneste Søn, denne Spitsbub til Himmelen.

„ — O det er Betaling og Sold, ingen Hævn. Han tog „ min Fader pludſelig, forfyldt med alle hans Synder, „ fuldblomſtrende ſom Mav; og hvordan hans Regnſkab „ ſtaaer, hvem veed det uden Himlen? Men efter vor Om„ ſtændighed og Begreb, maa det være ſlet med ham. Og „ er jeg da hævned, naar jeg tager ham i hans Siæls Ren„ ſelſe, naar han er bequem og færdig til Reyſe? Ney, hold „ Sværd, og bie paa en mere ſkrækkelig Tilſtand: naar han „ er drukken, ſovende, eller i Vrede, eller ſpillende, ban„ dende, eller i ſin Sengs ſkiændige Fornøyelſe, eller i no„ gen anden ufrelſende Handling, da ſtød ham omkuld, at „ hans Hæle kan vende mod Himlen og Siælen blive ſaa for„ dømt og ſort ſom Helvede, hvor til den gaaer.“ I øvrigt har man og hiſt og her lagt Mærk til nogle Udtryk og Omſtænde, ſom ſynes at ſætte en Læſer længere ned i Tiden, end en Hiſtorie fra de ældre Tider tagen af Saxo Grammaticus, vel ellers kunde tillade. Yngre Adelsmænds Navne, ſom en Roſenkrantz's, en Gyldenſtiernes, uden Tvil ukiendte i ſaa gamle Tider, ſynes og ikke vel parrede med de Romerſke Navne Horaz, Cornelius, Marcellus og det græſke Laertes. Talemaader laante af Chriſtendommen maatte vel heller ikke paſſe ſig alt for vel til en Kong Claus og Hamlets Tider, da man ey veed af ſaadanne Konge-Navne at ſige efter en Harald Blaatand, ſom var første Chriſten-Konge.

Leipzig. *Franciſci Vigeri* Rotomagenſis de præcipuis græcæ dictionis Idiotismis Liber. Cum Animadverſionibus *Henrici Hoogeveni*, qvibus adjunxit & ſuas *Joannes Carolus Zeunius*, Prof. Gr. Litt. Viteb. 1777. — Saa meget og den Flid er at roſe, ſom lærde Mænd og Elſkere af den græſke Litteratur anvende paa Forsøgelſen og Forbedringen af den fortræffelige Vigeriſke Bog om det græſke Sprogs Idiotismer, ſaa meget er det at befrygte, at da det er et Arbeyde, ſom man ikke ſaa let veed at ſætte Grænder for, Bogen derover ſkal blive af en deſto mindre almindelig Brugbarhed og forſeyle ſin første Hensigt og Beſtemmelſe. Egentlig havde Viger ſelv beſtemt den til en liden Haand- eller Lomme-Bog, ikke for lærde Kiendere af Sproget, men for Lærlinger, der allerede havde faaet nogen Smag paa Sproget

get ved Underviisning i dets ſyntactiſke Regler. Dem ſkulde den tiene ſom et Hielpemiddel til at giøre videre ubehindret Fremgang i Skribenternes Læsning. Kiendere vide ſelv, hvorledes Materierne rykker os derhen under Læsningen, ſaa Videlyſten efter den reelle Kundſkab giver os knap Tid til at agte ſaa vel paa den bogſtavelige eller Sprogkundſkaben, ſom vi dog burde, naar vi ville være Kiendere af Sproget, og naar vi ved en fuldkommen Indſigt derudi ville deſto lættere og bedre komme fort i Kundſkaben om Tingene, hvilke ved halve Begreb om Ordene og Udtrykkene og den idiomatiſke ſaa vel ſom ſyntactiſke Phraſeologie hænge kun ſaa løſelig ved og fattes ogſaa kun med halve, umoedne, dunkle og forvirrede Begreber. Men har man først ved den Vigeriſke Bogs Hielpemiddel forberedet ſig, da vil man baade erfare en angenem Lethed i ſin Fremgang, fornøye ſig ved at opdage ſelv flere deſlige Exempler endten af ſelv ſamme Ord og Udtryk, eller af andre lignende, ſom man formedelſt Ligheden nu deſto bedre forſtaaer, og hvormed Hielpebogens Mangeler lættelig erſtattes. Der er da og har ikke været nogen Tvil om Bogens fortræffelige Nytte. Men dens Mangeler maatte man vel og ſnart erfare. Viger ſelv har forebygget den Tanke, at man i hans Bog ſkulde finde alt hvad man forlangte, eller alt hvad der endogſaa kunde ſynes mærkværdigt. Hverken var det at vente af en første Begyndelſe, ey hellere af en Begynder, der ey i Forveyen har vilder forſyne Læſeren med al den Sprogkundſkab, ſom kan høſtes af Skribenternes Læsning, men alene har vildet ſkaffe ham nogen ſaadan almindelig Bekiendtſkab med den græſke idiomatiſke Phraſeologie, der kunde lætte ham Fremgangen i videre Kundſkab ſaa vel om Sproget ſom Tingene, at han ikke af en ilende Begierlighed efter Tingene ſkulde agte deſto mindre paa de Sprogets Idiotismer, der ſtandſede hans Fremgang, og han ſaa vexelviis, formedelſt en immer umoeden Indſigt i Sprogets idiomatiſke Characteer, ſkulde dog ikke faae den Kundſkab om Tingene, for hvis Skyld han forſømte Sproget. Men da dog den Begyndelſe, Viger har giort, er kun ſom et Grundlag til et Arbeyde og et Værk, der lader ſig udvide hvorvidt man ikke ſaa læt ſkal kunne beſtemme, og derfor kan ſom et Værk af en ubeſtemmelig Omfang eller Udſtrækning gaae næſten frem i det uendelige, ſaa maa der dog

vel holdes Maade og engang op dermed. Hvor ſtort er ikke det Antal af mærkværdige Phraſeologiſke Anmærkninger, hvoraf der endnu kunde gjøres den vidtløftigſte Opſamling og Efterhøſt af alle de græſke ſaa vel poetiſke ſom proſaiſke Skribentere. Unyttig eller ufrugtbar kunde den viſt ikke kaldes. Men ikke deſto mindre vilde den allerede gjøre nærværende Værk for vidtløftigt og bekoſteligt for længere at kunne være beſtemt til almindelig Brugbarhed. Fylder man det desuden med kritiſke Anmærkninger og Deductioner over de til Exempel anførte Steder, med Controverſer om Stedernes rigtige eller urigtige Forſtand, med videre Bekræftelſer og Oplysninger ved flere lige tydelige eller mere lyſende Exempler, da vil det ganſke viſt blive, langt fra Rec. vil ſige, ubrugbart, men bekomme, tilligemed en langt anden og kritiſk Anſeelſe, ogſaa en anden Beſtemmelſe, nu ikke mere ſom et Hielpemiddel for Lærlinger og Begyndere, men ſom et Værk for de lærde Sprogkienderes kritiſke Skiønſomhed. Dermed vil nu Recenſenten ikke ſige, at Værkets Forøgelſe og kritiſke Forbedring, er en Feyl, der forringer en Hoogevens eller nu en Jeuns Fortieneſter derom. Dette ſkulde være næſten en ſtrafværdig Uerkiendtlighed. Tvertimod, troer han, det er nødvendigt, at naar Værket nu alt en Gang har begyndt at overgaae ſin første henſigtmæſſige Proportion, ſom det vel maatte, ſaa ſandt der ſkulde ſkee nogen Forbedring og Forøgelſe derved, det immer da maa voxe til, ſaa vidt mueligt og nødvendigt kan ſkiønnes, om det en Gang igien med større Fuldkommenhed ſkal kunne bringes tilbage til ſin første Henſigt og Beſtemmelſe. Man vil nu lade det beroe med en Efterretning, ſaa kort ſom mueligt, om hvad der hidindtil er udrettet til Værkets Forbedring. — Ved den første af de Hoogeveniſke Udgaver var Værket allerede bleven forøget over den halve Deel frem for tilforn. Nogle almindelige Regler over enhver Pars orationis, hvortil han ikke fandt noget andet bequemmere Sted, lagde han til Enden af ethvert Kapitel. Men nye Ord, ſom han havde opdaget af nogen beſynderlig ziirlig eller eftertrykkelig Brug og Bemærkning, indførte han paa deres behørige Steder efter den allerede af Viger vedtagne Orden. Steder, ſom Viger ey havde ſtadfæſtet eller oplyſt med noget Exempel bleve nu dermed forſynede, hvor endten Udtrykkets Styrke eller Conſtructionens Ziirlighed ſyntes at udfordre det.

Det

Det var og ikke til liden Nytte, at han ved de i ſine Noter anførte Steder af Skribenterne, betegnede hos Poeterne baade Bøger og Vers, og hos de proſaiſke Skribentere Kapitler og Sidetal, efter de brugte Udgaver af Skribenterne, ſom ere angivne i Regiſteret. Denne Udgave er og forſynet med 4 Regiſtere, et over Skribenterne, et andet over de af det Nye Teſtamente anførte Steder, det tredie over græſke, og det fierde over de latinſke Ord. — End ydermere blev den anden Udgave forøget med flere Idiotismer, dog ey uden ſaadanne, ſom han ſiden havde opdaget af nogen beſynderlig Betydenhed eller Fornødenhed, da han meget vel indſaae, at det var Kortheden ſelv, der fornemmelig ſkulde anprise ſaadan et Værk og vedligeholde dets almindelige Brugbarhed, og var ſelv kun bange for, at det ſkulde voxe til en overflødig Størrelſe. Vist nok kunde en ſaadan Bogs Størrelſe ſelv ſkræmme den unge Læſer, ſom hellere gav ſig til ſine Skribenteres Læsning, end af med en Forberedelſe, der ſaae ſaa vidtløftig ud. Dette mærkede Udgiveren ſelv, og ſørgede for at Bogens anden Udgave, ikke ſkulde, endog med ſin anſeelige Forøgelſe i ſit Indhold, ſee meget større ud end den første, ved at lade Bogtrykkeren ſætte en Linie meer til hver Side, og 4 Bogſtaver meer til hver Linie. Den største Forøgelſe beſtod her i en Mængde af det Nye Teſtamente tilføyede Steder. I denne anden Udgave ere og en Deel Feyl blevne rettede hos Viger, nogle af hans anførte Steder hos Skribenterne, betegnede ved Kapitel, Vers og Sidetal, og nogle, hvorved Skribenterne ey engang vare nævnte, ere blevne opſøgte, naar endten Hukommelſe, Stiil, eller Hændelſe bragte Udgiveren paa Spor efter dem. Dog indſeer man vel, at ved et ſaa møyſommeligt Arbeyde var ey at vente nogen Fuldkommenhed. At man endnu fandt kun faa Anmærkninger over Partiklerne, det var, fordi Hr. Udgiveren allerede da havde fattet den Beſlutning, at udgive et eget Værk over det græſke Sprogs Partikler, og her hos Viger var ikke Rum til al den Oplysning over deres Brug, ſom han troede at være fornøden, i ſær da han og undertiden maatte geraade i en Modſigelſe med Viger, der kun vilde have forøget deſſe Artiklers Størrelſe langt over det Forhold, de burde have til de andre. Her blev nu og Regiſterets Antal forøget til tvende over Autorerne, tvende over græſke og tvende over latinſke Ord, for-

uden det eene over Stederne af det Nye Teſtamente. —— Som nu denne anden Udgave gik haſtigere af, end man havde ventet, fandt man ſig derved opmuntret til at foranſtalte en tredie ſmukkere og ſtørre og endnu mere forøget Udgave. Forøgelſen er dog her ſkeet mere ved Leylighed og af Hændelſe, ſom der forefaldt Udgiveren under hans Læsning i græſke Bøger noget betydeligt eller mærkværdigt, og den beſtaaer ſaa vel i nyere bemærkede Idiotismer, ſom og flere Exempler til meer Oplysning. Denne ſidſte er af 1766. — Nu have vi da endelig en fierde og end mere forøget Udgave fra Hr. Prof. Zennius til Wittenberg, der i øvrigt ikke har foretaget nogen anden Forandring med det Vigerſke og Hoogevenſke Arbeyde, end den ſom beſtaaer i blot Forøgelſe, saa vel til Vigers Text, ſom Hoogevens Anmærkninger. Hr. Profeſſorens Tillæg kiender man deels af det Bogſtave Z., ſom er føyet til Enden af ethvert Tillæg, deels af [ ], hvormed de ere omſluttede. In addendis autem meis (ſiger han) potiſſimum id egi, ut vel non ſatis probata, novis confirmarentur exemplis, vel perperam dicta refellerentur, vel qvæ omnino deeſſent, de novo accederent, vel confuſa & perturbata diſcernerentur diligentius. Man veed, hvor lidet Viger i ſin Forklaring over Partiklernes Brug har udrettet. Hoogeven har ſelv erkiendt, at dette Hovedſtykke, ſom det vigtigſte af alle, fordrede meeſt hans Flid og Umage, men og ſom det vanſkeligſte, en egen Udarbeydelſe, og at intet kunde have undſkyldt hans Mangel af Oplysninger og Anmærkninger dertil, uden det, at han havde i Sinde derom ſelv at udarbeyde en egen Underviisning. Denne er og alt udkommen, men i en ſaa ſmuk, ſtor og bekoſtelig Qvart-Format af tvende Bind, ſaa man vel, i det man beundrer Værkets udvortes Pragt og Skiønhed, maa beklage dets deſto mindre almindelige Brugbarhed. Det er altſaa ikke en liden Fortieneſte, at Hr. Prof. Z. har uddraget det vigtigſte og væſentligſte af dette Værk, bragt det i ſin her behørige Orden, og lagt ſelv til af ſine egne Bemærkninger, hvad han efterhaanden har opſamlet under Skribenternes Læsning, ligeſom og Hoogeven for ham har giort. Han har og fundet for godt at bringe de 7 Hoogevenſke Regiſtere tilbage til et mindre Tal af fire, da man uden mindſte Tab her finder paa eet Sted, hvad man hos Hoogeven maatte

ſøge

søge vaa tvende, da han havde forfattet eet tre Gange dobbelt Register for den Vigeriske Text og for sine egne Anmærkninger, 2 over Autorerne, 2 over de græske, og 2 over de latinske Ord. — Recensenten, som selv eyer alle de her benævnte Udgaver, undtagen den anden Hoogeveniske, kunde nu vel ved Sammenligning have udmærket den eenes Fortrin for den anden i enkelte Exempler. Dette skulde nu vel og været meest fornødent ved denne Jeuniske, men som det dog vilde falde noget vidtløftigt ud, naar dens Fortrin just her med et tilstrækkeligt Antal skulde være bekræftet, saa vil han, i Haab om Læserens Tillid til hans Oprigtighed og Indsigt, lade det beroe ved det ærlige Vidnesbyrd, at han for sin Deel, som Elsker af den græske Litteratur, skylder ham megen Tak for mange vigtige og smukke Anmærkninger. Med et Par Exempler kunde dog Udgavens Værd i det ganske ikke være beviist, naar man vilde være partiesk paa Sandhedens og Læserens Bekostning. Overalt vil og Læseren selv finde sig ved egen Erfaring bedre overbeviist. — Men Spørsmaal, er der endnu meer at anmærke til Viger? Ganske vist? Og hvor vidt skal da dette Arbeyde gaae? Hvem kan sige dette? Men lad det nu gaae saa vidt det kan! Lad Bogen vore til hvad Størrelse den vil og kan, saa længe den ikke fyldes med unyttige og almindelige Bemærkninger, men med lutter nye og vigtige Opdagelser, som de græske Skribenterne endnu ville give mangfoldig Leylighed til! Det turde da vel endelig falde nogen ind, at bringe den igien med desto større Fuldkommenhed tilbage til sin første Hensigt og Bestemmelse. Paa hvad Maade og ved hvad for et Forkortnings Middel dette lod sig gjøre, uden noget væsentligt Tab, det vil og kan Recensenten for nærværende Tid ikke sige, men vil alene berøre nogle dermed beslægtede Omstænde, for Er.: 1) Behøves det overalt, at man endelig maa citere Bog, Kapitel, Vers, Side-Tal, Udgave af Skribenterne, i sær naar man nu kan vise hen til saadanne Kilder, hvor de findes citerede? 2) Behøves overalt latinsk Oversættelse af de anførte Steder? 3) Hvor den behøves, kan den ey ofte der være nok til at udmærke den græske Phraseologie, uden nogen videre philologisk Forklaring eller Deduction, i sær naar man tillige med større Skrifter vil udmærke det græske phraseologiske eller idiomatiske Udtryk iblandt de andre Ord i de anførte Exempler? 4) Naar man

man nu endelig ved Værkets ſaa anſeelige ſom muelige Tilvext vælger iblandt flere Exempler de meeſt fremlyſende, med Henviisning til de Kilder, hvor flere kan findes? o. ſ. v. Men et væſentlig Hoved-Hielpemiddel til ſaadan Forkortning maa Recenſenten for Vidtløftigheds Skyld have ſig forbeholden.

Geneve og Berlin. Commentaire hiſtorique ſur les œuvres de l'Auteur de la Henriade, avec les piéces originales & les preuves, a Geneve, & ſe trouve à Berlin, chez Haude & Spener. 1777. 15 Ark 8vo. Her er Mr. Voltaire peint par lui même, men ikke i de Lettres ſur cet écrivain, ſom 1769. bleve trykte til Lauſanne, og ſom den anden Deel af Commentaire hiſtorique er i viſſe Maader ſtilet imod. Nemlig denne ſaa kaldte Commentaire beſtaaer af tvende Afdeelinger. I den første ſkildrer Hr. v. Voltaire ſig ſelv, endſkiønt det lader, ſom det var en anden, der ſkildrede ham; og i den anden meddeeler han et Antal af ſine ſande Breve, nemlig ſaadanne, der, ſom han ſelv ſiger, kan være Publikum nogenledes nyttige. I ſin egen Afſkildring bær han ſig ad, ſom de ſtore Kunſtnere, hvilke, naar de ville male et Billede, lade borte, ſaa vidt mueligt, Vorter og Koppe-Arr, og med eet Ord, alt hvad der vanzirer Anſigtet, ſkildre en Eenoyet paa ſamme Maade, ſom Apelles ſkildrede Kong Antigonus, fra den Side nemlig, paa hvilken det ſeende Øye var, og i Henſeende til Ligheden lade det beroe ved nogle kiendelige Anſigt-Træk. Men om man endog her alene finder det Gode, ſom Hr. v. Voltaire veed at ſige om ſin Perſon og ſine Værker, ja om man endog finder Steder, ſom endten ſynes alt for pralende, eller fortie noget, ſom man gierne maatte vide, ſaa vil det dog ikke fortryde nogen at have læſt Bogen. Det er immer værdt at læſe og vide, hvad den berømte Mand fortæller om ſig ſelv. Hans angenemme Skrivemaade vil man og ikke her ſavne, endſkiønt han er næſten 83 Aar gammel; og om endſkiønt meget af det, ſom her forekommer, er allerede meget bekiendt, ſaa finder man dog ogſaa meget, ſom hidindtil endten mindre eller ſlet ikke offentlig har været vidſt. Han begynder, ſom billigt er, med ſin Fødſel, hvis Aar, nemlig det 1694., han vel veed, men ey nøiagtige Maaned eller Dag, og gaaer ind-

indtil nærværende Tid. Han har ikke forglemt at fremstille sine Modstandere, saasom Desfontaines, Rousseau, Ferron, Clement, Baumelle i et saadant Lys, at de falde Tilskuerne endten foragtelige eller ynkværdige i Øynene. Han nægter hvad man overalt troer, at han har aagret meget med sine Bøger, og anfører Exempler paa sin Gavmildhed imod Boghandlere, saasom mod Schöpflin til Colmar, hvilken han har skiænket sine Annales de l'Empire, ja laant ham 10000 Livres, for at ophielpe ham. Hans store Formue leder han oprindelig derfra, at han satte den anseelige Summa, som han havde fortient med sin Henriade, 1721. i det Lotterie til Paris, som Controleur General Desforts opredte. Men han taler derhos om store Forliis, som han har lidt, saasom om 200000 Franker, som han havde givet Banquer Magon til Paris i Forvaring, hvilken General-Controleuren berog alle de Penge, som hos ham vare nedlagte. Hvorledes Præsident Maupertuis har skaffet ham bort fra Berlin, fortæller han S. 49, uden at nægte, at han har sagt det Uanstandige, som Præsidenten har bekiendtgiort. Han har omhyggelig beskreven sine Fortienester om enkelte forladte, undertrykte og nødtørftige Personer og Familier. Ved den Leylighed, da han fortæller, hvorledes han har antaget sig en Familie imod Jesuiterne, og hvorledes samme endelig har kundet kiøbe sine giærrige Fienders Godser, skriver han S. 64: Mſr. de V. qui avoit toujours combattu les Athées & les Jesuites, écrivit, qui falloit réconnoitre une providence. Om sine Bøger taler han med nogen Forskiæl. Til det samme Digt de la pucelle, bekiender han sig, mais la pucelle fort indignement violé par des polissons grossiers, qui la firent imprimer avec des ordures intolerables. Les seules bonnes éditions sont celles de Geneve. Troværdigheden af sin Historie om Kong Carl den Tolvte vil han endnu have bevidst med det Vidnesbyrd af Kong Stanislaus. Hans Dictionnaire philosophique og nogle andre Bøger gaaer han med Taushed forbie. Recensenten beslutter med det Sted S. 98: Dans les derniers tems il avoit une profonde indifference pour ses propres ouvrages, dont il fit toujours peu de cas & dont il ne parloit jamais. On les reimprimoit continuellement sans même l'en instruire. Une Edition de la Henriade, ou des tragédies ou de l'hi-

Phiſtoire, ou de ſes piéces fugitives, étoit elle ſur le point d'être épuiſée, une autre édition lui ſuccedoit ſur le champ. Il écrivoit ſouvent aux libraires: n'imprimez pas tant de Volumes de moi, on ne va point à la poſterité avec un ſi gros bagage.

Halle. Die allgemine Welthiſtorie in einem vollſtändigen und pragmatiſchen Auszug verfaſſet von M. E. Tozen. Neue Hiſtorie XV Band. 1775. 2 Alph. 8 A. ſt. 8vo. Med trende Landcharter. Denne Deel indbefatter Hiſtorien om de forenede Nederlande. Forfatterens Navn, der allerede i denne Hiſtorie har forhvervet ſig ſaa megen Roes, forſikrer os om, at denne Deel ogſaa vel er udarbeydet. Værket er afdeelt i 6 Hoved-Perioder. Det første indbefatter Nederlandenes gamle Tilſtand under Romernes Herſkab, under Frankerne, det tydſke Riges, og beſynderlige Landherrers, det Burgundiſke og Øſterrigſke Huſes, og Kronen Spanien. Den anden begynder med den Utrechtiſke Union, ſom Grunden til nærværende Republik og gaaer indtil den Munſterſke Fred 1648. da den bekom ſin fuldkomne Frihed, eller ſamme blot egentlig blev erkiendt af dens gamle Herre. Den tredie Periode gaaer fra 1650, ſom Prinds Wilhelm II. Døds Aar til 1672, da der i dette Tidsrum ikke var nogen General Statholder, og en forandret Regieringsform fandt Sted. Den fierde Periode indbefatter den Tid fra 1672. til 1702., og altſaa Prinds Wilhelm den Tredies Statholderſkab. Den femte fra 1702. til 1747. grunder ſig atter igien paa Mangel af en General-Statholder. Den ſiette indbefatter den Tid fra 1747 indtil nærvarende, i hvilken er ſkeet en nye og ſtor Forandring i Regieringen ved det at Prinds Wilhelm IV. er bleven ophøyet til arveligt Statholderſkab for hans Efterkommere baade i Mand- og Qvinde-Linien. Der er og giort nogle Under-Afdeelinger, hvorved denne Hiſtorie er adſkilt i 12 Afſnitter eller Bøger. Denne Afdeeling eller Indretning lader ſig af mange Grunde retfærdiggiøre, iſær da Regieringsformens Forandringer er ſaa vigtig en Sag i Hiſtorien. Maaſkee ſkulle en Afdeeling efter Republikens Oprindelſe, Forfaldelſe og Undergang heller ikke have været unyttig. Thi i den Abſigt er denne Republik viſt en høyſt be-

betragtningsværdig Stat for en Politikus. Begge de første Bøger eller Historier fra Begyndelsen indtil Carl den V. Død er billigen fattet kortere, da Hoved Hensigten her alene er stilet paa nærværende Republiks Historie. Uroeligheedernes Oprindelse og Undergang er vidtløftigere anført. Med større Omstændelighed er Historien fra Vaabenstilstanden Aar 1609. beskreven. Da ingen kritiske Oplysninger eller nøvere Undersøgninger finde Sted, saa kan man og her ingen besynderlig anføre. Tallet paa de anførte Begivenheder er vist ikke ringe, og dog er Valget skeet med megen Skiønsomhed. Forfatteren har ikke brystet sig med en Mængde af Citationer, som ellers havde været ham en let Sag, dog ere de vigtigste og troeværdigste Skribentere og frem for andre den almindelige Historie om Nederlandene anført. Man finder her ingen skimrende Reflexioner, ingen Declamationer, dog ere hist og her ved meget vigtige Begivenheder gode og vel udsøgte Betragtninger anbragte.

Leipzig. Die Geschichte des Arsaces, Prinzen von Betlis. Aus dem Englischen des Hrn. Carl Johnstone. 1775. 2 Th. 1 Alph. 4 A. i 8vo. Det har ikke været Forfatterens Absigt at udarbeyde en i østerlandsk Smag og af østerlandske Grundsætzer glimrende Roman. Han har derfor altid taget Costumet i Agt, og ikke sielden feylet imod Tidsregningen, om man ellers her kan kalde det en Feyl han har ikke vilde tage disse Ting i Agt, endskiøndt Scenen er i Asien. Han vilde skildre en ung modig Mand, der ikke veed sin høye Herkomst, der ophøyer sig ved sin Dyd og Tapperhed, der paa denne Løbebane geraader i mange Slags Farer, der er underkastet Feyl, og Lidenskaber, der veed at forbedre dem, der altsaa er et virkeligt Menneske, og ingen romansk Helt. Elskovs Begivenheder ere her ikke anbragte, saa sædvanlige og næsten væsentlige de ellers ere i Romanerne. Under det Navn Selim blev Arsaces, en Søn af Astyages, Konge af Betlis, fortrøffelig opdragen af sin Faders Svoger Abudah, i den Dal Amrim i det lykkelige Arabien, uden at vide sin Oprindelse. Hans Mod, hans her alt for meget indskrænkede Geist, ansporer ham til at ville see sig om i Verden, uden sin foregivne Faders Abudahs Vidende. Snart bliver han fangen af

Be-

Beduinerne, og hvor meget han end sætter sig i Høyagtelse hos dem, saa at de endogsaa valgte ham til deres Anfører, saa er dog hans Bemøyelse omsonst til at forbedre deres Sæder, som her blive beskrevne. De blive meget meer uvillige mod ham og sælge ham til Slave. Han forhverver sig sin nye Herres Gunst, ved det han bevæger en smuk Slavinde til ey at græmme sig til Døden, som ved den Leylighed fortæller sin Historie. Til Cairo bekommer han en anden Herre, og ved et Overfald af Røvere tager han Flugten og kommer i Frihed. I en Ørken, hvor han troer sig hielpeløs, finder han en Himilko, en ulykkelig Person af Stand, som fortæller ham sine Begivenheder og den der med forknyttede Historie om Byrsernes Rige og deres Undergang. Denne Fortælling udgior en stor Deel af Bogen, og synes at være Grunden til dens Udarbeydelse, da Forfatteren her har den beste Leylighed til Raisonnement over forskiællige Materier, især over Statforfatningerne. Under fordækte Navne siger han sine Landsmænd mangen bitter Sandhed, og alle der ostindiske Sælskabs og allermeest dets grusom handlende Betientere i Bengalen. Om man end her taber Selim af Øyne, saa underholder dog Himilko os paa en ikke ubehagelig Maade. Selim forlader endelig Himilko, og finder i den Afrikaniske Ørken de bekiendte smaae Mennesker i deres Huller, der har tient mangen frie Geist til allehaande latterlige Slutninger. Han finder der en Santonan, som giør Bekiendtskab med ham, hvorved ere anbragte Digressioner over Religionen og dens Misbrug. Selim kommer endelig til Bagdad, bliver en Gunstling af Califen og snart Storvizier. Derefter forlader han igien hans Tieneste, og erholder under Aladin Øvercommando over hans Armee. Som han falder i Unaade og vil reise til sin Fader, saa tvinger Mohammed ham til Krigstieneste, og han bliver fangen af Mahommeds Beseyrer Tenungin. I ham finder han en befordrer og en god Fyrste, saa god som man kan forestille sig i det despotiske Asien. Nu følge Selims tappre Bedrifter som forskiønnes ved Høymodighed og Menneskekiærlighed. I en nye Krig, som Tenungin ved ham lader føre med Kongen af Betlis bliver Selims Ankomst opdaget ved Abudah. Man vil finde denne Romans Læsning angenem og behagelig og i mange Hensseender nyttig og lærerig.

No. 42.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 16de Octobr. 1777.

Kiøbenhavn. Følgende Arbeider blive her, efter Forlangende, indførte i Stedet for en kort Recenſion.

In
Effigiem
THORMODI TORFÆI
una cum
Torfæanis
id eſt Ipſius in
Seriem Regum Daniæ
Notis & Indice,
unacum
Ejusdem Epiſtolis
a Viro
Illuſtriſſimo & Generoſſimo
Dno. *Petro Friderico Suhm*
in lucem editam
Seqventi Epigrammate

Aſſurgit
G. P.

Torfæi in tenebris latitantem tempore longo
Edidit in lucem *Suhmius* Effigiem.
Ipſe qvidem ediderat Torfæus lumina mentis,
Et præclari animi pignora certa ſui.

Hic vero Magnus Vir junctim ſiſtit utrumqve,
Et ſimul Ipſe Suam Suhmius Effigiem.
Sic gaudet ſimilis ſimili, laudatqve libenter:
Et tales laudent gaudia mille viros.

In
Remoras Editioni
SERIEI REGUM DANIÆ TORFÆANÆ
Seſe objicientes.

Absqve dolore infans ut nunqvam naſcitur ullus
Cum qvo geſtatus jam fuit ante diu,
Sic poſt ſcribendi componendiqve laborem
Haud facile in lucem prodiit iſte liber.
Optimus iſte liber, qvæ nunc obſtacula Magnus
Prodidit *Ericius*, tædia longa nimis.
O fatum indignum! qvo talia Scripta premuntur,
Et lucem haud meritam deteriora vident.
Spernitur orator bonus, horridus, miles amatur:
Talibus exundant plurima judiciis.
Atqve utinam ſaperent mortalia pectora tandem, &
Vilibus abjectis optima ſeligerent!
Sic Spes humanis certa eſt melius fore rebus
Sic merita dignus laude fruetur homo.
Et nos ſolemur: præclari gloria facti
Auctorem nunqvam candida deſtituet.
Vendunt rara Dii care: *Sic itur ad aſtra*,
Qvomodo Torfæus, Suhmjus, Ericius.

In
ORIGINES
Boreo-Norvegicas
Et duos primos Tomos
Hiſtoriæ Norvegicæ
Viri Perilluſtris
Dni. *Gerhardi Schöning*,
Sacræ R. Maj. Conſiliarii Juſtitiæ, Tabularii Sanctioris
Præfecti, & Regiæ Scientiarum ſocietatis membri &c.
Seqvens Epigramma Poſuit
G. P.

Edidit ante aliqvos Schöning Doctiſſimus annos
Laborioſum & doctum opus,

Cui

Cui titulum fecit, fabricato, nomine de re,
Originum Borealium,
In qvo alte exqvirit populorum tempora, ſedes,
Migrationes, Stemmata,
Per terras tractusqve maris, pugnasqve viasqve,
Lata & profunda indagine,
Qvali & Norvegiæ jam retropluribus annis
Curârat extremæ ſitus.
His ita præſtructis, communi non ſine plauſu,
Legentiumqve calculo:
Molis adhuc ingentis opus, magnumqve, piumqve,
Æqve inchoat feliciter,
Norvegiæ Hiſtoriam, cujus, ſed tempore curto,
Partes duas inſpeximus;
Qvarum virtutes penicillus pinxerit unus
Apellis omnes lucidas.
Qvantum ego nam video, nil tota cernere vita
Viſus mihi ſum pulchrius.
Tam vivis & enim res, tempora, facta hominesqve,
Pinguntur hic coloribus.
Opto igitur vitam Auctori longamqve bonamqve,
Qvo prodeant plures libri.

Aliud
in
PERILLUSTREM AUTHOREM
Originum Boreo-Norvegicarum.

Explicat implicitos caſus, ignota recludit,
Atqve facit certô ſingula ſtare modo;
Firma igitur noſtri generis cunabula fiunt,
Diffuſis tenebris, lux ubi tanta micat.

T.

In
Bibliothecam Inſtructiſſimam
Viri Illuſtriſſimi & Generoſiſſimi
Dni. *Petri Friderici Suhm*,
Literatorum uſui patentem.

Corradit Philomuſus opes, æraria condit,
Et qvo plus creſcunt, plus cupit, urget amor.

Ingredere huc lector! nam ſemper Janua Ditis
Hic patet; hæ mentis optima Gymnas erunt.
Caſtalides hic caſtra tenent, hic numina nectar
Qværenti tribuent, ambroſiasqve dapes.
Hinc
(*) Proruet prius
Tellus in mare
Saxis ſuffulta,
Qvam Suhmii laus.

Kiøbenhavn. Anviisning for en Danſk Juriſt, angaaende Lovkyndigheds adſkillige Deele, Nytte og Hiælpemidler af Peder Kofoed Ancher. 1777. Paa Gyldendals Forlag. 144 S. ſt. 8vo. —— Hvor var det ikke at ønſke, at man havde ſaadan en Anviisning til alle de vigtigſte Videnſkabers Studering, og det af Mænd, der kiende deres Videnſkaber ſaa vel i Grunden og af ſaa gammel Erfaring og Studering, ſom Hr. Forfatteren. „Een af de førſte og ſtørſte Pligter, ſiger han, der paaligger en akademiſk Lærer, er at viſe de Studerende rette Vey. Som „ det er en Hovedſag for Begyndere i at ſtudere, at de vide „ baade hvad det er de ſkulle lære, og hvad Midler de ſkulle „ bruge dertil, ſamt hvad Nytte de kunde vente ſig deraf, „ ſaa er det og Læreres Hovedpligt, i alt dette, at gaae dem „ til Haande, at lægge dem for Øyne den hele Cirkel af deres „ foreſatte Videnſkab; at foreſtille ſamme i alle ſine Deele, „ og alle Deelene i ſit rette Forhold og Sammenhæng; at „ underrette dem om, hvorledes de retteſt og bedſt ſkal gribe „ Værket an, hvad Vey de ſkal gaae paa, hvad Hielpemidler „ de bør benytte ſig af. Enhver der begiver ſig paa en Vey, „ maa forud vide baade Veyen og Maalet. Uden at vide „ Veyen kan det lætt ſkee, at han føres ud, endten paa vidtløftige Omveye eller farlige Afveye; uden at vide Maalet, „ maa han fare vildt af Sted, uvis om hvorhen. En Stu„ derende, den i ſær, der tragter efter grundig Lovkyndig„ hed, giver ſig ud paa en vanſkelig og vidtløftig Vey. For „ ham er det da, naar han ikke vil ſtaae Fare for at gaae „ Feyl, høyſt fornødent, at han, førend han begiver ſig „ til at gaae, er vel underrettet om Veyen, Veyviſeren, „ Maa-

(*) Snorro in fine Clavis metricæ.

„ Maalet, han maa forud giøre Overſlag over alt det Fore-
„ ſtaaende. For at komme vel til Enden, maa han giøre
„ Enden til Begyndelſen, det er at ſige, han ſkal have et
„ viſt Maal for Øyne, ſom han henvender al ſin Studering
„ til. Da mit ſvage Bryſt ikke tillader mig at tiene mine
„ Medſtuderende med mundtlig Underviisning, og jeg alli-
„ gevel har Villie til, efter min ringe Indſigt, at veylede
„ dem paa det bedſte, ſaa vil jeg hermed opofre til deres
„ Brug denne liden Anviisning, for at giøre efter Evne
„ med Pennen, hvad jeg ikke kan giøre med Munden."
Det er nu den ſamme Anviisning, han for 22 Aar ſiden ud-
gav, og ſom han nu anden Gang, med nogen Forandring og
Forøgelſe, lader komme for Lyſet, og tillige med den For-
mindſkelſe, at hvad der tilforn var mældt om Statskunſten,
er her bleven udeladt, ſaaſom denne fra Lovkyndigheden for-
ſkiællige Videnſkab, har ſiden udbredet ſig ſaa ſtærk, at den
behøver for ſig ſelv en egen Anviisning. Skriftet har tre
Capitler, af hvilke det første handler om Lovkyndigheds
adſkillige Deele, og forklarer §. 1.-3. hvad Lovkyndighed er;
Forſkiællen imellem naturlige og poſitive Love, og den Strid
om Grunden til Naturens Lov, ſamt adſkillige Loves forſkiæl-
lige Forpligtelſes Grunde. Over denne bekiendte Strid,
endten Grunden til Naturens Lov ſkal ſøges i vore
Gierningers Natur, eller i en Lovgivers Villie? er-
klærer Hr. Forfatteren ſig ſaaledes: „at det, nemlig, er en
„ unyttig og næſten uformuftig Ordſtrid; thi at ſpørge, hvil-
„ket af to er retteſt, naar begge Deele ere rette, ſtrider
„ imod Fornuftlærens Regler. Paa den eene Side, at bort-
„ rømme al naturlig Forpligtelſe, for at lade Naturens Net
„ komme an paa Guds Villie alene, er at ophæve al Natu-
„rens Lov, og at giøre Guds Love til eyenvillige ſtrænge
„ Befalinger, ſamt hans alvise Regiering til deſpotiſk. Paa
„ den anden Side derimod, at blive ſtaaende ved den na-
„turlige Forpligtelſe alene, uden Henſeende til den ſtore
„ Lovgiver, det er at betage vore Pligter deres ſtørſte Vægt:
„ men ingen Oplyſt paa nogen af Siderne gaaer ſaa vidt.
„ Altſaa løber den hele Strid tilſidſt ud derpaa, om der kan
„ være Lov uden Lovgiver? og om nogle ſaadanne Regler,
„ grundede paa Tingenes Natur og vore frievillige Gierning-
„gers Beſkaffenhed, bør hede Love? det er at ſige til en

„ Ordſtrid.“ §. 4. Spørsmaal, om Naturens Lov finder Sted uden Hensigt til GUD? og hvad man ſkal dømme om Atheiſternes Sædelære. §. 5. Tvetydighed i det Navn Naturens Ret. §. 6. 7. Hvad Forſkiæl der er paa Naturens Ret og den fornuftige Sædelære, paa fuldkomne og ufuldkome Pligter, paa Ærbarhed og Dyd; og paa de moralſke Videnſkaber efter den Wolfiſke Inddeeling. §. 8. 9. Den naturlige og vilkaarlige Folkeret; den almindelige og besynderlige Statsret; hvad Forſkiæl der er paa Statsret og Statskonſt, paa det Nyttige og det Rette. §. 10. Nu Lehnsretten. §. 11. Saa det Spørsmaal, om der ere guddommelige poſitive Love, ſom ere almindeliae, og hvad Forſkiæl paa Lovenes almindelige Forbindtlighed i Henſeende til naturlige og poſitive. §. 12. Den almindelige og besynderliae private Ret. §. 13. Om Lovgivnings-Kunſten og dens Forſkiæl fra Lovkyndighed i Rettergangs-Sager. — Det andet Capitel handler om Juridiſke Videnſkabers Nytte. §. 14. Hvor fornødent det er at indſee Videnſkabernes rette Nytte. §. 15. 16. Om Nytten af Naturens Ret, den udvortes ſaa vel ſom indvortes. §. 17. Hvor fornøden en Sag det er, at giøre ſig det rette Begreb om Naturens Stand. §. 18. Den Nytte, Naturens Lov har i Folke- og Stats-Retten. §. 19. Nytten af Jure publico univerſali, med Beſvarelſe paa det Spørsmaal, om nogen Stats-Ret finder Sted hos os, hvor Regieringen er ſouverain? §. 20. Til hvad Nytte Kundſkab om Lehns-Retten, endogſaa den tydſke, kan være for en danſk Juriſt. §. 21. Lovgivningskunſten har ſin Nytte endog i at forſtaae de borgerlige Love vel. §. 22. Hvad Nytte den Romerſke og Canoniſke Rets Kundſkab kan have hos os? §. 23. Kundſkab om de Angel-Sachſiſke, ſamt gamle tydſke Love, hvor nyttig for en Danſk Juriſt. §. 24. I ſær maa han vide de gamle Svenſke ſaa vel ſom Norſke Love. §. 25. Den geiſtlige Rets Kundſkab, hvor fornøden endogſaa for verdslige. §. 26 Alle Rettens Deele have deres indbyrdes Nytte og Lovkundighed er nyttig endogſaa for andre Videnſkaber. — Nu det tredie Capitel om Hielpemidlerne til Lovkyndighed. §. 27. Hvor vanſkeligt det er at udvælge de bedſte. §. 28-30. Iblandt Forberedelſes Videnſkaber henhører a) Sprogkundſkab, i ſær den latinſke og græſke, b) hiſtoriſk Kundſkab, c) Philoſophie. §. 31, Skribentere om den na-

naturlige Rets Hiſtorie. §. 32. Den naturlige Lovkyndighed er af de nyere Tiders Frugter. §. 33-35. **Grotius** har lagt den første Grund dertil; af hvad Aarſag han har anført saa mange Vidnesbyrd, og hvorfor hans Folke-Ret er ikke tienlig at begynde med. §. 36. Om **Hobbeſius**. §. 37. **Puffendorfs** Fortieneſter i Henſeende til Naturens Ret. §. 38. **Thomaſius**. §. 39. Om **Köhler** og **Wolf**, og hvad der ved **Wolfens** latinſke Skrifter er at udsætte. „Ingen kan „ nægte **Wolf** ſine store Fortieneſter. Alting hos ham hænger ſammen ſom i en Kiæde, det Efterfølgende har ſtedſe „ ſin Grund i det Foregaaende, han er overalt ſkarp i ſine „ Beviſer, og har viiſt, at Mathematiken er ikke den eneſte Videnſkab, hvorpaa kan anvendes den ſtrænge Beviisningsmaade. I Beſynderlighed fortiener hans Philoſophia moralis megen Høyagtning. Midlerne, ſom Fornuften kan bringe tilveye til Dydens Befordring, findes „ næppe nogenſteds saa fiint og grundigt forklarede ſom der. „ Men tillige har jeg ved denne ellers saa berømmelige og „ høyfortiente Philoſophi latinſke Skrifter dette at udsætte, „ at han driver den demonſtrativiſke Methode for vidt, er „ for vidtløftig i at beviſe, igientager for tidt og paa mange Maader ſiger eet og det ſelſamme. Han beviſer ofte „ det, ſom gierne kunde antages uden Beviis, i det mindſte „ kan der bruges en mere kort og naturlig, dog tilliae grundig og tilſtrækkelig Beviisningsmaade, efter den Methode, „ han ſelv har brugt i ſine tydſke Skrifter.“ Som en Anecdote ville vi her af den underfønede Note lægge til hvad den store Philoſoph Kongen af Preuſſen ſelv ſkrev til Geheime-Raad **Wolf** den 18de Junii 1746. i Anledning af den til Høyſtſamme ſtilede Dedication af den 6te Tome af Jus Naturæ. „Ich finde eure herausgegebenen Bücher gewis recht „ ſchön, gelehrt und ſolide: allein Ich leugne nicht, daß „ nur ſolche, nach dem Gebrauch und Nutzen der meiſten „ Leſer, etwas zu weitläuftig und zu ſtark ſcheinen, und „ glaube Ich, ihr könnet in kleinere Werken und mit weniger Worten, die nöthigen Wahrheiten der Vernunft eben „ ſo gut zu erkennen geben, welches für den Leſer vermuthlich, nach die Genie der meiſten Menſchen, angenehm „ ſeyn würde.“ §. 40. Haandbøger i Naturens Ret at begynde med. §. 41. 42. Skribentere om de almindelige Stats-

va Folke-Ret. §. 43. Om visse Stæders særdeles Stats-Retter. §. 44. Om Longobardisk, tydsk og naturlig Lehnsret. §. 45. At vort Danske Lov-Studium var ikke lang Tid siden udyrket. §. 46. Etats-Raad Høyers Fortieneſter i den Henseende. §. 47. Om den exegetiske og systematiske Maade at forklare Loven paa. §. 48. Hvorledes Lov-Studium hos os rettelig bør anlægges. §. 49. Om de gamle Loves Nytte i at forklare Kong Christian den Femtes. §. 50. Om Praxis. §. 51. At man bør læse vore egne Love førend de Romerske. §. 52. Skribentere over den Romerske Rets Historie, samt over Institutionerne. §. 53. Over Pandecterne, Codex og Novellerne. §. 54. Der bør giøres nøyagtig Sammenligning imellem Romersk og Dansk Ret. §. 55. Skribentere om den almindelige Tydske, Sachsiske, Lybske, Hamborgske, Holsteenske og Svenske Ret. §. 56. Om Processens Maade, samt Criminal-Retten. §. 57. Om den geistlige Ret. §. 58. Om Lovgivningskunsten. §. 59. Slutning. — Hertil ere nu føyede tvende Tillæg, først under Litt. A. som forestiller den protestantiske Kirkes Meening om Mose-Lovs almindelige Forbindtlighed og dens Indflydelse i vores Danske Lov, og B. om den theoretiske Lovkyndigheds Nødvendighed. — I øvrigt lader sig ikke læt fatte noget Udtog af Hr. Forfatterens kortfattede og dog fuldstændige og tilstrækkelige Undervisning, som Elskere af det Juridiske Studium stedse ville være ham meget forbundne for. Saa meget mindre behøves det og, som Skriftets Værd og Brugbarhed er allerede af den første Udgave bekiendt, om ikke Hr. Forfatterens Navn var alene nok for at anprise samme til unge Juristers Giennemlæsning og ellers enhver andens, som uden at giøre Profession deraf, ville have noget Begreb om Lovkyndigheds Videnskaben.

Breslau og Leipzig. **Warum hat uns Gott nicht mehr von der Ewigkeit geoffenbaret.** 1776. 102 S. i 8vo. Forfatteren af dette Skrift Hr. Engelmann, Præst til Lampersdorf, sees af Fortalens Underskrift. Det betræffer et Spørsmaal, som immer fortiener Undersøgning, der ofte kan blive en Kilde til megen Tvil og Sinds Bekymring, og hvor paa der vel kan svares meget sandt, men som dog først i Evigheden vil bekomme sin fuldkomne Opløsning og Besvarelse. Hr. E. har saaledes be-

sva-

ſvaret der, at omendſkiøndt dybtænkende Lærde ikke ville finde ſig tilfreds dermed, ſaa vil dog hans Beſvarelſe, ſom han ſelv kalder kun et Forſøg, immer blive tilſtrækkelig for en ſtor Deel Læſere. Efterat at han i Almindelighed har mældet om den fortrinlige Kundſkab og Vished, ſom en Chriſten har om Evigheden, ſaa viſer han S. 32. fl. hvor ufuldkommen hans Kundſkab dog immer bliver i dette Stykke, naar den holdes imod Sagen ſelv og imod hans Videlyſt: „Det er endnu ikke aabenbart, hvad vi ſkulle være. „Hvorledes ſkal min Siæls Overgang af Tiden ind i Evig„heden være beſkaffen? Hvordan og hvor er det Sted, „hvor Jeſus har bereed os en Boelig? Hvorudi ſkulle der „vore Beſkæftelſer beſtaae? Hvorledes de Frommes Om„gang iblandt hinanden være beſkaffen? Skulle vi der „kiende hinanden igien, ſom her i Verden har kiendt hin„anden? Hvad ſkal det være at ſee Gud? Hvordan Til„ſtand mellem Døden og Opſtandelſen?" Hvorfor har Gud i ſin ſande Aabenbaring ikke beſvaret os diſſe og andre Spørsmaale, ſom Menneſket ſaa læt falder paa? Dermed, at han maae have haft ſine viſe Aarſager, ſiger man vel noget, men dog langt fra ſaa meget, at vi dermed kunne være nokſom tilfredsſtillede. Forfatterens Hoved-Svar gaaer ud paa at viſe, hvorledes denne Dunkelhed i en Sag, hvis Opløsning man ſaa gierne ønſkede, lader ſig foreene med Guds Viisdom og Godhed. Hans Hovedtanker derover'ere følgende: Gud kunde vel aabenbare os meer, men da vi ey engang begribe det, ſom nu virkeligt er bleven ſagt os om Tilſtanden i Evigheden, hvor kunde vi da haabe, at forſtaae det bedre, naar alt derom var bleven os forelagt? Ved den vidtløftigſte Theorie over en Sag, bliver ſamme os ofte endda lige dunkel, ſaaſom den adæquate Forreſtilling derom først kan erlanges ved Udøvelſen. Kun i nogen Maade rigtig at foreſtille ſig Evighedens ſande Beſkaffenhed, dertil hører megen forberedet Kundſkab. Hvad ſom alt er aabenbaret os om Evigheden, er tilſtrækkeligt til at gisre os til gode, nyttige og værdige Menneſker, formedelſt den ſtærke Indflydelſe det maae have paa vort Levnet og Forhold. Herved bliver det Spørsmaal fortelig afgiort, om det Menneſke, ſom troer ingen Evighed og kan kaldes dydig? Et ſtørre Lys i Evighedens Kundſkab ſkulde her være vor Mora-

liket til Hinder, og altsaa have været skadelig for vor sande Lykksalighed. Ved nærværende Dunkelhed i Kundskaben om det Tvige ere stærke Foranledninger til Dyden, som for den største Deel skulde mangle, dersom vi forud kunde overse der Ganske. Vi blive holdte i en bestandig Ydmyghed, øve vor Tillid til Gud, bekomme stærkere Foranledninger til den allerhøyeste og taalmodigste Hengivenhed i Guds Villie, og vort Haab vinder derved meget. Var meere om Tvigheden aabenbaret os, saa skulde det nærværende Liv kun have blevet os desto uangenemmere og utaaleligere. Men Livets Glæde her i Verden fryder nu virkeligt vort Hierte, og det uangenemme bliver os taaleligere at bære. Uden Dunkelheden om det tilkommende skulde dette Liv langt fra være os saa angenemt, saa kiært, som det nu virkelig er og bør være os. Den heele Afhandling sluttes med nogle Bispørsmaals Undersøgning: Skulde en fuldstændigere Beskrivelse paa den ulykksalige Tvighed ikke desto eftertrykkeligere have afholdet de Ugudelige fra Laster? Er det vel raadeligt og godt at bruge megen Eftertanke over disse ligesom over andre uforklarlige Ting, eller var det ikke bedre, at være ganske ubekymret derom? Man lader Forf. vederfares den Ret, at han ikke flygtig men med Flid har eftertænkt alt og skrevet derom i en god og flydende Stiil, naar man undtager, at de latinske Udtryk ex poſt, a priori, e. g. i. e. bedre havde været givet paa Tydsk, og nogle hist og her forekommende Sprogfeyl, som maae tilskrives hans Uagtsomhed.

Göttingen. Specimen Variantium lectionum codicum hebraicorum MSS. Erfurtenſium in Pſalmis, er Titelen paa et Prøveskrift, som Hr. Diedrich offentlig har forsvaret. Samlingen er giort af de Erfurtiske Haandskrifter, og er udgivet for en Prøve af hvad Forfatteren fremdeles deraf agter at levere. For denne Gang har han valgt Psalmerne, ikke fordi de nye Læsemaader i denne Bog vare de vigtigste, da han i nogle andre har opdaget langt mærkværdigere; men fordi de nyere Fortolkeres Kritik hidindtil har beskiæftiget sig med Psalmerne. Det er bekiendt, at de Erfurdtiske Haandskrifter allerede engang ere sammenlignede, og at deres Afvigelse staaer i Michaelis Bibel. Dog gior denne Sammenligning den nærværende ikke overflø-

flsdig. Hiin blev forfærdiget til en Tid, da man endnu holdt det Gamle Teſtamentes Kritik for noget fordægtigt, og deres Øye der giorde hiin Samling, var endnu ikke øvet nok til saa møysommeligt et Arbeyde, maaſkee var Tiden og for kort for at levere noget fuldſtændigt. Man har for længe siden vidſt dette af ſikkre Efterretninger, og for nærværende Tid koſter det endnu mindre Møye at overbevise ſig derom, naar man ſelv læſer dette Hr. Didrichs Skrift og ſeer, at saa mange øyensynlige Afvigelſer ere blevne ubemærkede. Foruden den anvendte Flid og Nøyagtighed, anpriſer dette Arbeyde ſig fornemmelig derved, at foruden de Erfurdtiſke Varianter, ere og de andre Haandſkrifters de gamle Overſættelſers og Bibel-Udgavers Læſemaader blene anførte, naar de med hine ſtemmede overeens. Iøvrigt har de Erfurdtiſke Haandſkrifter noget beſynderligt og eget frem for andre. Mærkværdigt nok er det at Texten overalt ſynes at have mere Fuldſtændighed, end den ſædvanlige. De saa hyppige Ellipſer af Conjunctionerne finder man her ofte opfyldte, og de anomaliſke Forbindelſer af Tids-Ordene. Vel sandt, at alt dette ofte ligner en grammatikaliſk Forbedring, men det er dog vigtigt, at de gamle Overſættelſer, fornemmelig den ſyriſke, paa mange Steder retfærdiggiøre Afſkriveren. Man ſeer for Ex. de Læſemaader Pſalm. XLIX. 8. 10. 18. LVII. 12. LIX. 15. LXII. 8. LXIX. 32. LXXII. 17. ſammenlignet med Pſalm. XXXV. 2. LVI. 7. XCVI. 13. De saa kaldte matres lectionis bliver efter Afſkriverens Behag ſnart ſatte, ſnart udeladte; dog det ſidſte ikke saa tidt ſom i det Caſſeliſke Haandſkrift. Den gamle og i de andre orientaliſke Sprog ſædvanlige Orthographie af Suffixum ה i Stedet for י finder ſig og her i 3 Cod. Pſalm. CXXXII. 12. Punktatoren maae ligeledes haft forſkiællige Læſemaader i ſit Haandſkrift, ſom Vocalerne røbe, der ofte modſige Conſonanterne for Ex. Pſalm. XLII. 9. o. a. m. Hr. Tellers Formodning Pſalm. CXLIV. 2. עַמִּים for עַמִּי, ſom man allerede har fundet i fire Haandſkrifter bliver ved 2 Cod. paa nye ſtadfæſtet, hvor den ſtaaer i Randen. De Forbandelſer, ſom forekomme i Pſalm. CIX. blive efter 3 Cod. udſagte ey af David, men af hans Fiender. Thi denne læſer v. 13. שִׁמְּוֹ for שִׁמָּם ligeſom det andet

Kø-

Königsbergiſke Haandſkrift, og den Alexandemiſke Overſættelſe (thi Vulgata og den Arabiſke Overſættelſe, der læſe ligeſaa, ere i Pſalmerne giorte af de LXX. og have følgelig for ſig ſelv ingen Stemme.) Altſaa en nye Bekræftelſe for en ſaavel grundet Formodning. Vocalerne vilde Hr. D. egentlig ikke ſammenligne. Dog, naar han nogenſteds tvivlede om Rigtigheden af den ſædvanlige Punktation, eller naar andres Tvivl faldt ham ind, ſaa ſaae han efter i Haandſkriftet og giorde en og anden vigtig Opdagelſe. For Ex. det Anomaliſke מְטֹהָרִן Pſalm. LXXXIX. 44 fandt han i 3 Cod. ſaaledes ſkreven מְטֹהָרָן (Victorias ejus) en Læſemaade der giver en god Forſtand. Saavidt man veed, vil Forfatteren i ſin belovede Variant-Samling af de andre bibelſke Bøger gaae frem efter den ſamme Methode, ſom han har fulgt i denne Prøve; hvilket man og meget ønſker, ſkiønt man ikke miskiender det mueſommelige derved. Af Hr. *J. H. Michaelis* Diſputation de Codd. MSS. Hebr. maxime Erfurtenſibus bliver S. 6. anmældt en nye og forøget Udgave. Man haaber den ſnart vil komme for Lyſet. Den ſkikker ſig vel godt ſom en Indledning til denne Hr. Didrichs Variant-Samling, og Kiendere ville derudi uden Tvil finde mange vigtige og brugbare Bemærkninger.

Paris. Memoires ſur les pays de l'Aſie & de l'Amerique, ſitues au nord de la mer du ſud. Accompagné d'une Carte de comparaiſon des Plans de M. M. Engel & de Vaugondy, avec le plan des Cartes modernes. Par *J. N. Buache*, Geographe ordinaire du Roi. 1775. 3 A. ſt. 4to. Hr. B. den yngre har i dette Skrift med Beſkeedenhed beſtridet Hr. Engels og Robert de Vaugnody's Meeninger om Beliggenheden af den nordøſtlige Ende af Aſien og den nordveſtlige Ende af Amerika, og forſvarer derimod de nyere Charters Rigtighed i Henſeende til den Udſtrækning, hvilken de give den nordøſtlige Egn af Aſien imod Amerika, og holder med Hr. Etatsraad Müller og med Ruſſernes Jagttagelſer, paa hvilke de grunde deres Angivelſe af den Halv-Øe Kamtſchatka's Beliggenhed, anvender og den Bekiendte Beliggenhed af Forbierget Mendocin paa de veſtlige Kyſter af Amerika, mod Nor-

den

den fra Forbierget St. Lucar i Calefornien til Hr. Engels og Roberts Igiendrivelſe. Det Kongelige Vid. Akademie giver i det hostrykte Udtog af dets Regiſter, Hr. B. ſaavel ſom og Ruſſerne Ret i Henſeende til den faſtſatte Beliggenhed af den Halv-Ø Kamtſchatka, men holder alle de øvrige Landes Beliggenhed i denne Egn endnu for uvis. Paa det lider Chart har Hr. B. tillige afbildet Hr. Engels og Hr. Roberts og de nyere Ruſſiſke Charters Syſteme. Men et nyt almindeligt Chart af det Ruſſiſke Rige, ſom Akademiet til St. Petersburg har udgivet i Begyndelſen af indeværende Aar (1777) kuldkaſter meget af hvad man hidindtil har troet og ſagt, ſaa at der nu for Tvivl og Indvendinger, for Formodninger og Rimeligheder er aabnet et Rum der er ligeſaa ſtor, ſom det vide Hav, hvilket nu bruſer mellem Aſia og Amerika i de videſte Egne mod Norden, eller meget meer allerede længe har bruſet, endſkiønt Geographerne ikke har troet det. Paa forbenævnte nyeſte Chart har Halvøen Kamtſchatka bekommet en mærkelig anden Geſtalt, men ligger for den ſtørſte Deel mellem den 175 og 180 Grad i Længden. Den yderſte Nordøſtlige Egn af det faſte Land af Aſien, gaaer hen over den 205te Grad, og har bekommet en langt anden Geſtalt, end man hidindtil har givet den. Den er mere rundet, nok meget udhakket, og har altſaa mange Forbierge og Havenger, men det Tſchuktchiſke Forbierg er trokken meer tilbage end forhen, og har i Almindelighed faaet en anden Skikkelſe. Vel viſe ſig henved 16 ſmaa Øer længere og nærmere fraliggende om denne nordøſtlige Ende, men Øſten for diſſe er et ſtort og vidt Hav, der ikke lader ſee noget af Amerika. Vel viſer ſig mellem den 230 og 235te Grad en Række af Øer, ſom meſtendeels ſtrækker ſig fra Norden, og hvis nordlige Ende er bleven ſat noget høyere hen op, end den nordøſtlige Pynt af det faſte Land af Aſien; men ligeſom ſamme ere vidt adſkilte fra det faſte Land af den nordøſtlige Pynt af Aſien, ſaa er og øſten for ſamme ey andet at ſee end Hav, uagtet Charternes Gradnering gaaer hen ud over den 235 Grad i Længden. I Almindelighed giver dette Chart en langt anden Foreſtilling af denne Egn end de for nogle Aar ſiden ſtukne Charter af det ſaa kaldte nordiſke Archipelagus, og end man i Almindelighed hidindtil har haft deraf. Det er

ſærdeles roesværdigt, at Akademiet ſom det efterhaanden indhenter bedre Efterretninger, meddeele ſamme, om de endog ſkulde modſige de Efterretninger, det tilforn har haft.

Lemgo, Unterſuchung über die Natur und den Urſprung der Reichthümer und ihrer Vertheilung unter den verſchiedenen Gliedern der bürgerlichen Geſellſchaft. Aus dem Franzöſiſchen überſetzt. 1775. 8 A. i 8vo. Forfatteren til denne Opſatz ſkal være en lærd Franzoſiſk Statsmand, ſom Hr. Manvillon den yngre, der har overſat ham, beretter. Tvende Chineſere, ſom opholdte ſig i Paris, og nu vendte tilbage, gave dertil Anledning i det forbemældte fornemme Statsmand har tildeelt dem nogle Spørsmaale tilbage med denne Opſatz indrykket i Ephemerides du Citoyen. Men Hr. Overſætteren har ved en god Vens Velvillighed erholdt Original Haandſkriftet og levere diſſe i Form af et Brev indklædede Tanker i tydſk Sprog. Man kan ikke nægte, at jo Forfatteren meget tydelig har viiſt Staatshuusholdningens og de forſkiællige arbeydſomme Stænders Oprindelſe i en Stat, ſaavel ſom den eenes Vigtighed frem for den andens. Han kalder den Art af Menneſker, der ved deres Arbeyde frembringe Materialier af Jorden, den frembringende, og den ſom giver de frembragte Materialier deres Tilberedelſer og Geſtalter den beſoldede Claſſe. Videre underſøger han de forſkiællige Maader, paa hvilke de Eyere, der ikke ſelv dyrke deres Landgodſer, lade dem dyrke ved andre. Herpaa vender han ſig til at handle om Tingene, Penge, Handling, Kapitaliers Brug og Renter af Penge. Man kan dog næppe troe, at der iblandt proteſtantiſke Theologer ſkulde efter Hr. M. Anmærkning endnu gives nogle, der holdte det for Synd at trække Rente af Capitaler. Man kan ikke nægte at det jo er en velſkreven og med megen Eftertanke forfattet Afhandling, endſkiøndt man derudi har ikke ſundet noget ſaa ganſke Nyt, og mange for langt ſiden bekiendte Tanker. Man vil derfor ikke med Hr. M. i Fortalen anſee dette Skrift ſom et Beviis paa at de Tydſke med deres Skrifter i Regierings- og Stats-Kunſten ſkulde være langt tilbage mod Franzoſerne. Man troer, at diſſe Sandheder har for længe ſiden været trykte i Tydſkland, ſkiøndt maaſkee ikke i ſaa ſmuk en Indklædning med ſaa megen Puds og ſaa man-

mange vel udsøgte Vittighedens Vendinger. Man tage for Ex. de fem Maader, hvorledes Eyere bearbeyde deres Landgodser ved fremmede Hænder. Man har dem ey alene virkelig i Tydskland, men der er og skrevet særdeles meget derover saavel fra det politiske, som Juridiske Side. Det er kun den blotte Facon der mangler. Sagen selv har man.

Giessen. H. W. Gunderode, **Abhandlung von der Verfassung des deutschen Reichs unter der Königlichen und Kayserlichen Regierung Otto's des Ersten.** 1775. 12 A. i 8vo. Dette Tidsrum fortiener frem for andre at oplyses. Skriftet er inddeelt i den historiske Indledning, og i Hoved-Afhandlingen, og denne atter igien i den første Bog om Tydskland i Almindelighed; den anden om Kongen, hans Familie, Valg og Majestæts Rettigheder; den tredie om Stænderne og Undersatterne i det tydske Rige, deres Rettigheder og Forbindtligheder; den Fierde om Rigsdagene og om Kongens og Stændernes fælles Rettigheder. I den fierde Bog vil man ikke saa meget savne nogen Materie, men snarere finde mange, som ikke hørte til dette Arbeyde. Nye Opdagelser vil man vel ikke finde, men det er kun korte Forklaringer over saadanne Satzer, som man finder i Rigshistorierne, der give sig af med Originibus Juris. Mange ubeviste Hypotheser finder man og. Saa ere S. 106. de Steder af **Wittichind** falsk forklarede, at **Henrich** I. har udnævnt sin Søn **Otto** til sin Efterfølger, da det Modsatte om Valget ligger for Dagen. Saa bliver S. 90. den Meening, at Hertugerne Jure proprio har udøvet Mynt Rettighederne, igiendrevet ved en langt troeværdigere, men ikke beviist, at denne Meening er Historien ganske imod, som Forfatteren siger. Under mange Rubriker finder man og ikke hvad man søger for Ex. S. 177., om Rigs-Armeens Forsamling. Her staaer at Auspurg har været Forsamlings Stedet, da Otto fægtede mod Hunnerne. Fiendens Stand udfordrede dette Sted, men det hører ikke til det Spørsmaal, hvor og hvorledes Rigs-Armeen forsamlede sig. Uagtet disse Mangeler vidner dette Skrift om en stor Flid og en nyttig Anvendelse af Hr. Forfatterens Academiske Aar, og fortiener at læses af dem, der ikke kan give sig af med Kilderne og de vidtløftigere Værker.

Qved.

Qvedlinburg. Des Claudius Aelianus vermischte Erzählungen. Aus dem Griechischen übersetzt und mit Anmerkungen erläutert von J. H. F. Meineke, Con-Rector am Fürstl. Gymnasio zu Qvedlinburg. 1775. 1 Alph. 15 Ark i 8vo. Recensenten er just ikke nogen Ven af de mange Oversættelser af græskske og latinske Skribentere, der i mange Henseende synes ham meer at svække end at befordre Lysten til de Gamle og sammes nyttige Studering, og Ælians blandede Fortællinger maatte vel just ikke giøre nogen, der ikke kiender de Gamle, lysten efter at læse deres Skrifter. Med alt dette holder man dog den af Hr. Oversætteren paa dette Værks Oversættelse og Oplysning anvendte Møye for særdeles nyttig. Thi for Begyndere bliver det altid, som Hr. Meinecke siger, en meget nyttig Bog. Fortællingernes Mangfoldighed underholder deres Opmærksomhed, og de trætter ikke saa let formedelst deres Kortfed. Det meestendeels lætte og ukunstlede og for den største Deel gode græske Stiil giør dem underholdende, og de finde derudi en Mængde Navne, Characterer og Efterretninger om mærkværdige Personer, mange videværdige gamle Skikker og angenemme Afskildringer, saa man immer maa forundre sig over, hvorfore man i Skolerne ikke mere give Begyndere denne Bog i Hænder, i sær da den er lættere at bekomme og for ringere Priis, end de fleste andre græskiske Skribentere, og just for en 3 Aars Tid siden er her i Wayfenhusets Boglade udkommen en liden Udgave deraf til meget ringe Priis. Men for at giøre de unge Mennesker, som hist og her kun vanskelig kunne forstaae, saa vel som og dem, der skulle forklare ham, og ikke have de fornødne Hielpemidler, fornemmelig Perizons fortræffelige Commentar ved Haanden, en nyttig Biestand, har Hr. M. ey alene givet en rigtig og flydende Oversættelse af Originalen, men og hvad som synes nyttigt til at forstaae ham, har han deels uddraget af Perizons Anmærkninger i en sammenpresset Korthed, deels oplyst ved egne Bemærkninger, der meestendeels berøre nyere Opdagelser i Naturens, Kunstens og Philosophiens Historie, saa vidt som de her kunde oplyse noget. Foran finder man en kort Efterretning om Ælians Levnet, Skrifter og Characteer, og ved Enden er tilsøyet et nyttigt Register over de i Texten og Anmærkningerne forekommende Materier.

No. 43.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 23de Octobr. 1777.

Kiøbenhavn. Forſøg i de ſkiønne og nyttige Videnſkaber, ſamlede ved et patriotiſk Sælſkab. Tolvte Stykke. 1777. Med Møllers Skrifter. Dette Stykke indbefatter: 1) St. Synneves Kloſter paa Sellø med omliggende faſte Land. Priisdigt ved Peder Harboe Frimann. Hr. Forfatteren har i Forveyen meddeelt en hiſtoriſk Efterretning om denne Synneves Hændelſer, hvoraf det forbenævnte Kloſter bær Navn, paa det Læſeren deraf ſkulde ſee, hvorvidt han i følgende Stedets Yndigheders og Situations malende Beſkrivelſe har fulgt den hiſtoriſke Fortælling, og hvad der er hans egen Opfindelſe. Hiſtorien melder alene om denne St. Synneve følgende Omſtænde: at hun i det 10de Aarhundrede var en deylig Princeſſe, der efter hendes Fader havde arvet et Kongerige i Irland: at hun fik adſkillige hedenſke Naboer til Friere, og blev af den mægtigſte truet med Krig: at hun derover, ſaaſom hun ønſkede at døe ſom Jomfrue i den chriſtelige Troe, forlod ſit Rige med et talrigt Følgeſkab af begge Kiøn, og gav ſig Gud og Vinden i Vold: at hun landede omſider paa den Norſke Kyſt ved Øen Sellø, ſom da var ubeboet, og levede der nogen Tid ved Fiſkerie: at den i Norge da regierende hedenſke Prints Hagen Jarl lavede ſig til at overfalde de der paa Øen ankomne Fremmede, hvorfore hun og hendes Følge toge deres Tilflugt ind i Kløfterne af et Field der paa Øen, ſom ſtyrtede ned over

dem: at hendes Legeme ſiden blev fundet i Oluf Tryggeſons Tid, da man ved et uſædvanligt Lys og andre Jertegn, ſom der fortaltes, var bleven opmærkſom paa Stedet, hvor Kongen da og byggede en Kirke, ſom vel egentlig var helliget St. Alban, Engelændernes Skytshelgen, men af Almuen dog ſiden har faaet Navn af St. Synneves Kirke, ligeſom og det ved Kirken ſiden ſtiftede Kloſter. Denne er nu den hiſtoriſke Beretning. Forfatteren derimod har ladet Beylerne efter Kongens Bydende kiæmpe med hinanden om Princeſſen, en Skotlandſk Prints ved Navn Duncan vinder Seyer i Kampen, ſeyler af med Princeſſen til Skotland, men underveys lide Skibbrud i Storm og omkomme, og har derved fundet Leylighed til følgende deels rædſomme, deels ſørgelige overalt malende Stropher:

Paa Nattens Vinger brat en ſkrækfuld Storm udbryder
I Veſten vilde Hav med idelige Lyn,
Høymælet Tordenen om Himlens Hvelving lyder,
Og Mørket ſynligt er af idelige Lyn;
Tung brød en Bølge ind —— nu braſt den ſtærke Planke,
Og Skibets halve Deel ſtod paa den blinde Banke.

Adſkilte ſtode de hver paa ſit Vrag og ſtrakte
Væmodig Armene imod hverandre hen:
I Dyber Duncan ſank og ſynkende udrakte
Sin Haand mod Synneve, men Bølgen ſkiulte den;
Hun ſtirrede derhen med Siælen i hvert Øye,
Og ſaae kun Bølgerne ſig over Vraget bøye.

Afmægtig ſank hun ned paa ſit troeløſe Leye,
Og Døden ſvævede paa hendes blege Kind;
Da Stormen hende drev paa dødelige Veye,
Blandt Skær og Klipper, frelſt til Sellöes Strandbred ind.
Uſalig Brudefærd! hvis Fakler Lyn antænde,
Mens Tordener og Storm er Brudens Følgeſvende.

Den kummerfulde Nat hang endnu tung paa Jorden,
Mens Synneve fortabt paa Klippen ſad og græd;
Tit hun i Afmagt laae, tit vækkes af en Torden,
Og fæle Bølgers Vraal, ſom ind paa Klippen brød.
Hvi ſtraffes, Himmel, dog ſaa haardt det ømme Hierte,
Som dannedes af dig til Elſkovs ſøde Smerte!

Omſider Stormen flyer og Nattens Mulm adſpredes,
Svagt murre Bølgerne og Morgenen er nær.

Fortie,

Fortie, min Sang, det Stød, som Synneve beredes,
Det Syn, som Havets Strøm mod Klipperne frembær?
Med stadigt Øyesyn det flydende hun følger
Og — **Duncan** skilles frem af Svens store Bøger.
O Sorg! — til Bierg og Dal udhyler hun sin Klage,
Men ak! den Trøst, hun faaer, er Gienlyds tomme Svar.
Saa kurrer ynkjom Fugl, omcirklende sin Mage,
Som Skyttens fikre Piil i Flugten truffet har,
Til den, af Jamren mat, paa knudret Stub nedsynker,
Og eene med sin Sorg den lange Nat henklynker.
Dog kommer han til mig (saa klager hun og falder
Paa **Duncans** kolde Liig) min Brudgom og min Ven!
Aev, **Duncan**! hør, din Brud til Liv igien dig kalder:
Svar, Elskede! see dog op til din Brud igien!
Ak! ævig er han død og kold som denne Klippe!
Jor ævig er han død! — brist, Hierte! knus mig, **Klippe**!
Til Bierget flyer hun hen og der en Hule finder,
Til Fristed for sig selv og for sin døde Ven,
Og mens hun vogter ham, de varme Taare rinder
Og dugger tidt den Ven, hun aldrig faaer igien.
Mens hun ved Liget sad, og sig til Døde sukte,
In Steen af Bierget faldt og Gravens Indgang lukte.

I.) **Forsøg over Sarpen.** Priisdigt ved Th. **Stocketh.** Ved en liden chorographisk Beskrivelse over det brumende Vandfald **Sarpen**, hvis Brusen man skal kunne høre til 5 Mile derfra, skulde Forfatteren maaskee ey omsonst ave forberedet Læseren til Forstaaelsen af hans derover følende poetiske Beskrivelse, ligesom han og ved undersøgede Motiver har lættet Forstaaelsen af de usædvanlige og ey for alle ersere bekiendte Ord. Man vil anføre Begyndelsen, hvori Forfatteren afmaler Vandfaldets rædselfulde Brusen:

Høyrøstet **Sarp**! hvis Strøm sig brusende nedskyder
Fra steyle Klippe, du min Geist til Sang indbyder.
Bid kun din grumme Pragt jeg nys forfærdet saae,
Med svage Pensels Træk livagtig Farve faae!
Flye, kiælen Musa, flye fra denne Rædslers Boelig!
Ak! Jorden bæver selv; hvor kan du være roelig?
Ser! hule Dønninger slaae Klippen Slag i Slag;
Med Modstand grummere de brøle Harm og Brag.

Men, Muſa, du ſom først forvovne ſtrænge rørte,
Og i det høye Sprog Naturens Pragt udførte,
Gyd i lærvillig Bryſt harmoniſk mandig Klang,
At Nordens Nil ſkal ey faae en uværdig Sang!
Er Surturs Afkrog her og Qvættirs Boelig vorden?
Og hvor fandt blege Hel meer værdig Plads i Norden?
Har Bølgen borget ſig ildſvangre Skyers Maal,
For at udſprede Skræk og Angeſt ved ſit Braal?
Hvor perleklare Skum af Underværker praler!
Rædſomme Majeſtæt, ſom dig paa Bølgen maler!
Volkaner brumme hist, naar Svælget ſkyder op
Et ſammendynget Vand, ſom ſøger Klippens Top.
Her hviner ſkarpe Nord, naar mattet Bølge ſuſer
Forgiæves ſtræbende fra hine dybe Sluſer
Paa jævne Bane ſig at ſkyde op igien,
Men brækket i ſin Fart mod Stranden kaſtes hen.
Orkaner buldre der, naar Lynild raſke Bølger
I glatte Furers Spor om Kap hinanden følger,
Sig trilder voldſom ned af Fieldets bratte Fald,
Og ſtrax tilbageſtødt forſvinder med et Knald.
Af Veſtens ſagte Vind Luft-Egnen næppe røres,
Dog Jevndøgns biſtre Storm ved ryſtet Aabred høres;
Som hine Tordenſtød af Hekla ſat i Brand,
Saa føles døve Slag dybt under rørte Strand.
Man høre videre, hvorledes dette grumme Vandfalds nogle rædſelfulde Syner, ſom ved Vanhæld tildrage ſig, her afmales:
See hist bredfødet Lom paa Rauna's (*) Bugter ſvømmer,
Han langt fra Svælgets Træk troeſkyldig ey fornemmer,
Den dunet Dykker kun beundrer ſelv ſin Fart,
Og veed ey, Sletten ſig i Afgrund taber ſnart.
Hans Fødder fængſlede nu Strømmens Raſkhed tvinger,
Forgiæves klapprer han med langſom rørte Vinger,
Forgiæves han ſig nu fra Svælget ſkyde vil;
Han boltrer, ſtyrtes ned, og er ey mere til.
Om det vilde være Læſeren til ſtørre Lyſt eller Rædſel, her at ſee en Maſt, rank ſom en Pyramide, at omdreyes og endelig nedſtyrtes af Sarpens Svælg, veed man ikke, men det var værdt at ſee, hvis ikke man tillige med Forfatterens Beſkri-

(*) Ravna-Elven kaldtes fordum Glommen, hvori Vandfaldet Sarpen falder.

ſkrivelſe ogſaa maatte her affætte hans forklarende Noter, uden hvilke han ikke læt vil forſtaaes. Men ynkværdigt er følgende Syn:

Men hvad? et ynkſomt Raab ſig trænger til mit Øre;
Igiennem Strømmens Surr mig tykkes Skrig at høre.
Af Skræk, ſom Dødens, ſtum, der ſelv det ſatte Mod
Kan rokke, isner alt med ynkſomt Hiertes Blod.
Hvad om vanhældigt Fald hin flittig Træl (*) ombragte!
Mon Kaadhed eller Nød ſaa bitter Lyd opvakte?
Mon feylet Aaretag en Landsmand ſkuffet har,
Som nu fortvivlende blev det for ſildig vaer?
Ja —— alt for fæle Syn! ſom afſkudt Piil ſig ſkyder
Hans Baad forvildet frem og Strømmens Fart kun lyder,
See hvor den iler nu mod Klippens ſteyle Fald,
Hvor den i Svælgets Dyb ſnart ſønderknuſes ſkal.
Fortabt mod kiære Hiem han ſtivend' Arme ſtrækker;
Den ønſkte Strand, ſom han ſaa nær med Haanden rækker,
Forſvinder for hans Haab. —— Jeg hørte kun et Brag,
Og tive Slyngekaſt derfra flød alt hans Vrag. ——
Men er ey Livet ſelv en Boble, ſom forſvinder
Paa Evighedens Hav? Vor Tid for kort du finder,
Forglemmende, at han, ſom Seklers Alder ſik,
Vandt mod hin Evighed ikkun et Øyeblik.

Det er og ikke bleven ubemærkt, at Kong Harald Gille har giort Sarpen til et Retterſted, i det han der lod nedſtyrte en af Kong Magni Lehnsmænd ved Navn Asbiørn; dernæſt, at der Herrefæde Borregaarden er bleven nedſtyrtet, ved det Vandet har udhulet Jorden og løsnet den i Grunden; og at der endelig ved Udløbet af de Huler, Jordfaldet efterlod ſig, er et af de betydeligſte Norſke Saugbrug ſiden anlagt, hvortil der ikke før var nogen Anledning. Det ſlaaer vel ikke Feyl, at jo nærværende Beſkrivelſe vil meeſt intereſſere de Læſere, ſom ſelv har ſeet dette ſkræksomme Vandfald og Egnen deromkring. Om det havde været mueligt her at ſætte Foreſtillingen ved en tilſoyet Afridsning, vil eller kan Recenſenten for viſt ikke ſige. III.) Fieldet Horneelen i Norge. Priisdigt ved Hr. Claus Frimann. En foregaaende kort chorographiſk Beſkrivelſe over benævnte forfærdelige Field lætter ikke lidet Forſtaaelſen af Digtet, lad være

(*) Træl betyder i Norge en flittig Arbeyder.

det i ſig ſelv formedelſt et mere ſimpelt og proſaiſk Udtryk er ikke vanſkeligt at forſtaae. Forfatteren har beſkrevet alt hvad mærkeligt er ved dette ſtore Naturens Vidunder, end indtil Troldefabel og Troldkiærlinge-Luftreyſer her ſom til Bloksberg. Næppe ſkulde deſlige Fabler have fortient nogen Digterens Bemøyelſe, hvis ikke juſt den høyeſte af Biergets Topper, Smalſer-Horn kaldet, bar Navn af Trolden Smalſer. Det er da ey Under, at ogſaa,

—— —— —— —— af ſkumle Signe-Qvinder
Beſøgtes oftere ey noget Sted i Nord;
I Kunſten dannedes de her til Meſternder,
Som dræbte Folk og Fæ med lumſke Tegn og Ord,
Uſeete giennemgik tillukte Huſes Dørre
Og underfulde Ting ved Troldom ſaaes at giøre.

Naar dem i Søvnens Skiød de ſikre Mænd ey ſavnte,
Tre Gange korſte de det lange ſorte Træe,
Strax i den høye Luft de til Horneelen ſtavnte
Og ved Steenbordet her (a) udhoilte trætte Knæe.
Nu holdes deres Feſt, hver priſer ſine Ænker
Og nye Fortryllingskraft dem Troldoms Fader ſkiænker.

Tilſidſt ſtiller Forfatteren ſig paa det Øverſte af Bierget og ſaa maler den hele Proſpect rundt omkring:

Alt føler Sommeren: Horneel! ſkal du kun være
Ufølſom? O lad nu dog af at være fal!
Den kiærlige Natur nu ogſaa dig vil lære,
At han ey dig har glemt, ſom Alting ſkabte vel:
Din Nøgenhed den ſaae, nu gavmild den dig ſkiænker
Det grønne Klædebon, ſom langs din Ryg ſig ſtrækker.

Did op paa denne Tid, Krogh (b)! voved' du at ſtige;
Nysgierrig ſøgte du Provintzens rare Ting;
Naturen kaldte dig, dig drog det Synderlige
Og over Bierg og Dal din Fod gik vidt omkring.
Jeg følge vil de Fied, du paa Horneelen ſatte;
Kom, Vinger, hielper mig! hvor er dens Sider bratte!

Hor-

(a) Høyt oppe paa Bierget findes et Bord af Steen, dannet med Kunſt, og rundt om Steenbænke at ſidde paa.

(b) Hr. Mag. Jens Andreas Krogh, Provſt i Nordfiords Provſtie, af hvem man ſee det typographiſke Sælſkab har at vente en Beſkrivelſe over Nordfiord tilligemed et nøyagtig Chart.

Horneelens Skuldre jeg nu alt har under Fødder (*),
O hvilken Skueplads! —— hvor ſtor al Veſten om
Landſtrækningen, jeg ſeer! —— Fra mig til Biergets Rødder.
Hvad Afgrund er ey det! —— Og Havet, hvilket Rum!
O Himmel! er ſaa ſtor enhver af diſſe Deele, ——
Hvad er da Hvælvingen, ſom gaaer omkring det Heele!
Jeg ſeer i Øſt en Rad af Marker ud ſig ſtrække;
Har, Himmel! Smalſerhorn ſaa ſmukt et Naboelav?
Styr, Muſa, Penſlen her, at den maa hældig trække,
Og giv mig Farver du, ſom Lyſt at male gav!
Mon hiſt Biergſiderne med Smeltværk er' indlagte?
Mon der Tapeter er, ſom kunſtig Haand frembragte?
Her hænge Høyene, og kaſte brunblaae Skygge
Paa lysgrøn Eng, der gaaer af Lyng en rødlig Skiær;
Her ſpiller Solens Guld paa nogne Bierge-Rygge,
Og klæder den med Glands, klart rinder Sølvet der;
Hiſt ſtolte Fyrreſkov gaaer hen i lange Rader,
Indtil blandt Biergene den Øyet ſlet forlader.
Jeg ſeer herfra (hvad Rum!) hen over hine Bierge,
Hvis ſortblaae Toppe langt ſom ſtore Bølger gaae;
De længſt bortliggende kun viſe ſig ſom Dverge,
En Deel, der fiern og nær med hvide Iſſe ſtaae,
Beholde Vintren længſt, ſom de den førſt modtage,
Og Skiules end med Snee i Sommers heede Dage ꝛc.

Uden Tvil ganſke vel malede Forfatteren indtil de tvende ſidſte Linier, hvor Malerier blev til Beſkrivelſe. IV.) Horneelen, et Bierg Nordenfields i Norge. Af en ubenævnt Forfatter. Geniet røber ſig her ſtrax i Begyndelſen, hvis det end maatte være.

Langt bort fra Leeg, uvant til muntre Toner
Ved Feſters Fryd, til ſindrig Beddeſang
I Guders Sprog ved gyldne Harpes Klang,
Min vilde Stræng jeg ſlaaer. —— I kolde Zoner,
Mod Midnat hen, paa Ørnens fæle Spor,
Min Muſa ſig blandt ſteyle Fielde ſvinger,
Høyt op til dig Horneel, ſom Skræk omringer,
Som halv i Hav og halv i Skyer boer.

(*) Mon da Digteren fik Vinger og hvorfra? Thi hvis han maatte klattre did op, ſaa fik han Biergets Skuldre for lat og haſtig under ſine Fødder.

Og undres ey, J, ſom med Trylle-Tunger
Og kiælent Spil til Lyſt hver Siæl indbød,
Om Schythens Stræng ey bæver Lydiſk ſød,
Om jeg min Sang med høſe Toner ſynger!
Vand er min Drik, min Egn paa Skræk er riig,
Min vandte Lyd er fæle Stormes Suuſen,
Min Harpe-Klang er vrede Bølgers Bruſen,
Min Harmonie er Aſten-Ravnes Skriig.

Vil man blot ſammenligne Fablen om Biergtrolden, da nærmer den ſig i det foregaaende Digt til ſimpelt proſaiſk Eventyr og jævn Fortælling: Her udgiør den derimod et heelt poetiſk Optog:

Men du, hvis Røſt min Aand til Sang opvakte,
Som raader for det ældre Skalde-Sprog
Og Hedenolds ugranſkelige Bog
Udlægge kan, min Muſa! ſiig hvo ſtrakte
Sin Guddoms Arm ud mod Horneelens Krop
(Et Trold tilforn og ypperſt blandt dets Lige)
Siig, hvo ham tvang til Havet ud at vige,
Hvor han i Steen af Dybet kneyſer op.

Saa hørtes Zeus med Jetter før at ſtride,
Som Bierg paa Bierg mod Himlen dyngede,
Og af ſin Magt opblæſte, trodſede
Hans Lynild og Tritonias Egide.
Ey mindre Strid kundgiør min Harpes Klang,
Og J, ſom ſeent i Efterverdens Dage,
Nær denne Strand med ængſtet Hierte drage,
Skal mindes mig, og undre paa min Sang!

I Midnats Egn, blandt Nors beſneede Fielde
Et vanſkabt Trold af Jordens Skiød ſtod op,
Ved daglig Vext opſvolmede dets Krop,
Ved dagligt Mord ſteeg dets forhadte Vælde;
Tre Hoveder dets brede Skuldre bar,
Og trefold flød en Jidſtrøm af dets Strube,
Meer fælt og grumt, fra Hekla's Svovel-Grube
Ey nogen Tid Afgrunden ſnyſet har.

Hvad mægtig Helt drog Troldet kiæk i Møde,
Og roeſte ſig af ſin forvovne Færd?
Her døvedes der ſeyervandte Sværd,
Og Driſtighed med Livet maatte bøde.

Saa

Saa seer tilsidst den Søemand Døden nær,
Som Havet Trods i tusind Farer byder;
Den reyste Storm hans Roer og Mast afbryder,
Og Bølgen ham i Dybet død nedbær.
Uhyrets Vold selv Troldene forbande,
Og sværge det en ufortøvet Død;
Biergstykker hvert til Vaaben sig nedbrød,
Som slyngtes flux ud mod dets brede Pande;
Fortvivlte Strid! Med mordisk Ilen flye
Utalte Kast, en Hagl af Steene rulder,
Høytskraldende paa Troldets brede Skulder,
Som brølende i Havet søger Lye.
Forgiæves det at myrde Skaren stræber,
Hver Steen bortgleed og hvert afslagen Lem,
Kom skrækkende paa nye af Troldet frem.
Bespottelser flød af dets grumme Læber:
„ Lodd, hvo der tør, min Afgrunds dybe Vey!
„ Kom Helvede, og hvert et Trold paa Jorden!
„ Her er jeg tryg, sprud, Himmel, Lyn og Torden!
„ Jeg trodser dig, din Ild mig skrømmer ey.
Da vredes Thor, som Troldets høye Raaben
Forhaanede og ned til Jorden drog;
Til Asgaards Hevn, sin Hammer Guden tog,
Og evig Død geleydede hans Vaaben.
Mørk var hans Færd, den sorte Tordenskye,
Hvori han stod, forkyndte Gudens Vrede;
Misgierningsmænd sig løs af Lænker slede,
Hver hasted' did, hvor Frygt ham bød at flye.
Vee dig! (saa talte Thor) o Trold, som stammer
Fra Helvede! dit Lives sidste Dag
Udrunden er, føl Guden i dit Slag,
Som dødende nu strax dit Hoved rammer!
Agt paa din Dom: En skrækfuld Varselssteen
Du blive skal, nær ved dit Fiendske Følge,
Der Steen, som du, skal i den høye Bølge
Omringe dig og skrække Skabningen.
Tungt faldt et Slag paa Troldets bistre Pande,
Som brølende i Dødens Svælg sig vreed;
Forvildede løb Skovens Dyr afsted,
At søge sikkert Skiul i fierne Lande;

Opjaget floy hver Fugl om Høyene,
I Jordens Skiød en langſom Røſten hørtes,
Af Bølgerne den ſtille Søe oprørtes,
Og Tegn om Storm hver Søemand varſlede.
Paa nye blev hørt et rædſomt Slag at klinge,
Da ſkrækket Fugl paa Bølgen livløs flød;
Den kronte Hiort man ſaae i Havets Skiød,
Fra bratte Field af Rædſel ned at ſpringe;
Al Havets Slægt det ſtille Dyb forlod,
Hvert Menneſke det andet Død behudet,
Da Troldet ſelv for ſidſte Gang udſprudet
I Dødens Strid ſit ſorte Edderblod.
Endnu en Gang ſlog Guden i ſin Vrede,
Og Troldet med ſit Følge ſlog til Steen:
Da (er det ſagt) kom Dødninger igien
Fra Graverne, nye Giemſler at oplede;
Mørk Himlen var, igiennem Mørket kom
En blandet Lyd, liig den af brudte Bølger,
Liig den, ſom huul med Nordens Storme følger,
Der tumle vildt med Skovens Graner om.
Nu Troldet ſtod blandt mindre Bierges Skare
En ævig Steen og Thor til Asgaard drog,
En Norden Vind fra Himlen Mørket jog,
Og fra hver Bryſt forſvandt al Frygt for Fare.
Nu ſkinte frem dets ævig fæle Dragt:
Dets Minde ſnart de dybe Runer viiſte,
Og Gudens Hevn geiſtrige Skalde priiſte,
Hvis Sang er ned til ſeene Slægter bragt.

Ogſaa denne Forfatter maler os ſin Udſigt fra Toppen af Bierget ſaaledes:

Mod Skyerne ſig da min Aand opſvinger
Liig Ørnen i ſin Fluat om Fieldene,
Som mangen Kreds omflyver granſkende,
Og folder paa en Pynt de brede Vinger;
Stolt ſpeyder han den vide Cirkels Rum
Og forſtelig opthronet paa ſit Sæde,
Beſeer ſin Egn, ſom ſnart med Vinterklæde,
Snart Sommerdragt forſkiælligt vexler om.
Forvoyne Flugt, ſom Siæl og Syn forvirrer!
Hvad udſeet Egn udfoldes rundt omkring!

Hvad

Hvad Slægter boe i dens vidtstrakte Ring!
Umaalte Dyb, hvori mit Øye stirrer,
Du synkede min usle Hytte ned,
Den høye Skov i dunkle Skygger giemmes;
Hvert Field er jævnt; i snevre Rende klemmes,
Den Fior, der flød som Oceanet bred.
Det stolte Skib blandt Bølgers Skum sig taber,
En udstrakt Øe indsvinder til et Skiær;
Den kiendte Havn og Søekyst er ey meer,
Hvor du, Horneel, nyt Hav, nye Lande skaber.
Insekten lilig en Bjørn i Dalen gaaer;
Det store Øvæg lilig Orme sees at vrimle;
Lavt Ørnene, som Myg i Lusten stimle;
En vinget Elv lilig Jis i Klippen staaer ꝛc.
(Beslutningen følger.)

Frankfurt og Leipzig. Sebastian Castellio Lebensgeschichte zur Erläuterung der Reformations- und gelehrten Historie, beschrieben von Johann Conrad Fueßlin. 1775. 104 S. st. 8vo. Formodentlig det sidste Arbeyde af den om den mildere Kirke- og om Reformations-Historien saa fortiente Mand, der mere foretæller Castellions Skrifter og derudi førte eller derover opkomne Stridigheder, end hans egentlige Levnets-Omstænde; ligesom og Ordenen i denne Levnetsbeskrivelse retter sig efter Tidsfølgen af hans Skrifter. Den er øst af de bedste Kilder, i sær af Castellions egne, Calvins og Beza's Skrifter, da ved Leylighed tillige rettes eller igiendrives de enkelte Esterretninger, som Bayle, Varillas o. a. har givet. Hist og her finder man Opdagelser, der ikke kan andet end være angenemme for Elskere af Bog-Kundskaben og Kirke-Historien. At Castellio efter han var gaaet over fra den Romerske Kirke til Reformatorerne, er for den Aarsags Skyld i Aaret 1540 gaaet til Calvin til Strasburg, og strax derpaa med ham til Genf, og er bleven Rector der ved Skolen, men i Aaret 1544 har forladt dette Sted og vendt sig til Basel, maaskee formedelst de der værende Bogtrykkerier, har i Begyndelsen ofte levet i den yderste Armod, har siden ernæret sig ved unge Menneskers private Underviisning, med Bogskrivning og Correctur, er endelig i Aaret 1553. bleven Professor i det græ-

græſke Sprog der ved Univerſitetet, og død ſammeſteds mod Enden af Aaret 1563; alt dette er noksom bekiendt. Meeſt Indflydelſe paa da værende Kirke-Hiſtorie har det Spørsmaal, hvorover han er geraaden i Strid med Calvin, og hvad der er Aarſag til deres saa længe fortſatte Stridigheder? Den Sal. Fueßlin viſer hiſt og her paa forſkiællige Steder, at Caſtellio har paadraget ſig Calvins Had, ved det at han har forkaſtet Salomons Høyſang og Chriſti Nedfart til Helvede, hvorved Chriſtus efter Calvins Meening har maatte føle Syndernes Helved-Angeſt. De bekiendte Stridigheder ſom han har haft med Calvin over Prædeſtinationen, ſkal først være opkomne efter hans Afreyſe fra Genev; hvorved dog Feußlin uden Beviis foregiver, at Lutheranerne først af Caſtellionis Skrifter havde lært deres Modſigelſe mod denne Calvins Lære. Ved Leylighed blive og de beſynderlige Meeninger oplyſte, ſom Caſtellio baade før og ſiden har yttret ſig med, ſaaſom at Moſis moraliſke Lov har en almindelig Forbindelſe; at Tyve og Hoerkarle af Øvrigheden ikke maatte ſtraffes paa Livet; at de Sibylliniſke Bøger indeholdte ſande guddommelige Aabenbaringer til Hedningerne; og ilige-maade i ſine ſildere Skrifter, at Bibelens Læsning uden den Hellig Aand ikke kan forbedre Hiertet; at Chriſtus meget vel kunde have ſyndet, om han havde vildet. Formedelſt nogle af diſſe Meeninger er Feußlin ey utilbøyelig til at ville regne Caſtellio iblandt Fanatikerne, hvortil den blotte Overeenſtemmelſe med nogle Fanatiker i diſſe Meeninger næppe er tilſtrækkelig. I Recenſionen af hans Skrifter er F. ſom ſagt er, meeſt vidtløftig, i ſær hvad hans dobbelte Bibel-Overſættelſe angaaer, den latinſke S. 43. o. f. og den Franzøſiſke S. 55. o. f. hvis Udtryk han forſvarer. Iblandt diſſe Skrifter regner han og den Bog de hæreticis an ſint perſeqvendi &c., hvis Fortaler Matinus Bellius ſkal ikke være nogen anden end han ſelv. Et ligedan Skrift Mini Celſi Senſus, in hæreticis coercendis qvatenus progredi liceat? vil han dog S. 73. at Socinus, ikke Lælius men Fauſtus Socinus ſkal være Forfatter af. (Skulde Feußlin ikke have kiendt den Sal. Schelhorns Skrift om denne Mino Celſo ſom han ſlet ikke mælder om?) Denne ſamme Fauſtus Socinus er den Felix Turpio Urbevitanus, der med en Fortale har udgivet Caſtel-

ſtellionis Dialogos de prædeſtinatione og andre hans Opuſcula efter hans Død. At den Zoographia under Benedicti Paſſavantii Navn var Bezæ Arbeyde, vidſte man allerede; men ganſke nye er den Opdagelſe S. 75. at Johann Widling, hvis Opſatz, an magiſtratus poſſit jure occidere Anabaptiſtas? ſtaaer i ovenmældte Samling, de hæreticis &c. Magdeb. par Georg. Rauſch a D. 1554, er Johannes Brentius. I øvrigt med al den Roes, ſom Caſtellio bekommer formedelſt hans Kiærlighed til den Hellige Skrift, hans Beſkedenhed og Gudsfrygt, forties og ikke hans Feyl i de Stridigheder, han har haft med de Genever Theologer, og ligeſaa lidet diſſes, hvis Bitterhed imod ham gik ſaa vidt i en Bibel-Udgave af Aar 1559 at ſige, at Caſtellio var af Satan bleven opvakt til at foretage ſig ſin latinſke Overſættelſe af Bibelen, hvorfor alle Chriſtne maatte hytte ſig for ham ſom et Satans Redſkab; ja de har endog forfalſket den Roes, Thuanus i ſin Hiſtorie har givet Caſtellio og hans Bibel-Overſættelſe, i den Genferſke Udgave af ſamme Hiſtorie, hvor de lade ham ſige: Caſtellio impuriſſimus manus ad ſacra tractanda attulit, cum a rebus ad tantum opus neceſſariis homo imparatiſſimus novam bibliorum interpretationem inſolenti temeritate molitus eſt.

Bern. Briefe über einige Einwürfe nochlebender Freigeiſter wieder die Offenbahrung. Erſter Theil. 1775. i 8vo. Hr. v. Haller, hvis udbredte Kundſkaber og almindelige Smag i ſaa mange Videnſkaber. Ingen kan miskiende, og der allerede ofte har viiſt ſig ſom en af de Indſigtsfuldeſte Forſvarere af Religionen og Chriſtendommen, betræder paa nye den ſamme Bane i foranførte Breve, hvori han vil prøve en Voltaire's og andre ligedanne Philoſophers blindende Indvendinger og Spotterier imod Chriſtendommen. For denne Gang har han alene beſkæftet ſig med Queſtion ſur encyclopedie, ſom Rygtet tillægger Digteren af Ferney, hvis Character og Maade at beſtride Aabenbaringen bliver S. 9. o. f. ſkildret ligeſaa frimodig ſom træffende. Digterens yderſte Uvidenhed i Sprogene, i Hiſtorien, i Naturens Kundſkab, hans uforſkammede Opdigtelſer og Fordreyelſer af den hellige Skrift, den uſle Vittighed, naar han vil ſpotte over det, han

han ikke forſtaaer. Den Ubeſtandighed i hans Paaſtande, efter ſom hans Lidenſkaber udfordre en anden Vending, hvem deraf alt dette vil ſee øyenſynlige Prøver, og ikke allerede kiender Manden af hans egne Skrifter, den veed man ey at anprise noget bedre end diſſe Hr. Hallers Breve, udi hvilke V. mod denne ſtore Mand giør en meget elendig Figur. Mange de Voltairiſke Skrifters Læſere ville vel ikke læſe diſſe Breve, og om de end giøre det, maaſkee finde mere Smag i den vittige Digter end i hiin alvorlige Philoſoph. En Igiendriver, ſiger Hr. v. H. bliver tildeels i ſaa alvorlige Materier altid tør. Det er hans Pligt, blot at foredrage Sandhed og Hiſtorien har mindre Indtagenhed end Fabelen. Men ventelig vil dog mangen en endnu tage diſſe Breve i Haand, om ey for andet, ſaa for at ſee hvorledes man vil hiælpe ſig imod ſaa frappante Erindringer, ſom de Voltairiſke ſynes at være. Da juſt korte og flygtige Tanker og Udfald imod Bibelens Hiſtorie er mere i Mode hos dens Fiender, end alvorlige udførte Underſøgninger over Lærdommene: ſaa vil man dog endnu ſnarere efterſee et Skrift, ſom beſtaaer i lutter enkelte Anmærkninger for den ſtørſte Deel over Hiſtorien, hvormed man ſnarere kan blive færdig end med ſammenhængende Forſvar for det bibelſke Lærebegreb. Desuden er Hr. von H.en Skribent, der har meget for ſig, hvis Skrivemaade er angenem, ædel, kiærnefuld, og hiſt og her fuld af Lune, og man vil næppe kunne nægte ham den Roes, at hans Svar træffer immer lige til Maalet og ſige meget i faa Ord. Dette og en meget rimelig Foreſtilling af de bibelſke Hiſtorier ſynes at være en af diſſe Breves ſtørſte Fortieneſter, ſaa meget ſtørre, jo ſiældnere ſaadanne hiſtoriſke Svar ere frem for de dogmatiſke, og jo mere Hr. v. H. trænger ind i Abſigter, ſom Bibelens Modſtandere have med at oprøre viſſe ſmaa Ting i den bibelſke Hiſtorie. Finder man endog ofte et Slags flere Gange igientagne Indvendinger berørte, ſom næſten ere alt for taabelige for at værdiges noget Svar (for Ex. at Gud Ezech. XXXIX. 17. f. ſkulde have indbudet Iſraeliterne at blive Menneſk-Ædere) og meget ellers vel bekiendt omtaelt, ſaa maa man betænke, at V. har ſelv mere Skyld i den førſte Ubegvemmelighed, der ey alene i alle ſine Skrifter mod Religionen, men endog i et og det ſamme Skrift, immer igien udſkriver ſig ſelv, at

det

det andet dog var fornødent for at forestille Digterens jammerlige Chicaner i deres Daarlighed, og at for de fleste Læsere af frigeistriske Skrifter ogsaa det kan være fremmed, om maatte være for andre vel bekiendt. Et Udtog af disse Breve lader sig ikke vel give, da der imellem de enkelte Steder kan være ligesaa liden Sammenhæng, som imellem Voltaire's Indfald.

Berlin. Af den Sal. Buchholz's Brandenburgische Geschichte er nu det siette og sidste Bind, med et fuldstændigt Register over alle 6 Deele. Samme indbefatter nærværende Konges Regierings Historie indtil Hubertsburger-Freden. Den er og bleven trykt under Titel af den anden Deel af den nye Brandenburgiske Historie. Hr. Heynatz har ved sine Forbedringer og Anmærkninger og ved det af ham udarbeydede Register over alle 6 Deele giort sig fortient saavel af Værket selv som dets Forfatter. De store Krigsbedrifter, hvis Roes har udbredt sig uden for Grændserne af Europa, udgiør den betydeligste Deel af dette Binds Fortælling. Begivenhederne i Freds-Tider ere og tildeels omstændelig fortalte. I sær vil man finde Behag i Fortællingen om de Intriguer, som herre beskrevne fra 1745. indtil sidste Krigs Udbrydelse. S. 133. har den Sal. Buchholtz taget Feyl i det han har giort den ældre Hr. von Moser, som han uhøflig kalder den berygtede Publicist til Forfatter af den Politische Historie der Staatshändler &c., hvorover Kongen til Wien høyligen besværede sig. Forfatteren er meget meer en Johann Ernst von Frisch, som i Jena geraadede i Handel med D. Stenger, hvorover han forlod Jena og gik til Wien, og har endnu lever derfor nogle Aar siden. Besynderligheder og ubekiendte Omstænde finder man ikke i Krigsbegivenhedernes Fortælling. Men dem kunde man og til den Tid, da Buchholtz skrev, endnu ikke vel vide eller mælde noget om. Hr. H. har med Ret lastet dette ved denne Deel, at de indvortes Stats-Indretninger alt for meget ere forsømte; hvilke fornemmelig skulde have giort dette Værk kostbar for Fremmede. For Resten mærker man overalt den Varme, som Forfatteren har følet for sit Fædrenelands og sin Konges retfærdige Sag, uden at man kan med Ret forklare den som en beviislig Partieskhed eller nedrig Smiger.

Leip-

Leipzig. Geiſtliche Lieder von Johann Adam Valentin Weigel d. h. Predigt-Amts Candidaten. 1775. 7 A. Forfatteren anſeer Tydelighed, Fatteligheed, Simplicitet i Anlægget, i Vendingen og Udtrykket, Beqvemhed til at opvække gudelige Følelſer og Beſlutninger i Læſerens Hierte, og det bibelſke Sprog, ſom Egenſkaber ved en god Sang, og har vel bemøyet ſig for at give ſine Sange de ſamme Egenſkaber, men har vel ikke altid været ſaa lykkelig derudi. Finder man end undertiden matte Steder, urigtige og dunkle Tanker, ſøgte og tvungne Rim og haarde Vers, ſaa vil man dog ogſaa finde, at Forfatteren har været mere hældig i een Sang, end i anden, og overalt fortiener Opmuntring. Den 10de Sang for Ex. lader ſig ret vel læſe og i den 24 forekomme gode og ſtærke Steder for Ex.

Gehet jetzt vor mir vorüber,
Thaten der verfloßnen Zeit!
War das Wort des Herrn mir lieber,
Als das Gold der Eitelkeit?
Laß ich's, hier auf dieſer Erden,
Weiß und klug und Fromm zu werden?
Sucht ich in demſelben Kraft
Wider Sünd und Leidenſchaft? ꝛc.

Breslau. Geſchichte Guſtaws Adolphs, Königs von Schweden aus dem Arkenholgiſchen Handſchriften und den vornehmſten Geſchichtſchreibern. Erſten Bandes erſte Abtheilung. 1775. 18 A. i 8vo. Man ſeer ingen gyldig Aarſag, hvorfor man paa Titelen har udelukt aus dem Franzöſiſchen überſetzt, da heller ikke nogen Fortale er ſat for foran. Originalens Feyl og gode Egenſkaber ere bekiendte. Overſættelſen er god og flydende.

Halle. W. G. Wangerow, Regierinhs Raths bey der Regierung zu Magdeburg, Erganzungen und Anmerkungen über den Entwurf des Wechſelsrechts nach den Grundſätzen der Preußiſchen Staaten. 1776. 4 A. i ſtor 8vo. Man vil af enkelte Tilſætter og Anmærkninger intet anføre, da det for Eyeren af Skriftet ſelv, ſom de høre til, kan være nok at vide, at et ſaadant Supplement er for Haanden.

No. 44.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 30te Octobr. 1777.

Kiøbenhavn. (Beſlutning af Forſøg i de ſkiønne og nyttige Videnſkaber, ꝛc. See forrige No.) — V.) Signe og Habor, eller Kiærlighed ſtærkere end Døden. Ved Forfatteren af Sigrid. Anledningen til denne Fortælling er taget af Saxo VII. Bog S. 128-133. Forfatterens Kunſt i at ſkildre Characterer og Lidenſkaber er ſtor. Indholdet af Fortællingen er ſaa kort, ſom mueligt, dette. En Konge ved Navn Sigar boede i Sigerſted og regierende i Siellands ſydlige Deele. Bera, en Princeſſe af Upſal, var hans Dronning, og ved hende blev han Fader til Syvald, Alf og Alger og en Dotter Signe. Alf og Alger vare tvende berømte Krigshelte, ſaa man endog troede dem uovervindelige. Ikke mindre berømt var Signe af hendes Skiønhed og Forſtand. Standhaftighed, Oprigtighed, Høymodighed vare hendes Hoveddyder. Som hun efter ſin Tids Tænkemaade havde beſluttet ey at ægte nogen uden den modigſte Kriger, ſaa havde hun offentlig i Freya's Tempel giort det Løfte, at ingen ſkulde blive værdig at løſe hendes Belte, uden den, ſom i Strid kunde overvinde hendes tvende Brødre, Alf og Alger, og nøde dem til at indgaae Forliig, ſaaſom denne maatte være den tapperſte Mand i Verden, og hende alene værdig. Sigar beſværgede ſelv denne ſin Dotters Eed, at han nemlig ikke vilde bortgive hende til nogen anden, end den, ſom viiſte ſig i Tapperhed at

overgaae alle andre. Paa samme Tid levede en Konge i Trondhiem ved Navn Hamund, der havde fire stridbare Sønner ved Navn Hakon, Habor, Helvin og Hamund. Den første, nemlig Hakon, havde ihielslaaet den Svenske Konge Hugleik, Broder til Bera, og sat sig selv paa Thronen i Upsal. Habor vil ikke være mindre Helt end Hakon, og beder sin Fader om Tilladelse at drage bort, for at stride mod Alf og Alger, for endten at døe eller ved Seyren tilkige at vinde Princessen Signe. „Den Danske Freya, siger han, „ Sigars Signe, har giort et høytideligt Løfte, at ville „ ægte den tapperste Mand, den, som undertvinger hendes „ Brødre. Valkyrien tænker at blive ævig Møe, ved sine „ Danskes Tapperhed trodser hun os; men denne Haand „ skal stride, vinde og røve Byttet." Efter nogen Fraraadelse faaet han sin Faders Samtykke. Nu drev han med al Magt paa Flodens Udrustning. Hundrede Snekker besatte han med det kiækkeste og udvalteste unge Mandskab. Efter en 12 Dages Forløb kom han op ad Suse-Aaen lige til Sigersted, hvor han steeg i Land med 12 af sine Hofmænd, og bliver anmældt for Kongen af en Vægter med de Ord: her ere tretten Normænd, hvis Formand Habor beder om Signe, om sin Død. Bera, som hørde dette, opslog en spodsk Latter: Nu, sagde hun, kan jeg kiøle mit Mod paa Hakons Broder, der ihielslog min eeneste Broder, og sidder nu og prunker med hans Skatter, og tænker, at Hugleik skal ikke hevnes: men Alf og Alger skulle fælde Habor, og siden skal Naden komme til Hakon. Sigar blev derover sat i nogen Bekymring, men Løftet burde holdes. „Habor træder ind, „ lig Balder, da han traadde ind i Valhalla. Sigar og „ hans Kiæmper reyste sig for ham. En Gysen betog Si„ gar, og Bera selv vaklede. Sigar rakte ham Haanden. „ Vær velkommen, Norske Helt, sagde han, Helt fra et „ Venneland, sæt dig ved min Side, hverken Miød eller Øl „ skal blive sparet for dig. Saa længe du vil opholde dig „ ved mit Hof, skal du altid være mig en kiær Giæst. Da„ nerkonge, svarede Habor, jeg hader Lediggang, min Siæl „ kan ey være uvirksom, og Seyeren følger altid min Fane. „ Du veed mit Ærende. Jeg veed, sukkede Kongen, men „ Alf og Alger ere nu ikke Hiemme; om en føye Tid styre „ de deres Snekker til Land fra de Vendiske Strandbredde,

„ hvor

„ hvor de bade sig i Røverblod. Bliv imedens her, min „ Dotter skal bringe dig et Horn fuldt iskiænket med Mjød.“ Dette skeer. Signe, bringer dig Habor, sagde Dronningen med en vred snysende Stemme og hadsunklende Øyne, dig, Hakons Broder, bringer hun din Bane. Habor reyste sig, og har ingen Tid at svare Dronningen, saa stærk var hans ganske Opmærksomhed fæstet paa Signe. Hun rakte ham Hornet og sagde: disse Draaber vorde dig, o Giæst, til Hæld! —— Til Vanhæld! snysede Dronningen. —— Her voxte nu Mod og Elskov hos Habor i lige Grad. Forfatteren lader gaae 14ten Dage bort førend de tvende Brødre komme tilbage fra Venden, og Sigar imidlertid giøre sin Giæst adskillig brugelig Tidsfordriv, saasom med Jagt og Skakspil. De derved forefaldende Samtaler og Omstænde ere vel indflettede i Hovedsagen, som de alle hensigte paa. Deriblandt hænder sig og dette, at Habor paa en Jagt finder Leylighed til at redde Signes Liv. Imidlertid røvede Alf og Alger paa de Vendiske Kyster, hvor Hildegisl, en Sachsisk Prints, havde givet sig i deres Selskab, og var bleven foreenet med dem ved saa stærk et Venskab, at de endog vilde have ham til deres Svoger ved Forbindelse med Signe. Hildegisl havde tilforn friet til hende med Afslag, og nu foreholder han dem hendes Løfte, som en uovervindelig Forhindring. „ Jeg veed det nok, svarede Alf, den lille overtroiske Pige har giort et ubesindigt „ Løfte. Vi ere eenige i alle Ting, undtagen i den Lærdom „ om Guderne; Hun troer paa alle Guder og Gudinder, og „ jeg, jeg troer paa mig selv. Min høyre Haand, min „ Styrke, mit Mod, de, de skulle hiælpe mig. Sandt nok, Signe er kydsk, hun er bestandig; jeg skulde næsten „ troe, hun havde i Sinde at døe Moe, siden hun har lovet at ægte den, som overvinder mig og min Broder. „ Men bie kun i nogle Aar: naar hun da seer, at ingen „ mælder sig, og dertil kommer Faders, Moders, Brødres „ foreenede Bønner, og du ogsaa viser dig, saa tviler jeg „ ikke paa, at hun jo forandrer sin Beslutning, uagtet al „ sin Kydskhed og Standhaftighed; thi Mennesket er ikke „ dannet til at leve eenlig.“ Alf vilde nu have ham Hiemned, men han undskylder sig med et Løfte, han havde giort sin Fader, og de skilles ad. Alf og Alger komme Hiem, og raadde uventede ind en Dag, da Kongen sad til Tafels med

Syvald, Bera, Signe, Habor og alle hans Kiæmper. Alf hilſer og mælder, at han har givet Hildegisl Løfte om Signe. „Hendes ubeſindige Løfte (lægger han til) bør ey „ binde hende, med mindre hun vil døe ævig Døe; thi hvem „ tør vel møde mig?" Det tør jeg, raabte Habor, og ſprang over Bænken, der ere mine Staalhandſker, een for dig, Alf, og een for Alger. Jeg er Signes Beyler, og ſkal endten vinde hende eller døe. Nu er det da klart: det koger i Heltenes Blod, og det ſædvanlige Pralerie, ſom i Heeden indfalder dem, vil man gaae forbie. Her holdes derpaa Raad om, hvorledes Striden ſkal gaae for ſig. Sigar, Bera, Bolviſe (en gammel forſlagen og lumſk Hofmand) vilde, at Habor ſkulde alene ſtride mod Alf og Alger, den eene efter den anden; Sigar, for at ſpare ſine Underſaatters Blod; Bera og Bolviſe, fordi de haabede, at Habor ſkulde des lættere fældes. Men Bolviſe, Syvald, Habor og Signe vilde, at begge Krigshære ſkulde ſtride mod hinanden. De tre første vilde hver unde ſit Folk Æren af Seyren, men Signe tænkte, der var da mindre Fare for Habor; thi hun kunde nu ikke dølge for ſig ſelv, at hun ønſkede Habor at vinde, dog med ſine Brødres Frelſe. Alf og Alger gave tilſidſt Udſlaget, i det de gave tilkiende, at de ønſkede det Danſke Folk Æren af denne Dag. Vilkaarene bleve ſiden ſaaledes faſtſatte, at hvo ſom kunde drive den anden paa Flugt, havde vundet, og den, ſom gled og faldt, ſkulde bekiende ſig overvunden, og afſtade fra Striden, om det end var een af Høved-Perſonerne, og indgaae Forliig. Kun Alf gav tilkiende, at han ey kunde vige fra ſin vedtagne Regel, aldrig at afſtaae fra Striden, ſaa længe han kunde røre ſig, og ey at ſpare den Fiende, ſom gled og faldt. Bera berømmede ham og kaldte ham Hugleiks Hevner, Sverrigs og Danmarks Forſvarer. Habor giorde ingen Indvending og tænkte paa intet, uden at viſe ſig ſin Signe værdig. Hun havde faſt beſluttet, at leve eller døe med Habor, men beder, om han vinder og lever, dog at ſpare hendes Brødre, med hvis Blod hun dog ikke vil kiøbe ſig en Mand, og til Belønning, for han havde reddet hendes Liv, forærer hun ham et Silke-Pantſer, ſyv Gange ſyet med tredobbelt tvunden Silke, at det ſkulde optage alle fiendtlige Skud og afværge alle mordiſke Piile. Nu gaaer Striden for ſig; thi man

vil

vil gaae alle Tilberedelser forbie, ligesom og alle dens øvrige Omstænde, kun at Alger først overvindes af Habor, som tilbyder ham Venskab og Forliig, hvilket han føyelig modtager med sin Søsters villige Afstaaelse for sin Part. Langt mere kostede det Habor at overvinde Alf, som ingen Forliig vil modtage. De saares begge. Alf segner tilsidst ned. Habor glemmer sig selv for at forbinde Alf og bringe ham til sig selv. Han vaagner omsider op igien, erfarer sit Tab, erkiender, at Signe hører Habor til, men sit eget Hierte og sit Venskab kan han for den af Habor erholdte Seyer og sin Vanæres Skyld ikke skiænke ham. Den Norske Flode kommer tilbage med Seyren, Alger og Habor stode i Forstavnen af Skibet. Hvilken Glæde Henrykkelse ved dette Syn betog Signe, og hendes Veninde Svanhild, (en Princesse fra Reidgothland, som var opdraget med hende og elskede Alger, ligesom Signe sin Habor). Men Dronningen Bera segnede ned, og man maatte bære hende bort. De tvende havde nu naaet deres Ønske, nok Habors Seyr, men dog de Danske Brødres Frelse og Forliig. Men Bera lægger Raad op med Bolvise, hvorledes hun kan afværge Habors Giftermaal og endnu mætte sin Hævn. Hidindtil har Tapperhed og Kiærlighed spillet deres Roller, nu træde Lumskhed, List og Forræderiet op. Bera stiller sig an, som hun nu endelig beundrer og elsker Habor, men beslutter fast ved sig selv, at see ham ryddet af Veyen, om end Signe selv skal omkomme derved. Dog fandt hun ved denne Beslutning nogen Modstand i Betragtning af hendes Dotter. „ Den største Misdæder, siger Forfatteren, kan aldrig fuld„ kommen vænnes til Laster; thi det menneskelige Hierte er „ ey skabt til dem.“ Bera raader nu Habor og Signe, at de i Freya's Tempel høytideligen skulde bekiendtgiøre for Folket deres indbyrdes Kiærlighed. Habor spørger, om ey ogsaa Brylluppet paa samme Dag kunde gaae for sig? Bera bringer ham hans Fader og Brødre i Erindring, som endelig burde bievaane det. Det blev afgiort, at Habor skulde reyse Hiem for at hente dem. Syvald og Svanhild mistænkte begge dette Bera's Raad, og lode sig vel forstaae dermed for Signe, som ikke kan tiltroe sin Moder nogen ond Hensigt. Gunvor, Svanhilds Fostermoder, laster den Mistanke, hun søgte at opvække hos Dotteren imod Moderen,

men ſøgte kun egentlig at udforſke deres Hierter, før at ſee, om der kunde være noget for hende ſelv at vinde ved Forræderie. Bera, Bolviſe og Gunvor, hvis Characterer og Sindsbeſkaffenheder under diſſe Omſtænde alle vel ere ſkildrede, lægge Raad op om Forræderiet, paa hvad Maade det bedſt kunde ſættes i Værk, og man ſatter endelig den Beſlutning at ophidſe Alf imod ham, og til den Ende ideligen at oprippe for ham, den Skam det var for ſaadan Helt at være bleven overvunden. „Gunvor giorde dog her den Indven„ ding, at paa den Maade ſatte Dronningen ſin kiære Alfs „ Liv atter i Vove. Ikke ſaa meget, naar han uventeligen „ overfalder Habor, blev ſvaret, og ſaa har det dog et ædelt „ Anſeende, hvilket man ſaa meget mueligt bør ſøge at ved„ ligeholde. Ret! ſvarede Bolviſe, Skin af Dyd bør man „ have, men ikke Dyd, ſvage Siæles Skrækbillede; ſvage „ Siæles, der frygte for de Guder, ſom de ſelv have giort.“ Nu gik den frydefulde Høytideligheed for ſig, hvormed Habor og Signe bleve ligeſom indviede til det tilkommende Ægteſkab i Freya's Tempel, og hvorved, „en hellig Gyſen løb „ igiennem alles Lemmer, ærbødig Frygt giorde alle ſtum„ me; da det ſyntes enhver, ſom Gudinden ſelv var nær„ værende. Selv Bera ſkiælvede, ſaa mægtig virker den „ uſynlige Guddom endog paa den Ugudelige. Selv Gun„ vor ravede og maatte holde om en Pille. I det Øyeblik „ havde hun været mægtig til at bekiende ſin Misgierning, „ men ogſaa var det kun Følelſe af et Øyeblik. Bolviſe „ alene, faſt i ſin Ugudelighed, ſtyrket i Ondſkab, ufølſom, „ ſagde ved ſig ſelv: hvilken Glæde at ſpilde ſaadan Lykke!“ Alf kunde formedelſt ſine Saar ikke bievaane denne Høytideligheed. I hans uroelige Tanker og næſten Raſerie over den Skam at være overvunden, hvilket her er afmalet med livagtige Udtryk, træde Bera og Bolviſe ind til ham. Her bleb nu Forræderiet oplagt. Habor reyſer til Tronhiem. Sagen bleb og aftalt med Hildegiſl, og Alf ſtiller ſig an, ſom han tilligemed ham vil reyſe til Orkenøerne, for ogſaa der at erhverve ſig Ære og Bytte. Hildegiſl var villig at følge ham, i Haab om at træde i Habors Sted ſor Brudeſkamlen med Signe, naar han var ryddet af Veyen. Alf og Hildegiſl med den Danſke og Sachſiſke Flode lagde ſig ved Skagen. Imidlertid havde Habor og Hamund ſendt

de

de tvende Brødre Helvin og Hamund i Forveyen med 30 Skibe for at mælde deres Komme. Her kom det nu til Træfning, i hvilken den Norske Flode blev slagen, og Helvin og Hamund begge dræbte, den første af Alf selv og den sidste af Sachserne. Tre Skibe undkom ved Flugten og bragte Habor Efterretning om Forræderiet og hans Brødres Død. Denne, som nu brændte af Hevnens Ild, der end mere blev oppustet af hans naturlige Heltemod, angreb den Danske Flode, sprang i Stridens første Hede op paa Alfs Skib, og afhuggede hans Hoved, saa det fløy langs hen ad Dækket. Hildegisl flyede med sine Sachser og de troeløse Danske ligesaa. Habors Fader, Hamund, blev og i Slaget, og Habor lod ham begrave. Hildegisl var imidlertid med sin Flode kommen til Sigersted og havde beretter Bera Forræderiets Udfald hidindtil. Af Forbittrelse over Alfs Død sprang hun affindig om, „ret ligesom en Top, der af den kaade „ Dreng omdrives nu til den ene, nu til den anden Side, „ nu springer den høyt i Veyret, nu med en Fart ligefrem, „ nu nøder Pidsken den til at tage en nye Vey tvertimod den „ begyndte; saa drev Skræk, Hævn, Forbittrelse Bera om.“ Hun henter Bolvise. Han gav strax det Raad, strax at kalde Folket tilsammen, for at give tilkiende, at Habor havde, dreven af gammelt Had, overfaldet og ihielslaget Alf, dog ey ustraffet, saasom han havde mistet Fader og Brødre. Habor blev som Nidding dømt fredløs. Den gamle Sigar havde givet Bolvise sin Stemme i Forsamlingen til denne Dom. Signe, i sit Hierte fast overbeviist om hans Uskyldighed og om Umueligheden i at begaae saa nedrig en Stræg for en Helt af hans Charakteer, kunde dog med alle hendes Forestillinger imod Dommen intet udvirke. Det var mestendeels Sachser af Hildegisls Følge, der havde siddet i Forsamlingen og dømt Habor. Han, der formodede sig, hvad som var skeet, at man nemlig havde bragt Tidende om Sagen til Hoffet og forestillet den langt anderledes, end den var i sig selv, kom til Sigersted, forklædt som en Skioldmøe, og begav sig lige til Signe. Gunvor opdager ham der, og tænkte, her er Guld at fortiene. Hun forstiller sig, og tager hans Sværd og Skiold, som for at forvare dem under Sengen, hvilket Signe og Svanhild af Tillid til hende lode skee. Men hun bringer dem strax derpaa til Bera og

røber Hakon, med det Tillæg, at Hakon endogſaa ſov hos Signe og vanærede Kongens Datter. Det bliver ſtrax Sigar forebragt, ſom beſlutter hans Død. Bolviſe og Hildegisl med nogle Skielmer af Danſke og Sachſer, bryde ind til Signe og tage Hakon fangen, dog ikke førend han først med ſine blotte Hænder, thi hans Vaaben vare borte, da han ſøgte dem, klemte Bolviſe om Halſen til han gav Aanden op. Hakon bringes for Retten og dømmes til Døde. Efter givet Tegn, ſom var aftaelt med Signe, naar det var kommet til det Yderſte med Hakons Liv, ſatte hun Ild paa ſin Boelig og vil indebrænde ſig. Svanhild, ſom Gunvor havde bedraget med en falſk Tidende om Algers Død, tog Deel med hende i Døden, og deres troe Piger fulgte dem. I det Huſet brænder, og Hakon ſeer Luen, higer han efter ſidſte Hug og raaber om Bøddelen. Men Forſamlingen, beſtyrtet over Ildebranden og et uventet Angreb, løber bort og efterlader ham alene og endnu levende. Hakon løb da med, rykkede ſin Signe halv forbrændt ud af Ilden, og ſom han fandt i det ſamme en Stridsmands Sværd, tog han det og igiennemborede ſig dermed oven paa Signes døde Legeme. Det uventede Angreeb ſkeede af Alger, Bolviſe og Hakon, ſom af de tvende førſte var hentet fra Sverrig til Bryllupsfeſten, hvilke, i det de droge op ad Suſe-Aaen med den Svenſke Hær, havde hørt om den over Hakon fældte Dom. Imidlertid har Alger den Lykke at bringe ſin Svanhild til Live igien, imens Hakon adſpreder Forſamlingen og myrder Gera. I Slaget omkom og Hildegisl og hans Sachſer toge Flugten. Hakon og Signe bleve lagde tilſammen i een Høy i hinandens Arme, og Bolviſe holdt en Tale over dem, hvori han ſagde: „De haabede paa Guderne og de forlode dem dog. Maaſke Signes Løfte var „ noget ſtolt og ubeſindigt: derved væbnede hun Broder imod „ Elſker. Ey heller vil jeg ganſke priſe deres Død, endſkiønt det var at tale efter min Tids Tænkemaade; men „ Guderne ere naadige, de indſee bedſt enhvers Tilſkyndelſer „ til hans Handlinger. Derfore bør jeg ikke ſige dem ulykke „ efter Døden, hvor vel jeg lover dem mere, ſom oppebie „ Gudernes og Skiæbnens Time. Men rimeligen ere diſſe „ Dydige lykkelige, og viſt ere hine Onde ulykkelige. Ofte, „ ja alt for ofte har den Gode og den Onde eens Skiæbne

„ her

„ her i Verden, men hiin adskiller dem, Nastrand og „ Gimle giøre Forskiæl.“ Fortællingens mange Omstænde, Characterer og Malerier overlades til Læseren.

Altorf. Esaias —— ex Recensione textus hebraici ad fidem Codd. & Verss. latine vertit, notasqve varii Argumenti subjecit Jo. Christoph. Doederlein. S. Th. L. ac P. P. O. in Acad. Altorf. 1775. 272 S. 8vo. Man regner det for det brugbareste Skrift, man nogen Tid har bekommet over Jesaias. Selv Anmældelsen af den Plan, som Hr. D. har giort sig i sin Oversættelse og Forklaring, vil retfærdiggiøre denne Dom. Det Dathiske Værk over de smaa Propheter har været hans Mønster, som han i Fortalen selv tilstaaer. Man maae altsaa her ikke vente nogen Oversættelse, der immer har mange Ubeqvemmeligheder, men en Oversættelse, der udtrykker Orginalens Forstand uden uforstaaelige Hebraismer og en udmattende Vidtløftighed. Forfatterens gode Smag og fine Følelse er i sær kiendelig i de poetiske Steder, som han mestendeels meget lykkelig har oversat; hvilket er saa meget mere vanskeligt, da det høye digteriske Udtryk og Hebraismen grændser ofte saa nær til hinanden, at endog den skarpsindigste Oversætter geraader i Fare for endten at oversætte dunkel, eller at svække Originalens stærke Udtryk ved en mat prosaisk Vending. Indholdet af Anmærkningerne er kortelig dette. I nogle bliver Oversættelsen, naar den afviger fra den sædvanlige, stadfæstet af den østerlandske Talebrug. Man søge her ikke det sædvanlige, der saa ofte bliver igientaget i Ordbøger og Commentarier. Det Meeste udmærker sig ved en dyb Kundskab i de forvandte Dialecter, og ved en udbredet Belæsenhed i en Schultens, en Michaelis, og andre i den orientalisk Litteratur øvede Kienderes Skrifter. En stor Deel af de andre Anmærkninger sigte til at betegne den hebraiske Læsemaade, der i nogle Kapitler af denne Prophet synes meget feylagtig. Foruden de gamle Oversættelser, har han og nyttet nogle Samlinger af forskiællige Læsemaader af gamle Bibel-Udgaver og Haandskrifter, iblandt andre tvende Nyrnbergiske, som Hr. Prof. Nagel har sammenlignet. Selv den feylagtige Text i de gamle Versioner bliver ved Leylighed forbedret, f. Ex. den Alexandriniske ved Kap. XLIII. 19.

ἐνωσισα i Stedet for ωνείδισα, og det ved Hiælp af den arabiske Oversættelse, der i Propheterne ligesom i Psalmerne er giort af den Alexandriniske. Vocalerne forandrer Hr. D., naar han finder det fornødent. Men desto mindre Frihed har han tilladt sig i Henseende til Consonanterne, og ikkun paa meget faa Steder vover han ganske nye kritiske Formodninger. Med Sammenhængens Udvikling beskæfter han sig ligeledes ofte i Anmærkninger, og man vil ogsaa her finde nogle nye, i det mindste nogle ey almindelige Bemærkninger. Ved de propheriske Steder bliver hver gang med megen Skarpsindighed undersøgt saavel Grundstanden, som Opfyldelsen og alt hvad der udgiør den egentlige Synspunkt, hvorfra man bør anse Spaadommene. Den mystiske Fortolknings-Kunst, hvorved man saa ofte har forgvaklet de prophetiske Skrifter, har Hr. D. forladt; og næsten overalt valgt den naturlige Forklaring, som man maae opsøge i da værende Tids Historie, Jødernes forunderlige Skiæbner og deres Forhold til andre Nationer. Man læse den lange Anmærkning ved Kap. XL. S. 168 o. f., som Recensenten gierne gandske bifalder. Paa de Steder, som maatte oplyses af Historien, Geographien, eller Antiquiteterne vover han ey noget Skridt paa sine Forgiængeres blotte Godbefindende, men han prøver selv overalt, i særr de geographiske Undersøgninger. Han har nyttet de bedste Hiælpemidler, der hidindtil ere kun alt for lidet brugte, saasom en Ptolomæus, Eusebius, Abulfeda o. a., hvilke han har sammenlignet med en Pococks, Shaws og Niebuhrs nyere Bemærkninger.

Leipzig. Des Grafen von Corke und Orrery Briefe aus Italien, mit erläuternden Noten von dessen Capelan Johann Duncomba herausgegeben. Aus dem Englischen. 1755, 14 A. 8vo. Af en Mand, som Grev Orrery, kan man vente meer end almindelige Ting over de Lande og Stæder, som han har giennemreyst, saa vist det ellers er, at enhver Reysende maae sige Ting, som allerede og ofte ere sagte af andre. Hans Reyse skeede i Aarene 1754 og 55. Han tager Veyen fra Calais ved Paris, som han ikke nok engang vilde see, igiennem Artois og det Franzøsiske Flandern til Rysel, Cambray, Rheims og Lyon. Om de første Stæder har man kun korte

Efter-

Efterretninger. Men med Lyon beskæfter han sig længere. Man mærker strax i Stadens Beskrivelse flere engelske Reysebeskriveres Smag, at fordybe sig i Oldsagerne og den romerske Historie, og en saa lykkelig Oversætter af sin Liv-Autor, den yngre Plinius, kan man saa meget mindre fortænke det. Den almindelige og ulærde Læser af Reysebeskrivelser vil ikke finde Behag i disse Digressioner endten ved Lyon ellet de andre følgende Stæder. Dog er han ved Lyon meest vidtløftig, og man finder her Efterretninger om dette store Handelssteds nyeste Tilstand. Fra Lyon gaaer han til Chambray. Denne Stad behager ham slet ikke, og i Almindelighed finder han Savoyen og de Savoyarder meget fattige. Beskrivelsen af Reysen over det Biere Cenis kommer med andre overeens, men formindsker den skrækkelige Forestilling af denne frygtelige Passage. Turin behager ham uendelig bedre, kun ved Hoffet er alt ham for stivt og afpasset. Om Kong Victor Amadei II. Afsættelse mestendeels de bekiendte Omstænde. Hans Søn, da værende Konge, kunde endnu i Aaret 1754 ikke taale Ansyner af Rivali, hvor han holdt sin Fader fangen, naar han kom paa Jagten i den Egn, men vendte strax sin Hest om. Kortere taler han om Alessandrien, det Parmesaniske Hof, Reggio, Modena, mere roser han Bologna. De øvrige Efterretninger angaaer alle det gamle midlere og nye Florenz, hvor han længst opholder sig. Han leverer en kort Historie om den Mediceiske Familie, og de fornemmeste Personer af samme, nemlig fra Cosmus den første af. Man bliver vis, endten man mere skal beundre disse Mediceer formedelst deres store Forstand og foretagende Geist, eller mere afskye dem formedelst deres Laster og Forbrydelser. Her samler han de ærgerlige Annecdoter om Cosmus I. Blodskam med Dotteren Isabella og deres ulykkelige Ende, og det Mord, som blev begaaet paa Cardinal Johann de Medini, og hans Broder Garcias, Bianca Capello og Storhertugen Franciscus, hendes Gemahl. Man forundrer sig over, at han ey har opsøgt flere, da den Florentinske Historie er saa riig paa saadanne sørgelige Begivenheder. Forfatteren tager feyl, i det han troer, at ey alle disse Forfælde, som han fortæller, skulde være at finde hos de Italienske Historieskrivere. Det lader, som den Florentinske Historie meget interesserer ham. Han gienuemgaaer

dens

dens fornemmeste Skribentere, og bedømmer dem lykkelig. Machiavel skulde mindst være tilfreds med den over ham fældede Dom. Denne berygtede Mand var immer et afskyeligt Menneske. Tilsidst beskriver han Florentinernes trykkende Tilstand i Aaret 1754 under Grævens af Richecourt Statholderskab, der handler høyst utaknemlig mod sin store Velgiører, den roesværdige Prinds af Craon. Her et Hertug Leopolds Kiærligheds Historie med Prindsens Gemahlinde nøye fortalt. Craon giorde ved hende sin Lykke hos Hertugen, men blev styrtet ved Grøven af Richecourt og døde i Armod og Alderdom. Hvor lykkelige maae Florentinerne prise sig siden den Tid under deres fortræffelige Storhertug Peters Regiering. Afskildringen af det fordum saa mægtige Pisa er rørende. Stedet er gandske kommen under. Dette er det Fornemmeste af hvad som indbefattes i disse Breve. For Resten finder man i disse faa Ark ugemeen mange Mærkværdigheder af enkelte Gienstænde, saasom Palladser, Domkirken, Olysager, Sæder og Skikke o. s. v. Her fattes og ikke velgrundede Anmærkninger over Statsforfatningen, og sine egne Landsmænd giver han undertiden meget nyttige Lærdomme. Oversættelsen er meget flydende.

Bützow og Wismar. Sammlung vermischter Aufsätze von D. Christian Albert Doederlein. 1755. 8vo. Den første Deel af disse Opsatzer skal tilforn have staaet i de Schwerinske Intelligentz-Blade. Den første Opsatz er et Forsøg til et nyt Beviis imod det geistlige Monarchie, som den Romerske Biskop har anmasset sig. Den anden indbefatter et Forsøg til en Kritik over den historiske Troeværdighed af en Samtale, som ved Anledning af den første almindelige Kirke-Forsamling til Nicæa skal være forefalden imellem en ulærd Christen og en hedensk Philosoph, og over den derimod opvakte Tvil, hvorimod Hr. D. vidtløftig søger at forsvare denne Sagn, efter nogle forudskikkede Anmærkninger til denne Histories Oplysning og Rettelse. I de følgende Anmærkninger over Luc. I. 1-4 bemøyer Forfatteren sig for at vise af Lucæ Text selv, at de Mange, som for ham have beskrevet Jesu Historie, har ikke været de andre Evangelister, ey heller Forfatterne til da værende apocryphiske Skrifter, men saadanne, som derover havde giort

blot-

blotte private Opsatzer, og vel ogsaa har haft deres Efterretninger fra Øyenvidner, men ikke har fortalt alt efter den nøyeste Rigtighed, eller fuldstændig nok, ey heller har iblandt de Christne havt Anseelse af ubedragelige Lærere. Ved den Leylighed prøves og denne Hr. Hofraad Michaelis Meening, at Evangelisten har seet paa Essæisk sindede Christne. At Lucas med de Ord ινα επιγνως gandske tydelig skulde ville have betegnet sit Evangeliums guddommelige Indgivelse, det er en Meening, som vel ikke vil finde manges Bifald, i hvorvel Forfatteren troer at have beviist den. I den fierde Opsatz blive de Ord 1 M. B. IV. 7 saaledes oversatte: „Wenn du dich beym Opfern recht verhältst, so wird „ es an der Vergebung der Sünden und an Versicherung „ der göttlichen Gnade nicht fehlen; wenn du aber nicht „ recht und auf die gehörige Weise opferst, so ist die Sünde „ vor der Thür, daß ist, Sünde und Strafe bleibt auf dir „ liegen, wird dich gewiß treffen." Cains Offer skal, som Hr. D. paa et andet Sted vil bevise, for saavidt ikke have været retskaffen, fordi han deels ikke havde bragt et blodigt Offer, som dog Gud i Hensigt paa den tilkommende Frelser skal have forordnet, deels ogsaa følgelig ikke har havt Hensigt paa denne tilkommende Forsoner. Derpaa følger en Bedømmelse over det Spørsmaal, om det er overeenstemmende med den guddommelige Ret og med Samvittigheden, at en Kirke-Patron, der er hengiven til en anden Religion, med Flid og Forsæt befordrer slette og uduelige Folk til Kirke-Embeder? Svaret er let at indsee og vel udført. Det næstfølgende siette Stykke, eller Anmærkningerne over det nyere Systeme om Verdens almindelige Bygning og Indretning, viser, at den Meening, at Planeterne og deres Drabantere, ligesom denne vor Jord, ere beboede af levende Indvaanere, og at Fixstiernerne ere Soele, som meddele Planeterne omkring sig Lys og Varme, er i Almindelighed til ingen Skade for Bibelen og den aabenbarede Religion, men meget meere nyttig og immer værdig at tages i nøyere Betragtning. Den syvende Opsatz indbefatter blandede pragmatiske Anmærkninger, som betræffe Religionen, af de hedenske Skribentere, som har levet efter Christendommens Oprindelse; hvilke Anmærkninger Hr. D. agter at fortsætte. Den ottende Afhandling over Rom. VII. 4 er vidtløftig. Først vises

Sam-

Sammenhængen i Brevet til de Romere i sær fra det 6te Kapitel af. Dernæst igiendrives den Tayloriske Hypothese, at det er kun Hedninger der tiltales Kap. 6, og Jøder Kapitel 7, og den saa ofte omtalte Lov er kun Jødernes ceremonielle Lov. I øvrigt løber det Fornemmeste ud derpaa. Efter Pauli Meening er Mennesket, saa længe det er under Loven Kapitel VI. 14, det er i Hensende til sin egen moralske Tilstand uden for Christo, og dog Lovens Fordringer undergiven, og Syndens Herredømme undergiven; blot i den Øiemed og dette Forhold betragter Paulus Virkningerne og Følgerne af Loven. Til Oplysning beriener han sig Kap. VII. 2. 3 af en saadan besynderlig Lov, som ikke har nogen absolut Forbindtlighed, men giør kun visse Fordringer til et Menneske, kun saavidt det staaer i noget vis tilfældigt Forhold til en anden, saa at denne Lovens Forbindtlighed ophører, saasnart det Menneske døer, der havde et saadant Forhold til hint første Menneske. I Følge deraf bliver ikke Loven selv af Apostelen lignet med en Ægtemand, hvortil Menneskene skulde være bundne, men her meenes en tredie Sag, som ligner en Ægtemand, og hvortil Mennesket, formedelst Loven bliver saaledes bunden, som en Ægtekone til sin Ægtemand, saa at, saa længe denne tredie Sag er ved Liv og Kraft, kan Mennesket formedelst Loven ikke vikle sig løs fra denne Sag. Denne tredie Sag er da Menneskets naturlige fordærvede moralske Tilstand, da Mennesket har ingen Kræfter til at fyldestgiøre Guds Love, og vil dog behage Gud ved sine dydige Bestræbelser, hvoraf der formedelst Lovens Trudsler opkommer hos ham en slavisk Frygt for Gud, hvorved han immer beholder en hemmelig Lyst til Synden, som han med Lyst skulde giøre, dersom han ikke frygtede sig for Straffen; og saa bliver han endten samvittighedsløs eller digter sig en Religion og Dyd efter sit eget Sindelag. Denne slette moralske Tilstand forstaaer Hr. D. under den af Apostelen anmældte Ægtemand, der maae døe, og giver, efterat han har igiendrevet Grotii og Andres Forklaringer, det fierde Vers saaledes: „Ihr (die Ihr „ Christen worden) seyd dem Gesetz abgestorben, (in so „ fern als der vorige eben beschriebene verderbte Zustand auf„ gehört hat; durch den Leib Christi, daß ist, da dieser „ uns Creuz geschlagen worden, und wir uns also nun nicht

„ mehr

mehr für den Strafen fürchten dürfen), daß ihr eines andern seyd, nemlich des, der von den Todten auferweckt ist, (weil der Mensch, der den Tod Christi als die einzige Ursach seiner Errettung ansieht, die stärksten Gründe fühlt, Christo mit Liebe und Gehorsam anzuhangen)." Ved nogen mere Korthed skulde Læseren erfare kunne have overseet Forfatterens Tanker.

Halle. Ueber den Trost eines rechtschaffenen Predigers: An den Herrn Probst Spalding bey dessen Vermählung mit der Demoiselle Lieberkühnin. Von Jacob Friderich Feddersen, Prediger an der Hauptkirche St Johannis in Magdeburg. 1775. S. 7. 8vo. Man vil ey uden Fornøyelse læse dette lidet Skrift. Ved denne samme Leylighed har Hr. Kuhn, Lærer ved det yrstelige Wayfenhuus til Qvedlinburg, ladet trykke *Elogium* ybis Berolinensis. Man finder her i en reen latinsk Skriemaade, som man næsten kan sætte ved Siden af den Eresiske, Efterretninger om de mærkværdige lykkelige Foranringer, hvorved Berlin er bleven stor under nærværende Regiering, f. Ex. om det Joachimstaliske Gymnasium, Realskolen, Videnskabernes Academie, det anatomiske Theater .s.v. Om Kongen siger Hr. Kuhn S. 5: Verum idem amen Rex Augustissimus, qvi in toga non minor qvam n lago est, cum populorum ditioni imperioqve suo subectorum saluti consulit, eorumqve felicitatem in maus meliusqve promovet, tanto studio Mularum incolunitati, dignitatiqve, atqve inrecmentis favet & invigiat, eam uti in causam tota poene cura atqve cogitatioe incumbere videatur. Non solum enim ipsum ejus ivinum ingenium, qvicqvid in ullo doctrinæ genere ulcrum excellsumqve, atqve ad humani generis salutem ignitaremqve conservandam augendamqve comparatum st, id omne perspexit complexumqve est; omnis uti doctrinæ elegantioris solidiorisqve exemplum modusqve eti abs ipso debeat, sed magnis qvoqve invidendisqve ræmiis qvidqvid uspiam est ingeniorum felicium ad octrinæ laudem sequendam excitat, ac nihil reliqvi fait, qvod ad artium disciplinarumqve, non solum eleantiorum, sed hominum etiam generi utiliorum, dignita-

nitatem tuendam, ſtudiumqve latius diſſeminandum & incrementa promovenda facere poſſe videatur.

Leipzig. Verſuche über die Geſchichte des Menſchen, von Henrich Home, aus dem Engliſchen überſetzt. Zweyter und letzter Theil. 1775. 1 Alph. ſt. 8vo. I denne anden og ſidſte Deel beſkæfter Forfatteren ſig med Videnſkabernes Tilvæxt. Han har afdeelt ſamme i trende Forſøg. I det første taler han om Fornuftens Grundſatzer, og deres Tilvæxt. Det andet handler om Moralens Grundſatzer og Tilvæxt. Her er han mere vidtløftig. Først inddeler han de menneſkelige Handlinger i de rette og urette, og de ligegyldige, taler om Naturens Love i Henſeende til vor moraliſke Opførſel i Sælſkabet, om Grunden til Pligt og Velvillighed, de Love, ſom betræffe Straffer og Belønninger og Giengiældelſer, om Frihed og Nødvendighed i Henſeende til Moraliteten, og har endelig tilføyet et Anhang over Hændelſe og Tilfældighed. Det tredie Forſøg afhandler Theologiens Grunde og Tilvæxt, altſaa Guds Tilværelſe, og Tilvæxten af de Meeninger om Guddommen og Gudstieneſten. Man øyner overalt den flittige Bemærker i Hiſtorien, og den dybtænkende Philoſoph, der har vidſt at forbinde Skarpſindighed og et tydeligt Udtryk med hinanden. Værket var nok en ſaa nøt og flydende Overſættelſe værd.

Leipzig. Die gute Sache der Dißidenten in Pohlen, eine zweyte vermehrte und verbeſſerte Auflage, 1775, 7 A. Forfatteren af dette Skrift er Hr. Cancellie-Raad og Profeſſor Chriſtiani til Kiel. Han har hiſt og her forbedret det, og i ſær har han ladet trykke derved en Tale over det ſande Begreb om en herſkende Religion i en Stat. Indholdet deraf gaaer og ud paa den Materie, at man i Pohlen paaſtaaer, at den romerſk-katholſke Religion derudi er den herſkende.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og C. C. Berling.

No. 45.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 6te Novbr. 1777.

Kiøbenhavn. **Kritisk Historie af Dannemark udi den hedenske Tid fra Odin til Gorm den Gamle** ved Peter Friderich Suhm. 1776. 964 S. i 4to. Vi have nu hermed den kritiske Historie af Dannemark til Ende bragt, indtil Kong Gorm medberegnet, og altsaa en fuldstændig kritisk Undersøgning over den hele hedenske Tids-Alder, saa vidt samme har været Forfatteren muelig. Den næstfølgende fierde Tome skal indbefatte Tabeller med tilføyede Forklaringer til Oplysning over samme Tid, og deriblandt en chronologisk og genealogisk Hoved-Tabelle over de Lethraiske Konger, som skal tiene til Grund og Ledetraad i den rette Historie. Denne fierde Deel har man med første at vente. Efter saa lange og mange og møysommelige Undersøgninger seer Hr. Forfatteren sig først i Stand til at skrive den hedenske Tidsalders Historie, som den ret og egentligen bør skrives, nemlig uden den Standsning og Ophold og idelige Afbrydelse, som de kritiske Undersøgninger immer og overalt vilde foraarsage derudi, kun at nogle Noter dog hist og her efter Leylighed og Nødvendighed kan blive Texten underføyede. Men til den kritiske Historie hører endnu en femte Deel, som skal handle om alle vore gamle Skribentere, og den Grad af Troeværdighed, som kan tilegnes dem, og denne lover Forfatteren os ikke, før om en Deel Aar. Førend Hr. Forf. skrider til Fortsættelsen af sine kritiske Undersøgninger over

de Saxoniske Konger, underholder han sine Læsere paa nogle Blade, ligesom i foregaaende Bind, med nogle Reglers Forklaring, som efter hans Meening bør følges ved Undersøgninger over Saxo. Deriblandt er den 15de og sidste Anmærkning den udførligste, som handler om de mange smaa Stater, udi hvilke Danmark har været deelt. Saa har Blekind undertiden haft sin egen Konge. Skaane, hvor Lund var Residentzen, synes ey at have haft meer end een Konge, og dette grunder Forfatteren derpaa, at Landet ey har været inddeelt i Sysler, men kun i Herreder da der bleve alt for mange Konger, naar man skulde regne dem efter Antallet af Herrederne. Mærkelige ere nogle Herreders Navne i Skaane, saasom Asbo, det er Asernes Boelig, Othens-Herred, Dapre-Herred, efter Formodning af Danp, Ingilstadt efter en Kong Ingild, og Guthings-Herred, hvor i ligger Gothernes Navn o. s. v. Da Halland har fra de ældste Tider været deelt i Syd- og Nordhalland, saa meenes, at der engang kan have været tvende Konger. Bornholm og Lolland, Langeland, Falster, Møen og Samsøe have og til sine Tider haft deres egne Konger, som rimeligen meest har nøret sig ved Søerøverie. Det er vel en meget sandsynlig Formodning Forfatteren har yttret, at nemlig det meget Kongegods, som Kongerne i Middel-Alderen har besiddet, rundt omkring i Landet, skriver sig tildeels fra disse smaa Konger, og har tildeels været deres Residentzer eller Kongsgaarder, hvor vel han ikke nægter, at det meeste jo siden kan være forhvervet ved Kiøb, Giftermaal, Mageskifte, Confiscationer, Erobringer og Gaver. I Falster har man de mærkelige Navne paa Landsbyer Asthorp og Othenslef. I Sielland vare der 3 Sysler, Østre, Middel- og Vestre-Syssel. I Østresyssel var Leyre Hovedstaden, og i Middelsyssel Ringsted. Saasom man finder intet om Kongerne i Vestresyssel, saa meenes dette Rige tidligen at være bleven foreenet med det østresyssselske. Det Ringstediske stod endnu i det 8de Aarhundrede. Her ere Boeslund, Rohsnæs, Haraldstad, Alæstad, mærkelige Navne, formodentlig af en Boe, Othins Søn, en Konge Roe og Alle, og Harald. Fyhn var ey inddeelt i Sysler og formodes deels undertiden at have haft sine egne Konger, deels at have været endnu de Jydske eller de Lethraiske Konger

er undergiven. Her forekomme følgende mærkelige Navne aa Herreder og Byer: Vændeſſel-Herred, om af Vanda- er, der kan have boet her ligeſom i Vendſyſſel i Jylland, er n Gisning, Forfatteren ikke tør bvage paa: Salæng-Her- ed, ligner Salling i Jylland: Guthum-Aſum-Othens- Herreder: og af Byer Aſnæs, Othensey eller Odenſe, g Helghænæs. I Nørre-Jylland vare der 10 Sysler for- den Den Mors, hvorfor der og til viſſe Tider rimeligen ar været 11 Konger. Af Vendeſyſſel forekomme mange onger, endog først i det 10de Aarhundrede. I de Thyter Thyeboer) ſynes Navnet Teutones at ſtikke. Iblandt m finder man Konger i det 8de Aarhundrede, og meenes n ſeenere Regner Lodbrok at have regieret der i det 9de. Salling meenes de Ptolomæiſke Sabalinger at have boet, g de Harudes i Harthe eller Harſyſſel. I Himmer- yſſel ſynes de Cimbrers Navn endnu at være tilovers o. v. Den Morsøe eller Marsøe har og undertiden haft ne egne Konger. Den mægtigſte blandt diſſe Jydſke Kon- r ſynes den at have været, ſom boede i Viborg og har re- eret i Omungar-Syſſel. Saaledes var nu vel Landet elt iblandt mange ſmaa Konger, men undertiden have nogle lſt Lethra Konger, og de i Skaane, reyſt Hovederne i eyret over de andre, og regieret over det Heele eller det eeſte deraf, og undertvunget eller fordrevet de andre ſmaa onger, eller giort ſig dem ſkatſkyldige. Rimeligt nok er t, at diſſe mange ſmaa Stater maa have været mange Om- rlinger underkaſtede, indtil de af Gorm i det 10de Aar- ndrede bleve alle ſtadigen foreenede under eet Hoved. Hvad n her og ellers ofte andenſteds er ſagt om Dannemark i de ſte hedenſke Tider, det kan og med Sandhed ſiges om an- Riger, at de nemlig i de ældſte Tider har været adſkilte i nge ſmaa Stater, ſom hver har haft deres egne Førſter. refter følge nu de øvrige Saxoniſke Konger ſaaledes i Or- i efter hinanden. Her begyndes med den 24de, ſom er ode 3. S. 13-110. Hiarne S. 110-126. Friedleif S. 6-133. Frode 4. S. 133-165. Ingellus S. 165-180. af S. 180-185. Frode og Harald S. 185-200. Ha- ld og Haldan S. 200-216. Ungvin S. 216-227. St. bald S. 227-236. Syvald S. 236-242. Sigar S. 3-265. Sivald S. 265-271. Her følger et Interregnum

S. 271-330. Harald Hildetand S. 330-402. Hetha og Ring S. 403-424. Olo S. 424-443. Omund S. 444-457. Syvard S. 457-466. Buthlus S. 466-468. Jarmerik S. 468-488. Broder og Syvald S. 488-492. Snio S. 492-511. Biørn S. 511-513. Harald S. 514-516. Gorm S. 516-543. Gottrik eller Gottfried S. 543-586. Olaf S. 586-597. Hemming S. 597-602. Siward Ring S. 602-611. Regnar Lodbrok S. 611-720. Syvard S. 720-748. Erich I. S. 748-758. Erich II. S. 758-761. Erich III. S. 761-773. Knud S. 773-805. Frode S. 805-821. Gorm Engelænder S. 821-908. Harald S. 909-917. Gorm S. 917-964. — Hvilken Taalmodighed til alle diſſe møyſommelige Underſøgninger! Og ſaa meget ſtørre Tak og Ære ſkyldes Forfatteren, der opofrer ſig Publikum med ſamt ſin vidtløftige Lærdom og Læsning. Man finder her, ligeſom i den foregaaende Deel, omhyggeligen ſamlet og bemærket alt hvad der i ældre og nyere, inden- og udenlandſke, trykte og utrykte Skrifter nogen ſinde var at finde og opſpore om de Saxoniſke Konger, Helte og Heltinder. Det er ſandt, man befinder ſig ſom ude paa et Hav af Giſninger og Formodninger, hvor man af og til ſeer ey andet end Luft og Vand, og juſt ſom man undertider tænkte at øyne Land, ſaa var det en Skye paa Horizonten der forſvandt vedet, med mindre, og et, dog kan man derimod ſige. Men hvad var at giøre? hvor kan Forfatteren give den Vished, hvis Savn han ſelv ſaa ofte maa beklage? Overalt ſavnes den dog ikke, men man har Hr. Forfatterens utrættelige og ret kummerfulde Taalmodighed at takke for mange lykkelige Opdagelſer til Hiſtoriens Oplysning og i mange hans Formodninger og Conjecturer, hvor fuld kommen Vished ſavnes, maa man dog beundre den vittig Skarpſindighed. Noget fuldſtændigt Udtog taaler Værket Vidtløftighed ikke. Dog vil man efter Sædvane udmærke nogle, ſaa vidt kan ſkiønnes af de betydeligſte Mærkværdigheder. — Om Frode den Tredie, den Fredſommelige formodes rimeligen, at han har foreenet Jylland og Angel og Skaane med ſit øvrige Rige, da ved den Leylighed Heimdals Afkom er bleven flygtig, og er maaſkee kommen til Norge. Denne Heimdal ſkal have regieret over de Danſke Halland og Skaane og uddrevet Herulerne derfra. Det

en vigtig Anmærkning, at efter denne Frode ere ſiden alle Mænd af nogen beſynderlig Indſigt og Klogſkab kaldte Frode, hvoraf ſluttes ey urimeligen, at en Deel af de Saxoniſke og Islandſke Frothoner ere kun ſaa blevne kaldte med et Tilnavn, ſom man har taget for deres rette og egentlige Navn. De mange Krige Saxo tillægger ham ſynes ey at paſſe ſig paa hans fredſommelige Tilnavn og ſnarere at paſſe ſig paa andre Froder, ſom vare berømte Krigsmænd. Dog, derſom han har befordret en almindelig Fred i de ved ham forenede Lande, der tilforn har været forſtyrrede ved Anarchiets Uroligheder, ſaa ſkyldte man ham jo en Erkentel for den ved ham ſtiftede Fred. Frode ſkal ſelv have regieret noget for Chriſti Fødſel og efter Hr. Forfatterens Beregning ſkal Chriſti Død være falden ind i hans Alderdom. De Love, ſom Saxo i denne Konges Hiſtorie opregner, vil Forfatteren ey urimeligen have en langt yngre Frode 6. tilegnede, fordi Saxo ſiger, at nogle af dem gieldte endnu, da han ſkrev. Den ſtørſte Vanſkelighed i den Saxoniſke Fortælling om denne Konge møder ved den Krig, han ſkal have ført med Huner og Ruſſer, hvilken Forfatteren dog med en ſær ſkarpſindig Formodning har ſøgt at hæve, ved at giøre det til den ſamme Krig, ſom en Konge i Reidgothland fortælles i Hervarar Saga med lignende Omſtændigheder at have ført med Hunerne, da Frode kan have ſtaaet i Forbund med ſamme Konge. Saxo bliver hiſt og her af Forfatteren forſvaret, for ſaa vidt han troer, at han ey forſætlig har digtet, men har haft gode gamle Beretninger for ſig at gaae efter, ſkiønt han ey ret har vidſt at bruge ſamme, ſaaſom han var meer erfaren i den latinſke, end indenlandſke Litteratur, i hvilken ſidſte hans Islænder Arnold ey heller ſkal have beſiddet den fornødne Indſigt. — Hiarne findes ey hos Islænderne, rimeligen fordi han var en Uſurpator og fandt altſaa ingen Sted i deres Slægt-Regiſtere over det Kongelige Huus, der ikke maa anſees ſom Kongeliſter. Heraf giøres den Slutning, at man ikke ſaa ſtrax maa forkaſte alle Saxoniſke Konger, ſom ikke findes paa deres Liſter, da nogle kan have regieret i et og andet Landſkab og andre giort ſig navnkundige ved Søetoge; ja nogle, ſom denne Hiarne, været rette Konger. Herved en Digreſſion om Saxo's Vildfarelſe derudi, at han har gaaet meget for langt tilbage i Tiden

og fra ſaa lang Tid af anſeet Dannemarks Rige ſom en ſam
let Stat, hvilket den først blev under Gorm, og om d
Islandſke Skribenteres Fortrin for ham i adſkillig Henſeende
Den Hiarnøe i Aarhuus-Stift ſkal bære Navn af ham o
han der ligge begraven tilligemed ſine Krigsfolk og Venner
de mange Grav-Høye, ſom der findes. Tæt derved ligge
Den Alroe, hvor man i forrige Aarhundrede viiſte en ſto
Grav-Høy over en Dronning Alruna, ſom ſkal have være
Hiarnes Dronning. Dette Navn, ſom er af nordiſk Op
rindelſe, har bragt Forfatteren paa de Tanker, at Hiarn
har været en af de ældre Joter, og ey af de med Odin o
Skiold indkomne ſildere Gother, og at hans Regiment
maatte have været et Forſøg af de gamle Indvaanere til a
ſætte ſig i Frihed. Han meener og, S. 129 at ſaaſom ha
altid flygtede til Jylland, ſaa maa han meeſt have funde
Medhold hos Jyderne, ſom ved ham have ſøgt at ſkille ſi
ganſke fra det Danſke Rige og erhverve deres gamle Frihe
og Regimente. — I Frode den Fierdes Hiſtorie forekom
mer Fortællingen om den i den nordiſke Hiſtorie ſaa berømt
Stærkodder, denne vor nordiſke Hercules, der har flakke
om, ligeſom hiin Græſke, og ſkal ligeſom han, ogſaa har
været i Italien. Det er gaaet Forfatteren med ham, lig
ſom med Othin, at han er voxet ham ligeſom under Haar
den til flere. Ellers ere der og andre Skribentere, ſom ta
om flere Stærkoddere, og det er herved en betydelig An
mærkning, at Navnet Stærkodder (Starkadr) har være
paa de Tider et gængſe Heltenavn. Den yngſte Stærkodde
(thi der ſkal have været tre af dette Navn) ſkal have være
med i Brovalla-Slaget og have levet i Harald Hildetand
Tid. I en af de om denne Helt bekiendte Viſer giver ha
ſelv Thor Skyld for, at han dræbte en Vikar. Forfattere
formoder heraf, at diſſe Viſer maa være digtede længe efte
hans Tid, med mindre han ſelv maatte have meent, „a
„ Thor havde ſendt ham denne Vildelſe paa, ligeſom Mi
„ dædere nu omſtunder ſkylde paa Satan, da dog ingen le
„ der ſig indbilde, ſom har ſin ſunde Sands, at Sata
„ har talet med dem.“ Dette er vel heller ikke Misdædere
Meening i diſſe Tider, og de meene det vel ikke anderledes
end det fra Ungdommen af bliver dem lært og foreſagt, a
nemlig Satan ved hemmelige forborgne Indſkydelſer kan giv

Mer

Menneſker det Onde i Sinde, ſom de begaae. Snarere kunde man her ſammenligne Stærkodder med de hedenſke Syndere og Misdædere, ſom virkeligen troede, at deres Guder havde ledet dem ind i de Friſtelſer og Forvildelſer, i hvilke de begik en eller anden Misgierning. Man finder nok af ſaadanne Talemaader hos græſke Digtere. — Om Kong Yngvin troer Hr. Forfatteren, at han er den ſelv ſamme ſom den Danſke Konge Ungendus, om hvilken Alcuinus taler i St. Villibrods Levnets-Beſkrivelſe. Her indløber nu Hiſtorien om den Nürnbergiſke Helgen St. Sebald, ſom er denne: St. Villibrod forlod den Friſiſke Konge Radbod, da han ſaae, at han ikke vilde lade ſig omvende, og begav ſig derpaa til det grummeſte Danſke Folk, for at prædike Evangelium, over hvilket regierede paa den Tid Ungendus, en Mand, der var, ſom det hedder, grummere, end noget vildt Dyr, og haardere end nogen Steen, men hos hvilken han dog efter Guds Villie ſkal have fundet en god Begegnelſe. Men da han mærkede, at han var forhærdet, og ſaa ganſke hengivet til Afguderie, at der var intet Haab til nogen Forbedring hos ham, ſaa haſtede han Hiem igien, og førte med ſig 30 Børn fra Dannemark. St. Sebald har, efter Forfatterens Formodning, været een iblandt diſſe, og om ikke juſt en Danſk Prints og Søn af Kongen ſelv, ſaa dog af en anden Danſk Mand. I det mindſte maa denne Ungendus have været en Jydſk Konge, om ey Ungvin ſelv. St. Sebald, ſom Bucelinus tilligemed andre har giort til en Søn af den Danſke Konge, opholdte ſig først ſom Eremit udi en Ørk i 15 Aar, reyſte ſiden til Rom, og blev af Paven privilegeret til at prædike for Hedningene, i hvilken Forretning han ſkal have opholdt ſig først til Regensburg, og ſiden til Nürnberg og der omvendt mange. Tilſidſt blev han Munk i St. Martins ſiden kaldet St. Ægids Kloſter, og blev efter ſin Død dyrket ſom Helgen af Nürnbergerne indtil de forlode den Catholſke Religion. For Reſten ere der om ham ulige og til deels fabelagtige Beretninger, men ſom dog ikke ere nok for ganſke at nægte hans Tilværelſe, hvorom man har et troeværdigt Vidne i en Lambert af Aſchaffenburg, en af Middel-Alderens bedſte Skribentere. Den St. Sebalds Krønike, ſom Forfatteren har tilſøyet efter denne Konges kritiſke Hiſtorie, er efter Kong Chriſtian den Andens Be-

faling udgivet af den bekiendte Chriſten Pederſen, Canik i Lund, ſom var den første, der besørgede en latinſk Udgave af Saxo. Vel er det kun en Overſættelſe af St. Sebalds latinſke Legende, men Forfatteren har anſeet Sproget saa ſmuk for de Tider, at han derfor alene har vildet meddeele den. Hans Fader giftede ham med en Franzoſiſk Prinſeſſe, og her fortælles, hvorledes han den første Bryllups Nat, da de vare komne i Seng tilſammen, fattede med ſin Brud Samtykke en mod Ægteſkabet ganſke ſtridig Beſlutning: „Min allerkæreſte unge Brud (ſagde han til hende) ſom eſt „ſød af adeliat Kongeblod, jeg ved tilviſſe, at du eſt klar „Jomfrue baade for Gud og Verden, saa er og jeg desligeſte „paa mit Legems Vegne, er det din Vilje, ſom det er min, „da vil vi leve tilſammen y Kyſkhed og Jomfrudom Gud „til Lov og Ære, thi at endog at Ægteſkab er Gud meget „taknemmeligt, da er det Gud alligevel meget mere taknem„meligt, at man lever tilhobe y Kyſkhed og Jomfrudom, „denne Verdens Glæde og Vellyſt er og gandſke ſtaket og „ſvarlig forſængelig, fordi det er os nyttigt, at vi tænke „paa den ævige Glæde, ſom er y Himmerige og aldrig fan„ger Ende. Jomfruen ſvarede: Min allerkiæreſte Herre „og Hosbonde, jeg vil det gandſke gierne giøre og holde det „baade af Hu og Hierte; ſtrax derefter ſik han saa i Sinde „af den værdig H. Aands Indſkydelſe, at hand vilde give „ſig ud i en villende Skou, paa det at han kunde der fange „des ydermere Aarſage til at tiene den alſommægtigſte Gud „baade Nat og Dag." Det Interregnum Saxo har ſat efter Kong Syvald, bør egentlig ſættes efter Krolf Krake, og var, ſom Forfatteren erindrer, ey egentlig noget Interregnum, da Tilſtanden var paa den Tid ey anderledes, end den gemeenlig plevede at være, naar man undtager, at en og anden Konge undertiden for en kort Tid løftede Hovedet i Veyret over de andre. Her forekommer den Fabel om den Hund, ſom ſkal være bleven ſat til Konge, og hvilken de nordiſke Riger ſynes at have ombyttet mellem hinanden, ligeſom for at giøre hinanden Erſtatning. Thi ſnart er denne Hund bleven ſat til Konge over Danmark, ſnart over Sverrig, og ſnart over Norge. Nu kan Recenſenten ikke mindes, hvor det er han hos nogen af Romerſke eller Græſke Skribenter har læſt om et ligedant Hunde-Regimente. Deſlige Ra-

rite

riteter pleye gemeenlig blandt Skribentere at gaae af Haand i Haand. Ellers skal det være Ivar Vidfadme, der har sat en Hund til Regent over Dannemark. Sagen løber ind i den Historie om de tvende Brødre Helge og Hrærek, med hvilke Ivar Vidfadme har haft saa meget at bestille, og bliver af Forfatteren saaledes formodentlig forklaret: „Har „ Helge ellers hedder Hunding eller og af Had faaet det Til„ navn Hund, fordi han havde meget med den Svenske Konge „ Ivar at bestille og holdt Venskab med ham, saa har man „ deraf siden lært kundet smidde det Eventyr, at den Svenske „ Konge satte en Hund til Konge i Dannemark. Maaskee „ man og har blandet Brødrene Helge og Hrærec tilsam„ men, saa Navnet Hund (Ragge, Rakke, Racki) og „ Hunding sigter til Hrærec, som er bleven forvandlet til „ Ragge d: en Hund, fordi han efter Ivars Raad dræbte „ sin Broder og begik en Hundsk Gierning.“ Recensenten kan ikke nægte, at han jo tænkte herved paa en Konge af Hunisk Herkomst førend han endnu saae det, som strax efter anføres af Volsunga Saga om en Helge Konge af Hunaland, skiønt Forfatteren selv troer ikke, at denne Huniske Helge kan være den samme som vor Siellandske. Var det saa, da kom man lært til at forstaae den Fabel om Hunde-Regimentet. Ellers har Forfatteren herom sagt meget mere, som maa læses hos ham selv. — I Harald Hildetands Historie S. 352. vises i Anledning af det Monument, han lod oprette for sin Fader i Bleking, hvor han skal have ladet hans Bedrifter udhugge i en Klippe med Runeskrift, at Runerne altsaa en langt ældre her i Norden, end Christendommens Indførsel, og at Munkene eller andre ikke kan have giort dem af latinske Bogstaver. Monumentet ligger i Bråkne Herred udi Hobye Sogn, hvor der i Egnen findes, efter Lagerbrings Beretning, mange af Steen opreyste Høye, som kaldes Kuller, og mangfoldige med Steen omsatte Kredser. Her handles og i denne Historie om det berømte Brovalliske Slag med kritisk Undersøgning over sammes Omstænde og Stedet, hvor det skal have staaet, endten i Øster-Gothland eller Smaaland. Heltene, som paa begge Sider skal have bivaanet Slaget opregnes saa vel efter Saxo, som efter et Skrift kaldet Sogubrot og et deraf saa vel trykt, som Haandskreven Exemplar. Efter Sogubrot skal Ring have

opkaſtet en Høy over Harald og deri lader ham begrave hee og holden. Saxo derimod lader vel hans Ligbegiængelſe ſkee paa Valpladſen, men hans Legeme brændes, Aſken lægges i en Krukke og forſendes til Leyra. „Naar jeg betænker, „ ſiger Forfatteren herved, at den Skik at brænde de Døde „ ſynes at have været aflagt i Dannemark, da dette Slag „ ſkeede, ſaa ſkulde jeg ſnarere holde med Sogubrot, mel „ mindre man vilde ſige, at Haralds Høy var alene opkaſtet til hans Erindring, og at de Svenſke endda brændte „ deres Døde i Rings Tid, ſaa at Ring derudi havde fulgt „ ſit Lands Skik. Dog kan imod det ſidſte indvendes, at „ endſkiønt den Skik at brænde de Døde, vedvarede længere „ i Sverrig, end i Dannemark, ſaa er dog Damar den „ ſidſte Svenſke Konge, om hvilken der mældes i Tſiodulfs „ Viiſer, at han blev brændt. For at komme ret ud deraf „ var det værdt at lade grave i Haralds Høy i Smaaland „ hvor man maaſkee og kunde finde nogle af de Koſtbarheder „ Saxo og Sogubrot omtale.“ At ellers Slaget ſiges at være holdt baade i Øſt-Gothland og Smaaland, kan være kommen af der, at der paa begge Siderne ſkeede Udruſtninger dertil, paa Rings Side i Østgothland og paa Haralds Side i Smaaland, ſaa Krigshærene kan have trokket ſig ſammen i begge Lande, ligeſom der og paa begge Steder findes Mindesmærker derefter.

(Beſlutningen følger.)

Paris. Bibliotheque hiſtorique de la France, contenant le Cataloque des Ouvrages, inprimes & manuſcrits, qvi traitent de l'hiſtoire de ce Royaume ou qui y ont rapport, avec des notes critiques & hiſtoriques par feu Jacques le Long. Nouvelle edition revuë, corrigée conſiderablement augmentée par Mr. Fevret de Fontette, Conſeiller au Parlement de Dijon. Tom. I. 1768. 5 Alph. 4 pl. Tom. II. 1769. 5 Alph. Tom. III. 1771. 5 Alph. 3 pl. Tom. IV. 1775. P. I. 3 Alph. P. II. 1 Alph. 13 pl. —— Le Longs Værk er iblandt de lærde nokſom bekiendt. Den forrige Udgave var alt bleven ſiældem. Le Long ſelv var i Begreb med at levere en nye og forbedret Udgave af dette ſit Værk, da Døden forekom ham. Hr. P. des Molets havde vel lovet at be

besørge samme, ogsaa han døde 1760. Altsaa fattede den nu ligeledes afdøde Parlements-Raad Hr. von Fontette det roesværdige Forsæt at udgive dette vigtige Værk med Forbedring og Forøgelse. Han erholdte til den Ende de hidhenhørende Breve af mange Lærde til P. le Long, saavel som de Tilsatzer han selv ved sit Exemplar og ellers havde giort. Af des Molets formodentlige Arbeyde har han ikke kunder opdrive noget. Omendskiøndt Hr. F. selv besad en anseelig Samling af Franzøsiske Historieskrivere, saa giorde han dog sit Forehavende bekiendt og bad andre Lærde om deres Hiælp. Mange af samme, som han nævner efter Ordenen, understøttede ham med deres Bidrage, og i sær har den i dette Fag bekiendte Hr. Barbeau de la Bruyere forbedret det Kapitel om Geographien og andre flere Afsnitter. Det Kapitel om Frankriges Naturhistorie, som i den første Udgave er knap den Umage Værd, har ved Hr. Herissants Flid bekommet en stor Fuldkommenhed, og saaledes er det og bleven giort med flere Kapitler. Desuden er Hr. F. af de til Intendenterne i Provintzerne ergangne Befalinger, at forsyne ham med de under sig havende Efterretninger, saaledes bleven understøttet, saa at Værket paa denne Maade kunde blive fire til fem Gange saa stærk, som det forhen har været. Hr. F. har og selv tilsøyet mange ganske nye vigtige Artikler. Saasom en Artikel om alle Skrifter og Afhandlinger over Franzosernes Sæder, Vaner og Skikker, over Oldsagerne og det Franzøsiske Sprog, en Artikel om Miscellanea og andre Værker, som afhandle forskiællige Materier. Nok en vigtigere Artikel er den, hvori de store Samlinger af du Chesne, Bauqvet, d. Achery, Mabillon o. s. v. ere efter deres Indhold nøye blevne anmældte, ey at tale om mange andre smaa Artikler. Til de 12 Levnetsbeskrivelser af berømte Franzøsiske Historieskrivere som Le Long havde leveret, er nu kommen et betydeligt Antal nemlig 32 i sær af nyere. Alle Tilsatzer ere betegnede ved en Haand, og de ringere ved tvende Klamre. Til de mærkeligste Forøgelser hører endnu en Fortegnelse over Hr. von Fontanieus store Samling af Documenter som betræffe Frankeriges Historie og Statsret; dernæst en Fortegnelse paa Kobberstikker, Tegninger, Ridsninger, Mynter og Medailler til den Franzøsiske Historie og beløber sig Stykkernes

An-

Antal til 20000, hvilke alle ere rangerede efter Chronologien. Fremdeles en Fortegnelſe paa den Samling af Hr. Gaigneres, ſom med ſtor Bekoſtning har ladet afegne alt hvad der hører til Klædedragtens Hiſtorie. Nok en meget fuldſtændig Fortegnelſe paa meer end 40000 Billedſtykker af berømte Franzoſer tilligemed en kort tilſøget Levnetsbeſkrivelſe. Efter at begge de første Deele af dette Værk vare komne for Lyſet overlod Hr. F. formedelſt ſin Svaghed, Udgavens videre Foranſtaltning til de la Bruyere og døde ſelv 1772. Værket fandt i Frankerige ſtor Bifald og mange Lærde tilſendte Udgiveren paa mange Tilſætzer og Forbedringer, at man maatte giemme nogle til en femte Deel, ſom med det første kan ventes, og ſkal foruden nye Supplementer indbefatte et vel indrettet Regiſter.

Hamburg. Halladat oder das rothe Buch, (zum Vorleſen in den Schulen.) 1775. 93 S. i 4to. Man lader Læſeren bedømme dette Skrift af følgende aftrykte Prøver:

Die Sonne:

Haſt du die Morgendämmerung geſehn?
Haſt du das ſanfte Roth betrachtet, das
Die der Wiederkunft der groſſen Sonne dir
Verkündigt? Wars in deinen Herzen ſtill?
In deiner Seele heiter? Da du ſie
Die groſſe Sonne ſahſt, was dachteſt du?
O! welche Wunder meines Gottes dort
In dieſer einen Sonne? Herz, bet' an!
Du, meine ganze Seele, voll von ihm,
Sing ihm ein Lied! In jeden Sonnenſtral,
(Und jeden Staub empfängt den ſeinigen)
In jeden glantzt und leuchtet ſeine Macht
Und ſeine Gnade! Singet, Menſchen ihn
Den mächtigen und guten Gott! Wenn ihr
In ihrem herrlich ſchönen Aufgange ſie
Betrachtet, dann, ihr Menſchen, ſinget ihn
Den Mächtigen und guten Gott! Er hat
Mit dieſer Schönheit ſie geſchmückt, er läßt
Dies ſanfte Roth, das euch gefällt, ſo ſanft
Aus ihrem Stralen quillen, daß es euch gefallen muß. Ihr Menſchen, ſinget ihn

Den

Den mächtigen und guten Gott! Er ſtellt
Dies hälle Thaugewölk vor ihren Glanz,
Daß euer Auge, nicht geblendet, ſie
Aufſteigen ſeh' in ihrem Pomp! Sie geht
Von euren Augen ihren ſtolzen Gang
Und alles finſtere wird Licht. Sie ſteigt
Im unermäßlichen empor, und thut
Den Willen ihres Gottes; Leben fließt
Mit ihren Licht in alles um ſie her!
In alles ſtrömt die Gotterſchaffene,
Wohlthaten ihres Gottes. Sehet auf,
Sie ſtehet da! hat eines Menſchen Hand
Sie hingeſtellt? hat eines Königs Macht
Die ebene Bahn, aus welcher ſie nicht weicht,
Ihr angewieſen? Fraget ſie! ſie geht
Vor euren Augen ihren ſtolzen Gang,
Und predigt ihren Schöpfer ſchweigend, thut
Die Willen ihres Gottes, Tag für Tag
Und Jahr für Jahr, ihr Menſchen ſinget ihn,
Den mächtigen und guten Gott! Sie geht
Vor euren Augen ihren ſtolzen Gang,
Und wenn es ſcheint, ſie gehe niedriger
Vor euren Augen ihren ſtolzen Gang,
Dann deckt ein Purpur Mantel ihr Geſicht,
Dann iſt ein Stralen meer um ſie. dann ſinkt
Sie nieder, aber ruhet nicht! Sie gehet
Vor euren Augen ihren ſtolzen Gang
Und um den eurigen eſt Finſterniß, und dann,
Dann ruhet ihr; ihr Menſchen, ſinget ihn,
Den mächtigen, und groſſen, guten Gott!

Der reiche Mann:

Ein reicher Mann, der Zuta-Zarak hieß
Und heiſſen ſoll, beſaß als Eigenthum
Zehn Meilen Landes: alle Welt nannt ihn
Den reichen Mann. Er hatte was ſein Herz
Begehren konnte: ſein Burg lag hoch
Auf einem Felſen, und ſein hoher Thurm,
Erbaut von einem ſeiner Väter, ſtieß
An hohe Wolken! Rund um ihn könnt'er
Die Hälfte ſeines Landes überſehn;

So lag er in der Mitte! Jeden Tag
Beſtieg er ſeinen Thurm, und ſah'herab
Auf ſeine Sclaven, ſeine Thiere, ſah'
Auf ihren Fleiß, und wenn er irgendwo
Nur einen ſah', der nicht an ſeinem Joch
Das alles that, was angeſtrengte Kraft
Der Knochen kann, dann war er auſſer ſich
In ſeinem Zorn, dann hielt er keine Maaß:
Mit fünfzig Peitſchenſchlägen jedesmahl
Zum Mindeſten beſtraft' er ihn, und ſelbſt!
Denn Sclaven peitſchen war ihm eine Luſt!
Ha! welch ein Ungeheuer unter Menſchen iſt
Ein ſolcher reicher Mann! und doch, o Gott,
Sind ihrer leider unter Menſchen viel!
Ich werfe mich in Staub, ich wage nicht
Die Augen aufzuſchlagen, denn, o Du,
Du Schöpfer aller Dinge, Gott, o Gott
Den ſchrecklichen Gedanken, den, daß du
Die Ungeheuer unter Menſchen auch
Erſchaffen hätteſt, den dacht' ich und ach!
Ich zittre Gott, vor mir! Denn wer vermag
Es einzuſehen, was es iſt, daß du
Die Ungeheuer unter Menſchen auch
Erſchaffen haſt! Allein, du biſt gerecht!
Das troſtet mich. Denn Zuta-Zarak ſaß
Auf einem Polſter, hatte Gott, von dir
Zehn Meilen Landes, hatte Menſchen, die
Für ihren Herrſcher ihn erkannten ſollt'
Ihr Vater ſeyn, und war es nicht. Gerecht,
O Gott, biſt du! Denn Zuta-Zarak ward
An ſeinem beyden Augen plötzlich blind,
Und doch beſtieg er ſeinen Thurm und trug
Mit ſeiner Blindheit dieſe Qval hinaf,
Daß er nicht einem ſeinen Sclaven ſehn,
Und peitſchen konnte. Gott du biſt gerecht!
In zwanzig Jahren quoll ihm kein Luſt
In ſeinem Herzen, alle floſſen ihm
Mit trägem Fluß! Er lebte — lebte, wenn
Solch Leben Leben iſt, nicht einem Tag
An Seel und Leib zu frieden, und geſund!

Aus

Aus ſeinem groſſen goldnen Becher trank
Der Blind gewordne Wütrich immer noch
Schweißtropfen ſeiner Sclaven zwar, allein
Ihm ſaß in ſeinem Eingeweide Schmerz!
Er ſang auf ſeiner Burg, auf ſeinem Thurm
Nicht einen dieſer Freudenlieder, die
Bey ihren Quellen ſeine Sclaven nun
In ihrer Unſchuld ſangen, Schöpfer, dir!
Die ſeine Sclaven waren, und ſich nun
Durch ſeiner Augen Finſterniß erlößt,
Von dem Tyrannen ſahn. Du biſt gerecht,
O Gott, mein Schöpfer, Gott, du biſt gerecht!
Und deinen Menſchen will ichs predigen,
Daß du eſt biſt. Denn Zuta-Zara ſtand
Auf ſeinem Thurm, und ward von einem Strahl
Aus deiner Hand getroffen und herab
Herab von ſeinem hohen Thurm geſtürzt,
Und einer Menge ſeiner Sclaven ſah,
Den Wütrich ſtürzen, und der Wütrich lag,
Er lag gerechter Gott, in ſeinen Blut,
Und ſeine Sclaven ſtunden um ihn her
Und klagten ſeinen Fall und beteten.
„ Ach! ſeine Seele, Gott gerechten Gott!
„ Daß ſie von deiner Blitz getroffen, und
„ Zu einer beſſern umgeſchmolzen ſey:
Das beteten die Sclaven. Beſſer iſt,
Ihr Menſchen, hier in unſers Gottes Welt
Ein Sclave ſeyn, wie dieſe Sclaven, als
Mit eines Zuta-Zaraks Seele, Herr
Von tauſend Sclaven! Saget: Beſſer iſt!
Ihr Menſchen, und wenn eure Seele reich
An Tugend iſt, und eure Leib geſund,
Denn neider keinen Zuta-Zarak, der
Ein Ungeheuer unter Menſchen iſt.

Deſlige fortræffelige moralſke Lærdomme indbefatter overalt denne saa kaldte rothe Buch i et kiernefuldt Sprog, nogle med underlobende matte Steder fraregnede. De fremmede Navne holder man ikke for nogen Zirath. Saadanne Vers, forſtyrre Opmærkſomheden; ſom diſſe!

In deinen Andazull, in deinem Zott
In deinem Dillabi. ——

Da man først af Noterne maae lade sig studerrette at under Andazull er Sirius, under Zott Jupiter, og under Dillabi Mercurius at forstaae. Zuta-Zarak bliver forklaret Peitschenträger.

Bremen. Apologie der Feyertage. 1774. 9 A. i 8vo. Forfatteren har i dette Skrift taget sig for at undersøge, om den Nytte, man lover sig af Fest-Dagenes Afskaffelse, bringer det menneskelige Selskab nogen sand Nytte. Han prøver de mod Fest-Dagene anførte Grunde, og besvarer den Indvending, at den formeente gode Hensigt af Høytids-Dagene kunde erholdes ved at henlægge dem til Søndagene. I det andet Kapitel foredrager han de Grunde, som noget lidet indskrænke den christelige Frihed i at afskaffe Fest-Dagene. I det tredie Kapitel søger han at bevise at de Fest-Dage, som endnu ere blevne tilovers, bør beholdes. Man vil just ikke beskylde Forfatteren for Overtroe eller blind Iver, men man troer dog, at nogle hans Paastænde behøvede nogen mere Bekræftelse.

Leipzig. Herrn Anton Beaume, Apothekers und öffentlichen Lehrers der Chymie in Paris, Experimental Chymie. Aus dem Franzöſiſchen überſetzt von D. Joh. Carl Gebler. Erſter Theil. 1775. 8vo. Forfatteren skal særvel have beskrevet nogle Processer og Haandvirkninger, og overalt roses hans Foredrag meget for sin Tydelighed. Oversætteren har tilføyet mange skiønne Anmærkninger.

Leipzig. Vannus critica in inanes paleas operis elementaris Baſedoviani. 1776. Hr. Rector Krebs til Grimma, en Discipel af Gesner og Erneſti har i denne Proluſione vildet først give Specimina qvædam intolerabilis & Thraſonicæ jactantiæ Baſedovianæ, dernæst viist, qvam jejune & comtemptim hic homo de religione Chriſtiana, cujus in educanda juventute nullam plane rationem habet, ſentiat & loqvatur, hvoriblandt er at regne hans Begreb om den hellige Nadvere.

No. 46.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 13de Novbr. 1777.

Kiøbenhavn. (Beſlutning af den Kritiſke Hiſtorie af Dannemark ꝛc. See forrige No.) — At Saxo ey har regnet Sigurd Ring iblandt vore Danſke Konger, meener Forfatteren tildeels at være kommen af det, at han har opholdt ſig meeſt udi Sverrig og paa udenlandſke Feldtoge, saa Saxo har kun holdt ſig til de Konger, ſom under ham har regieret over Danmark. Imidlertid er det dog af Saxonis egen Fortælling klart nok, at han har herſket ſom Overkonge over Danmark, efterdi han beretter, at han ſatte en Hetha til Regentinde over Dannemark og overlod Skaane til en Olo. Men Siællandsfarerne bleve ſnart kiede af hendes Regimente og overgave det til Olo, ſom lod hende beholde Jylland, dog under hans Overherſkab. Nemeligen ſlutter Forfatteren, at han maa have først revet ſig løs fra Sigurds Overherſkab og vovet dette mod hans Villie og Fordeel, hvorfore Sigurd og har ladet ham dræbe ved Stærkodder. S. 412 anmærkes, at adſkillige vore gamle Skribentere have blandet denne Sigurd Ring med en Haakon eller Hagen, og at det er Aarſagen, hvorfor han af nogle kaldes Hagen Ring. Hethebye, ſom den forbemælde Hetha ſkulde have bygt, skal dog efter Engelſke Skribenteres Beretning have været til for hende, og meenes at have ſit Navn af Hede, men ſom hun dog kan have opholdt ſig der, ſom paa et Tilflugtsſted, saa var intet lættere, end at

forvilde sig i Oprindelsen til Byens Navn, der saa meget lignede hendes. — Herefter opregnes hos Saxo følgende Konger, Omund, Syvard, Jarmerik, Broder og Syvald, Snio, Biorn og Harald. Meget af det, som fortælles om Jarmerik, vedkommer vel den Østgothiske Konge Ermanarik, men Forfatteren troer dog, at en Jarmerik kan have regieret over Dannemark, og at deres Bedrifter ere formængede med hinanden. Syvald og Broder har Forfatteren taget under eet, fordi han anseer dem for een Konge, saa Syvald skulde være det rette Navn, og Broder et Slægte-Navn, fordi han var Jarmeriks Broder. Efter Forfatterens Hypothese skulle Longobarderne være udgangne fra Jylland for Christi Fødsel, og er dette skeet under en Konge Snio, saa maa der og til den Tid have regieret en Konge i Jylland af dette Navn, saa der bliver en dobbelt Snio i den Danske Historie, af hvilke den ældste skal have været bosiddende i Jylland og der ved sit haarde Regimente have foraarsaget Longobardernes Udvandring, og den Yngste har levet med Rholf Krake. Biørn skal, efter Forfatterens Meening, i det høyeste kun have været en Dansk Prints af Kongeligt Blod, en Grund der var nok for Saxo til at giøre ham til Konge. Om den følgende Harald og den efter ham følgende Gorm kaldet hiin Gamle, har Forfatteren et eget Systeme, at nemlig denne Harald og Gorm ere blevne forblandede med Harald Klak og den sidste Gorm, som havde denne Harald Klaks Dotter til ægte. „Naar, siger „ han S. 516, jeg betragter, at fast alle vore Fortegnelser „ sætte Islændernes Gorm den Gamle efter Harald, eller „ endog giøre ham til en Søn af Harald, saa er jeg næsten „ af de Tanker, at Saxo og de flere have giort denne første „ Gorm af den sidste, og tillagt den første, saa og den sid„ ste Gorm en Harald til Fader, fordi den sidste Gorm „ havde en Harald til Svigerfader. Hvo veed og, om ikke „ denne Gorm (den første nemlig) har været gifter med en „ Dotter af Herald Hildetand, og hun har været Moder „ til Gottrik eller Godefrid. Vel siger Saxo, at Gorm „ fik sin Kone fra Sverrig, men hvo veed, om en Haralds „ Dotter har opholdt sig hos sin Broder Eisten Beli, Kon„ ge i Sverrig.“ Her er det ellers den store Forskiæl imellem Saxo og de Islandske Skribentere gaaer an. I Langfed-

ſedgatal og Flatøyar-Bogen erkiendes alene for rette Danſke Konger, det er at ſige Overkonger, Harald Hildetand, Sigurd Ring, Regner Lodbrok, Sigurd Orm i Øye, Haarde Knud og Gorm hiin Gamle (den ellers ſaa kaldte Grumme), ſaa her ſpringes over alle de Konger imellem Sigurd Ring og Regnar Lodbrok, og en Gorm, Gottrik, Sigfred, Erich, Hemming, Syvard og Ring eller Syvard Ring, finder ingen Sted blandt Danſke Konger. Det er bekiendt, man anſeer dem kun for Konger i Jylland. Forfatteren tilſtaaer, de har været alt for mægtige Konger for der at anſees blot for ſmaa Konger eller Under-Konger, ja han tør end mere troe, at de ey alene kan have haft nogen Prætenſion og virkelig giort Paaſtand paa Regieringen over hele Dannemark, men at de til deels og for en Tid virkelig har regieret ſom Overkonger. Viſt nok fortiene de en anſeelig Plads blandt mægtige og berømte Danſke Konger, ſkiønt ey i ſuccederende Linie, ſaa vidt Chronologien ikke vil tillade det. I Gorms Hiſtorie forekommer den Reyſe til Ugarthilok, af hvis Beſkrivelſe hos Saxo Forfatteren ey andet kan troe, end at den virkelig er ſkeet. De mange Urigtigheder og Fabler, ſom den er forblandet med, ere dog ſaadanne, ſom altid ere blevne fortalte om langt bortliggende Lande, og tildeels troede af vore Forfædre, med hvis Religion de ſtemmede overeens. Efterdi Reyſerne ſkeede for at opſøge en Geruth, Gudmund og Ugarthiloke, lutter Jotniſke Guder hos vore Forfædre, ſom hadedes og afſkyedes af dem, der fulgte Odins Syſteme, og af det, at Saxo ægger deres Boelig i Jotunheim, ſlutter Forfatteren, at diſſe ere blevne dyrkede af vore Fædre, førend Odins Syſteme blev indført. Overalt er det af mange Omſtændigheder klart, at der ere mange Allegorier forborgne under denne Reyſe. Da ogſaa Gorm ikke har dyrket Aſerne, men deres Fiender; hvorfor Saxo lader ham paakalde Ugarthilok, saa er det ikke urimeligt, at han har vildet opſøge de Lande, hvor de efter Rygtet ſkulde opholde ſig, og hvor de Udødeliges Boelig ſkulde være. Forfatteren meener, at han er ikke kommen længere end til Biarmeland, og at de øvrige Omſtænde re digtede i ſeenere Tider ſaa vel af Odins Tilhængere, ſom af de Chriſtne, hvilke ſidſte har paa denne Maade vilde forestille Hedenſkabets Mørke og Vederſtyggelighed. Hvad Saxo

beretter om Gorm, at han først i ſin Alderdom ſkulde være bleven overbeviist om Siælenes Udødelighed, erklærer Forfatteren for ganſke urigtigt, ſaaſom det var en Grundlærdom hos vore Forfædre, da han derimod ſkal kun have vildet opſpore det Sted, hvor Udainſakur egentligen laae i Jotunheim, hvorhen de fromme Siæle ſkulde forflyttes efter Døden. At nogle forklare den Ild, ſom Thorkild fandt, og ſom ledſagede ham paa hans Reyſe i Mørket, ved Chriſtendommens Lys, det, ſiger Forfatteren, er at anbringe vore Begreber i de ældre Tider, da vore hedenſke Forfædre dog allerede vare indtagne af ſaadanne Digter og Foreſtillinger om Ild og Mørke og andet deslige. Imidlertid nægtes dog ikke, at der jo ſtikker noget chriſteligt under denne Fabel, ſom naar der ſiges, at Thorkild kom til Tydſkland, ſom da var Chriſten, og der lærte Chriſtendommens Grundvolde, og at Kong Gorm døde af Skræk, da han fik at høre den fæle Beſkrivelſe over ſin Afgud Ugarthiloк. Dette røber tydelig, at Hiſtorien har giennemgaaet en Chriſtens Hænder, ſom har betient ſig af de hedenſke Fabler, og af Thorkilds virkelige Reyſe og hans Underviisning udi Chriſtendommen i Tydſkland, for at giøre den hedenſke Religion latterlig. Ellers ſkal Thorkild ikke være den første, der har giort Chriſtendommen bekiendt hos os, og ſaa vel Stephanius ſom Holberg blive derudi af Forfatteren modſagte, fordi Chriſtendommen allerede tilforn her er bleven forkyndet under Ungend eller Ungvin i Slutningen af det 7de eller i Begyndelſen af det 8de Aarhundrede. Derſom man med Sandhed kan ſige, at i den Handel med Thorkild og den Livsfare, han efter ſin Tilbagekomſt geraadede udi ved Hoffet, ſtikker et virkeligt første vovelige Forſøg til at indføre Chriſtendommen ved Hoffet og i Kongens Huus, for at ſkaffe den Herredømme i Landet over den Hedenſke, ſaa ſynes det rimeligt, at den allerede maa have haft et liden Partie i Landet, og altſaa bliver det ſandt, at dette er det første Tegn man finder til nogen Smag paa Chriſtendommen her i Landet, da den første Forkyndelſe nok alligevel kan være ſkeet under Ungvin ved en St. Villibrod, men ſom dog ingen Fremgang fik. Petrus Olai anføres og, ſom den, der har troet, at der foruden ham har været flere hemmelige Chriſtne her i Landet. Recenſenten kan ikke nægte, at ſaa tidt han har læſt denne Fabel om

Thor-

Thorkilds Reyse og eftertænkt alle Omstænde, er den immer kommen ham for, som et snildt Forsøg til Kongens og Hoffets Omvendelse til Christendommen. —— Der Saxo beretter om den Skat, som Konge Godefried skal have paalagt Sachserne, at de nemlig skulde forære til enhver nye Konge i Dannemark 100 hvide Heste, det skal alene kunne forstaaes om Nordalbingerne, over hvilke han synes undertiden at have haft nogen Magt, da det øvrige Sachsen stod under Carl den Store. Sigefrid og Godefrid meenes at have regieret tilsammen indtil Aar 804. fra hvilken Tid Godefrid alene nævnes, da Sigefred rimeligen maa være død Aaret tilforn. Langebek har forklaret Sigefred ved Frode den seyerrige og Godefrid ved Frode den gode, hvorved Forfatteren og anmærker, at Sigefrid og Godefrid visselig ere tydske Navne. Det øvrige af Godefrids følgende Regierings-Tid til Aar 810. har Forfatteren vildet forspare til sin rette Historie, fordi Langebek i sin første Tome i Chronologia Anscharianа har anført efter Aarbøger lige til Aar 865. alt hvad der er hændet, og efterladt sig en skreven Fortsættelse deraf til 900.; hvilke hans Samlinger, geleydede med Noter, Forfatteren vil lægge til Grund til den rette Historie af det 9de Aarhundrede, og alene i Noter føye til hvad han kan have fundet mere, eller hvori han afviger, for ey at giøre giort Gierning. —— Den følgende Kong Oluf giøre nogle til Godefrids Søn, andre til hans Broder. En vigtig Anmærkning er denne S. 586: „ Naar jeg „ betænker, at Saxo siger, at Oluf indviklede sit Fødrene„ land i borgerlige Krige, og at de Frankiske Skribentere til„ lægge Godefrid 5 Sønner, som alle søgte at tilvælde sig „ Riget, og derfore paaførde de da regierende Konger Ha„ rald og Reginfrid Krig, og at Eginhardi Annales hos „ Duchesne Tom. II. p. 259 berette, at den ældste af Go„ defrids Sønner satte ved saadan Leylighed Livet til Aar „ 814., saa er jeg af de Tanker, at denne var Oluf, og „ som Saxo siger, at han blev begraven ved Lethra, hvor „ hans Grav-Høy endnu kaldtes efter ham, saa er dette mig „ et nyt Beviis for den Meening, at disse Konger, Gode„ frid, hans Sønner, Hekming ꝛc., som gemeenligen „ udgives alene for Jydske Underkonger, have, om ey altid „ virkeligen regieret over det hele Dannemark, dog paastaaet

„ at burde regiere derover.“ Han siges at have hevnet det paa hans Fader begangne Mord, som Carl den Store meenes at have været Anstifter til, og Forfatteren tør og mistænke Hemming for nogen Deel derudi, siden han som Brodersøn fulgte dem efter i Regieringen. Mistanken kan vel og til deels bestyrkes derved, at han giorde Fred med Carl. Under Oluf indfalder Historien om den berømte Holger Danske, som her vidtløftig undersøges. Forfatterens Meening er, at denne Fabel-Helt ingenlunde har været en Dansk Mand, men en Franker. Nogle har endog vildet giøre ham til Oluf selv, hvilket andre negte. — Den følgende Hemming skal, efter alle de Frankiske Skribenteres Foregivende, have været en Brodersøn af Godefrid. I andre mange Fortegnelser forekommer han som Olufs Søn, og hos Saxo blot som Olufs Eftermand, uden at der siges, hvis Søn han var. Dette har bragt Forfatteren paa de Tanker at Godefrid virkelig maa have haft en Broder af det Navn Oluf, som var Fader til Hemming, og at man har forvildet sig imellem de tvende Olufer, saa Hemming er bleven udgiven for en Søn af den Oluf, hvis Eftermand han var. S. 597 og 599 antegnes med Irettesættelse Saxo's Vildfarelse, i det han har ladet Hemming giøre Fred med Keyser Ludvig i Stedet for Carl den Store. Den samme Feyl skal og være begaaet i nogle her anførte Islandske Krøniker. Holberg har ellers antegnet en dobbelt Fredsslutning, baade med Carl og med Ludvig. Det kommer da an paa, om Chronologien tillader dem begge at være sande, og om det ey ogsaa kan være, hvad Forfatteren S. 602 har anført af Arnæ No. 418., at Hemming og Keyser Ludvig ey alene giorde Fred, men og Broderskab sammen. — I Anledning af den Strid mellem Syvard og Ring retter Forfatteren en Feyl hos Saxo, og ved den Leylighed erklærer sig mere bestemt over det Godefridiske og Hemmingiske formeente Danske Regimente. „Naar Saxo siger, at Syvard og „ Ringo stridde længe sammen, og at den første var imi„ dens ude i fem Aar, for at forsvare Fædrenelandet, saa „ passer dette sig ingenlunde paa dem; thi af de Frankiske „ Skribentere er det klart, at de regierede kun eet Aar. Der„ imod troer jeg, at dette vedkommer Sigurd Ring og „ Harald Hildetand, og at den første haver da været ude

„ paa

„ paa ſit Engelſke Tog, og den ſidſte maaſkee imidlertid for-
„ nærmet ham, og villet betiene ſig af hans Fraværelſe. Ef-
„ ter mine Tanker have Godefrid og Hemming regieret
„ over det Heele ſom Formyndere. Siden have Sivard og
„ Ring villet rive Riget til ſig. Og alt dette er ſkeet i
„ Haardeknuds Mindre-Aarighed. Men imedens Gode-
„ frids Sønner og Harald Klak ſtridde om Riget, tænker
„ jeg, at den rette Arving Haardeknud haver i det mindſte
„ igien erlanget Herne og maaſkee Skaane, og de andre til-
„ ſidſt alene beholdt Jylland, men efter hans Død Erich,
„ Godefrids Søn ogſaa faaet Herne til Jylland, og maa-
„ ſkee Skaane med, dog maaſkee under Navn ſom Formyn-
„ der for Haardeknuds Søn, Gorm.“ Naar Gebhar-
di meener S. 382, at diſſe tvende Konger, ſaa vel ſom de
foregaaende, have kun regieret i Sønder-Jylland, ſaa erklæ-
rer Forfatteren derimod, at det er aabenbar at indſkrænke
dem alt for meget, ſaa man overalt ſeer, at han holder Mid-
delveyen imellem dem, ſom gjøre paa den eene Side for me-
get og paa den anden Side for lidet af dem. Saa meget
kan man vel ſikkert paaſtaae, at de i en Danſk Hiſtorie bør
have Sted ſom mægtige og anſeelige Danſke Printſer og Re-
gentere, lad være de kan ey føres an i Liſten af ſuccederende
Konger over hele Dannemark, eller ſom Overkonger over alle
de andre. —— I Regner Lodbroks Hiſtorie herſker ogſaa
megen Forvirring, og det formedelſt de mange derudi fore-
kommende Haralder, Regnarer, Reginfrider, Sigur-
der, Sigfrider, ſom ere blevne forvildede med hinanden.
Her handles om en ældre og ſeenere Regner. Hos Frankiſſe
Skribentere forekomme en Reginfred. Iblandt Godefrids
Sønner formodes og een at have haft det Navn Rhegner.
Af den Frankiſke Rhegnfred og den ſeenere Lodbrok ſkal
Saxo, efter Hr. Forfatterens Formodning, være forført til
at ſætte Regnar Lodbrok ſaa langt ned i Tiden, og ſaa
ſtrax efter Ring og Sigurd, ligeſom de Frankiſke Skriben-
tere ſætte Harald og Reginfred efter dem. Og da Rings
Partie fik Overhaand, og diſſe tvende, ſom vare hans Bro-
dre, bleve indſatte af dette, ſaa meener han og dette maa
have forført dem, ſom have blandet Regnard og Regnfrid
tilſammen, til at giøre Regnar til Rings Søn. Overalt
meener Forfatteren i Skribenternes mange og forſkiællige Be-

retninger at finde synlig Spor til vore Forfædres Kundſkab om tvende Regnarer. Den ſeenere Regnar ſkal kun have haft et lidet Rige i Jylland, og det Tilnavn, den Mægtige, meenes upaatvivleligen at paſſe ſig paa den Ældre. Men Skribenterne meenes at have forblandet deres Levetid og Bedrifter med hinanden. Som noget mærkeligt antegnes dette, at meget faa af de Engelſke og Frankiſke Skribentere, ſom udtrykkeligen nævne Regnar Lodbrok og hans Sønner, og tale om de Fiendtligheder de øvede i Skribenternes Lande, kalde ham Konge i Dannemark, men alene en Prints af Danſk Kongeblod, og beſkrive ham ſom en Søerøver: og da de nu uden Tvil maa have vidſt, hvem han var, ſaa giver det end mere Vægt til den Meening, at han kan ikke have været den Regnar, ſom ſkal have regieret baade over Dannemark og Sverrige og en Deel af Norge. End mere føyes dette hertil, at alle vore egne Konge-Liſter, der ey begynde fra de ældſte Tider, men kun fra Godefrid og Harald Klak, nævne ey nogen Regner Lodbrok ſom Konge i det 9de Aarhundrede, da dog en Regnar i ſamme Tid vidſt har levet, og derudi ſøges nye Styrke for den Meening, at denne maa kun have været en liden Underkonge i Jylland, da derimod de Islandſke Kongeliſter, og alle Harald Haarfagers Genealogier, tale om en Danſk Kong Regnar, ſom maa have levet i det 8de Aarhundrede. Efter denne foregaaende Underſøgning om flere Regnarer i ſær en ældre og en yngre, har Forfatteren giennemgaaet Regnars Bedrifter hos Saxo, og ſaa vidt mueligt underſøgt, hvor vidt de kan ſynes at henhøre til den ældre eller yngre Regnar, eller til dem begge. En artig Betænkning er den Forfatteren S. 711 har yttret om Fablernes Troværdighed og Paalidelighed i Volſunga og Regnars Saga. „Vel, ſiger han, fortælle de mange fabelagtige og urigtige Ting: hvo kan tvile derpaa? men „ dog af de første ey andre, end ſaadanne, der vare i vore „ Forfædres Smag, hvilke Forfatteren har, efter ſin Tids- „ Alders Tænkemaade, troet uden mindſte Tvil, og ret troeſkyldig antaget Poeternes Billeder for Sandheder. Elſkovs-Handelerne i ſær ere meget troeværdige, og efter de „ Tiders romanſke Tænkemaade, naar nogen poetiſk Pynt „ undtages. Hvad der fortælles om utroelig Stridbarhed, „ Foragt for Døden, omflakkende Liv, Forræderie, Hævn,

„ er

„ er i ſig ſelv meget troeværdigt, naar viſſe alt for overdrev-
„ ne Billeder fratages. Enhver Fornuftig beleer nu Hexerie,
„ men da troede alle det. Uſædvanlig Lykke, ſære Tildragel-
„ ſer og Ulykker tilſkrives Hexerie. Man har ikkun nødig at
„ afklæde Tingene det Forunderlige, ſaa blive de ſande. Grun-
„ den af dem er rigtig. Saadant møder i alle Landes gam-
„ le Hiſtorier. Alt hvad der ſtrider imod Mueligheed og Na-
„ turens Kræfter, bør forkaſtes, naar undtages, hvad ſom
„ ſtaaer i Bibelen; thi for GUd er ingen Ting umueligt.“
(NB. Forfatteren maa nok ved Mueligheed her forſtaae den phyſiſke Mueligheed, ſom billigen bør formodes af det tilſøyede Naturens Kræfter: thi man vil ikke, at noget maatte ſtaae i Bibelen, ſom ſtred mod den abſolute metaphyſiſke Mueligheed, og om det ſtod der, vilde man viſt antage det for et Beviis paa, at Bibelen var ikke der man giver den ud for. Alt hvad der i ſig indbefatter Modſigelſe og altſaa ſtrider mod Mueligheed, det erkiendes af alle Philoſopher og Theologer umueligt, endogſaa for GUd ſelv).
„ Han har dannet Naturen. For at giøre Menneſket lyk-
„ ſaligt, først ved den Jødiſke, og ſiden ved den Chriſtne
„ Troe, var det værdigt, at Mirakler ſkulde ſkee, og for
„ dette eene var det værdigt. Diævelen kan ingen Mirakler
„ giøre. Bedragere og Toſſer tilſkrive alene ham det. Men
„ alt det Sælſomme i Sæder, og for os næſten utroelige,
„ maa man tage ſig vel vare for at forkaſte. Vor Tids Vil-
„ de viſe Mueligheden af ſaadant, ſom vore kiælne indſkræn-
„ kede og nedtrykte Sind næppe ville troe.“ Hvad ellers de urigtige Tildragelſer angaaer, da ſkal Traditionen ved Tidens Længde have foraarſaget dem, og det ſkal ſaa meget lættere være ſkeet med denne Konge, ved det der vare tvende, ſom hedte Regner Lodbrok, ſom levede ikke ret længe fra hinanden, af hvilke den ſidſte ſtammede fra den første, ſom begge vare ſtore Søerovere, til deels i ſamme Lande, og ſom endelig begge har haft Sønner af ſamme Navn, Ivar og Biørn Jernſide. Naar Gram (S. 712) har ſagt, at Saxo har i ſin Tid haft Bøger for ſig, ſom nu ere borte, ſaa beſtemmer Forfatteren dette nøyere ſaaledes, at han ogſaa har haft Sange, og at diſſe og de Bøger, han har haft, ikke maaſkee juſt ere borte, men ligge ſkiulte. Det er og denne Aarſag, ſaa vel ſom hans Islænder Arnolds urigtige For-

tællinger endten af Kierlighed til ſit Faderneland eller af Hukommelſes Feyl, og de vrange Hypotheſer, Saxo ſelv havde ſat ſig i Hovedet, han tilſkriver hans Afvigelſer fra Islænderne. Han vil og ikke ganſke give Gram Ret derudi, at vi havde ſlet intet ſkrevet, forend Chriſtendommen var grundfæſtet hos os. „Thi Eigill, ſiger han, ſkrev paa Islandſk „ſine Vers med Runer, midt i det 10de Seculo, da ganſke „Island endnu var hedniſk, og Norge meeſt med, og Aar „831. ſkrev den Svenſke Konge Biørn et Brev til Keyſer „Ludvig med ſine egne Bogſtaver, nemlig Runer. Men „lidt var der ſkrevet, det tilſtaaer jeg, korte Stykker, ſom „et Vers, et Brev, en Gravſkrift, hvilke ey kunde tiene „til at levere en ſammenhængende Hiſtorie af et heelt Rige, „men dog til at bevare Mindet af mange enkelte tappre „Gierninger. De ubegvemme Materier, vore Fædre havde „at ſkrive paa, Bark, Steen, giorde, at ſaadanne Skrifter baade bleve faa og korte, ſaa og, at de ginge forlorne, „hvortil kom, at de Chriſtne, helſt Munkene og Præſterne, „ſom i Førſtningen vare gemeenligen Fremmede, og ukondige i Landets Sprog og Skrift, med Flid ødelagde dem, „af Had til Hedenſkabet, af Lyſt til og Kundſkab om de latinſke Bogſtaver, og fordi de meente, at de altid brugtes „til Hexerie, fordi de ofte brugtes dertil, og ſelv ey vare „oplyſte nok, for at indſee, at Hexerie er ikkun til i Menneſkets Indbildning. Jeg tviler derfor ikke paa, at jo „mange af de gamle Viiſer, ſom Saxo ſiden har ſat paa „Latin, mange af dem i begge Edder, i Skalda, og vore „Sogur, ere blevne ſkrevne paa Bark, og paa den Maade „bevarede til det 11te og 12te Seculum, da de bleve ſkrevne paa bedre Ting, nemlig Pergament, og ſiden Papiir, „og indført i Sogurne.“ Atter en vigtig Anmærkning imod Gram S. 713, ſom nægter, at hvad der fortælles hos Saxo om Regnars Strid med Slanger, er en Allegorie. „For ſaa vidt er det rigtigt nok, at Saxo vel ey ſelv har „anſeet den for en Allegorie; thi han havde en meget ſtærk „Troe, ſom kunde ſvælge mange Urimeligheder ned, og ſom „tog efter Bogſtaven alt hvad Poeterne ſagde, da han var „kun meget lidet bevandret og indviet i deres Hemmeligheder. Men, at Poeterne have paa dette Sted, herved „forſtaaet en rund Fæſtning, bevogtet af tappre Mænd, er

„vel

„ vel ingen Tvil. Udi **Krakumal** selv tales om denne
„ Lindorm. Dette Vers og alle vore gamle Visers Forfat-
„ tere maatte, saafremt de havde levet nær de Tider, Til-
„ dragelserne ere skeete paa, have været uforskammede og
„ dumme Løgnere, naar de ey forstode saadant allegorisk, og
„ at beskylde dem for at have levet længe derefter, er let
„ giort, og gaaer dog ey an med dem alle, thi i saadan-
„ ne, om hvilke man vist ved, at de ere giorte paa sam-
„ me Tid, som de Ting, de besiunge, ja undertiden af Hel-
„ tene selv, forekomme ligesaa utroelige Ting, som dog in-
„ gen Fornuftig endten troer efter Bogstaven, eller derfore
„ reent forkaster i Hensende til Grunden, men maaet mere
„ beundrer Poetens Hældighed i at opfinde Ting, som passe
„ sig paa Tidernes Religion, Smag og Tankemaade." Det
er ellers noget mærkværdigt i Forfatterens historiske Kritik,
at naar og hvor han kan ikke faae Beretningerne til at passe
sig paa een Person, saa tager han overalt ey i Betænkning at
give os to, ja flere af samme Navn. Saa faaer vi her i den
følgende Kritik over **Syvards** Historie, ligesom kort foran
tvende **Regnarer** som Hoved-Personer (thi ellers efter For-
modning flere) saaledes tvende **Sigurd Snogøyer** iblandt
følgende 7 Leder fra **Sigurd Ring** 1) **Regnar Lodbrok**
den ældre: 2) **Sigurd Orm i Øye** den ældre: 3) **Gode-
frid**, Konge i Jylland: 4) **Regnar Lodbrok** den yngre:
5) **Sigurd Orm i Øye** den yngre: 6) **Haarde Knud**: 7)
Gorm den Gamle (den af andre saa kaldte **Grumme**. ——
Det er nu i denne sidste Kongens Historie, her møder den be-
kiendte Uovercensstemmelse i Hensende til hans Alder og Leve-
Tid, Tilnavn af den **Gamle** eller den **Grumme**, og om
hans Forblandelse med hiin **Gorm**, som man ellers ogsaa
har kaldet **den Gamle**. **Holberg** har beskyldt Islænderne
for at have giort hans Levetid saa langvarig, for at conserve-
re deres Hypothese i Hensende til de Konger de har udeluk,
og at de af tvende Kong **Gormer** have giort een med den
første Tilnavn. Hr. Forfatteren derimod paastaaer, at det
Tilnavn af den **Gamle** ogsaa forekommer om ham hos man-
ge indfødte Danske Skribentere, og at det alene udelades af
dem, som have givet dette Navn til den første **Gorm**, og
derimod give den sidste endten slet intet, eller og et andet
Tilnavn. Det Tilnavn af den **Grumme** skal derimod kun
være given ham af seenere Skribentere. Mærkelige ere og

disse

diſſe af Saxo p. 180, her S. 919 anførte Ord: Quo tem pore *Gormo* ad ultimum ætatis ſuæ finem provectus, in gentem Annorum Seriem Luminibus captus exegerat ſenecta ad ultimos humanæ conditionis terminos proro gata, hvorved han ſelv bekræfter Islændernes Udſigende om hans lange Levetid. Mere herom læſe man hos Forfatteren ſelv. — Ved en Feyltagelſe maa vel de ſamme Regler, der ſkal følges i Underſøgningen over Saxo, og ſom allerede findes trykte foran, igien være blevne aftrykte ved Enden af denne Gorms kritiſke Hiſtorie. — I den ſaa kaldte egentlige og rette Hiſtorie, ſom Hr. Forfatteren har givet os Haab om, har man at vente Reſultatet af diſſe lange og møyſommelige Underſøgninger, og dette ſamme Haab har ikke lidet trøſtet Recenſenten under den møyſommelige Giennemlæsning af dette ſtore kritiſke Værk.

Leipzig. Auszug aus den alten Geſchichten zur Bildung der Jugend nach dem Plan der Frau le Prince de Beaumont fortgeſetzt von Johann Adolph Schlegeln, Paſtor zu Hannover. Dritter Band. 1775. 1 Alph. 9 A. i 8vo. Udgaven af de Gellertiſche Skrifter har hindret Forfatteren for at levere denne anden Fortſættelſe af den gamle Hiſtorie. Dette Bind indbefatter det korte Tidsrum fra Galba indtil Domitians Mord. Forfatteren ſøger derved at undſkylde denne Vidtløftighed, at dette Tidsrum indbefatter i ſig meget vigtige Begivenheder, iſær at Krigshærens Magt og Statsforfatningens Mangeler og Feyl begynde derudi at viſe ſig. Ikke deſtomindre troer man dog, at dette Tidsrum er bleven behandlet alt for omſtændelig, naar man nøye bemærker denne Bogs Øyemærke. Til at danne en egentlig Hiſtorieſyndig er den dog ikke ſkreven. Til blot Læsning tiener den ligeſaa lidet, da den er affattet i Spørsmaal og Gienſvar. I denne Form at efterlæſe noget, ſynes at være den yderſte Straf, man kunde paalægge en Læſer. Altſaa ſkal den, ſom og Titelen ſelv udviſer, alene tiene til Ungdommens Dannelſe. Hvor mange Aar vil ikke gaae derhen, førend et ungt Menneſke fatter blot den Gamle og iſær den Romerſke Hiſtorie? Er denne virkelig og ſaa meget værd, at de ſkulde anvende en Deel af deres Levetid derpaa, ſom ikke gjøre de-

res

tes Hovedværk af Hiſtorien? Det Slag, for Chr. ſom Antonius Primus leverer ved Bedriacum, udgiør 7 Sider og en heel Lection. Keyſer Tits Død fylder ligeſaa ſtort et Rum, og mange ſaadanne flere Exempler finder man. Intereſſerer vel nogen det tredie Spørsmaal ved Tits Død, at han er Død paa den ſelv ſamme Landgaard, hvor og hans Fader havde beſluttet ſit Liv? At han er bleven 39 Aar, 8 Maaneder og 15 Dage gammel, maatte vel og være alt for nøye beregnet for den kiære Ungdom. Man miskiender vel ikke Vigtigheden af de nøyagtige chronologiſke Beregninger, Men her høre de ikke hen. Oſte ere Spørsmaalene uden Nød mangfoldiggiorde for Chr. S. 153. Hvad for en Ende fik Vitellius? En meget ſkiændig. Hvori var den ſkiændig? o. ſ. v. Foruden at mange ubetydelige Begivenheder ere anførte, og de betydeligere ere alt for vidtløftig fortalte for Ungdommen, ſaa har Forfatteren endnu altid tilføyet en Anmældelſe af Begivenheder og Omſtænde, ſom overlades til den mundtlige Fortælling. Skulde diſſe og af Læreren oplyſes, ſaa ſeer man ikke, naar Ungdommen ſkal komme til Ende med Hiſtorien, eller hvorledes det er mueligt, at ſamme og kan bekomme andre ligeſaa fornødne og endnu meer fornødne Kundſkaber. Et ſtørkt Rum udfylder og de Betragtninger, ſom ere anſtillede over enhver Begivenhed. De tage gemeenlig mere Rum ind, end Fortællingen ſelv. Deres Godhed og Brugbarhed maae man bedømme efter Bogens Hyemærke. Man kan altſaa ikke laſte dette derved at de indbefatter i ſig de bekiendteſte Sandheder. Kun alt for hyppige ſynes de at være og for vidtløftige for Ungdommen. Man er vel eenig med Forfatteren derom, at man fra Begyndelſen af bør vænne Lærlingerne til Hiſtoriens Brug, og ved Begivenhederne bilde deres Forſtand og Hierte. Man befrygter kun, at, da unge Mennesker næppe med Forſtanden begribe alle de anbragte moraliſke og politiſke Sandheder, der da kommer kun et Hukommelſes-Værk deraf. Forfatteren har og forſømt at anføre de Original-Skribentere ſelv, af hvilke han har betient ſig, tilligemed Crevier. For Perſoner, ſom ſkal underviſe unge Mennesker i Hiſtorien efter korte Lærebøger, og deels tilforn paa Univerſiteterne ikke har fattet meget deraf, eller ikke ere forſynede med tilſtrækkelige Bøger, vil dette Udtog have ſin betydelige Nytte,

Lem-

Lemgo. Einleitung in die speculative Philoſophie oder Metaphyſik, zum Gebrauch der Vorleſungen, von Chriſtian Gottfried Schüz, Prof. zu Halle. 1775. 317 S. i 8vo. Da Philoſophien har Menneſket og alt hvad Menneſket angaaer til Gienſtand, ſaavidt man ikke blot iagttager, og ikke underſøger Qvantiteter, men efterforſker Aarſager og Virkninger, Grunde og Følger, ſaa har Forfatteren givet denne ſin Lærebog over Metaphyſiken en ganske anthropologiſk Plan. Metaphyſik ſkal efter hans Meening være den Deel af den theoretiſke Philoſophie, der underſøger de Gienſtande, ſom ikke falder i de udvortes Sandſer. Han inddeeler altſaa i Følge deraf det hele i fem Hovedſtykker. Første Hovedſtykke om Menneſkets Natur. Her bliver efter forudſkikkede philoſophiſke Læreſætter angaaende det menneſkelige Legeme først handlet i det andet Afſnit om den menneſkelige Siæl's Natur i Almindelighed, og dernæſt i det tredie Afſnit om de forſkiællige Siælens Evner, ſom udvikles hver for ſig. I dette Afſnit giennemgaaes først Kundſkabs Kræfterne, Følelſen, Opmærkſomheden, Hukommelſen; Indbildningskraften, Forſtanden og Forvidenheden. Derpaa bliver deres Forbindelſe og Begrebernes Følger underſøgt og beſluttet med en Udvikling af den menneſkelige Forſtands almindelige Begreber: thi ſaaledes ſeer Forfatteren Ontologien an. Derpaa følger den Theorie om Begiæringskræfterne, hvor først forekommer den Lære om angenemme og uangenemme Følelſer, hernæſt om Begiæringer, Lidenſkaber og Inſtincter. Tilſidſt følger Theorien om de af Siælekræfternes Brug opkommende Siælens Tilſtande, ſaaſom: Færdigheder, Vaner, Tilbøyeligheder og Anlæg til beſynderligt Genie og Gemytsarter. Det fierde Afſnit af dette Hovedſtykke betragter Legemets og Siælens Forhold til hinanden, og indbefatter de Læreſætninger om Siælens Enkelthed, om Legemets Natur og Tilværelſe, Ligheden mellem Siæl og Legeme, Hypotheſerne til at forklare Sammenhængen mellem Siæl og Legeme. Det andet Hovedſtykke giennemgaaer de enkelte Menneſkers Tilſtande og afhandle de Spørsmaale om Legemernes og Siælens Oprindelſe, om de medfødte Beſkaffenheder; ſaaſom Genie og Temperament, om de forſkiællige Livs-Aldere o. ſ. v. Det tredie Hovedſtykke betragter Menneſket i den ſælſkabelige Tilſtand, og indbefatter Lede-

ledetraadene til det Foredrag om den blot dyriske Tilstand, om Oprindelsen til Sælskab og Sprog, om Vildheds Tilstanden og Polituren. Det fierde Hovedstykke indbefatter Menneskets Sammenligning med Dyrene. Almindeligt Begreb om Dyrene. Den dyriske Naturs Sammenligning med den Menneskelige. Det femte Hovedstykke indbefatter Menneskets Sammenligning med Gud og Verden. Første Afsnit om Guds Tilværelse og Egenskaber a priori: 1) Beviis af det fuldkomneste Væsens Begreb; 2) Hr. Lantz's Beviis. Anden Artikel. Beviis for Guds Tilværelse og Egenskaber af Verdens Betragtninger. 1) At Verdens Tilfældighed beviser et første nødvendigt Væsen. 2) At Verdens Eenhed beviser en eeneste første Aarsag, en eeneste Gud. 3) At Substantzernes Kræfter i Verden beviser en almægtig Skaber. 4) At Verdens Fuldkommenhed beviser Guds høyeste Viisdom og Alvidenhed. 5) At de følende Væseners Lykkalighed beviser en høyst god Skaber. I en Anmærkning indrykkes Hr. Garvens Forestilling af denne Beviisnings-Maade. Og Anhanget til første Afsnit indbefatter i Stedet for en historisk Oplysning, den korte Forestilling af de Gamles Meeninger om Tingenes første Aarsager af Batteux's Skrift over denne Materie. Det andet Afsnit handler om Forholdene mellem Gud og Mennesker. Den første Artikel betræffer Guds Forsyn, som 1) bliver beviist, og 2) reddet imod Tvivl og Indvendinger, hvorved vises Oprindelsen saavel til det moralske, som physiske Onde i Verden; Beviserne for Siælens Udødelighed foredrages, og endelig nogle Formodninger berøres over Siælenes Tilstand efter Døden. Anden Artikel om Menneskets Religion. Det tredie Afsnit om Menneskets Forhold mod Verden i Almindelighed, baade saavidt den bestaaer af Legemer, og saavidt den bestaaer af Aander. Læsebogen besluttes med en Recension af Metaphysiske Skrifter.

Leipzig. Auserlesene Abhandlungen practischen und chirurgischen Inhalts, aus dem philosophischen Transactionen und Sammlungen der Jahre 1719 bis 1744 gesammelt und übersetzt von Nathanael Gottfried Leske. Zweyter Theil. 1775. 366 S. i stor 8vo. Man kiender Indrekningen af den første Deel.

Hr.

Hr. Leskes Anmærkninger ere her færre end ved den første Deel, dog ere de i Tiden blot benævnte Bøger nyere anførte tilligemed de vigtigſte nye Skribenter. Den tredie Deel, ſom Hr. L. ſelv ikke vil oversætte, ſkal med første komme for Lyſet, og man haaber fra gode Hænder.

Göttingen. Samuel Chriſtian Hollmanns, der Weltweisheit Lehrers zu Göttingen, Ermahnung an ſeine bisherigen und etwa nach zukünftigen Zuhörer. 1775. Er et Stridſkrift fuld af Bitterhed imod Hr. Hofraad Kæſtner, af hvilken Hr. H. finder ſig paa det ømfindtligſte fornærmet. Man lærer heraf, at Philoſopher ere Mennesker, om man ellers ikke vidſte det, og det er nok ogſaa den eeneſte Opbyggelſe, man kan have af deslige Skrifters Læsning, at man i det Uanſtændige i lærde Mænds Trætter kan lære at elſke den modſatte Velanſtændighed.

Brunswig. Ueber die Joſephus Erwähnung von Chriſto; und Sendſchreiben an ſeine Inſpection von Joh. Henr. Reſz, Archidiaconus in Wolfenbüttel und Superintendent. 1775. 95 S. i 8vo. Efter dette Skrifts Indhold ſkal det ſaa meget omtvistede Sted eyalene høre Joſeph til, men han ſkal og have antegnet det i den Absigt, for at opmuntre Hedningene til at forfølge de Chriſtne. Dette ſidſte maae nok være en Drøm Forfatteren har haft.

Frankfurt am Mayn. Die Reue nach der That. 1775. 140 S. i 8vo. Man roſer dette Stykke for ſine ſtærke Træk og fortræffelige Situationer, for at fremſtille hæftige og ſtridende Lidenſkaber, ſom den ubekiendte Forfatter meſtendeels og vel har vidſt at nytte.

Leipzig. Das befreyte Ratenau, ein Schauſpiel in fünf Aufzügen. 1775. 135 S. i 9vo. Ogſaa dette Stykke ſkal have megen Intereſſe, nogle meget gode Characterer, og mange ſkiønne Steder, men derhos ogſaa nogle, ſom man agter for Pletter. For Reſten har det nogen Lighed med Erobringen af Magdeburg.

No. 47.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 20de Novbr. 1777.

Kiøbenhavn. Theſes theologicas cum obſervationibus & corollariis ſcripſit D. *Nicolaus Edinger Balle*, Theol. Prof. P. O. & in Aula Regia Sacrorum Miniſter. 1776. Et theologiſk Syſteme, trykt til offentlige Forelæsninger i Theologien, var til den Tid, det udkom, et nyt Phænomenon her ved Univerſitetet, men uden Modſigelſe tillige et ſaa umiſteligt, ſom længe ſavnet Hiælpemiddel til at lætte det theologiſke Studium for Candidaterne i Theologien. Recenſenten vil kun anføre Indholdet og Diſpoſitionen af dette theologiſke Syſteme. — I ſin Fortale eller Tilſkrift til ſine Tilhørere har Forfatteren først yttret en ligeſaa priisværdig, ſom pligtmæſſig Iver imod viſſe nyere Reformatorer i Theologien. Hvad diſſe ere for Reformatorer, og hans Iver imod dem, hvor vel grundet, kan heraf ſees: nec enim Theologo Chriſtiano in prima virili ætate dignum putabam, veritates ſanctiſſimæ Religionis ſaluberrimas injuriis & calumniis hoſtium permittere, qvibus hodie nihil antiqvius eſt, niſi ut cuncta antiqviorum præcepta novis opinionibus pervertant. Hvilken Nidkiærhed kan være for kræng eller for ſtærk imod Reformatorer, der ville have alle de Gamles Lærdomme forkaſtede? Dernæſt giver Hr. Forfatteren ſine Tilhørere nogle viiſe Regler, ſaa vel i Almindelighed for deres theologiſke Studium, ſom i Beſynderlighed for Brugen af denne hans Lærebog. — Nu følger: I.) Pro-

thoria Theologiæ dogmaticæ, der indbefatter de Sandhe
der, som bør vides, førend den aabenbarede Theologie sel
kan forklares i tilbørlig Orden og rettelig forsvares. Den
har 3 Kapitler, af hvilke det første handler om Menneskets
Forbindtlighed til Religionen, det andet om Kilderne ti
den sande Religions Kundskab, det tredie om Maaden, pa
hvilken de enkelte Religions Lærdomme bør forbindes med hin
anden, og i tilbørlig Orden forklares. Det første Kapite
begynder Forfatteren med en Opregnelse af Beviserne fo
Guds Tilværelse af Fornuften, hvilke han henfører til fir
Classer. Den første indbefatter de metaphysiske, den ande
de physiske, den tredie de moralske, den fierde de historiske
Man seer, at Forfatteren har forsparet et og andet til mund
lig Foredrag, saasom hvad han har haft at erindre mod de
Argument a priori, nemlig af det fuldkommeste Væsens Be
greb, og om det historiske Argument. Nu Grundene til der
ne vor Forbindtlighed, at vi bør ære og dyrke den tilværend
Gud; saa Gudsdyrkelsens Inddeeling i den indvortes og ui
vortes, og Begrebet om Religion. Nu Forklaring over de
naturlige Theologie, samt dens Beskaffenhed og Egenskabe
Forfatteren vil vel altid beholde Ret derudi, at en naturli
Theologie, uden for den Hellige Skrift, aldrig vilde være so
reen og frie for Vildfarelser, som den, man nu lærer af de
Hellige Skrift. De gamle Philosophers naturlige Theolog
er et endnu levende historisk Bevis derpaa. Iblandt Aarsa
gerne til den naturlige Religions Utilstrækkelighed til Sali
hed, anfører Forfatteren ogsaa dette, at den ey i alle Tid
og for alle Mennesker er tydelig nok. Paa Grund af de
naturlige Religions Utilstrækkelighed stadfæstes den overn
turlige Religions og Aabenbarings Fornødenhed. Endel
handles herefter om Kiendemærkerne paa den sande overn
turlige Aabenbaring. Iblandt de egentlige indvortes Kie
demærker anføres ogsaa dette, at en overnaturlig Aabenb
ring ogsaa maa indbefatte nogle for den menneskelige Forstan
ubegribelige Hemmeligheder (Mysteria primi ordinis). D
er vist et stærkt Argument Forfatteren har uddraget af Spa
dommene, hvis Kiendemærker han og vel har bestemt. Li
saa kan Recensenten ey andet end rose meget den tydelige, l
stemmende og ordentlige Forklaring, han har givet over M
raklerne, saa vel som og Styrken i det Argument, han h

ddraget deraf. Det er nu efter disse Kiendemærker man blandt de foregivne guddommelige Aabenbaringer maa adkille den sande fra de falske. De passe sig alene og alle tilbe paa de Bøger, som indbefattes i vor Hellige Skrift. erefter om disse Bøgers Inddeeling, Tal, Indhold, Forattere, Sprog, hvori, Tid og Sted, naar og hvor de ere krevne. Over alt dette maa man rose Forfatterens Ordentighed, Tydelighed, Udførlighed og Nøyagtighed. Dernæst t almindeligt summarisk Begreb om den Hellige Skrift, som n Samling af alle forbemældte Bøger og en sand guddomelig Aabenbaring. Til dette Begrebs Stadfæstelse har han ilføyet et dobbelt Argument. Det første lyder saaledes: Ibi singula revelationis supernaturalis criteria reperiuntur, oportet qvoqve, ut vera adsit supernaturalis revelatio, a Deo profecta. Sed in collectione librorum, qvæ sacra scriptura appellari solet, singula hæc criteria adsunt. Nu opregner Forfatteren disse Criteria og føyer deraa sit Ergo til. Disse Kiendemærker ere: 1) den indbefatter intet, som er stridigt mod den naturlige Religion, eller ar nogen indvortes og indbyrdes Modstridighed, eller modger Fornuften. 2) Den er stadfæstet og bekræftet med Spaaomme og Mirakler. Det andet Argument gaaer ud derpaa, t der er ingen af alle Bøger i Skriften, som jo har eet eller ndet af de anførte Kiendemærker til Beviis for sin Guddomelighed, og om ikke noget andet saa dog dette, at de har hristi og Apostlernes Vidnesbyrd for sig. Herefter om de dskillige guddommelige Aabenbarings-Maader, og i Besynerlighed den saa kaldte Inspiration, og de adskillige Meeninger, Begreb og Forklaringer derover. Nu følge den ellige Skriftes Egenskaber med Forklaring og Beviis for ver i sær. Overalt er Forfatteren ordentlig, tydelig, fuldændig, saa man ikke lættelig vil savne nogen nok saa liden mstændighed eller Anmærkning, der har kun den mindste betydenhed, som jo er berørt. Saa følger den Hellige Skrifes Meening, samt Begreb om den derudi grundede aabenbaede Religion. Læseren begriber let, at man ikke kan give oget Udtog af alt. I det tredie Kapitel handles egentlig om et man kalder Theologie, hvilken Forfatteren paa Latin saaedes beskriver: Est igitur Theologia proprie sic dicta cientia veritatum salutarium, in formam artis redacta,

ſecundum qvam ſingulæ doctrinæ eo ordine inter ſe cor nexæ ſunt, ut ex prioribus, qvæ principii loco ponun tur, poſteriores rite colligendo deriventur & intelligan tur, argumentis ad demonſtrandum ſubtilioribus ac jectis. Dernæſt om dens Inddeelinger i forſkiællig Henſeen de, dens Gienſtand, Hiemærke, enkelte Artikler, Anal gie, og Hielpemidler. — II.) Vi komme nu til den egentl ge dogmatiſke Theologie, hvilken Forfatteren har afdeelt 3 Bøger. Den første Bog handler om Gud, hans Eger ſkaber og Gierninger, og det i tvende Afdeelinger, de første om Gud, een i Væſen, trefoldig i Perſon, den an den om Guds Værker og Gierninger. Den første Afdeelin har tvende Kapitler, eet om Guds Natur og Egenſkaber ſaa vidt ſamme kan kiendes ſaa vel af Fornuften, ſom Aaben baringen, et andet, om den perſonlige Trefoldighed, ſa vidt ſamme kiendes kun af Aabenbaringen alene. Den an den Afdeeling har 3 Kapitler, eet om Skabningen, et an det om de fornuftige Kreature, det tredie om Guds Forſyn Denne er nu i Almindelighed Forfatterens Diſpoſition. — Her forekommer da nu i første Afdeelings første Kapitel, B greb om Gud og hans Egenſkaber, deres Inddeeling med Fo klaring over hver i ſær, og Beviis derfor, ſaa vel af Fo nuften ſom den Hellige Skrift. Den Ære og Roes maa ma billigen tilſtaae Hr. Forfatteren, at han i det andet Kapite ſom handler om Trefoldighedens Hemmelighed, har baai gaaet ordentlig og forſigtig til Værks, i det han først he foredraget alt hvad den Hellige Skrift melder om enhver i ſe af de guddommelige Perſoner, og dernæſt uddrager for hv i ſær den Hovedſlutning og det Hoved-Begreb, man kan maa giøre ſig om enhver Perſon efter det Skriften udtrykk lig melder om dem. S. 121. Obſ. er han ſaa forſigtig tilſtaae, at den Benævnelſe, Guds Søn, vel undertide ſynes at betegne et Embeds-Navn, og at bruges om Chriſtu ſaa vidt han var Meſſias, men paaſtaaer dog, at det pe mange andre Steder mere betegner hans guddommelige N tur, end hans Embede. Ikke mindre forſigtig har Forfat ren været i denne Hemmeligheds Oplysning af det Gamle T ſtamentes Sprog, da han har fraſkilt nogle, hvilke man lers pleyer at anføre til Beviis derfor, ſom ſaadanne, d kunne modtage en anden Forklaring, og det, for ikke at g

e saa vigtig en Sandhed mistænkt ved svage Argumenter. Der er vel ellers intet, man i denne Hemmeligheds Forklaring mere maa beflitte sig paa, end et bestemt og tydeligt og eqvemt Udtryk, at ikke, da Saaen selv er ubegribelig, Udtrykket desuden skal bryde Hovedet. Det var vist Synd, at ige andet, end at jo Hr. Forfatteren i al Henseende har giort ig Flid for Udtrykkets Tydelighed, og et eller andet saadant nkelt Exempel, som det S. 133 Th. V. gior ikke hans Forieneste i den Henseende til intet. Det hedder nemlig der om Trefoldighedens Personer: nec tamen, cum alter ab altero alius sit, vera & realis eorum diversitas unitate naturæ sublata esse potest. Man skulde vist give Hr. Forfatteens Ord en mod hans Hensigt ganske falsk Meening, naar man vilde give dem den, de læt kunde have Anseelse til, at nemlig unitate naturæ sublata skulde være duo ablativi conseqventiæ, da tvertimod sublata uden Tvil maa være Nominativus, høre til esse potest og svare hen til diversitas, og unitate naturæ være Ablativus medii. Har Recensenten ikke feylet i denne Fortolkning, da kunde Meeningen uden Tvil saaledes tydeligere have været udtrykt: nec tamen, cum alter ab altero alius sit, vera & realis eorum diversitas unitate naturæ tollitur, eller tolli potest. Tilsidst har Forfatteren indbefattet alt om det guddommelige Væsens personlige Trefoldighed i en Hovedsum, hvilken han slutter med de Ord: heic terminus, ultra qvem progredi nefas est. Han beslutter endelig den hele Artikel med en Thesis, hvori han fremsætter denne Lære, deels som den, der ikke strider mod Fornuften og andre af Fornuften erkiendte Sandheder; deels som den, der ikke maa regnes iblandt de ufrugtbare Lærdomme, hvorved Troe og Gudfrygtighed ikke kunde forøges; og endelig som den, hvis Kundskab er fornøden til Salighed. — Vi komme nu til den anden Afdeelings første Kapitel om Skabelsen. Den Mosaiske Fortælling derom vil Forfatteren have forstaaet om den hele Verdens Skabning. Recensenten kan og umueligen troe andet, end at jo Moses selv saaledes vil forstaaes. Men hans Beskeedenhed har ikke tilladt ham at fordømme dem, som har været og ere endnu af andre Tanker (secus sententes haud damnaverim). Det andet Kapitel handler om Englerne. S. 164 finder man den legemlige og virkelige Besættelse af onde Aander efter Ev-

angeliſternes Fortælling derom, forſvaret med trende Hoved Grunde. Recenſenten er i Hovedſagen eenig med Forfatte ren, og troer desuden, at Modſtanderne ogſaa med eet er fuldkommen igiendrevne, naar man blot har beviiſt, a Svadom og Raſerie ikke kan forſtaaes ved de omtalte ond Aander. Hvad Forfatteren i den Artikel om Menneſket ha erindrer imod den Meening om Præadamiter og Coadami ter, vil dog nok tilſidſt fornemmelig grunde ſig derpaa, a den Moſaiſke Fortælling om Skabelſen maa forſtaaes, ey or nogen nye Udbildning af denne vor Jordklode til en Boeli for Adams Børn, men om den hele ganſke Verdens (totiu univerſi) første Begyndelſe. Det tredie Kapitel handle om Guds Forſyn, hvilket man derudi vil finde vel og orden lig og tilſtrækkelig oplyſt og forklaret. — Nu Dogmat kens anden Bog, ſom afhandler Menneſkets fredobbelt Stand i trende Afdeelinger, den første om Uſkyldighed Standen, den anden om Syndeſtanden, den tredie o Naadeſtanden. Den første Afdeeling handler i tvend Kapitler først om Guds Billede, dernæſt om den øvrig det uſkyldige Menneſkes Tilſtand. Den anden Afdeelin handler ligeledes i tvende Kapitler, først om Syndens o den menneſkelige Elendigheds Oprindelſe, dernæſt om al ſkillige Syndens Arter og Menneſkets Tilſtand under Synde Den tredie Afdeeling har ligeledes tvende Kapitler, af hvi ke det første handler om Guds Naade, ſom Grunden t Menneſkets Befrielſe fra denne Elendighed, det andet o Menneſkets Befrielſe ſelv ved Chriſti Igienløsning. S. 24 har Forfatteren givet følgende rimelige Forklaring over Syn imod den Hellig Aand: Mihi ſententia eorum probabil eſt, qvi exiſtimant, hoc termino Math. XII. 31. graviſſ mum iſtud peccatum ſignificari, cujus Phariſæi & Jr dæorum Doctores rei facti ſunt, cum miracula, vi divin a Chriſto edita, Diabolo adſcriberent. Hoc autem, qv minus remitteretur, ipſa peccantium Conditio efficieba Nec enim, miraculis rejectis, medium aliqvod ſuperſt erat, qvo ad fidem amplectendam commoveri poſſen Cui hodie Conditio eorum fere ſimilis eſſe videtur, q argumentis pro veritate religionis clariſſimis fidem hab re nolunt. Ligeledes er og den Forklaring, han har giv over den Adamitiſke Synds Tilregnelſe den rimeligſte Recen

ſei

enten mindes at have læſt: Rationem & fundamentum hujus imputationis ipſe, Paulus optime his verbis expoſuiſſe videtur Rom. XI. 32. συνεκλεισε γαρ ο θεος τους παντας εις απειθειαν, ινα τους παντας ελεηση, coll. Gal. III. 22. Voluit Deus, ut omnes in communionem reatus & pœnæ venirent, qvo occaſionem haberet miſericordiæ ſuæ omnes ſine Diſcrimine amplectendi. Vanſke viſt maa Apoſtelen ville have ſit συνεκλεισε &c. og dan ſit voluit Deus &c. ſaaledes forſtaaet, at Guds Viisdom har overladt det menneſkelige Kiøns Forplantelſe til ſin naturlige Gang og Løb, og ladet en fordervet Fader avle fordervede Børn, for endelig at indbefatte dem alle under en almindelig Benaadelſe, og det hellere, end at han endten ſkulde have givet Menneſkene en anden Stammefader, eller paa nogen overnaturlig Maade hindret Fordervelſens Forplantelſe. Ja det ſkulde viſt være en vrang Fortolkning, om man tilagde endten hans eller Apoſtelens Udtryk den Meening, ſom om Gud endelig vilde, den hele Verden ſkulde ſynde, for at han kunde faae Leylighed til at viſe Naade. Man høre nu hvorledes han fremdeles har ſøgt at retfærdiggiøre Guds Forhold i denne Synds Tilregnelſe: in qvo maximum ineſt ſummæ benignitatis & amoris divini documentum. Nec enim beneficia Chriſti Redemptoris ad omnes pertinerent, niſi omnes judicio Dei culpæ & pœnæ rei eſſent. Sed merito Chriſti ſublato, ſinguli homines obedientia perfecta gratiam & benignitatem Creatoris ſibi conciliare debuerunt. Qvod tantum abeſt, eos viribus ſuis præſtare potuiſſe, ut multo magis metuendum ſit, ne exemplo Adami in peccata ruerent, ſupplicio æterno, cum nullus eſſet mediator, qvi Juſtitiæ divinæ ſatisfaceret, ſubjiciendi. Hinc Deus imputanda corruptione Adamitica, non injuſtum, ſed ſumme miſericordem ſeſe exhibuit, optimum damni remedium largitus, qvo ad veram felicitatem tutius perveniri poſſit. Det Kapitel om Chriſtus er afdeelt i tvende Stykker, det første om hans Person, det andet om hans dobbelte Stand, det tredie om hans tredobbelte Midler-Embede. —— Endelig indbefatter Dogmatikens tredie Bog Guds medvirkende og medarbeydende Naades Huusholdning i tvende almindelige Hoved-

vedſtykker, det første, om Guds medarbeydende Naade, det andet om Naademidlerne. Det første Hovedſtykke har tvende Afdeelinger, een om den retfærdiggiørende og saliggiørende Troe, en anden om Maaden, paa hvilken denne Troe opvækkes og vedligeholdes, af hvilke den første har tvende Kapitler, eet om Troens Art og Natur, et andet om dens Virkninger, den anden fire, om Kaldet, om Oplysningen, om Omvendelsen, om Fornyelsen. Det andet Hovedſtykke har ligeledes tvende Afdeelinger, een, som i tvende Kapitler handler om Loven og Evangelium, de tvende Deele af Guds Ord, som et Naades og Saligheds Middel, en anden, som handler i tvende Kapitler om Sacramenterne. —— Et Anhang til Dogmatiken handler i 3 Kapitler, om den christelige Kirke, om de i Kirken nødvendige Stænder, om Menneskenes Tilstand efter dette Liv. —— Endelig besluttes Lærebogen med en særdeles nyttig og efter Artiklerne i Theologien velordnet Fortegnelse over theologiske Skrifter, som en Theologiæ Studiosus maa giøre sig bekiendte, iblandt hvilke de ere udmærkede ved et Kors, som først og fornemmelig bør læses. —— Lærebogen udmærker sig for alle Læseres Øyne af Orden, Tydelighed og Fuldstændighed. Forfatterens tabellariske Dispoſition over alle Materier vil vist være et godt Hielpemiddel for Hukommelsen, foruden det, at den banede Vey og ordentlige Fremgang i Underviisningen meget maa lætte Arbeydet saa vel for Læreren i sit Foredrag, som for Tilhørerne i deres Opmærksomhed. For Resten kunde Bogen aldrig saa tidlig være bleven recenseret, at jo dens Brugbarhed allerede tilforn maatte være ved egen Erfaring erkiendt af dem, til hvis Brug den er bestemt.

Tübingen. Einleitung in die bibliſche Geſchichte von der Schöpfung bis auf die Zeit Abrahams von M. Magnus Friederich Roos, Superintendent und Pfarrer zu Lüſtrau. 1775. 382 S. i 8vo. Denne Indledning er skreven paa samme Maade, som det for 4 Aar siden af Hr. Roos forfærdigede Skrift, under Titel: Fußſtapfen des Glaubens Abrahams in den Lebensbeſchreibungen der Patriarchen und Propheten, og begge Skrifter udgiøre nu tilsammen et Ganske. Forfatterens Absigt gaaer mere ud derpaa, at oplyse det Gamle

Te-

Testamentes Historie til sine Læseres Opbyggelse, end paa nye at anstille nogen lærd Undersøgning derover. Han begynder med Fortællingen om Verdens Skabelse. Efter en Oplysning over den Mosaiske Beskrivelse, giennemgaaer han S. 10. Skabelses Historien efter Psalm. 104. om hvilken det er uvist, om den har David til Forfatter. S. 17. sætter han Englenes Skabning paa den anden Dag af bekiendte og af andre allerede anførte Grunde. Om Uskyldigheds Standen S. 57. synes Forfatteren ikke at være bleven frie for sine Forgængeres Feyl, i det han taler med alt for stor Decision om denne Stands Fuldkommenheder, uden ved rigtige Skriftfortolkninger at bevise sine Satzer, og undertiden taler han noget mystisk, som S. 53.: „Das Leben „welches hernach der Sohn Gottes genannt wurde, war „innerlich sein (des ersten Menschen) Licht. Das Leben „war in seiner Seele vereinigt, und eben damit war seine „Seele voll Licht." Hvorledes de guddommelige Egenskaber kan kiendes af Skabelsens Værker, og kan anvendes til Grunde til Ærefrygt og Tillid til Gud, har Forfatteren vel og practisk udført. Eftersom ingensteds den Lære om Skabelsen er udførligere anvendt til Menneskenes Belæring, end i Jobs Bog, saa har Forfatteren i den Hensigt giennemgaaet samme Bog, og Beslutningen paa det første Afsnit indbefatter en Betragtning, hvorledes man efter Apostlernes Anviisning ved Skabelsen maae have Hensigt paa Christum. I det andet Afsnit S. 136. som handler om Syndefaldet, bliver undersøgt, hvorfor Gud har tilladt samme, hvor det iblandt andet hedder, at Gud ellers alene kunde have aabenbaret sin Godhed, men ikke sin Retfærdighed. (Maaskee Forfatteren skulde mistænke denne Grund, dersom han indsaae den i alle sine Følger.) Faldets Historie bliver forklaret som sædvanlig og S. 215. den Lære om Arvesynden reddet imod Indvendinger. Det tredie Afsnit handler om Menneskenes Tilstand fra Syndefaldet af indtil Syndfloden, hvor Forfatteren finder et Bevis paa den fordærvede menneskelige Natur i det, at der bliver sagt mere om Cain og hans Efterkommere, og lidet om gudfrygtige Mennesker. Og S. 241. tillægger han Patriarkerne en stor Kundskab om Christo, ligesom og S. 229. vore første Forældre om Treenigheden. Det fierde Afsnit handler om

Syndfloden S. 140. forsvarer han Syndflodens Almindelighed imod mange Indvendinger. Det sidste Afsnit handler om Menneskenes Tilstand fra Syndfloden af indtil Abrahams Tid. Her bliver rimeligen viist, hvorledes den hele Jordklode er bleven befolket ved Noahs Efterkommere. I dette sidste Afsnit kommer meget mærkværdigt for, ligesom og i Anhanget, hvor der vises, hvorledes Bibelens Beskrivelser og Naturforskernes Undersøgninger maae foreenes og bruges, om Skabelsen og Syndfloden kan forklares af naturlige Aarsager, hvorledes Paradises Situation ikke kan bestemmes o. s. v. Fortalen vil for mange Læsere være mærkværdigere end Skriftet selv. Derudi prøves en dobbelt Art af Skriftfortolkning, deels deres, der holde meget i det Gamle og Nye Testamentes Skrifter, som lyder usædvanligt, for poetiske eller oratoriske Afskildringer, og nedsætte saavidt den egentlige Forstand deraf, som deres forudsatte Begreber om Guddommelige og menneskelige Ting udfordre det, deels deres, hvilke vel paa mange Steder holde den bogstavelige Forstand for den egentlige, men paastaae, at de alene vare indrettede med en eftergivende Nedladelse til Tilhørernes og Læsernes falske Begreber (κατ οικονομιαν) eller indbefatte samme i sig, følgelig ikke indeholdte nogen Sandhed, som man maatte troe. Om begge Arter af Skriftforklaringer bliver sagt meget rigtigt, endskiøndt Forfatteren i meget gaaer for vidt, som naar han i egentlig Forstand forklarer de fleste Forestillinger om hiin Verdens Herlighed efter Ebr. 12. og i Joh. Aabenbaring efter de Bengeliske Grundsatzer, hvilke Forfatteren og meget følger. I Henseende til det han siger om den sidste Fortolknings-Maade, ønskede man, at han paa mange Steder havde skrevet med mindre Hæftighed, da denne Sag viist fortiente en grundigere Undersøgning, end der her bliver anstillet derover.

Zürch. Geschichte und Schriften der Apostel Jesu. Von dem Verfasser der Lebensgeschichte J. Xu. Erster Band. 451 S. Zweyter Band. 465 S. 1775. i 8vo. Man maae anse denne Bog, som en Fortsættelse af Geschichte der drey letzten Lebensjahre Jesu; der af nogle maaskee er bleven for meget roest, ligesom af andre ubillig lastet. Dette nyere Skrift synes endnu tildeels meer in-

interessant end det første, og Hr. Heß viser sig her atter som en selvtænkende, indsigtsfuld og oprigtig Elsker af Sandhed, endskiøndt han ikke synes at være frie for den Feyl, at han i Forklaringen alt for meget følger visse antagne Liv-Begreber. Begge disse Deele indbefatter 8te Bøger, af hvilke ethvert igien er afdeelt i Kapitler. Foruden Fortællingen af Apostlernes Historie efter det Nye Testamentes Bøger og Kirke-Historiens sikkre Efterretninger, indtil Jerusalems Forstyrring, indbefatter denne Bog ogsaa en frie Oversættelse af Apostlernes Gierninger og alle de Apostoliske Breve, som snart mere er Oversættelse, snart mere Paraphrase, som Absigten udfordrede det. Men denne Oversættelse er indrykket i Bogen, endten hvor Historien udfordrede det, eller hvor Forfatteren troede, at Brevene i Henseende til Tiden var skrevne. Man havde kun ønsket, at her var bleven tilføyet et Register over de Steder, hvor de enkelte Skrifter af det Nye Testamente ere at finde. Her fattes og alle Afdeelinger af Kapitel og Vers. Den Plan, som den værdige Forfatter har sat sig for at udføre, er i Almindelighed følgende: at giøre Apostlernes Historie, der allerede i sig selv er vigtig, endnu vigtigere derved at man overseer den i det Ganske, og forestiller sig de indvortes Kiendetegn paa dens Guddommelighed, som ere utallige, udviklede; at sætte sig saavidt mueligt tilbage i hine Tider, og omstændelig at betragte Begivenheder og Bedrifter ligesom for Øynene; at træffe den rigtige Synspunkt, fra hvilken ey alene denne eller hiin enkelte Begivenhed, men Historien i det Ganske er at betragte, og at udføre de Hoved-Begreber, som bestemme denne Synspunkt, giennem en heel Rad af Begivenheder, følgelig at udfinde Historiens Aand, for at vise hvorledes Begivenhederne stemmede overeens med den guddommelige Absigt, og nærmere at bestemme det Egne, der udmærker denne Historie frem for andre og giør den til en Historie om de guddommelige Førelser til en vis Plan. Apostlernes Skrifter betragter han som Bilager til Historien. Evangelierne blive kun anførte Udtogsviis og blot i den Absigt for at give Lys til den Apostoliske Historie, men Apostlernes Historie og Breve bliver ganske indrykkede, fordi de udbrede saa megen Lys over den ganske Historie. Hist og her ere Anmærkninger tilføyede

meest

meest saadanne, som har Hensigt til Historien. Endelig søger Forfatteren og at befordre Opbyggelse hos eftertænkende Christne. Denne er den Plan, som han selv vidtløftigere fremlægger i Fortalen, og da den tildeels er nye, saa fortiener dens Udførelse desto mere Opmærksomhed og Prøvelse. I den Apostoliske Historie-Beskrivelse har Forfatteren i de første Stykker fulgt Benzon og Barrington, undtagen at han har indrykket Brevet til de Galater fuldere end begge disse. Den Maade, paa hvilken Forfatteren fortæller Historien, er underholdende, kun for mange Læsere undertiden for vidtløftig, ordrig og fuld af Igientagelser. I øvrigt ønsker man, at ogsaa dette Forfatterens Skrift maae finde mange Læsere, og skulde mange endog træffe paa saadanne Steder, hvor de sler ikke kunne biefalde hans Meening, saa ønsker man dog, de derfor ikke saa strax ville lægge en Bog bort, der indbefatter saa meget Sandt, Ustuderet, Nyt og Opbyggeligt, hvorfor man vist bør være den værdige Forfatter Tak skyldig.

Hamburg. Des Herrn Regierungsrath Ludwigs von Hess Freymuthige Gedanken über Staatssachen. 1775. 1 Alph. 9 A. st. 8vo. Værket er afdeelt i tvende Forsøg, hvilke begge handle om Midlerne til Folkemængdens Befordring. Ethvert bestaaer igien af enkelte Undersøgninger, som ere betegnede med Tal og ere faldne vidtløftigere eller kortere ud efter Maalet af Sagens Vigtighed. Man kiender allerede Forfatterens Indsigter i dette Fag af Videnskaben, og man veed med hvilken Frimodighed han pleyer at bedømme offentlige Anstalter, skiøndt man i hans Bedømmelser vel ikke overalt kan bifalde ham. Det vil være for vidtløftigt at levere et Uddrag af alle de 81 Paragrapher. Nok er det, at Værket indbefatter overalt mange nye Tanker og Bemærkninger og saadanne vel udsøgte gamle Sandheder, der ikke for ofte kan siges. Forfatteren regner med Grund de langvarige Krige iblandt de største Forhindringer for Folkemængden. Om Øvrighedens Forsorg for Indvaanernes Sundhed, og dertil hørende Indretninger og Anordninger. Om Accoucheurs. Om Ægteskabers Befordring og Lættelse fra de ufornødne Udgifter, hvormed de besværes. Om bedre Anstalter imod de Veneriske Syg-

Sygdomme. Om Forskiæl i Religion der ikke maa have nogen skadelig Indflydelse i de borgerlige Rettigheder. Tolerantzens nøye Jagttagelse. Øvrigheden maae see til, at Borgerne ikke foredrage Fornøyelse frem for Forretninger, i hvorvel tilsorn er viist, at Øvrigheden bør sørge for Undersaatternes Fornøyelser. Om Religionens Underskiæl i Henseende til Borgerlige Forrrin og om Geistlighedens Indtrængende i den verdslige Forsarning, mangen nyttig Anmærkning. Kun i yderste Nødsfald maae Landsherren fordømme en Forbryder til Døden. Foruden de sædvanlige Grunde for Dødstraffernes Formindskelse, har Forfatteren bemærket, hvor ofte Forbrydelser begaaes blot af den Grund, fordi Forbryderne af Nød, Kummer og Elendighed blive bragte dertil, naar der fra Øvrighedens Side ikke sørges for Undersaatternes Ernæring. Rec. vil forbiegaae i Undersøgnings-Acterne nogle saadanne sørgelige Scener, hvortil er kommen den groveste og næsten utroelige Uvidenhed om Pligter imod Gud og Mennesker. Bliver dog ikke denne Kundskab forudsat af Lovgiveren? Sørgelige Situation for en Tænkende Dommer. Hvor slet overlagt en Straf er det ikke ogsaa for en Stat, at lade et Menneske afhugge sine tyvende Fingre og derved nøde det til at begaae endnu grovere Forbrydelser. Øvrigheden bør ikke tillade, at Folk, som formedelst deres Handtering maae holde store Hunde, lade samme løbe omkring paa Gaderne; og under haard Straf forbyde den hastige Riden og Kiøren. Nyttige Politie-Betragtninger forekomme her for Under-Øvrigheden. Øvrigheden maae haardt bestraffe dem, som inddrive Contributionen hos den gemeene Mand, og lade sig betale for den Frist, som de give dem o. s. v.

Halle. Pelagii Epistola ad Demetriadem cum aliis aliorum Epistolis. Dan. Whitby S. T. P. tractatus de imputatione divina peccati Adami posteris ejus universis in reatum. Recensuit & notas addidit D. Joh. Sal. Semler. 1775. 476 S. st. 8vo. Hr. D. Semler har hermed giort Begyndelse til at udgive en Samling af vigtige Acter, som betræffe de Pelagianiske Handeler, for dermed at vise, at Augustinus har tildeels giort Pelagio Uret, og at den hele Strid beroer paa en Misforstand af visse Udtryk, som ere laan-

laante af den Hellige Skrifts latinſke Overſættelſe. Først i Samlingen ſtaaer det paa Titelen bemældte Brev af Pelagius, ſom Hr. S. noget anderledes har afdeelt i Kapitler, end det ſtaaer i Martianays Udgave af Hieronymi Værker. Derefter følger Auguſtini og Alypii Brev ad Julianam, Demetriadis, Virginis Matrem, og Hieronymi Skrivelſe de ſervanda virginitate, ligeledes til Demetrias; hvortil Hr. S. har føyet nogle ved Nonnernes Indvielſe brugelige Formularer af Leonis M. Sacramentario og gamle gallicaniſke Miſſalier i Mabillons Værk de Liturgia gallicana. Det derpaa aftrykte Brev af en ubekiendt Skribent til Celantia, de ratione pie vivendi, vil han og gierne holde for Pelagii Arbeyde, ſaaſom Indholdet tillige med Udtrykket og Ordenes Orden ſtemmer overeens med hiint til Demetrias; hvorpaa nogle Excerpta af Auguſtino de gratia Chriſti beſlutte Samlingen af diſſe ældre Opſatzer. Den øvrige ſtørre halve Deel af denne Samling indtager den berømte og lærde Bog af Whitby over den Adamitiſke Synds Tilregneſelſe, en Bog, ſom er ſielden at bekomme, og dog uden Modſigelſe et Hoved-Skrift over dette Spørsmaal. Alle diſſe Skrifter har Hr. S. tilføyet talrige Anmærkninger, ſom for den ſtørſte Deel endten tiene til Meeningens Oplysning eller enkelte Satzers og Udtrykkers Bedømmelſe, eller og ſkal giøre Læſeren opmærkſom paa forbemældte Henſigt af og Grund til de Stridigheder imellem Pelagius og Latinerne. Anmærkningerne over Withby's Bog ere vel ikke ſaa hoppige ſom over de andre Stykker, men indbefatter i Beſynderlighed meget, ſom kan tiene til at oplyſe Lærdommens Hiſtorie.

Leipzig. Allgemeine Weltgeſchichte von der Schöpfung an bis auf gegenwärtige Zeit u. ſ. w. Des vierzehnten Bandes erſte Abtheilung, welcher die Geſchichte von Pohlen enthält, nach dem Plan Wilhelm Guthrie, Johann Gray und andrer gelehrten Engländer entworfen, ausgearbeitet und aus den beſten Schriftſtellern gezogen von Daniel Ernſt Wagner. 1775. 2 Alph. 12 A. ſt. 8vo. Det havde ikke været af Veyen, at Hr. W. noget nærmere havde underrettet Læſeren om den Plan, han har fulgt i Henſeende til de Forandringer, ſom han har giort i Originalen. Dette mær-

mærker man ellers alt i Begyndelsen, at han ikke blindt hen har fulgt sine Forgiængere, men meget mere raadført sig ey uden al Prøvelse med de beste og nyeste Skribentere, som Engelænderne deels ikke havde brugt, deels ikke kunde benytte sig af. I de ældste Tider er han kun kort, dog efter denne Bogs Øyemærke altid tilstrækkelig nok for de Læsere, som den forudsætter. Ligesom Historien om Pohlen immer bliver rigtigere og vissere, saa bliver Forfatteren og immer meer omstændelig. Historien af det forrige Aarhundrede er meest vidtløftig, da derimod Fortællingen om Begivenhederne under begge de Sachsiske Konger er kun kort. Forfatterens Absigt har det ikke været at anstille kritiske Undersøgninger, eller at sige noget besynderligt Nyt. Skrivemaaden er jævn uden alle Besmykkelser og Reflexioner.

Berlin. Die Göttliche Ordnung in den Veränderungen des menschlichen Geschlechts aus der Geburt, dem Tode und der Fortpflanzung desselben, erwiesen von Johann Peter Süßmilch. Erster Theil vierte verbesserte Ausgabe, genau durchgesehen und näher berichtiget von Christian Jacob Baumann, Prediger zu Lebus. 1775. st. 8vo. Denne vigtige Bog fortiener den stærke Afgang, som Tid efter anden har udfordret en nye Udgave deraf, tilligemed Forbedringer, Forøgelser og Fortsættelser. Denne har Hr. Baumann paataget sig at levere. Han har nøye efterregnet alle de Tabeller og Udregninger, der staaer saavel i Værket selv, som i Anhanget, rettet de indløbne Feyl, og hvad som var udtrykt ubestemt eller imod Forfatterens egne Grundsatzer, det har han endten forandret eller nøyere bestemt, og tillige rettet de Trykfeyl, som har staaet i de forrige Udgaver. Ogsaa for denne Gang er der anvendt megen Flid paa Correcturen, som og var nødvendig ved et Værk, hvori der forekomme saa mange Tal, hvoraf et eeneste, om det er falsk kan drage en stor og skadelig Vildfarelse efter sig.

Beidenkoph. Ausführliche Geschichte der Hessen von ihrem ersten Ursprung an bis auf gegenwärtige Zeiten, mit unpartheyischer Feder entworfen von G. F. Teuthorn, Hochf. Heßischen Hofrath. Sech-

Sechſter Band, 1775. 2 Alph. i 8vo. Denne Deel indbefatter Hiſtorien fra Aaret 1308. til 1413. Det vil altſaa blive et vidtløftigt Værk, dersom Forfatteren i de nyere Tider og efter Forholdet af Begivenhedernes Vigtighed vil blive ligeſaa omſtændelig. Maatte det have behaget Forfatteren at befliite ſig paa en kort Skrivemaade og udelukke alle ufornødne Ord, ſaa vilde hvert Bind have blevet nogle Ark mindre. Endu i denne Deel ſynes Skrivemaaden meer udſvævende end i de forrige. For Reſten er dette Bind ikke deſto mindre riigt paa Begivenheder. Kun en Mængde ſmaa Krige maatte i det mindſte have været anførte med færre Ord.

Leipzig. Vermiſchte philoſophiſchen Schriften von Chriſtoph Meiners, Profeſſor der Weltweisheit in Göttingen. Erſter Theil. 1775. Diſſe Afhandlinger ere 8te i Tallet og en Deel meget omarbeydede, Betragtninger over Grækerne, over Grækernes Pæderaſtie, over Siælens Natur, om Kamtſchadalerne, Nilens Hiſtorie, den Ægyptiſke Dyredyrkelſe, og Inſulanerne i Sydſøen, de Philoſophia Ciceronis. Alt hvad Forfatteren har udarbeydet, er godt og brugbart.

Berlin. Oeconomiſche Eneyclopædie von D. Joh. Georg Krünitz, ſechſter Theil. 1775. 792 S. i 8vo. med Kobbere. I denne Deel forekomme de Artikler Blut til Broyon. De udforligere og med beſynderlig Flid udarbeydede Artikler ere: Blutegel; Blutharnen des Viehes; Blutmeßgeſchirr von Glaſen erfunden; Böchelfleiſch; Boerhaaviſche Pflanze, Böttcher; Bogen, Bohne, Bohrer; Bois; Borax; Borgen; Bouillon; Braache, Bränne der Thiere, Brand, der Bäume und des Getraides; Brandwein; Braſſa, Braten und deſſen Geräthſchaft; Brautkaſſen; Brennen der Pferde; Bret, Brief, Brud, Bramberre, Bronze.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 48.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 27de Novbr. 1777.

Kiøbenhavn. Udsigt over det Frankiske Monarchie og Carl den Store, eller, Christendommens Virkning paa Folkenes Tilstand i Europa, ved Thyge Rothe. Tredie Deel. Første Stykke. 1776. Med Hofbogtrykker N. Møllers Skrifter 210 S. l. 8vo. Med Glæde giver Forfatteren sig i sær til denne Deels Afhandling, deels fordi han her fra denne Tidspunkt seer Hæld og Lykke at udbrede sig over Europa, deels og i Besynderlighed fordi han seer den samme at strække sig til disse Nordens Beboere. Det er Carl den Stores Dage og sammes Følger, vi her med Forfatteren har at overse. Det er mærkelige Dage, fordi det er paa dem, deres Omstændigheder og Anlæg, Europa's Forædlelse og Lykkaliggiørelse, saa vel i politisk, som moralsk Forstand, beroer. Men overalt skal man see Christendommen, som den, man har at takke for alt, da uden same, hverken Carl eller hans Tid havde fundet Sted. Man maa da vide, hvad for uhyre Magter, der have truet, ngrebet vort Europa; hvorledes de andensteds have overældet alt; hvorledes vort Europa er bleven frelst fra Ødexggelse og Despoters Erobring; hvorledes det er bleven truet ed Araber og Tartarer med Mahomedansk Religion og Regiering; hvorledes Galler, Germaner, Franker, Sachser g Normanner ere blevne omdannede fra vilde, røveragtige il sædelige Folk. Indtil Carls Tid var ingen Roe, Orden,

Hæld og Hæder i Europa. Rom var falden og Elændigheds Dagene varede ved lige til Carl. Ja de varede vel og længere ved der, hvor Carls Ideer og Anlæg ey rakte hen, eller hvor man for haſtig veeg derfra, og det er viſt, at Carls Aand gik ikke over paa Carolingerne. Men der var dog giort Stød paa Tingene til hældig Forandring, og Modeller til det Bedre var dannet. Conſtantin grundede det Værr imod Oſtens Magt, hvorved Keyſerdømmet der opholdtes 1000de Aar længere, end det i Vesten. Imidlertid gik Strømmen over det veſtlige Keyſerdømme, og her ſkeede de faſt even tyrlige Omvæltninger, de rædſomme Optog, de ødelæggende Folkevandringer i vort veſtlige Europa, og der var den ubli deſte Tilſtand, indtil der af den chaotiſke Sammenblanding ved Chriſtendommens Kraft opſtod en nye og lyſtelig Verden Først den talrige og mægtige Hær af vilde Hunner, der hav de ængſtet det ſtore vældige chineſiſke Rige, der havde aftvun get Conſtantinopels Keyſere en aarlig Skat og drevet den ti 2100 Pund Guld, hvad for en Forſtyrring maa den hav anrettet her i Europa, da den under ſin Anfører Attila der herſkede over Schyter og Gother, Gepider, Svever Alaner, Hernler, Sarmater, Sennander, Sqvirer Sattagorer, Ruger, Bulgarer, Slaver og Auter drager mod Veſten med 500000 Mand, bliver Herre ove Trier, Strasburg, Speyer, Worms, Maints, Be ſançon, Toul, Langres, Mets og Augsburg, o ængſter det hele Italien, indtil han 452. blev ſlagen i de Ca talauniſke Marker. Dernæſt de ſaa kaldte Avarer, en af den Tartariſk Sværm, hvilke Ødelæggelſer have de ikke af rettet i Frankerige, Italien og Tydſkland, indtil de af Car bleve overvundne, der var udſeet til at give Tingene Conſ ſtentz og Ordning. Nu Alanerne, der med deres Hunniſk Sæder ogſaa har overſvømmet vort Europa. Man foreſtil ſig, hvad Landene og Folkene maa have lidt under alle diſ Voldsmænd med haarde og vilde Sæder, hvad de maa have været i al den Tid diſſe Roverhobe fandt ingen Modſtand, o hvad de maatte have blevet, om ikke de i deres voldſomm Fremfart endelig havde ſtødt an paa et Dige, en Dæmning der kunde ſtandſe den, og for hvilken de maatte give efter en foreenet Magt, ſtærk nok for at gjøre den kraftig Modſtan Dette Dige har Chriſtendommen opkaſtet, denne Magt h

en foreenet, da den først ret stadsæstet ved Carl, stiftede foreening mellem Folkene i Europa. Ved ret livagtig at oreſtille sig de fæle Rædſeler og Ulykker, som hine grumme folk har ført over Europa, lærer man ret at skatte denne Christendommens Velgierning, og at man dette skulde, derfor har just Forfatteren malet os disse Rædſeler for Øyne med orteſte Farve. „Man kan maaskee (siger Forf. S. 34) kiedes ved at vandre om blandt disse Forvirrelser, og tiedes derved, at intet lysteligt findes i vort Europa den hele Vandring igiennem, men saa vindes dette for mig, og jeg kan sige, det vindes for Sandheden, at man seer vor Europa's ynkværdige Tilstand, og at man maa beundre den skeete Overgang, og den hastige Overgang til det Bedre: Vist kunde den ey fundet Sted uden Befæstelse i Landene, uden eenformige Sæders Antagelse, uden Røvergeistens Aflæggelse, uden Broderskabs Indbyrelse blandt Folkene, uden ordentlig Regierings Stiftelse: Men dette, med alt hvad der virkedes til Sæders Formildelse, det hører Christendommen til, som dens Værk i vort det kolde, haarde, Nordasiatiske, Tartariske, og af Tartarer eller Nord-Æser fordum sdegiorte Europa: her lade man for et Øyeblik de andre Tanker standse og hæfte sig alene ved Udsigt over Landkortet: det skal da befindes, hvor Fælheden og Mørket nu taber sig, nu forstærker sig, alt som Folkene boe nær eller langt fra Christendommens Sæde; alt som de mere eller mindre ere i Forbindelse med Christendoms Sædet: råa, vilde, haarde vare Menneskene: stærk og enkelt Tvingsel maatte paalægges dem, om Overgangen til det Bedre skulde skee hastigen: det skeede, og det skeede ved Christendommen: vel stundom ved onde Prælater: vel stundom ved elændig tænkende Munke: men disse Prælater, disse Munke vitste den eene Gud, den visse Dom, det bedre Liv, den Christne Lære: saa giordes Voldsmanden spag, saa standsedes Røveren, saa fik man en anden Gud end Schyternes Sværd, end Odin, der indbød til at myrde, end Svantevit, og de andre Uhyrer." Immer med den dee, og til Overbevisning om samme, leder Forfatteren e Læsere igiennem de enkelte Europæiske Riger, Spanien, talien, Britannien, Pohlen, Rusland, Skandinavien, allien og Germanien. Vi ville med ham opholde os lidt

ved Clovis i Gallien. Clovis blev 486. Herre over det Romerſke Herredømme i Gallien, hvilket ſidſte dermed havde Ende. Fra hans Tid begynder Udſigt til Roelighed for Folkene i det veſtlige Europa. Men hvilken Mand denne Clovis! og hvilke Menneſker hans Følgere! og hvilken traurig Skiæbne har Landene maattet friſte! Efter hans Befaling halshugges den romerſke Feltherre Syagrius: efter hans Anſtiftelſe dræbes Førſten i det Colnſke af ſin Søn Clodorik, og ſiden Clodorik ſelv: Cararik, en anden Førſte, dræbes tilligemed hans Søn, under Paaſkud, at han havde ſægtet med Utroeſkab imod Romerne: Ranakar, Førſten af Cambray, har ſamme Skiæbne: ligeſaa han af Maine. Alle vare de Clovis Slægtinge, men denne vilde have deres Lande og ſtifte ſig et Rige. Her kan Gyſen overfalde Læſeren, men det var dog ey andet, end hvad der ſees overalt og faſt den hele Hiſtorie igiennem. Vel var det da, at Chriſtendommen overvældede denne vilde Mand: og om han ſaa i Engſtelighed over ſine Voldſomheder har vildet udſone dem ved at bygge Kirker, ved at give Fanger løs, ſom han giorde, da han døbtes, ved at holde Mødet til Orleans, for at rette Kirkediſciplinen: om dette er ſkeet i Engſtelighed og med grove Ideer om Dyd og Religion, ſaa var det dog vel, at Tingene ſkeede. Her er Overgang til det Bedre, men ſom den var paſſelig med de Tiders Ideer. Her er Overgang fra Vildhed til Barbarie, men intet eventyrligt Spring. Det ſande, det vigtige er, at Clovis med ſine Franker vare grumme Barbarer, at ingen Magt beſtod imod dem, uden Chriſtendommens, den de ſig ſelv til Gode maatte følge. Hvi vil man finde det Underligt, at Erobreren for Slaget ved Tolbiak lover at ville vorde Chriſten, og opfyldte ſit Løfte? Oſtgother, Veſtgother, Vandaler, Svever, Longobarder, Burgundier, Gepider, alle vare Chriſtne, ſkiønt Arianer: Clotilde, Clovis Huſtrue, var det og, og mange i det Romerſke Gallien, hvilket han vilde være Herre over: der vare Biſkopper i Rheims, Arras, Rennes, Tul, Toulouſe og flere Steder: alt maatte bevæge Clovis til at forlade ſin Fæderne-Troe, naar han ey vilde være hadet af Folkene: og nu feſter han ſig i Landet, og forlader Vandren og Røven, og ſaa faldt det af ſig ſelv, at de veldædige Chriſtendoms Ideer bleve mægtige hos ham over den Religion, han

bragte

bragte med fra Germaniens Skove og Moradser. Men, om han ey var bleven Christen, hvad da? Ja, om Østgother og Vestgother og Longobarder ey vare blevne det, hvad da? Svaret ligger alt i foregaaende Deele, og man kan selv lede sig dertil. „Mig, siger Forfatteren, er det ubegribeligt, „hvorledes disse Mennesker skulde have blevet til fine Athe„nienser, og hvorfra der skulde komme Socrater „iblandt dem. Men at de bleve Christne, det veed jeg, og „at de derved maatte gaae fra Blods-Offeret og Arve-Øllet, „hvor man svor, at ville krige og myrde, og siden fra Træl„dommen, saa til Stilhed, til borgerlig Forfatning, til „Oplysning, til Kunster, til Handel, det er mig begri„beligt, det er Naturen, som den virkelig er.“ End videre har Forfatteren stillet Konger og Fyrster, Feltherrer og Statsmænd, Borgere, Kunstnere og Lærde deres Kaar for Øyne, baade som den var og fremdeles havde bleven uden for Christendommen, og som den ved Christendommen endelig er bleven, for endelig dermed at lære dem ret at skatte det meget Gode, de alle med hinanden har Christendommen at takke for. At komme til **Clovis** igien, da mældes S. 62, at hans Hustrue **Clotilde** galt meget hos ham til at styre Vildheden. Hun kommer altsaa Recensenten for, som et Mønster af vor Danske **Thyre Danneboed**, og vist nok var dette godt, som Forfatteren siger, at Qvinder kom til at gielde meget, naar han kun meener saadanne Qvinder. Forfatteren nægter og ikke, at der jo vare traurige Tider længe efter **Clovis**, og længe efter **Carl**: Men naar Regningen skeer med Troeskab, da formindskes Ulykkerne efterhaanden. Her var endnu i Europa kun som en Giæring til at skille Deelene af det **Chaos** fra hinanden: her var endnu den samme, skiønt anderledes modificerede Leylighed til Folkenes Ødelæggelse og al Ordens Forstyrrelse ved inderlig Trætte og Krig: der vare fra Norden og Sønden vældige Magter at vente, hvilke hadede den nu antagne Europæiske Skik: der vare de Normanner og Saracener, tvende vigtige Objecter for Europa: derimod var endnu kun en blind fordervet Geistlighed: der var en Hob Lehnsmænd, der alle havde det gamle Erobre-System i Hovedet, og alle vilde være Konger: der var en undertrykt Almue, som ved Trælbundenhed til Ploven var giort ukrigerisk: alle Elændigheder, hvilke til den Tid vare

mange, saa den vel ikke kan kaldes en lystelig Tid. Men man maa med Forfatteren see ud til Enden og med Tanken følge Omvæltningerne, som de hænge i hinanden. Longobarder ængste Rom, og deres Konger ængstes af de mange Lehns-Hertuger: i Frankerige bliver Hofmesteren Regenten Herre: i Tydskland ere der en Deel adskilte Nationer, som vel alle staae under det Frankiske Herredømme, men hade det desuden vare der og endnu de vilde Sachser, under hvis Aag Britannien ogsaa sukkede: i Spanien fæster Muselmanner sig, men Keyseren i Constantinopel ynder paa Herredømme over Europa, og Normannen farer om med Sværd og Blus i Haand paa alle Kyster. Her var det vel fornødent, de maatte opstaae en Hove magt i Europa, der kunde bringe de stridige, de paa hinanden ædende Ting til Orden og Consistentze, og skulde den end ikke stedse vare ved, saa maatte den dog engang være til, for at give Tingene et vældigt Stød i den Directien, som Planen og Maalets Erholdelse udkræve de. Ecce Deus! I alt dette seer Forfatteren overalt den mellemkommende GUD, den Menneskenes Fader, der vilde at vi Europæer snarere end andre vore Brødre skulde komme til Hæld og Hæder. —— Videre giver Forfatteren os en Udsigt over den Frankiske Historie under **Clovis** Eftermænd og de siden saa mægtige Franske Hofmestere, indtil endelig en **Pipin** bliver af Paven **Zacharias** udnævnt til Konge i Frankerige, da **Merovingerne** bleve for Eftertiden udelukte fra Thronen. Her maa atter ikke spørges om, hvad den **Pipin** og den **Zacharias** vare for Mænd i moralsk Forstand. **Pipin** var aabenbarlig en Rebeller, og det var ham, efter de Franske Hofmesteres Exempel, arveligt at tragte efter Kronen. **Zacharias** blev fortrængt af Longobarderne, og vilde rive sig los fra Constantinopels Keysere: derfor søger han at gisre **Pipin** stor, paa det han kunde have mægtig Biestand. Man kan derfor nok høre **Calvin**, naar han siger, at **Pipin** og **Zacharias** vare som tvende Røvere, der deelede Byttet mellem sig, saa at geistlig og verdslig Magt bleve tvende Lodder, af hvilke hver fik sin ved den andens Hielp. Alt dette maa man forbigaae og alene betænke, om det var Verden eller Europa til paafølgende Hæld, at den Omvæltning skeede, ved hvilken de Frankiske Konger bleve det Heeles Beskyttere, og at de bleve det ved anden mellemkommende Hielp

end

end blot Baroners og Vasallers. De, der saa meget raabe mod Paven, fordi han skilte sig fra Constantinopel, og mod Pipin, fordi han steeg paa Thronen, og sad der, som den Mand, der kunde forsvare vort Europa fra fremmed Herredømme, de see ey andet derudi, end de enkelte Individuer. Men for den dybere Tænkende skal vise sig noget mere og større, end endten en Pipin eller Zacharias, end en Pave, der vil skaffe sig Lande, og en anden mægtig Mand, der lægger Grund til Herredømme fast over hele Europa. Dette giorde de, og dette hører dem til; tilligemed deres Listigheder og Utroeskaber, den eenes mod Constantinopels Keyser, hans rette Overherre, den andens mod Childerik, hans rette Konge. Men det hører dem ikke til, at de lagde Grund til en Indretning, hvoraf det siden flød, at der blandt Europa's Folk blev Stadighed og ordentlig Regimente. Ey heller hører dette dem til, og ikke saae de dette forud, eller mindre sagde de det, at disse sig dannende Magter i de følgende Tider skulde vorde den eene den andens Modstand, naar det galt om, at hver af dem vilde despotisk raade. Havde de seet dette forud, da havde Paven vist ikke giort Carl til Keyser i Rom, og Carl paa sin Side ikke erkiendt nogen Pavens saa store Magt, at han tog Løfte af ham om at tvinge ved Bandsættelse en oprørsk Vasal. Handlingerne ere Menneskets, men Følgerne i det Store og det vidt udstrakte er Guds. Hierarkie har der været og det strænat, da Keysere med Konger har maattet adlyde Paven. Men Historien lærer og, paa den eene Side, hvor ofte en Tydskiandsk Konge har mandigen og hældigen modstaaet den geistlige Despot, og paa den anden Side, hvor mandigen og hældigen Paven ogsaa har modstaaet mangen Regent, der ogsaa havde Despoterie i Hiertet. Det saae vist hverken Pipin eller Zacharias eller Adrian eller Leo eller Carl, som Følger af deres Adfærd. Men vi andre kunne see, og vi bør see, at ved det Anlæg der da skeede, blev det virket, at ey Calife er bleven til i Europa, og at Europa er bleven befriet fra den Østens Ulykke. Naar Hr. Forfatteren ey agter at drive denne sin meget sandsynlige Raisonnement videre end til den Paastand, at vi bør erkiende Guds Forsyns Bestyrelse, i at henvende Menneskenes stemmeste Hensigter og Handlinger til den bedste Side, og uddrage deraf de bedste Følger for Verden, som

under saadanne Handlingers Omstænde og blandt deres og naturligviis uudeblivelige onde Følger, mueligen kunde have Sted. At giætte sig frem i Mueligheternes Rige, og sige forud, om Verden skulde have befundet sig bedre eller bedre derved, at ikke d see, men andre Menneskers Handlinger og Omstændne havde fundet Sted, der turde vel blive vanskeligt. Men dette ved man vist, at den Gud, som har skabt Mennesker med Evne til at handle frit, og, naar han ikke paa en forborgen Maade vil betage dem samme, maa vitseligen lade deres frie Handlinger have sit naturlige Løb, og alene bestyre dem paa en Maade, som kan bestaae med den dem een Gang i Naturen meddeelte Friheds-Evne, ham alene og hans Forsyn have vi at takke for det Gode, som i, med, ved, og under disse frie Handlingers Løb, endogsaa mod andre Menneskers Hensigt endnu kan tilflyde os, uden derfor at sige, at dette var den eeneste Maade, paa hvilken det samme skulde og kunde være tilflyden os, og saaledes fuldkommen at giøre Menneskers onde Vøye til Guds Vøye og deres slemme Handlinger og Hensigter til nødvendige Midler for ham til den Hæld for os, hvor til han styrer. Ligesaa hører det og til den Tilfredsværenheds Pligt, som vi skylde vor Guds og Skabers Forsyn, at vi ere fornøyede med den Maade, paa hvilken han bestyrer Verden, ved i og under Menneskenes frie Handlingers Løb, og med den Skiæbne, vi maa lide ved deres endogsaa slemmeste Forhold imod os, hvorover Gud, om han end lader det have sin naturlige Gang os til Skade og Fortrød, dog er Dommer og Hævner, da vi bør give Mennesker og ikke ham Skyld derfor, og ikke ville forlange, at han for vor Skyld skulde giøre Forandring i Naturen og betage vore Medmennesker den Friheds Gave, som han gav os tilfælles med dem, men tvertimod efterfølge hans Forsyns vitse Bestyrelse derudi, at ogsaa vi, saa vidt vor Forstand og Klogskab rækker og kan strække sig, hielpe til at formindske, hindre og forebygge de onde Handlingers slemme Følger, naar samme tildeels og kunne beroe paa noget vort eget frie Forhold, eller og drage saa meget Godt ud deraf, som de i een eller anden Hensende kunne bruges og anvendes til. Vel siger Forfatteren S. 89: „Jeg har aldrig sagt om nogen Be„ givenhed, at den var det eeneste Middel, hvorved Gud „ kunde lade sin Villie vorde opfyldt.“ Ikke destomindre

har

har han dog saa megen Formodning om Følgerne af den Longobardiske Overmagt, at han for sin Person ikke vilde have haft den ombyttet med den Frankiske, og at han heller ikke troer, at Europa havde været tient med Byttet. Hvor vidt denne Forfatterens endten Formodning eller Slutning af nogle anførte prognostiske Tegn og Grunde kunde synes for vidt dreven, vil man lade Læseren dømme. Kun dette, jeg for min Deel vilde det ikke, er maaskee for stærk sagt. Thi, hvad, om Gud vilde saa hellere have haft det? den Gud, der lader det frie Menneske handle frit, som han har skabt det, men der tillige ved Fornuften og i Skriften har erklæret sin Uvillie mod mange Ting der skeer i Verden, og lader sig blot nøye med, at styre der hen til det bedste, naar andet efter Hoved-Planen i hans Forsyn, at lade Mennesker handle, som de frit ville, ikke kan være. Maaskee der vel er den Tid, da man efter al rimelig Formodning skulde have lovet sig langt mindre Godt af det Frankiske Regimente, og derfor langt mindre vildet dette, naar man dømmer efter prognostisk Formodning, og ey efter Udfaldet i Tiden. Virkelig synes Forfatteren herefter ogsaa med alt for stor Sikkerhed, at ville fastsætte den Europæiske Verdens og især Italiens tilkommende Skiæbne under den Longobardiske Overmagt, skiønt hans Formodning derom grunder sig fornemmelig paa nogle Grumheds Exempler, udøvede i saa barbariske Krigs-Tider og i Strid om den Romerske Bispestoel, hvilke den Frankiske Historie dog ogsaa har nok af. Men prisværdig er Forfatterens Attraae, roesværdig hans Hensigt, overalt og i alt, at ville lære Læseren at erkiende den Guds mellemkomne kiendelige Styrelse, da det desuden er noget, der i Almindelighed og overalt bør være os en fast og urykkelig Grundsætning, at Verdens og Menneskenes Algode Skaber og Fader, i hvor galt det end, formedelst Menneskers Laster og Ondskaber, maa gaae til i Verden, dog lader dermed tillige skee saa meget Godt, som han kan lade skee, uden at handle mod sin Hoved-Plan i Verdens Regiering tildeels ved frie handlende Mennesker. I Modsigelse mod dem, som ville paastaae, at det under Longobardisk Herredomme kunde have gaaet ligesaa godt eller bedre til, raaber Forfatteren immer derpaa, at han har intet med Mueligheder at bestille, dog synes han selv at befatte sig for meget dermed, naar han vil

endelig give os Formodning om en værre Tilstand under Lon gobardisk Regimente. Han holder sig, siger han, alene ti Virkeligheder. Nu, saa sige han os da heller ikke, hvor danne det Longobardiske Herredømme skulde have blevet, si den det aldrig blev virkeligt, og man kan slet ikke med Vis hed bestemme, hvad for et Løb Tingene under samme vild have taget, Verden til større eller mindre Skade eller Gavn Alene denne overalt i Forfatterens Afhandling og i hans man ge ellers sunde og velgrundede Forestillinger og Betragtnin ger herskende Tanke, saa skeede det og Tak være vor Gud alene for alt det Gode, som derved dog tillig skeede, i hvor galt det ellers gik! den Tanke, fortiene alles unægtelige og uvægerlige Bifald.

(Beslutningen følger.

Leipzig. Weissagungen Jesu von der Zerstö rung Jerusalems, erläutert und mit der Geschicht verglichen von Johan Adolph Schlegeln, Consistorial rath, Superintendenten, und Pastor Primarius der Neustadt Hannower. 1775. 2 Alph. 8 A. i 8vo. Un der alle de Spaadomme, hvorpaa Christendommens guddom melige Sandhed beroer, er uden Modsigelse den i det Nye Te stamente om Jerusalems Forstyrring den mærkværdigste, ei alene i Henseende til det stærke Bevis den afgiver for Chri stendommens Sandhed, men og formedelst dens i al Hen seende ufordækte Tydelighed, og derfore fortiener Hr. Consi storialraadens Foretagende al Bifald. Nyt lover han ikke meget af, tilstaaer ogsaa selv, at han mestendeels har sam let af andre. Meget kunde vel og have været sammendra draget i større Korthed, naar undertiden Bisager, og hvad som egentlig ikke høre Spaadommene til havde været udeladt. Imidlertid seer man tydelig, det har været Forfatterens Absigt, ey at lade noget uoplyst, som ved de forklarede Spaadomme kunde behøve mindste Oplysning. Man kan altsaa anse disse exegetiske Undersøgninger, der indtager over den halve Deel af Bogen, som en meget fuldstændig Commentar over nogle særdeles vigtige Steder af det Nye Testamente, og det maae være Elskere af Skriftfortolknin gen ligesaa angenemt her at finde alt vigtigt derover samlet og prøvet, som og ved Leylighed mange andre vanskelige

Ste-

Steder i den Hellige Skrift forklarede og Skin-Modsigelser hævede. Efter en kort Indledning om Vigtigheden af den afgiørende Skiæbne over Jerusalem og de dertil hensigtende Jesu Spaadomme bliver i det første Afsnit Historien om Jerusalems Forstyrring, saavidt den var fornøden til at forstaae bemældte Spaadomme, forudskikket, og oplyst ved geographiske og historiske Anmærkninger S. 15-70. Derpaa følge i det andet Afsnit til S. 497, ti Jesu Spaadomme, som betræffe denne Begivenhed. Luc. XI. 40-52. XIII. 32-35. XVII. 22-37. XIX. 12-27. og 42-44. Matth. XXI. 33-46, og paa de lige Steder hos Marcus og Lucas; Matth. XXII. 2-7. XXIII. 29-39. Matth. XXIV. og Marc. XIII. og Luc. XXI. endelig Luc. XXIII. 28-31. Under Titelen staaer mange for en Deel meget vidtløftige Anmærkninger, til at oplyse Meeningen, til at retfærdiggiøre den givne Forklaring og at prøve andre Fortolkeres Meeninger, hvorved Forfatteren meest refererer sig til de saa kaldte Criticorum S. S. Samling, Wolfs Curas, Bengels og Heumanns Anmærkninger og det Engelske Bibelværk. Det tredie Afsnit S. 498-536. indbefatter almindelige Betragtninger over disse Jesu Spaadommes besynderlige Egenskaber og Fortrin, om den derudi herskende Tone, den Tid til hvilken, og de Omstænde, under hvilke de skeede o. s. v. Det fierde Afsnit indbefatter en nøyagtig og omstændelig Sammenligning af disse Spaadomme med Begivenhederne S. 537-664.

Leipzig. Der Pilgrim oder ein Gemälde des Lebens, in Briefen aus dem Englischen übersetzt. 1775. 1 Alph. 8 A. i 8vo. Af Titelen skal man næppe kunne giætte sig til dette Skrifts sande Indhold. Planen er denne. En Chineser Choang reyser, for ey at forføre sin Vens Kone, til Engeland, og denne skriver til en anden Chineser de Hendelser, som har mødt ham. Underveys bliver han bekiendt med en indfødt Engellænderinde, som paa en besynderlige Maade var bleven giftet til Bengalen, havde mistet hendes Gemahl, og nu gaaer igien til London med en Rigdom, som hun endnu paa en besynderligere Maade havde erlangt. Hun er et Fruentimmer af en fortræffelig og godgiørende Character. Choang har i sin Skri-

ve-

vemaade intet af det Chinesiske, et og andet Udtryk hist og her undtaget. Man seer og læt, at Forfatteren har ikke besiddet den nøyeste Kundskab om Chinesernes Character. Men det skader her intet. Thi Forfatterens egentlige Øye mærke er at sige Englænderne deres Daarligheder, Feil og Laster, og at oplyse deres ofte feylagtige Stats Indretning, dog uden at være uretfærdig og ubillig mod deres Dyder og mod deres ofte roesværdige Indretninger. Han giver for Ex. Invalide-Huset for Søefolkene sin tilbørlige Lov. Han finder hos dem retskaffne Geistlige, redelige Dommere, retskaffne høymodige og gavgivende Mennesker. Men paa den anden Side bedømmes med megen Skarphed deres i saa mange Stykker feylagtige Indretning ved Reiserne, det Mangelende i Lovene, den Grundsætning, at Dommeren alene maae domme efter Lovens tørre Bogstaver og derved ofte begaae Uretfærdighed imod sin bedre Indsigt, den slemme Forfatning i Fængslerne, den skadelige Misbrug med Eeder, hvorved den uskyldigste Mand kan miste sit Hoved eller sin Formue, de yderligste Udsvævelser i Vellyst, Spil og Svir, Projectmageri, mange unge fornemme Herrers nederdrægtige Levemaade, hvorved de ruinere sig selv i Hensende til Legem og Gods, Bestikkelsen ved Parlements-Lemmernes Valg, den Haandværksmæssige Bogfriviing, at man sælger de af de Lærde udarbeydede Værker til Fornemme, som gierne ville erlange en Roes i den Lærde Verden, det saa meget taalte Stratenrøverie, det politiske Kandestøberie og saa videre. For Personer, som ikke vide meget om den Engelske Forfatning, kan dette Skrift være lærerigt nok, og de som allerede kiende Indretningen ville læse det med Fornøyelse formedelst de mange indstrøede Historietter, der skulle tiene til Bevis for Critiken. Oversættelsen er flydende og angenem. Men Tryk og Papier er saa smukt, saa man maatte ønske vigtigere Bøger aftrykte paa denne Maade.

Halle. Characteristik der Bibel. Zw. Theil. 1776. Er vel i Almindelighed den første lig, dog er i mange Stykker, som det synes, Stilen mere presset, og Bemærkningerne mere dybsindige. Den indbefatter Betragtninger over det Gamle Testamentes Skrifter, der i mange Henseender ville være Læseren nok saa interesserende, som

hine

jine over det Nye Testamentes Skrifter, især da der i Historien forefalde saa mange Vanskeligheder og Anstød, som en opmærksom Læser gierne maatte see sig hævede og ryddede af Veyen. Den begynder med characteristiske Betragtninger over det Gamle Testamentes Historie. Først om dets høye Værd men tillige Vanskeligheden i det hele Indhold af det Gamle Testamente, fornemmelig i Henseende paa Christum og om de bedste Midler til at overvinde denne. Dernæst og nogle practiske Anmærkninger over det Characteristiske i den Israelitiske Historie. Ved disse Anmærkninger saavel om den hele Bogs Læsning falder det tydeligt nok i Øynene, hvor ubillig den Foragt er, hvormed man anseer det Gamle Testamentes Bøger, som skrevne af Jøder, og deres Historie, som den, der gaaer os intet an. De derpaa følgende Fragmente der Characteer im ersten Weltalter S. 35. f. betræffe de første Menneskers Historie for Syndfloden. Man finder her et meget sundt Begreb om de første Mennesker lige vidt adskilt fra Begrebet om et raa sandseligt Naturmenneske, og det om de første Forældres høye transcendentalske Fuldkommenhed. Efterretningerne fra de Tider for og strax efter hiin Oversvømmelse ere meget vel nyttede, for derved at vise Menneskelighedens Udvikling og Forsynets Gang. I den følgende: Geschichte und Character Abrahams und einiger gleichzeitigen Personen S. 81. udmærker sig srem for andre Abrahams store Character, og fornemmelig er hans Gemyts-Beskaffenhed ved Isaaks Opofring mesterlig skildret. Man finder ellers overalt i de andre enkelte Personers Characterer af Abrahams Efterkommere saavel som i andre i deres Historie forekommende Personers Afskildringer, megen Materie til Eftertanke, i sær i Labans, Jacobs og Josephs og nogle af hans Brødres Characterer. De, der har saa meget at udsætte paa de bibelske Personer, og finde Bibelen selv saa ufrugtbar, saa mat og smagløs for tænkende Læsere, maae kun her med Eftertanke læse Forfatterens Forsvar for Josephs. Oversættelsen af Juda Tale til ham S. 371. og hans Anmærkninger derover, saavel som over Simeons og Levi's yderst afskyelige Gierning. Fra S. 389. følger en Samling af nogle Almindelige Anmærkninger over den første Bog af Mosis Historie. Forfatteren betragter den 1) som

er

et Archiv af ældgamle Sæder, hvilke han afdeeler i Menneske-Folke- og Familie-Sæder. 2) Som en Historie om Menneskenes Opdragelse af Gud i de første Aartusender. 3) Som en Historie om den ælderældste Religion. 4) Som en Historie om den moralske Fordervelse. Fra S. 463. følger Versuche über das Characteristische in dem Buch Hiob. Det første Forsøg betræffer denne Bogs Alder, Forfatter og historiske Sandhed, hvilken sidste saavel som dens practiske Indklædning meget vel er beviist. Forfatteren har anført og prøvet de forskiellige Meeninger over de tvende første Punkter, og efter hans Hypothese skal man søge Forfatteren til denne Bog iblandt Nachors Efterkommere ikke for langt fra Abrahams Tid, i det mindste for Bekiendtgiørelsen af den Israelitiske Lov. Forfatterens Anmærkninger i det andet Forsøg over denne Bog som Digt betragtet, ere tildeels fortræffelige. Han fortsætter Læseren ret i den sande Synspunkt deraf, bestemmer de derudi forekommende Characterer, især Eliphas's S. 514. rigtigere, end det vel hidindtil er skeet. Endogsaa Forfatterens Sprog hæver sig kiendelig i hans Betragtninger over denne Bog, og Oversættelsen af nogle enkelte Steder deraf ere fuldkommen i Bogens Aand. Man seer ham overalt fuld af digteriske Følelser, og af indstrøede Bemærkninger over de talende Personers Situation, hvor lykkelig han veed at indtrænge i den menneskelige Siæls og dens Lidenskabers Natur. Dette samme gielder og om hans tredie Forsøg over Characteren i Hiobs Bog. Ikke mindre Betragtning fortiener og det han har sagt i sit fierde Forsøg om Religionen, Moralen og andre Kundskaber i Hiobs Bog. Ingen vil læse dette saavel som det hele Characteristisk Skrift uden stor Nytte og Fornøyelse.

Berlin. Hr. C. R. Büsching anfører i sine wöchentliche Nachrichten. 1775. 231 S. Uddrag af et Brev, som Hr. Hof-Raad Adelung har tilskrevet ham, hvis Indhold er følgende Litterariske Efterretning. — „I den Aargang S. 29. melder E. H. om det Digt Reineke Fuchs, og holder for, ligesom andre, at Nicolaus Baumann er dets rette Forfatter. Jeg troer tvertimod det er meget rimeligt, at Baumann blot er Oversætter deraf, og at Digtet længe før ham er forfattet i gammel Franzøsisk Sprog. Mine

Grun-

Grunde ere disse. I det Franzøsiske Bibliothek befindes virkelig endnu en haandskreven satyrisk Roman, som hedder le Renard couronne og er forfærdiget af en ubenævnt Digter, der har levet omtrent i Midten af det 12te Aarhundrede, der og er Forfatter af den Roman le Garin. Du Freene anfører hist og her i sit Glossario forskiællige Steder af dette Digt, af hvilke jeg vil afskrive et Par, for at vare E. H. den Umage, at kaste dem op. Ved det Ord Hurdicium.

Ainsi est Renars atournez
Mult fut bien d'eue avironnez
Et Hourdeiz & bon & bel
Par de dens les Murs du chastel
Ses barbacannes fist drecier
Pour mieux son chastel enforcier.

Ved det Ord *Jsengrinus.*

Lupus, qui s'apiele en sornon
Isengrin, venoit en lor route.

Hvor det Navn Jsegrim er mærkværdig. Ved det Ord coquus.

Ranginer, mesire Talpa
Furent maitre de la cuisine.

Et andet langt Sted staaer i den Artikel Ostiarius, men kortere i de Artikler, Affedare, Aqua, Archeria, Ambulatura, Fausetuna. Cametotum, Corona, Grani &c. Hertil kommer endnu dette, at allerede i Renner, der er skreven henved Aar 1300 forekommer den hele Fortælling om Ulven, Ræven og Æselet, hvorledes de har skiftet hinanden, hvilken Historie Baumann fortæller med de selv samme Omstænde, skiønt med andre Ord. Jeg vil ikke tale om andre Bevisgrunde, hvoriblandt dog denne og er den driftigste, at saavel Henrich von Alkenar, som og Baumann udtrykkelig forsikre, al deres Arbeyde er kun en Oversættelse af det Wälsche d. e. Franzøsiske. Jeg holder det derfor næsten for afgiort, at dette Digt først er skrevet paa Franzøsisk i det 12te Aarhundrede, og siden af Henrich Alkenar 1487 er udgivet paa Hollandsk, af en ubenævnt 1494 paa Engelsk, og endelig af Baumann 1498. paa nedersachsisk. Jeg har beskæftet mig meget med vore gamle tydske Digter af den midlere især schwabiske Tidsalder, og

har

har fundet, at vore vittige Hoveder for 4 og 5 Aarhundre, der vare det samme, som de endnu ere, nemlig Oversættere, og naar det kommer høyt Efterlignere. De allerførste større Digter af den Tidsalder, ere, hvad og Gottsched og andre har sagt derom, dog Oversættelser af Fremmede Sprog i sær af det Franzøsiske.

Bern. Bibliotheca Medicinæ practicæ a rerum initiis ad Ann. 1775. Tom. I. ad Annum 1533. ab *Alb. de Haller*. 1776. 395 S. i stor 4to. Som sædvanligen og med sin bekiendte vidt udbredede Kundskab afhandler Hr. H. Medecinens allerældste Tilstand, dernæst om Ægypternes, Grækernes og Arabernes Epocher, deres Tilhængere, og dem der igien har oprettet Medicinen. Han meddeeler riatige Efterretninger om de bedste Udgaver, og hvor der endnu ere Haandskrifter, som fortiente at bruges. De Afsnitter om Oldfædrene Hippokrates og Galen, ere tildeels meget udførlige. Man har endnu ikke nogen nøyere Afridsning af Arabernes Lægekunst, end den Hr. von Haller her meddeler, en meget kostbar Afhandling, og saa udførlig som man kunde vente den af Hr. Forfatterens utrættede Flid. Arabernes Fortieneſter vise sig større, end man sædvanlig pleyer at forestille sig dem. Historien om enhver Skribents egne Læresatzer er det hvorpaa Hr. v. H. pleyer at anvende den største Flid, og han har alt til den Ende vel vidst at benytte sig ey alene af Lægernes men og Historieskrivernes Skrifter.

Berlin. Herrn von Büffon, Naturgeschichte der Vögel aus dem Französischen mit Anmerkungen, Zusätzen und Kupfern von S. H. W. Martini. Dritter Band. 1775. 256 S. i 8. Dette Bind indbefatter Uglernes Slægt og de Fugle, som ikke kunne flyve, Strudsen, Kasuaren, Dronten, Eenstdleren, Nazarfuglen. Kobbernes Tal gaaer fra 61 til 77. Tallet paa de tilføyede lærerige Anmærkninger er ikke ringe.

Leipzig. *Joh. Dan. Hahn*, Prof. Med. Ultrai. Oratio de usu Venenorum in Medicina. 1775. 113 S. i st. 8vo. Et nyt Oplag af denne allerede nok bekiendte og berømte Afhandling, hvis Udgiver ey har behaget at nævne sig.

No. 49.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 4de Decbr. 1777.

Kiøbenhavn. (Beslutning af Udsigt over det Frankiske Monarchie og Carl den Store, ꝛc. See forige No.) Fremdeles giver Forfatteren os Udsigt over Carls Historie. Resultatet deraf er, at Carl bliver Monarch, og Paven Hierarch, og Europa derved lykkelig, en Revolution der blev virket ved Christendommen, og som vi, næst Gud, skal have den at takke for. At Politik og Vindesyge vare paa begge Sider de stærkeste Drivefiære, det lader Forfatteren sig sige, og det nægter han ikke, men ham er det nok, at det dog skeede, hvad der skeede, til Europa's Held og Forneel. Man kunde vel, siger Forfatteren, føle Uvillie over den Første og den Prælat, der saaledes deelede Ære og Magt mellem sig: man kan tage det til Maal paa Blindhed og til Bevis paa Overtroes Magt, at Clerkestanden havde saa nægtig en Indflydelse, at den kunde dele Regenten Vælde til: man kan og hæfte Tanken ved de mange Ulykker, hilke Hierarkiet fødte, og til dette Hierarchie, lagde Carl og Faderen Grundvold: Intet er lættere, end ved at beskue Tingene fra den Side, at faae Leylighed til Udraab mod vor Religion: men hvad er saa det, der raabes imod, andet end Enkelthever og smaa Objecter, imod de andre større, der møde for Øyet, naar man vil, at de skulle møde, og naar man vil skiende dem for hvad de ere, at nemlig Carl, som Keyser, er bleven mægtig over al Lehnsforfatningens Vælde; at han

byder baade over Baron og Biſkop; at han, ſom Monarch kan ordne alt, til Lovenes Rettelſe, Kirkeregtens Renſelſe Trældoms Svækkelſe, Videnſkabs Udbredelſe. Iblandt d hældige Følger af Sædernes Formildelſe regner Forfatteren o den Indflydelſe, Qvinderne fik. Forfatteren henviſer he ved og til de mange Uroeligheds og Forſtyrrelſes Leyligheder ſom endnu til den Tid funde Sted i Europa, for over alt o lads ſee, hvor fornødent det var, at der opſtod en Regen ſom Carl, og at give Formodning om hvad der maatte hav ſkeet, naar han ikke havde været. Gemeenlig og fornemm lig er Carls Krige mod Sachſerne underkaſtede haard Bedøm melſe. Men, ſom Sachſerne grændſede paa Frankernes Lan og der vare ingen ſtore Floder, der ſkillede dem fra hinander ſaa giorde hine idelige Udvandringer for at ødelægge, og de kunde ikke blive roelig Tilſtand førend de bleve overvælded Det vilde Forfatteren, de ſkulde betænke, der raabe ſaa m get mod Carls Krige, mod dette Folk, og han opgiver det det Spørsmaal at beſvare, om den Europæiſke Første burd laſtes, der kunde lade Algiers Fæſtningsværker og dens Ri verſkibe flyve op i Damp og Aſke? eller om det var ødelæ gende Erobrers Adfærd, om han tvang dem til at forlade A koranen, og ſaa ſtiftede ordentlig Regimente iblandt dem I hvordan hans Adfærd end var, ſaa blev det dog til Hæl for de Mennesker, og det vilde formere Maſſen af vort Kiør Hæld, og ligeſaa dømmer han om Carl og hans Adfærd mo Sachſerne. Der havde ſtedſe været mellem dem og Franke ne et bittert Had. Hvor ofte de end havde været undertvun ne, og ſkiønt de paa Herredagen til Paderborn 774. ved der Anførere havde tilſagt, at, i Fald de igien brøde Troeſkab Løftet, ſaa ſkulde de findes ſkyldige til at paatage Trældo eller forjages af Landet, dog desuagtet myrde de Carls G ſandtere Aar 799., og der var ingen Fiendtlighed, de jo sø de. Witikind var Hovedmanden og han udgiorde eet m vor Danſke Gottfried. Viſt var det ilde, at man paa He redagen til Düren maatte beſlutte, at endten ſkulde Sachſe ne lade ſig chriſtne eller de ſkulde udryddes. „Jeg, ſig „ Forfatteren, vilde ey have givet Raadet: men at den ta „ ne Beſlutning havde hældige Følger, det ſeer jeg, ligeſo „ jeg ſeer Carl, den Første, der er modig til Voldſomhe „ og ſom jeg ſeer de 2500 Sachſer, der bleve nedſablede v

„ 2

Allerfloden og udſtyrtede i den. Vee den Dødelige i det Øyeblik, han tager ſaadanne Beſlutninger; thi hvad Deel har han i Følgerne, hvor hældige de end kunde være, naar han ey havde Ret til at bevirke diſſe Følger? og hvor gierne vilde jeg ikke vide **Carl**, den mig ſaa hæderlige, jeg kan og ſige, kiære Forſte, frie for denne Brøde! Ilde var det for ham, at han havde de frygtelige og ved hver Leylighed angribende Naboer; men der maatte nu giores Ende paa Tvistigheden, og man kan ſætte til, at Sachſerne havde engang erkiendt Frankernes Overherredømme. Det giør mig ikke forlegen, at **Carl** af Politik har vildet føre Sachſerne til Chriſtendommen: thi vel var det, at de bleve Chriſtne, og hvor kunde de ellers have blevet gavnlige Medlemmer af den nu ordnede Stat? Hvorfor raaber man da ſaa meget mod denne **Carls** Adfærd, uden for at kunne ſætte Virkningen af Forfølgelses-Geiſten paa Religionen ſelv?" Overalt har Forfatteren viiſt, at **Carl** ſlet ikke ar været haard imod Sachſerne uden af Tvang. Hidindtil ar han foreſtillet **Carls** vidt udſtrakte Magt og Maaden, a hvilken han er kommen dertil. Herefter viſer han, med vad for en Geiſt han har ſtyret ſit vidt udſtrakte Rige. Viſſez er det en Fornøyelſe at ſee ham paa Tyronen i den Gedſtalt, orfatteren her har afſkildret ham udi. Han har ydmyget ertugerne, og ſat Græver i deres Sted, ſom virkelige Embdsmænd, hvis Adfærd blev underſøgt af de Kongelige Legater, der reyſte omkring i det Værende, at høre Klager og ſkaffe et. Derved brød han den haarde Lehnsret og aabnede Vey r Folkefrihed. Hans Opførſel imod Paven og Geiſtligheden ar mandig. „Advar Paven, ſiger han til ſin Geſandt, om hans Pligt, at leve andre til Opbyggelſe; i ſær, at han iagttager Kirkelovene og foreſtaaer ſit Embede med megen Frygt for Gud. Lad ham ofte betænke, at den Ære, til hvilken han er ophøyet, ſkal kun vare kort, men den Ære, vel at have foreſtaaet ſit Embede, ſkal vare ſtedſe. Lad ham imodſtaae Simonie, og aldeles udrydde dette Onde, der ſynes at vorde ſaa almindeligt." I hans rev til Leo III. hedder det, valde gaviſi ſumus in humiatis veſtræ obedientia. Langt anden Tone blev der ſiden elt og ſkrevet udi, ſom naar det hedder i eet af **Lothars** apitularer: „Hver Mand, ſaafremt han vil finde Naade

„ hos Gud og os, saa vise han Roms Biskop Lydighed o
„ Ærbødighed i alle Stykker.“ Han blev af Paven sted
erkiendt for Overherre, og derfor kunde han undersøge saa v
Bispernes som Grævernes Forhold. Han tilstod Paven o
Geistligheden ingen Overmagt, men søgte dog stedse at hol
Religionen og dens Tienere i Agt og Ære, og holdt disse t
at lægge sig efter Kundskab og Videnskaber. Han oprettet
Skoler, befordrede Lærdoms og Videnskabs Udbredelse, va
selv lærd og søgte Fornøyelse i lærde Mænds Omgang. A
Kuin var fornemmelig den Mand, ved hvis Raad han virk
de og stiftede det meget Gode til Menneskenes Oplysning o
det da værende Barbaries Fordrivelse. For at vise denn
Mands fortræffelige Characteer, har Forfatteren troet, ha
behøvede kun at anføre følgende tvende Steder: først i
Brev til Pipin, Carls Søn, skriver han saaledes: „T
„ være din Velvillighed og Kongens Gudsfrygt derfor,
„ han hørte min Begiering om Krigsfangernes Løsgivels
„ Ved saaledes at handle, fortienes Velsignelse fra Gud
„ og et langt hældigt Regimente erhverves. Men du y
„ perlige unge Mand! bliv saa ved at forhøye din Herkom
„ stes Adel ved ædle Sæder. Vær gavmild mod de Elænd
„ ge, vær blid mod Fremmede, og redelig i at tiene Chr
„ stus. Vær sædelig i Omgang og bevar dit Legeme ved Kyds
„ hed. Vær stridbar imod Fiender, troe imod Venner
„ ydmyg mod de Christne, frygtelig for Hedningene, og a
„ tid rig paa gode Anslag. Brug de Gamles Raad, og i
„ Unges Kræfter, saa skal der vorde dømt retfærdelig i d
„ Rige, og Gud skal priises overalt paa de vor Kirketienest
„ bestemte Tider: dem ville du iagttage, thi saa at vise y
„ myg Andagt, det skal skaffe dig Guds Yndest og Menn
„ skenes Hædrelse. Lad altid Tanker om Maadelighed væ
„ dig i Siælen, og Sandheds Ord paa Læberne, og Sæd
„ ligheds Aftryk i din Adfærd, paa det vor Gud med Mil
„ hed stedse kan ynde og bevare dig. Dette Brev være h
„ dig, som Beviis paa min Troefasthed, og kan det end ik
„ forhøye din Hæder, det er dog værdig ved Paamindelsern
„ hvilke det indeholder, at du viselig giemmer det i dit Hie
„ te.“ Dernæst et andet i hans Tale til Carl om Tiende
som Sachserne vægrede sig ved at give. „Det overveye i
„ selv, o Første, om det er tienligt at paalægge de vanku
„ di

dige Folk i deres Oplysningers første Dage det Tiendens Aag, saaledes, at den af hver og een kræves: ligesaa overveye du, om Apostlerne, hvilke Christus selv havde oplært, og hvilke af ham udsendtes for at lære, om de have krævet Tiende eller ladet den kræve. Det er sandt, at Tienden kommer os Geistlige vel tilgode, men hellere ville vi miste den, end hindre Religionens Udbredelse. Vi, der ere fødte under Kirkens Tugt, der ere opdragne og oplærte under samme, vi taale næppe, at af al vor Eyendom skal tiendes, hvor meget rimeligere er det, at hine med den liden Kundskab og Attraae til at eye, ikke skal finde sig saa villigen i at afgive det der kræves. Men blive de først stærke i Christendom og vante til dens Love, da kunne og sværere Pligter paalægges dem, og de med deres sunde Begreb skulle da ikke fatte Uvillie mod Christendommen." Carl paabyder almindelig Skat til Hielp for Fattige. „Her er da Almisse og Pleye-Anstalt saadan, som Rom ey kiendte, hvor man blev Træl ob debitum, og som China, det saa beundrede China, ey kiender, hvor Gader og Veye ligge fulde af udlagde Børn, naar Hungeren trykker. Her er ander, end naar en stolt Keyser i Rom fødte Byens ørkesløse Almue, ubekymret om, hvor det gik den arbeydende Mand i Provintzen. Det er sandt, at Idee om Almisse og Pleye-Anstalter høre Christendommen til, som dens Eyedom, og dette er rimeligt; thi efter intet System, endten Philosophies eller Lovgivnings-System har Mennesket den Værd, eller der er saadan forbindende Broderskab imellem dem, som der er efter Christendommens." Livsjenskaben kunde han i sin Tid ikke slet ophæve, men han vil og værne for den Voldsomhed, hvor til denne formildede Trældom saa let kan føre, og byder, at ingen Livegen maa sælges uden for det District, hvori han var født, og ey ening i Districtet uden Bispens Vidende. Ved Pipins Tid var endnu intet færdig eller bragt til endelig Orden i Europa. Ren da Carl blev stor og blev Keyser, og da Roms Biskop ey meer end Constantinopels Patriark, da først blev Baanet sønderrevet imellem Østen og Ven, paa hvis Sønderrivelsevort Held beroede, og til alt dette var Christendommen en Hoved-Aarsag. Denne giorde Carl til det han var, og den ey ham Midlet til hans Anslags Opfyldelse. Det var Carls.

og det er enhver Førſtes Lykke, ſom lader ſig lede af der
„ Men hver Tid har ſit Maal af Kundſkab, og lykſaligſt er
„ de Menneſker, ſom leve da, naar der ſtraaler det blank
„ ſte og reeneſte Lys. Det burde vore Monarker begrund
„ og det ſømmede dem at vide, hvad vore Dages Chriſten
„ dom er: ſaa ſkulde de vel derfor give vore Dage Ære: me
„ ſandelig de ſkulde da og erkiende, hvad Chriſtendoms Idee
„ ne kunne virke, naar de anvendtes reent og retteligen, o
„ naar de anvendtes af Førſten med god og tænkende Siæ
„ Ey er nu mere Herredømme for Overtroe, og ey Blind
„ hed, ſaa Prælat kan gisre det til Religions Pligt og t
„ Saligheds Sag, at Førſten ſkal deele Magten og Staten
„ Indkomſter med ham. Derimod er der Lys og reen Chr
„ ſtendom, hvilken viſer hen til at forherlige og lykſaliggi
„ re det i ſine Menneſkeligheds Rettigheder ogſaa ved Chr
„ ſtendommens Mellemkomſt indſatte Folk: her er Kundſkab
„ Formeerelſe, Opdragelſes Rettelſe, Characteers Forædlel
„ at bevirke: ingen Pave, der drager Hierterne og Magte
„ fra Regenten: ingen Lehnsmand, der kan hindre Førſte
„ fra at være de Ringeres Beſkytter. Det er alt vund
„ ved Chriſtendommen, at vi ey have Stor-Sultaner, e
„ formelige Stor-Vizierer eller Emirer al Omrah, ey virk
„ lig Deſpoterie i Stat og ey ved Lovene beſtyrket Trældo
„ i Huus: Men hver Tid har ſit Maal af Kundſkab, e
„ Hæld, af Værdighed, og ſtedſe er Chriſtendommen kon
„ met imellem til det Gode. Til Carls Dage havde de
„ haft at gisre med at rive Folkene ud af Barbariet og ſtil
„ Udvandrings Lyſten: nu ſkal Staterne ordnes: dertil gi
„ res Anlægget i Carls Dage, og Europa ſtodes frem m
„ det ønſkelige Maal. Det er ſandt, at der ved Carolinge
„ nes det ſvage Regimente ſkeede Standsning og Opholo
„ det Godes Fremgang, og det er traurigt at forlade Carl
„ Hiſtorien, men er det derfor ikke lyſteligt, at han var til?
Under en nye Opſkrift af Fortſættelſe farer Forfatteren fo
i ſamme Betragtning. Man maa ikke tiltroe eller bebrey
ham dette, at han ved at udlede viſſe Begivenheder fra Chr
ſtendommen, ſom deres Aarſag, gior den mere til et politi
og et til at ordne Tingene i Verden afpaſſet Syſteme, end
et virkelig Morals, Metaphyſiſk og Pſychologies Syſtem
Man maa ikke troe, at han kun fører Læſeren for meget o
blan

landt idel Stats-Omvæltninger, idel verdslige Sysler, idel nenneskelige Anlæg og Foreggender, af hvilke det eene fødte et andet, og at han imidlertid tabte det af syne, som fornemmelig skulde vises, at det er de rette Christendoms Ideer, der eene har virket den Forbedring i Menneskenes og Folkenes Tilstand i vort Europa. Hvem der af det foregaaende vilde giøre Forfatteren den Indvending og Bebreydelse, den maa billigen ogsaa her høre hans Svar: „Jeg har vildet lægge „ Virkeligheder, mærkelige Virkeligheder for Læserens Øyne, „ og dem saa store, saa ham interesserende og derhos saa „ mange, at han maatte vorde opmærksom, og med mig „ spørge, hvorfra den synderlige, men og den hældige Virk„ ning kom. Vil han da fremdeles høre mig, saa skal det „ blive klart for ham, at, som jeg sagde før, de rette Chri„ stendoms Ideer vare Hovedfieder, der drev Værket i sin „ Gang; de Ideer nemlig om Menneskets Værd, om Faren „ ved at ødelægge, ved at forurette Menneskет, om den „ Overdommer, der seer eens til for alle, om den Dom „ over udøvede Handlinger: fremdeles de Ideer om Religio„ nens Høyhed, saa alt bør være den underordnet, og hvert „ Bud vige for dens Bud, og hvert Anliggende, hver For„ deel sættes efter den, at behage vor Gud. Ved disse Ideers „ Vælde ledtes Carl eller han nødtes til at være patriarkalsk, „ jævn i Sæder og Adfærd. Der gaves faste Love, der hold„ tes Raadsforsamlinger, der sørgedes for at bryde Trældoms „ Aaget, der stredes mod den haarde Lehnsgeist og den føle„ de Overmagten; kort, der blev Idee om Folk, som Sam„ ling af Mennesker, hvilke havde Ret til at kræve Lyksalig„ giørelse, som Giengiæld for Lydighed. Saa blev der da „ Baand paa Regenten: der blev Baand paa Lehnsmænde„ ne: der blev Tilflugt for den undertrykte Almue: der blev „ Geistlighed, hvilken antog sig dens Sag, og hvilken kun„ de handle kraftigen, efterdi den havde Religionen paa sin „ Side imod de Vældige. Siden udviklede Tingene sig alt „ mere, og man gik frem fra eet til andet. Lovene bleve „ faste, og maatte grundes paa de høye moralske Sandhe„ der, og Regenterne kunde da ey giøre dem til intet: Men„ neskene bleve sikre i deres Rettigheder: saa leed de vel; saa „ forbandtes de kiærligen med deres Øvrighed: saa bleve „ Stater og der bleve Byer: altid lyste det igiennem, at De-

„ ſpoterie ey kunde taales, og at Menneſket var kommet til
„ Kundſkab om hvad han var og hvad ham tilkom: derved fød-
„ tes Følelſe af Ære, og den Friheds Geiſt, at man foreenede ſig,
„ nu mod overvældende Regent, nu mod Landefreds Forſtyr-
„ rere: men og tilſidſt mod Paven, den geiſtlige Deſpot.
„ Her er den væſentlige Grund til Begivenhederne: her er
„ Kilden, hvorfra man hentede ſig Motiver og Forholds-
„ Regler: men og fordi ret Sandhed og Ideer, hvilke ſtem-
„ me fremfor alt andet med Menneſkets Natur, Beſtemmel-
„ ſe og Lyſt til Saligiørelſe, vare Grunden, derfor gik
„ man frem mod Hæld, og det kunde den tilfældige Form,
„ hvilken Handlingerne fik, ey hindre. Saaledes begriber
„ jeg Tingene, og jeg kan ey anderledes begribe dem, og jeg
„ lader det ſaa være min Lyſt, klarligen og med kold Fornuft
„ at ſee, hvorledes Chriſtendoms Ideerne ſtedſe ved hver
„ Forandring have til det Bedre modificeret Tilſtanden for
„ vore Fædre.“ Man bør ellers herved vel adſkille det Væ-
ſentlige i Begivenhederne fra den udvortes og den tilfældige
Form, hvilken diſſe Begivenheder fik ved Menneſkenes og
Omſtændighedernes alt for ofte onde og vanhældige Beſkaffen-
hed. Overtroen herſkede ved Vankundigheds Hielp: intet
gav Gyldighed i Staten uden at have Lehn, eller at være af
Kongernes Mænd, eller at have geiſtligt Embede: thi endnu
var der i Europa ingen Middelſtand og mindre frie Bonde-
Stand: der kunde ingen Modſtand ſkee Kongerne eller Baro-
nerne uden ved Geiſtligheden, og hvad Under, at ajtſaa den-
ne Stand ved Følelſen af ſin Vigtighed forfaldt til Overmod,
og at dens Handlinger derefter fik deres Form. Ikke deſto-
mindre gik man i det Væſentlige ſtedſe eenformigen frem. Ri-
gerne fordeeles, man bleve dog foreenede ved fælles Intereſſe
mod fremmede Fiender. De ſtore Monarkier finde ey Sted
til Varighed, fordi man ikke vil lade ſig regiere af Satrap,
og fordi der var Dige for Regentens Hovmod. Forfatteren
tilſtaaer, der var en traurig Tid fra Carl af indtil Reforma-
tionen. Ikke deſto mindre ſkal der dog, efter hans Bereg-
ning, endog med Overtroen, med Blindheden, med Fauſt-
Retten, med Liwegenſkaber, ja med Fattigdommen, have væ-
ret ſtørre Maſſa af Hæld i Europa, end noget andet Sted,
og det, fordi der var mere Frihed, mere Moral, mere Tvang
paa vældige Voldsmænd og paa Menneſkene ſelv i enhver
Stand.

Stand. Der kunde ingen større Asiatiske Monarker opstaae: Pave og Keyser blive, men de begge ere hinandens Betvingere: Rigerne ordne sig: efter de store Stater modellere sig de smaa: overalt, om det end har varet længe, om der end fra Carl til Reformationen var traurige Tider, saa blev dog endelig Seyeren vundet, og vi have Christendommen i al Henseende at takke for vor Hæld, vor Adel og Frihed. Men i denne Betragtning bør man være saa redelig, at adskille dens Sag fra Hierarkiets; hiin virkede, som Sandhed, altid eenformigen og til det Gode: dette var blot menneskeligt Opfund, der dog skal have medført den betydelige Fordeel, at det, ved at unddrage Religionen fra verdslige Regenteres Magt, skaffede samme den Hæder og Vælde den bør have. Derfore synes det endog med sin Overdrivelse at have været saa fornødent i de Aarhundreder, da der ey endnu var Fornuft og Kundskab nok for at naae til gjennemtænkt Christendom, og da Folkene endnu ey havde Styrke eller Hæder nok for at skaffe sig baade Skyts og Agtelse. Forfatteren agter endnu i et særskilt Stykke at handle om Hierarkiets Virkninger. Her giver han os fremdeles at overse, hvorledes Folkene alt mere og mere modificeres ved de Følelser, som den lyse og stærke Uddeelighedslære havde opvakt. Men ved intet er dens velgjørende Indflydelse mere udmærket, end i den Foreening den har stiftet imellem Folkene, hvorved Europa, med alle sine indvortes Uordener og Forvirrelser, dog stedse har bevaret og bestyrket sig mod de mange overhængende Farer og Ødelæggelser, det saa ofte er bleven truet med, endog siden de egentlige Folkevandringer ophørte. Han giver endelig heraf at betænke, hvad Europa skulde været uden Christendom, uden Carl den Store, uden Geistlighed, uden Love, uden Sæders almindelige Forandring, uden Anlæg til til ordentlig Regimente og til Menneskenes Frigivelse, uden Foreening imellem Folkene, uden Staternes Ordning til Styrke, uden Keyser og Konger i Frankerige. „I Europa's Foreening, der kan finde Sted, naar det kræves, i „ Europa's Folkegeist, ligger dets Styrke; men som Christen „ er det kommen til den Geist og som Christen er det bleven „ eet. Jeg begriber det saa, og da tænke man, hvad jeg „ føler mig at være Christendommen skyldig.“ Hr. Forfatteren har sine Digressioner og Repetitioner, og hans Sprog

Stiil sin Vanskelighed, dog er det værdt at læse ham igiennem, og som han troer sig at skylde Christendommen meget, saa er han selv iblandt de Skribentere, den skylder ikke lidet.

Halmstadt. D. Frantz Dominicus Hæberlins. — Kleine Schriften vermischten Inhalts aus der Geschichte und dem teutschen Staatsrecht. Zweytes Stück. 1775. 16 A. i 8vo. Forskiællige Omstænde har hindret Forfatteren fra at opfylde sit Løfte med Udgaven af dette andet Stykke, som indbefatter følgende Artikler. I) Umständliche historische Nachricht von den Kayserlichen Wahl und Crönungs Solennitäten. Denne stod for den Göttingiske Universitets Skriv- og Addreß-Calender af Aar 1746. og indbefatter efter Hr. Forfattereus egen Tilstaaelse vel ikke noget besynderligt, men dog mangen Omstændighed rigtigere og udførligere, end man finder i forskiællige almindellge Lærebøger over den tydske Stats-Ret. II) Friderich, ein unter den aller und durchlauchtigsten Regenten des Konigl. Preuß. auch Churfürstl. und Marggräfl. Brandenb. Hauses glücklicher und gesegneter Name. Denne vel udførte Opsatz befindes allerede i Braunschw. Anzeigen Af Aar 1759. III) Kurze Nachricht von dem Nürnbergischen sogenannten Ochsen und Unschlitt-Amte. Er og allerede trykt i bemældte Anzeigen. Lysestøberne havde 1575, meget forhøyet Prisen paa Lysene af foregiven Mangel paa Talg, Man fandt ved Sagens Undersøgning, at de havde kun vilder sætte Prisen for deres Medborgere. Derfor oprettede Stadsraadet et besynderligt Ochsen og Unschlitt Amt, til hvilket alt Talget blev følgt for billig Priis, og Lysestøberne maatte kiøbe det igien af samme. Stads-Skatkammeret vinder derved 100000 Fl. IV) Antwortschreiben an einen Freund über die vorgelegten zwey Fragen: 1) Was für Gründe der Portugiesische Hof besonders gebraucht, um die Errichtung eines Patriarchats bey dem Päbstlichen Hofe durchzusetzen? und 2) Aus was für Ursachen, und unter welchen Einschränkungen doch noch ein Päbstlicher Nuncius am Portugiesischen Hofe geduldet werde? Dette er en Opsatz, som hindindtil ikke har været trykt, og som vel ikke saa ganske udtømmer Materien, men sætter samme i et godt Lys.

V)

V) Abhandlung von Polnischer Confoederation. Staaer allerede i det Hannoverske Magazin, og er udarbeydet med megen Grundighed og Rigtighed. VI) Historische Erläuterung von Kayser Carl V. vortreflichen Medaillon wegen der überwundenen schmalkaldischen Bundsverwandten. Forfatteren arbeydede ved sit forrige Ophold i Gottingen paa de Köhlerischen Müntzbelustigungen, og denne Afhandling, som staaer i den 26de Deel af samme, hører og til hans Arbeyder. VII) Zuverläßige Nachricht von zwey Zusammenverschwörungen wieder das Leben zweyer Könige von Portugal aus dem funfzehnten und sechszehnten Jahrhundert. VIII) Beantwortung der Aufgabe, woher kömmt die französische Redensart, Les echelles du Levant, in der Bedeutung, daß dadurch die Handelsplätze als Smirna, Aleppo, Cajro u. s. w. verstanden werden. IX) Historische Erläuterung eines schönen Medaillons auf dem berühmten Professor der griechischen Sprache zu Florentz, Anton Maria Salvini. X) D. Joh. Frid. Hæberlins Historische Anzeige der Rechte des Kayserl. Königl. Hofes auf die in Pohlen in Beſiß genommenen Provintzen besonders in Ansehung Ungarn, auf Klein Reussen und Podolien, wie auch Böhmens auf die Herzogthümer Auschwiz und Zator.

Halle. Mag. Wilhelm Friderich Hetzels, Geschichte der Hebräischen Sprache und Litteratur. 1776. 1 Alpa. 3 A. i 8vo. Denne Bog skal kun være for Begyndere for kort Tid uden megen Bekostning at lære alt det historiske, som en Begynder, der vil lære det Hebraiske Sprog maae vide. Derefter maae Bogen bedømmes, og da vil man finde en Deel, som kunde have manglet, og en Deel, som ikke burde. Til det første Slags henhører for Ex. S. 5. den Undersøgning, hvorfra dte Hebraiske Sprog har sit Navn, dets Historie for Syndfloden S. 33. f. iligemaade den Anmældelse af mange dunkle Skribentere, som have giort sig fortiente om det Hebraiske Sprog ofte ved intet andet, end en slet Hebraisk Grammatik, eller endogsaa blot ved en Lovtale over det Hebraiske Sprog paa Vers S. 179. hvilket Forfatteren dermed vil for-

forsvare, at mangen en ellers maatte blive fortrydelig, der fandt nogen, som han var indtagen for, og hvis Bøger han besidder, her ikke beskreven. Begyndere vare dog altid bedre tiente med at vide en Mands Fortieneſter, end blot hans Navn, hans Fødsels og Døds Aar, og Titelen af hans Bøger, ja virkelig nyttige udvalgte, end længſt forglemte og ubragbare Bøger. Til det ſidſte Slags kan med ſtørſte Ret henføres, at der ſlet intet mældes om den mærkværdige Overſættelſe af de 70 Fortolkere, da dog de andre Overſættelſer ere blevne bemærkte. Efter en foregaaende Indledning, om det Hebraiſke Sprog, Navn og Ælde, ſom ſkal være det førſte Sprog, betragter Forfatteren ſamme i førſte Afſnit ſom et levende Sprog efter ſin Barndom, Ungdom, Manddom og Alderdom, og lader det døe med Jeruſalems Forſtyrring, og i det andet Afſnit ſom et dødt Sprog efter 8 Prioder fra det førſte til det 18de Aarhundrede efter Chriſti Fødſel. I Grunden er dog denne ſidſte Hiſtorie iſær ſiden det 7de Aarhundrede mindre Hiſtorie end Fortælling om dem, ſom har udmærket ſig ved nogen Fortieneſte om dette Sprog eller ſkreven noget derom, meſtendeels af Jochers Lærde Lexicon, dog hiſt og her med Tilſatzer. Bag efter S. 326. f. følger et Anhang, ſom indbefatter en kort Indledning til de med det hebraiſke Sprog beſlægtede øſterlandſke Dialecter, om diſſe Dialecters Navn, Oprindelſe og Nytte, deres Afvigelſe fra det Hebraiſke Sprog og Hiælpemidlerne til ſammes Læring.

Halle. Des Herrn Prof. Mejers Betrachtung über die natürliche Anlage zur Tugend und zum Laſter. 1776. 6 A. i 8vo. Dyd og Laſt er ikke Menneſket medfødt men det bringer med ſig til Verden et naturligt Anlæg til begge d. e. Mueligheden til at udøve begge i Almindelighed eller deres beſynderlige Arter med Tiden, naar det er kommen til Brug af Friheden. Ethvert Menneſke har ſit beſtemte Genie og ſin Gemyts-Art, hvorefter det bliver det ganſke eller meer eller mindre mueligt eller umueligt at kiende eller at ville dette eller hiint, hvilket her bliver forklaret, oplyſt med flere Exempler, og viſt hvoraf det kommer. Herpaa bliver §. 25. f. det Spørsmaal beſvaret, om der gives et naturligt og medfødt Anlæg til Dyd og Laſt i Almindelighed og til beſyn-

der-

derlige Arter deraf, hvilket Forfatteren videre bestemmer og beviser; men og tillige deels igiendriver den Vildfarelse, som om der nogensinde var medfødt noget Menneske blot et naturligt Anlæg til Dyd eller allene til Last, deels viser, at det naturlige Anlæg til Dyden kan blive forvandlet til det Anlæg til den modsatte Last, og tvertimod deels lærer, at naar et Menneske i de moedneere Aar bliver lastefuld eller dydig, dette fornemmelig ikke kommer af hiint Anlæg men af Opdragelsen, deels endelig beviser Mueligheden af en overnaturlig Forstandens og Villiens Bedring, og slutter den hele Afhandling med nogle Almindelige Anmærkninger over de moralske Disciplíner, og endelig med disse Ord: „Ist die christliche Reli„gion ihrem ersten Ursprung nach nichts anders als die vor„treflichste Moral, enthält sie keine übernatürliche Ver„änderungen voraus —— —— so nützt sie dem Mensch„lichen Geschlecht nicht mehr und nicht weniger als eine jede „philosophiske Moral —— Es scheint mir also kein hinläng„lich geprüfter Gedanke zu seyn, wenn man Christum blos „als einen vortreflichen, oder als den allervortreflichsten „Moralisten vorstellt."

Leipzig. Untersuchungen über Homers Leben und Schriften. Aus dem Englischen des Blackwells übersetzt von J. H. Voss. 1776. Disse Blackwelliske Undersøgninger fortiente frem for mange andre Engelske Skrifter denne tydske Oversættelse, og Elskere af Homers Læsning, der ikke ere det Engelske Sprog mægtige ville være Oversætteren megen Tak skyldige, for han har leveret dem disse med megen Skarpsindighed og Belæsenhed skrevne Undersøgninger i Hænder over en Skribent, som aldrig nok kan bearbeydes. Forfatteren har søgt at udbrede et nyt Lys over hans Digt fornemmelig af den Situation i hvilken Digteren befandt sig, Steder, Statsforfatningernes Gestalt o. s. v. Han efterforsker derfor meget nøye alt hvad der lader sig opfinde om Homers Levnet, Opdragelse, Levemaade, Tidens Sæder, Religion og Kunster i hans Tidsalder, viser alle disse enkelte Stykkers Indflydelse paa det Digteriske Genies Dannelse, og søger at bevise, at det er just denne Sammenstemmelse af Omstændene, der har giort Homer til den han er. Man vil her finde samlet i en angenem Korthed Bemærknings-

værdige Betragtninger over hans Religions Lærdomme (S. 161.) over Planen af hans Digt (S. 385.) over Originalet af hans Personer og Characteer (S. 44.) hans Kundskaber, hans Lighed med **Orpheus** og **Musæus** (S. 205.) hans Geographie, hans Sprog (S. 58. og 326.) hvilke overalt ville bidrage meget til det Homeriske Digts bedre Forstand saavel i det Ganske, som det Enkelte. Imidlertid synes dog den Hypothese, at alt i Digtet lod sig forklare af Digterens Situation, at have ført Blackwell alt for vidt. Mange vigtige Ting finder man og ubemærkede, nogle mindre betydelige foredragne med alt for stor Vidtløftighed, meget forudsat uden Beviis, og Texten ofte forlænget ved Noter, som man gierne kunde undvære, hvilke efter den Maade kunde have bekommet en uendelig Forøgelse. Oversætterens Anmærkninger ere ikke hyppige og meest af et kritisk Indhold.

Leipzig. Allgemeine Geschichte der Gifte, von Joh. Frid. Gmelin, der Philosophie und Medicin Prof. zu Göttingen. Erst. Th. 1776. 356 S. i 8vo. Til en og samme Tid bearbeyder Hr. Murray Materiam Med., Hr. Zuchert Mat. alim. og Hr. Gmelin Topicologien, saa disse Lærdes Bemøyelser udgiøre ligesom et Ganske. Man anfører her den Gmelinske Bogs Indretning. Efter en Indledning følger her Udviklingen af Begrebet af Gifterne, og deres Maade at virke paa. Dernæst om de almindelige Forvarings-Midler; om Modgifterne, hvoriblandt de overtroiske Midler meget vel ere prøvede; om Historien af den Lære om Gifterne, Fortegnelse paa de fornemmeste Skribentere; om den almindelige Nytte af den Lære om Gifterne; Gifternes Inddeeling; om giftige Dunster; om sammes almindelige Kiendemærker; Forvarings- og Rednings-Midler derimod; bedøvende Dunster; qvælende Dunster; baade døvende og qvælende Dunster; Bergværks-Dunster; gjærende Dunster; raadnende Dunster; indsluttede Dunster; Slangegift; sammes Modgifter; de andre mange Slags dyriske Gifter. Ved enhver Gift-Art ere anbragte Historien om deres Virkninger af de troeværdigste Bemærkere. De giftige Slanger blive udførligen beskrevne, og overalt er Naturhistorien og Chymien behørig anvendt

til

til nærværende Kundskab om Gifterne, og det endnu Tvivlagtige eller Fabelagtige prøvet, saa at Bogen, som anpriser sig af sin Plan, Fuldstændighed, populære Skrivemaade og almindelige Brugbarhed, fortiener Plads i enhver Practisk Læges Bibliothek.

Leipzig. Lor. Stern's oder Yoricks Briefwechsel mit Elisen und seinen übrigen Freunden. 1775. 13 A. i 8vo. — Lor. Sterne's Briefe an seine vertrauteste Freunde nebst einen Fragment im Geschmack des Rabelais und einer von ihm selbst verfaßten Nachricht von seinem Leben und seiner Familie, herausgegeben von seiner Tochter Mad. Medalle. 1776. 1 Alph. 2 A. i 8vo. Hvem der ikke kan læse Originalen af disse den berømte Stern's Skrifter, ville med Fornøyelse gribe efter denne smukke tydske Oversættelse, som Trykningens og Papirets udvortes Pynt giør end mere behagelig.

Jena. *Chriß Godof. Gruner*, Med. Prof. Commentario de Dæmoniacis a Christo Soſpitatore percuratis accedit *Dan. Willl. Trilleri*, Exercit. Med. philol. de mirando lateris cordisque Christi Vulnere atque effuſo inde largo Sangvinis & aqvæ profluvio. 1775. 64 S. i 8vo. Det første Skrift af Hr. Prof. Gruner er udgiven som et Programma, og Hr. Hofr. Trillers Afhandling er ligeledes et Programma til en under hans Forsæde forsvaret Dissertation, de Vulnere Cordis poſt 14. demum dies lethali. Man beundrer Hr. Trillers endnu saa muntre Skrivemaade i saa høy og ærværdig en Alder.

Hannower. *Pauli Gottl. Werlhoſ*, Opp. Med. collegit & ededit J. E. Wichmann. P. II. 1775. 4to. Sidetallene gaaer fort indtil 636. Denne Deel indbefatter: Cautionum Medicarum de limitandis Morborum Vituperiis & laudibus Medelarum. Fr. I. & II. de Variolis & Anthracibus; *Behrens* epiſt. 1) De Affectionibus a comeſtis mytulis, 2) de Morbo maculoſo hæmorrhagico. Den sidste tredie Deel skal indbefatte de øvrige af den berømte og erfarne Werlhofs Skrifter. Forlæggeren maatte

te nok have afstryki saa smuk en Bog paa noget bedre Papier. Et smukt Billede af Werlhof bliver udgivet tillige med og geraader Samlingen til Ziir.

Bremen. Abhandlung von dem Ursprung der Venusseuche, worinn bewiesen wird, daß dieses Uebel nicht aus Amerika gekommen sey, sondern in Europa durch eine Epidemie seinen Ursprung genommen habe, aus dem Französischen von Georg Henrich Weber, der A. W. und Chir. Doct. 1775. 94 S. i 8vo. Den ubenævnte Forfatter er ikke bekiendt. Urskriftet kom først for Lyset 1752., og anden Gang 1762. Han har ellers allerede haft Forgiængere, der ved historiske Vidnesbyrd søgte at devise, at Sygdommen allerede har været herskende, førend Columbus er kommen tilbage fra sin Reyse. Men andre have og allerede tilforn anstillet en Undersøgning over disse historiske Facta og Vidner, og nogle har endog søgt historisk at bevise, at Amerika længe for Columbus i ældre Tider er bleven besøgt, og at Befængelsen deraf er kommen. Man læse og prøve selv Forfatteren og de Vidner, paa hvilke han grunder sit Bevis,

Halle. Untersuchung über die Sittenlehre der Alten von Georg England, Rector zu Wooltenton, Pfarrer zu Hanworth in Norfolk, Caplan des Lords Hobarts. Aus dem Englischen. Halle im Gebauerschen Verlage. 5 Alph. 5 A. i 8vo. Man vil i dette Skrift forefinde mange gode Begreber og Tanker og mangen rigtig Bestemmelse af Alderdommens Aand. Her handles om de gamle Hedningers Retfærdighed i Sammenligning med den christelige Verdens Retfærdighed, om de gamles Patriotisme og Kiærlighed til Fædernelandet i Sammenligning med den christelige Verdens Kiærlighed til Fædernelandet, om de Gamles Høymodighed i deres Handlinger og Sindsbeskaffenheder, om deres Penge-Foragt, om deres simple Levemaade, om deres Sindelag i Venskab, om deres Høyagtelse for Religionen og de mange Slags Pligter og Forbindelser i Livet o. s. v. Om Kilderne og Aarsagerne til de Gamles Morale har man med Tiden noget mere at vente fra samme Forfatter og Oversætter.

No. 50.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 11te Decbr. 1777.

Kiøbenhavn. Chreſtomathia ex tribus Ciceronis de officiis Libris in uſum Adoleſcentis filii ſyſtematice ligeſta. 1777. Man maa anſee denne Chreſtomathie, ſom et Stykke, der hører til den af Forfatteren forhen udgivne Chreſtomathia grammatico ſyntactica, eller til hans Plan og Henſigt dermed, ſom var at levere en Plan, hvorefter at ibringe et ungt Menneſke Elementerne til den latinſke Sprog-Kundſkab, paa den korteſte, fyldigſte, og baade for Hukommelſe, Forſtand og Hierte fordeelagtigſte Maade. Virkelig er nærværende Chreſtomathie et væſentlig Stykke af en ſaadan Plan. Man foreſtille ſig den ikke ſom nogle Stykker og Stumper, der i Flæng ere uddragne af Ciceros Bøger om Pligterne og her ſaaledes kaſtede mellem hinanden. Det er et ordentlig moraliſk Syſteme, ſom indbefatter de lærerigeſte, enfoldigſte, tydeligſte, meeſt rørende og glimrende Stykker af alle 3 Bøger, ſaaledes ordnet og med hinanden forbunden, at Tanke følger af og paa Tanke i en Kiæde, hvis Led ere veralt kiendelig udmærkede ſaa vel i deres Adſkillelſe ſom Forbindelſe, og udgiøre tilſammen et heelt moraliſk Syſteme, men et Syſteme, ſom en indbefatter noget af det Lærde, det Evilſomme og Omtviſtelige, det Urigtige (thi af dette finder man og noget hos Cicero) intet af det Mørke, forviklede og vanſkelige, det Uviſſe i Læſe- Lære- og Tænkemaade, og intet andet, end hvad der anpriſer ſig enhver ſaa vel unge

som gamle, saa vel barnlige som mandlige, saa vel ulærde som lærde Menneske-Forstand til Biefald og Antagelse. Forf. har vildet, at et ungt Menneske ved denne Chrestomathie skulde lære det yndige og smukke latinske Sprog i den jævne Stiil, og med det samme lære sine Pligter i et ordentlig og samlet Begreb. Altsaa vil man tænke, har han vel, i det han har brækket Stykkerne af hos Cicero, brokket dem tilsammen med Tilsatzer af sit eget, for at faae dem til at hænge tilsammen med hinanden. Ingensteds finder man nogen saadan Tilsatz, man med Ret kan kalde hans egen, og sielden skal man finde nogen, og det meget liden, og dog saadan, som hør Cicero, og ikke ham til. Saaledes har han, for det første, samlet Parallel-Stederne i de 3 Bøger, og hvad der om een og samme Materie var sagt smukkere, udførligere og tydeligere, eller mere paa det eene Sted end paa det andet, det har han taget tilsammen af alle Steder og giort et heelt Stykke deraf, uden at Ciceros Ord eller Tanker derved har lidt mindste Forandring i deres naturlige og bequemme Orden og Forbindelse. For Ex. naar her i den Artikel om Godgiørenhed handles om, at den skal bestemmes efter Personers Trang, da er hertil tillige anbragt af L. II. c. 20. det fortræffelige lærerige Sted, hvor Cicero viser med lyse og gode Grunde, hvor meget bedre man anvender sine Velgierninger hos en god og trængende, end riig og mægtig Mand, og dette er skeet, fordi baade Ord og Tanker paa begge Steder passe sig saa nøt og vel tilsammen, som om de havde været bestemte til et Sted, da man læt mærker, at det er falden Cicero ind i den anden Bog, ved en anden Anledning, at sige mere derom end i den første. Iligemaade, naar der baade i den første og tredie Bog handles om, hvorledes Ret og Retfærdighed kan forandres med Tider og Omstænde, saa ere begge Stederne tagne tilsammen for af dem begge at udfylde et heelt Stykke. Det e er og ikke skeet uden med Citation og Henvisning til Bog og Kapitel i Cicero, hvorfra Stykket er taget, saasom her S. 10. Dictu (L. II. 10.) quidem est proclive &c. og saaledes overalt beregnes Stederne, hvortil man igien kan henføre de Stykker, som her ere samlede for at udgiøre et Systeme, eller noget heelt paa enkelte Steder. Paa denne Maade kan der ikke være skeet noget hans eget Tillæg. Men paa nogle Steder, skiønt meget faa, hvor Cice-

ro

o ikke talede saa bestemt og med den Udtrykkelighed, som
nde giøre Sagen fattelig for et ungt Menneske, og en før-
e Begynder, om han der kan have udfyldt hans Ord og
anker med et enkelt Udtryk, som Cicero vel ikke paa dette
Sted har brugt, men dog paa andre Steder, hvor han ende-
n taler om andre eller den samme Sag, saa kan det vel hel-
r ikke kaldes hans eget Tillæg, naar dog Ord og Udtryk ere
icerons. For Ex. naar han S. 5 vil afmærke de fire Hoe-
ddyder, i hvilke Honestum deeler sig, hvilke Cicero, just
r, hvor han vil forklare dem, dog ikke udtrykkelig nævner,
en nævner kun den eene temperantia, og ligesom forbærger
andre under Omskrivninger, eller nævner dem paa andre
Steder, saaledes som han burde have nævnet dem alle her,
a nævner Forfatteren dem alle fire efter enhvers Begreb, og
t med lutter Ciceroniske Talemaader, for Ex. in qva *Sapientiam & prudentiam* ponimus, er ikke sagt hos Cicero
vor man helst kunde have ventet det efter aut enim (honeum) in perspicientia veri sollertiaqve versatur, men sin efter, hvorfra Forfatteren altsaa har taget det og føyet
t umiddelbar dertil. Iligemaade har han udtrykkelig nævt de andre 3 Dyder med laante Ciceroniske Udtryk saaledes:
qva inest *Justitia & Benignitas*: in qvibus elucet qvæ
ritudo dicitur: in qvo cernitur *Modestia & Temperan-*
i. Anderledes og mere forsigtig kunde han vel ikke handle,
ar han vilde bringe hans Tanker til et bestemt og tydeligt
derhos forkortet Hoved-Begreb, uden at lægge noget til af
eget eller forandre hans alt for meget. At han ellers for
rbindelsens Skyld S. 5 maa sige omne *igitur*, qvod honestum est, naar Cicero siger *sed* omne, qvod honestum
, det er vel en Forandring, som er aldeles unødvendelig, i
naar den meget sielden forekommer. Thi at han een eller
den Gang maa have givet et Ord en anden Deflection i
annelsen, efter den Forbindelse det kom til at staae udi,
tiener vel ey engang at nævnes, som Forandring, end sige,
dskyldes, for Ex. S. 6 verlabitur for versatur, uden Tvil
di han har vildet fremsætte det, som en Pligt til en Lærigs Efterretning, ligesom det foregaaende adhibebit. Her
ellers foranderlig Læsemaade, og maaskee staaer det vel og til
bevise, at verlabitur er den rette, da Tankens Rigtighed
d versatur næppe kan bestaae. Den Tanke nemlig, om-

nis cogitatio aut in conſiliis capiendis de rebus honeſtis, aut in Studiis ſcientiæ cognitionisqve verſatur, er nøyagtig, fordi der imellem finde Sted de forbemældte unyttige, mørke og unødvendige Ting, ſom den og kan beſkæfte ſig med. Men beholdes verſabitur, ſaa har Tanken ſin gode Rigtighed, fordi fra denne Pligt udelukkes foran diſſe Ting, ſom nogle vor Cogitatio ikke bør beſkæfte ſig med. At han ſiger qvæ virum bonum videntur potius attingere, naar det hos Cicero hedder illæ virtutes &c., juſt fordi han har lukket nogle Ord ude, hvorved virtutibus, ſom gaaer foran, blev trokket nærmere til illæ virtutes, ſaa der nu efter Forbindelſen alene maatte ſiges qvæ. Uden ſaadanne ubetydelige ſmaa Forandringer kunde en ſaadan ſyſtematiſk Chreſtomathie vel ikke forfattes. Men de ere dog, ſom ſagt er, meget ſiældene, og har vel og ſiælden været fornødne. Hvor han et Par Steder har lagt nogle ſine egne Ord til, der har han forſigtig ſluttet dem ind i Klamre, ſkiønt ſtilede med Ciceroniſke Ord og i Ciceroniſk Stiil. For Ex. S. 1 (Sed qvid hominis natura ferat, & qvid illi ſit optum atqve conveniens, id, neceſſe eſt, prius videamus, qvam, qvid homini honeſtum ſit, latis poſſit intelligi). Man ſeer Ordene ſelv det lættelig af, hvor fornødne de kan have været I øvrigt har han givet Chreſtomathien en ſyſtematiſk Forfatning og Inddeeling, og derudi rettet ſig efter Syſtemet hos Cicero ſelv, hvoraf det er et Udtog. Først et Proœmium c. 1.-5. Cicero er i ſin Indledning ſaa vanſkelig at fatte at man maa læſe ham i de første Kapitler nogle Gange, førend man ret kan fatte Planen i hans Syſteme. Forfatteren har med Ciceros egne Ord vildet ſige ſin Lærling Hoved Summen deraf, ſom er denne: Her ſkal handles om Pligt og Dyd (Officium og Honeſtum): Hvad Pligt og Dyd er maa da forklares: Forklaringen ſætter forud Kundſkab om Naturdrifterne: i at handle efter Naturen og dens Drifter beſtaaer Pligt og Dyd i Almindelighed, og denne deeler ſig efter Naturdrifternes Forſkiællighed i fire Hoveddyder, ſom ligeſaa mange Kilder til enkelte Pligter. Diſſe Dyder og hid henhørende enkelte Pligter blive herefter afhandlede i ſærſkilt Kapitler. Siden forklares den Nytte man kan høſte af diſſe Dyder, ſom er Indholdet af Ciceros anden Bog. Tilſidſt handles om det Forhold og den Foreening, der er imellem Nyt-

tel

ten og Dyden, ſom er Indholdet af hans tredie Bog. Alt dette hedder her Kapitler, hvis enkelte Deele ere betegnede med Overſkrifter, ſom vise deres Indhold, og hvorledes det Heele hænger tilſammen i og ved adſkilte Led. For Ex. Cap. I. qvid ſit *Prudentia* c. 6. Cicero er her kun kort. Cap. II. Laus & Munus: 1) *Juſtitiæ*, c. 7. 2) *Beneficentiæ*. 3) *Fides* Juſtitiæ fundamentum. 4) *Injuſtitiæ* duo genera. 5) Ulciſcendi modus. Cap. III. *Beneficentiæ* & *Liberalitatis* copioſior commendatio & inſtitutio c. 14.-18. 1) Benignitas juſta ſit, 2) facultatibus accommodata, 3) in ea ſit dignitatis ratio habenda, a) virtutis, b) benevolentiæ erga nos, c) acceptorum beneficiorum, d) indigentiæ, e) Societatis, f) ejusqve diverſorum graduum. Diſſe blive her opregnede, da Forfatteren maa have troet det var hans Lærling vigtigt at kiende og vel at diſtingvere dem, til hvilket ſidſte han har hiulpet ham med indrykkede Tal i Texten, og Bogſtaver til at betegne Underdeelingen af Societas propinqvorum. 4) Hinc bona officiorum ratiocinatio. Cap. IV *Fortitudinis* laus, commendatio & inſtitutio c. 18. 1) Splendidiſſimum eſt honeſtatius genus: 2) juſta ſit, pugnetqve pro æqvitate & ſalute communi: 3) ne ſit in ea nimia principatus: 4) neqve gloriæ cupiditas: 5) qvibus in rebus maxime cernitur? 6) qvæ ſit harum differentia: 7) qvod ſit ab omni cupiditatis genere libera: 8) qvæ ſint præcipua fortis & magni animi opera. Cap. V. *Decorum*, in qvo maxime cernitur *Temperantia* & *Modeſtia*: 1) *Decori* & *honeſti* conjunctio & diſtinctio: 2) *Decori* duplex deſcriptio: 3) Illuſtratio ex decoro poetico: et ſærdeles ſmukt Stykke: 4) in eo ſit erga homines reverentia: 5) decorum in animi motibus: 6) in victu cultuqve corporis: 7) in æqvabilitate vitæ & proprietate naturæ ſeqvenda: atter et vigtigt, ſmukt og lærerigt Stykke: 8) in ſervando mutandove vitæ genere: 9) in imitandis majoribus: 10) in diverſis ætatibus Juvenum & Seniorum: 11) in habitu ſtatu motuqve corporis: 12) circa formam & geſtus: 13) in inceſſu: 14) in voce ac ſermone: 15) reſpectu loci ac temporis: 16) ex aliorum exemplis & autoritate judicandum ſæpe, qvid ſit Decorum. Cap. VI. Qvæ & qvanta ſit harum virtutum vel totius *honeſtatis* Utilitas: 1) qvid & qvantum virtus va-

leat, & qvam ſit utilis ad conciliandos animos hominum ad ſummam & perfectam gloriam: 2) qvæ virtutes in primis benevolentiam nobis & fidem concilient: 3) qvæ virtutes ad honorem & admirationem hominum maxime valeant. Cicero har i denne Bog meget af det Beſynderlige. Forfatteren har i foranførte trende fortræffelige Stykke uddraget og ſamlet alene det Almindelige, ſaa derudi er viiſt Rotten ſaa vel af Dyden i Almindelighed, ſom i ſær af de fire Hoveddyder, til at vinde Menneſkers Kiærlighed, Hoyagtelſe, Tillid, Fortroeliahed, Velvilliahed. Cap. VII Qvæ ſit *Utilitatis* cum *Honeſtate* Conjunctio. Her viſer nu hvad Forhold og Forening Nytten ſtaaer udi med Dyden 1) Qvod *honeſtum* ac *utile* ſint reciproca: ere altſaa frihinanden uadſkillelige: 2) ergo nulla fieri debet honeſtatis utilitatisqve, ut inter ſe pugnantium, comparatio: 3) hinc regula generalis, qvæ maxime juſtitiam attingit 4) qvæ demonſtratur argumento ex humana ſocietate 5) arg. ex jure civili: 6) arg. ex natura humana generali: 7) ex errore ſecus agentis: 8) ex communitate naturæ: 9) Objectionis refutatio: 10) Hypotheſeos (ſc. qvod honeſtum ac utile ſint reciproca, nec ſeparari poſſint) repetitio & concluſio: 11) Apparens inter honeſtum ac utile repugnantia, qvomodo dijudicanda ſit: 12) improbi ſunt, qvi honeſto utile, qvaſi hoc illi repugnet, anteponunt: 13) ipſa deliberatio, utrum honeſtum, an utile ſeqvamur, turpis eſt: et vigtigt Stykke, hvoraf man ſeer, at endogſaa de hedenſke Moraliſter have vidſt at kræve af Menneſker, ſom en Pligt, den fuldkomneſte Reenhed, endogſaa blot i Tanker. 14) Nec qvicqvam hac in deliberatione momenti ſpes celandi habeat. Her forekommer og den Fabel om Gygis Ring, hvorved denne Sag er ſaa vel ſat i Lys. Man ſeer og hvilken yderlig Strænghed og Ueftergivenhed hos de gamle Stoiker i deres Morale: Pligt, Ret og Dyd bør ey overtrædes, om det end kunde dølges baade for Gud og Menneſker: ſaa ſtærk grundfæſtede i den menneſkelige Natur troede de diſſe Ting at være, og alene derfore ſaa hellige, at end ikke ſaadan Overtrædelſe blot maatte tænkes, end ſige ſættes i Værk. Hvad nu, naar Religion kommer til? naar Naturens Forſkrift anſees ſom en guddommelig overherſkabelig Lov, der bør ad-

adlydes, der ey uden at underkaste sig den visseste Frygt for Straf for Ulydighed mod en almægtig Overherres Villie? Hvor maa da den strængeste Pligt, Ret og Dyd blive os hellig? men hvor meget maa vi og, naar vi betragte vor Vandel i Forhold derimod, erkiende vor høyeste Trang til en naadig, en forsonet Gud? See derhen fører den sande, den sunde og reene Philosophie, endog saadan, som man finder den hos de hedenske Stoiker. Vel den Fader og Lærer der ved den og saaledes fører sin Søn og Lærling til en naadig og forsonet Gud! 15) Per se qvidem utilitas non omittenda: 16) Nec in Amicitia qvidem utile honesto præferendum: 17) Nec in republica Utilitatis causa peccandum. Her anføres til Exempel de lyse Fortællinger om Romernes Forhold i Corinthens Forstyrring, (hvad derom er sagt i den første Bog, at de gjorde det for en vis Fordeels Skyld, havde her passet sig bedre, og det er derfor føyet hertil med Henvisning til første Bog) om Athenienſernes ganske ulige Forhold i deres Grumhed mod Ægineterne, og deres Billighed mod deres Fiender de Lacedæmonier. Saasom han umiddelbar har føyet disse tvende Fortællinger om Athenienſerne tilsammen, saa maatte han gjøre det med disse sine egne Ord i Klamre sed iidem alias rectius, der skal svare mod det Cicero sagde om dem ved første Fortælling durius Athenienſes. 18) Alia deliberatio est haudimproborum, qvæ aliter dijudicanda est: 19) Qvid qværitur hac deliberatione, & qvomodo dijudicanda est. Et særdeles vigtigt og lærerigt Stykke, som indbefatter de Fortællinger om Canius og Pythias, og om Basilo Testamente, med Ciceros Bedømmelse over den hele Qvæstion og de anførte Exempler i en fuldstændig kiærnefuld Hovedsum. Mærkværdigt er herudi det Begreb om den gode Mand, at det er nemlig den, der ey alene skal ikke ville gjøre, men ey engang tænke noget ondt. Atter den Reenhed i Hierte, Sind og Tanker, som ogsaa Christus krævede paa det Strængeste af de gode Mennesker, han i sin Tid vilde og immer endnu vil danne. Det var altsaa da den fuldkomne, den sunde, reene Philosophie, han lærde, han bekræftede med guddommelig Myndighed, og forsøgede med Tillæg af høyere Sandheder. 20) Ne permagnæ qvidem utilitatis causa peccandum est. Her det Exempel af Marius, der for at blive Consul i Krigen mod

Jugurtha, falſkeligen ſiges at have bagtalet Metell. Det andet Exempel af Marius Gratidianus er lukt ude, og det er Aarſagen, hvorfor Forfatteren i Exemplets Anvendelſe maatte lægge dette ſit eget, men dog Ciceroniſke Udtryk, ti in Parentheſi ſaaledes: Ut Mario (concitare Metello invidiam) non ita turpe: da Cicero havde giort denne Anvendelſe af det andet Exempel, og har ved Mario meent Gratidianus. Det Exempel af den Romerſke Fabritius i hans Forhold mod Pyrrhus finder man og her. 21) Cautela de juſtitia temporibus & circumſtantiis commutata. Dette Stykke er optaget i Foreening fra L. I. c. 10. og III c. 25. Fortællingen om Phaethon tiener alene her til Oplysning, ſom herved let kan forelæſes af Ovid. Man mærke vel, at Forfatteren ved de Ord, poteſt accidere promiſſum, ut id efficiat ſit inutile, etiam ei, cui promiſſum ſit, har ikke anført den givne Fald, ſom den ſtaaer hos Cicero, med Diſtinction ſaaledes: vel ei, cui promiſſum ſit, vel ei, qvi promiſerit. Dette ſynes at være ſkeet med for ſynligt Valg, fordi Forfatteren i Chreſtomathien har ikke villet lade en eeneſte urigtig Tanke indløbe. Den eene Fald Cicero har ſat, vel ei, qvi promiſerit, er ey almindelig, og dertil hvor let misbrugelig. Hvilken Prætext til at bryde Løfter, naar det maa være nok ſagt, at man finder ſig ikke tient med at holde dem! Og hvor din Cicero, der saa helligen har lært, at man for ſin Nyttes Skyld ingen Pligt maa overtræde. Kun i den Fald maatte Løfter brydes, naar den, der vilde forlange og paatrænge dets Holdelſe, ſkulde krænke naturlig Ret og Billighed, for Ex. jeg har lovet min Ven en Teneſte, vigtig nok, men til en Tid, da Fader, Moder, Søn eller Dotter geraade i Livsfare, og deres Redning kræver haſtig Hielp. Det er og den Fald Cicero har meent, men han har kun ikke beſtemt ſig nøye nok. Virkelig blev Løftets Holdelſe i ſaadan Fald høyſt uretfærdig, ſom ellers var retfærdig. Af tvende Ting maatte da Forfatteren gjøre den eene; enten udelukke den ubeſtemte Fald, eller ſelv beſtemme den med egne Ord til det ſiældne Exempel, og ſaa ſelv føye andre Exempler an, udi hvilke man vel aldrig maatte bryde ſit Løfte, fordi man fandt ſig mere ſkadet ved at holde det, end den anden var tient dermed. I de fleſte Tilfælde vilde vel Nytten da paa begge Sider blive ubeſtemmelig, da hver vilde beregne

regne ſin Nytte eller Skade efter ſin Indbildning. Hvor mange Løfter vilde der og ikke brydes under ſaadan Prætext? 22) Eadem eſt omnium virtutum ratio, ut non ad utilitatem ulla virtus, ſed ad virtutem utilitas referatur. De tvende Exempler paa Tapperhed og Feyhed af Regulus og Ulyſſes har han udelukt, uden Tvil, for ingen af dem har rer ſtaaet ham an. Det første er der ſaa megen Strid om, og det er vel at befrygte, at Cicero har end ikke med al ſin Apologie giort Ende derpaa. Det ſidſte holder Cicero ſelv for en Beſkyldning, foruden hvad andet der i Henſeende til den Krig, Græferne da førte, kunde være at udſætte derpaa, da det er Spørsmaal, om det var en Krig, der blev ført for Fædernelandet. Deferere conſentientem Græciam ad bellum barbaris inferendum er endnu langt fra det ſamme ſom deferere patriam. I øvrigt er Cicero kort i de øvrige tvende Hoveddyders Betragtning i Forhold til Nytten. Forfatteren har opſamlet hans Tanker i en Hovedſum og derudi ſøgt at undgaae hans falſke Udtryk: ſic omnem voluptatem dicimus honeſtati eſſe contrariam, ved at udtrykke Sagen efter Sandheden ſaaledes: Conferamus in pauca: ut utilitatem nullam eſſe docuimus, qvæ honeſtati eſſet contraria, ita nec ullam eſſe voluptatem dicimus, qvæ honeſtati contraria ſit.

Lemgo. Des Strabo — allgemeine Erdbeſchreibung. Erſter Band oder Europa. Aus dem Griechiſchen überſetzt durchgehends von neuem diſponirt, mit Anmærkungen, Zuſætzen, erlæuternden Riſſen, einigen Landcharten und vollſtændigen Regiſtern verſehen von Abraham Jacob Penzel. 1775. 656 S. i ſtor 8vo. Denne første Deel er udkommen 2 Aar ſildere end var lovet, man formoder formedelſt Forfatterens uroelige og foranderlige Gemyt, og hans derudi grundede forunderlige Skiæbne. Hr. Penzel ſkal være et af de Hoveder, der kunde have bleven til ſtor Nytte, hvis det ikke var bleven fordervet i første Tilſnit, og fra Begyndelſen af var bleven ledet, eller havde ladet ſig lede paa rette Vey. Men da han fra første Barndom af ey har iagttaget nogen Orden i ſin Studering, eller fra Ungdommen af nogen Regelmæssighed i ſit Levnet og Vandel, ſaa er han derover

geraaden af en Ulykke i en anden. Naar man læser han egen Levnetsbeskrivelse i det Brev til Hr. C. R. Büsching som staaer foran dette Værk, og desuden kiender hans an dre Eventyrer, som her ikke ere anførte, saa vil man for undre sig meget over, hvorledes han er alene i Sprog o Videnskaber, men og i Tydskland er vanket omkring, o snart bemærke, at det er ikke som han meener, Ulykken der forfølger ham, men at han meget mere selv har styrte sig af en Ulykke i en anden. Da han 1771. omtrent i si 21 Aar var bleven Magister til Halle, og begyndte at læ Collegia, havde han kundet lægge en god Grund til sin til kommende Brugbarhed og Lykkalighed, hvis han selv havd vilket. Men han forlod Universiteet, og siden og sin Fa ders Huus i Fyrstendømmet Anhalt-Dessau, og gik ti Würzburg, for at blive Romersk-Catholisk, og tillige e Benedictiner-Munk. Den nu regierende Fyrste af Anhal Dessau unddrog ham endda ikke sin Naade, men kaldte ham pa den huldrigeste Maade tilbage. Han begav sig og paa Veyen kom til Nürnberg, geraader der i Fortrædeligheder, og la der sig hverve til Soldat for den Kongelige Preußiske Ar mee. Hvor han siden er kommen hen veed man ikke. Han tydske Strabo, den første i den Art, tiener meget til han Recommendation, skiøndt den endnu ikke har den Fuldkom menhed, den skulde og burde have. I Aaret 1771. fatted han først den roesværdige Beslutning fornemmelig at beskæf te sig med den gamle Jordbeskrivelses kritiske Bearbeidelse og at lægge Strabo til Grund til alle hans Unvtrsøgnin ger. En lykkelig Tanke! Han vilde altsaa oversætte han paa Tydsk blot for at forbinde med Oversættelsen alle gaml Skribenteres geographiske Efterretninger, og siden at sam menligne og bedømme alt hvad han havde samlet. Over sættelsens Fuldkommenhed skulde det ikke denne Gang kom me an paa, og Xylanders latinske skulde ved samme tien ham til Ledetraad. Men det varede ikke længe førend For fatteren begyndte at troe, at det vilde blive ham umuelig at udføre sin Plan. Det var det nu vel i og for sig selv ik ke, men han havde kun endnu ikke saa megen Taalmodighed som var fornøden til et saa langvarigt og besværligt Arbei de. Altsaa standsede han, forandrede sit Forsæt, og ind skrænkede sig blot til en tydsk Oversættelse af Strabo. Af

hans

hans naturlige Beskaffenhed saavel som og denne hans egen Følelse, at han ikke fandt sig stærk nok til at oversætte Strabo umiddelbar og alene af den græske Grundtext, lader sig atter forklare, hvorfor han har ladet sig nøye blot med en frie, meer omskrivende end nøye til Ordene bunden Oversættelse. Han siger selv, at han blot har seet paa Skribentens Meening og aldrig paa hans Ord. Vel den, som i saadan en Oversættelse altid rigtig træffer sin Skribents Meening, og ey alene intet andet, men og hverken meer eller mindre, end hans Autor har sagt. Han har fast immer fulgt Xylanders Oversættelse, hvilket vel lader sig undskylde, saasom Xylander besad en langt større Kundskab i det græske Sprog og Dueligbed til at oversætte deraf, end Hr. Penzel efter sin hidtil værende Omstænde havde kunder forhverve sig. Man maae give ham ret i det han siger, han allerede fortiener Tak, om han og kun blot havde givet Xylanders latinske Oversættelse paa Tydsk, og af Casaubons Anmærkninger leveret hvad som meest kunde interessere tydske Læsere. En Oversættelse af den ofte dunkle Strabo, hvis Text ey engang endnu ved tilstrækkelig Kritik er bragt til Rigtighed, er vist et besværligt Arbeyde, og hvis ikke det var vilde man for længst have haft en tydsk Oversættelse deraf. Da Xylander foretog sig den latinske havde han allerede oversat Plutarchs Værker, og Stephani Byzantini Ethnica, og var altsaa allerede øvet i dette saa svare Arbeyde. Hr. Penzel har ikke haft nogen saadan foregaaende Øvelse, men dog Xylander til Forgænger. Han har følet sig stærk nok til hist og her at oversætte ikke efter Xylander, men umiddelbar efter den græske Text, eller meget mere at omskrive den, at antage en anden Læsemaade, end den man finder i Udgaverne, at forklare ey efter Casaubon, men efter sit eget Hoved, og at meddele ikke blot de Casauboniske, men og sine egne Anmærkninger; ja han vover og, at udgive mange Steder, som nu staaer i den Straboniske Text for fremmede Indskud, og derimod S. 156-159. at give den Straboniske Text selv en lang Tilsatz, der ganske er hans eget Arbeyde, og efter sin egen Indsigt at afdele dette Straboniske Værk. Alt dette viser Hoved, Videnskab og Mod eller Dristighed. I Almindelighed er Arbeydet saaledes gelinget ham, at det vist gavaader

ham

ham til Ære og Roes, men han burde have haft flere Hiæl
pemidler og taget sig mere Tid og Taalmodighed dertil
oftere paa nye giennemlæst og overtænkt saavel Oversættelse
selv, som Anmærkningerne, over mange Steder udforske
andre Lærdes Meeninger, befliitter sig paa en reenere og rig
tigere tydsk Skrivemaade, og overalt ikke behandlet sit
Skribent saa vilkaarlig, som han paa mange Steder ha
giort. Men gives der iblandt Læsere af tydske Oversættel
ser ligesaa mange, som iblandt Læsere af Franzøsiske Over
sættelser, som ere tilfreds med en levende og flydende Skri
vemaade, uden at bekymre sig om strøng Rigtighed, saa vi
denne Oversættelse af et saa vigtigt Værk heller ikke mangl
Vieſaid, som der og i Almindelighed som det første fortiener
Feyl, som fortiente Forbedring og Rettelse, er Oversættel
sen ikke frie for, ligesom den og har mange vel oversatt
Steder og gode Anmærkninger. Efter al Rimelighed er og
mange Feyl snarere at tilskrive Bogtrykkeren end Forfatte
ren S. 403. i den 106te Anmærkning forekommer en Be
spottelse over den bibelske Historie fra Adam, der er ligesaa
uventet som ugrundet, og man maa billigen beklage Forfat
teren, om han ved deslige Sporterier har søgt at giøre sin
Lykke. En mere sikker Ære vil han forhverve sig med a
levere i det tredie og fierde Bind sine belovede Tilsatzer og
Register, men fornemmelig sine nye tegnede Landcharter ti
det Strabonske Værk, hvorefter det nu allerede stukne
Chart om den Deel af Jorden, som har været bekiendt for
Grækerne efter Eratosthenes, ganske vist kan opvække Længsel

Brunswig. Ausführliches Handbuch der ältern allgemeinen Geschichte, nebst einer Vorstellung der politischen, geistlichen, gelehrten und bürgerlichen Verfassung der Nationen in jeden Zeitpunkt. Von Julius August Remer, Professor der Geschichte. 1775. 3 Alph. 6 A. i 8vo. I en almindelig Historie maae alene nævnes de Personer, der har giort sig fortiente og berømte endten som Stamfædre for det menneskelige Kiøn og enkelte Folk, deraf eller som Stiftere og Befordere af Staternes indvortes Storhed og Lykkesalighed. Man maae af den almindelige Historie kunne see, hvorledes det menneskelige Kiøn ey alene i Almindelighed, men og i Henseende til sine større

Dee-

Deele, er bleven hvad det er til den Tid, da den almindelige Historie bliver skreven. Man kan ikke nægte Tydskerne den Bersømmelse, at de for endeel Aar lykkeligen har bemøyet sig at bringe det menneskelige Kiøns Historie under almindelige, rigtige og nyttige Synspunkter og formodentlig vil det og blive en Tydsker, der med et stærk og lykkeligt Greb vil tilsammensatte alt det almindelige, der kan tiene til en grundig og nyttig Indledning til alle besynderlige Folkers og Staters Historie. Nærværende Haandbog vil hiælpe til at befordre en saadan almindelig Historie. Forfatteren træder som en Mand paa andres Skuldre, der har arbeydet for ham, seer sig altsaa videre om end de, og fatter meget under almindelige Øyepunkter. Vel opholder han sig endnu ved alt for mange besynderlige og smaa Ting, men han har Forstand nok for at stryge dem ud, saasnart han bliver erindret derom. Bogen er fuldkommen systematisk og heel igiennem udarbeydet efter en Methode, og saavidt kommer den saavel Forstanden som Hukommelsen til Hiælp. Men der er ikke for de første Begyndere, endskiøndt det lader som Forfatteren S. 17. §. 9. vil forsikkre det Modsatte, men for saadanne, der allerede chronologisk vide det menneskelige Kiøns vigtigste Forandringer og Begivenheder, hvilke fylde kun et Par smaa Ark. Endnu ingen har bearbeydet den almindelige Historie efter hans Plan, hvilken man altsaa maae kiende, men og vide, at denne Bog efter Titelen indbefatter kun den ældre Historie, hvilken Forfatteren udstrækker indtil det femte Aarhundrede efter Jesu Fødsel, og at den altsaa grændser til hans bekiendte Haandbog over den nyere Historie, som begynder med det femte Aarhundrede. Ligesom han nu har deelt denne nyere Historie i fire Deele eller Perioder, saa giør han og fire store Perioder i den ældre Historie. Den første gaaer fra Verdens Skabelse eller vor Histories Begyndelse indtil Menneskenes første Vandring efter den Babyloniske Taarnbygning, der er efter hans Tidsregning fra Aar 1 til 1809. Den anden gaaer til Alexander den Skores Død eller 3660, den tredie til den Romerske Republiks Omstyrtning i Slaget ved Actium 3953, den fierde indtil den almindelige Folkevandring i det femte Aarhundrede, eller denne de Europæiske Folkes store Bevægelse der foraarsagede det vesterlandske Romerske

Rige

Keyserdom sin Undergang. For desto bedre at bedømme den almindelige Histories hele Plan, vil man og her fremsætte Forfatterens fire Perioder i den nyere Historie. Fra den saa kaldte store Folkevandring indtil Carl den Store, fra ham indtil Videnskabernes Erstatning i det 13 Aarhundrede derfra til Reformationen, og fra denne indtil vore Tider. Naar man nu anseer den almindelige Historie, som en Historie om det menneskelige Kiøns vigtigste Begivenheder og Forandringer, saa kan man spørge, om alle de Begivenheder ved hvilke Forfatteren bestemmer de store Perioder, har haft en stærk Indflydelse i det Ganske, eller have frembragt nogle det menneskelige Kiøns Hoved-Forandringer? om han ogsaa just endelig maatte afdele den nyere Historie i fire Perioder, ligesom den ældre? om Videnskabernes Erstatning og allerede er skeet i det 13de Aarhundrede? og om den efter Historien først er skeet i det 15de Aarhundrede, om ikke da i Stedet for samme den første Opdagelse af Seyladsen om gode Haabs Forbierg, og Opdagelsen af Amerika, udgiør et vigtigt Afsnit i den almindelige Historie? Man haaber at Forfatteren ikke vil ansee disse Spørsmaale for ubetydelige. Hvad Methoden angaaer, hvorefter han har bearbeydet enhver Periode af den ældre Historie, da deeler han hver igien i tvende Deele. Den første indbefatter alt hvad der bringer det Ganske under en Synspunkt, i 6 Kapitler om Tidsregningen, Geographien, den politiske Forfatning, Religions-Forfatningen, Videnskabers og Kunsters Tilstand og den borgerlige Forfatning. Den anden Deel lægger den egentlige Historie af enhver Periode saaledes for Øyne, at ethvert fornemmelig anseelig og mærkværdigt Folks Historie bliver fortalt efter Tidsregningen. Naar man altsaa vil læse et eeneste gammelt og vigtigt Folks Historie i Sammenhæng, saa maa man og søge det i alle de Perioder, i hvilke det forekommer. I Almindelighed maae man med Sandhed sige om dette Værk, at det vidner om en stor Flid og meer end almindelig Indsigt og Duelighed, og fortiener altsaa megen Agt.

Berlin. Ammien Marcellin, ou les dix huit Livres de son histoire, qui nous sont restes. Traduit en François. Tomus III. 1775. 123. Vel har Abbed Mi-

Michael de Marolles 1672. leveret en fransk Oversættelse af denne Historieskriver, men de ere, ligesom, hans Oversættelser slet geraadne. Forfatteren af denne nye Oversættelse, Hr. Guillames Moulines Franzosisk Prædikant ved den her værende Dorotheastads Kirke, en lærd Mand har først faaet fat paa hiin Oversættelse, efter at hans egen næsten var færdig, og om han havde haft den før, saa skulde den dog ikke have været ham til nogen Tieneste. Denne hans nye Oversættelse overgaaer ey alene hin marolliske, men og de almindelige Franzosiske Oversættelser, og den fortiener at regnes iblandt de gode Oversættelser af gamle Skribenter, af hvilke man kan see det paa, at dens Forfattere ey alene har forstaaet det Sprog, i hvilket han oversatte, men og med en lærd Flid har læst de oversatte Skribenter. Ammians Skrivemaade er ofte raa og vanskelig, og Texten hist og her ikke tilforladelig. Man maae saa ikke forundre sig over, om en Oversætter ey altid har truffet denne Skribents Meeneng, og om han end ganske skulde have overseet et eller andet Ord, saa er dette en menneskelig Feyl. Recensenten har især prøvet denne Oversættelse i det Sted af den 31 Bog, hvori Historieskriveren skildrer Hunnerne. At Hr. Moulines ganske har overseet de svære Ord i den 31 Bogs første Kapitel, Vagula Gurulione confecto exanimis visa est jacens, kommer ham ikke saa meget fremmed for, da Hr. Prof. Ernesti selv i sins Glossario Latinitatis intet har sagt til sammes Oplysning. I Almindelighed har han fundet det prøvede Sted vel oversat paa nogle faa Steder nær. Hr. Moulines har iligeledes giort en nyttig Anmærkning til Oplysning over Skribent, og i Besynderlighed forklaret hans Geographie ved den nærværende, hvorved man sielden vil finde noget at erindre. Kongen: som ønskede denne Oversættelse, har og bæret samme med sit Bifald, og for ey alene at belønne Forfatterens Flid, men og til at opmuntre ham til, at han fremdeles vil give sig af med deslige Arbeyder, udnævnet ham til Medlem af det her værende Videnskabs Akademie med en ansselig Gage.

Leipzig. Johnsons Reisen nach den westlichen Inseln von Schotland. 1775. i 8vo. Vogen er først i dette

dette Aar udkommen til London under Titel: A Journey tuo the Weſtern Islands of Schotland, og er altſaa med ſtørſte Iilfærdighed bleven overſat, der dog til al Lykke ikke ſkal have ſkader. Pennants Reiſe i diſſe Egne er bekiendt. Ligeſom han havde Naturhiſtorien og Oldſagerne til Øiemed, ſaa har Hr. Johnſon, der reyſte umiddelbar efter ham, haft Sædernes Kundſkab til Øiemeed. Man finder her altſaa artige Efterretninger om de fattige Bergſkotters Leve maade og Boeliger, hos hvilke en Reyſende af vort ſpillende ſyngende og dandſende Europa ſeer intet andet end Elændig hed, og ſom dog virkelig ſynes at være ganſke roelige, og med Negerne i Amerika, Slaverne i Algier og de livegne Bønder ſeer en glad Evighed i Møde, og omendſkiøndt de alle lide meget af Mangel og Kulde, ſaa fattes dem og derfor mange andre Ulykker, ſaaſom Efter trykkere og Recenſentere ꝛc. Fordum, ſiger Hr. Johnſon ſkulde Schotterne under deres eget Regiment have været endnu mere barbariſke, end for nærværende Tid. Siden den ſtore Erobring ſkal de have aflagt deres naturlige Vild hed, Krigslyſt, Tilbøyelighed til Uretfærdighed, Forag for Regieringen og Enthuſiasmus for deres Hærførere, og vi troe ſelv, at Bergſkotterne kunne endnu blive ganſke for nuftige Menneſker, naar Regieringen kun først har lade dem lære Fabler og Idyller, og giver deres Fruentimmer Muſen-Almenakker i Hænderne. Tvende Ting har de endnu tilovers fra deres forrige Tilſtand, deres Sprog, hvilket man og søger at betage dem, i det man i deres Sko ler lærer intet uden Engelſk og ikke mere vil tillade dem den Skottiſke Bibel, og deres Armod, hvis Afſkaffelſe man in tet mælder om. Fruentimmerne har iſær behaget Forfatte ren formedelſt deres artige Dands. Særdeles rigtige er Undersøgningerne over Landets gamle Sprog. Hr. J. paa ſtaaer, at det til for 100 Aar ſiden, har aldrig været op ſkreven, og at Oſſians Digter har aldrig været til i noget anden Gepalt, end den, under hvilken man for nærværende Tid beſidder dem. Grundene til denne Paaſtand kan en hver ſelv efterlæſe, ſom har Lyſt til at overbeviſes derom.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 51.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 18de Decbr. 1777.

Kiøbenhavn. Staternes indvortes Regiering af Andreas Schytte, Justice-Raad og offentlig Lærer i Stats-Videnskaberne ved Sorøe Ridderlige Akademie. 1776. Femte Deel. Nærværende femte Deel af dette Hr. Justice-Raad Schyttes politiske Værk, har tvende Hovedstykker, af hvilke det første afhandler det borgerlige Justitzvæsen, og det andet det offentlige. Det første Hovedstykke om det borgerlige Justitsvæsen begynder med en foregaaende Indledning. Her vises først hvad der forstaaes i Besynderlighed ved det borgerlige Justitzvæsen, nemlig et Indbegreb af alle de Midler, som Lovgiverne foranstalte til Retfærdighedens Haandhævelse og Befordring mellem Borgerne i Staterne. Dernæst handles om de Gamle berømte og i Besynderlighed Danske saa vel ældre som nyere Lovgivere. Fremdeles om Lovenes Forandring efter Tidernes forandrede Omstændigheder, og hvad Forsigtighed Statsmanden har i den Henseende at tage i Agt. „ Det er beskaffent „ med Staterne, som med det menneskelige Legeme, begge „ ere skrøbelige Maskiner: dagligen maa vi flikke og repare„ re vore Jordhytter. Vi maa dagligen forskaffe dem Søvn, „ Spise, Drikke, Klæder, Bevægelse, ellers nedfalder Hyt„ ten over Huusherren og dræber ham. Staterne udfordre „ bestandig Opsigt. Ved daglige Stats-Arbeyder, Love, „ Indretninger, Forandringer maa de holdes vedlige. Ind-

„ vortes og udvortes Tilfælde virke baade paa de menneſke
„ lige Legemer og Stater, de maa afhielpes ved nye Love,
„ ved nye Sæder ꝛc. Imidlertid kunne vi ikke andet end
„ give Statsmændene det Raad, ſom Mecænas gav Au
„ guſt: Ror vaersomt ved de gamle Love og Skikke!
„ og ingen fulgte ſin Raadgiver bedre end Keyſeren. Sagen
„ er uden Tvil denne: de indſkrænkede Genier vove ſig ſæl
„ den uden for de gamle Veye og elſke ikke Forandringer.
„ Alexander med al ſin Myndighed kunde ikke bevæge Per
„ ſerne til at leve ſom Grækerne, og befaler han ſine Mace
„ donier at leve paa Perſiſk, da opvækkes de imod ham ind
„ til at begynde Oprør. Darius var ikke i Stand til at
„ hemme den graadige Ære iblandt ſine Underſaatter, ſom
„ de viſte deres Afdøde, nemlig nogle Indiſke Folkeſlægter
„ opaade deres Afdødes Legemer i Stedet for endten at bræn
„ de eller begrave dem. Nyeheder ere mistænkte for Folket,
„ der ikke kunne opſtige med deres Tanker indtil at betragte
„ og indſee Fordeelene deraf. Man ſmigrer for deres Til
„ bøyeligheder ved at lade dem beholde det Gamle. Vaner
„ ne ere blevne dem en anden Natur.“ Keyſer Auguſtus
nævnes i Beſynderlighed ſom det bedſte Mønſter i den Hen
ſeende af den kloge Statsmand. Tvertimod maa der nød
vendig ſkee Forandring i Lovene, naar Staterne ved ſtore
og vigtige Tildragelſer have forandret deres indvortes og ud
vortes Forfatning. Rusland tiener til Exempel herpaa
Man har der indſeet Nødvendigheden af en nye Lovbog fra
Peter den Førſtes Tid. Herved andrager Forfatteren de
Spørsmaal, om man bør overdrage dette vigtige Værk
til en enkelt eller ſammenſat Perſon? Først foreſtille
han de Ulemper, ſom ere forenede med den Collegialſke
Indretning, og erkiender det for bedſt at betroe dette ſaa vig
tige Værks Udførelſe til een Perſon, men den ſamme ſkal be
ſidde tilligemed Arbeydſomhed og Indſigt et redeligt Hierte
Keyſer Theodoſius beſtikkede til den Ende et Collegium
der beſtod af 8te af hans fornemmeſte Betiente re. Juſti
nianus brugte kun ſin Statsminiſter Trebonian dertil
ſaa at Sytten af de bedſte Juriſter arbeydede under hans
Opſigt, men Statsminiſteren havde frie og ubundne Hænder
„ Juſtinianus var forſigtig nok derudi, at han gav hver
„ ken Trebonian eller de Juriſter, ſom arbeydede unde
„ han

, ham nogen aarlig Gage, der fulde vedvare, indtil Loven
, engang i sin Tid, efter deres Gotbefindende blev færdig.
, Thi dette vilde maaskee kun have giort dem til de nedrige
, Arbeydere, der lidet bekymre sig om Arbeydet, endten det
, gjøres ilde eller vel, endten der gjøres meget eller intet,
, men alene om at tage Dagløonnen ved Aftenstunden. Han
ansaae det for tienligere at belønne dem efter deres Fortie-
neste, naar Arbeydet var giort og dette gio de Forseren.''
indelig vises, at den Person, som skal have Bestyrelse af
ette Arbeyde, bør være meer end blot og bar Jurist, at han
br ogsaa være Statsmand. I en Lovs Forfærdigelse bør ey
lene sees paa hvad der er Ret, men og paa hvad der er nyt-
gt, og derfor bør Politiken og Statskunsten have stor Deel
dette vigtige Arbeyde. „Politiken hedder der, er Herren,
Lovkyndigheden Tieneren, eller om vi saa ville, Juristen
spiller Rullen, men Statsmanden er Souffleur.'' Recen-
senten har i denne Materie giort an paa et Udtryk her en
anke, som, i hvor vel den maatte være grundet, dog gan-
e vist maa blive flere Læsere til Anstød, formedelst den sær
r kiendelige Mangel af Bestemmelse. Det hedder nemlig
§. 19: „Det kommer an (i en almindelig Lovs Forfærdigel-
se) paa at prøve, om alt det som er anslaaen for Ret og
Billighed, virkeligen er det, og ont det, som er befunden
at være retfærdigt og billigt, er tillige nyttigt for Staten
og dens Borgere: hertil udfordres en Statsmand.'' Her
l ey alene det Spørgsmaal falde en tænkende Læser ind, om
l noget, som er befunden retfærdigt og billigt, ikke tillige
lde være nyttigt? og han vil maaskee forestille sig dette
m en Sag, der ikke behøver nogen nye Undersøgning, for-
edelst det høye og hellige Begreb han kan have sat sig i Hø-
der om det Retfærdige og Billige, som det, der uden Und-
gelse og uden al Tvil altid maa være nyttigt. Ja Forfat-
en har her imod sig den hele velbevæbnede Hær af gamle
hilosopher, der har paastaaet med største Strængbed, at
tet kunde være nyttigt, uden det der er retfærdigt og billigt
onestum, justum & æqvum) og derblandt en Socrates
en Cicero, der med største Tillid til denne deres Sag har
vet at lyse Forbandelse over alle dem, der har dristet sig til
adskille Retten og Nytten fra hinanden, som dem, der med
me Adskillelse har ført en Pest og Ulykke ind i Verden.

Men samme tænkende Læser vil og ganske vist giøre sig det Spørsmaal: hvad da, om nu en Statsmand ved sin Undersøgning befandt, at noget, som var retfærdigt og billigt, ikke tillige var nyttigt for Staten og dens Borgere? skulde han da foredrage Retten for Nytten, eller Nytten for Retten? et saare vigtigt Spørsmaal, til hvis høystnødvendige Besvarelse man her ingen Udvey seer, eller finder nogen Anledning. Det er langt fra Recensenten vil her føre sig op som Kritikus i saa vigtig en Sag, hvis Bedømmelse vilde kun udfordre en alt for stor Vidtløftighed. Han vil kun sætte sig i en eenfoldig Læsers Sted, der behøver Oplysning, eller i Mangel af samme tør troe, at man i og om saa betydelig en Sag bør tale og skrive med megen Bestemmelse, efterdi der ere Mand, som har hele Verdens Beundring og Høyagtelse, der holde det for en for Verden høyst fordervelig Sag, om Folk i Almindelighed satte sig den Tanke fast i Hovedet, at noget kunde være nyttigt, som ikke var retfærdigt og billigt. Herefter handles om de borgerlige Loves Grundvolde, som ere her fem i Tallet, **den menneskelige Natur, Landets naturlige Beskaffenhed, Sæderne, Naturens Love og Regieringsformene og deres Grundstøtter.** Et Par Exempler paa Love stridige mod den menneskelige Natur. Den Burgundiske Konge **Gondebrand** dømte en Søn til Slaveriet, fordi han ikke havde angivet et af sin Fader begangen Tyveri. **Henrich den Ottende gav en Lov, at det Fruentimmer, der har haft usømmelig Omgang med Mandfolk, førend hun bliver gift, skal under Livsstraf aabenbare samme for sin Frier.** „At aabenbare slige Hemmeligheder var det samme i de forløbne Tider, som at skille sig ved sin timelige Lykke. Levemaaden var endnu ikke saa galant, at en Frier kunde anse saadanne Anecdoter for Bagateller. Det er jo hvert Menneskes Pligt at befordre sit eget Bedste: at tie var her at giøre Lykke, at tale var det samme som at giøre sig ulykkelig. Man troer, at **Henrich den Ottende** vilde hermed tage et Slags Hævn over det smukke Kiøn, fordi han havde faaet de Scrupler, at han ikke var regaleret af een af hans 8te Gemahlinder med det indbildte Klenodie, som Manden paastaaer, at Konen skal bringe med sig til sin første Brudesæng." Ligesom ethvert Menneske, saa har og enhver

hver Stat ſit eget Temperament, hvorefter den ſkal regieres. Dette beſtaaer i Landets naturlige Beſkaffenhed, dets Beliggenhed paa Jordkloden, dets Størrelſe, Borgernes Antal, Tænke- og Levemaade, Næringsmidler, Sæder og Characteer. Her møder en Betragtning over Himmelegnens Indflydelſe paa Menneſkenes og Nationernes Temperament, ſom beſluttes med diſſe Paſchals Ord: On ne voit presque rien de juſte ou d'injuſte, qui ne change de qualité en changéant de Climat, trois dégrès d'Elévation du Pole renverſe toute la Juriſprudence & un Méridien décide de la Vérité. Hvor vigtigt det er for en Regent at rette ſig efter ſit Folks Sæder og kiende dem, derpaa fremſtilles Carl V. ſom et Mønſter, der iblandt Hollænderne levede ſom en Hollænder, hos Tydſkerne ſom en Tydſker, iblandt Spanierne ſom en Spanier, da derimod Philipp II., der ikke beſad hans Politik, viiſte en aabenbare Foragt for de ſidſtes Sæder og derved afvendte alles Hierter fra ſig. Hvad Naturens Love angaaer, hvilke Forfatteren og har anført ſom en egen Grundvold til borgerlige Love, da kunde ſamme vel bequemmeligen have været henbragte til een Artikel med den menneſkelige Natur, ſaa at den menneſkelige Natur, og de derudi grundede naturlige Love, maatte gielde for een og ſamme Grund. Det er en vigtig Anmærkning Forfatteren her har giort S. 33, at ligeſom Guld gav Moſes Love, ſaa har faſt alle bekiendte hedenſke Statsmænd og Regentere digtet det ſamme om deres Love. Man kan, for ſaa vidt deres Love vare grundede i Naturens Ret, vel ſige, at de ligeſaa lidet har digtet dette, ſom Moſes, lad være der i Moſes Foregivende har været meer overordentlig Sandhed, og Hedningenes i den Fald foregivne Guder vare kun falſke og opdigtede. Virkelig er Guld Lovgiveren af alle de Love, der grunde ſig paa naturlig Ret og Billighed. Herefter foredrages almindelige Regler for Lovenes ſkriftlige Forfattelſe, nemlig, at en Lov maa være tydelig, kort og ſammenhængende. Mærkværdige ere Forfatterens Tanker om Tydeligheden, ſom den allernødvendigſte Egenſkab i Lovenes ſkriftlige Forfatning. Man ſeer overalt, hvor nær en Regiering nærmer ſig til Deſpotismus, naar dens Love ere fulde af dunkle, tvetydige og ſaa almindelige Udtryk, at man kan dreye og vende dem, hvorhen man vil, ſaa den dog overtræder dem,

som helst og bedst søger at opfylde dem. Forfatteren anfører et Par Exempler derpaa. „Den, siger en Lov i China „ er skyldig i der høye Forræderie, der mangler i Re„ spect mod Keyseren. Hvad vil dette sige, i en despo„ tisk Regiering, at mangle Respect? Kan man ikke giør„ ait hvad man vil til en Mangel af Ærbødighed? Riche„ lieu i sit politiske Testament var af de Tanker, at man „ kunde anklage en Minister for Kongen: men at Anklage„ ren skulde straffes, om han anklagede ham for ubetyde„ lige Ting. Her maatte man vel spørge: hvad er betyde„ ligt, hvad skal man ansee for betydeligt? Det Romerske „ Senat gierde med Forsæt de 12 Tavler uforstaaelige, og „ det opstillede Snarer for Fugle, i Stedet for at give Med„ borgere Retsregler. Folket var vis om sine Rettigheder „ og kiendte ikke sine Forbindelser. Det forsaae sig i hvad „ det end giorde. Dommerne brugede Lovene efter deres Ind„ fald. Juristerne og Procuratorer udtolkede dem til deres „ egen Fordeel, og deres Fortolkninger fik med Tidernes For„ løb den samme forbindende Kraft, som Lovene selv, der „ Republikens Tid vare givne af det hele Folk.“ Om Lovenes Korthed staaer her en Tanke anført af Seneka, som alle Lovforfattere vel burde have for Øyne: Legem brevem esse oportet, quo facilius ab imperitis teneatur, veluti emissa divinitus vox sit, jubeat, non disputet. Nihil mihi videtur ineptius aut frigidius, quam lex cum prologo dic, quid me velis facisse, non disco sed pareo. Mod et andet Sted har Seneka sagt, at en Lovgiver skal ikke tilraade, men befale. Dog, fordi Befalingerne bør være korte, og forfattede i saa, fyndige og tydelige Ord, derfor er det ikke sagt, at Lovene selv maa vare saa korte, som for dum i de raae og upolerede Staters første Begyndelse. En vigtig Anmærkning er denne S. 46: „Enhver bør vide sit „ Ret. Den adelmodige Første, der gav til enhver Lands „ bye et Udtog af Lovene, hvoraf Bonden kunde see den For„ bindelse, hvor i han staaer med Staten og Medborgerne „ og lære sine Pligter og Rettigheder, giorde virkeligen en „ Gierning, der kunde sættes ved Siden af den, at give en „ Bibel og en Concordantz til en Meenighed. Den Ond„ og Nedrige fornærmer saa ofte den Vankundige, blot fordi „ han troer, at han er uvidende om sine Rettigheder. Bon„ de

„ den blev visseligen ikke et desto slettere Lem af det borgerli-
„ ge Sælskab, fordi han vidste, hvad han var Sælskabet
„ skyldig, og hvad dette kunde fordre af ham. Om han
„ lærte noget af Loven, der forbinder ham, tilligemed sin
„ Catechismus, hvad Skade? Han bør jo være ligesaa vel
„ en god Borger, som en god Christen.“ Fremdeles om den bestandige Agtpaagivenhed Lovene udfordre, for saa vidt de kunne være nyttige til een Tid og skadelige til en anden, nyttige paa et og skadelige paa et andet Sted. Dette er oplyst med bequemme og tydelige Exempler. Hvorledes ogsaa en Lov kan blive nyttig og skadelig, retfærdig og uretfærdig formedelst den Sammenhæng, den staaer udi med de øvrige Love, det har Forfatteren oplyst med følgende Exempel: „Grækerne straffede Hæleren, ligesaa haardt, som de
„ straffede Tyven: de Europæiske Folkeslægter følge Græker-
„ nes Exempel, og ikke i Lovene gjøre Forskiæl paa begges
„ Straffe. Grækerne handlede fornuftigen. Grækerne,
„ nemlig straffede Tyven med Penge-Mulct, firedobbelt det
„ Stiaalnes Værdie, naar Tyveriet var aabenbart: toedob-
„ belt, naar Tyveriet var skeet hemmeligen. Vi kunne ikke
„ sige, at Hælerens Straf, der stra- des lige med Tyven selv,
„ var for haard hos dette Folk. Vi derimod, vi straffe en
„ Tyv med Æres og Friheds Tab, med Slaverie og Død.
„ En Hæler er sielden og maaskee aldrig saa straffværdig som
„ Tyven. Skulde vel en Fader, en Ven, der skiulede det
„ hans Barn og hans Ven havde stiaalet, ikke for at gjøre
„ sig deelagtig i Misgierningen, men af Følelse af den fa-
„ derlige Ømhed og den sande Vens Medlidenhed, straffes
„ lige med den, der med Magt og Overlæg bræker ind som
„ Tyv i en Fremmeds Huus? Hvo indseer ikke Haardheden
„ af denne Lov? Havde man sat en mindre Straf for Ty-
„ ven, vilde man være tilbøieligere til at aabenbare Tyve-
„ riet, men nu kan man ikke gjøre det. Loven gior Tyven
„ desto forsigtigere og han betroer sig til ingen.“ Naar Lovene ere forfattede med den Fornuft og det Overlæg, saa vigtig en Sag udfordrer, bør de holdes ubrødelige, og derudi bestaaer deres Hellighed. Forfatteren har anført nogle ligesaa stærke, som grumme Beviis paa Lovenes Helligehed i de gamle Stater. Videre hvad der er at agte i Hensende til Lovenes Bekiendtgiørelse. Tilsidst en Betragtning over den

borgerlige Lov i Almindelighed og den borgerlige Rets Inddeeling i de fire bekiendte Hoveddeele: 1) Personernes Ret, 2) Tingenes Ret. 3) Straffe-Lovene, og 4) Retter gangsmaaden, og hermed besluttes den udførlige og allerede lærerige Indledning. Herefter følger nu en første Afdeeling om Personernes Ret, hvori der efter en kort Indledning handles i 3de Øyer om Forbindelsen imellem Mand og Kone, om Forbindelsen mellem Forældre og Børn indbyrdes, om Forbindelsen imellem Huusherren og Tieneren, tilligemed almindelige Betragtninger over Huus-Regieringen. Det gaaer ikke an at levere et sammenhængende Uddrag af alt, hvorfore man alene vil fornøye Læseren med nogle Forfatterens mærkværdige Tanker eller Anecdoter. Først Ægteskabet. Ingen Indretning i Verden har kostet Lovgiveren saa megen Eftertanke, Arbeide og Bekymringer, som denne Stands Indretning. Gud selv har knyttet dette som et stadigt og fornøyeligt Baand, og i Naturen indprentet os en naturlig Lyst til det andet Kiøn. „Borttag denne naturli„ge Lyst, og hvo driftede sig vel til i de Tider, hvor Over„daadigheder og Vellyster have taget Overhaand, hvor Børn „i de fleste Familier ere Byrder, ja vel ofte Plager, hvor „Konens Underholdning er ødelæggende ꝛc. Hvo driftede „sig vel til at indlade sig i Ægteskab?" Herefter gives en historisk Afskildring af Ægteskabets Tilstand i de ældste og sildere Tider hos adskillige gamle Folk. Hvorledes Pebersvendene allerede i de gamle Tider overalt ere blevne anseete næsten som infame, for Ex. hos Athenienserne paa Junos, Ægteskabs-Gudindens, aarlige Fest, maatte de møde i hendes Tempel, klæde sig nøgne af, løbe omkring Alteret med en Flok ugifte Piger efter sig, der med Riis i Haanden pidskede dem, fordi de agtedes at have syndet imod Ægteskabs-Gudinden (det er mod Naturen) og foragtet dem selv. Hos de Lacedæmonier bleve de nøgne opstilte til offentlig Skiændsel paa Torvet, hvor de maatte synge Viser til deres egen Vanære. Hos Argiverne maatte dem ikke betroes noget offentligt Embede. I Corinthen maatte de ikke begraves paa ærlige Ægtemænds Marcer. Hos Romerne blev dem ey tilladt at vidne for Retten. Om Polygamien tænker Forfatteren saaledes: „For at forplante sin Slægt behøver Manden ikke „meer end een Kone. Menneskет lever længe, i en Tid af

„ 20 til 30 Aar har det Leylighed nok til at formere Ver„den. Det er alene Vellysten, men Vellysten, der er voxen „ til en vis Grad af Udordentlighed eller Liderlighed, der ud„fordrer endten mange Koner eller mange Mænd.“ Forfatteren tør troe, at Moses har gaaet vel vidt i sin Fsyelighed for Mandfolket, naar han tillader en Fader, at give sin Søn en Slavinde til Omgang, indtil hans Omstændigheder tillode ham at give ham en Ægtekone. Naar en Jøde, siger han, giver Sønnen en Maitresse, skulde man snart troe, at Jøden havde en galant Levemaade, der kunde sættes i Ligning med Franzosens, der giver sin Søn en Veninde til Omgang, for at han derved tillige skal dannes til en artig Tænke- og Levemaade. Dette synes han dog at ville undskylde, i det han spørger, hvad man vel skulde giøre i det varme Clima, hvor Mandfolket og Fruentimmeret moednes saa tidlig til indbyrdes Omgang, og elsker med saa megen Passion? I Portugal er den samme Skik iblandt Adelsmændene, dog ikke for Borgerstanden (thi, siger Forfatterens Satire, den har ikke megen Levemaade) at nemlig Adelsmanden underholder en Maitresse for sin Søn, indtil han kan see ham anstændigen gift. Naar han endelig bliver gift, faaer Maitressen en Medgift, hvormed hun forsøyer sig til Klosteret, og dette hedder, efter Katholikernes Sprog, **at bringe Christus en reen Brud.** (Beslutningen følger.)

Leipzig. Neue Miscellanien, historischen, politischen, moralischen, auch sonst verschiedenes Inhalts. Erster und Zweyter Stück. 1775. 1 Alph. 1 A. i 8vo. Disse Miscellanier ere deels Oversættelser, deels Original-Arbeyder. Det første Stykke indbefatter følgende Afhandlinger. 1) **Voltaires Lobrede auf Ludw. XV. übersetzt.** Den er kort, og man skulde af samme snart bilde sig ind, at Voltaire besad Religion. 2) **Auszug aus Boismonts Gedächtnißrede auf vorgenannten König.** Megen Franzosisk Vid herskr derudi. 3) **Auszug aus der Bischofs von Senes Leichenrede mit Voltaires Anmerkungen.** Det er fornemmelig de Steder, hvor Bispen tog sig den Frihed at bedømme Kongens Handlinger i Henseende til Jesuiterne og Parlamentets Ophævelse. 4) **Schreiben eines Geistlichen über die**

Wiederaufnahme der Jesuiten in Frankreich, worinn die damals befürchtete Wiederaufnahme als sehr gefährlich vorgestellt wird. Man vil og holde Voltair for at være Forfatter af denne Skrivelse. 5) Ein Brief aus Paris die Madame de Savry betreffend. Dette er et interessant Stykke, da man dog ogsaa gierne vil vide saadanne Personers Herkomst og Maaden paa hvilken de er komne i Verden. 6) Anmerkungen über des Lord Chesterfields politische Maximen. Dette Stykke er Originalog indtager et Rum fra S. 47-156. Foran staaer vel den lystige Efterretning, at den Opsatz havde til Forfatter en Professor, der holdt Forelæsninger over de politiske Tiden der, men man vil fiært blive vaer, at disse Anmærkninger ere komne fra en Forfatter af et stort og vidtoverseende Genie og der selv har haft Erfaring i Statssager ved Hofferne. De ere meget lær-værdige og vise Lorden, at han er altid har tænkt ret. Ved Maaden af de anbragte Hof-Anecdoter bliver denne Opsatz meget underholdende, for Ex. en ung Gesandt opvartede en Premier-Ministers Gemahlinde, og ved sine Ungdoms Capricier brækkede et stort Speyl i Værelset, da Damen intet videre sagde ham derfor end dette. Hr. Gesandt, staaer ogsaa dette i deres Instruction? Unge Personer af Stand, som ville lade sig see i den store Verden, ville vist læse denne Opsatz med betydelig Nytte. 7) Ein Aufsatz des Hrn. Lavaters, nebst einer Prüfung desselben. Her er den førstes rige Indbildningskraft ved den andens rigtig tænkende Fornuft grundig igiendreven. 8) Von dem Leben der Eudoxia, des Rußischen Kaysers, Peter des Grossen, ersten Gemahlin. En Efterretning, som man vel finder andensteds, men som dog ogsaa her fortiener et Sted, da denne Dame har haft saa ulykkelige Skiæbner og har afvexlet en glimrende Lykke med de haardeste Ulykker. —— Det andet Stykke indbefatter. 9) Brief, des Proceß des Grafen von Gyllenborg oder den von seinem Legationssecretair unter dem Schutz der Gesandten angeblich getriebener Actienhandel betreffend. Udfaldet paa Processen mangler endnu. 10) Ein Brief der Französischen Parlement betreffend, leverer nogle meer end almindelige Efterretninger. 11) Nachricht von den schröpferischen Geister-

er-

erſcheimungen. Enhver hedder det til Slutning, kan troe derom, hvad den vil. 12) Etwas von Cromwellen. Efter forudſkikket kort Efterretning om Cromwels Opkomſt leveres et mærkværdigt Brev, der er ſkreven fra ham til Oberſte Hammond, der juſt havde Carl I. paa Den Wight i ſin Magt. Juſt dette ſamme Brev bevæger Recenſenten til at troe, at Cromwell ikke, ſom Forfatteren meener, har været en Enthuſiaſt, men en Skielm, der alene har betient ſig af Enthuſiaſteriets Dække til at udføre ſine Henſigter. 13) Abhandlung vom Enthuſiasmus hvori de nær beſlægtede Begreber ere vel udviklede. 14) Eine Toiletten Methaphyſik. Juſt ſaa meget, ſom kan være nok for i den ſtore Verden at kunne raiſonnere med over methaphyſiſke Materier. 15) Betrachtungen über drey Stellen im Sirach. 1) Om Viisdommen. 2) Om Almagten, 3) Om forbudne Lyſter. 16) Etwas von der Handlung und Streitigkeiten aus England mit den Colonien, beſtaaer af forſkiellige Grunde med og imod, ſom ere uddragne af nogle derom udkomne Skrifter. 17) Rede des Herrn Turget bey der Wiederöfnung des Parlements zu Paris. 18) Etwas von der Rußiſchen Kirchengeſchichte, betræffer fornemmelig Patriarkens anden Afſkaffelſe. 19) Nachricht von der wunderbaren Erhaltung einiger Schifsleute. 20) Etwas von den Lebens Umſtänden Pabſt Clemens des XIV. —— Man har vel Aarſag at ønſke denne meget nyttige Samlings Fortſættelſe.

Hamburg. Beobachtungen über den Orient aus Reiſebeſchreibungen. Aus dem Engliſchen überſezt von Johan Ernſt Faber. Zw. Theil, mit Seybolds Vorrede. 1775. 484 S. i 8vo. Den forſte Deel er udkommet i Aaret 1772. Man forudſætter altſaa Plan og Indretning, ſom bekiendt. De Hiælpemidler, ſom Hr. Harmar, ſaa hedder den Engelſke Forfatter, derved har brugt, ere anførte i Forberedelſen til den første Deel, hvor man dog ugierne ſavner nogle, ſom paa mange Steder ſkulde have givet ham mere Lys, naar han havde nyttet dem til dette Øiemærke. Den afdøde Hr. Prof. Fabers Anmærkninger erſtatte tilſtrækkelig denne Mangel. De tiene

deels

deels til de Bemærkningers Bekræftelse og Oplysning, so den Engelske Forfatter har samlet, deels til at rette de Anvendelse, som her gjøres paa Steder i Skriften. Th Forfatteren var ukyndig i de forvandte østerlandske Dialek ter, saae følgelig ikke med egne Øyne, og forlod sig kun al for ofte paa engelske og for en Deel middelmaadigere Fo tolkeres Domme. Ikke sielden forefinder man i Faber Tilsatzer smaa Udsvævelser over særdeles vigtige Materier Vel synes de undertiden at staae paa det urette Sted, un dertiden trækker han noget for vidt ud for at komme til det han gierne vilde sige; men Læseren holdes dog immer skades løs og ofte takker han Forfatteren, at han har underhold ham med saa mange nye og uventede Bemærkninger. Do man kiender allerede den Sal. Fabers bemærksomme Gei og hans gode Smag, hvormed han forbandt en nøye Kund skab i de gamle Sprog, Historie og Sæder, Egenskab som man og ikke vil savne i dette hans sidste Arbeyde. D har givet det Værk, især denne dets anden Deel, hvorpa han har anvendt den meeste Flid, en Værd, som man eller næppe skulle have tilstaaet. Det I. Hovedstykke handle om de østerlandske Uresbeviisninger. Her forekomm Bemærkninger over Østlændernes Foræringer, Hilsen, Rang Ordning, Begravelse, Grav- og Steenskrifter, Dødes Balsamiring, og andre deslige Materier, som man ikke ka anføre hver især. Iblandt Fabers Anmærkninger udmæ ke sig i sær de over de Gamles Penge S. 16. f. og over Ind balsameringen S. 149. f. Det II. Hovedstykke indbefa ter en Afhandling over Orientens Bøger, over deres Skriv Materialier (hvorved Fabers Anmærkninger over Papier og Lærredet) over Opskrifterne af forskiellige Psalmer, Bi gers Udzirelse med Malerier o. s. v. Det III. Hovedstykk over den borgerlige Militairiske Forfatning af Judæa, o Spetrompeterne (Faber om Jordskielv og tillige over So lens Formørkelse ved Christi Død S. 191. f.) om de gam østerlandske Staters Magt; om Palmyra (Faber om Grænd serne af Palæstina og Ægyptens Flod.) Om Jordan, ti ligemed Fabers Anmærkninger om Israeliternes Overgan under Josva; om Ødelæggelser formedelst Korns og Tiære Antændelse, hvorved Faber om Samsons Ræve; om Krig forretninger, Leyre, Krigs-Retten og deslige. IV. Hoved

styk

tykke indbefatter Bemærkninger over Egypten. Om Egyptens Kilder og Floder, især Nilstrømmen, Oplysning ver nogle ægyptiske Plager med meget interessante Tilsatzer f Faber, om Agerdyrkning og Klædedragt hvorved Faber m Hør og om Klædedragt. Det V Hovedstykke indbeatter blandede Anmærkninger. Ved den Materie om en Qvindelige Puds og den østerlandske Dragt i Alminde-ighed mangler meget endog hos Faber, og Niebuhrs Reysebeskrivelse kunde man vel her bedre have benyttet sig af. Det skeer ikke sielden, at de der har til Absigt at oplyse Skribentere af Reysebeskrivelser eller Oldsager, geraade læt den Fristelse, at finde Allusioner til visse Skikker og Begi-ivenheder, som Skribenten aldrig har tænkt paa, eller som læseren dog ikke behøver at tænke paa, for tilstrækkelig at orstaae ham. Denne er just en Feyl, som Forfatteren ik-e sielden begaaer, og som ey engang Faber er fri for. Ilf det Sted hos Homer Od. S. 354. sluttede Plinius (XIII. 1.) at til Homers Tid maatte den Deel af Ægypten, som edder Delta, endnu ikke have været til, men først siden-efterhaanden være kommen af det ansatte Dynd, Wood i it Skrift over Homers Original-Genie tog denne Meening n, dog uden at nævne sin Autor. Han vidste at give den aa rimelig en Vending, at han af mange fik Bifald. Denne formodning igiendriver Faber S. 154. Wood har ikke etænkt, at Tanis (det Hebraiske Zoan) allerede til Pa-riarchen Josephs Tid har været en kongelig Residentz-Stad. Allerede Strabo I. 30. holder Efterretningen selv for fa-belagtig Altsaa kan Delta til Homers Tid ey have været t Morads, men hvad det allerede var til Josephs Tid, et tæt beboet Land.

Berlin. Carl Renatus Hausens Versuch einer Beschichte des Menschlichen Geschlechts. Des drit-en Theils erster Abschnitt, welche die neue Univer-alhistorie enthält. 1775. 18 A. i stor 8vo. Den første Deel af dette Værk udkom i Aaret 1771. og den anden i Aaret 1772. At Forfatteren endelig har leveret et nyt Stykke af dette sit historiske Værk, hvorken tidligere, eller stærkere end dette, det er deels hans Akademiske Forelæsnin-zer, deels den Maade, paa hvilken han udarbeyder denne

Hi-

Historie, Skyld udi. Thi det er ikke blot andre ligedanne Historiebøger han læser, men han læser, sammenligner og prøver selv Kilderne til den Historie, som han afhandler, og det er et Arbeyde han ikke kan komme saa fort af Sted med. Først fremlægger han her Statsforfatningen i det Romerske Rige fra 324 til 395. Derpaa fortsætter han sammes Historie fra 395. til dets Undergang i Aaret 476. og skildrer tillige Romernes Sæder og Forfatning i denne Tidspunkt. Derpaa begynder han den almindelige Historie om Italien, hvilken han fortsætter fra 476 til 552. og tilsidst beskriver Italiens Sæder og Forfatning under de Ostgothiske Konger. Han gaaer altsaa meest ordentlig og regelmæssig til Værks, og den Historie han leverer, er virkelig at ansee som et Udtog af de Skribentere, der maae ansees for dens Kilder, og hvis egne Ord anføres i Anmærkningerne. Men som de altid stemmer overeens med hinanden, saa undersøger han, hvilke man i enhver Fald meest kan sætte Lid til. At han i denne Undersøgning, ey har rettet sig blot efter andre nyere Skribentere, men fulgt sin egen Skiønsomhed, kan man af mange Steder tydelig see. Men med alt dette kan man ikke miskiende en vis Tørhed i Foredraget, og en alt for stor Nøyagtighed i smaa Omstænde, der ikke vel kan bestaae med det strængeste Valg af Materierne. Det er og noget besynderligt og eget ved dette Skrift at Forfatteren har indlemmet de nærværende Europæiske Stoters Historie i den Romerske, og det i de Aar, i hvilke de har taget deres første Begyndelse. Saasom ved Aaret 409, da Gerontius kalder de Svever, Vandaler og Alaner til Spanien til Hiælp, af hvilke de første stiftede der et Rige, som varer til 583, indrykker han korte Udkast til den almindelige Historie om Rigerne Spanien og Portugal, hvilke naaer til nærværende Tid, og saa bliver den paa 20 Blade afbrudte Historie om den Gerantiske Opstand fortsat. Man finder ikke denne Methode meget bequem, men bifalder derimod, at Forfatteren afhandler den almindelige Historie om Italien strax efter det vesterlandske Romerske Riges Undergang. Ofte rosee og forsvarer han Gotherne og nogle deres Konger, Hist og her har med al den Flid, Forfatteren har anvendt paa dette Skrift, dog indsneget sig nogle Feyl, for Ex. Da man veed, at Christophorus Co-

olumbus har opdaget Amerika, førend Americus Vepucius, saa finder man dog her S. 487. det Modsatte. Overalt røber sig Forfatterens Adspredelse under Forfatningen.

Leipzig. Auserlesene Abhandlungen über wichige, und angenehme Materien theologischen Inhaltes. lus verschiedenen Sprachen übersetzt und mit einigen Anmerkungen begleitet. Erster Band. 16 A. i vo. Alle disse Afhandlinger ere vel valgte. Undertiden ar Oversætteren ogsaa tilføyet ikke ganske ubetydelige Anmærkninger, Oplysninger og Rettelser. Indholdet af de orskiællige Stykker ville behage alle Slags Læsere, omendskiøndt de hverken ere geistlige eller Theologer. Opsatzerne dette første Bind ere: 1) Calmets Untersuchung ob die lten Philosophen und Gesetzgeber ihre Gesetze und Moral us der Bibel genommen. 2) David Mill von den Fabeln der Norcenländer. 3) Ribov von der Oeconomie der Kirchenväter nd ihrer Art der nach zu disputiren. 4) Wesseling ob ie Evangelien auf Anastatii Befehl verfälscht worden. 5) Jon der Fluchpsalmen. 6) Gedanken über die Urkanden, eren sich Moses bey Verfertigung seines ersten Buchs scheint edient zu haben, (et Udtog af Astruc med et Anhang af Jerusalems Tanker derover.) 7) Schmid von der Fortflanzung und Ausbreitung der geoffenbarten Religion durch Gedichte. 8) Die Wahrheit der christlichen Religion aus Begebenheiten von Worthington. 9) Der Anonym (et Udtog af Bibliotheque des Sciences.) 10) Die vier [illegible] (et Udtog af Bazin.) 11) Ueber das vierte Gebot aus Pauli Anführung desselben Eph. 6. (af Biblioth. raisonn.) 12) Cocchi von der pythagorischen Diät. 13) Chais von Jubelfesten und Ablaß. 14) Portrait des Herrn von Voltaire. 15) Gouch über den Fluch des Cissa. 16) Derselbe über die Macht auf der Haupte der Frauen.

Leipzig. Merkwürdiges Stück aus der Geschichte Königs Gustav des Ersten; welches eine historische Beschreibung enthält von seiner Gefangenschaft in Dänemark, Flucht nach Lübeck, seinem Aufenthalte und Begebenheiten an diesen Orte, nebst einer Reise von da nach Schweden, worin viele un-

unbekannte, unrecht berichtete und dunkle Sachen ins Licht geſetzt, nebſt einer Nachricht des berühmten Bürgemeiſters der damaligen Zeit, Herrn Nicol, Beömbſe, und einem Abriß von der Kleidung, welche Se. Hochſ. Maj. Guſtav I. auf ſeiner Flucht nach Lübeck trug, und noch daſelbſt ſeit 1520. verwahrt iſt. Nach vielen Handſchriften ausgearbeitet von D. Heinr. Jacob. Sivers, Königl. Hofpred. Probſt und Pfarherrn ꝛc. 103 S. i 8vo. Man lader os vide, at v kan have nok i denne Titel, og at Bogen ſelv intet indbe fatter uden ſkrækkelig mange Allegationer. Alt hvad For fatteren har viiſt er, at Guſtav paa ſin Flugt af Danne mark har ikke klædt ſig ſom en Fiſker, ikke heller efter andr Skribenteres falſke Foregivende ſom en Fædriver, men ſon en Pillegrim. Tilſkriftet til Kronprintzen har Forfatteren afſkreven af et Compendium af den romerſke Hiſtorie, o det handler om den berømte Keyſer Auguſtus. I An vendelſen paa Kronprintzen anmærkes, at det Navn Gu ſtavus indbefatter ſamme Bogſtaver ſom Auguſtus, alt ſaa ꝛc.

Leipzig. Chreſtomathia Ciceroniana, oder auserleſene Stellen aus den Schriften des Cicero, nach den beſten Ausgaben, mit ausführlichen Anmerkungen und einer Erzählung von dem Leben des Ciceron, von J. M. Gesner, auf Verlangen aufs neu ſorgfältig durchgeſehen, von J. Fr. Fiſcher. Denn Bogs Værd er for længe ſiden beſtemt. Tilſatzer og Anmærkninger har Hr. Fiſcher egentlig ikke giort, ſom Titelen heller ikke lover. De vare og ufornødne, da Gesners Anmærkninger ere allerede fuldſtændige nok. Men i de forrige Udgaver og i ſær i den af 1765. kom en heel Hob Trykfeier for, og det ſaadanne, der tildeels fordunklede Meeningen en Feyl, ſom denne Chreſtomatie havde tilfælles med mange andre. Hr. F. har da ſøgt at raade Bod paa denne Fey Anmærkningerne ere og hiſt og her forbedrede i Citationern Tryk, Papiir og den tydſke Orthographie ere her og lan bedre, end i de forrige Udgaver.

No. 52.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 25de Decbr. 1777.

Kiøbenhavn. (Beſlutningen af Staternes indvor-tes Regiering ꝛc. See forrige No.) Om Geiſtlig-dens Coelibat anmærkes rigtig nok, at Paven langt fra ar den første, der forbød Folk at gifte sig og tillod dem at olde Concubiner, men at de verdslige Fyrster allerede længe iforn havde givet Krigsfolket denne Tilladelse, og at Geiſt-ligheden selv har giort Paastand paa samme Frihed paa den Grund: qvia Clerici militare dicuntur. Til Trøst og erstatning for deres Koners Tab fik de den og, hvorover en s Poet saaledes har udtrykt sig:

O! bone Calixte, nunc omnis Clerus odit te,
Antea Presbyteri poterant uxoribus uti:
Hoc deſtruxiſti, qvando tu Papa fuiſti:
Sed bene feciſti, pro ſola mille dediſti:
Ergo tuum ſceptrum ſemper celebretur honeſtum.

idere om Ægteskabets bestandige Vedvarelse, hvor vigtig fornøden den er. „Lovgivere, Forældre, Formyndere, Friere ꝛc., alle ere eenige derudi, at man skal bruge Fornuften i denne saa vigtige Sag, hvorpaa et Menneskes timelige og maaskee ævige Lyksalighed tillige beroer: Men har man vel nogensinde været eenig om Betydelsen af det Ord Fornuft. Faderen, som Alderen allerede for lang Tid siden har giort kold og lidet skikket til Kiærlighed, agter det for Fornuft, at foreene sig med en rig Ægtefælle, be-

„ svogre sig med en anseelig Familie for at giøre Lykke
„ Verden, leve anstændigen og nyde Livets Bequemmeli
„ heder og Forlystelser. Med eet Ord, at see paa Sælske
„ og Svogerskab, ægte vede Penge, Godser og Oblig
„ tioner, er hans Fornuft. Sønnen har gierne en ande
„ Fornuft, vil mestendeels følge Naturens Bud og gifte s
„ fordi han elsker. Han kan følgeligen ikke begribe, at e
„ rig Medgift giør en Abekat til en Venus og en Fur
„ til Nymphe, han vil gifte sig efter sin Tilbøyelighed
„ men den ulydige Søn bliver truet med Arvløsgiørelse.
Fremdeles om Medgift smukke og lærerige Tanker. Lovg
verne har altid vildet, at Ægtefolk af Hiertet skulde elsk
hinanden. Hos Grækerne maatte de, som giftede sig i d
ældre Tider, giøre Eed for Øvrigheden, at de elskede hve
andre. Gode Gud! raaber her Forfatteren, hvor mang
Meenederе i Verden maatte vi ikke faae, om denne Skik var a
mindelig? men er den ikke dog virkelig almindelig hos os
Aflægges ikke den hellige Forpligtelse for Præsten ved Brud
skamlen? og skulde den ikke være ligesaa gyldig som noge
Eed med tre oprakte Fingre? ellers maatte dog Meenederne
Tal blive saare liden, naar kun Eeden ey gik ud paa ande
end at de elskede hverandre. Men Eedens Meening maa
nok have været denne, som det og maae nok have været For
fatterens, at de bestandig vilde elske hinanden oprigtig
Om Ceremonier ved Ægtepagtens Indgaaelse. Om Ægte
skabs-Handelen. Mærkelig nok ere følgende Tanker o
Medea hos Euripides om den Medgift, en Brud maa
tilbringe sin Brudgom: **Af alle de Skabninger, som**
leve paa Jorden og have Liv og Aande, ere v
Qvinder de allerulykkaligste. Med Morgengave
nødes vi til at kiøbe os Herrer over vore Legemer
Om Ægteskabs Lovene i de Asiatiske Stater. Forfattere
troer, den Første kunde giøre meget til den almindelige Lyk
salighedes Befordring i sin Stat, om han beskikkede et Consi
storium til at overhøre dem, som ægtede at indlade sig i Ægte
skab, om de elskede hverandre oprigtigen, om de ikke paa e
Maade vare tvungne, overtalede, bedragede o. s. v. til at giv
deres Samtykke til Ægteskabet. Om Ægteskabs-Alderen
og især Ægteskaber mellem begge gamle, eller ung og gam
mel. Om Ulighed i Stand. Forfatteren erklærer det for

åbenbar ſtridigt imod Guds og Naturens Bud, at man orbyder Soldatee at gifte ſig. Om Slægtſkab og Svogerſkab, ſom Hindringer imod viſſe Perſoners Ægteſkab. Om Ægteſkab mellem Sødſkende erklærer Forfatteren ſig ſaaledes anſee philoſophiſk: „De første Philoſopher og Lovgivere have fundet imellem Sødſkende alt for meget af det reene Venſkab, og alt for lidet af den hæftige Kiærlighed, der udfordres til at giøre et Ægteſkab lykkeligt, for at tillade Sødſkendes Foreening. Viſt nok er det, naar vi overveye, at Skaberen tillod de første Brødre at ægte de første Søſtre, ſaa er det virkeligen en Fornærmelſe imod det høyeſte Væſens Viisdom, Almagt og Hellighed, at tænke, at han ſyndede ved at give denne Tilladelſe, og det ſtrider imod det Begreb, vi have om hans høye Egenſkaber, at han befandt ſig i den Nødvendighed, at han maatte ſynde ſom Lovgiver.“ Om viſſe Grader man har rbudet kun for at lade ſig betale for Diſpenſationen: Men naar man handler efter Cameral-Principier, da ſynes man (ſiger Forfatteren) kun lidet at forſtaae Grundreglerne af denne Videnſkab, naar man lader tvende Sødſkende Børn, der af Stolthed og Giærrighed, for at giøre deres Familie anſeelig, foreener nogle Tønder Guld ved Ægteſkab, betale lige med dem, der foreene Armod med Armod. Hvad Begreb vilde vel de græſke Lovgivere have giort ſig om Lovgiveren, naar de havde hørt, at der vare af dette Slags ſaadanne, der i ſaa vigtige Sager lode ſig betale af Folket, for at handle imod Lovene?“ Om Bryllups-Ceremonier. Meget ſindrig er landt andet denne Boeotiernes Skik, at Bruden bar en rands, ſom var flettet af Aſpharagonika, en Plante, r bar en deylig Frugt paa en med Torne beſat Stængel, ormed de vilde betegne, at Ægteſkabet har ſine Torner og oſer, ſine Bekymringer og Fornøyelſer. Tilſidſt om Ægteabenes Hellighed, Skilsmiſſer og Horerier. Den Frihed den Spartaniſke Republik, at Mændene efter den Lykurſke Lovgivelſe og Statsforfatning, maatte laane deres oner bort til andre ſtærke og raſke Mænd, naar de fandt ig ſelv for ſvage til at avle Børn med dem, bliver heraf orfatteren begegnet med en Kritik, der uden Tvil betragr Sagen fra den rette Side, fra hvilken Laſten og Feylen

derved egentlig viser sig. „Lykurg, siger han, gik her
„ udi virkelig for vidt.“ Derom kan man ikke tvile; me
hvorfor? „Horerie, hedder det, og den dermed følgend
„ Norden i Huusene og Staten er en alt for afskyelig Last, a
„ en Lovgiver, der var saa vel tænkende, som han, kund
„ gisre Overtrædelsen af den indbyrdes Egte-Pligt imellem
„ Manden og Konen tilladelig og uskyldig.“ Hvad Forfat
teren herefter kortelig mælder om den liderlige Beblandelse
der hos adskillige hedenske Folkeslægter er bleven øvet i Flæng
endogsaa som en Gudstieneste, derudi stikker den unaturlig
Synd alt for tydelig frem, for ey at erkiende den for de
skiændigste Horerie, men meget adskilligt fra det før omtalt
Spartaniske. Nu den Artikel om Forbindelsen mellem For
ældre og Børn. Hvilken fortræffelig Anecdote strax i Be
gyndelsen til Beviis for Mandens Herredømme. „Borger
„ ne i Lacedæmon forlangte af Lykurg, at han vilde ind
„ rette dem en demokratisk Regiering. Men han svared
„ dem intet andet end dette: Mine Medborgere! gaae
„ hiem, og opretter saadan en Regiering i Eders Hu
„ se, giver Eders Koner og Børn Stemmer i Eder
„ Huus-Regieringer, lader mig saa vide, hvorlede
„ I finde denne Regiering; gaaer den an, vil je
„ gisre, hvad der staaer til mig. for at oprette den
„ samme Regiering i Staten. Borgerne vare ikke fo
„ saadanne Regieringer i Huusene og Lykurg mindre i Sta
„ ten.“ Et saadant Spartaniſk Argument overbeviser o
fornøyer meer, end hele Tylter og Læster af sidelange phil
sophiske Demonstrationer. Her handles da i Besynderlighe
1) om Mandens Myndighed over Konen, 2) om Forældr
nes Myndighed over Børnene. Endelig tilsidst om Forbin
delsen imellem Huusherren og Tieneren, og dermed tillige o
Slavestanden, der har sin Oprindelse af Krig, Laster o
Armod. Man kan herved ikke undlade at anføre et Pa
særdeles smukke philosophiske Anecdoter: „Den Dydige
„ hedder det, den Vise, er overalt frie. Disse Siæle
„ siger Sophocles, ere frie, imedens deres Legeme
„ ere bundne. Diogenes havde den Vanhæld paa en
„ sine Reyser at blive opsnappet af Søerøvere og solgt so
„ Slave. Hans Herre spurgte ham: hvad har du lært
„ hvad forstaaer du? Diogenes svarede: Jeg forstaae

at regiere over Frie. Herren udhørte ham videre, og endeligen siger han; Tag mine Børn til dig og regiær viseligen over dem. Og Diogenes forsikrede, at han levede saa frie, som Informator i sin Herres Huus, som om han havde været Herre af Huset. — Det er onde og nedrige Passioner, naar vi ville tale, som Philosopher, der gisre Mennesker til Slaver, og ikke Baand og Kiæder, som paakastes os af Herrer. Demonax saae en Herre at afprygle en uskyldig Slave; Slaven taalede taalmodigen sin uforskyldte Behandling. Demonax løb til og sagde til Herren: Slave, Slave, du er ulykkelig, hvor tør du saaledes formaste dig mod en frie Mand! Herren studsede ved denne Tale og siger: min Ven, du tager Feyl, jeg er Herre, og denne er min Slave. Jeg beder, svarede Demonax, at du undskylder mig: naar jeg skal dømme efter det, jeg seer, saa er du Slaven; thi du tyranniseres af dine voldsomme Gemyts-Bevægelser, og denne, der med saa stor Taalmodighed taaler denne umenneskelige Behandling, er virkelig en Herre." Ganske mærkværdigt er t det Forfatteren har skrevet om Nytten af det gamle stræn- despotiske Huus-Regimente. Han nægter vel ikke, at jo mmes tyranniske Voldsomhed blev ved Christendommen for- indlet til en sagtmodig og mild faderlig Regiering. Men vad vandt dog Verden, spørger han ved den gamle og stræn- huusfaderlige Myndigheds Indskrænkning, uden dette: egieringen i Husene, der før var despotisk, blev siden me- ndeels anarchisk? Forfatteren driver dette sit Spørsmaal dere, ja maaskee nogle ville tænke, temmelig vidt. „Er Verden bleven forbedret? ere Staterne blevne lykkeligere ved denne Forandring i Huus-Regieringen, end de tilforn have været? Hvorfra skriver sig den store Fordervelse i Sæderne, den Uorden, den Frækhed, den Liderlighed, der gisre Staterne asmægtige? hvorfor holder Staten saa mange Arter af Politiemestere eller offentlige Spioner? hvorfor ere vi bragte til den afskyelige Nødvendighed at taale offentlige liderlige Huse? hvorfor opføre Staterne med saa store Bekostninger Opfostrings- og Plejehuse? hvorfor have vi Tugt- og Rasphuse, for at gisre Bæster til Mennesker? Manden har tabt sin Myndighed, Huustugten er

„ forsømt o. s. v.“ Recensenten veed nok, at der ere andre der anse den huusfaderlige Myndigheds Indskrænkning som en af de Forbedringer Christendommen har stiftet i Verden. Her er ikke Sted til at indlade sig i en saa uendelig Strid. Man maatte kun spørge, om ikke ligesaa stor og større Fordervelse i Sæderne har herskет til den Tid og paa det Sted naar og hvor denne despotiske Myndighed endnu har været sin fulde Kraft? Og da den staaer i saa nær Forvandtskab med den despotiske Magt i Staten, saa kunde det synes bedre tænkeligt at betragte den fra saa fordeelagtig en Side, og det var maaskee nok værdt at undersøge, om ikke Sædernes Fordervelse kunde forebygges ved andre Midler, end en despotisk Magt, og om den ikke kan flyde af andre Kilder, end denne Magts Indskrænkning. Lad Huusfædrene have nok saa stor Magt, det kommer dog altid an paa den almindelige Brug man giør deraf, og hvorledes den er beskaffen. Lad den have den nok saa liden, og i Almindelighed bruge den vel saa tør Fordervelsen blive lanat mindre. Overalt er det et Slag, der staaer i alt for stor Forbindelse med det øvrige Regierings-Systeme, og den Aand der i Almindelighed herske i den hele Stats-Regiering og Opdragelses-Væsen. — Vi komme nu til den anden Afdeeling om Tingenes Ret hvorudi, efter en kort Indledning, handles om Tingenes eller Eyedommenes Forskiællighed, om Bemægtelses-Retten i Almindelighed, om Jagt- Fiske- og Forstrands-Rettighed, om Erobringer, Bierge- og Finde-Ret, om Hævd, Arv og Gaver, om Contracter i Almindelighed og i Særdeleshed om Kiøb, Salg og Pant, om Ret til en Ting i Almindelighed og i Særdeleshed om Laan og Leye, og Hazard-Contracter. Man kan af alle disse Materier ingen Udtog give. Læseren veed hvad han har at vente, en historisk, philosophisk og statistisk Beskrivelse derover, blandet med Historietter, sindrige tilspidsede og saltede Tanker, for Ex.: „ Man har lignet Skifteforvaltere ved Ravne. Maaskee nogle af dem ligne Ravnene. Men, hvad skal den hungrige Ravn giøre? Siæl „ den finder han et Aadsel, naar han finder det, nødes han „ vel til at pille det af.“ — Nu tredie Afdeeling om Criminal-Retten, hvor i handles om Straffenes Afmaaling efter Forbrydelser, om almindelige og besynderlige Regler for Straffene og Straffe-Retfærdigheden, og Lasternes forskiælli-

ge

le Classer, Forbrydelser imod Gud og hans Dyrkelse, imod Regenten og Staten, Borgerlige Forbrydelser og Straffe, Crestraffe, Livsstraffe, Straffe paa Lemmer og Gods, Landflygtighed. Tilsidst almindelige Betragtninger over Criminal-Retten. — Den fierde Afdeeling om Rettergangs-Maaden handler om Dommer-Embeder i Almindelighed, om Over- og Under-Retter, om Dommernes Egenskaber, om Advocater og Notarier, om overordentlige Dommere, om Tingene eller Fora, om Processens Begyndelse, Sagens Behandling for Retten og Beviser i Rettergang, om Dommen, om Appel og Dommens Fuldbyrdelse. — Overalt vil man der, som tilforn, finde Læsningen meget fornøielig, formedelst de mange indstrøede Historietter, tilligemed ædle og smukke Tanker, saasom i den Artikel om Straffer disse Tanker og Udsagn af den store Theodosius S. 304: „Har nogen understaaet sig at sværte min Regiering, og vanære mit Navn, vil jeg ikke mere, at han skal straffes efter Lovene. Er det af Ubesindighed, vil jeg foragte det; er det af Galenskab, man har talet ilde om mig, bør jeg have Medlidenhed, er det af Ondskab vil jeg tilgive det. S. 307: En Første skal være færdig til at forlade de personlige Fornærmelser imod ham selv, men uforsonlig imod de offentlige, der angribe Staten.“ Langt anderledes tænkte og handlede Pave Sixtus V. Han ey alene ikke foragtede en Fornærmelse, han kunde og burde have foragtet, men endog vanærede sig selv med at straffe med given Forsikring. I de almindelige Betragtninger over Criminal-Retten finder man iblandt andet det vigtige Spørsmaal om Dødsstraffer til Fornøyelse besvaret o. s. v. Hermed er nu besluttet Afhandlingen over det borgerlige Justitz-Væsen. Tilsidst handles om det offentlige Justits-Væsen i 7 Afdeelinger: 1) om Stats-Retten i Almindelighed: 2) om den høyeste Magt i Staten: 3) om Maaderne, hvorledes den høyeste Magt i Staten erhverves: 4) Maaden, hvorledes Folket befordres til Regieringen i Republikerne: 5) Maaderne, hvorledes den øverste Myndighed tabes: 6) Maaderne, hvorledes Forskellige Personer tabe deres Ret til en tilstundende Regiering: 7) om de Souveraine Førsters og Staters Erkiendelse.

Halle. Der Geſchichtforſcher, herausgegeben von Johann Georg Meuſel. Erſter Theil. 1775. 19 A. i ſtor 8vo. Forfatterens Bemøyelſe er meget roesværdig. Man veed, at der ved enkelte Afhandlinger ofte bliver udbredet mere Lys over en Videnſkab, end ved mange Compendia. Følgen af ſaa mange Samlinger af hiſtoriſke Afhandlinger har noksom bevriſt det. Foranførte Titel af Geſchichtforſcher lover meer end en blot Samling af enkelte Afhandlinger. I denne kan og ſaadanne Stykker finde Sted, hvis Forfattere har ſelv ikke forſket, men alene med Skiønſomhed brugt de for Haande værende Efterretninger, men i et Skrift, ſom bær Navn af Geſchichtforſcher maae ſaadanne vel ikke kunne forlange Sted. Skulde nu endogſaa alle Afhandlinger i denne Første Deel være ſaa beſkafne, at deres Forfattere havde forſket, ſaa forſikkrer man ſig dog dette af Hr. Udgiverens roesværdige Beſtræbelſer, at han immer i Fremtiden vil vælge med en nøyere Kritik iſær om ogſaa flere Lærde ſkulde tage Deel derudi. En Hiſtoricus er ey altid oplagt til at forſke. Ja og i den Fald, om ikke enhver Afhandling er forſkende men er for Reſten vel udarbeydet, vil en Ven af Hiſtorien ikke tage det ſaa nøye med Titelen. Nærværende første Deel indbefatter følgende Afhandlinger: 1) Entwurf eines dem hochanſehnlichen Fränkiſchen Crays-Convent übergebenen Vorſchlags zur Aufnahme der hiſtoriſchen Wiſſenſchaften in Franken vom Herrn Regieringsrath und Archivario Spieß. For at naae ſit lovværdige Øyemærke, vil han have anlagt en circular Correſpondentz mellem alle Archivarier i den Frankiſke Kreds. Der ſkal udgives Diplomata, og Archivarierne ſkulle ſtaae hinanden ſaavelſom alle andre Lærde bie med deres Kundſkaber. Men at ikke noget for en Stand ufordeelagtig Diploma ſkal blive bekiendtgiort, ſaa kunde Raaderne domme derover. Saa ſtor Aarſag man har til at ønſke Opfyldelſen af dette Forſlag ſaa meget tvivler man det vil gaae for ſig. Ey alle Archivarier ere Mænd af Forfatterens Indſigt. Mange Raader ere endnu betagne med Fordomme om den Fare, ſom Bekiendtgiørelſen kunde have. Ofte er endog den ſkarpſindigſte Mand ey i Stand til at forudſee, om deraf kunde komme nogen Fare eller ikke. Det ſlaaer og ikke Feyl man jo

vilde

vilde overvældes med mange mikrologiske Ting. Mange Diplome-Samlinger, og den Brug mange Lærde have giort deraf, bevise det. Vel kan ikke nægtes den mangfoldige Nytte, Diplomerne har i Historien, men man har dog ikke dem at takke for den hele Forbedring i Rigshistorien. 2) **Abhandlung über den Ursprung des Adels, der Freyen, der Herren, der Grafen und der Leibeigenschaft in Germanien und Helvetien, noch vor dem Ursprung der freyen Eydgenossenschaft von J. C. Fäsi.** Denne Opsatz kan, naar Hr. F. ey har brugt andre Kilder end dem han har anført for Er. Vadianum de Collegiis & Monasteriis Germaniæ, Lehmans Speyerske Chronik ꝛc. have kostet ham Møye og Efterforskning. Men i Tydskland kommer den næsten 30 Aar for sildig. Han kiender ingen af de Juristiske Skribentere om Adelen og af de elegante Germanister og Feudister. 3) **Betrachtungen über die Quellen der alten Geschichte der Natur von J. C. F. Springer.** De gaae fornemmelig imod Abbed Pichons Hypotheser i hans Physique de l'histoire, i Henseende til Climatets Indflydelse. 4) **Von den Gottheiten der alten Teutschen von F. C. Fulda.** Denne Afhandling fortiener ganske at læses. Den rette Germandiske Religion, siger Forfatteren, taaler ingen Guder, ingen Afguds-Billeder, ingen Tempel. 5) **Ueber ein Teutsches Amulet von J. G. S. Schwabe** tilligemed et Kobberstik, hvorpaa Forfatteren opdager Herkules og høytideligen erklærer ham for en iblandt de Tydskes Guder. Recensenten vil ikke selv bedømme denne Afhandling, saasom Hr. F. besværer sig over alle dem, der ikke ligesom han kunne finde Romerske Guder i Tydskland, men vil lade Hr. Fulda gisne det med de sidste Ord af hans fortræffelige Afhandling: „Es gehören bessere „Gründe, innere Zeugnisse, mehr als Versicherungen „grosser Männer dazu, den alten Teutschen und den Schwaben „Götter, und Göttinnen, Götzen und Tempel aufzubür„den." 6) **Beyträge zur Geschichte des schwäbischen und Fränkischen Münzwesens im mittlern Zeitalter,** indbefatte mosommelige og nyttige Udforskninger i denne Materie, men og levere tillige brugbare Materialier i andre Fag og Urkrister, som endnu ikke har været udgivne. 7) **Kurze Untersuchung der durch das verloschene Ge-**

schlecht der Dynasten von Lobdeburg geschehen Stiftung des ehemaligen, nun aber säculairisirte Benedictiner-Klosters Anhausen an der Wernitz in Fürstenthum Anolsbach gelegen von Ph. Ernst Spiel. Isber vel meget ud i det Specielle, men Bearbeydelsen c Urskrifterne gisre den for Resten kostbar. 8) Ueber da Vaterland und die Lebzeit des Arnoldus Willanovc nus, von K. Denne Undersøgning vil i det følgende Styl ke bekomme flere Tilsatser. 9) Nachrichten zu dem Le ben des Herzogs Johann Wilhelm von Sachsen au ungedruckten Handschriften und andern zuverläßigen Urkunden gezogen von J. G. S. Schwabe, indbefatte mar ge hidindtil ikke bekiendte Omstænde om denne Hertug, sor vel fortiente at bringes for Lyset. 10) Unterredungen zwischen Pabst Julius und den Cardinal Bischof Mat thæus von Sitten im Walliser Lande von J. K. Fæsi I denne Samtale ere Hovedtrækkene i begge Personerne Characteer vel oplyste, og mange nye og vigtige Efterret ninger leverede om Matth. von Sitten. Men om Ind klædningen vil behage mange, lader man staae derhen Imidlertid har man vel Aarsag at ønske Fortsættelsen af den ne vigtige Samling.

Leipzig. *Martini Lipenii* Bibliothecæ realis juri dicæ Supplementa ac emendationes collegit & digessit D. *Augustus Fridericus Schott.* 1775. 1 Alph. 11 A. Fol. Her ere de Supplementer og Forbedringer til det Lipeniske Juridiske Bibliothek, som Forfatteren for nogle Aar siden har lovet: hvortil nogle Lærde, de Hrr. von Balthasar, Born, Jugler, Koch, Lauhn og Quistorp har understøttet ham med deres Bidrager. Disse Supplementer indbefatte først et betydeligt Antal af smaa juridiske Afhandlinger og andre Skrifter, som manglede i den sidste Udgave af Lipenius. Dernæst ere de nyere for den største Deel, især hvad som i Tydskland er udkommen, tilsammenbragte, saa man ikke vil savne nogen mærkværdig. For det tredie er og en anseelig Mængde Deductioner tilsøyede. For det fierde ere der giorte mange Forbedringer i Titlerne, Aarene og ellers andre Efterretninger. I sær finder man

Behag

Behag i det sammenbragte Antal af Editioner af Corpus Juris civilis, hvorpaa der er saa stor Mangel i den juridiske Bogkundskab. Det er og et ligesaa møysommeligt som nyttigt Arbeyde, at Forfatterens enkelte Afhandlinger af deres og andre almindelige Samlinger ere bragte under de behørige Rubriker, da det oy altid vil falde Besidderen selv af saadanne Samlinger ind, at de besidde en Afhandling om denne Materie. Overalt vidner Værket tilstrækkelig om Forfatterens ligesaa møysommelige som rosværdige Arbeyde, og det vilde endnu have bleven rigere paa udenlandske Skrifter, dersom man hos andre Nationer fandt saadanne Juridiske Bibliotheker, hvori deres Juristers Skrifter med saa stor Nøyagtighed og i saa stor Mængde vare optegnede, som de tydske Juristev her ere. Imidlertid har Forfatteren i Hensende til de udenlandske Juriſter, og de nye Oplager af de ældre, som man har giort i Italien, Holland og andensteds, vist ikke sparet nogen Flid, for at indlemme mange, som just ikke ere bekiendte i Tydskland, i disse Supplementer. I øvrigt lover Forfatteren inden 8te eller 10 Aar at levere et nyt Supplement-Bind.

Frankfurt og Leipzig. Andres Badensteins sonst Carlstad genannt, Lebensgeschichte. — Beschrieben von Johan Conrad Feuszlin. 1776. 120 S. st. 8vo. Omendskiøndt man hist og her maatte ønske en bedre Orden, nogle Domme formildede, Meget ogsaa, fornemmelig Efterretningen om Carlstads Skrifter bedre sat i Lys, saa erkiender man dog denne Levnetsbeskrivelse for et meget lærerigt Skrift. Nogle mærkværdige af Carlstads Skrifter har dog undgaaet ham, og den Sal. D. Riederers Efterretninger derom synes han ey at have kiendt. Imidlertid bidrager dette Skrift uden Modsigelse meget til det menneskelige Hiertes Kundskab. Man læse kun de her samlede Omstænde om Churfyrst Friderichs af Sachsen Character S. 31. og hvad der bliver sagt om Luthers og Carlstads Handlingsmaade S. 71. f. 89. f. 116 og andensteds. Uden at miskiende Carlstads Feyl, forsvarer Hr. F. ham lykkelig imod sædvanlige Beskyldninger, som mestendeels skrive sig fra den 100de Aar derefter leven-

de

de Frimel i hans hiſtoriæ oppidana de motibus Carolo-ſtadii for Er. at han i Rets-Handeler har vildet, man ſkulde forfare efter de Moſaiſke Love S. 45. at han har foragtet de Akademiſke Værdigheder 46. f. at han har taget Deel i Münzers Uret, hvis Anhang meget mere har behandlet ham meget haardt. S. 68. 97. f. I Almindelighed vil man af de bemældte Carlſtads Handlinger og de af hans Skrifter anførte Steder befomme meget rigtigere Begreber om ham, end man i Almindelighed har giort ſig om denne meer ulykkelige end ſtridſindede Mands Character. Hans Stridigheder med Luther over Maaden ved Aſkaffelſen af Misbrugene i Pavedømmet, og iſær over den Lære om den Hellige Nadvere blive S. 33. f. S. 48. f. og S. 71. f. meget vel udſatte fra hinanden. Forſkiellighed i Læreſætninger ſkal ey alene have haft Skyld derudi. I Beſynderlighed forklares Carlſtads Meeninger og Handlinger af Hengivenhed til Myſtiken S. 25. og andenſteds. Her anmærkes og, at de ſaa kaldte Anabaptiſter har ey alle været ſaadanne, men at mange iblandt dem har alene været Elſkere af Myſtiken, der alene hos dem tog forſkiellige Vendinger. Lærdommens Hiſtorie blandt de første Reformatorer vinder og meget ved dette Skrift, af hvis Lige man maatte vel ønſke ſig mange, da det virkelig er øſt af Kilder, og ikke nogen blot Fortælling.

Leipzig Anakreons Gedichte nebſt den Oden der Sappho, aus dem Griechiſchen in die Versarten des Originals überſetzt. 1776. 9 A. i 8vo. I Følge den Efterretning, ſom den ubekiendte Forfatter ſelv meddeler i ſin beſkedene Fortale, ſkal han have bemøyet ſig for deels at forbedre Feylene ved den i Aaret 1760. til Carlsruhe udkomne Overſættelſe, deels ved det græſke Stavelſemaals Efterfølgelſe at komme Originalen nærmere. Efter Recenſentens Meening har han været meget lykkelig i begge Deele. Han leverer efter en Overſættelſe af Digterens Levnet af det Franzøſiſke ved Mad. Dacier, først de ſamtlige Anakreontiſke Digter, eller meget mere de, hvilke man tilſkriver ham. Thi Hr. Prof. Fiſcher i Leipzig har i ſin nyelig udkomne Udgave vel ikke giort det urimeligt, at maaſkee det mindſte Tal er af Anakreon ſelv. Derpaa Theokrits Digt over Adonis

nis Død, og Anakreons Berømmelse ved en ubekiendt Digter. Tilsidst begge de Oder, man har tilovers af Sappho. I nogle Anmærkninger under Texten, som dog ere kun faa, forsvarer Forfatteren en eller anden Forklarings- eller Læsemaade. I øvrigt maa Recensenten rose Oversættelsen, som meget flydende, og som den, der paa mange Steder naaer Originalens Sødhed og Grazie. Hist og her er vel ikke det græske Udtryks Sødhed og Styrke saa ganske udtømmet, men man veed vel, at dette bedre lader sig bemærke, end forandre.

Leipzig. Ἀναβασις Κυρου. 1775. Stor 8vo. Iblandt de gode og med Indsigt og sund Skiønsomhed foretagne Afstrykke af Classiske Skribentere regnede man den Xenophontiske Cyropædie, som forhen er udkommen i det Schwickerske Forlag. Paa samme Maade er og nu den yngre Cyrs Tog bleven afstrykt efter den Hutchinsoniske Udgave af 1745. med et Udtog af de Hutchinsoniske Anmærkninger. Men som Bindet blev for svagt, saa ere fra S. 299 til 348 endnu tvende smaa Xenophontiske Skrifter tilføyede, nemlig de Lacedæmoniers og de Athenienſers Statsforfatning. Ved begge disse har Udgiveren ingen ringe Fortieneste, i det han har sammenlignet den Aldinske og nogle andre Udgaver, tilføyet Læsemaader og forskiællige Anmærkninger, deels af et kritisk, deels oplysende Indhold, som ere af en ret god Præg. Ligesaa indbefatter det tilføyede Index Græcitatis en smuk græsisk Sprogkundskab.

Leipzig. Untersuchungen und Nachrichten von des berühmten Selterwassers Bestandtheilen, Würkungen, richtigem Gebrauch dieser und anderer Sauerbrunnen. 1775. 44 S. i 8vo. Man forskikker aarlig en Million Flasker, og enhver indrenter Kammeret en Kreutzer. Denne Sundheds Brønd har egentlig Hoffmann at takke for det Ord den er kommen udi. Det smager ikke skarp eller syrlig, men noget luudagtig, men bliver snarere raaden end nogen anden Suurbrønd. Det bruser med Vitriol, der farer Blærer op, og paa Blæren svæver en lys Skye. Uddunstet lader 24 Unzer til 60 Gran en alcalisk smagende Bundsatz tilbage, hvoraf en 3die Deel er Jord og 2 Tredeele reent Salt.

Salt. Jorden loſer ſig ganſke op i Eddike. Bundſatzen bruſer med Syren, og frembringer hvide qvælende Damper, ſom give Solvet en ſort Farve og en bitter Smag. Ved mange her aftrykte Prøver har det befundet ſig, at der er intet Jern, ingen Syre i Seltervandet, men nok megen Luft, Lundſalt, noget Kiøkken-Salt og Jord. Fremdeles om Lægekræfterne, om den nyttige Blanding med Melk i Lunge-Sygdommene, og hvor ſkarpe Safter ere for Haanden, og i forſkiællige andre Sygdomme; tilſidſt om Maaden, hvorledes at betiene ſig af dette Sundheds Vand.

Breslau. Verſuche über die Schleſiſche Geſchichte in einzelnen Abhandlungen. 1776. 11 Ark i 8vo. Hr. Forfatteren arbeyder i en Mark, hvor endnu meget ligger udyrket, og i den Henſeende anmælder man med Fornøyelſe diſſe hans Afhandlinger. Den første handler om Ungla's Indfald i Schleſien i det 13de Aarhundrede. Den anden om Schleſiens Foreening med Bøhmen. Den tredie er et kort Udkaſt af en Hiſtorie om det Schleſiſke Biſpedømme. Den fierde, Johann den Andens Levnet, Hertug til Sagan og Glogau. Den anden er uden Tvil den bedſt udarbeydede. I Almindelighed fortiener Forfatteren Roes og Opmuntring til at ſkrive flere deſlige Afhandlinger.

Halle. *Joh. Jac. Reiske & Joh. Ern. Fabri*, Opuſc. Med. ex monimentis Arabum & Ebræorum, iterum recenſuit, præfatus eſt, vitas Auctorum indicemqve rerum adjecit *Car. Godofr. Gruner*, Conſ. Aul. & Med. Prof. Jenenſis. 1776. 144 S. i ſtor 8vo. Udgiveren har tilſkreven Frue Doctorinde Reiske denne Samling. I Fortalen, der er ſkreven ſaa ziirlig, at den kunde forſvare ſig for en Profeſſor i Talekunſten, handler Forfatteren om Arabernes Fortieneſter om Lægekunſtens Udvidelſe, hvilke han med Exempler har beviiſt. Her forekommer og Levnetsbeſkrivelſerne. De Arabiſke Steder, ſom forekomme i denne Samling, har Hr. Mag. Haller nøye giennemſeet, og forſynet dem med nogle Anmærkninger, ſaa alt er meget correct kommen for Lyſet. Her forekommer nu Reichers Doctordiſputation, holdt til Leiden 1846. med ſammes efterladte Tilſatzer. Den var nu meget ſiælden, og indbefatter

ter interessante Efterretninger af det Leidenſke Bibliotheks Arabiſke Haandſkrifter, ſom den lærde Mand meget godt har vidſt at benytte ſig af. Dernæſt begge den Sal. Fabers Diſputationer de Manna. Alle Lærdommens Elſkere ville være Hr. Gr. Tak ſkyldige for denne Samling.

Bekiendtgiørelſe.

Kiøbenhavn. Paa Bekoſtning af Sælſkabet til de ſkiønne Videnſkabers Forfremmelſe, ere nu udgivne tvende Overſættelſer af Quintilians ellevte Bog, ſom Priſen har været tilkiendt, og hvis Forfattere ere Hr. Proſeſſor Baden og Hr. Iſak Severin Frimann. Begge ere forſynede med Anmærkninger og udgiøre tilſammen 14 og et halv Ark i ſtor Octav, Priſen er 2 Mk. paa Trykpapiir og 3 Mk. paa Skrivpapiir. De findes hos Juſtitsraad Schlegel, ſom Sælſkabets Secretair, ſaa og i Commiſſion hos Hr. Gyldendahl og andre Boghandlere. Ligeledes faaes endnu paa ſamme Steder de tre i forrige Aar ved Sælſkabet udgivne Overſættelſer af Quintilians tiende Bog, for 4 Mk. paa Trykpapiir og 1 Rdlr. paa Skrivpapiir. Tillige igientages følgende Bekiendtgiørelſe: —— Sælſkabet til de ſkiønne Videnſkabers Forfremmelſe fandt ſig i Forſamlingen den 9de May 1777. ikke beføyet til at tilſomme nogen af de mange over Indføds-Retten indkomne Oder den for den bedſte udſatte Priis. Men da Materien er, og allerede har viiſt ſig ſaa begvem til at indſkyde et patriotiſk Hierte ædle Tanker og Følelſer, opgav Sælſkabet ikke ſit Haab, at ſee ſine Samlinger prydede med en dette ſtore Formaal værdig Digt. Den i Fior udſatte Priis af 50 Rdlr. eller en Medaille af ſamme Værd, blev da paa nye beſtemt til den beſte Ode over Indføds Retten; og man indbød ſaavel Forfatterne af de to Oder, ſom meeſt havde udmerket ſig med Deviſerne: Dulce & decorum eſt pro patria mori, og: For Land og Folk —— en Tolk, at give dem ſtørre Fuldkommenhed, ſaa og andre, der føle Drift og Kræfter dertil, at forſøge diſſe ved en ſaa tillokkende Anledning. —— Endnu en Priis i Poeſien, ligeledes af 50 Rdlr. eller en Medaille af ſamme Værd, er udſat for den bedſte Heroide. Denne Art af Poeſie, hvori Ovidius har tient

til

til Mønſter, ſom med Held er dyrket af Doret og andre Franſke, giver Leylighed til at ſkildre rørende Sindsbevægelſer, og er en meget tienlig Øvelſe og Forberedelſe for den tilkommende tragiſke Digter. Man ønſker uden juſt at foreſkrive det, at nogen bequem Tildragelſe af Fædernelandets Hiſtorie dertil maatte udvælges; og foreſlaaer dertil et poetiſk Brev af Dronning Philippa til ſin Gemahl Kong Erich af Pommern. Hun havde beviiſt den oprigtigſte Hengivenhed til ſin Herre, og baade Mod og Klogſkab til at gavne Staten, og blev dog af ham ſaa ilde medhandlet, at hun tog Tilflugt til Waſtena Kloſter, hvor hun af Bedrøvelſe endte ſine Dage. —— Da det har ſamme Beſkaffenhed med Quintilians tolvte Bog de inſtitutione oratoria, ſom med de to foregaaende, ſaa udſættes denne Gang en Priis af 50 Rdlr. eller en Medaille af ſamme Værd for den beſte Overſættelſe af bemeldte Bog, ſom man helſt ſaae at være forſynet med fornødne Oplysninger. —— I Anledning af den forrige Aar udſatte Priis for en Lovtale var intet indkommen, ſom ſamme Priis kunde tilkommes. Da Vanſkelighed i at tilvebringe de fornødne Materialier tidt kan være Aarſag i, at den, ſom ellers havde Evne til at ſkrive en god Lovtale eller Eloge, dog ey vover ſig til dette Arbeyde, ſaa udſættes Prisen af 40 Rdlr. eller en Medaille af ſamme Værd for den beſte Lovtale over Tycho Brahe, hvis Character, Lærdom og Fortieneſter man har Anledning nok at giøre ſig bekiendte, ved hans egne Skrifter og Breve, ved hans af Gaſſendi forfattede Levnetsbeſkrivelſe, og ved den anſeelige Samling af ham angaaende Documenter i det Danſke Magazin, foruden andre Efterretninger. Og finder man ellers tienligt paa ny at erindre, at her ikke forlanges en gemeenlig ſaa kaldet Lovtale eller Panegyrikus, hvoti Dyderne ſkulde forſtørres og Feylene forties, men en ſandfærdig og livagtig Afſkildring baade paa Manden og den navnkundige Aſtronom. —— Skrifterne ſom i udbeydes for diſſe fire Priſer, indſendes til Juſtitz-Raad Schlegel, ſom Sælkabets Secretair, i det ſeeneſte i Januarii Maaned af tilkommende Aar. Man føyer til dem en Deviſe og en forſeglet Sedel, ſom tilkiendegiver Forfatterens Navn og Opholdſted.

Første Register

over

Forfatternes Navne og Skrifter,

som findes anførte i de

Kiøbenhavnske

Efterretningers

Andet Hæfte

for Aaret 1777.

A.

	Side
Abh. von der Pædagogie und Schuldisciplin	496
Adelung, Brev til D. Büsching om Forfatteren til Reinike Fuchs	766
Almindelig Samling af Stiftelser og Gavebreve i Kongeriget Norge	625
Ammien Marcellin	798
Anakreons Gedichte	828
Ancher, Anviisning for en Dansk Jurist angaaende Lovkyndigheds adskillige Deele	660
Arier og Sange, anden Deel	417
Auserlesene Abhandlungen über wichtige und angenehme Materien theologischen Inhalts	815

B.

Bahrdt, die Lehre von der Person und dem Amte unsers Erlösers	603
Baiers, Reise nach Peru	619
Balle Theses theologicæ	737
Basedow Schol. philanthropicæ Liber provocabularis Cellarianus	540
Bechmans Naturlehre	495

Bemerkungen eines Reisenden durch Deutschland, Frankreich, England nnd Holland in Briefen an seine Freunde = 476
Beyträge zur Aufhebung der Gemeinheiten 480
Biehl (oversat) den sindrige Herremands Don Quixote Levnet og Bedrifter 552
Bierchens Abh. von den wahren Kennz. der Krebsschaden = = 495
Bisarrerien 501
Boysen, Versuch einer practischen Erklärung der beyden Briefe Petri und des Briefes Judä 444
Briefe zweener Brüder Jesu in unsern Canon 455
Briefwechel, dreyer Akademischen Freunde 510
Briefe über einige Einwürfe nochlebender Freygeister 685
Buache, Memoires sur les pays de l'Asie & l'Amerique 668
Buchholz Brand. Geschichte 6 B. = 687

C.

Cartheuser, Dissertationes 573
Characteristik der Bibel = = 539
Characteristik der Bibel zw. Th. 764
Chrestomathia Ciceroniana 816
Christiani, Geschichte der Herzogthümer Schleswig und Holstein zw. Theil 465
Christ, Abhandlung über die Litteratur und Kunstwerke vornehmlich des Alterthums 512
Commentaire histor. sur les Oeuvres de l'Auteur de la Henriade 652
Cullen Appar. ad nosologiam methodicam 607

D.

Der Eigensinn des Glück 428
Der Philos. Arzt 1stes St. = 478
Der Minister = 480
Der Pilgrim = = 763
Die Frage: ob Christus wahrer Gott sey? beantwortet = = 601
Diedrich Specimen Variantium Lectionum 666
Doderlein Esaias 697
Doderlein, Samlung vermischter Aufsätze 700

Duncamba des Grafen von Corke und Orvery Briefe aus Italien 698

E.

Eberleins Entwurf eines Polnischen Wörterbuchs 608
Eckhardi Joachimi Camerarii Memoria 460
Engel der Philosoph für der Welt 448
Engelmann warum hat uns Gott nicht mehr von der Ewigkeit geoffenbahret 664
England, Unters. über die Sittenlehre der alten 784

F.

Faber, Beobachtungen über den Orient aus Reisebeschreibungen 811
Fedderſen, vor Herres og Frelseres Jesu Christi Levnets-Historie 560
— — Ueber den Trost eines retschaff. Predigers 703
Feußlin Andreas Bodensteins, sonst Carlstad genannt, Lebensgeschichte 827
Formey, sur le Patriotisme 587
Forsøg i de skiønne og nyttige Videnskaber, samlede ved et patriotisk Selskab 12 St. 673
Frimurer-Ordens Apologie 566
Feußlin Sebast. Castellion Lebensgeschichte 683

G.

Gardane entdeckter Geheimniß der Einimpfung der Pocken 464
Gedanken über die Nutzbarkeit des Predigt-Amts 553
Geschichte und Schriften der Apostel Jesu 746
Gmelin allg. Gesch der Gifte 782
Goetze (übers.) Hrn. Carl Bornets Betr. über die organisirten Körper 494
Gruner Semejotice 592
— Commentatio de Dæmoniacis 783
— *Joh. Jac. Reiske* & Joh. Ern. Fabri Opuscula Medica ex Monimentis Arabum & Ebræorum iterum recensuit 830
Gunderode Abh. von der Verfassung des deutschen Reichs unter der Reg. Otto's des ersten 671

H.

Hæberlins Kleine Schriften 2 Theil 778
Hahn Or. de usu Venenorum in Medicina 768
Halladat 716
Haller Biblioth. Med. practicæ 768
Hamlet Printz af Danmark 642
Harder Erläut. zum N. Test. 422
Harles (ed) Aristoph Plutus 527
Hausen Versuch einer Geschichte des menschlichen Geschlechts 813
Hermes, Die Lehre der heiligen Schrift. Erst. Th. 569
Heß, Freymuth. Gedanken über Statssachen 748
Hetzels Gesch. der Hebr. Spr. und Litteratur 779
Historiæ antiqvæ Chrestomatia philantropica 542
Hist. Bericht von den durch Engländer geschehenen Reisen um die Welt 556
Hirschfeld Theorie der Gartenkunst 636
Home, Versuche über die Geschichte des Menschen 704
Hommels deutscher Flavius 479
Hornemann Spec. secundum Exercitationum Criticarum 577

J.

Johnstone, die Gesch. des Arsaces 655
Johnsons Reisen, nach den westl. Inseln von Schotland 799
Jortins Predigten 606
Irgens Tale om den Fredelighed, som gior en Kongeslægt lykfalig 583
— Tale om den aabenbarede Religions Indflydelse i de verdslige Videnskaber 599
— Tale om den aabenbarede Religions besynderlige Indfl. i nogle særskilte verdslige Videnskaber 609
— Tale om den aabenbarede Religions Indflydelse i den borgerlige Lovkyndighed 631
Julius von Tarent 527

K.

Kall (edid) Eutropii breviarum hiſtoriæ Romanæ 548
—— den almindelige Verdens Hiſtorie 593
Krigel (ed) Plutarchi Libellus de diſcrimine Amici & Adulatoris 495
Kroge Unterricht zum Anbau des Tobaks 432
Krünitz oeconom. Encyclopædie 5ter Theil 492
Kurze Schilderung der Großbrittanniſchen Colonien in Nord-Amerika 624

L.

Langen Auserleſene Anmerkungen zu genauer Beſtimmung der Begriffe in der dogmatiſche Theologie 571
Laſius ausführliche Nachricht von der geſcheh. Unterw. der taub und ſtum gebohrnen Fräulein von **Meding** 591
Le Long Bibl. hiſt. de la France nouv. Ed. 714
Leske Auserleſene Abh. zw. Th. 735
—— phyſiol. Animatium 495
Logique a mon Uſage 488
Luc Unterſ. üb. die Atmoſphære 543

M.

Martini (ed.) Herrn von Buffons Naturg. der Vögel 3 B. 768
Meyers Betr. über die nat. Anlage zur Tug. und zum Laſter 780
Meineke (überſ.) des Claudius Ælianus vermiſchte Erzählungen 672
Meiners vermiſchte philoſophiſche Schriften 752
Mellmann merkw. Rechtsfälle 635
Meuſel Anleitung zur Kentniß der Europ. Statenhiſtorie 459
—— der Geſchichtforſcher. Erſt. Th. 824
Moſche Sammlung einiger Predigten über die Herlichkeit Gottes in der Natur 431

N.

Nachrichten von dem Character und der Amtsführung rechtſchaffener Prediger und Seelſorger 557

Neue Miſcellaneen. Erſt. und zw. St. 809
Niclas Joh. Math. Gesneri primæ lineæ Iſagoges in Erudit. univerſalem. Tom II. 490
Nouveau Dictionn. pour ſervir de Supplement aux Dictionaires de Sc. des Arts & des Metiers 464
Novi Commentarii Societatis Goettingenſis 511

P.

Penzel des Strabo allgemeine Erdbeſchreibung 792
Philoſophiſche und politiſche Geſchichte der Europäiſchen Handlung und Pflanzorter im beyden Indien 497
Placette von der Wiedererſtattung 637
Plenk Chirurg. doctrina de Medicamentis præparatis & compoſitis 462
Pro Memoria eines Mitglied der unſichtbaren chriſtl. Kirche an den Schrift Verr. über die neue Relig. Verbeſſerung 463
Probe der Bemühungen der freyen Ruſſ. Geſellſchaft 634
Provincial-Briefe über die Sittenl. und Politik der Jeſuiten 574
Purcell von der Kolik 495
Putmanni Adverſ. Juris univerſi Lib. primus 591

R.

Remer ausführliches Handbuch der ältern allgem. Geſchichte 796
Roos Einleitung in die bibliſche Geſchichte 744
Rothe Chriſtendommens Virkning paa Folkenes Tilſtand i Europa 2 Deels 1ſte St. 433
— — 2 Deels 2det St. 609
— — 3 Deels 1ſte St. 753

S.

Sahl Chreſtomathia ex tribus Ciceronis de Officiis libris 785
Schlegeln Auszug aus dem alten Geſchichten zur Bildung der Jugend 732
— Weiſſag. Jeſu von Zerſtörung Jeruſalems 762
Schlöſſers Vorſtellung der Univerſal-Hiſtorie 637
Schött Mart. Lipenii Biblioth. realis juridilæ Suppl. ac Emendationes collegit & digeſſit 807

Scherbers neue Sammlung der Bibliothek, für die höhere Naturwissenschaft und Chymie 479
Schultz Bibliothek der vorzüglichsten englischen Predigten 461
Schytte Staternes indvortes Regiering 4de Deel 513
— Staternes indvortes Regiering. Femte Deel 801
Schütz Einleitung in die speculative Philosophie 734
Semler de vario & impari veterum studio in recolenda historia descensus ad inferos 425
— Illustratio antiqvi carminis ex Evangelio Hebræorum 430
— (ed) Pelagii Ep. ad Demetriaden 749
Spaldings Predigten größtentheils bey ausserordentlichen Fällen gehalten 480
Steenberg Sittenlehre für junge Frauenzimmer 480
Stosch Krit. Anm. über die gleichbed. Wörter der deutschen Sprache 447
Strobels. 1) Nachrichten von Melanchthons Aufenthalt und Verrichtungen in Nürnberg. 2) Bibliotheca Melanchtoniana 427
Stroth Chrestomathia Latina 522
Suhm (ed.) Torfæana 545
— Kritisk Historie af Danmark fra Odin til Gorm den Gamle 705

T.

Teuthorn ausführliche Geschichte der Hessen. Sechster Band 751
Tozen Die allg. Welthistorie 654
Trapp Unterred. mit der Jugend 572
Tollneri Commentatio de potestate Dei Legislatoria 592
— System der dogmatischen Theologie 473

U.

Untersuchung über die Natur und den Ursprung der Reichthümer 670
Untersuchungen und Nachrichten von des berühmten Selterwassers Bestandtheilen 829

V.

Walchs philosoph. Lexicon, vierte Auflage 585

Weber Abhandlung von dem Urſprung der Venus Seuche : : : 784
Weibechs Commentatiuncula ad Celſi Σκωληκων ε'λπιδα : : 463
Wiegel (überſ.) Herrn Guſtavs von Engelſtröms Beſchreibung eines mineralogiſches Taſchenlaboratorium : : 489
Weinwich (overſ.) Sympathier til Hiertets Dannelſe 563
Werlhof Op. med P. II. - 783
Verſuche über die Schleſiſche Geſchichte : 830
Verſuch eines Grundriſſes der Erdbeſchreibung für Anfänger : : 448
Vogel (ed.) Hugonis Grotii Annotationes in Vetus Teſtamentum - 523
Volkelts geſammlete Nachrichten von Schleſiſchen Bergwerken und Mineralien : 432
Voſs Unterſ. über Homers Leben und Schriften 781
Wrisberg (ed.) Brendelii opuſcula medica Tom. III. 431

Z.

Zeunius (ed.) Franc. Vigeri de præc. gr. dict. Idiotismis Liber - - 646
Zobel (ed.) Hern Thomas Verſuch über die Lobſchriften, aus dem Franz. : 457

Andet Register

over

de vigtigste Materier,

som forekomme i det

Andet Hæfte.

A.

Side

Alceſt, en Menneſke-Hader, moralſk Forelæsning for ham 563

Alkuin, hans Character 772

Anviisning for en danſk Juriſt 660

Arier og Sange 417

C.

Carl den Store, hans Krige med Sachſerne 770

— hans Opførſel imod Paven og Geiſtligheden 771

Chriſtendommen, dens Virkning paa Folkenes Tilſtand i Europa 733

— dens Hiſtorie i Forbindelſe med Keyſernes Conſtantins og Julians Levnets og Regierings-Hiſtorie 438

Coelibat 817

Comedier, Tanker derom 529

D.

Dyd og Laſt, naturlig Anlæg dertil 780

F.

Flibuſtierne, deres Hiſtorie 499

Forlyſtelſer, de offentlige, Tanker derom 521

Fornuft, om den med Sandhed kan ſiges at have en naturlig Gienſtridighed i Troens Sager 533

Fredelighed, den ſom gior en Kongeſlægt lykſalig 583

Frimurer-Ordenens Apologie 566

G.

Gifterne, deres Hiſtorie 782

Register.

H.

Homer, Undersøgninger over hans Levnet og Skrifter 781
Horerie i Ægteskab, tilladt af Lykurg = 819
Huus-Regimente, det gamle despotiske = 821

J.

Jesu Christi Levnets-Historie = 561

K.

Konger, de Saroniske, kritisk Historie om dem fortsat = = 705 o. f.

L.

Love, grundede i Naturen, at Gud med Sandhed kan udgives for deres Stifter 805
Lovenes Forandring = = = 801
Lovenes Tydelighed, som deres fornemmeste Egenskab 805

M.

Melanchthon, hans Ophold og Forretninger til Nürnberg = = 427
Methoder, tvende historiske = = 594
Monarchie, det Frankiske, Udsigt derover 753 o. f.

O.

Opdragelse, Ungdommens, Anmærkning derover 534
Oplysninger til det N. T. af en nys aabnet østerlandsk Kilde = = 422
Oplysning over det N. T. Canon af Philo 578
Overdaadighed, Tanker derom = = 518

P.

Patriotisme, betragtet som en Gienstand for Opdragelsen i de Monarkiske Stater 587
Politie, Begreb derom = = 515
Præste-Embedets Nytte = = 553
Præste-Characterer = = 557

R.

Religion, den hedenske Bedragerier hvorvidt maae undskyldes = = 516
—— —— den aabenbaredes Indflydelse i de verdslige Videnskaber = 599
Religion den aabenbaredes Indflydelse i nogle særskilte verdslige Videnskaber = 629

Rer

Ret og Billighed og Nytte i Staterne 801
Roms Undergang, og hvad Følger ſamme har haft for Verden 609 o. f.

S.

Sædelære, de Gamles, Underſøgning derover 784
Skoler, de Latinſke, Betænkning over den Calumnie, at de ſkulde anſees ſom latinſke Tugthuſe 531
Slavehandelen, Tanker derom 504
Sprog, det Hebraiſke, Hiſtorie derom 779
Stoikerne, deres Strængved og Ueftergivenhed i Moralen 790
Sympathier til Hiertets Dannelſe 569

T.

Torfæus, hans Character 547
—— —— Aarſager, ſom ſtandſede Udgaven af hans Værk 546
Tribuni plebis de Romerſke, hvorvidt at anſee ſom Polietiemeſtere 515

U.

Utugt, Tanker derom 519

V.

Venusſygen, Afhandling om dens Oprindelſe 784

Æ.

Ægteſkabs Lovene 808
Ægteſkabs Eed 818
Ægteſkab mellem Sødſkende 819
Ægteſkabs Forbud, hvis Diſpenſation man lader ſig betale for 819
Ævigheden, hvorfor Gud ey har aabenbaret os mere derom 664